De Beweging. Jaargang 15

bron
De Beweging. Jaargang 15. W. Versluys, Amsterdam 1919

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

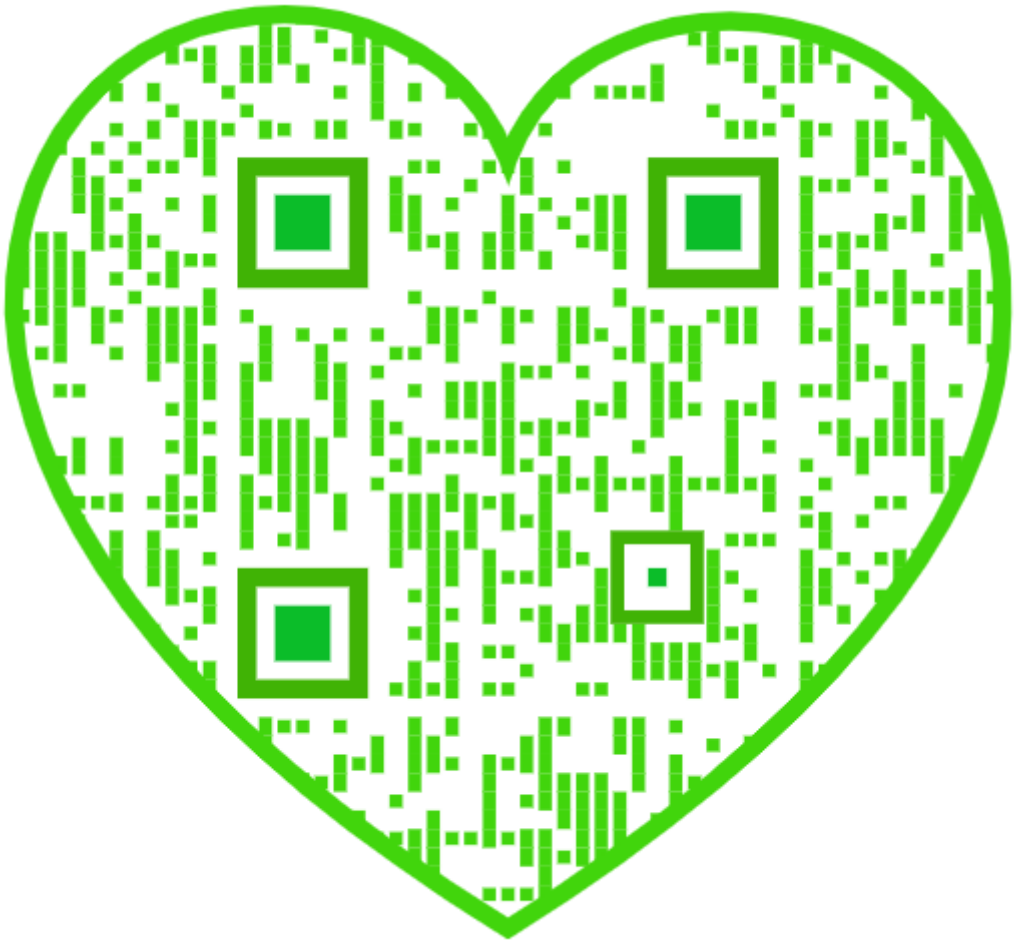

[Deel 1]

Mordechai
Een Purim-spel
Door
Albert Verwey

JODEN UIT DE BERGEN

Geslagen staan we en zien verbaasd, eer 't licht
Glanst op die daken, 't scheemrend wonder aan.
Dit 's de stad Suza. Traag verging de nacht
Toen wij de steilten stegen en 't gerol
Van puin langs hellingen trotseerden, hopend
Op hulp in Suza. Ongenaakbaar strekt
De koningsstad rotswand en koepeling,
Dommen van goud, vóór ons omhoog. Wee ons!
Daalt van zóó hoog genade op ons zóó klein?
Zwijgen we, want drie mannen naadren, grooter
Dan wij, eerwaardig van gedaante en aanzicht.
Zijn 't vreemden? Joden? Stil, zij melden 't zelf.

JODEN UIT SUZA

Joden als wij! Bergstof en nachtdauw goort
Hun angstige trekken en zij staan als schuw.

JODEN UIT DE BERGEN

Zeg ons, waar zijn we? Want dat Suza heet
Dit midden van de wereld, doet onze oogen
Vertrouwlijker niet naar paleizen zien
Die wij nooit zagen.

JODEN UIT SUZA

Daar 's de koningsburcht,
Daar Haman's huis.

JODEN UIT DE BERGEN

Oversten van ons volk!
Want uw gelaat drukt aanzien uit en ambt,
Waardigheid die in 't strenge en milde speelt,
Help ons en raad ons waar te gaan om hulp.
Toen Jeroesjolojiem, 't gewijde, viel,
Voerde Nebukadnezar grijze en kind,
Man, vrouw en vrije en slaaf, en arm en rijk,
U naar de steden, naar de bergen ons,
Landbouwers; deelde ons in de dorpen in,
Waar we eerzaam leefden, trouw aan zede en wet,
Schatting betalend naar gerechte maat.
Zoo liepen jaren en 't bestaan werd licht,
Ballingschap 't eene leed, maar 't hart had hoop.
Tot eensklaps, als een bliksem die bij dag
Een ceder splijt: de stam schroeit en het loof
Ruischt, dort en zinkt: een boodschap kwam in 't dorp.
Een man bracht brieven, met de koningsring
Gezegeld: éér de maan zich driewerf rondt
Doode men alle Joden. Welk geklaag
Toen opklonk na een stilte, ik zwijg het. Vriend
En buur - niet-Joden ook - elk weende om 't lot
Van 't volk van Isrel. Gaat, zoo luidde 't toen,
Gaat, gij onze Ouden, waar de koning troont,
In Suza: smeek gena. De Raad gedoogde 't,
Machtigde ons met zijn zegel, gaf verbriefd
De bede en wensch van de gemeente, opdat
Hun smeeken 't onze voor de troon vensterk.
Zoo werd de reis aanvaard, zoo kwamen hier,

Na dubble dagreis, juist met zonsopgang
Wij aan en wachten de uitkomst, maar - vanwaar?

JODEN UIT SUZA

Zie om u heen, daar juist de scheemring rijst,
Zie om u, voor u! Joden, allen Joden.
Asch op hun hoofd, rouwzakken over 't lijf
Zijn zij daar dag en nacht gezeten. Ginder,
Hoog boven hen in 't goud de zonne-koning,
Daarneven Haman. Waant ge, als heil van Joden
Te halen ware uit hand zoo hoog, trots waker
Zoo kwaad, dat geen het waagde?

JODEN UIT DE BERGEN

Haman!...'t Gefluister
Van Hamans naam drong door de bergen zelfs.
Haman, die Joden haat!

JODEN UIT SUZA

Zwijg stil en merk.
Ziet ge aan de poort van 't koningshuis, vlak naast
Waar zijn geweldige boog zich donker opent,
Roerloos en recht, vermagerd, nochtans fier,
Een oud man, zittende en gedekt?

JODEN UIT DE BERGEN

Wij zien.

JODEN UIT SUZA

Mordechai is 't.

JODEN UIT DE BERGEN

Mordechai? Vorst van Vorsten
Vóór 't Babyloonsche?

JODEN UIT SUZA

En nog! Nog meer dan ooit!
Isrel-in-de-verdrukking zelf is hij!
Wijze, wijs-onderdaange, breukloos-trouw,
Redde hij 's konings leven, werkt en waakt
Opdat geen kwaad die zon van 't rijk bezwalk.
Maar nooit, nooit boog hij 't hoofd voor die vergulde
Paljas en kinkel, Haman, 's konings slaaf.
Daaglijks praalt Haman het poortaal door, daaglijks
Groet niet die staatgere dan hij, de sture
Vorst Mordechai. Dat doet dit volk die moord.
't Is niet de koning, Joden doodend: Haman
Wil Mordechai's dood en die van Mordechai's volk.

JODEN UIT DE BERGEN

Vorstlijk is Israël!
Vorstlijk is Mordechai!
Zooals op hoogten
Boven het lage land
Van Palestina
De tempel goudde,
Goudt op uit Israël
Mordechai.
Zij hebben de gouden
Daken, de vaten
Van de tempel geroofd,
Verheerd Palestina;
Rooven zij nu het hoofd en de oogen
Van Mordechai
En het volk?
Is Isrel een schaap,
Dat de slachter maar zegt:
Hier, ik slacht je?
Is die man, Mordechai,

Die zoo'n groote Jood is,
Een pop die de hand van een pochende Mediër
Breekt?

JODEN UIT SUZA

Ellendig zijn we, en toch, als één zal helpen
Is 't Mordechai. Kom heel dicht bij me: in fluistren
Doe 'k vreemd verhaal. 't Gerucht drong tot u door
- 't Is twee jaar sinds - van 't honderdtachtig-dagig
Feest op de burcht van Suza: zwermen vorsten
Vierden daar met de koning. Zeven dagen
Besloten 't feest, op 't voorplein, voor al 't volk.
Daar hingen witte en groene en hemelsblauwe
Tapijten neer, purper-omzoomd, aan ringen
Van zilver tusschen marmren zuilen: gouden
En zilvren ligstees drukten vloer van marmer,
Porfier, albast en kostbre steenen. Gouden
Vaten, en geen vat eender, gingen rond
En de wijn stroomde. In 't vrouwenhuis onthaalde
Vasthi, de koningin, de vrouwen. 't Feest
Liep juist ten einde, toen de koning, dronken
Van wijn, door zeven heeren - Mehumân,
Biztha, Charbona, Bigtha, Abagtha, Tsethar,
Carchas - Vasthi bevel zond, met de kroon
Op 't hoofd, voor hof en volk te pronken. Vasthi
Weigerde, en driewerf kwam 't bevel, maar driewerf
Weigerde Vasthi. Toen beriep de koning
Zijn raad van zeven vorsten: Tharsis, Sethar,
Menes, Admatha, Cársena, Memúchan,
Márs ena. En Memúchan sprak: de koning
Ontneem Vasthi de kroon, geef ze aan een andre,
Beetre dan zij. De koning deed het. Boden
Brachten uit alle landen vrouwen. Hegai,
Vrouwenbewaarder, deed twaalf maanden elke

Naar de wet voorschrijft plegen: zes met olie
Van mirre, zes met specerijen, reuken,
Zalven voor vrouwen; en één was er, Esther,
Die Hegai schoonste vond: die gaf hij 't schoonste
Huis, schoonste siersels, zeven jonge dochters
Van adel. Toen deze op haar beurt de koning
Zou naadren vroeg haar Hegai: welke siersels?
Maar zij zei: geene, en tooiloos ging zij in
Waar haar de koning kroonde. Zóó werd deze:
Koningin Esther. Nu verneem 't bericht
Door de Oudsten van ons volk, de Raad van Joden,
Geheim bewaard: Mordechai had een oomskind,
Hadassa, die hij in 't verborgen grootbracht.
Twee jaar geleên verdween ze. Meer: ten tijde
Van Vasthi's val, niet eer, sloop Mordechai
Daaglijks rondom 't paleis, koos zich daarna
Zijn plaats aan d' ingang. 't Heet: Hadassa werd
Koningin Esther.

JODEN UIT DE BERGEN

Koningin Esther,
Koningin Israël,
Van de straat uit de laagte
In de gouden burcht Suzan
Hief haar ten koningskroon
Mordechai.
Koningin Esther,
Koningin Israël,
Die een onzichtbare
Kroon bij haar volk droeg,
Loopt op de hoogten onder de zichtbare
Blinkende kroon die zoo hoog voor zijn volk zag
Mordechai.
Koningin Esther,

Koningin Israël,
Staat met de kroon op, staat voor de handen
Van de gouden zon-koning,
Waar de gena leit, de eer die zoo hoog leit
Voor 't volk van Esther en
Mordechai.
Koningin Esther,
Koningin Israël,
Neemt uit de handen
Van de zon-koning
Gouden genade
Voor 't volk van Esther en
Mordechai.

JODEN UIT SUZA

Juich niet te luid. Toen Mordechai vernam
Van 't moordplan scheurde hij zijn kleedren, trok zich
Een zak met asch aan, en liep schreeuwend door
De stad tot vóór de burcht: de poort ingaan
Ontzegt elk wie in asch gaat vaste wet.
Maar Esther's jonge meisjes hoorden 't. Esther,
Toen zij 't haar zeiden, smartte 't en zij zond
Hem kleedren, dat hij ze aandeed, en niet rouwde.
Mordechai weigerde. Esther zond toen Hatach,
Haar kamerdienaar: staande voor 't paleis
Sprak die met Mordechai, verstond hoe Haman
De koning tienduizend talenten zilver
Bood voor de Joden en de koning zei hem:
Neem ze en ik schenk je 't geld. Ook gaf hem Mordechai
Een afschrift van de wet voor Esther, tevens
Bevel dat ze inging tot de koning, vragend
Het volk te sparen. Esther zei tot Hatach:
Mordechai weet dat wie als ongeroepne
De koning nadert, sterft. Mij riep de koning

Driemaal tien dagen niet. Maar Mordechai
Gaf antwoord: zeg dit Esther: waan niet dwaas
Dat gij ontkoomt meer dan een ander Jood.
Zwijgt ge: Isrel sterft niet, maar van ons sterft elk.
En: kan 't niet zijn dat juist om dit ge uw kroon
Nu draagt? Toen antwoordde Esther: Laat de Joden,
Zooveel in Suza zijn, tezaam vergaadren.
Eet niet en drinkt niet tot de vierde dag.
Ik en mijn jonge meisjes doen zoo ook.
Dan zal ik gaan, en moet ik sterven, 'k sterf.

JODEN UIT DE BERGEN

Verder!

JODEN UIT SUZA

De koning troonde en in de deur
Die op de voorhof opent sidderde Esther
In 't kleed met de klaarwaterige steenen.
Waagde niet naadren. Doch genadig zonk
In Ahasveros' hand de scepter. Vallend
Naarvoren raakt ze 'm aan. Maar toen de koning
Haar bede vraagde, noodde ze enkel hem
Tezaam met Haman aan het noenmaal.

JODEN UIT DE BERGEN

En?

JODEN UIT SUZA

Dat maal was gister. Haman en de koning
Aten met Esther; die ze aan 't wijnmaal noodde
Voor heden. Haman praalt, pratter dan ooit.
Kijk daar: hij komt.

JODEN UIT DE BERGEN

Is 'm dat? Is 'm dat? Hij ziet
Fier en rood als een haan, kleurig bepronkt
Stapt en kukeluut hij viktorie, ah!
Zie hoe hij gaat langs Mordechai: zwartkringd

Braggen zijn oogen. O 'k ben bang, bang, bang,
Statig troont Mordechai: o wat een groote Jood,
Prachtge Jood, grootgeslachtge Jood, glorie van Isrel!

JODEN UIT SUZA

Stil en wees wijs of Haman hangt je: aanstonds
Hangt hij ook Mordechai. Maar zie ginds en luister.
Een van mijn boden nadert. Is er nieuws?

BODE

Vreemde geruchten plagen 't huis van Haman.
Terwijl zijn grootheid daaglijks aanwast, groeit
Zijn onrust en zijn haast. De langgedragen
Wrok tegen Mordechai, door de zekerheid
Dat alle Joden zullen sterven schijnbaar
Gelenigd, vlijmt hem bitterder dan ooit.
Hij droomt van Mordechai, ziet hem in zijn slaap
Gewapend klaar staan tot een stoot en schreeuwt,
Ontwaakt, in doodsangst voor een schimmige dolk.
Het daglicht baat niet. Dat zijn vijand roerloos
Zit aan de poort, ontneemt hem niet de waan
Dat hij op de eigen tijd, nu hier, dan daar,
Een aanslag smeedt om hem te dooden. Thuis,
Denkt hij zich Mordechai bij de koning. Daadlijk
Snelt hij naar 't venster en, het angstzweet paarlend
Op zijn gelaat, ziet hij hem zitten. Dan
Slaat de angst in woede om en hij hijgt: die Jood!
Altijd die Jood! Aanstonds, zelfs in 't paleis,
Temt hij maar noô zijn vrees en snelt naar huis,
Alleen opdat hij aan de poort zich Mordechai
Met oogen toone, tot zijn woede en troost.
't Is of hij voelt dat Mordechai hem bedreigt,
Sterker dan hij is, middlen, wegen weet,
Die hij wil vinden, maar begrijpt niet waar.

Eén ding is is zeker: zijn geweten drijft hem;
Hij kan niet wachten. Tot zijn huisvrouw Zeres
Klaagde hij: nooit nog was bij Ahasveros
Mijn gunst zoo groot: samen met hem en Esther
Maaltijdde ik, en alleen, en heden weer,
Maar rust is nergens, alzoolang die Jood daar,
Mordechai, zit aan de poort. - Vraag straks zijn leven,
Zei Zeres, doe een galg, vijftig el hoog
Voor 't huis oprichten: hang hem en heb vreê!
Haman ging aanstonds naar 't paleis en Zeres
Bouwt ginds de galg.

JODEN UIT DE BERGEN

Wee ons! Wee Mordechai!

JODEN UIT SUZA

De Almachtige werkt
Langs wondere wegen,
Roept in de harten
Van de verkeerden -
Als zelf zij niet weten
Hoe 't loon te ontkomen
Voor de euvele daden -
D'argwaan te wapen
Om hen te behouden.
Hij zendt hen droomen,
Ontsteekt hun driften,
Ontneemt hun 't geloof in hun dwaas betrouwen,
Dringt hen tot daden waarvan zij de noodzaak
Zelf niet begrijpen.
Zoo komt de goede aan zijn end, daar Jehova
Besloot tot zijn ondergang.
Zoo heerscht de kwade,
De man die zich vetmest
Aan medemenschen, -

Omdat de Almachtige
Lust aan zijn leven heeft,
Diep in zijn hart zich
Verborg en het leidde.

JODEN UIT DE BERGEN

Een andre bode, niet van Hamans huis,
Maar van de burcht. Zijn aanzicht ziet verbaasd.
Niet droef, niet blij, maar vraaglijk, als van één
Te vol van tijding dan dat hij haar aard,
Of de uitsIag goed of kwaad zal zijn, verstaat.

BODE

De nacht was zwaar van galm, niet van geluid,
Maar van een weergalm, of van ver, heel ver,
Geluid weerkaatste, zoodat niet het oor
Het tusschen andre klanken opving, maar
Alleen als andere geluiden zwegen
't Gewaarwerd als wat leek inhoud van stilte.
Zoo gonsde 't in de burcht, zoodat de koning
Woelde en geen slaap vond. En zooals bij nacht,
In donker, het gesloten wakend oog
Ziet wat bij dag geen vorm heeft, zoo verscheen
Nu Ahasveros uit een dichte drang
Van onbegrepen zorg een aarzel-schijn
Van blikken en gebaren: monden spraken
Woordloos gerucht tot woorden, handen deden
Droomen tot daden: wat rondom de burcht
Bij dag bewoog, binnen nauw luidde: alleen
Als branding van de zee een echo had
Binnen haar muren, werd tot klaar geweld,
Tot dreiging, tot bedoeling sterk en luid.
Bij 't roode toortslicht was 't voor spiedende oogen
Te zien, uit halve woorden was 't te hooren
Voor luistrende ooren, wat zijn waak benauwde.

De oorzaak alleen bleef donker, hem en elk.
Was 't door het rijk de weeklacht van ons volk
In dorp aan dorp, of 't stillere geklaag
Van wie hier lagen, deze die het hoofd
In zak en asch verborgen, en wier zuchten
Ternoô gesmoord, bij dag, ook niet bij nacht,
Nooit door de dichte muur drong? Of een weenen
Van 't vrouwen-huis? Geen weet het, maar de koning
Hief zich op 't bed, zag om zich, riep zijn knaap
Die schéén te slapen, zond hem naar de zaal
Waar de geschriften, rol aan rol gerijd,
Het wisselend verhaal van zijn regeering
Op perkament bewaarden. Wees toen: lees!
Het was van 't jaar toen Bigthana en Theres
Hem naar het leven stonden, Mordechai
't Verraad ontdekte. En Ahasveros vraagde:
Welke eer weervoer hem? En de knaap zei: geene.

JODEN UIT SUZA

Geene eer: de vromen
Leven en sterven
Eer-lóos als Mordechai!
Zegenend wonen
Op hunne burchten
Grooten en heerschers,
Zeegnen de kwaden.
Aanstonds komt Haman,
Hoonlacht om Mordechai,
Neemt hem zijn naam in het hart van de koning,
Kleedt zich in de eer die hèm behoorde.

JODEN UIT DE BERGEN

Weer van 't paleis een bode: zijn gedaante
Toont haast als van wie vóór een dijkbreuk loopt.
Hij schreeuwt, hij wuift, de menigte om hem heen

Rijst op en vraagt, maar in een rechte lijn
Veeren zijn voeten over 't plein naar hier.

BODE

De burcht was in een vlaag van onrust, daar
De koning in zijn zaal geen rust vond, telkens
Vragend naar Haman, die de knieën nauwlijks
Boog voor zijn troon of hij beval hem: raad mij!
Wat zal ik zulk een doen die ik wil eeren
En geëerd wil zien? En Haman - zijn gelaat
Straalde: hij zág zichzelf; maar hij bedwong
De waanzin van zijn vreugd; - hij zei: de koning
Doe die man rijden op het koningspaard,
De koningskroon op 't hoofd, in 't koningskleed,
En vóór hem gaan, de burcht uit, Suza door,
Een Vorst, roepend voor 't volk: Zoo doet de koning
Hem die hij eeren wil en geëerd wil zien.
Toen sprak de koning: neem paard, kroon en kleed,
Doe naar uw raad aan Mordechai, de Jood!

HET VOLK ***(terwijl Mordechai uitrijdt)***

Mordechai zit op 't paard en Haman leidt hem!
Mordechai draagt de kroon en Haman leidt hem!
Mordechai rijdt: Haman roept uit voor Mordechai!

HAMAN

Zóó doet de koning
Hem die hij eeren wil en geëerd wil zien!

JODEN UIT DE BERGEN

De Jood Mordechai rijdt
In de zonkonings kleed
Met de kroon.
Uit de burcht, de stad Suzan neer,
Leidt Haman hem, schreeuwende: Zóó doet de koning
Hem die hij eeren wil en geëerd wil zien.

HAMAN

Zóó doet de koning
Hem die hij eeren wil en geëerd wil zien!

JODEN UIT DE BERGEN

Zijn kroon is van goud en groot,
Witgezoomd, hemelsblauw 't gewaad,
De mantel van fijn linnen en koningspurper.
Wit is 't paard dat de gouden
Bellekens klankt, en gouden
Franje aan zijn purperdek,
Flonkrend de trens.
Voer hem maar, Haman!
Roep rond, Haman!
Slaaf van een Haman!
Mordechai, *onze* vorst!
Trap nu de halzen krom,
Staar nu de monden stom
Van het Perzer-gepeupel, geknield op straat.
Esther op de koningstroon,
Mordechai op 't koningspaard, -
De zon in het blauw, die de Perzer-god is,
Straalt op de Joden-triomf.

JODEN UIT SUZA

Hij 's een gouden pop op een paard,
Een akteur in een konings-spel,
Haman vertoont hem, maar
Straks hangt hij de pop.
Met een pop van palje
Kon de koning het doen:
Als een pop van palje
Hangt-i Mordechai.

JODEN UIT DE BERGEN

De nauwe straten
Van 't koninklijk Suzan
Omvangen in hun donker
Die gouden ruiter.
In trouwe bogen,
Naar 't blauw gespleten,
Overhangen ze hem.
Zij monden open
Daar hij te pralen
Over de pleinen
Rijdt als een heerscher die
Over de bres kwam in de stad die hij nam.
De bruggen dreunen
Van zijn paards hoefklop
En omdiep naast de zon in het water glanst zijn kroon.
Dit 's Mordechai die altijd een vorst van een mensch was, -
Want elk heeft de man die hij worden zal in zich:
Die altijd de slapen voor een kroon, de schouders
Voor een koningskleed had.
Dit 's Mordechai, uit Isrel, dat altijd Monarch was: -
Want een vorst is een vorst of hij soms in een zak gaat; -
Dat altijd de volken beheerscht en ook heerscht in
Suza, door Mordechai.

JODEN UIT SUZA

Jullie vorst van een mensch is een jood daar de koning
Niet bij in de schuld wil staan.
Voor zijn leven betaalt hij 'm: met wat?
Met een jas uit zijn kast, met een kroon uit zijn schat,
Met een paard uit zijn stal, en een slaaf.
Die geeft-i 'm kado, nee hij leent ze hem maar,
Dat hij Suzan doorrijdt tot een oogen-mooi

Voor zich en zijn volk voordat men hem hangt.
Maakt ge dáárom gejuich?

JODEN UIT DE BERGEN

Broeders, die Jood is Mordechai,
Redder van de koning.
Broeders, die Jood is Mordechai,
Neef van Esther.

JODEN UIT SUZA

Nu ja! Nu ja!

JODEN UIT DE BERGEN

Broeders, rijden op dat paard in het konings-kleed
Met de kroon, is een zon-konings eer,
Die Haman vroeg als het goudste naast
Zitten op de troon.

JODEN UIT SUZA

Dat 's waar! Dat 's waar!

HET VOLK

Zie de galg! Zie de galg! Boven het Hamanshuis!
De galg! de galg! de galg! De galg boven het Hamanshuis!

EEN STEM

Voor Mordechai!

STEMMEN

Voor Mordechai!

JODEN UIT SUZA

Voor Mordechai!
O wat waren we dwaas
Dat we u haast geloofden.
Wij zagen het wel.
Ziet nu voor eeuwig, broeders!
Hoe koningen doen.
Zij hangen geen simpel man.
Zij pronken hem op, zij vergulden hem,

Zij hijschen hem hoog op een koningspaard,
Een rijksvorst rijdt hem om, zijn lakei.
Dan hangt hem de koning in zijn mooie kostuum
Als een prins en de beul doet eerbiedig.
Dat hángt veel mooier!

JODEN UIT DE BERGEN

Broeders, dat kan niet zijn.
De trotsaard Haman
Beval van die galg.
Niet weet het de koning.

JODEN UIT SUZA

Hamans huisvrouw Zeres
Kan uit haar vensterzaal
Mordechai zien rijden.
Zij heeft goede oogen,
Vlugge bedienden die luister-snel zijn,
Zij zou 't niet wagen
't Geklop te aanhooren
Als de koning het niet wist.
Hoor, daar is Haman bij Esther aan 't wijnmaal,
Mordechai's verdwenen,
En daar?

JODEN UIT DE BERGEN

Daar is een bode! Hoort!

BODE

Zijn vrouw en vrienden
Zeiden tot Haman: Mordechai is een Jood:
De koning eert hem: hoe zoudt ge iets vermogen
Tegen de Joden?

JODEN UIT DE BERGEN

Hoort! Zijn vrouw en vrienden!

De koning eert hem: hoe zoudt ge iets vermogen
Tegen de Joden?

JODEN UIT SUZA

Een koning is een zee:
Vlak onder 't oppervlak ziet elk, zijn afgrond geen.

JODEN UIT DE BERGEN

Een bode; een bode van het wijnmaal. Hoort!

BODE

De bliksem vallende in droog hout, kon zoo niet
Een vlam doen opslaan als één enkel woord
Dat Esther sprak. De koning was met haar
En Haman aan het maal. Slavinnen dansten.
Scherts vloog van mond tot mond en Hamans scherts
Fonkelde vuurger weer van Esther, maar haar woorden,
Wijl zij de koning minziek maakten, borgen
Een donkre dreiging onder zoet geluid,
Zoodat zelfs Haman niet hun zin verstond.
Totdat de koning zei: Noem mij uw bede,
Koningin Esther, 'k geef ze u. En haar antwoord
Begon, terwijl haar stem zich weeker plooide: -
Een koning, reizende in den vreemde, vond
Een tuin die hem behaagde: boomen, bloemen.
En huiswaarts gaande zond hij door zijn tuinlui
Die heele teelt vooruit naar 't eigen rijk,
Dat zij ze plantten: stammen op de bergen,
Langs beken 't needrig kruid, en 't groeide en geurde,
En meenge struik gaf vruchten, die zijn mond
Met sap verkwikten, zijn verhemelt streelden
Met aangename smaak. Toen, na die koning,
Zijn zoon de kroon droeg, koos die op een keer,
Omdat een trotsche bloem die in zijn gaarde
Te hevig geurde hem verdroot, een kleine

Verborgen plant die hem zijn tuinman toonde
En deed die zetten in háár plaats. De struik
Bloeide als voor hem alleen, in schaduw; geurde
Alleen in donker en hief dan haar glans
Schroomvallig en bedauwd naar hem omhoog.
Zij was één van die velen, die in 't land
Sterk en bescheiden dienden, die zijn vader
Daar had doen kweeken. Heel dat planten-volk
Groeide en deed niemand kwaad, droeg in zijn harten
't Behagen van een koning, en vergold
Door deugden iedre zorg. Maar, heer, die koning
Bezat één slaaf, die hun verborgen kracht,
Hun kleinheid en pronkloos bestaan gevoelde
Als een verwijt: hij hield van pracht en praal,
Van schijn en wuftheid, van die heftge geur
Die juist zijn heer niet wilde. Maar de koning
Kende die plantenteelt niet, wist niet dat
Zijn struik, zijn eigen bloemstruik, een van deze
En elk van hen aan haar gelijk was. Toen dan
Zijn slaaf hem zei dat hier en ginds in 't land
Zich 't onkruid ophoopte en een giftige reuk
Het welzijn van zijn volk bedreigde, gaf hem
Zijn heer bevel al wat daartoe behoorde
Te dooden. En die slaaf ging heen. - De koning,
Snel opziend: hij ging heen? En Esther vraagde:
Wat anders, koning? - Ahasveros zeide:
Noem nu uw bede. Toen sprak Esther zacht:
Ik vraag mijn leven, koning, mijn volks leven,
Waarvan ik één ben. Zoo die man, die snoode,
Ons veilen wilde als slaven, zwijgen zou ik,
Al boette hij ook dan de schade u nooit...
Welke man meent gij? zei de koning. Esther
Richtte zich op en zei: die man, de moorder,
Is deze euvele Haman. Ahasveros,

Maar moeilijk zich bemeestrend, ging alleen
De zaal uit in de voorhof. Toen hij weerkwam
Vond hij, gevallen over 't bed van Esther,
Haman haar smeekend. Toornend riep de koning:
Zal wel die hond de koningin verkrachten?
Knechten bedekten zijn gelaat en sleepten
Hem uit. Toen zei de kamerling Charbona:
De galg voor Mordechai, vijftig ellen hoog,
Staat vóór zijn huis. Daadlijk gebood de koning:
Hang hem daaraan!

HET VOLK

Hang d' man!
Hang d' man!
Aan de galg voor Mordechai,
Hang 'm daaraan!
Aan de galg voor Mordechai
Die vijftig el hoog bij
Zijn eigen huis staat,
Hang 'm daaraan!
Kijk, de volte is al daar, de officiers
Sleepte' 'm erheen.
Laat Zeres nu staan
Voor de ramen in haar vensterzaal,
Hij spartelt 'r voorbij
Aan de lus, en de lijn
Haalt maar, haalt, haalt maar
Tot aan 't hout.
Gooi 'm dood! Gooi 'm dood! Kijk hoe die rooie hangt,
Een pluim van bloed in het blauw van de zon,
Met zijn nekkie geknakt als een zwavelstok,
Slap, een leege mouw-jas en broeks-pijpen zijn lijf...
Dood! Dood!...

JODEN UIT DE BERGEN

Zegt ge nu nog: een pop?

Is nu niet Israël
Met die twee hoofden: Esther en Mordechai,
Te heerschen gestegen op de burcht?
Staat de zon-koning
Nu niet tusschen beiden
Met open handen,
Opdat zij nemen
Alle genade en
De eer en de vreugde die
Zoo hoog lag voor 't povere volk?
Wij zijn gekomen uit onze dorpen
Om gena voor 't volk,
Nu zien wij Haman
Hangen aan de galg
Die hij zette voor Mordechai:
Wij gaan, wij gaan...

JODEN UIT SUZA

Blijf, blijf, de blijdschap in onze hoofden
Is jong, als wijn zal ze eerst als ze ouder
Is, gisten gaan; blijf, blijf bij ons!

JODEN UIT DE BERGEN

Wij hebben vrouwen en kinderen, broers en zusters,
Neven en vrienden. De bergen
Gaan schallen om ons. Wij gaan, wij gaan.

HET VOLK

Zie, Mordechai komt! Zie, brieven aan boden deelt hij!
Een heraut rijdt neer. Hoor wat hij spreekt.

ALLEN

Hoor, hoor!

HERAUT

Zoo zegt de koning: omdat koningin Esther
Een kind van 't Jodenvolk is, nicht van Mordechai,

Omdat de koning, door bedrog misleid,
Brieven deed uitgaan met bevel de Joden
Te dooden op de dertiende Adar, echter
Hun dood niet wenscht, maar nochtans wet van Meden
Nooit ofte nimmer wordt weersproken; daarom
Beveelt de koning dat die dertiende Adar
Zich alle Joden waapnen, en weerstaan,
En slaan wie hen belaagt. Voorts zegt de koning:
Het ambt van Haman, ook zijn huis, zijn Mordechai's,
De konings ring berust in Mordechai's hand.
En zoo zegt Mordechai: omdat Haman 't lot wierp,
Dat Pur heet, op wat dag hij 't volk zou dooden,
En 't viel de dertiende Adar, maar vermocht niet
Het dooden, doch hangt aan de galg, - daarom zal
Die dag de Joden een eeuwig feest zijn, en de
Naam van dat feest, naar 't Pur, heet Purim-feest.

JODEN UIT DE BERGEN

Vaarwel, vaarwel! Wij kunnen niet lang de
Wijn van de blijdschap in de harten houden.
Wij gaan, wij gaan.

JODEN UIT SUZA

Vaarwel, vaarwel! wij hebben de prinsen
Van Isrel gezien op de burcht van Suza:
Joden uit de bergen en joden uit Suza
Heerschen door Esther en
Mordechai.

JODEN UIT DE BERGEN (*bij wie zich allen aansluiten*)

Op de burcht van Suzan
Zit koningin Esther,
Door de straten van Suzan
Rijdt Mordechai.
Zijn boden loopen

Op snelle kameelen
Door alle streken, door alle dorpen
Waar Joden wonen:
Wij komen van Mordechai, de neef van Esther,
Die op zijn hoofd een kroon van goud draagt,
Een kleed van purper en hemelsblauw.
Wij dragen brieven
Met de ring gezegeld
Die hij aan de hand voert,
De ring van de koning.
Op die dag, zegt hij,
De dertiende Adar,
Zullen de Joden in alle plaatsen
De Perzen dooden die hun dood wilden.
Zoo wil 't de koning.
En omdat Haman
't Lot wierp dat Pur heet
Op welken dag hij
De Joden zou dooden
En dat lot viel op
De dertiende Adar,
Zoo zal die dag een
Eeuwig feest zijn
En 't feest zal heeten
Purim-feest.
Looft nu Jehova,
Hem die het Lot wierp
Door de handen van Haman, -
Zonder dat één van ons
Zijn verborgen raadslag
Verstond.

Brynhild, Gudrun, Svanhild
Vertalingen uit het Oud-Noors
Door
Dr. C.F. Hofker

Brynhild[1)]

Inleiding.

Prof. R.C. Boer heeft in z'n 'Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage' (1906-09) als de oorspronkelike kern van deze sage aangewezen: verwantenmoord uit hebzucht: Hogni wordt door z'n zwager gedood. Later werd de sage der Bourgondiërs hiermee verbonden (436 Bourgondiese rijk door de Hunnen verwoest). De kern der sage luidt dan: Hogni, de broer van Gudrun en Gunnar wordt door Atli (Attila) gedood. Nog later werd 't motief verdubbeld: Hogni had zelf ook 'n zwager gedood om de schat te verwerven. Door de vraag: hoe verwierf die zwager z'n rijkdom, kwam men ertoe hem te identificeren met Sigurd, de drakedoder[2)] (Boer III, 103 vgg.). Daar van deze echter ook 't avontuur met de schone slaapster[3)] verteld werd, kwam hij in 'n verhouding tot twee vrouwen te staan (Brynhild en Gudrun), die vooral hinderlik werd toen men samenvattende gedichten over z'n hele leven ging maken: hoe kon de zwager van Hogni en Gunnar Bryn-

1) Sigurdakvida en Skamma. Edda-uitgave Gering, p. 343 vgg.
2) Zie Beweging XIV, 8, 124 vgg.
3) Over dit sprookje en z'n vele motieven zie Beweging XIV, 8, 129, (noot 3).

hild verlossen en bezitten? (Boer I, 33-36). In de oplossing van dit probleem gingen verschillende dichters hun eigen weg. (Zie ook Prof. Boers artikel in de Gids 1907 ‘Heldensage en Mythologie’. De een identificeerde beide vrouwen (Boer III, 104). 'n Ander laat Sigurd Brynhild in gemoede overtuigen, dat ze Gunnars vrouw moet worden (Boer I, 37). In 'n derde gedicht wordt Brynhild door Sigurd tegen haar zin aan Gunnar afgestaan (Boer I, 38). 'n Vierde dichter beschrijft twee bezoeken. Na 't eerste bezoek van Sigurd, blijft Brynhild op haar verloofde wachten, binnen de vlammenwal. Gunnar kan daar niet door: 't is *hem* niet beschikt. Sigurd doet 't in de gedaante van Gunnar. Zo wordt Brynhild door bedrog Gunnars vrouw (Boer I, 42 vgg.). Voor een ander voorbeeld van gestalteruil zie men Beweging (XVI, 6, 417). 'n Vijfde gedicht eindelik laat 't eerste bezoek, de eigenlike verlossing, vervallen: dadelik werft Sigurd in Gunnars gestalte. Maar waar van geen verlossing meer sprake is, is de vlammenrit een eenvoudige moed-proef geworden (Boer I, 45). Natuurlik is in die verschillende gedichten ook de ontknoping geheel verschillend behandeld. Daar nu de Volsungasagaschrijver gedichten die op heel verschillend standpunt staan, op verwarrende wijze dooreenhaspelt, was 't onmogelik de vertaling voort te zetten. Beter was 't te beproeven een dier gedichten te vertalen. De Skamma, 'n gedicht uit de 11e eeuw (Boer III, 135), behandelt de stof als volgt (Boer I, 38-41):

De dichter kent de verlossingsgeschiedenis wel, maar negeert die bewust zoveel ie kan, om alle licht te laten vallen op de vraag: Wat ging er in Brynhild om, toen ze Gunnars vrouw was geworden? Sigurd komt n.l. de vroeger verloste halen, maar staat haar de volgende dag ongeschonden aan z'n zwager Gunnar af, heeft haar dus nooit tot vrouw gehad. Brynhild is niet boos over enig bedrog, maar omdat ze de geliefde man niet heeft. Uit jaloezie doet ze hem vermoorden, maar ze volgt hem in de dood. ('t Hebzuchtmotief is hier dus geheel op de achtergrond geraakt).

Prof. Boer (III, 144 vlgg.) geeft ook 'n mooie vergelijking tussen Brynhilds karakter en dat van de minder moderne Signy. Ook de laatste weet heroïese daden te verrichten (zie Beweging '18 Juni, 420) maar ze doet 't om een maatschappelike plicht te vervullen:

de band met het geslacht is nog sterker dan die met de man. Brynhild is echter zichzelf alleen 'n rechter, ze wil haar hartstocht uitleven of sterven[1].

1. Eens was het, dat Sigurd bij Gjuki kwam, de jonge Volsung, die gestreden had[2]; aan nam hij de trouwgeloften der beide broeders[3]; ze deden elkaar eden, tot moedige daden bereid.

2. De jonge vrouw boden ze hem, en nog vele geschenken[4], de jeugdige Gudrun[5], de dochter van Gjuki; ze dronken en onderhielden zich menige dag met elkaar, de jonge Sigurd en de zonen van Gjuki.

3. Maar eindlik gingen ze om Brynhild voor Gunnar te werven; Sigurd was hun gids, de jonge Volsung; die kende de weg: hij zou haar gehad hebben, had het Lot zo gewild[6].

4. De man uit het Zuiden liet het naakte zwaard, de versierde degen tussen hun beiden, en niet kuste hij de vrouw; de heel jonge gaf hij over aan Gjuki's zoon[6].

5. Aan haar lijf ondervond ze geen schade; de gang van haar leven werd niet verstoord door wat 'n misstap zijn of ook maar schijnen kon; - alles bedorven hebben de boze nornen[7].

6. Alleen zat ze buiten, 's avonds; ze begon aldus duidelik tot zich zelf te spreken: hebben zal ik Sigurd - of hij sterve - de heel jonge man, in m'n armen.

1) 'n Enkel voorbeeld van 'n oudnoorse strofe (stafrijm!).
Hló dá *B*rynhildr
*e*inu sinni
es til *h*vílu
*g*jallan *g*rát
*B*udla dóttir
af *o*llum hug,
*h*eyra knátti
*G*júka dóttur.
2) Fafni, de draak, had gedood.
3) Zonen van Gjuki, Gunnar en Hogni (de Gunther en Hagen van de Duitse overlevering).
4) Wel 'n biezondere eer voor Sigurd, dat hij hun zuster niet hoefde te vragen en i.p.v. 'n bruidschat te betalen geschenken toe kreeg.
5) Kriemhild in de Duitse overlevering.
6) Deze strofe bewijst, dat onze dichter het verlosstingsverhaal, het eerste bezoek van Sigurd wel degelik veronderstelt: (Boer I, 38; zie Inleiding). De man uit 't Zuiden in str. 4 is natuurlik Sigurd. 't zwaard tussen beide, 't symbool der onthouding.
6) Deze strofe bewijst, dat onze dichter het verlosstingsverhaal, het eerste bezoek van Sigurd wel degelik veronderstelt: (Boer I, 38; zie Inleiding). De man uit 't Zuiden in str. 4 is natuurlik Sigurd. 't zwaard tussen beide, 't symbool der onthouding.
7) Schikgodinnen.

7. 't Hoge woord sprak ik nu - eenmaal zal 't me berouwen; z'n vrouw is Gudrun en ik die van Gunnar;....'n Vreselik lot beschikte ons hooploos verlangen.

8. Dikwels gaat ze naar buiten, van boosheid vervuld, vol ijs en sneeuw, iedere avond; terwijl Gundrun en haar man naar bed gaan en haar Sigurd wikkelt in de deken.

9. 'Nu zal de Hunse[1] vorst z'n vrouw liefkozen. Beroofd ga ik van wens en man beide; ik moet tevreden zijn met wrokkende gedachten'.

10. Ze begon in haar woede tot de moord te hitsen: 'Jij zult, Gunnar! geheel verliezen m'n land en mijzelf; nooit zal ik je vrouw zijn, vorst.

11. Ik zal weer gaan, waar ik vroeger was, bij mijn naaste verwanten, daar zal ik zitten en m'n leven versuffen: tenzij jij Sigurd laat sterven.

12. Laat ons de zoon dezelfde weg als de vader zenden: men moet niet lang de jonge wolf[2] voeden; altijd voert de vete lichter tot verzoening, als de zoon niet meer leeft'[3].

13. Bang werd Gunnar en liet het hoofd hangen; wikken en wegen verontrustte z'n geest; werkloos zat ie de hele dag; hij wist in 't geheel niet zeker, wat voor hem nog 't meest passend was te doen[4].

14. Over 't een zowel als 't ander peinsde hij evenlange tijd: 't Was nu juist geen gebruik, dat koningsvrouwen wegliepen!....

15. 'Mij is Brynhild alleen meer waard dan allen anderen, de dochter van Budli, ze is de voortreflikste der vrouwen; eerder wil ik m'n leven verliezen, dan van die jonge vrouw de liefde ontberen.'

16. Hij riep Hogni tot 'n gesprek onder vier ogen: 'Wil je ons de vorst om z'n rijkdom[5] vermoorden? Goed is 't, te

1) Dat de dichter Sigurd 'n Hun noemt berust op 'n verwarring met Gudrun's tweede man (Attila of Atli) (Boer III, 53).
2) d.i. vijand.
3) Want die zal natuurlik de vader willen wreken.
4) Men denke aan den eed, die hij Sigurd zwoer.
5) 't Oude oorspronkelike motief van de moord, hier echter alleen maar als middel gebruikt om Hogni over te halen.

beschikken over 't metaal van de Rijn[1] en, tevreden, schatten te bezitten.'

17. Dit alleen Hogni ten antwoord gaf: 'Het past ons niet zo te doen: met het zwaard gebroken gezworen eden, eden gezworen, gedane geloften van trouw![2]

18. Ik ken op aarde geen gelukkiger mensen, zolang wij vieren[3] het volk besturen en de hunse vorst der krijgers leeft noch 'n betere zwagerschap ter wereld.

19. Ik weet heel goed, waar 'm de schoen wringt: Brynhilds begeerten zijn al te groot....'

Gunnar zei:

20. 'We moeten Gottorm bewegen tot de moord, onze jongere broer, nog onverstandig; hij bleef buiten alle eden gezworen, gezworen eden, gedane beloften van trouw.'

21. Gemaklik was 't aan te sporen de onbedachtzame....Dra stak in Sigurds hart het zwaard.

22. Wilde zich wreken de moedige in de hal[4] en wierp z'n zwaard de onbezonnene achterna. Vloog naar Gottorm Grams[4] buitengewoon blank ijzer krachtig uit konings hand.

23. Toen viel z'n geweldige vijand in twee stukken...Hoofd en armen vielen naar buiten, maar 't voetendeel stortte terug in de hal.

24. Ingeslapen was Gudrun in bed, onbezorgd naast Sigurd, maar ze ontwaakte, van vreugde beroofd, toen ze lag in het bloed van de vriend van Freyr[5].

25. Met zo'n zware slag sloeg ze haar handen[6], dat de sterke van geest[7] oprees in bed: 'Ween niet, Gudrun, zo bitterlik; jonge vrouw, je broeders leven[8].

1) Kenning voor goud (Boer II, 71. Voor Kennings dichterlike omschrijving zie men Beweging XIV, 2, 119 (noot 3).
2) Oorspronkelik was Hogni de grote vijand van Sigurd (zie Inleiding), maar nu Brynhild tot de moord dwingt, wordt Gunnar 't.
3) Gunnar, Hogni, Sigurd en de later te noemen Gottorm (of Gjuki?).
4) De ruimte in 't huis bestond uit één grote zaal. Volgens 'n andere overlevering geschiedde de moord buiten. Gram is het zwaard van Sigurd.
4) De ruimte in 't huis bestond uit één grote zaal. Volgens 'n andere overlevering geschiedde de moord buiten. Gram is het zwaard van Sigurd.
5) Kenning voor held, Freyr is 'n god.
6) Tegen de bedkant?
7) Sigurd.
8) Je blijft niet hulpeloos achter. Ook was de band tussen bloedverwanten nog sterker dan tussen man en vrouw.

26, 27[1]. Ik heb 'n te jonge erfgenaam: hij kan niet vluchten uit vijands huis. Ik weet heel goed, hoe 't er nu mee staat: Alleen berokkent Brynhild al dit onheil.

28. Mij had lief de jonge vrouw, meer dan enig man, maar tegenover Gunnar geen onrecht deed ik: ik hield vriendschap en gezworen eden, opdat ik niet werd genoemd de vriend van z'n vrouw.'

29. Z'n vrouw slaakte 'n zucht en de koning het leven; zo hard sloeg ze haar handen[2], dat weerklonken de bekers in de hoek en terug schreeuwden de ganzen in hun perk.

30. Lachte toen Brynhild, de dochter van Budli, eenmaal van ganser harte noch, toen ze tot in haar bed horen kon 't luide wenen van Gjuki's dochter.

Gunnar sprak:

31. 'Je lacht niet dáárom, wraakzuchtige vrouw, in de hal blij, omdat 't voor jou iets goeds beduidt! Waarom verlies je je mooie kleur,[3] onheilen-maakster? Ik denk, dat je sterven gaat.

32. Jij zou dit geheel verdiend hebben[4], dat we voor de ogen je Atli[5] neerhieuwen, dat je jou broers bloedige wond zag en zijn bloedige wonden kon gaan verbinden.'

Brynhild zei:

33. 'Geen verwijt van lafheid treft je, Gunnar! Je hebt nu genoeg gedood, maar weinig vreest Atli je haat: hij zal van jullie beiden bezitten 't leven langer dan de ander, en altijd hebben meerdere kracht.

34. Zeggen zal ik je - zelf weet je 't ook wel - hoe jelui dadelik tot twist aanleiding gaven; ik werd toen niet te erg in band gehouden of onder dwang, rijk begiftigd, in het huis van mijn broer.

35. Ik wilde niet dat mij 'n man zou hebben[6], voordat de

1) In deze strofen laat ik vier regels onvertaald, omdat ze moeilik te begrijpen zijn.
2) tegen de bedrand?
3) Word je zo bleek.
4) Hier laat ik 'n woord onvertaald.
5) Atli als broer van Brynhild. Zie Boer III, 53. Gunnar is boos om de dood van Gottorm.
6) In dit gedeelte elimineert onze dichter geheel de verlossing, 't eerste bezoek van Sigurd voor zich zelf.

Gjukingen reden naar de woning, drie[1] te paard, koningen over het volk - o, ware hun tocht zonder gevolg geweest!

37. Maar[2] dit zei mij Atli onder vier ogen, dat ie me stellig geen bezit zou toedelen, geen goud en geen land (tenzij ik me liet uithuweliken), geen klein deel van 't toebeschikte geld.

38. Toen was in twijfel m'n geest hiervan, of ik moest vechten en mannen neervellen[3]. Dat zou dan bekend worden, menig man tot smart gedijen in zijn gemoed.

39. Maar ten slotte gaf ik toe aan Atli. 't Lokte me meer in m'n binnenste[4]: geschenken aan te nemen, rode ringen, van Sigmunds zoon. Niet van 'n andere man wilde ik de schatten.

36. Hem verloofde ik mij toen, de uitnemende vorst, die met goud zat op Grani's rug. Hij was niet met z'n ogen u zeer gelijk, noch in enig opzicht in z'n uiterlik[5].

40. Ik had één lief, niet verschillenden, niet bezat een onbestendige geest de walkyre van 't halssieraad[6]. Alles zal Atli goed begrijpen, als ie hoort, dat m'n laatste reis volbracht is.

41.....dat volstrekt niet zal de wankelmoedige vrouw[7] de man van een ander in het leven begeleiden.....Zo zullen mijn smarten gewroken zijn.

42. Op stond Gunnar, de vorst van 't gevolg[8], en om de hals van de vrouw legde hij de armen[9].

44. Allen kwamen, één voor één, om met troostende woorden

1) Gunnar, Hogni en Sigurd.
2) Over de volgorde der strofen zie Boer I, 83 en 84, waar ook de gedachtengang van deze strofen kort is uiteengezet. In strofe 37 liet ik twee regels onvertaald.
3) Atli vreesde bij weigering, dat de Gjukingen terug zouden komen met 'n leger. Daarom wou hij Brynhild nopen toe te geven; maar zij denkt er eerst over, zelf de strijd aan te binden. (Boer I, 84).
4) Meer dan te strijden. Sigmunds zoon is Sigurd.
5) Zie nu strofe 4 van dit gedicht. Strofe 36 doelt niet op 'n gestalteruil maar wil eenvoudig zeggen: hij was veel mooier dan jij.
6) Kenning voor vrouw.
7) Gudrun.
8) Kenning voor koning.
9) Ook hier was de opvolging der strofen in de war.

haar te weerhouden[1]; maar ze rukte zich los uit ieders omhelzing, ze liet zich niet afraden de lange gang.

Gunnar zei tot Hogni:

43. Ik wil dat alle mannen in de hal gaan, de jouwe en de mijne, - nu is de nood groot - om te zien of ze verhindren mogen de dood van de vrouw, voor dat intussen nog 'n ongeluk treft'.

45. Dit alleen Hogni ten antwoord gaf: 'Belet haar niet de lange gang, en dat herboren ze nooit worde! Als 'n onzalige kwam ze voor de knieën der moeder[2]. Ze werd geboren om vreugdloos te leven, menig man tot leed'.

46. Heen ging Gunnar bedroefd na dit gesprek, terwijl de draagster van sieraden[3] kostbaarheden uitdeelde; ze bekeek nog eens al wat ze had, de gestorven slavinnen[4] en dienaressen.

47. 'n Goude pantser deed ze aan - weinig goeds was ze van zin[5] - voor ze zich doorstak met het scherp van het zwaard; viel tegen het kussen zij terug en door het wapen gewond, zon ze nog op verraad.

48. 'Nu moeten van m'n dienaressen komen die goud willen van mij ontvangen; ik geef ieder 'n verguld sieraad, doek en deken, prachtige weefsels'.

49. Zwegen allen op dat woord, en allen tegelijk antwoord gaven: 'Genoeg zijn gestorven, wij willen noch leven. Niet denken de dienaressen u die eer te doen'.

50. Waarop na enig peinzen de met linnen beklede vrouw, jong van jaren, dit antwoord gaf: 'Ik wil niet dat iemand tegen z'n zin of moeilik over te halen, om mijnentwil het leven verliest.

51. Toch zullen bij jelui gebeente dan branden minder schatten[6], als je weggaat van hier....om tot mij te komen.

1) Van zelfmoord.
2) Werd ze geboren (men denke aan de houding toen van barende vrouwen).
3) Kenning voor vrouw; eigenlik staat er: het land der kleinodiën.
4) Gedood om haar en Sigurd op 'de lange reis' te begeleiden.
5) Nog levende slavinnen wil ze door geschenken naar haar bed lokken en dan doorsteken.
6) Hier volgt noch als bijstelling 'n synoniem, dat ik niet vertaal.

52. Ga zitten, Gunnar, ik zal je zeggen, dat om te leven geen hoop meer heeft je heerlike vrouw: niet zal je levensgang voorspoedig zijn, al heb ik het leven verloren[1].

64. Doen wil ik je één verzoek; dat zal in dit leven m'n laatste bede zijn: laat zo uitspreiden een hoge brandstapel in het veld, dat er voor ons allen ruimte is.

65. Laten ze omhangen die brandstapel met tapijten en schilden;....lijkedoeken, mooi beschilderd, en van dode slaven 'n menigte; verbrande men de Hunse koning aan m'n zijde.

66. Laten ze verbranden aan Sigurds andere zijde mijn slaven, met sieraden rijk versierd; twee mogen branden bij onze hoofden, en twee havikken - dan is alles geschikt in goede verhouding[2].

67. Ligge tussen ons weder het heel scherpe ijzer, zoals het eens werd gelegd, toen wij beiden één bed bestegen en genoemd werden toen met de náám van echtgenoten.

68. Neervallen zal hem op de hiel toch niet de schitterende deur van de zaal[3], hem, de verver der ringen[4], als hem begeleidt mijn gevolg hiervandaan; waarlik niet zal onze tocht armelik zijn.

69. Want hem begeleiden vijf dienstvrouwen, acht dienaren, van afkomst goed, de slavin, die gelijk met mij opgroeide, en m'n vaderlik erfdeel, dat Budli gaf aan z'n kind.

70. Veel zei ik je, ik zou nog meer gezegd hebben als verder noch het noodlot tijd van spreken gaf; de stem neemt af, de wonden zwellen; 't ware slechts zei ik, nu moet 'k 't opgeven.

(*Slot volgt*).

1) Hier volgen 'n elftal strofen profetie, die ik niet vertaal.
2) Aan z'n ene zijde Brynhild, aan de andere kant twee dienaren en twee haviken.
3) Van het dodenrijk?
4) Kennng voor: aanzienlik man?

Zes sonnetten
Is. P. de Vooys

I

Mijn ouderdom is rijp om uittespreken
het diepste wat mijn hart ervaren mocht,
en toch - toen ik voor 't eerst naar rijmen zocht,
was één uur rijker dan nu reeksen weken.

De kracht, waarmee 'k als jongen dwalend vocht,
is nu gestaald, en vaak vertrouwd gebleken;
en toch - nu ik mijn hart wil openbreken,
faalt mij de macht, die jeugdzang samenvlocht.

Ik heb gewacht en mijn geduld beproefd,
van dag tot dag in onverzwakt vertrouwen,
tot eens de zang - hoe lang zij in mij toeft -
zich als een rijpe bloei zal openvouwen.
Hoe werd ik daaglijksch meer en meer bedroefd
dat week de lust om woorden op te bouwen.

II

Zou het mij helpen stap voor stap te loopen
en langzaam - als het moet op de oude baan -
in 't spoor van jaren her den weg te gaan,
den weg, waar vrienden zijlings mij ontslopen?

De boomen, die er diep geworteld staan,
door zon omblakerd of in mist doordropen,
zij bleven jaar op jaar en hielden open
een wijde en lange poort van d' eendre laan.

Niet eender bleef de wandlaar, die ik ben.
Nog zie ik mij genieten van 't bewegen
naar 't verre doel in snellen sprong en ren.
Die vreugd bezonk en hield de voeten tegen.
Het doel dat ik in lijn en cijfers ken,
lokt niet meer blij en trekt mij zonder zegen.

III

Ik werd zóó arm omdat de koude woorden
van scherp doordacht en sober zwaar betoog,
waarin mijn ziel zich stil en stug bewoog,
de lichte deining van mijn lusten stoorden.

De dadenstroom wiens snelle vlieten zoog
mij weg van 't mijmren aan verlaten boorden,
dwong mij tot fel geluid, dat velen 't hoorden;
zoo werd mijn stem wel hard maar dor en droog.

En toch kende ik maar al te diep 't verlangen
naar zuivre klank en 't vaste maatgeluid;
naar 't stroomen van de sterke woordengangen.
Van de eerste jeugd ging mij de lust al uit
naar blijde vreugd van zacht verklonken zangen,
naar klanken voller dan van snaar en fluit.

IV

Mijn woord heb ik zoo vaak voor u gesproken
om inzicht en om richting aantegeven;
om u te duiden 't donkere beleven
van wat als jonge spruit en bloem ontloken.

Mij aan te passen aan uw oog was 't streven,
waartoe ik de eigen onlust heb gebroken;
en daden, die niet met mijn neiging stroken,
heb ik door binding van mijn wil geweven.

Zoo doende heb ik al te lang gewacht
om tot mijzelf het klinkend woord te richten,
dat het mij troost en ook wel duiding bracht.
De wereld werd mij tot een drom van plichten,
en stomgeslagen scheen bescheiden klacht
om hechte steun, die in mijn hart ging zwichten.

V

Mijn leven was niet arm, ik mag niet klagen,
en kwam het einde ik zou den dood niet vreezen.
Van al wat rijk maakt 't rijke menschenwezen
heb ik de vreugd gekend in volle dagen.

En ook de smart, de zucht, en 't zwijgend lezen
in 't lot van wie naar eer en daden jagen.
Ook 't hoogst geluk van die vizioenen zagen,
en uit de schijn naar 't zuivre licht verrezen.

Maar 't sterke leven met zijn eigen dringen,
met lusten die verzadigd willen zijn;
't verlangen naar onzegbaar teere dingen;
met daad die scheppen moet, met haat aan schijn,
dat opent aldoor nieuwe en wijde kringen,
waarin ik met mijn oude zelf verdwijn.

VI

Nu ik uw oproep volg, zeg mij, mijn hart,
zeg mij de woorden, die ik na zal spreken.
Te lang ben ik van 't eenzaam pad geweken,
waar ik alleen ben met uw vreugde en smart.

Een ander zijn dan dien ik heb geleken
is mij geen offer, want te veel verward
is om mij 't leven, dat mij dwingt en tart;
ik snak naar 't breede vrij van bosch en beken.

Alleen te zijn, alleen, maar 't hart zoo vol
van stemmen en geluiden en van beelden,
van droomen die als kleuren op een bol
verschieten naar de zonnestralen speelden;
te treden uit een zwart en donker hol
in 't goud en groen van zonbestraalde weelden.

Een brief aan een meisje
In memoriam Joh. van 't Lindenhout Jr.
Door
M. Nijhoff

Mijn lieve Elaine,

Je zult je nog wel herinneren, dat ik eenige jaren geleden een clubgenoot van me bij jullie introduceerde die Van 't Lindenhout heette. Hij liep alleen om het kerkje bij het Vondelpark, en ik zag aan hem dat hij met zijn avond geen raad wist. Bij jullie heeft hij niets bijzonders gedaan of gezegd, maar jou was het ook opgevallen hoe hij soms met een koortsigen ruk door zijn haren streek en, toen Annie piano gespeeld had, zwijgend voor zich uit keek en achteloos, alsof hij het zelf niet wist, over de groote bloemen der chrysanthen streelde, tot hij er een met zijn hand omspande en met een teederheid dichtdrukte, waarover hij zelf zoo verlegen was, dat hij, zijn thee grijpend, een opmerking moest maken over den glans van den avond in het park buiten de serre.

Hij had iets blanks en blonds en het was alsof je zijn bloed vlak onder de dunne huid zien kon. Met twee woorden, zei je, riep je hem voor den geest: provinciaal troubadour; waarbij men dan bij provinciaal juist de dubbelzinnigheid van ‘uit Provence’ of ‘uit de provincie’ moest laten werken. Er was ongetwijfeld iets van den troubadour aan hem: hij had oogen die voorbij de dingen in een zacht landschap schenen te kijken, hij maakte soms een beweging alsof hij met zijn lichaam naar

boven drong, er was iets in den klank van zijn stem of hij zooeven verwonderd ontwaakte. Het was alsof hij luisterde naar een verre maat waarvan alleen zijn hart de wijs verstond. Zijn verzen waren meer melodieus dan sterk van woord, meer zuiver dan diep van zin.

Geloof me, Elaine, er moet veel binnen in hem gebeurd zijn, vóór hij de ruischende zachtheid in zijn hart kwam te verachten en zijn gelaat afkeerde uit den schemer van stil mijmeren, vóór hij de heiligheid van de droomen zijner knapenziel afzwoer als een onbeantwoorde liefde en zichzelf krank en misleid rekende door een zoeten leugen.

Toen beving hem wat ik de ziekte van onzen tijd zou willen noemen, een tijd, die nu eenmaal meer Fausten dan Don Juans voortbrengt - toen beving hem de begeerte om het 'gistend' leven te leeren leven, en te gaan rijpen tot 'sterke daden'. Wat hij bereikte was een lyrische exaltatie zonder discipline, een enthousiaste virtuositeit zonder compositie. Hij werd toen niet vrij van een studentikoze rumoerigheid die bij hem echter minder een onverschillige pret was dan wel een krampachtig verzet tegen zijn sentimentaliteit die hij niet langer duldde en waaraan hij niet anders toegaf dan in een zekere bitterheid.

Daarnaast wierp hij zich met heel zijn harde intellect op de philosophie en bereikte op het gebied van romeinsch recht een naam onder zijn studiegenooten. Dat hij zich bewust was dat hij, in de nonsens van fuiven en in de koude abstractie van wat wetenschap, zich afleiding wilde bezorgen om te vergeten waarnaar hij gehunkerd had, zag ik aan de pijnlijke glimlach waarmee hij eens tegen me zei: 'Als je het ook eens te kwaad krijgt, Nijhoff - er zijn altijd twee dingen: Palace en Pallas.' En de whisky beefde over den rand van zijn glas. 'Dat is zonde,' zei hij.

Misschien is hij het zich ook voortdurend bewust geweest, dat wat in hem lag en in het begin niet meer geweest was dan een tastend grijpen en een vaag verlangen, juist door dit onderdrukken en elders zoeken tot meer wasdom rijpte en een vaster vorm aannam. De ontwikkeling van zijn intellect verscherpte zijn sentiment en de zotheid van het leven prikkelde zijn humeur tot het neersloeg in de weemoedigste stemmingen.

Een melancholiek herdenken aan wat hij voor zichzelf zijn jeugd noemde, steeg donker in hem op, een groeiende schaduw, en hij voelde zich onherstelbaar ontredderd. Telkens kwam het terug, en zijn van uiterste spanning vermoeid bewustzijn leed, bij een enkele ontmoeting, bij een enkele gebeurtenis, aan de herinnering van al wat verloren was gegaan. Zat hij voor het raam en woei een zomergeur naar binnen, dan kon hij wel weenen om wat hem vroeger een stil droomend geluk geweest was. Ging een meisje hem voorbij, dan schrijnde in hem de leegte en hij wist dat hij zich vroeger niet geschaamd zou hebben voor zijn diep verlangen naar een handvol teederheid. Het zingen van een vogel, de geur der zoete vlier, de roode gloed der wingerd kwelden hem omdat ze hem terugvoerden naar den tuin waaruit zijn leven losgerukt was. In hem speelde zacht het lied van wat eenmaal was, maar, bloeiend, ging verloren. Zijn stem koesterde een lang vergeten strofe, hij proefde verdrietig een oud genot. Voorbij, vervlogen. Een duistre wind zwol aan en deinde weg in den nacht.

Een machteloos, een sprakeloos zwerver werd hij, die verder zwerven wil, maar met een hart zwaar van heimwee. En zijn eenige schamele troost was dan met een glimlach even te rusten, zich thuis te denken, en met een schampere bezinning de roerige jaren te overzien die hem het leven niet hadden leeren leven maar hadden doen beminnen. Dat deed weenen en, weenend, glimlachen en de zwerveling die zich zooeven een ‘princelijk flaneur ten schoonheidshove’ waande, vraagt zich af of hij niet verloren is in deze eenzaamheid, een dwaze of een wijze. En als hij verder gaat beseft hij dieper zijn eenzame verdwazing en nijgt weer mond en hart tot den drift van lied en wijn.

Een vriend van hem vertelde mij, dat hij hem eens een geheelen zomermaand buiten bij zich te logeeren had, maar dat hij niet anders had gedaan dan in een lange stoel in het zonlicht zitten. Hoe moet hij zich een genezende gevoeld hebben in de wijdheid en de zachtheid van de warme wereld die hem overweldigde en bedwelmde! Hij heeft gevoeld dat leven niet een steil groeien naar boven is zooals jonge stammen omhoog schieten, maar dat onze groeikracht zich als bij boomen in takken moet

verbreeden om ons heen. Zoo is er voor gezorgd dat de boomen niet den hemel in groeien: het zware sap verdeelt zich in de takken die gesnoeid en gebonden worden om vruchten te gaan dragen.

Onze drang naar wat achter den einder wenkt, onze droom naar wat boven de sterren zingt, ons eindeloos begeeren naar God dat zich weerbarstig van de wereld afwendt waarop we gezet zijn, wordt vastgehouden en neergeslagen, tot al dit leven zich verlost in het verrichten van daden, zich breekt in het voortbrengen van vruchten. En het hart vindt geen troost in de ontspanning der bedwongen kracht, want ons verlangen begint onkeerbaar dezelfde tocht uit onze gebrokenheid. We zien geen einde aan deze nuttelоosheid en lijden er aan, tot we misschien eens tot het inzicht komen dat we het leven niet leven maar ondergaan, dat we niet leven maar gebeuren.

De moderne mensch, oververzadigd, vermoeid door het besef van zijn vergeefsch bestaan, is pessimist en dilettant geworden. De ziel stijgt droevig met zware vleugels omhoog. De persoonlijkheid tracht zich met steeds intenser en delicater expressie van kleuren- en woordenrijkdom te handhaven, uit duizend emoties één idee componeerend, en langzaam disciplineert ze het tragisch geweld van haar passie tot een beheersching, nog trillend van pijn en verwildering. Vlot werken wordt belemmerd door een sceptische zelf-critiek die tenslotte nog slechts in een angstvol gekozen verbijzondering, in een toegespitste vereenvoudiging haar scherp verfijnde smaak kan bevredigen. Hetgeen tot stand komt lijkt koud en hard voor wie niet beseft wat onderdrukt en genegeerd werd om tot perfectie te komen.

Daarom is de toon (die de muziek maakt) van alle groote werken der kunstenaars van dezen tijd gemarteld, troosteloos. Ze zoeken, vluchtend, een uitweg in den dood, een elysium, berustende religie, extase, waanzin. Hun vreugde is warm van tranen, hun lach grotesk en grandioos. Het rythme verheft zich ruischend en dansend als een donkere golf, of scandeert zich met korten klank, plotseling en zeker.

- Ik schrijf hieronder voor je over, Elaine, een klein prozastukje van Van 't Lindenhout dat hij onder het pseudoniem Theo Verwanen in de Amsterdamsche Studenten-Almanak van

1914 plaatste. Het is niet groot van opzet, maar het is zuiver uitgewerkt en volgehouden en zoo heelemaal hèm.

Van drie licht-schuwen
(*een iet of wat sentimenteel verhaal van broze stemmingen*).

Laat ik nou tot diep in de nacht, op zoo'n avond van krank pessimisme en troebele weedom, verstrikt in de gouden mazen van den boozen vogelaar, die Zelf-Ontleder heet, hebben zitten mokken, mistroostig en mistrouwig; laat ik nou hoed en jas aanschieten en neteloorig langs stiekumme grachtjes gaan dolen; en laat me dàn, gebogen over de leuning van een brugje, Olivier zien staan, met een bezopen kop in den donkeren gloed van 't water turend.

Zie je, dan davert je ziel van pijnlijke verbazing en je tast naar je gebarsten hart, om te voelen hoe 't leeft.

Want Olivier is een minnaar van mijmer-stille schemeruren en maanlicht-leege nachten, een goddelijke droomer, die de breedte van een glimlach mat aan de lengte van een zucht en van lichten weemoed den luister in z'n oogen draagt.

Zoo zag ik dan Olivier staan en ik riep hem. En Olivier kwam, zooals hij alleen kan komen: zonder verwondering me hier te vinden en op dit uur, z'n gelaat van tijd en ruimte onbewust, z'n gang met iets van dat ongemeen los-ledige van 'n jongleur en de zwierige verwaarloozing van 'n artiest in z'n kleeding.

‘Olivier!’ zeg ik.

‘Ssst!’ valt hij mij in de rede. ‘Ik hèb 't! De Angst, de Angst! zóó staat er: Toen veranderde zich de glans des Konings en zijn gedachten verschrikten hem en de banden zijner lendenen werden los en zijn knieën stietten tegen elkander aan. En dàn weer: Toen verschrikte de Koning Belsazar zeer en zijn glans werd aan hem veranderd, en zijn geweldigen werden verbaasd. Dat zal machtig worden, vriend, màchtig.’ Hier hikte Olivier even want hij had veel bier gedronken. ‘Kijk,’ vervolgde hij, ‘er staat: de glans veranderde zich; gewèldig is dat. En ik zal er van schrijven met de laaiende passie van Edgar Poe. Een personificatie van de Angst!’ Olivier's blikken zweefden naar ongekende verten.

Ik begrèèp.

Want ge moet weten, waar of wanneer men hem sprak, altijd was Olivier juist met iets gewèldigs begonnen. En een mateloos aantal studies, romans, schetsen, gedichten zou er van zijn onversneden pen verschenen zijn, als maar niet telkens een nog gewèldiger conceptie de vorige verdrong.

‘Zoo zal dan de Angst zijn,’ herbegon Olivier leunend nu tegen een bladerlooze linde (want het was ver in den herfst) ‘een huivering, een rille verstijving, een verdwaasde schaterlach, geluidloos verstorven rond den open mond; de wijde oogen in doellooze aandacht gericht op niets, de handen half geheven als ten zegen, met éven een plotse rilling om de dorre vingers; en 't zal een angst zijn niet voor iets, noch bepaald door uur of plaats, de Angst für und an sich.’

Zijn lenig lijf rees. En zooals immer weer, ving mij ook thans de onbewuste bekoring van den vreemden dans in t zacht bewegen van z'n wiegend hoofd en mystisch gebarende handen.

‘Ja,’ zeg ik, ‘dat zal machtig worden!’

Maar Olivier, die gansch exotische jongeling, die 't bittere van een vreugd, maar 't zoet der pijne weet, zegt met plotse daling van zijn stem: ‘Nèè, vriend, dat zal 't niet!’ Een trage lach plooit zich om zijn moeden mond. ‘Dit is tè zeer bloed van mijn bloed; dit leeft tè mooi, tè zuiver, tè groot in me. Geen van wie er te lachen en te schreien weten onder den wijden hemel van Holland, zal bevroeden, dat daar één leeft, koning van 't woord, maar dienaar van 't leven, die hun harten kàn doen sidderen en hun oogen kàn doen weenen van diep geluk. Maar die 't niet zàl!’ Hij zwijgt even en hikt; dàn, ‘kom,’ zegt hij, en neemt m'n arm, ‘kòm, nu gaan we wat flaneeren!’

En zoo liepen we dan, zwijgend, arm in arm, door den duisteren nacht.

Maar toen gebeurde 't!

Want Olivier, die tien jaar van z'n leven wil derven voor éénen gouden herfstdroom, was te afkeerig van passie-zwoele daden om een licht-schuwe vrouw te beminnen.

En tòch: klein, blond, met 'n lief, bleek gezichtje, maar een

schaduw in de oogen, liep een jonge vrouw in 't licht van een lantaarn, met pasjes als van een schuchter vogeltje. Glimlachend laat Olivier m'n arm los, en met een glimlach kuiert hij op haar toe, en met een glimlach kijkt hij haar in de oogen, juist dààr, waar die schaduw lag. ‘Kind lief,’ zegt-ie, steeds glimlachend, ‘moet je nog vèr loopen?’ De jonge vrouw kijkt hem aan, 't mondje pruilt, glimlacht dan òòk, en spreekt: ‘Nee, ik woon hier vlak bij.’ ‘Kijk,’ zegt-ie, ‘dat treft! Ik heet Olivier en jij?’ 't Mondje, gansch rose, gansch minnelijk en delicaat, blijft glimlachen en zegt ‘Willie.’ ‘Wel Willie,’ zegt-ie, ‘dit is m'n vriend Theo’ en hij wijst op mij. ‘Hij heeft wel niet zoo'n mooie naam als ik, maar 't is toch een beste kerel.’ Willie kijkt me aan, glimlach kwijnt, maar, goddank, keert even struisch weer. ‘Zie je,’ vervolgt-ie, ‘ik heb geen lust langer rond te loopen, maar naar huis willen we ook niet. Dus zullen Theo en ik wat bij je komen praten en koffie met poesjes drinken. En dan gaan we met een vroegtrammetje naar bed.’ Ze knikt en monkelt.

En zoo gaan we, Willie monkelend, Olivier monkelend, ik met een mallotigen gril van jolijt in het hart, naar Willie's kamer.

Nu is er maar een oplossing voor dit probleem: deze nacht was voor Olivier een van interne relatie. Want hoe anders te verklaren, dat hij wíst - en hij wìst het - dat er op Willie's kamer koffie en ‘poesjes’ waren?

We drinken ze. En Olivier redeneerde over alles en niets; hij vertelde dwaze verhalen van zich en anderen; hij profeteerde frivole wijsheid, zot genoeg om waar te zijn; en uit de kaart voorspelde hij Willie niets dan gouden dagen en zalige nachten.

Toen gingen we whisten, tien punten om een halve cent. Maar Olivier bleef onderhand doorpraten, en dronk vele poesjes. Willie's glimlach bleef monkelen en haar oogen kregen den glans van Olivier's week-blauwe.

We gingen heen. Farewell's, everlasting farewell's! Maar Olivier lei stilletjes 'n bankje op den schoorsteen en ging de trap af. ‘Zóó zit 't,’ zegt-ie buiten gekomen, en houdt me bij m'n arm vast, ‘zóó zit 't. Onverschilligheid voor 't leven naùùrlijk, mòet ook; maar dùs: levenszatheid, en dùs levensbezonkenheid, en dùs levenswijsheid. Vindt je niet bij andere vrouwen’.

Dan gaan we zwijgend verder.

En geleund tegen een bladerlooze linde wachtten we onze vroeg-tram, die maar niet komen wou.

Over de daken gloorde de dag, bleek-rood. Toen beefde door de lucht, die teer en ijl was, de morgenwind z'n koele preveling, en 'n musch zette zich met fladderend gerucht op 'n kale tak.

‘Gewéldig!’ mompelde Olivier, en we stapten in den tram, die knarsend voor ons stilhield.

* * *

Terwijl ik dit zat over te schrijven, zag ik hem ‘mistroostig en mistrouwig’ van zijn eenzame kamer komen, met zichzelf overhoop, over zijn leven napiekerend. En als hij dan Olivier ontmoet en met hem gearmd de gracht langs wandelt, zie ik op-eens dat Olivier en Theo één figuur vormen. (Over Theo wordt dan ook later in het verhaaltje niet meer gesproken). Ik zie dat hij zichzelf beschreef als de ‘minnaar van mijmerstille schemeruren en maanlicht-leege nachten, een goddelijk droomer, met van lichten weemoed den luister in z'n oogen,’ maar tevens als een die ‘'t bittere van een vreugd maar 't zoet der pijne weet’ en die ‘voor een gouden herfstdroom tien jaar van zijn leven wil derven.’ Weer trekt een huiver door me heen als ik de woorden van den doode, die zich een ‘licht-schuwe’ noemde, neerschrijf. Was hij bang voor het licht, dat te veel dingen te scherp zien laat en waarin wij niet blikken kunnen zonder te verblinden? En ik denk weer aan Olivier's Angst. -

Ik had vroeger al, wanneer ik Van 't Lindenhout's werk las, wanneer ik hem in Amsterdam zag rondloopen, onwillekeurig een vergelijking gemaakt tusschen hem en Breero. De persoonlijkheden der beide ‘zoekers van schoonheid’ hadden veel overeenkomst voor me, wat zich versterkte toen ik in Prinsen's Handboek het volgende prachtige stukje over Breero's leven las.

‘In Breero is nog veel raadselachtigs. Hij moet onbewust een geslagene door de tragiek van het leven zijn geweest. Hij hunkerde naar de hoogste zaligheid der liefde, en telkens weer komt de teleurstelling en de wanhoop over zijn ziel en hij schiet op in

dolle woeste schijnvreugd; hij gaat dagen onder in den roes van zijn zwerftochten met zijn kornuiten door de kroegen en kaatsbanen van Amsterdam en Haarlem; tot hij plotseling zich zelf weervindt in droevige verzonkenheid achter zijn boeker en mijmert over wat men hem vertelde van geloof, over wat hij droomde van reinheid en geluk. En de groote onvoldaanheid van het leven groeide wijd uit boven de kleine liefdes-misères.'

Sommige literaire figuren zijn belangrijk om het werk zelf dat ze verrichtten, van verreweg het meerendeel waardeeren we het werk om de gestalte van den schijver die er uit naar voren treedt. Het is alsof er iemand naast ons komt staan die niet direct iets tot ons spreekt, maar die zich zelf laat zien in daden en gedachten en ons eigen medegevoel doet spreken. Er ontstaat een op elkaar inwerken van mensch en mensch, ons eigen leven wordt met het andere vervlochten, dat even werkelijk wordt als het onze. We gaan den ander kennen als een gestalte die een persoonlijke vorm aanneemt. Wie heeft dit niet bij het lezen van Goethe of Strindberg of Verlaine? Komt dit doordat hun werk uit de tijdelijke verstijving, waarin ze het overbrachten, weer lossmelt tot een levende figuur, of doordat hun persoonlijkheid zelf, die een grooten indruk moet gemaakt hebben op de omringende wereld der tijdgenooten, op onnaspeurbare wijze zich door hen naar ons heeft voortgedragen? In het laatste geval is hun werk niet meer dan de afdruk van hun wezen, waardoor we ons de bekende figuur in herinnering brengen en juister zijn afmetingen en waarde kunnen vaststellen.

Voor mij leeft het heele leven van Van 't Lindenhout wanneer ik weer één van zijn verzen inzie. Ik herken hem zooals men een vriend uit de verte aan een gebaar herkent. In zijn kleinste beweging is hij voor mij heelemaal.

En het was alsof ik zijn wezen overzag, toen ik vernam dat hij een korten tijd gelukkig en genezen schijnt geweest te zijn, voor zijn leven plotseling eindigde.

December, 1918.

De schaduw
Door
Jan van Nylen

Mijn kind, geboren in het vreemde land,
Tusschen de muren van een hospitaal,
Hoe drong de ziel van 't verre vaderland
Tot in úw ziel met haar geheimen straal?

En toch, zij leeft in u en in uw taal,
En in de vonk die in uw oogen brandt,
Zij fluistert aan uw oor het lief verhaal
Dat uit een leven zooveel leed verbant.

Vruchtbaar geheim dat zich in 't kind verklaart:
Van 't innigste waarmee ik ben geboren
Bleef toch iets kostbaars in mijn hart bewaard,

En hoeveel schatten ik ook heb verloren,
Ik droeg steeds, zwervend langs de donkere aard,
Als schoone last de schaduw van een toren.

De vrede
(Gedicht na lezing van ‘Het vuur’ van Barbusse)
Door
Nine van der Schaaf

In de chaos
Liggen de lijken.
De onrustige gedachten, de weemoed, de wanhoop
Waren daarom en de manschap, de levende, worstelt
En wroet, bereidt zich ten doodskamp. - Maar ellende
En hoogheid grijpen ineen, - een lach van bevrijdende humor
Slaat neer op de leugens, de kleine, van pochende
Maats, de groote, de wereldbeheerschende
Leugens van pers en van leuzen.

In de chaos: 't uur van het vuur, - en de harten
Zijn stil, want de slagen dreunen vlakbij, de manschap
Wijlt bij de dooden - niet lang - (heden hij, morgen ik)
Maar zoekt heil bij een maat, een held, ondanks verbijstering
Voelt men meer zuiver dan ooit wie er groot is:
Een roemloos eenvoudige strijder.

In de chaos - 't gerucht van een naam,
Van een vreemdling, wordt tot een wonderwoord,
- Broederschap over de grenzen - fluistert de sage,
Koning van vrede, die roode vaan hief, verschijnt
Aan die droomend even verwijlt bij het nu, eer hij sterft.

In het koud-vochte herfstland
Poozen de levenden. Staamlen, verstijfd en verdwaasd.
Staamlen - en richten hun tijd; - 't sombere heden
Valt bij het woord der ellendigen. Steeds is de dreuning
Nabij en de doodsstrijd nabij, doch hun geest
Dwaalt ver weg en de adem van volkeren-vrede
Stijgt uit het slijk waar zij poozen.

Twee sonnetten
Door
H. Moulijn-Haitsma Mulier

I

Het beeld

Kan dan een mensch aan zuivre liefde denken,
Als heel een wereld brandend om hem staat?
Hij leeft het meest en felst alleen door haat,
In rooden gloed wil hij zijn droomen drenken;
En komt hem uit de vlammen liefde wenken,
Dan wendt hij weg het trotsch gefronsd gelaat,
't Is niet om Liefde, dat hij eenzaam gaat,
Hij draagt een Beeld, dat hij geen haar wil krenken.
- Verborgen kleinood, heerscht in ieder leven
Het zuiver Beeld, van 't Zelf de hoogste Droom,
En tot dien Droom voelt zich de mensch gedreven,
Die, donkre boot, vaart op den eeuwgen stroom,
Maar heeft hij tot het eind den tocht gewaagd,
Dan ziet hij, dat in 't Beeld hij Liefde draagt.

II

Wijding

Als ik in grondelooze diepte staar
En zie van Wanhoop het versteend gelaat,
Dan licht het door mijn hoofd zoo duizlend klaar,

Dat hoogste Smart in vorm zich binden laat.
Zoo leeft de dichter dan aan vreugderand
Van het onmeetlijk zwijgend smartenland,
Hij vormt zijn droefheid om in teerste Vreugd,
Als bloemen bindt hij al zijn smarten saam,
Hij maakt zijn grootste leed zijn hoogste deugd
En geeft zijn diepste smart de zoetste naam.
- Maar dat uw stilte van geen vreugde weet,
Dat is mijn eeuwig schrijnend dichterleed,
En daar ik U tot grootste smart verkoos,
Zoo geef ik, Menschheid, U mijn schoonste roos.

Sonnetten
Door
J.J. de Stoppelaar

Twee paradijssonnetten

I

En toen zij beiden in den donker lagen
En hij zijn armen om haar schouders wond,
Kusten ze elkander op den rooden mond
En zeiden niets en hadden niets te vragen.

Maar in de nanacht, vóór het blozig dagen,
Riep haar een stem: ‘Eva’. En voor haar stond
Een engel Gods. Maar eer ze een antwoord vond,
Had hij de zwing al ruischend uitgeslagen.

Zij rees en riep! Maar aan de stille lucht
Klom steil een ster: een engel op zijn vlucht,
Kruisend de glans van andrer sterren banen.

En heel den morgen, heel den middag lang
Dwaalde zij door de Paradijsche lanen
En hoorde niet het ritslen van de slang.

II

Van alle boomen in den boomgaard: één
Zag zij zoo gaarne, ach, om zijn schoone vrucht.
Van alle boomen in dien boomgaard: geen
Ging zij voorbij als deze, met een zucht.

Eens was te leven niets dan zoet genucht
Met hem, wiens oog haar zacht gelaat bescheen.
Nu was ze hem en zijn gelaat ontvlucht,
Ach, om dien boom, dien eenen boom alleen.

En leunend met haar handen aan zijn stam,
Streelde zij stil zijn schors en 't geurig blad
Wiegde op den wind en koelde haar de wang.

Toen gleed omlaag en lekte lijk een vlam
En siste heet in 't lommer als een slang,
Een stem: ‘Eet Eva, eet!’ Zij nam en at...

Vier sonnetten van Tristan en Isolde

I
Tristans moeder

Zij weende niet, zij klaagde niet, maar bood
Met al haar krachten weerstand aan 't verlangen
Om hem, haar lief, te volgen in den dood.
Hoe werden wit de rozen van haar wangen!

Maar toen zij 't kind, in de enkle nacht ontvangen,
Voor 't allereerst aan hare boezem sloot,
Voor 't allerlaatst nog aan haar hart mocht prangen,
Sprak zij de woorden van haar laatste nood:

‘Tot in den dood bedroefd heb ik gedragen,
Tot in den dood bedroefd voor dit kort loon
Moest ik uw leên mijn zwakke leden wagen.
O, mijn arm kind, o, bloeme van mijn smart.’’

Toen zeide zij zijn naam: ‘Tristan, mijn zoon’.
En kuste zijnen mond; toen brak haar hart.

II
Aan 't strand

Tot driemaal toe woei op de wind uit zee
Het woedend loeien van een woeste kreet....
De meeuwen vlogen laag en telkens sneed
Hun schreeuwen door de mist van angst en wee.

Tot driemaal toe rees dan de wanhoop mee
Van duizend vrouwen duizend mannen leed
En waar de golfslag aan het strand vergleed
Weenden de watren van de groote zee.

Toen spleet opeens de wind de nevelwolk,
Toen loech de zon zijn glimlach op de vloed.
En duizend oogen zagen 't zeil van bloed
Dat uit de golven rees....Hoe weende 't volk....

Maar plotsling juichte een hooge kinderstem:
‘'t Is Tristan, 't is de held, o, zie naar Hem!’

III
Tristans krankheid

De goede golven droegen hem zoo loom,
Omvingen 't zeilenlooze schip zoo vast
En dreven zacht hun doodlijkzwakken last
Als door de nevlen van een bleeke droom.

En al de watren van den sterken stroom
Hebben voorzichtig golf bij golf getast
Om 't stuurloos schip en hunnen kranken gast
Te leiden tot een eindlijk wellekoom.

En zeven nachten duurde deze reis,
En zeven dagen lagen bleek en grijs
Over de stilte van de groote zee.

Totdat de morgen van de laatste nacht
Hem in de armen van die eene bracht,
Die hem tot liefde werd en eindloos wee.

IV
Tristan voor de ridders van Ierland

En honderd handen sloegen aan de zwaarden
En honderd stemmen scholden in een kreet
Zijn diepverachte naam om 't oude leed.
En 't was de haat die uit hun oogen staarde.

't Is Tristan van Loönnois, wiens slagzwaardschaarde
In Morhouts edel voorhoofd stak en 't spleet.
't Is Tristan van Loönnois, dien God ons spaarde
En in ons wrekershanden vallen deed.''

Maar hij, de held, stond voor de gramme bende
En leunend op het zwaard, waar 'n schaarde ontbrak,
Zag hij Háár aan, wier schoon gelaat zich wendde
Naar zijn stilblinkende oogen, en zij sprak:
'O, vader, vader,' en zij hiéf haar stem....
En Ierlands koning rees en kuste hem.

Politieke aanteekeningen

Het vredesjaar 1919 begint donker. Wij zijn echter gewoon om na de Kerstdagen naar het voorjaar toe te leven, en ons met lichte verwachtingen te versterken. In dien geest wil ik trachten betere vooruitzichten te vinden in onzen politieken toestand zonder de werkelijkheid te verstoppen, en de scherpe lijnen der bestaande gevaren te verdoezelen.

Belangrijker dan de binnenlandsche politiek die in November ons volk heftig en plotseling bewoog, werd in December de buitenlandsche. Maar juist omdat onze houding naar buiten meer dan ooit beraad eischt, opdat dit in welberadenheid maar niet minder in vastberadenheid tot uiting zal komen, is er in de binnenlandsche samenwerking eene opene, krachtige, en van alle kleine kortzichtigheid vrije, kordaatheid noodig.

Dat moet door ons geheele volk - en in de politiek beteekent het door alle partijen - diep beseft worden, dieper dan thans het geval is. Geschiedt dat, en worden zonder sentimenteele en kleine bevangenheid en met voorbijgaan van persoonsen partijbelangen, de consekwentie's getrokken uit het scherp aanzien van de feiten, dan kan elk oogenblik de vernieuwing van onze politiek intreden, eene vernieuwing waarover ik nu een jaar geleden schreef, en die ondanks allen passieven weerstand, toch komen moet. Daaronder versta ik eene samenwerking tusschen regeering en volksvertegenwoordiging, die op zichzelve eenvoudig en logisch is, maar die toch eene radikale houding vereischt tegenover verouderde, onpractische en zich hardnekkig handhavende gewoonten. Juist omdat men daarvan moet afzien, en als 't ware een oud en tot op den draad versleten kleed dient af te leggen, teneinde zich vrij en naar den eisch der thans dringende moeilijkheden te kunnen weeren, spreek ik van eene vernieuwing. Beginselen

komen daarbij in geen enkel opzicht in het gedrang, evenmin als er gevaren voor de demokratie of voor het parlementarisme uit zouden voortkomen. Integendeel zal een dergelijke vernieuwing van de samenwerking tusschen regeering en volksvertegenwoordiging kunnen bewerken dat de politieke en staatsrechtelijke beginselen *uit* het gedrang komen waarin zij zich tegenwoordig bevinden. Het zou nuttig en verfrisschend zijn, indien dit laatste eens openlijk werd erkend. Zoowel de regeering als de volksvertegenwoordiging zijn bang om zich duidelijk en volledig tegen elkaar uit te spreken. Zij zouden het beide gaarne doen en toch komen zij er niet toe. Is er een overtuigender bewijs van de afstand die tusschen regeering en volksvertegenwoordiging bestaat dan het vraag- en antwoordspel, en de onbevredigdheid van de interpellatie-honger?

De Tweede Kamer leeft in de voortdurende overtuiging dat zij niet weet wat er in het regeeringsbeleid omgaat, en men behoeft geen ingewijde te zijn om de juistheid daarvan te erkennen. Zelfs ten opzichte van de fundamenteele regeling van ons staatsrecht, die het staatshoofd bindt aan de verantwoordelijkheid der ministers, bleek nog onlangs geen volstrekte klaarheid te bestaan.

Toch is er in ons land niet de minste neiging tot autokratie. De macht der volksvertegenwoordiging staat boven elken twijfel. Het geen wij zien is dat van die macht geen doelmatig gebruik gemaakt wordt, en dat dientengevolge uit nood en niet uit aandrang naar machtsgenot de regeering al te vaak en stilletjes haar eigen gang gaat en de Kamer later voor voldongen feiten stelt. Hoogstens kan men zeggen dat de bureaukratie, die zich naar deze verhouding gewillig schikte, niet zoo vlot er van afziet om koninkje te spelen. Dat er daarom in die bureaukratie een reactionnaire kracht zou zitten is onjuist. Evenals elke bureaukratie is ook de nederlandsche log in haar bewegingen zoodat zij niet vlug en niet gemakkelijk tot een richtingsverandering komt. Inertie in plaats van energie, kenmerkt de geheele verhouding, hoe die ook goedgepraat wordt zoodra er een gezagondermijnende aanval op geschiedt.

Hoe dan de vernieuwing zou kunnen plaats vinden? Niet door het afwachten van denkbeelden en stelsels; niet door in- en uit-

gepraat over allerlei mogelijkheden, maar alleen door onmiddelijk de taak te aanvaarden. Commissie's zijn er ook niet voor noodig, want de partijen, de partijbesturen, en de bijeenkomst van partij-leiders, hebben juist uitteraard de taak om een nieuwe verstandhouding te scheppen. En ik zou mij al zeer moeten vergissen indien de tegenwoordige minister-president niet direct bereid was op elk plan in te gaan. De eenige moeilijkheid zit hierin dat de machtsdelegatie's, die op 't oogenblik oogluikend bestaan en voor een zeer groot deel zonder contrôle en buiten verantwoordelijkheid zijn gelaten, openlijk worden geregeld.

Machtsdelegatie's waren onverbiddelijk noodzakelijk en zij werden gegeven in allerlei vormen. Men denke aan de opperbevelhebber's instructie waarover 4 jaar gehaspeld is. Maar ook het bestuur van de N.O.T., van de N.U.M. van het Kon. Nat. Steuncomité, en de talrijke directeuren, commissie's, onderhandelaars, enz. zij allen bezaten een machtsdelegatie, waarover men liever niet wilde praten.

Ook thans, en thans zelfs te meer, is er voor de regeering en ook voor de volksvertegenwoordiging geen andere uitkomst dan het geven van macht aan bevoegde college's of personen voor bijzondere urgente taken. Dat schijnt revolutionnair. Immers de revolutie gebruikt die machtigingen als het middel bij uitnemendheid, en van de wijze waarop de gemachtigden zich gedragen, hangt veel en misschien zelfs alles af. Indien men dan ook de machtsdelegatie, en niet geheel ten onrechte, revolutionnair noemt, dan moet men tegelijk erkennen dat wij ondanks uiterlijke rustige vormen, reeds lang in de revolutie zitten. Want het gaat er niet om iets nieuws intevoeren. De nieuwheid moet beginnen met de openlijke erkenning van wat bestaat en met het voor goed uitbannen der struisvogel-politiek.

Wegens het politieke wantrouwen kan de Tweede Kamer niet als de regeering een machtsdelegatie aan een enkel bij uitstek bevoegde persoon geven, en moet zij wel tot de logger werkende commissie's haar toevlucht nemen. Dat wordt thans reeds algemeen ingezien. Er wordt echter niet naar dat inzicht gehandeld, en daardoor worden de eenvoudige en logische verbindingen tusschen de Kamer en de vele regeeringspersonen en regeeringsgedelegeerden niet tot stand gebracht. De kloof blijft. De twee machten,

die men zich vroeger theoretisch dacht als de uitvoerende en de controleerende, maar die steeds, en nu te meer, te samen het regeeringsbeleid moeten bepalen, blijven juist ten opzichte van dat eerste en aller voornaamste zonder ander contact dan van electrisch geladen wolken, waartusschen bliksemstralen overspringen. Dat dit niet aldoor, en slechts zelden heftig geschiedt, is hierdoor te verklaren dat de toestand al zoo lang duurt. De spanning is gewoonte geworden. Persoonlijk temperament wordt gedoofd en getemd, opdat de welwillende, hoffelijke toon, zooals dat in 't maatschappelijk leven ook het geval is, een stemming van gematigde gedachtenwisseling wekt.

Waar de verhoudingen aldus zijn, en de volksvertegenwoordiging slechts als geheel wil optreden, maar als geheel geen weg voor practisch werk kan vinden of inslaan, terwijl uit de fractie's en hunne samenwerking geen organen voortkomen, die de regeering zoo direct naderen, dat zij in de gewichtigste politieke momenten kunnen samenleven en in volledige overeenstemming handelen; waar deze toestand geduld wordt en aldoor maar blijft voortbestaan, daar kan men begrijpen dat gevaren voor buiten- en binnenlandsche politiek ons langzaam kunnen besluipen en plotseling overvallen. Indien de volksvertegenwoordiging daarvan niets weet, en plotseling voor feiten komt te staan, kan van zelfsprekend ook het nederlandsche volk niet voor bereid zijn en zich bereid maken tot optreden of tot het ondergaan van het onvermijdelijke.

Wij hebben gedurende de oorlogsjaren al herhaaldelijk spannende momenten beleefd, maar elk had een geheime ontwikkeling. Wanneer dan in het kritieke oogenblik bij regeering en volksvertegenwoordiging een wilsuiting onvermijdelijk werd, en de eensgezindheid ervan in geen geval naar het uiterlijk verbroken mocht zijn, bleef toch steeds de wrangheid achter van de verzwegen kritiek. Bij de kleinere, niet openlijke daden van de regeering die aan de crisis voorafgingen, is de werkelijke en krachtige eensgezindheid van een zelfbewust volk niet steeds aanwezig geweest. Die kon er meestal niet zijn omdat de geheimheid een weifelend opportunisme moest verbergen. Zonder de steun van het volk (door de volksvertegenwoordiging heen) durft een zwakke regeering naar buiten nooit *actief* optreden.

Zij huivert voor de verantwoordelijkheid. Maar verweeren moet zij zich wel zoodra zij aangevallen en bedreigd wordt. Dan kan er geen huivering meer zijn. De verantwoordelijkheid staat voor de deur en is niet meer af te wijzen.

Zou men meenen dat buitenlandsche regeeringen met de zwakte van deze verhouding niet bekend zijn? dat zij daarvan niet reeds een lange practische ervaring hebben? En meent men dat die regeeringen geen gebruik zouden maken van de voordeelen die aan een succes belovende intimidatie verbonden zijn? ook zelfs wanneer af en toe het doel gemist wordt door dien de grens van 't bereikbare overschreden is?

Thans verkeeren wij weer in een tijdperk dat de overwinnaars in den wereldoorlog meenen ons niet met rust te kunnen laten. Trouwens wij hebben de hulp, in elk geval de welwillendheid der geassocieerde regeeringen noodig om ons ekonomisch staande te houden en onze volkshuishouding te herstellen. Er moeten relatie's zijn. Er moeten voortdurend besprekingen plaats vinden; er moeten verdragen gesloten worden, die voor ons geheele volk van een diepgaande beteekenis zijn. Het stilletjes in ons hoekje blijven is een absolute onmogelijkheid. Als wij zelf er niet uitkomen, worden wij eruit gehaald. Dit moet goed begrepen worden, en naar dit begrip dient men zich te richten.

De Schelde-kwestie en de annexatie-plannen van Zeeland en Limburg die ons grondgebied bedreigen, staan uitteraard voorop in de publieke belangstelling. Daarachter schuilt echter een niet zoo bekende maar daarom niet minder ons bedreigende aanval op ons ekonomisch bestaan. Er is in elk geval eene spanning van gevolgenzware beteekenis. Wanneer de geheele behandeling en afhandeling daarvan overgelaten wordt aan de regeering, zelfs wanneer men in de betrokken persoonlijkheden en in hunne gedelegeerden vol vertrouwen heeft, dan nog zal het niet raadplegen der volksvertegenwoordiging en het niet openlijk uiten van de moeilijkheden, veroorzaken dat ons land zwak zich verweert, in plaats van krachtig, zij 't ook in 't besef van de machtsminderheid, recht en redelijkheid te bepleiten.

Meent de regeering dat de volksvertegenwoordiging daarvoor de organen mist en eigenlijk zelve niets liever heeft dan buiten de

verantwoordelijkheid te worden gelaten? En heeft de regeering daarin gelijk?

Wanneer het zoo is, dan is er toch te meer reden dat deze verhouding openlijk blijkt en niet verborgen blijft. Ongetwijfeld zou dan ieder inzien dat er iets moest veranderen, en dat er voor alles gewerkt moet worden aan eene regeling tot samenwerking, opdat de eenheid van ons volk kan blijken.

Dat is het eerst noodige voor een nieuwe politiek, het dringend noodige. En zoodra het ingezien wordt met de ernst die het verdient, kunnen in enkele dagen de wegen en middelen gevonden worden om het doel te bereiken.

Dan is het overbodig om spreektijden te rantsoeneeren. Dan zal het niet kunnen voorkomen dat een regeering een belastingstelsel ontvouwt, zooals minister de Vries het deed, een stelsel dat reeds bij voorbaat ten doode is gedoemd, en slechts hevige politieke beroeringen kan verwekken omdat het door het volk in zijn breedere lagen nimmer zal worden aanvaard.

Vernieuwing onzer demokratie, vernieuwing van ons parlementarisme moet er komen allereerst om de werkelijke en groote landsbelangen te dienen, zooals het noodig is, in het besef van wat alle deelen onzer natie ondanks allerlei belangenstrijd vereenigt. Maar dan ook om juist de demokratie en het parlementarisme los te maken uit een ingewikkeld maar versleten raderwerk, waarin de daadlooze en onmachtige vernietiging hen bedreigt.

16 Dec. 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Gedichten van Augusta Peaux. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon. 1918.

Augusta Peaux is vóór alles dichteres van de natuur. In dit bundeltje van 112 bladzijden zijn bijna evenveel gedichten - geen enkel gedicht haast is langer dan één bladzijde -, die nagenoeg alle op de natuur betrekking hebben. De verbeelding, waaronder zij die natuur ziet, is een zeer bizondere: een soort persoonsverbeelding van haar alleen en die haar nooit verlaat. De wisselende aspecten, die de uren, de dagen, de maanden, de jaargetijden aan het landschap geven; de maan, die telkens anders is en ander licht geeft; de vijver in rust en in rimpeling, al dat verschillende leven vervult haar met oneindige genieting van nooit-eindigend schoon. Haar kleine beeldjes zijn bewonderenswaardig.

Hier is de eerste nachtvorst:

> ‘Ik ben niet wreed, maar 't speelsche kind,
> - wat zal ik worden later? -
> Ik lach als de zon mijn muiltjes vindt,
> drijvende in 't water.’

En de denneboom in de avond:

> ‘een sombere dweper, een fatalist,
> een donkere slaaf, die kwaad heeft gedaan.’

En de sneeuwvlokken, dwarrelende:

> ‘als vagebonden in een wintersch bosch
> 't spoor bijster.’

En de wind over het helm:

> ‘op zijn blanke tel
> rijdt hoog de wind en overziet ze er all'
> een knie gebogen, wachtend zijn bevel,
> richtend hun zilvren pijlen, spits en smal.’

Augusta Peaux heeft een sprookjesgemoed, een kindergemoed dat altijd jong blijft. Dit boekje bevat verzen van een geheel leven, maar noch in de inhoud der verzen, noch in de techniek valt enige verandering waar te nemen. Het is alsof het volledige gedicht haar invalt tegelijk met de visie op een of ander natuurmoment, zó dat haar bewustzijn er weinig aan kan veranderen. Niet in het weergeven van een innerlike geestelike ervaring ligt dan ook haar kracht. Ook haar heeft de oorlog een schok gegeven en het diepst geestelike gedicht uit haar bundel, dat met de beste van haar natuuruitbeeldingen gelijk staat, toont de inkeer tot zichzelf, die in haar dubbel merkwaardig mag heten, omdat ze nu tegenover haar moeder, de natuur, zich vreemd voelt staan:

Gelukkigen

O wie nog weenen kunnen in uw armen,
natuur, wie gij de trouwe moeder zijt,
het milde hart dat troost in rijk erbarmen.
O wie nog niet aan winterhaag beluistren
het onverstane woord in doode taal,
dat dorre blaadren vroeg in 't voorjaar fluistren.
Zoo ver en vreemd aan 't zonneklare buiten
en blauwe lucht dat wreed gewekte woord:
verdwaalde vogel tegen lichte ruiten,
verschrompeld lijden machteloos zich te uiten,
verwezen klopper aan gesloten poort.
Voor dieper lijden hebt gij heul noch vrede,
daar blijft de ziel aan de uwe ver en vreemd
en in vervreemding van u afgesneden.
O schreiend hart, dat gij nog kunt verwarmen.

Voor het overige zijn de verzen die op haar eigen gemoedsleven betrekking hebben, niet de sterkste. Het persoonlike is

er te beschroomd in en daardoor dikwils niet helder. Een mooi versje van dit genre is de Weenende Rots:

> Weent de rots in de bergen
> stil voor zich heen,
> haar tranen vallen
> op vochten steen,
>
> haar tranen maken
> het duister licht,
> zoo zonder schromen
> haar aangezicht,
>
> zoo zonder 't kleene
> haar fiere leed....
> ons schaamvol weenen,
> dat niemand weet.

Hierin is de persoonlike ontroering saamgegroeid met de natuurwaarneming en de persoonsverbeelding. Zulke versjes zijn zeldzaam bij haar en het zou dwaasheid zijn uit individuële voorkeur te vragen naar iets anders, wanneer het gegevene zo zuiver en gaaf is. Van het soort, waarin zij sterk is, zijn ‘Referein’ en ‘Legende’ het best. Hierin is het rythme prachtig uitdrukking geworden van de gedachte.

‘Op Goudgrond’ heet een bundel schetsen van dezelfde schrijfster, in 1899 bij Tjeenk Willink uitgekomen. Hierin toont zij zich weer van een andere kant en het is jammer, dat die kant sindsdien verwaarloosd werd. Ook daar verloochent zij haar essentiële eigenschappen: natuur- en sprookjesliefde niet. ‘Het mos op 't rossig dak, dof, somber, groen, dat oud geboren werd’ uit het gedichtje ‘In 't Voorjaar’ vinden we terug in een schetsje: ‘Het kippenhok’. De strijd van dag en nacht die als motief in verschillende gedichten voorkomt, is uitgewerkt in de beschrijving: ‘Juni-avonden’. Haar benijdenswaardige sprookjesgave is in de kinderfantaisie ‘Hoog van den Toren’ tot een prachtig fijne uiting gekomen. Van ditzelfde psychologiese verbeeldingstalent is de schets: ‘Een illusie’ het mooiste voorbeeld. Wij, met onze tegenwoordige voorraad van psychiese vaktermen zouden het eerder ‘Een obsessie’, ‘een dwanggedachte’ noemen. Hoe

het zij, de oude redacteur van ‘Eigen Haard’, Jo de Vries, had, toen hij de verzamelde uitgave van de in zijn tijdschrift verschenen stukjes inleidde bij het publiek, geen ongelijk te spreken van ‘het spel harer levendige verbeelding, het ongemeene harer artistieke bewegingen en het goede hart, dat uit hare oogen mij aanzag’ met een niet onbevallige vergelijking van deze verhaaltjes bij jonge meisjes. Wij zijn niet meer gewoon ‘het goede hart’ in rekening te brengen bij het beoordelen van kunst; maar waarom eigenlik niet? Zonder een ruim, warm hart zijn de overige artistieke eigenschappen der schrijfster ondenkbaar.

Tussen de verschijning van dat proza en van deze poëzie liggen bijna 20 jaren. Toch zijn ze van één soort en één tijd, een genre op zichzelf, dat ik bij geen bestaande tak van literatuur weet in te lijven. Het zou misschien de moeite lonen na te gaan, in hoeverre de beweging van '80 en volgende stromingen haar richting bepaald hebben. De invloed van buiten lijkt mij gering. Het is een spontane kunst, niet groot, maar fijn en zuiver. En dat is een zeldzaamheid.

MEA MEES - VERWEY.

Benjamins late bekentenis
Medegedeeld en ingeleid door
W.L. Penning Jr.

Een hoogbejaarde dame schreef me, 31 Juli 1917: ‘Haast een kwart eeuw geleden, op een Sint Nicolaasavond, ontving ik een antieken stoel onder geleide van eenige regelen. In een plaatselijk blad had de ongenoemde toezender mijn aanvraag gelezen om een Historischen Stoel tegen niet al te hoogen prijs; als prijs bedong hij mijn liefderijke verpleging van den veelbeproefden gedienstige - *die praten kon.* Hierdoor al gewaarschuwd, tegen de bedoeling bleek me later, ontdekte ik onder het nog stevige, doch blijkbaar met ongeoefende hand een beetje losgetornde en toen weer dichtgenaaide trijp, een paar bladen schrifts in folio, getiteld *Bekentenis enz.*, niet onderteekend. De vrij zeldzame voornaam telkens daarin aangetroffen, maar dien ik met tekst en al voor een verzinsel hield, noch ook het schrift, bracht mij op het spoor van den gullen zonderling, trouwens ik woonde pas kort in de vreemde stad. Weinig tijds daarna met mijn gezin onverwachts naar het buitenland getrokken, liet ik het geschenk achter voor anderer ouderwetsch in te richten mij bevriende kamer, waaruit het nogmaals verhuisde, waarheen weet ik niet meer. Na veel jaren hier terug, tengevolge van den oorlog, maakte ik dezer dagen toevallig kennis met “B e n j a m i n 's V e r t e l l i n g e n” en herkende in wijlen uw vriend mijn schenker van den Stoel, en kwam op de gedachte U bijgaand afschrift van 't bewuste document aan te bieden ten dienste naar uw believen.’

Dankbaar wordt hieronder van het aanbod gebruik gemaakt; inzonderheid om Benjamins eigenhandige aanduiding der hem omringende werkelijkheid en van 't hem naderend opontbod - uit aardsche droomen.

P.

Mijn tijdgenooten herinneren zich de losse stoelzitting, met in het stoelraam passenden houten rand. Bleek zoo'n ompantserd kussen met een slap handje en dus maar ten naastebij op zijn bestemming geschoven, dan liet zich de brave meiduitklopster liever zacht beknorren dan den kleinen wildeman te verklappen; bijvoorbeeld als er onder kerktijd in de ‘mooie’ kamer vestingkje was gespeeld met los en vast, terwijl vrees voor etens-aanbranding Kaatje in de keuken hield. Bleef stoelenschouw achterwege, dan konden er zich rare gevolgen opdoen; die kloeke erfstukken boden zit-oppervlakte genoeg, om een niet al te zwaar uitgedijd manspersoon (de andere sekse was door den rokken-overvloed dier dagen tegen het ongeval verzekerd) onder meer een ongezochten bijnaam te bezorgen. Den hiertoe voorbeschikte, denk u hem - juist terwijl de huisvrouw haar staande moderateurlamp oppompt om olie-toevoer - denk u dien van geen gevaar bewuste, midden in het volle vuur zijner geestige rede, die rede plotseling afbrekend met een zwaren zwenk op -, met een nog wonderlijker wegzinking in zijn zetel. En tegenover die gedwongen vertooning van potsierlijke benauwenis, het van schrik opgesprongen zondagavondgezelschap vol meêlij en ondeugende aandoeningen; groot en klein een en al toeschietelijk beklag, een en al losbarsting van vroolijkheid zonder leedvermaak. Is het opgeholpen en bedachtzaam van stoel verwisselde slachtoffer een waarlijk wijze gast, hoe lacht hij dan zelf 't uitbundigst en 't langst! En voorbedachten rade vermoedend, wat een aardig-vertrouwelijken knipoog geeft hij dan aan zeker kereltje, dat hem zoo bijzonder voorkomend en met zoo'n heel hooge kleur een verschen Gouwenaar brengt; en na wegmoffeling van gebroken pijpesteel (voor zijn geweertje!) schokkend van ingehouden pret den leêgen stoel als een boosdoener in den hoek duwt, bons! tegen de hooge lambrizeering, waarboven de muizen in hun goeden ouden tijd zoo heerlijk konden ravotten achter het beracheld behang.

‘Zou (zoo peinst onze menschenkenner, nog wat schuchter in zijn bewegingen vanwege de vrees voor nieuwe kapriolen) zou dat schalkje een schelmpje kunnen zijn, vergeeflijkerwijze bezweken voor zijn verlangen om óók 'res een komedie te zien, al was het dan maar een eigengemaakte?’

Namaak was het, Bennetje; al te makkelijke en daardoor verdraaide namaak van de pots uzelf een paar jaar tevoren aan Grootmoeders zij gespeeld door het noodlot. Deed toenmaals uw buitelende geestdrift den ridderlijksten Koning uw toeknik missen, ditmaal deed uw heimelijke toeleg den gulsten Kindervriend - voortaan onder ons antwoordend op den naam van D u i k e l a a r - meewarig 't hoofd schudden over een geniepig rakkertje? neen, over te vroeg ontwaakte fantazie, overborrelend van dartelheid.

Toch liet zich aan dat spelletje nooit terugdenken zonder schaamte en spijt voor den delinkwent tot jaren van onderscheid gekomen; echter ook nooit zonder welkome echo, inwendig, uit de nu allang afgebroken ouderlijke woning: echo van dat onbetaalbare lach-koor in de deftige ‘mooie’ kamer, of wat daarvoor doorging bij den achtjarige. En wemelt, voor mijn verbeelding in slapelooze nachten, die bonte schittering van mijn Koningsdag - te onvergetelijker als tegenstelling met de diep aandoenlijke tooneelen die ermee gepaard gingen en erop volgden - dan gebeurt het wel dat middernachtstilte en eenzaamheid opschrikken van Benjamins onweerhoudbaren schaterlach; niet om eigen nederlaagje, dat Grootmoeder misschien den laatsten schok heeft gegeven, maar om het eindelijk uitvloeisel ervan: wraakneming op een onschuldige, verraderlijk kluchtspel, ontworpen en achter de schermen toegejuicht door het lieve jongetje dat voor 't eerst een uurtje had mogen opblijven; en dat zoo netjes elk der heeren bezoekers (verwacht als halve kring aan haardzij - voor de dames waren rondom de groote tafel de stoelen al gereed gezet, elk met een warme stoof ervoor) dat zoo netjes, herhaal ik, de bezoekers een zetel had toegeschoven met uitkipping van den grappigsten hunner ter bezetting van het zoo grappig door moeder natuur gemerkte exemplaar; op den tast al herkenbaar aan een kwastknobbeltje in 't hout achter de rugleuning, bovenaan links. Met het gewenschte gevolg, na kunstbewerking met de losse zitting.

‘Deed het pijn?’ heb ik voor het te bed gaan nog angstig gevraagd aan den meneer van de *changement à vue*; zijn bijna onmerkbare hoofdschudding met een knipoog naar weerszij ter

waarschuwing, kon niet ongedaan maken dat dezer en gener groote aandacht zich al gevestigd had op het nietig vragertje. Vader en moeder hebben het avontuurtje niet aangeroerd, om hun houding te kunnen bewaren dunkt me achteraf; maar de heele week keken ze Bennetje zoo vreemd en strak aan, dat hij een hekel kreeg aan zichzelf. Had Grootmoeder nog van de partij kunnen wezen, haar strafpreekje 's anderen daags zou ze - onder vreemde spiertrekkingen in het eerwaardig lieve gezicht - in de rede zijn gevallen met een ‘oog nog eens voor 't oudje in, helder-oog!’ Haar gefluister ‘dat andere nooit meer doen, Ben!’ met een kus, en een boterbrok op den koop toe, had me zeker de tranen in de oogen doen schieten.

Den volgenden Zondagavond hoorde ik uit smartelijke verte de menschen binnenkomen, en iemand anders de trap opsluipen. Een draai aan de deurkruk, een naderend geritsel van kleeren, een papiergefrommel, de geur van een kolombijntje, - en daar hapt de boeteling in zijn vertroosting. ‘Eerlijk uit mijn eigen zak!’ (*gekocht en betaald* bedoelde Kaatje, maar haar genegenheid had haast; gauw vertellen moest ze nog: net toen ze haar schoêrmantel stiekem achter de keukendeur had gehangen, kwam moeder haar nog een koekje voor me brengen met een Welterusten). ‘Allebei bedankt, en zeg maar niet dat ik schreide!’ snikte ik met mijn armen om Kaatjes hals; en in het donker met haar bloedkralen ketting spelend, alweêr gelukkig afgeleid. ‘Kaatje,’ vroeg ik levendig, ‘bestaat het papiertje nog van dat gedachtenisje aan grootmoeder en van 't andere legaat?’ ‘*Of het*!’ zei ze bijna verwijtend; ‘daar net bij den koekebakker voelde ik nog naar de bolligheid van 't zijzakje in mijn zondagsche knip; daar kwam 't nooit uit dan om overgelezen te worden....’ 't *zeemen zijzakje* zag ik nu als 't ware, en eensklaps twee jaar kleiner geworden stond ik in grootmoeders eigen kamer, terwijl die een pas geschreven potloodbriefje in haar kralen beursje stopte. ‘En dus, Dokter!’ vroeg ze, de zilveren sluiting vlak bij mijn oor mooi doende knippen, ‘dus mag ik morgen in de voorkamer onzen koning zien voorbijrijden?’

‘Niet te lang opzitten, en vooral geen schokken,’ drong hij aan, het snuifje uit zijn gouden doos tusschen duim en

vinger, en met de andere hand zijn zilverpluche hoed opnemend; en met 't snuifje bijna aan den neus: ‘Intusschen, mevrouw’ (boog hij voor moeder) ‘mijn compliment over de verzorging van onze patient!’ en toen snoof hij sierlijk. ‘Ben’, zei moeder goedhartig gevat, ‘haal Kaatje even hier om een pluimpje van dokter, de grootste helft komt haar toe’; pluimen zag ik niet, maar deed mijn boodschap. ‘*Ze wil niet*’, boodschapte ik terug. ‘*Ik wel*!’ lachte dokter; en onder zijn arm door, terwijl hij een paar korreltjes van zijn jabot tikte, liep ik vooruit om Kaatje te waarschuwen, die juist de dampende appeltjes stond af te gieten, de laatste van de provisie. Vuurrood bukte ze snel naar iets achter haar; en toen dokter haar hand wou grijpen, stak ze die achter haar rug *om de nattigheid.* ‘De linker is dichter bij het hart!’ wou dokter haar gerust stellen en pakte die, zoo beleefd of hij een dame den pols voelde. ‘Beste meid, als ik een verpleegster zoek voor dag en nacht, schaak ik je nog uit je dienst; onze zieke kan je niet genoeg roemen’. Toen lieten we hem samen uit, met zijn gekleeden blauwen rok, wit vest en grijze spanbroek; ik kreeg nog een tik van den rotting met barnsteenen knop, dien ik uit den bak had gehaald, en met een *keeren Kees*! tot den koetsier, zijn mooie witte haar ontblootend om 't portier door te wippen van zijn koetsje, kon hij nog niet eens zitten, of Kaatje gooide in haar confusie de straatdeur al hard dicht. Onderweg naar de keuken, zei ik fluisterend: ‘Ka, ik heb net nog gezien hoe jij je hand expres in een emmer met water stak.’

‘Wijsneus’, stotterde Kaatje, ‘mondje dicht, dan krijg jij vandaag 't appelensap. Een ondergeschikte past het niet familiaar te wezen met een Hooge’, onderrichtte ze nog.

‘Wat *is* dat, een Hooge?’ vroeg ik haar vooruitspringend, en had mijn kom met heerlijkheid te pakken.

‘Een heer, iemand met een hoed op....’

‘*Auw*!....’kreunde ik, en ik had me de tong gebrand.

‘*Wacht....*’En Kaatje's linker wipte het deksel op van de waterton, haar rechter schoot met het koperen bekken even den tonbuik in - en daar kreeg mijn voorgerecht zijn afkoeling.

‘Danig slap geworden, keukenprinses!’ bromde mijn leelijk bedankje.

‘Altoos aardig tegen ons Kaatje wezen, en ze niet ophouden!’ vermaande moeder, en maakte de schoteltjes klaar voor Grootje, die nog in haar zieke ééntje boven at....

Dat dit haar laatste middagmaal zou worden - *stond geschreven, maar was voor geen schepselenoog nog leesbaar* verklaarde later onze waschvrouw, toen ze haar legaatje kwam halen - Grootmoeders schildpadden bril. En door dien bril is me dat van het lezen en van het schrijven zoo bijgebleven.

Over die tooneeltjes - in mijn geheugen verbleekt geweest tot wegschemerens toe, maar nu zoo levendig met al hun kleuren in me overgespeeld binnen een tel of wat - viel het scherm zonder dat daarvan iets aan Kaatje vertoond had kunnen worden. Enkel had ik, mijn oogen drogend, den tijd nog te herhalen: *zeg niet dat ik schreide* - over Kaatjes natte hand heb ik ook nooit geklikt - toen we samen in een halfgesmoorden lach schoten - om stoelengestommel in de onderwereld: tegelijk werd er weêr gescheld, en 't heenvliegen van mijn troosteres liet een gedachte na aan engelenvleugels; zoo mooi ruischte haar zondagsche goed, eigen gestreken; ons heele gezin bestreek ze.

Maandagmorgen naar dagelijksche gewoonte door oom Tom afgeleverd aan de schooldeur, kreeg ik uit zijn lieve oogen een onvergelijkelijk blijden blik, met de bemoediging: *nu begin je weer met een schoone lei.* Dat ding uit mijn banklessenaar halend, peinsde ik er even over hoe oom zoo door alles heen had kunnen zien; zag zelf den meester open aan, en schreef zonder fout zijn exempel van het bord af:

't Geweten is die stem, *die inspraak zoo verheven*,
Die onze daden volgt; enzoovoorts
zij spreekt ook zelfs vooraf

klonk toen den knaap nog niet als uit een pedant rekenboek. Ironische beschouwing moest nog in me geboren worden door toenemenden omgang met D u i k e l a a r , die langzamerhand mijn vaderlijke vriend werd, en dit ook bleef tot aan zijn einde. Tijdig had hij zijn oorspronkelijk en immer toepasselijk bijnaampje van Uilenspiegel teruggekregen; in die hoedanigheid glimlacht nog zijn schim, en knipoogt.

* * *

En van middag kwam een aardig oud wijfje mijn veertiendaagsche strijkgoed thuisbrengen.

‘Vrouw en kinders wel?’ vroeg ze geheimzinnig leuk en evenmin als ooit verwonderd den echtgenoot weêr alleen te vinden.

‘Allemaal uit winkelen voor den Sint’, antwoordde ik in denzelfden toon; en of ze mijn moeder was, zoo zacht duwde ik Kaatje op den babbelstoel. - ‘Van den Sint gesproken’, vervolgde ik zoo luchtig mogelijk, ‘kan Aai met zijn jicht morgenavond nog een vrachtje wegkruien naar het kantoor van de krant, onder nommer zooveel, alles in 't geheim?’

‘Zijn jicht zal hij vrees ik wel naar 't hofje terugkruien, voor de rest afgesproken jongeheer Ben.’

Tot het meneerschap ben ik bij mijn twintig jaar oudere nooit opgeklommen; en als onze gezamenlijke herinneringen wandelen door het groene dal van de jeugd, ontschiet haar allerweldadigst kortaf *Ben.*

‘En pak jij dan eerst den boosdoener in?....neen! ik bedoel niet Aai, maar die daar al de jaren dat ik baas ben onbezet in den hoek moest blijven staan.’

‘Wou je het stel schenden, jongeheer! daar ik mijn beste jonge krachten op uitgeklopt heb, en geboend en geborsteld?’

‘Kijk eens, beste Kaatje! 't kon hier wel eens tot een laatste verhuizing moeten komen....Zit mijn das niet goed?’

Van terzij had het oudje me al eens opgenomen, maar nu keek ze me vlak in 't gezicht, kwazie boos, maar inderdaad droef onthutst....

‘Je das zit best, en je hart ook nog denk ik, maar wil 'k in 't voorbijgaan even bij je dokter aanloopen?’

‘Had er nooit een, en heb er geen van noode. Ik wou maar zeggen, mocht 't er eens toe komen, bij jou en Aai is maar net plaats voor vier van die bakbeesten; dan schiet er na die daar één stoel over voor een onbekend hart te meer, daar ik onbekend in wou blijven voortleven. Van nieuwe kamers willen ze tegenwoordig nog al eens een oude maken.’

‘Maar wie heeft in een wezenlijk oude kamer echt oud erfgoed zooals hier’, en behagelijk keek ze rond. En 't is waar, goedkooper en beter met de huur had ik nooit kunnen terecht-

komen; en dan dat uitzicht tusschen tuinen door op weiland uren ver heen het Westen in en op den toren schuins dichtbij, waarmee ik praten kan....

'Kaatje, breng morgen ook zes extra waskaarsen mee voor die luchters; het moet een echte feestavond zijn.'

En welgevallig rustte mijn oog, ook om haar blik te ontwijken, op dat mooie Hollandsche landschap in olieverf, aan de schoorsteenbetimmering vast; en waarnaast aan weerszij de driearmige lichtdragers pronkten, nog uit den familiebouwval meê gered.

'In ziekte en zeerte is Kâ altijd nog kunnen inspringen. Een goede verstaander heeft maar een half woord noodig....'

Maar dat halve woord kwam er wat schor uit, en de zakdoek werd opgezocht. We babbelden toen over den ouden tijd, of het beste uit dien tijd overgebleven, tot Kaatje mij er aan herinnerde dat ze voortaan tijdverlet in rekening zou brengen; wat niet klopte met haar poging van laatst, om me aan te slaan tegen het lager tarief; ze strijkt nl. voor rijke en andere heeren; maar daar was ik met waardigheid tegen opgekomen ondanks mijn te vroeg ingetreden en dus karig pensioen.

Gearmd gingen we naar de voordeur, en daar ging ik met den rug tegen aan staan; en eer ik haar de mand aanreikte van de gangbank, vatte ik haar beide handen.

'Hádt je nog wat?' drong ze me tot een besluit.

'Best wijf, zeg je huisje niet op, maar denk er eens over of de keuken hier voor je zaakje zou kunnen dienen; verder is er ruimte genoeg voor het oude eenvoudige spannetje uit het Hofje...'

'Afgesproken, Ben!' bracht ze uit; 'en dan knap je weer gauw op....'

En zoo blij ondanks alles, zoo blij om haar jongen, maar diep geschokt, nam ze eindelijk de mand die ik haar onder den arm duwde met een trillend: N u g a a n w e w e e r j o n g w o r d e n; duwde haar zachtjes de stoep op met een M o r g e n f e e s t e l i j k o v e r w e g e n, b a b b e l k o u s ! en sloot haar buiten; we hadden het anders allebei te kwaad gekregen.

Toen nam ik uit het fraaiste oude kastje ter wereld - in mijn blijde haast de hand weer schrammend aan het gebroken

slot, zooals oom Tom al had gedaan, want de sleutelplaat was te kunstrijk bewerkt om er aan te laten knoeien - toen nam ik wat papier, en zette mij tegenover het eeuwenoude portret van Ruth het nonnetje in Ruth's zetel, de' eerwaardigsten aller zetels, en die ook oom Tom en Grootmoeder en mijn vader had omarmd gehouden.

En een paar ganzepennen vermakend, overzag ik verder mijn rijk. Aan de wanden - in mijn benijdbare verbeelding al naar luim geelwit-gekalkt of eerwaardig met goudleer behangen - onder anderen, behalve de familierelieken, *Vondel's Vaderrouw*, Walter Scott met den arm om zijn hond *Mayday*, Potgieter huiselijk met het mutsje op, etsen naar Rembrandt's *Oud Vrouwtje,* Scheffer's *Dante en Beatrice*, en bij de nieuweren Zilcken's *Herfst.* Aan het middenraam (loonend uitzicht eischt drie vensters, of één, maar dan breed) op het onyxtafeltje een album met fotografiën van klassieke beeldhouwwerken. Bij den tinnen inktkoker een fraai leesteeken en een nog fraaier vouwbeen, in onze jeugd meegebracht door een vriend die ze in Zwitserland zag snijden. Links van me, op rustigen afstand en met half opengeschoven gordijn, de eiken boekenkast; op de zijuitstekjes kleine borstbeelden in wit biscuit: Shakespeare en Goethe, Mozart en Lessing, een geschenk uit Parijs tijdens de *Commune.* Op de planken in rij en gelid de stille makkers van de eenzamen, een geestelijke wereld van altijd klaarstaand gezelschap; en dat voor een deel gereisd heeft tusschen de vrienden in allerlei land. Veel meer dan één lang menschenleven zou er meê te voldoen zijn. Rechts naast me, zoo gevoelig voor toespraak, Nero, die vlak voor den edelmoedigen kop zich de kruimels laat wegpikken door onzen Saks, en dan met zwaren staartslag tegen den grond den prachtzang uit open kooi allerdeftigst begeleidt.

En in die genoegelijke omgeving, nog verlevendigd door het knappend vlammen van Engelsche stukkolen en inlandsche beukenblokken, schreef ik zonder plan of doel; ditmaal naar aanleiding eener aanvrage in de krant om een Historischen Stoel, en van mijn lust om onbekend een onbekende daarmeê te verrassen op den naderenden feestavond....

En nu lokt me nog een gril. Morgen, als Kaatje den ouden

zondaar heeft afgerost, geborsteld en als nieuw geboend, stuur ik haar om boodschappen voor den Sint; heeft ze daarna, door mijn haastige drukte afgeleid, haar lieveling ingepakt, dan kan ze niet vermoeden hoe ik stoffeerderswerk deed en in de ziel van het meubel iets uit mijn eigen ziel moffelde; bij wijze van afscheid gaat heimelijk mijn Bekentenis enz. meê; meê op de eerste reis buiten de familie die den stoel deed vervaardigen, gebruikte, en naliet aan de laatste loot van den verweerden stam. En gij, straks volgekraste bladen! vroeg of laat gevonden, tenzij de muizen u opknabbelen in de mufste uitdragerij, vertelt eenmaal aan eenig luisterend oor: hoe gelukkig een oudachtig vrijgezel - zonder na-verwanten, en wiens boezemvrienden helaas nog ver moeten blijven - zijn misschien laatsten Sint-Nicolaasavond mocht inwijden; dank hebbe, met haar jichtigen man, een gewezen dienstbode van Grootmoeder en van Moeder: de allereenvoudigste van stand en geest, de braafste van hart, de liefderijkste van hulpbetoon tot in het derde geslacht: de vierenzeventigjarige strijkster....

Maar 't papier raakt vol, en de uren vlogen; ach, dat zij kropen of zich vermeerderden! Want hoe ontzaglijk lief heb ik het leven; hoe graag zou 'k het nog heel lang blijven opnemen tegen alle bezwaren en teleurstellingen in - hier waar ik gedroomde vrouw en kinderen niet los zou laten, afgezien nog van een pas gerijpt dichtplan - niet los zou laten, zelfs ondanks alle Kaatje's; God zegene de heele huishouding!

Uit mijn staande klok in het voorhuis galmen de middernachtslagen. Mijn open haardvuur is ingezakt. De afkoelende meubels beginnen te kraken, en in hun binnenste tikt de houtworm. Mijn laatste eindje waskaars, waggelend op de punt van den profijter, waarschuwt dat er een eind komt aan schrijfgenot, gelijk er een eind komt aan alles helaas.

En met den Nuts-redenaar uit mijn jeugd, eer hij uit den katheder daalde, betuig ik - alvorens aan het venster nog wat te gaan praten met mijne vrienden de sterren - IK HEB GEZEGD.

4 December 1894.

Baudelaire: De bloemen van het kwade
Vertalingen door
Albert Verwey

II
De albatros

Somtijds, tot hun vermaak, vangen de schepelingen
De vogel albatros, bezeiler van de zee,
Hun traagzaam reisgezel, die met zijn breede zwingen,
Over en om en langs, het varend want beglee.

Die koning van 't azuur! Nu hij het dek beschrijden,
Op voeten gaan moet, zie, hoe als beschaamd, hoe lomp,
Hij wieken, wit en groot, als riemen langs zijn zijden
Armzalig slepen laat aan wankelende romp.

Hemelsche zwerver, ach, hoe links zijt ge en verlegen,
Hoe leelijk, hoe komiek, gij aanstonds nog zoo schoon.
De een houdt noodend uw bek zijn neuswarmertje tegen,
De andre - hij hinkt - akteert uw machtloos vliegvertoon.

De dichter is als gij. Een vorst hoog in de hemel:
Rijdend op storm ziet lachend hij de pijlvlucht aan.
Maar ban zijn voet aan de aarde in 't menschlijk hoongewemel:
Zijn reuzevleugels zelf belemmren hem in 't gaan.

VII
De zieke zangster

Mijn arme zangster, deert u iets vandaag?
Van nachtgestalten vol zijn uw holle oogen,
En beurt om beurt start uw gelaat de vaag
Van angst en waanzin, koud en onbewogen.

De rozen elf en 't nachtspook, groengetint,
Bedeelden liefde en vrees ze u uit hun urnen?
De droomgeest, wild van vuist, voor rede blind,
Verdronk hij u in faablige Minturnen?

Ach, of uw borst, vol van gezonde gloed,
Sterke gedachten koesterde en uw bloed,
Het christlijke, in een ritmisch ruischen stroomde,

Zooals 't antieke woord zijn rijkdom toomde
Door tal en maat, zoodat Pan de Oogstgod eerst
En dan ook Phoebus, heer van 't Lied, er heerscht.

XIII
Trekkende zigeuners

Het waarzeggende volk met brandende oogen
Trok uit, meedragende op zijn rug de last
Van jonge kindren of hun gulzige tast
De bruine borsten reikend, dat ze zogen.

De mannen, wie de wapens glansden, togen
Te voet mee naast de wagens en hun blik
Rustte op de kim, zwaargeestig en als dik
Van droefheid om droombeelden die vervlogen.

De krekel die, in 't zand verborgen, ziet
Hoe zij voorbijgaan, stemt een luider lied,
Kybele zendt uit zoden frisscher spruiten,

Doet rotsen stroomen, bloeien de woestijn,
Voor 't haar verwante volk wie geopend zijn
De schaduwen die ons de toekomst sluiten.

XIV
De mensch en de zee

De zee is, vrije, u altijd lief geweest,
Altijd kondt ge in de zee uw ziel bespieglen,
In 't eindloos golven, 't rustelooze wieglen;
Bittrer haast dan haar afgrond is uw geest.

Uw eigen beeld wenscht ge u aan 't hart te werpen,
Omarmt met blik en handen haar, uw hart
Vergeet de dreuning van zijn eigen smart
In haar wild onbedwingbaar klagend snerpen.

Verborgen zijt ge en donker allebei,
Niemand kon ooit uw diepten, mensch, bevatten,
Niemand kent, zee, uw diepst-verholen schatten;
Niemand bewaart geheimen zooals gij.

Nochtans hebt ge eeuw aan eeuw niet afgelaten
U te bestrijden, bei meedoogenloos.
O Liefde die doodslag en moord verkoos,
O Eeuwge worstlaars, o broeders die haten.

XVII
Bestrafte trots

Ten tijde toen de Godgeleerdheid bloeide
Krachtger dan ooit en aldoor hooger roeide,

Leefde er - zoo zegt men - een geleerde man
Die, nadat hij de koelsten in zijn ban
Gebracht had en hun diepste hart bewogen,
Nadat hij hemelwegen had doortogen
Die hij tevoren zelf niet had gekend,
Steilten waarheen zich schaars een engel wendt,
Als een te hoog gesteegne, opeens verschrokken,
Uitriep in hoogheidswaan, zichzelf onttrokken:
Jezus, mijn Jezusje, ik bracht u heel hoog,
Maar zoo ik het gewild had, mijn betoog
Had in uw rusting 't zwakke punt gevonden
En gij laagt laag, een zotje vol van zonden.

Zoodra hij 't zei verloor hij zijn verstand,
De zon omwond zich met een donkre band,
Een chaos rolde door die geest, tevoren
Een tempel, orde- en weelde-vol, het gloren
Van al zijn lichten was opeens gedoofd.
De stilte en nacht bewoonden nu dat hoofd,
Een huis waarvan de sleutel zoek geraakte.

Een mensch die plotsing tot een dier ontwaakte
Ging hij, zonder te zien, langs straat en veld,
Door hitte en koude, die hij kent noch telt,
Vuil, leelijk, nutloos, als een oude flarde,
Met achter hem de jeugd, die spotte en sarde.

XLI
Semper eadem

Vanwaar toch, vraagt ge mij, die droefheid in uw wezen,
Een zeevloed die op naakte en zwarte rotsen slaat?
- Wanneer ons hart éénmaal zijn vruchten heeft gelezen,
Is leven geen geluk. Wie die dit niet verstaat!

Dit leed is heel gewoon en heel niet raadselachtig;
Juist als uw vreugd is 't klaar voor elk die merken kan.
Zoek dus, schoone nieuwsgierge, niet zoo diep-aandachtig,
En, hoe zoet ook uw stem klinkt, zwijg, ach zwijg ervan!

Zwijg ervan die 't niet weet! Uw ziel mag aldoor branden,
Uw mond lacht kinderlijk. Mij bindt met inniger banden
Dan waarmee 't leven u gebonden houdt, de Dood.

Laat, laat mijn hart zich dus bedwelmen aan een *leugen,*
Laat niets dan droomen mij uit uw schoone oogen heugen,
En gun mij lang, heel lang, te sluimren in uw schoot.

LXXVI
De geborsten klok

Hoe zoet en bitter is 't, de lange winternachten,
Voor 't haardvuur, daar de vonk door walm in knettring springt,
Te luistren naar, van ver, opdoemende gedachten
Bij 't carillongeluid dat door de nevel zingt.

Gelukkig de metale en sterke klok te prijzen
Die, ondanks de ouderdom, levend en welgedaan,
Getrouw de trotsche kreet van zijn geloof laat rijzen,
Gelijk een oud soldaat, gewend op wacht te staan.

Geborsten is mijn ziel, en als ze in duisternissen
En kou zich van 't bestaan in zang wil vergewissen,
Gebeurt het vaak dat haar verstorven stemgeluid

De doffe snik van een gewonde schijnt, vergeten
Bij stapels dooden in een bloedmeer neergesmeten,
Die in onzegbre doodstrijd roerloos de oogen sluit.

LXXXVI
Het gebed van een heiden

Blaas aan weer uw vlammen die vielen,
Mijn koud hart lijdt nood zonder die,
o Wellust, gij martling van zielen!
Diva, *supplicem exaudi!*

Godes, die de lucht houdt doorblonken,
Vlam, die ons verwulfsel doorsplijt,
Hoor een ziel in kilte verzonken,
Die een zang van metaal u wijdt.

Wees, Wellust, voor eeuwig mijn Eene,
Neem het masker van een Sirene,
Geweven uit vleesch en fluweel,

Of schenk mij uw wijn dat me omspeel,
Vormlooze en mystieke: de Droom!
o Wellust, elastisch fantoom!

XCIII
De stem

Toen ik een kind was sliep ik naast de kast
Waar boeken van veel talen, opgetast,
Romans, vertogen, liedren en kronieken,
De asch van Latijnen en de stof van Grieken,
Een Babel vormden. Ik was juist zoo hoog
Als een in-folio. En mijn oor bewoog
Een stem: de aarde is een koek en zoet om te eten;
Ik geef u eetlust even ongemeten
Als zij is. Naast mij sprak een andre stem:

Kom mee, en door een zee van droomen zwem
'k U voor en verder dan uw oog kan rusten.
Deze was als de wind op wijde kusten:
Vaag en ongrijpbaar, niemand weet van waar.
Heel anders dan die vaste en lokkende eerste.
Ik zei: Ja, zoete stem. Van toen af heerschte
In mijn gemoed wat ik mijn noodlot noem,
Meteen mijn wonde, hoe ik ze ook verbloem.
Van toen af zie ik achter de gordijnen
Van de eindeloosheid, diep in de afgrond, schijnen
Van vreemde werelden en, opgericht,
Slangen voor mijn te helderziend gezicht.
Van toen af gaat, als die van de profeten,
Mijn liefde naar woestijn en zee. Mijn weten
Is omgewend: hoe vaak zag 'k in het feit
De leugen, lachte in leed en heb geschreid
Als andren juichten, wou geen bitter ruilen
Voor zoet en viel, ten hemel ziend, in kuilen.
Maar de Stem sterkt me: smaad uw droomen niet;
De gek heeft schoonre dan de wijze ooit ziet.

XCVI
Schoone oogen

Welke oogen hadden ooit een dieper luister
Dan de uwe, kind, waar naamloos goed en zacht
Het vloeit en droomt en schijnt gelijk de Nacht.
Schoone oogen, vang me in uw verruklijk duister.

Groote oogen, die mijn eenig heul bevat,
Gij lijkt op niets meer dan de toovergrotten
Waar vormloos sluimerzware schaduws vlotten
Voor 't vage glinstren van verborgen schat.

Mijn kind heeft oogen, diep en groot en donker
Als gij, maatlooze Nacht, doorlicht als gij.
Liefde en Geloof wisslen hun mijmerij
Weeldrig of kuisch daarin, als ster-geflonker.

XCVIII
Het rantsoen

De mensch, opdat hij zijn rantsoen
Verdiene, kreeg twee vruchtbre gronden:
Door 't ijzer van de rede ontbonden
Ontplooit hun dracht zich tot plantsoen.

De minste roos wil er niet groeien,
Geen korreldragende aar ontspruit,
Of druppels van doorbrande huid
Moeten ze elk uur opnieuw besproeien.

De eene is de Kunst, de andre de Liefde.
- Opdat genadig hem 't gericht
Ontvange, als de Oordeelsdag zijn licht
Vreeslijk verhief dat de afgrond kliefde,

Moet hij de schuren vol van oogst
Waar vruchten zich met bloemen menglen
Doen zien, wier vorm en kleur het hoogst
Getuignis winnen van Gods Englen.

C
De ondergang van de romantische zon

Hoe frisch en schoon is 't rijzen van de zon,
Als een ontploffing ons zijn welkom uitend.
Zalig wie liefdevol zijn dag besluitend
Als schoonste droom zijn neergang groeten kon.

Herdenking wenkt me. Ik zag bloem, vore en bron
Zich als een bevend hart voor 't zon-oog winden...
Snel nu! 't Is laat, loopen we om nog te vinden
Voor 't minst één straal die schuint aan de orizon.

Maar tevergeefs volg ik de god die gaat.
De onwederhoudbre nacht herneemt zijn staat
Waar vochtge huivringen ons lichaam pakken.

Een geur van graven heft zich nu het donkert
En mijn voet raakt verschrikt, waar 't poelnat flonkert,
Plotslinge padden aan en koude slakken.

CXVI
De blinden

Zie ze aan, mijn ziel, zijn ze niet waarlijk vreeslijk?
Ledepop-stijf, lichtlijk belachlijk ook.
Schrikwekkend vreemd, nachtwandlaar en nachtspook,
Slaan zij de bollen op, leeg en onweeslijk.

Hun oogen, van het hemelsch licht beroofd,
Richten zich naar de verte, hun gelaten
Zoeken de hemel, nooit met droomzwaar hoofd
Loopen ze in mijmring bukkend door de straten.

Door de onbegrensde nacht beweegt hun pad,
Nacht, broeder van de oneindge stilte. o Stad,
Die joelt, lacht, juicht om ons, verliefd op 't slaken

Tot waanzin toe van uw wreede vermaken,
Ik ben als zij; maar zeg, erger ontzinde:
Wat zoeken ze in de hemel, zij, de blinden?

CXXIII

Ik denk nog dikwijls aan ons witte huis,
Niet ver van stad, klein maar zonder gedruis;
Zijn Venus en Pomona, wit en koud,
Hun naaktheid bergend in het mager hout,
En de avondzon die trotsch zijn gloed ontstak
En achter 't venster waar zijn straal in brak,
Als in nieuwsgierige hemel een groot oog
Zijn blik om ons lang, zwijgend, maal bewoog,
Terwijl hij breed zijn schoone kaarse-schijnen
Op tafel spreidde en groen-serge gordijnen.

CXLII
Amor en de schedel
Een Oud Vignet

't Is Amor die op de schedel
Van de Menschheid zit
En schaamteloos onedel
Toont hij het lachend gebit,

En blaast verblijd de bellen
Van schuim de hemel in
Alsof in stoorloos snellen
Zich elke een hemel win.

Een heldre en korte wijle
Rijst de bol lucht en stout,
Barst dan en spuwt zijn ijle
Ziel als een droom van goud.

De schedel, bij elk blazen,
Zucht en slaat geluid:
Spel van wreeden en dwazen,
Is 't niet eindlijk uit?

Want wat uw lippen doen zweven
En sterven: een schoone schijn,
Moordnaar, het is mijn leven,
Mijn bloed, vleesch, brein.

CXLVII
De dood van de armen

Het is de dood die troost, helaas, en die doet leven,
Het doel van 't leven zelf en de eenge hoop die blijft;
Hij sterkt ons als een drank, doet ons van koortsdrift beven,
En geeft ons moed te gaan tot nacht de dag verdrijft.

Hij is, als hagelstorm en sneeuwvlaag ons omgeven,
Het lichtje dat zijn gloed in donkre kimrand schrijft,
De prachtige herberg, op ons reisboek ingeschreven,
Waar maal en bed ons wacht en warmte 't bloed ontstijft.

Een engel is 't, die in genees-krachtige handen
De slaap en droomen houdt en binnen schaamle wanden
Voor arme en naakte 't bed weldadig spreidt;

De roem van goden is 't, schuur van geheimenissen,
Schatkist en vaderland die de arme nooit zal missen,
't Portaal dat ingang geeft tot de Verborgenheid.

Brynhild, Gudrun, Svanhild
Vertalingen uit het Oud-Noors
Door
Dr. C.F. Hofker

Gudrun[1].

Inleiding.

't Sagenhistoriese standpunt van bovengenoemde gedichten is ouder dan dat van Sigurdarkvida en Skamma[2]. Stamt 't laatste gedicht uit de 11e, Prof. Boer plaatst de voorstelling van Atlakvida en Atlamól in de eerste helft der 10e eeuw. (Boer III 134). De volgorde onzer vertaling was echter noodzakelik, daar ons doel is: 'n doorlopend verhaal te geven. Tot verstaan van Atlamól is 't echter nodig 't volgende wel te bedenken, in verband met de Inleiding op Sigurdarkvida. Prof. Boer behandelt deze kwestie III 50 vgg. De dichter weet van Brynhild nog niets. De Bourgondieërs zijn opgenomen in de sage. Als Gudrun's eerste man wordt 'n Sigurd genoemd. Dat hij gedood werd door Hogni staat nergens uitgedrukt.

Maar al moeten we dit er bij denken, en heeft dus de verdubbeling van het motief al plaats gehad, dan heeft toch blijkbaar de identificatie met de drakedoder noch niet z'n beslag gehad. Gudrun heeft niet veel voor die Sigurd gevoeld, want uit 't gedicht blijkt haar grote, onverbrekelike liefde voor haar broer Hogni. Daar van Brynhild bij deze dichter nog niets be-

1) Atlamól en grönlenzku. Strofe 1-48, 4; Atlakvida 19-29; Atlamól 55, 5-8 62-89; 94-99. (Edda-Uitgave Gering, p. 413).
2) Zie Bew. XV, 1, 24.

kend is, hoeft 't niet te verwonderen dat we hier geheel andere verhoudingen vinden. Gunnar is getrouwd met Glaumvor, die eerst in de volgende eeuw in de voorstelling zou verdrongen worden door Brynhild. Dat Hogni getrouwd is met Kostbera zou men later vergeten (Boer III 52).

1. Geweten hebben 't weinig mensen, toen eenmaal hielden de mannen[1)] 'n samenkomst: die was nuttig voor niemand; ze spraken in 't geheim, verderfelik werd 't hun[2)] sedert, en zo ook de zonen van Gjuki, die waren waarlik verraden!

2. Rijp werd 't noodlot der vorsten: ze moesten sterven; slecht beraadde zich Atli[2)], hij had toch verstand; hij velde 'n sterke steun, bereidde zich vreeslik leed, snelle boodschap zond hij, dat zouden komen spoedig z'n zwagers.

3. Verstandig was de huisvrouw[3)], ze overwoog met wijsheid, de inhoud vernam ze der woorden, wat ze heimelik spraken; toen was 't moeilik voor de verstandige, ze wilde ze[4)] helpen: ze[5)] moesten over zee zeilen, maar zelf ging ze niet op reis.

4. Runen begon ze te snijden, die vervalste Vingi - onheil was hij bevorderend - voor ie ze overgaf; gingen toen daarop de boden van Atli, ver weg over de fjord Lima[6)], waar de dapperen woonden.

5. Vrolik door de dronk werden ze en vuren hadden ze ontstoken, ze dachten aan geen verraad, toen de boden gekomen waren; ze namen de geschenken, die hun de voortreflike[7)] zond, hingen ze aan 'n zuil, dachten er niets bij.

6. Kwam toen Kostbera[8)] - de vrouw was ze van Hogni - de heel bedachtzame, en groette hun beiden; blij was ook Glaumvor[8)], die Gunnar had, niet in de steek lieten de goede

1) Atli met z'n mannen beraden zich de Gjukingen Gunnar en Hogni om hun schatten te doden.
2) Immers om haar broers te wreken, doodde Gudrun later haar zoontjes en Atli en ook: de zwagers hadden hem zelf immers tot steun kunnen zijn.
2) Immers om haar broers te wreken, doodde Gudrun later haar zoontjes en Atli en ook: de zwagers hadden hem zelf immers tot steun kunnen zijn.
3) Gudrun, weduwe van Sigurd, hertrouwd met Atli.
4) Haar broers.
5) De boden, o.a. Vingi.
6) Boer III, 136.
7) Atli.
8) Zie Inleiding.
8) Zie Inleiding.

manieren de wijze, ze zorgde voor wat de gasten behoefden.

7. De boden nodigden ook Hogni mee, zo Gunnar dan eerder aannam: duidelik was de valsheid, als ze oplettend waren geweest; beloofde toen te gaan Gunnar, als Hogni wou, Hogni vond 't goed[1)], daar gene 't aanried.

8. Droegen bier aan de voortreflike vrouwen, heel royaal was de gastvrijheid; aangeboden werd daar menige beker, tot ieder genoeg had; mannen en vrouwen bereidden hun slaapplaats, gelijk hun passendst scheen.

9, Ervaren was Kostbera, ze kende 't onderscheid der runen, ze las de brief hardop bij 't lichte vuur: intomen moest ze de tong in beide kaken[2)]: ze waren zo vervalst, dat moeilik was ze te verstaan.

10. Naar hun bed gingen daarop Hogni en z'n vrouw...Dromen[3)] had de koninklike, ze verzweeg 't niet, zei, verstandige, 't de vorst, zoodra ze ontwaakte:

11. ‘Af te reizen bereid je je voor, Hogni! luister naar m'n raad - weinigen zijn geheel met de runen vertrouwd - ga 'n ander keer. 'k Las de runen, die sneed je zuster: de heerlike heeft je niet verzocht dit keer te komen.

12. Eén ding zeer me bevreemdt: ik kan niet begrijpen, wat de verstandige overkwam, zo onduidelik te snijden; maar toch, er stond geschreven, dat de geheime bedoeling was jelui beider dood, als je spoedig kwam’.

Hogni zeide:

13. ‘Allen zijn argwanend, ik heb die eigenschap niet. Ik wil aan verderf niet denken, zolang we niets te vergelden hebben.

1) Zie echter Boer III, 11.
2) Opassen niet te veel te zeggen. De oudste voorstelling was, dat Gudrun de broeders 'n ring met 'n wolfshaar ter waarschuwing zond. Later kwamen daar de runen voor in de plaats. Noch later toen 't lezen op zich zelf niet zo iets biezonders meer was, maakte 'n omdichter na str. 4 ingelast te hebben ervan: Kostbera wist de bedoeling toch te begrijpen, al waren de runen vervalst. (Boer III, 11 en 13). Uit strofe 11 en 12 blijkt dan ook niets van vervalsing (Boer III, 13 noot).
3) Opeenhoping van motieven: runen en drom*en* van *twee* vrouwen waarschuwen tegen de reis (Boer III, 14). *Men plaatse liever strofe 10 na strofe 13* (Boer III, 13).

Ons zal de vorst met goud begiftigen, het gloedrode, bang werd ik nooit, zelfs als ik schriklike voorspelling verneem'.

Kostbera zei:

14. 'Slecht zal 't je vergaan als jelui met alle geweld daarheen wilt; jelui gewordt geen vriendlike ontvangst dit maal; ik droomde Hogni! - ik verheel 't niet - gaan zal 't ongelukkig; [blijf] of anders ik vrees[1].

15. Je deken zag ik branden in 't vuur; schoot de hoge vlam mijn huis door.'

Hogni zei:

'Er liggen linnen kleren, waar je niet meer om geeft: die zullen spoedig branden, zoals jij 't de deken zag.'

Kostbera zei:

16. ''n Beer zag ik binnen komen, hij wrong de balken los, schudde zo z'n klauwen, dat we bang werden; in z'n bek ons allen hij hield, zó dat we ertegen vermochten niets: daar was ook gestamp, helemaal niet zo weinig.'

Hogni zei:

17. 'De wind zal opzetten, worden hevig gauw: van 'n ijsbeer droomde je - daar zal 'n storm uit 't Oosten zijn.'

Kostbera zei:

18. ''n Arend zag ik naar binnen vliegen, 't hele huis door: bloed zal ons rijkelik toebedeeld worden[2], hij bespatte er ons allen mee....Ik begreep de bedreiging: dat 't was de geest van Atli.'

Hogni zei:

19. 'We slachten spoedig, we zullen dan bloed zien: vaak duidt 't op ossen, als men van adelaars droomt; goed is de gezindheid van Atli, wat je ook maar droomt.' Ze deden er 't zwijgen toe, óp hield ieder spreken.

20. Ontwaakten de goedgeborenen[3]; 't ging daar al net zo; bezorgd was hierover Glaumvor, dat 't waren onheilspellen-

1) Van de waarschuwende dromen voorspellen slechts enkele *hoe* de broers zullen omkomen. De andere illustreren slechts dreigend gevaar symbolies (Boer III, 14). De broers geven zooveel mogelik telkens 'n onschuldige uitlegging van de droom.
2) Velen onzer zal 't het leven kosten.
3) Gunnar met vrouw.

de dromen;....Gunnar [zouden beletten] ook de terugweg te gaan.

Glaumvor zei:

21. ‘Gereed zag ik voor je de galg, daar zou je aan hangen, eten je de slangen, ik trof je nog levend....Plaats greep de ondergang der wereld: verklaar wat 't zou beduiden.

22. Bloedig zag ik 'n zwaard getrokken uit je kleren - pijnlik is 't zo 'n droom te zeggen aan je man. - 'n Speer scheen me te staan door je middel; er huilden wolven aan beide zijden[1)].

24. 'n Rivier zag ik naar binnen storten, door het huis, hij ruiste van wildheid, stormde voorwaarts over de banken, brak jelui benen, van beide broeders hier; niet wou 't water bedaren: beduiden moet dat iets.’

Gunnar zei:

‘Akkers zullen golven, waar jij 'n rivier meende te zien, vaak nemen onze voeten de aren, als we over 't veld gaan.’

Glaumvor zei:

25. ‘Dode vrouwen schenen mij te komen in de nacht hierheen; ze waren slecht gekleed[2)], ze wilden jou zich toeeigenen, lokten je spoedig naar hun banken: ik zeg, dat krachteloos geworden zijn je geleigeesten.’

Gunnar zei:

26. ‘Te laat is 't gewaarschuwd, zó is nu besloten....Ik ontga niet meer de voorspelde dood, want toch is te gaan besloten; heel duidelik zijn de tekenen, dat we kort-levend zullen zijn.’

27. Ze zagen, dat 't dag werd; verklaarden zich bereid allen op te breken, de thuisblijvers trachtten hen te weerhouden; er gingen vijf samen - dubbel zoveel dienaren waren erbij -: overdacht was dit slecht[3)].

28. Snaevar en Solar, zonen waren 't van Hogni, Orkning noemden ze de derde, die hun ook begeleidde; vriendelik was

1) Hier liet ik 2 regels onvertaald. Ze storen, geloof ik, 't verband. Men denke zich dus ook na str. 21 en 22 'n gunstige uitlegging van die beide dromen.
2) Teken van rouw. Deze droom voorspelt dood. Deze droom gelooft Gunnar.
3) Onbezonnen was 't zonder leger te gaan.

de boom van het schild[1)], de broer van Hogni's vrouw. Weg brachten hun de mooi versierden[2)], tot waar hun het water scheidde, ze lieten zich toch niet gezeggen.

29. Glaumvor nam 't woord, die Gunnar had, zei tot Vingi, wat haar nodig scheen: ‘Ik weet niet of jelui de gastvrijheid zult lonen naar onze wens; 'n misdaad is de komst van 'n gast, als er iets gebeurt[3)]’.

30. Zwoer toen Vingi, niet zuinig was ie daarmee...‘Hebben hem[4)] geheel de reuzen, als ie u bedriegt, de galg, als ie op trouwbreuk zint’.

31. Kostbera nam het woord, zacht gestemd....‘Zeil jelui voorspoedig en breng 't er goed af; 't ga zooals ik wens, allerminst zij er reden de uitnodiging af te slaan’.

32. Hogni zei dit, hij was goedgezind de zijnen: ‘Troost je, verstandigen, hoe 't ook loopt; al spreken zo velen[5)], erg slecht kan 't je toch gaan: voor menig heeft 't weinig invloed, hoe hij wordt begeleid van huis’.

33. Ze keken elkaar aan voor ze uiteen gingen; toen, denk ik, heerste 't Lot[6)]; scheidden zich hun wegen.

34. Te roeien begonnen ze met macht, ze braken 't schip ervan stuk. Ze roeiden met grote uithalen, ze spanden zich in, heel boos[7)]; de banden der riemen scheurden, de roeipennen knapten af, ze maakten de boot niet vast, voor ze weggingen[7)].

35. En 'n weinig later - 't eind moet ik ervan zeggen - de burg zagen ze staan, die Budli[8)] eens had; hel knarsten de deurtralies, toen Hogni klopte; 'n woord sprak toen Vingi, dat beter was gezwegen.

36. ‘Ga maar weg van 't huis - gevaarlik is het 't te na-

1) Dichterlike omschrijving voor krijgsman, hier voor Orkning.
2) Glaumvor en Kortbera.
3) D.i. als er 'n verraad plaats heeft ben iij misdadig, omdat je de gastvriendschap hebt geschonden.
4) Atli?
5) Nl. goede wensen uit.
6) Op dit oogenblik waren ze willoze werktuigen van 't lot. Trots alle waarschuwingen gingen ze, omdat 't Lot 't wilde.
7) Ze wisten immers, dat ze niet zouden terugkeren.
7) Ze wisten immers, dat ze niet zouden terugkeren.
8) Vader van Atli.

deren. Dra heb ik jelui verbrand, in 'n omzien zul jelui neergehouwen zijn; vriendelik vroeg ik jullie te komen, list stak daarachter - of - wacht hier, terwijl ik vel jelui 'n galg'.

37. Dit zei toen Hogni; hij dacht er niet aan het te laten zitten, terugdeinzend voor niets, waar hij voor kwam te staan: 'tracht niet ons bang te maken, doe dat niet te dikwels! Als je noch erbij voegt één woord, je ongeluk zul je verlengen'.

38. Ze stootten Vingi neer en dood sloegen ze'm, met bijlen hakten ze, zolang ie nog naar adem hijgde.

39. Verzamelden zich de mannen van Atli, trokken de harnassen aan, zó stelden zich de strijdvaardigen, dat 'n haag[1] hun scheidde.

40. Elkaar toe wierpen ze woorden, allen tegelijk, boos: 'Lang al waren we vastbesloten, te nemen jelui 't leven'.

Hogni antwoordt:

41....'Men ziet dat slecht, als jelui je hebt vroeger beraden. Noch ben je niet klaar, en wij hebben er een geveld, geslagen ter dood: hij was van jelui troep'.

42. Toornig werden ze, toen ze dat woord hoorden; ze repten de vingers en grepen naar de boogpees, ze schoten scherp en met de schilden beschutten ze zich....

43. Binnen kwam bericht van wat buiten verrichtten de moedigen vóór de hal: ze[2] hoorden 'n knecht 't zeggen; boos was toen Gudrun, toen ze 't zorglike vernam; beladen met halssieraden, slingerde ze ze alle weg.

44. Naar buiten ging ze dan, óplichtte ze niet hoog de deur - ze ging heel niet angstig - en groette de gekomenen; ze wendde zich tot de Nibelungen - dit was haar laatste groet - daarbij was ze oprecht, ze zeide ook nog veel andere dingen:

45. 'Ik zocht daarin redding: jelui thuis te houden: tegen 't noodlot kan niemand op, jelui moest toch hier komen'. Ze sprak met wijsheid, probeerde ze te verzoenen, niet lieten ze zich gezeggen, allen zeiden 'nee'.

46. Toen zag de hooggeborene, dat ze 'n gevaarlik spel speelden; ze was bedacht op moedige daad en wierp de mantel

1) Boer I, 153 vgg.
2) Zij daar binnen.

af, 'n ontbloot zwaard nam ze en broeders leven schutte ze, zacht was ze niet in de strijd, waar ze de handen roerde.

47. De dochter van Gjuki deed twee helden vallen: een broeder hieuw ze neer van Atli, wegdragen moest men die toen, 'n tweede trof ze zo, dat ie niet opstond, in de dood gezonden had ze hem: helemaal niet haar handen beefden.

48. 'n Strijd daar streden ze, die werd geprezen, het overtrof al 't andere, dat deden de kinderen van Gjuki....

19.....[1] (Eindelik) grepen ze Gunnar en in de boeien sloten ze hem, der Bourgondieërs vriend, en bonden hem stevig.

20. Zeven hieuw Hogni neer met z'n scherpe zwaard, en 'n achtste stootte ie in 't hete vuur: zo moet 'n dappere zich weren tegen z'n vijanden, zooals Hogni 't deed...

21.....[2] Gunnar vroegen ze, de dappere, of ie z'n leven wou voor goud kopen.

Gunnar zeide:

22. ‘'t Hart van Hogni moet mij op de hand liggen, bloedig uit de borst gesneden van de koene rijder, de koningszoon, met het scherpbijtende zwaard’.

23.....Dra sneden ze 't hart Hjalli uit de borst en op 'n schotel legden ze 't, brachten 't Gunnar[3].

Gunnar zei:

24. ‘Hier heb ik 't hart van Hjalli de blode, niet gelijk aan 't hart van Hogni de dappere; erg beeft het nu 't op de schaal ligt, het beefde dubbel zoveel, toen 't in de borst lag’.

25. Lachte toen Hogni, toen ze naar 't hart hem levend sneden, de helmsmid[4]; te jammeren was ie allerminst van

1) Waarom ik de zogenaamde Hjalli-episode geef naar een ander gedicht (Atlakvida), volgt uit Boer III, 24. Men bedenke, dat in Atlakvida, niet Hogni maar Gunnar de hoofdpersoon is (Boer III, 29). Ik breek echter reeds bij 48, 4 af, terwijl in Atlamól de Hjalli-episode bij strofe 56 begint. Dit deed ik omdat ik anders de lezer zou vermoeien met allerlei moeilikheden.
2) In het ontbrekende werd blijkbaar verhaald, hoe Hogni ook gevangen raakte. Noch laat ik enige woorden in deze strofe onvertaald.
3) Ze namen 't hart van de kok Hjalli, omdat ze begrepen dat 't 'n list van Gunnar was, maar niet wisten, waar ie heen wou.
4) Kenning voor strijder.

plan;....dat legden ze op 'n schotel, brachten 't Gunnar.

Gunnar zei:

26. ‘Hier heb 'k 't hart van Hogni, de dappere, niet gelijk aan dat van Hjalli de blode; weinig beeft het, nu 't op de schaal ligt, het beefde niet zo erg, toen 't in de borst lag.

28. Nu[1)] is bij mij alleen geheel verborgen 't geheim van de schat der Nibelungen; leeft niet meer Hogni; steeds was mij twijfel, zolang wij beiden leefden, nu niet meer, nu alleen ik leef.

29. De Rijn mag[2)] nu heersen over het goud van de krijgers, de snelle stroom over de erfenis der van de goden stammende Nibelungen - in 't vloeiende water glanzen de onheilbrengende schatten - liever dan dat ze in de handen schitteren van de kinderen der Hunnen’.

Atli zei:

55,5 ‘Gunnar[3)], de moedige, aan de galg bevestigt, voert 't snel uit met rasse daad, biedt hem aan de slangen’.

62. 'n Harp[4)] nam Gunnar, tokkelde met de takken van de voetzool[5)]: grijpt in de snaren zo krachtig ie kon, dat de vrouwen weenden; hielden zich niet goed ook de mannen, die 't te beter konden horen[4)]; de machtige[6)] de toestand 't meldde: de snaren barstten stuk.

63. Zo stierven de heerliken - 's morgens was 't heel vroeg - ze lieten alleen nog maar leven de roem....

64. Groot achtte zich Atli: machtiger gebleken was ie dan beiden; de verstandige[7)] zei hij 't leed aan en begon met hevige verwijten: ‘ochtend is 't nu Gudrun! verloren heb je de goed-

1) Een strofe weggelaten.
2) D.i. ik zou dat liever hebben, dan dat de Hunnen 't kregen. Boer III, 30. Voor goud staat eigenlik 'n kenning: metaal, waarvoor gestreden wordt.
3) Hier gaan we weer naar het eerste gedicht, Atlamól, over. Uit 't overgeslagen gedeelte (48, 4-61) was 't nodig voor 't verband 55, 5-8 op te nemen.
4) Om de slangen te bezweren (Boer III, 35). De slangenkuil, was 'n eind van de woning af.
5) Met de tenen (dichterlike omschrijving). De handen zijn gebonden.
4) Om de slangen te bezweren (Boer III, 35). De slangenkuil, was 'n eind van de woning af.
6) Gudrun. Toen de snaren barstten was Gunnar verloren.
7) Gudrun.

gezinden, een beetje ben je zelf schuld, dat 't zo is gegaan'[1].

Gudrun zei:

65. 'Verheugd ben je, Atli! je gaat de moord openbaren: krijgen zul je berouw, als je álles doorleefd hebt; deze erfenis laten ze je achter - ik kan 't je zeggen -: van het onheil afkomen zul je nooit, zolang ik leef'.

Atli zei:

66. 'Ik kan niet zulks[2] ontkennen; maar 'k weet 'n andere raad, veel passender - we verwerpen vaak 't goede -: met slaven[3] zal 'k je troosten, met mooie kostbare dingen, met sneeuwwit zilver, zoveel je zelf wilt'.

Gudrun zei:

67. 'Hoop op verzoening is gene: altijd zal ik dat weigeren; brak ik wel zoen, als er minder reden was[4]. Weerbarstig scheen ik al vroeger: dat zal nog erger worden: verdragen kon ik alles, zoolang Hogni leefde[5].

68. Groot gebracht waren wij beiden in één huis, we speelden menig spel en in de tuin groeiden we op; gaf ons moeder goud en sieraden: de moord op m'n broers kun je nooit me vergoeden.

69. De[6] positie van de vrouwen verzwakt der mannen overmacht; krachtloos wordt de boomkroon, als de takken verkwijnen; de boom begint te vallen, als men doorhouwt de wortel van onder[7]: nu kan jij alleen, Atli, alles hier beslissen.'

70. Genoeg was er van argeloosheid, toen de vorst dit vertrouwde, duidelik was de valsheid, als hij maar voorzichtig geweest was; veinzend was toen Gudrun, ze wist anders te spreken dan ze dacht, vriendelik zij zich hield, speelde met twee schilden.

71. Ze richtte grote gelagen aan om door dodemaal te eren haar broeders, evenzo bereid verklaarde zich Atli voor de zijne

1) Immers Gudrun heeft door haar broers te helpen Atli geprikkeld.
2) De moord.
3) Als weergeld.
4) Mijn karakter is niet zo vergevensgezind voor beledigingen.
5) Zie Inleiding over de verhouding van Gudrun en Hogni.
6) Hier begint ze Atli te misleiden.
7) Slaat dit op 't feit, dat ze de steun van haar broeders mist?

te doen; afgesproken bleef 't, gebrouwen werd de drank, dit was 'n feest met heel veel tumult.

72. De vermetele[1] was grote plannen koesterend, kommer bereidde ze Budli's geslacht[2], ze wilde haar man aandoen vreeslike wraak: ze lokte de kleinen[3] en legde ze op de bank; angstig werden de anders weerbarstigen en schreiden toch niet, ze drongen in moeders armen, vroegen wat ze daar moesten.

Gudrun zei:

73. 'Vraag dat niet. Doden wil 'k je beiden. Verlangen had ik daarnaar lang, te roven jelui 't leven.'

De jongens zeiden:

'Dood, zoals u wilt, uw kinderen; verhindert dat niemand; kort zal er rust voor je boosheid zijn, als je het verdere ondervindt.'

74. Ze vernietigde toen de kinderlike levens van de broertjes, de tot daden bereide, ze handelde niet goed, sneed de hals beiden af; telkens vroeg Atli, waar gegaan waren z'n jongens om te spelen, dat ie nergens ze zag.

Gudrun zei:

75. 'Ik ga me vermeten 't Atli te zeggen, verbergen zal je niets de dochter van Grimhild[4]; verheugen zal 't je niet, Atli, als je 't geheel verneemt: je wekte 'n groot onheil, toen je moordde mijn broeders.

76. Stil zat ik niet sedert ze vielen, ik beloofde je kwaad, heb je nu dat bezorgd. "Ochtend is 't"[5] zei je me, ik herinner me die goed: nu is 't veeleer avond: je hebt iets dergeliks te vernemen.

77. Je zoontjes heb je verloren....op 'n wijze die allerminst paste. Verneem[6], dat hun schedels je had tot bekers, ik bereidde zó de drank: met bloed van hun mengde ik.

1) Gudrun.
2) Atli en zoontjes.
3) III, p. 39 merkt prof. Boer op, dat dit vermoorden der kinderen, hier 'n nodeloze wreedheid, zeker onder invloed der Signysage staat (Zie Beweging XIV, 6, 417).
4) Zoo heet in de Noorse overlevering de moeder van Gudrun. In de Duitse overlevering heet ze zelf Kriemhild.
5) Strofe 64.
6) Eigenlik staat er: je weet.

78. Ik nam hun harten en aan 't braadspit braadde ik, gaf ze je toen, zei, dat 't van 'n kalf was: voor jou alleen hield je 't, niets wou je overlaten, je kauwde ijverig, vertrouwde goed op je tanden.

79. Je kindren weet je[1]: vraagt zelden iemand naar iets ergers! Over eigen lot heers ik, beroem mij toch niet.'

Atli zei:

80. 'Boosaardig was je, Gudrun! dat doen je zó kon: van je kinderen 't bloed te mengen in mijn drank; gedood heb je je verwanten, die je 't minst 't mocht, voor mij zelf ook laat je tussen 't boze weinig tijd[2].'

Gudrun zei:

81. 'M'n wens noch zou 't zijn, te doden jezelf; zelden is erg genoeg gehandeld tegen zo'n vorst. Verricht heb jij 't eerst - dat ze er geen voorbeeld van wisten, in deze wereld - dolle wandaad[3].'

Atli zei:

82. 'Verbrand zul je worden op de brandstapel, en eerst noch gestenigd: dan heb je verkregen, waar je steeds naar gepoogd hebt.'

Gudrun zei:

'Dreig jij jezelf met zulke smarten vroeg in de ochtend: met betere dood wil ik gaan naar 't andere licht.'

83. Ze woonden te zamen, koesterden beiden vijandige gedachten, slingerden elkaar boze woorden toe, geen van hun was gelukkig; haat rijpte bij Hniflung[4], hij was bedacht op grote daad, zei 't Gudrun, dat hij was vijandig gezind tegen Atli.

84. Kwam haar in de geest, wat Hogni ondervonden had, ze noemde 't 'n eervol werk voor hem, als hij wraak bewerkte; gedood was toen Atli - was daarop kort 't wachten! -: de zoon van Hogni doodde hem en Gudrun zelf.

1) sc. waar ze zijn.
2) Pas heb je m'n broers gedood of je doet 't m'n kinderen.
3) Tegen Gunnar en Hogni.
4) 'n Zoon van Hogni. Waarschijnlik ook van Gudrun, na Hogni's dood gebaard (Invloed Signysage). Boer III, 16, 17. Dus Gudrun leefde *noch lange tijd* samen met Atli volgens deze voorstelling (Boer III, 16).

85. De dappere[1)] begon te spreken, schrok op uit z'n slaap, voelde dra z'n wonden, 'n verband achtte ie onnodig: ‘Zeg de zuivere waarheid: wie doodde de zoon van Budli[1)]? met mij heeft men erg gehandeld: op 't leven verzeker ik je niet meer te hopen.’

Gudrun zei:

86. ‘Ik verklaar mij daaraan schuldtg, dat heen gaat je leven, maar ook een beetje bewerkte de zoon van Hogni, dat de wonden je moe maken.’

Atli zei:

‘Gegaan ben je tot de moord, al was 't niet passend: Slecht is 't 'n vriend te verraden die je goed vertrouwt.

87. Op uitnodiging ging ik van huis om je te werven, Gudrun! geprezen werd je, toen weduwe; ze noemden je 'n vrouw met hoge gedachten; niet bleek mijn verwachting 'n leugen toen ik met eigen ogen zag; je kwam hierheen, naar mijn huis; begeleidde ons 'n leger van mannen.

88. Alles was uitmuntend in onze levensomstandigheden, er was tot onze eer 'n menigte aanzienlike mannen; rnnderen waren er genoeg, we hadden er veel genot van, er was groot vermogen, profiteerden daar velen van.

89. Bruidschat gaf ik de voortreffelike, van geschenken 'n menigte om te ontvangen; van knechten dertig, goede slavinnen zeven;....- eerbewijs was daarin -: 't zilver was nog meer[2)]’.

Gudrun zei:

94. ‘Gestorven was Sigurd: die slag vernielde in eens m'n geluk, heftig was de smart voor de jonge, de naam van weduwe te krijgen; 'n ellende scheen 't de achtergeblevene, te komen in 't huis van Atli, mij had eerst 'n held, erg was dat verlies[3)].

95. Je kwam nooit van de vergadering, dat ik dit vernam, dat je de strijd hadt gezocht of anderen de baas was gebleken:

1) Atli.
1) Atli.
2) Hier liet ik vier strofen onvertaald, om de lezer niet af te schrikken door sagehistoriese moeilikheden.
3) Dus niet dat Sigurd stierf, was volgens deze dichter voor Gudrun 't ergste, maar dat haar tweede man geen held was. Over de schuld van de broeders aan Sigurds dood zegt ze ook hier niets (Boer III, 54 en vergl. Inl.).

je wilde altijd maar toegeven en geen voet bij stuk houden, alles maar sussen....'

Atli zei:

96. 'Wat lieg je nu, Gudrun! weinig zal daarmee zich beteren 't lot van een van ons beiden: voor ons beiden is alles verloren. Zorg er nu voor, Gudrun! - wees zo goed - ons tot eer, dat ze me de laatste eer bewijzen'.

Gudrun zei:

97. ''n Schip zal 'k je kopen en 'n geverfde kist, goed met was bestrijken 't kleed, om te dekken je lijk, zorgen voor alles wat nodig is, alsof we elkaar welgezind waren'.

98. 'n Dode was toen Atli: z'n verwanten veroorzaakte 't grote smart, uít voerde de hooggeborene alles wat ze beloofd had; verstandig, wilde Gudrun gaan zich te doden: er was uitstel van dagen, ze stierf 'n andere keer.

99. Gelukkig is ieder sedert, die komt te verwekken zulk 'n kind tot heldewerk bestemd, als Gjuki had: in herinnering zal blijven in alle landen hun hardnekkige strijd, waar maar volk luistert.

Svanhild[1].

Hoofdstuk 39. Gudrun had 'n dochter bij Sigurd, die Svanhild heette; ze was de mooiste van alle vrouwen en had een doordringende blik evenals haar vader, zodat haast niemand haar recht in de ogen dorst zien; ze overtrof zo andere vrouwen in mooiheid als de zon de sterren.

Gudrun ging 'n keer naar zee; ze nam stenen in haar armen; ze sprong in zee en wilde zelfmoord plegen[2]; toen hieven haar de hoge golven op en droegen haar over zee; ze dreef verder met hun hulp en kwam eindelik bij de burcht van koning Jonakr; hij was 'n machtig koning en rijk aan onderdanen; hij nam Gudrun tot vrouw; hun kinderen waren Hamdi en Sorli en Erp. Svanhild werd daar groot gebracht.

Hoofdstuk 40. Jormunrek heeft 'n koning geheten; hij was 'n machtig koning in die tijd; z'n zoon heette Randver. De

1) Volsungasaga, Uitgave - Ranisch Hoofdstuk 39-42.
2) Zie Atlamól strofe 98.

koning riep z'n zoon tot een onderhoud en zei: ‘Je moet voor mij een gezantschapsreis doen naar koning Jonakr, met m'n raadgever, die Bikki heet; daar is Svanhild groot gebracht, de dochter van Sigurd, de doder van Fáfni; zij is, dat weet ik, de mooiste jonge vrouw onder de zon; haar wilde ik 't liefst tot vrouw hebben en haar moet je voor me werven’. Hij zegt: ‘'t Is passend, heer, dat ik voor u die reis maak’. De koning laat nu hun tocht op royale wijze voorbereiden. Zij rijden nu tot ze bij koning Jonakr komen, zien Svanhild en haar mooiheid schijnt hun van hoge waarde. Randver verzocht de koning te spreken en zei: ‘Koning Jormunrek zou graag uw schoonzoon worden; hij heeft van Svanhild gehoord en hij wil haar zich tot vrouw kiezen en 't is niet waarschijnlik, dat ze aan een rijkere man, dan hij is, uitgehuwelikt kan worden’. De koning zegt, dat dat plan goed was: ‘want hij is heel beroemd’. Gudrun zegt: ‘De kans dat 't geluk verloren gaat, is te groot om 't te wagen’. Maar op aanraden van de koning en omdat er zoveel van afhing, wordt er toch toe besloten en nu gaat Svanhild scheep met aanzienlik gevolg; zij zat, op 't achterste gedeelte van 't schip, naast de koningszoon. Toen zei Bikki tegen Randver: ‘'t Zou goed zijn, als jij en niet zo'n oude man, een zo mooie vrouw had’. Dat viel in goede aarde bij hem en zij spraken vriendelik met elkaar; ze gaan aan wal en begeven zich naar de koning. Bikki zei: ‘U behoort te weten, heer, wat er gebeurd is, al valt 't moeilik 't te zeggen; 't betreft een verraad, dat nl. uw zoon de volle liefde van Svanhild heeft verworven: ze is z'n minnares; laat dat niet ongestraft’. Menige slechte raad had hij hem vroeger gegeven, maar deze spande de kroon onder z'n kwade inblazingen. De koning volgde z'n vele slechte raadgevingen op; hij zei - en kon z'n woede niet bedwingen -, dat men Randver moest grijpen en ophangen. Toen ie naar de galg gebracht werd, nam ie 'n valk, plukte al z'n veren uit en zei, dat men hem zo aan z'n vader moest tonen; toen de koning de havik zag, zei hij: ‘Daaruit kan men begrijpen, dat ik hem aldus van eer beroofd toeschijn, als de havik van veren[1)]’; hij beveelt hem van de galg af te nemen.

1) Omdat ie z'n eigen kind laat doden, berooft ie zich zelf van eer.

Bikki had 't eerste bevel intussen al uitgevoerd en hij was dood. Weer sprak Bikki: ‘Niemand heeft meer uw boosheid verdiend dan Svanhild; laat haar een smadelike dood sterven’. De koning antwoordt: ‘Die raad zal ik opvolgen’. Vervolgens werd ze in de burchtpoort gebonden en paarden op haar aangedreven. Maar toen ze haar ogen opsloeg, dorsten de dieren haar niet te vertreden; toen Bikki dat zag, zei hij, dat men haar een zak over 't hoofd moest doen; zo werd gedaan en daarop liet ze 't leven.

Hoofdstuk 41. Gudrun verneemt nu de dood van Svanhild en zei tot haar zoons: ‘Wat zit jelui daar op je gemak en vrolik te praten, terwijl Jormunrek je zuster doodde en haar onder paardevoeten smadelik deed vertreden? Jelui aard is niet gelijk die van Gunnar en Hogni; wreken zouden die hun bloedverwante’. Hamdi antwoordt: ‘Weinig prees u Gunnar en Hogni, toen ze Sigurd doodden[1)] en u in z'n bloed rood werd geverfd; en slecht was later uw wraak voor uw broeders, toen u uw zoontjes doodde[2)]; we zouden beter allen samen Jormunrek hebben kunnen doden[3)], maar wij zullen de verwijten niet op ons laten, nu we zo krachtig worden aangespoord.’ Gudrun ging hun lachend te drinken geven uit grote brekers; daarop koos ze grote en goede harnassen voor ze uit en andere krijgskleren. Toen zei Hamdi: ‘Hier zullen wij voor de laatste maal afscheid nemen en u zult horen, wat er gebeurd is en dan dodemaal houden voor ons en Svanhild tegelijk.’ Daarop vertrokken zij. Maar Gudrun ging naar haar kamer, van leed overstelpt, en zei: ‘Met drie mannen ben ik getrouwd geweest: eerst met Sigurd, de Fáfnidoder, maar hij werd verraden en dat was voor mij 't grootste leed; daarna werd ik koning Atli tot vrouw gegeven; maar mijn hart was hem zo vijandig gezind dat ik onze zoontjes in mijn verdriet doodde; vervolgens ging ik naar zee; die hief mij op en droeg mij met z'n golven aan land

1) Hier hebben we dus de jongere opvatting van Sigurdarkvida, niet de oude van Atlamól.
2) Zie Atlamól strofe 72 vgg. In de jongere voorstelling, denkt men zich natuurlik eerst 'n verzoening tussen Gudrun en Gunnar, daarna haar huwelik met Atli en dan de verdere gebeurtenissen van Atlamól.
3) N.l. als de zonen van Atli ons daarbij hadden kunnen helpen.

en zo werd ik de vrouw van deze koning; later liet ik Svanhild met groot vermogen naar den vreemde vertrekken om er te huwen, en dit is de bitterste van mijn smarten, dat zij vertreden werd onder paardevoeten, na haar vaders dood; en dit is mij 't pijnlikst, dat Gunnar in de slangekuil werd gezet, en dit 't hardst, dat uit Hogni het hart werd gesneden; beter zou 't zijn, dat Sigurd mij halen kwam en ik met hem ging, hier blijft zoon noch dochter over om mij te troosten; herinner je nu, Sigurd! wat wij afspraken, toen we ons neerlegden op één bed: dat je mij zou bezoeken en in 't doderijk op mij wachten.' En dat is 't einde van haar weeklachten[1)].

Hoofdstuk 42. Dit moet nu verteld worden van de zonen van Gudrun, dat ze hun krijgskleding zo had toegerust, dat ijzere wapens hen niet wonden konden, en ze drukte hun op 't hart de kleren niet aan stenen of andere grote dingen te beschadigen, want dat 't hun ongeluk zou zijn, als ze daar niet op pasten. Toen ze zich op weg hadden begeven, treffen ze hun broer Erp aan en vragen, hoe ie hun zou helpen. Hij antwoordt: 'Even zeer als de ene hand de andere, of de ene voet de andere.' Hun scheen dat niets te zijn en ze doodden hem. Daarop gingen ze huns weegs en 't duurde niet lang of Hamdi struikelde; hij stak z'n hand naar beneden uit en zei: 'Erp zal de waarheid gezegd hebben, ik zou nu vallen, als ik niet op m'n hand steunde.' Kort daarop struikelde Sorli, steunde op de voet en kon zich zo staande houden; hij zei: 'Vallen zou ik nu als ik niet op beide voeten steunde'; ze zeiden nu tegen elkaar dat ze slecht hadden gehandeld met hun broer Erp. Ze reden nu, tot ze bij koning Jormunrek kwamen; ze gingen voor hem staan en vielen hem terstond aan; Hamdi hieuw hem beide handen af en Sorli beide voeten. Toen zei Hamdi: Afgeslagen zou nn het hoofd zijn, als onze broer Erp noch leefde, die we neersloegen onderweg; wij begrepen z'n woorden te laat'; zooals 't in 't lied luidt:

'Af ware nu het hoofd, als Erp leefde,
Onze broeder, de dappere, die we op de weg doodden.'

1) Blijkbaar ook van haar leven. Hoeveel natuurliker is de overlevering die haar direct na Atli laat sterven.

Nu[1] vallen mannen hun aan, maar zij weerden zich goed en moedig en werden menig man tot schade; hun wondden geen ijzere wapenen. Toen kwam erbij een grijze man, oudachtig en eenogig. Hij[2] zei: ‘Jelui bent geen verstandige mensen, dat je deze mannen niet ter dood kunt brengen.’ De koning antwoordt: ‘Geef ons raad, als je kunt.’ Hij weer: ‘je moet ze doodstenigen’[3]. Zo werd ook gedaan; toen vlogen van alle kanten stenen naar ze en dit werd hun dood.

1) Hier laat ik ongeveer één regel onvertaald.
2) 't Is Odinn.
3) Men denke aan Gudrun's waarschuwing.

De geschonken kracht
Door
Albert Verwey

Mijn kracht ligt niet in daden,
Ook niet in 't sterke denken,
Alleen in de genaden
Die mij de goden schenken.

Zij gaven mij 't verbeelden
Van wat wij donker voelen:
De klare en zichtbre weelden
Na zoet en smartlijk woelen,

De droomen, de gedachten,
Die ruikerwijs gebonden
Mijn dagen en mijn nachten
Doorgeurd om hen doen ronden,

De saamval van geluiden,
Het spel, het licht, de glanzen,
Het halfverholen duiden
Van vrije maatcadanzen

Die los de sluiers lichten
Waaronder zinnige leden
En raadslige gezichten
Hun schemerschijn verbreeden,

Het slingren, winden, vlechten
Van woorden tot gierlanden,
En daarin andre hechten
Die vuren, flonkren, branden,

En sterren zijn die oogen
In peilloos lokken wenken
Naar blauwe hemelbogen
En de ethers die hen drenken,

Waar ze in het ongemeten
Mij vinden die hun zielen
De wereld doet vergeten
En meê om 't midpunt wielen

Dat alle heemlen, zonnen,
Gedaanten, vormen, gronden,
In één vaart houdt gesponnen,
Gewenteld en gebonden,

Zee van bezielde lijven
Waar we eindloos in verzinken,
Eén blijven en één drijven,
Eén stormen en verblinken.

Mijn kracht is niet de mijne,
Hij is mij rein geschonken,
Hij schijnt, tot hij verdwijne,
Hij maakt mij klaar en dronken,

Hij is zoo uwe als mijne,
Hij is het staag verkeeren,
Hij donkert, tot hij schijne,
Hij is het diepst begeeren,

Hij zal mij nooit verlaten,
Ook als het lichaam weigert;
In de eens begonnen maten
Stort hij zich voort en steigert

Temidden van de menigt
Die komt om mij te ontvangen;
Hij is die 't Al vereenigt:
Hij 't nooit verzaad Verlangen.

De nachtvlinder
Door
Maurits Uyldert

Door alle heemlen heb ik u gevonden,
Diep achter wolken waar uw glansvlam wenkt,
Door zwoelen nacht die bloedt uit duizend wonden,
O, lamp die lokt en schittert en verzengt.

Door zeven heemlen moest ik om u zwerven,
En áltijd bleek mijn vleuglen-kracht te zwak,
Laat mij dan eindlik aan uw hette sterven,
Aan u, gij die mijn diepste smart ontstak:

Mijn diepste smart in 't kwellende verlangen
Om steeds bij u te zijn, om U te zijn:
Grijp mij, doorschroei mij met uw hete spangen,
Brand op mijn siddrend lijf uw hete pijn.

Om u ben ik de zoetste roos ontvloden,
De dauw die met haar geur bedwelmt, vervoert;
Het koele lommer en de zachte zoden;
Mijn aarde-ontrukten zin hebt gij ontroerd;

Hebt gij betoverd - en met lichtloze ogen
Steeg ik, op zwakke vlerken, trillend op,
Waanzin-bevangen, door uw kracht onttogen
Aan blad en bloesem, tot der wolken top.

Daar zonk ik dwalend in de vochte stilte,
Daar zweefde ik zwervend en van 't hunkren krank,
Tot ik uw gloed zag gloren in de kilte,
Tot ik uw glans zag stralen, zilvren-blank,

Tot ik de vlammen van uw hart zag flakk'ren,
De gloeden van uw schroeiende adem zoog,
Die alle zinnen laaien doen en wakk'ren,
De tocht der lusten tarten, duizel-hoog.

En nu...ik heb uw glanzend hart gevonden,
Door zeven heemlen steeg ik tot uw brand:
Doof in uw vlammen 't vlammen mijner wonden,
Verzeng mij in uw helle-hete hand!

Eenzame volzinnen
(nieuwe reeks)
Door
Albert Verwey

I

Eén groot leed kan door een verheven besluit worden afgeweerd. Lang aanhoudende pijn wordt alleen door nederige weerstand dragelijk.

II

Verbeelding is vereenzelviging.

III

Geloof dat er voor alles wat ge doen moet een oogenblik is waarop het gedaan moet worden, en dat ge het op dat oogenblik onfeilbaar zult doen.

IV

Er is een soort kandelaars waarin de kaars op een spiraalveer rust. Naarmate zij afbrandt dringt de veer haar naar boven, waar de naar binnen gebogen rand van de pijp haar tegenhoudt. Zóó ongeveer rijzen op een innerlijke aandrang mijn gedachten bij het schrijven. Telkens worden de bovenste tot de vlam van mijn woorden. Mijn werkzaamheid bestaat alleen daarin dat ik de woorden vastleg in teekens en daardoor bewaar.

V

Wie zijn god niet schept, heeft hem niet. Hij kan gelooven dat hij bestaat, maar hij bezit, hij ervaart hem alleen op het oogenblik dat hij hem voortbrengt.

VI

Er zijn denkers die de woorden ‘het ontstaan van het leven’ neerschrijven, zonder te beseffen dat zij daarbij niet alleen een *contradictio in terminis* opstellen - dit zou zoo erg niet zijn - maar tevens de wortel loochenen van alle geluk en alle heiliging.

VII

Mannen zijn kwetsbaarder dan vrouwen, omdat ze bewuster zijn.

VIII

Ik denk mezelf: dus besta ik.

IX

Het denken gaat bij schrijvers saam met een soort akteeren. Zij denken alleen in de rol waarmee ze zich vereenzelvigen.

X

Wanneer men een dichter retorisch noemt, dan wil dat zeggen dat hij zich meer als een operaheld voordoet dan als een tooneelspeler.

XI

Zich god te voelen of aardekind is niet een verschil van wezen, maar van voorstelling. Dat wil zeggen: men is er niet anders om, maar men ziet zich anders.

XII

Liefde is de eenige macht die organische verbinding mogelijk maakt. Zonder haar wil ieder organisme autonoom zijn.

XIII

Het onbewuste hebbe zeggenschap in zaken van groot aanbelang. Zooals men een paard wanneer het langs een afgrond

gaat de teugel op de nek werpt, zeker dat zijn instinkt ons veiliger leiden zal dan onze wijsheid. In al het andere zou het dwaas zijn het verstand buiten gebruik te stellen.

XIV

Kennen en kunnen berusten niet op veel weten, maar op het weten van wat voor ons de hoofdzaak is. Daarvandaan komt het dat wanneer wij de studie van een onderwerp een poos gestaakt hebben, onze kennis ervan blijkt toegenomen. De voorraad van onderdeelen die onze geest vulde, is dan vervangen door de groote trekken die ons bijblijven en die ons eigenlijke weten zijn.

XV

Een man die een vrouw neemt, bepaalt daarmee de vorm van zijn leven. De vrouw die een man kiest, geeft daarmee aan haar leven een inhoud.

XVI

Niet geholpen te willen zijn terwijl men toch hulp noodig heeft, wil zeggen dat men degene door wie men geholpen zou willen worden niet gevonden heeft.

XVII

Niemand kan mensch of ding meer of anders liefhebben dan hij datgene liefheeft waarmee hij die mensch of dat ding liefheeft.

XVIII

Bij het schrijven van verzen moeten een groot aantal vermogens automatisch meewerken. Vandaar dat men zeggen kan dat alle dichterlijke taal konventioneel is. Omdat de schrijver alleen op het vers let, kan hij dat niet doen op de taal- en stijlvormen waaruit hij 't samenstelt. Hij kan zich eerst langzamerhand van hun invloed losmaken.

XIX

De klank van verzen spreekt onmiddelijk tot het bloed. Dat is de reden waarom het publiek er bang voor is. Het wordt schichtig als het verzen hoort. Het voelt valsche schaamte.

XX

Een leider hoort vaak een meening die de zijne bevestigt en weet dan niet dat ze daarvan een echo is.

XXI

Niemand moet verzen schrijven zoolang hij het eenigszins laten kan.

XXII

Wie de geest van het vertellen in zich heeft, woont daardoor alleen al op een afstand van de gebeurtenissen.

XXIII

Wij zijn altijd in eenig opzicht de mindere van ieder ander.

XXIV

Poëzie is de uiting van wat zóózeer mijn wil is dat ik het niet meer hoef te willen.

XXV

Er zijn menschen die schrijven zooals zij spreken. Maar de eigenlijke kunst van schrijven begint wanneer men schrijft zooals men nooit spreekt.

XXVI

Wat ik spreek is van weinig beteekenis. Maar wat ik mij verbeeld te spreken! Al mijn geschriften zijn verbeeld spreken.

XXVII

De mensch kan het doen met heel weinig: dat wat overblijft als alle tijdelijkheid wegvalt. We noemen het Eeuwigheid.

XXVIII

Maatschappelijke hervormingen worden niet gewenscht omdat de wereld dan volmaakt zal zijn, maar om de menschen gelegenheid te geven tot voortwerken.

XXIX

Leider is hij die doen laat wat ‘in den aard van de zaak’ ligt; en wat dus misschien ook zou gedaan worden zonder hem.

XXX

Het leven heeft geen sterker beweging dan de rust van de geest.

XXXI

Zelfs de beste vertaling van Shakespeare is nooit veel anders dan een voorstel het nu maar eens zóó te doen.

XXXII

De werkelijkheid als complex is alleen mogelijk omdat de werkelijkheid als geheel ons is ingeschapen. Maar alle ingeschapen kennis die uiterlijk niet demonstreerbaar is, heet Verbeelding. Zonder Levens-verbeelding geen levens-uiterlijkheid.

XXXIII

Waar de beweging ophoudt word ik bevreesd en meen dood te zien; maar tot het niet-bewegende behoort ook het metaal, en ook de edelsteen.

XXXIV

Waardeering is uiteraard overmaat van bewondering. Wie waardeert zet zich open voor het goede, geeft daardoor minder acht op het kwade, stemt dientengevolge zijn bewondering hooger dan billijk is.

XXXV

Retorica wil niet in de eerste plaats zeggen *beeld-cliché*, maar *wending à priori.*

Omdat de wendingen van de volzinnen (met inbegrip van regellengte, rijmen etc.) *à priori* gegeven zijn, krijgt het beeld de geringere beteekenis van vulling. Zijn *algemeene* juistheid is dan voldoende. Het mag een *cliché* wezen.

De retorica van een schrijver is dus het geheel van wendingen dat hem *à priori* eigen is, en zoodra hij gaat schrijven een zekere macht over hem uitoefent.

XXXVI

Er zijn kunstbespiegelaars die in een schilderij een beschilderd vlak zien. Voor hen is het belangrijk te weten of dat vlak als wand deel van een gebouw uitmaakt of wel een verplaatsbaar doek in een kader is. Zij laten zelfs van die toevalligheid hun oordeel over het bestaansrecht van het schilderij afhangen. Maar een schilderij is niet een beschilderd vlak, doch een in verf uitgedrukte ruimte-voorstelling. Het heeft zijn beteekenis, onafhankelijk van zijn plaatsing, in die voorstelling en haar uitdrukking zelve. Het is de beteekenis die iedere nieuwgevonden waarheid heeft.

XXXVII

Hoe arm aan deugden moet zich iemand voelen die om aan zijn eigen deugd te gelooven, noodig heeft wel te doen.

XXXVIII

Wat zou het leven licht zijn als men altijd in die heldere hoogte van zijn eigen geest kon wonen, waar het niets is dan een spel van werkingen. Wij zouden dan weten dat om ons heen en niet alleen om ons maar in ons, ziekte en leed, strijd en gevaar zijn, maar wij konden niets meer doen dan het weten: ons gevoel, van beminnen en vreezen losgemaakt, zou in eigen vrede het evenwicht genieten van al die strijdige krachten. Dat is de heerlijkheid van de wijsgeer die het leven denkt, van de dichter die het droomt, maar o mijn lieve genooten, hoe duur hebben zij betaald wat de wereld koelheid schijnt.

XXXIX

Aangenomen dat een zekere gedachtenvoorraad (zich bewegende om één middelpunt) aanwezig is, dan moet daaruit anders gekozen worden, al naar men een verhandeling of een gedicht wil tot stand brengen.

XL

Tolstoï had een hoogmoedige haat aan de hoogmoed.

XLI

Als iemand strijdbaar is en geen gelegenheid krijgt tot strijden, is het gevaar groot dat hij de prooi wordt van denkbeel-

den volgens welke de wereld die hij niet goed vindt, toch op de een of andere onbegrijpelijke wijs goed zou zijn.

XLII

Wie niet ontdekt heeft dat we eer denken dan we zien en eer spreken dan we denken, is nog niet aan het begin van de zelf-kennis.

XLIII

Er is iets buitengewoon verleidelijks in het voldoen aan de tweeledige behoefte die Goethe dreef tot het opstellen van Die Wahlverwandtschaften. Daar was eenerzijds de liefde voor het enkel-ding, voor ieder voorwerp en ieder wezen, als voor een schepsel dat zijn eigen recht heeft en alleen bestaan en gedijen kan onder eigen voorwaarden. Anderzijds de hartstocht van een enkele idee die zich uitstort aan en door de enkeldingen, en die met volslagen voorbijzien van hun belangen of rechten alleen zichzelf wil verwerkelijken. Het wonder van Die Wahlverwandtschaften ligt hierin dat deze beide tegenstrijdig schijnende driften gelijkelijk ongehinderd zich erin uitleven.

XLIV

Takt is het verstand van de zenuwen.

XLV

Droomen zijn gedachten die niet of nog niet hun uitdrukking vonden en zich nu in toevallige symbolen uiten.

XLVI

Al te bezonnen (drift-looze) ouders onthouden hun kinderen de opvoeding die in het verkeer met de onberekenbare natuur gelegen is.

XLVII

Ook het onsterflijkheidsgeloof heeft als afgetrokkenheid geen grootere waarde dan die van een slecht gedicht. Als werkelijkheid is het juist waard wat het in hen die eraan gelooven, in elk onderscheidenlijk, beteekent.

XLVIII

Rembrandt was een Protestant die de aarde ontdekt heeft. Zijn onderwerp was: de schoonheid van de aarde - *na de val.*

XLIX

Men vraagt wat het onderscheid tusschen vers en proza is. Antwoord: dat het eene vers is en het andere proza.

Men vraagt wat het onderscheid tusschen poëzie en proza is. Antwoord: er is geen onderscheid.

L

Onze voorstelling van onszelf is onvereenigbaar met de voorstelling die van zichzelf onze vijand heeft. Wij trachten daarom die voorstelling in hem te dooden en ze te vervangen door een andere die met de onze wel vereenigbaar zal zijn.

LI

Iedere wijsgeer is een geboren dwingeland. Hij legt de nadruk op één begrip, dat hij uitbreidt buiten zijn natuurlijke grenzen, en maakt alle andere begrippen ondergeschikt eraan.

LII

Het is waarlijk geen wonder dat de gemeenschap ons laat betalen voor het recht onszelf te zijn.

LIII

Men hoort wel eens het gebruik van een vreemd woord verontschuldigen met de opmerking dat het *onvertaalbaar* is. Alsof door iemand geëischt werd dat men vertaald fransch zou schrijven.

LIV

De meest verdraaide stoethaspels komen aan met de bewering dat zij recht-en-slechte menschen zijn, en dat zij van mijn ‘houding’ niets hebben moeten.

LV

Er zijn fouten die men wel bekennen wil, maar waar men niet op betrapt wil worden.

LVI

Met de verzen van dichters moet ge voorzichtig zijn. Ze zijn stralende wezens en ge haast u ze binnen te laten. Maar eensklaps beginnen al de vleermuizen van uw geest, en de uilen en de nachtvlinders te rumoeren en te fladderen, en de kakkerlakken en de aardwormen weemlen aan uw voeten zoodat ge u in de hel verplaatst waant. Uw stille hel werd een levende.

LVII

Eichendorff heeft een geurige koelte in zijn stijl, die aan rijnwijn denken doet.

LVIII

Op de scholen leest men enkel de doode klassieken en de nog levende schoolmeesters.

LIX

Ik verhoud me tot mijn tijd uitbeeldend en niet verbeterend.

LX

Over de smaak van het publiek valt niet te twisten; het monster eet nu eenmaal zooals het gebekt is.

LXI

Plato's uitspraak dat het beste gedicht zulk een is, waardoor geleerde en deugdzame menschen verheugd worden, bewijst uitsluitend dat in zijn tijd de geleerden en deugdzamen gevoel voor verzen hadden.

LXII

Alle kunst bestaat in moedgeven.

LXIII

Kinderen moeten dikwijls van hun ouders en opvoeders een verkeerd denkbeeld krijgen.

Als een jongen aan een touw een bok voert, die naar rechts en links springt, dan zal hij soms te hard sjorren en soms teveel

meegeven. Hij zal ook zelf wel eens rare sprongen maken uit vrees voor zijn beenen of voor die van het beest dat hem voor de voeten liep. Daar nu de bok, als hij iets van een mensch heeft, onbewust springt, maar bewust let op het springen van anderen, zal hij, thuisgekomen, denken: die jongen heeft me ook niet de kortste weg gebracht.

Hij vraagt niet waar hij zonder de jongen zou gekomen zijn.

LXIV

Is de ziel een licht dat, bij het sterven, plotseling uit het lichaam verdwijnt, of doet de verandering van voorstelling, op het oogenblik dat we ons haar bewust worden, dat lichaam lichtloos schijnen?

LXV

Het geheim van alle kunsten: maat te doen overgaan in ritme.

Het geheim van alle levenswijsheid: ritme te doen overgaan in maat.

LXVI

Voor de opvoeding van een meester zijn niet enkel leerlingen noodig, maar ook een kring waarin meesters erkend worden.

LXVII

Aangaande schrijvers en dichters kan naar mijn meening maar één vraag bestaan: wie van hen schrijft de beste opstellen en de schoonste gedichten.

LXVIII

Als van mijn kamer gezien het land in de laagte wazig van hitte is, en de tuinen onder de duinrand uitgebloeid liggen tusschen hun hagen van wilghout, en overgaan in weiden die zich nabij en veraf verliezen in de horizon van om hoeven en dorpen geschakeerd geboomte, - als de kudden al grazende traag bewegen, vogels kwetteren, karren ratelen, klompvoetende kinderen schreeuwen en het honderdvoudig bedrijf van land- en zeedorp rumoer maakt, - dan weet ik niet - ik zelf daarin arbeidend aan mijn gedachten - of ooit de droom van een hemel schooner dan deze aarde was.

LXIX

Geen slechter boeken dan die gebouwd zijn op bewijsplaatsen.

LXX

Aan de schoonheid en waarheid van eeuwige ideeën moet men gelooven, zonder te hopen dat ze kunnen worden verwerkelijkt.

LXXI

Wat mij bevredigt is niet een stelsel, maar in iedere omstandigheid van mijn leven het gedicht waarbij ik me kan neerleggen. Een ander maakt dat niet voor me.

LXXII

Dramatisch talent heeft ieder die hartstochtelijk onpersoonlijk zijn kan.

LXXIII

De wereld wordt niet veranderd door de goedigheid van menschen die overigens hetzelfde systeem volgen.

LXXIV

Het beginsel van alle Verbeelding is de droom van een in werkelijkheid niet bestaande gelijkheid. Die droom als onderwerp van het verstand is de wiskunde, als illusie in de werkelijkheid gelegd (maat en gewicht) de wetenschap, als veronderstelling in de staatkunde de demokratie. Zijn verschijning is de kunst en zijn bespiegeling in de esthetica de kunstleer. Die droom, intuïtief behandeld, is de levenspraktijk.

LXXV

Vergeet niet dat alleen bij hooge uitzondering een Nederlander het besef heeft dat hij de dichtkunst moet steunen. Hij zal geld geven voor kunst, en dat niet enkel om het bezit van de voorwerpen, maar omdat kunstbeschermer te heeten hem begeerlijk lijkt, - of voor muziek - De Muziek -: duizenden en tienduizenden voor een nationale

of anders voor een fransche opera in zijn vaderstad, - of voor wetenschap, voor reizen en onderzoekingen, of voor het tooneel, voor alles eigenlijk

wat hij erkennen kan als van vaderlandsche of algemeen-menschelijke beteekenis, - maar alleen niet voor de Dichtkunst. Van de dagen van Maerlant af is de nederlandsche poëzie een geschenk geweest van de dichters aan de natie.

LXXVI

Profeet wil veelal zeggen: theocratisch politicus.

LXXVII

Spreek een dichterlijke toestand uit, maar laat niet blijken dat ge u hem bewust zijt. Wie zoo hoog mogelijk staat moet niet ook nog reiken.

LXXVIII

Nietzsche is de De Lamennais van de *aristoi.*

LXXIX

Een gedicht is een duidelijk gevoel.

LXXX

Wanneer door een verschijnsel of een gebeurtenis een min of meer algemeene beweging veroorzaakt wordt, dan is het zeker dat een gemeenschappelijke vatbaarheid erdoor getroffen werd. Misschien een blijvende: iets algemeen-menschelijks. Maar hoogstonwaarschijnlijk een zeldzame, als het gevoel voor het schoone.

LXXXI

De geest is de verbeelding van een ruimte waarin het wezenlijke van alles zichtbaar wordt.

LXXXII

Wilhelm Busch moet gezegd hebben: Ein brauner Krug mit einem Glanzlicht darauf ist bereits eine Idee. Niet alleen ‘bereits’, maar vóór alle andere, namelijk het breken van het Licht in de Materie.

LXXXIII

Gedachten zijn als vruchten: wanneer ze rijp zijn kunnen ze geplukt worden; niet eerder.

LXXXIV

Wonderverhalen drukken niet een ervarings-waarheid uit, maar het gevoel van het levens-wonder.

LXXXV

Ketters zijn altijd de ware geloovigen.

LXXXVI

De trots van Baudelaire is de romantische: de dichter, door de wereld miskend, geknakt, en toch onvergelijkelijk boven haar verheven.

LXXXVII

De grondvorm van Edgar Allan Poe, in zijn gedichten, is de ballade.

LXXXVIII

Het is een onjuiste gedachte dat Ironie de laatste en hoogste houding van de geest zou zijn; ze is integendeel zijn eerste en zwakste.

Als iemand onder de pijn van zijn indrukken geen kracht heeft tot vrije en onbelemmerde geestesuiting, als hij zich terugtrekt, zich afsluit en er na aan toe is van iedere tegenwerking af te zien, dan redt hij zich door de ironische. De aanvaarding van de pijndoende werkelijkheid, maar *in schijn*, en met de bedoeling haar te bestrijden, dat is de eenige houding die de geest zich op dat oogenblik kan veroorloven. Hij verschaft er zich de gelegenheid door op adem en zijn zwakte te boven te komen, en als hij weer sterk is spreekt hij niet in ironie, maar in naakte ernst of met de hoogste zekerheid van het innerlijk gezicht.

LXXXIX

Er is in de liefde geen geven dat niet ook een nemen is.

XC

De verhevenste voorstellingen zijn de feiten van het natuurlijk heelal.

XCI

Van drie luisteraars beschouwt de een het gesprokene als een voorwerp buiten hem, de ander als een werking waarvan hij de aard erkent door te letten op zijn eigen innerlijk, de derde als een denking die hij in het geheel van zijn gedachten tracht optenemen.

De eerste verhoudt zich waarnemend, de tweede reageerend, de derde absorbeerend.

XCII

Als iemand werkelijk gelooft dat hij de wereld redden zal, kan hij zeker zijn van een aanhang.

XCIII

Tusschen dichter en gedicht moet de navelstreng zijn doorgesneden.

XCIV

Dichten is het aan 't woord laten van een onderbewust persoon.

XCV

Ieder die in zijn werk iets van zichzelf gelegd heeft voelt het als onvergelijkbaar. Het valt hem dan moeilijk te gelooven dat het desondanks onbelangrijk zijn kan.

XCVI

Het algemeene van alle gedachten is al eens uitgesproken: het bizondere is onuitputtelijk.

XCVII

Haat en onverstand bouwen ons een muur waarachter we veilig zijn.

XCVIII

Wij zijn zoo weinig verwend dat kunst ons weelde schijnt.

XCIX

Voor een kunstenaar is zijn Ikheid de weeke stof, waaruit hij nu een held bootst, dan een minnaar, nu een bedelaar, dan een koning, - alle gestalten in één woord waaronder hij zich aan de wereld wenscht voortestellen.

C

Als twee menschen met elkaar in een voor beiden gelijkelijk belangrijk verband leven, dat ze wenschen te bestendigen, dan stemt hun gevoel van tijd overeen. Dat wil zeggen: zij weten nauwkeurig het oogenblik waarop het noodig is dat zij elkaar weer zien, en zoeken elkaar.

CI

Ruimte en tijd zijn geen *denk*vormen, maar de levensverborgenheid zelf, uiterlijk en innerlijk.

CII

Romantisch noemen we de verbeelding, wanneer ze optreedt als tegenstelling tot het gewoon gewordene of alledaagsche, - klassiek, zoodra ze in het gewone de eeuwige norm herkent.

CIII

Sommige beoordeelende geschriften zijn als een zuiver, maar foelieloos glas. De besprokene ziet niet zichzelf er*in*, maar de beoordeelaar er*achter*.

CIV

Helderziendheid op zichzelf is doodelijk; ze moet verzacht worden door toegenegenheid.

Politieke aanteekeningen

Ondanks alles blijft het den sociaal-demokraten in ons land goed gaan. Hun aanhang neemt steeds toe, hun organisatie wordt sterker, en dientengevolge moet ook hun invloed al meer aan beteekenis winnen. Dit verschijnsel beheerscht thans het politieke leven in Nederland volkomen. Sedert een reeks van jaren was de S.D.A.P. een prikkel voor alle andere politieke partijen. Deze werden aangedreven, zoowel tot het aanvaarden van vooruitstrevende sociale maatregelen in hun program, als ook tot groote activiteit in wetgevenden arbeid. Tegen de verkiezingen van 1918 scheen het alsof de bekende 'zweep van Troelstra' voor de teugels verwisseld zou worden. De S.D.A.P. werd rijp voor het regeeren van stad en land. Hare indirecte werkwijze, door n.l. de burgerlijke politici de taak te doen verrichten, die de arbeiderspartij eischte, had hare nadeelen. Niet alleen ging de hervorming langzaam, en werd het steeds moeilijker om bekwame persoonlijkheden te vinden, die bereid waren op deze manier te regeeren, maar er waren bovendien groote bezwaren en gevaren. Doordat de burgerlijke partijen de regeering bleven vormen, behielden verouderde politieke tegenstellingen nog een schijn van levenskracht, en evenals elke schijn, stond ook deze den wezenlijken groei in den weg. Opruiming daarvan was alleen mogelijk door duidelijk en openlijk de reeds lang aangewezen nieuwe banen ook metterdaad inteslaan.

Het gevaar dat gevreesd werd, en wel in meerdere mate naar gelang de eischen der arbeiderspartij dringender en uitgebreider werden, was de machtsverschuiving vanaf de volksvertegenwoordiging naar de regeering en naar ter sluiks ingestelde organen.

Reeds in het ministerie Cort van der Linden zagen de sociaal-demokraten een regeering, die zich aan de politieke invloeden ging onttrekken, door zich erboven te stellen.

De ontwikkeling der omstandigheden n.l. de wassende invloed

der arbeiders en de vrees dat stembus en parlement achteraf geschoven zouden worden, leidde aldus langzaam maar zeker naar een sociaal-demokratische regeering, tenminste naar een regeering waarin de S.D.A.P. een overwegende invloed zou hebben en aldus directe leiding had te geven aan de hervormingen, die zij voorstond.

Toen gedurende den oorlog in alle modern geregeerde landen sociaal-demokraten regeeringsfunctie's aanvaardden, zoowel in Frankrijk, België, Engeland, als in Denemarken, Zweden, Noorwegen, scheen er voor ons land heelemaal geen reden meer te zijn om achter te blijven.

Toch is het er niet van gekomen.

Nadat eerst Troelstra duidelijk in deze richting gestuurd had, week hij op 't beslissende moment na de verkiezingen terug. En zelfs de opeisching der regeeringszetels in de bekende Novemberweek kon niets veranderen aan het feit dat de S.D.A.P. welbewust volhardt in de terugzwenking tot de oude taktiek van de indirecte beïnvloeding der regeering. Ook zóo beheerscht zij volkomen de politiek. Tegenover de aangewezen bezwaren en gevaren, die onder 't ministerie Ruys de Beerenbrouk stellig minder scherp aan den dag treden dan vroeger, werden voor de politieke partij der sociaal-demokraten groote voordeelen bereikt. De oorlogstoestand en de gevolgen daarvan veroorzaakten, en veroorzaken nog steeds, een uitgebreide en bittere ontevredenheid. Het is gemakkelijk mede te praten en allerlei in verdrukking geraakte belangen te bepleiten. Minder aangenaam is het zelf ervoor verantwoordelijk gesteld te worden. Vooral ook omdat er een tegenpartij klaar staat de daden der S.D.A.P. onder 't vergrootglas op fouten te onderzoeken. De vrijheid van 't woord, en dan nog wel van woorden in een toon zooals ontstemde en roerige menschen gaarne aangeslagen zien; de vrijheid om voor allerlei incidenten in de moeilijke rantsoeneering en distributie een schuldige aantewijzen en dien de les te lezen; in 't kort een vrijheid die aan alle ‘eischen der propaganda’ voldoet, zou stellig ten voordeele gekomen zijn van anarchistische en communistische revolutie-denkbeelden zoodra sociaal-demokraten mee bestuurden.

Er is echter nog meer voordeel verbonden aan de oppositiestelling voor de S.D.A.P. Zij ontgaat daardoor de moeilijkheid om verschillende kwestie's tot oplossing te brengen en het gevaar dat er door een onvermijdelijk meeningsverschil heftige interne strijd ontstaat.

Over het socialistisch-ministerschap is in de S.D.A.P. bij

lange na geen eenstemmigheid, daargelaten nog de vraag wie voor de portefeuilles in aanmerking komen, een vraag die vroeger in menige politieke partij verdeeldheid bracht.

Bovendien zijn verschillende onderwerpen van regeeringsbeleid urgent; met name: de werkwijze van het parlement, de regeling van 't bijzonder onderwijs, de defensie, de koloniale politiek, de ekonomische maatregelen tijdens den overgang naar den vredestoestand, de instelling van monopolie's en staatsbedrijven, de financiën. Toch zijn deze punten door de S.D.A.P. niet zóó voldoende voorbereid dat de theoretische houding in een practisch uitvoerbaar plan kan worden omgezet, zoodat er ongetwijfeld een groot voordeel aan verbonden is, om zich kritisch te kunnen orienteeren aan plannen, die van een burgerlijke regeering worden geëischt en door haar zullen worden opgemaakt.

Het is daarom zeer begrijpelijk dat de sociaal-demokraten in het onschokbare vertrouwen dat zij door hun invloed de politiek volkomen blijven beheerschen, er vrede mede nemen in de oppositie te zijn. Op die wijze is en blijft in dezen tijd hunne propaganda vruchtbaar. Bovendien is het belang der arbeiders ermee gediend, daar de regeerende partijen ernaar streven door concessie's hen wind uit de zeilen te vangen. De S.D.A.P. is daarvoor niet bang, want deze concurrentie kan nimmer gelukken, zoolang de oppositie-vrijheid de gelegenheid blijft geven om steeds te overbieden, zonder dat verantwoordelijkheid daarvoor een beletsel vormt.

Tijdens de revolutie-week heeft de S.D.A.P. een oogenblik gevreesd dat zij de beheersching der politiek zou verliezen. Zouden niet alle partijen zich tot een burgerlijk bloc aaneensluiten, en in een agrarische politiek een vaste kiezersmeerderheid tegenover de arbeiders vinden? Die vrees is al spoedig op zij gezet, daar de burgerlijke partijen niet in staat bleken een dergelijke volte-face uit te voeren, nadat zij zich aan een sociale politiek hadden verbonden. Zoolang deze aan de orde blijft, en bij de tegenwoordige europeesche verhoudingen is iets anders bijna niet denkbaar, moet het den sociaal-democraten goed gaan. Toch is dit ondanks alles. Want er is veel op de S.D.A.P. aan te merken, en niet alleen vanaf een standpunt der tegenstanders, doch juist en vooral door hen die in haar vertrouwen en daarom van haar groote verwachtingen hebben.

Dat de politieke arbeiderspartij geen verantwoordelijkheid draagt is formeel juist. Zij is tot elke kritiek gerechtigd. Maar

metterdaad brengt haar overheerschende invloed, die zij volledig uitbuiten kan, een moreele en zeer werkelijke verantwoordelijkheid mee. En niet alleen voor alles wat geschiedt, maar ook voor alles wat ongedaan blijft.

Tegenover de arbeiders allereerst, maar ook tegenover 't geheele volk, en in laatste instantie tegenover de geschiedenis, staat de S.D.A.P. mee verantwoordelijk voor de wijze waarop in deze kritische tijden ons land bestuurd wordt.

Dit moet voor alles blijken uit haar eigen houding. Er is niets dat haar kan beletten om deze zuiver te vormen naar hare beginselen en aan te passen aan de moeilijke tijdsomstandigheden. Dat zij dit doet open en doorzichtig is het minste wat van haar gevergd moet worden.

Alleen reeds het feit van haar groei en van de bereikte resultaten harer actie wijst onverbiddelijk naar een niet verre toekomst wanneer zij gedwongen zal zijn de oppositie-verhouding te verlaten.

Het vertrouwen dat aan de S.D.A.P. geschonken wordt maakt het voor haar noodzakelijk uit den ernst van haar socialistische beginselen te zorgen voor deze twee dingen: 1°. dat zij zich gereed maakt om de bestuursleiding te aanvaarden, en 2°. dat zij haar aanhang gereed en geschikt maakt om die leiding met kracht en geestdrift, ongebroken door tweespalt of teleurstelling, te volgen.

Wat er op de S.D.A.P. aan te merken valt, is daarom dat zij bij alle waardeering voor haar propaganda-arbeid en voor haar ijver om op de bres te staan waar het de arbeidersbelangen betreft, in haar taak als de krachtigste toekomstpartij te kort schiet.

Naast de propaganda naar buiten, wordt de interne propaganda, en de uitwerking van de eigen beginselen naar de tijdseischen schromelijk verwaarloosd.

De onvermijdelijke gevolgen zijn op tweeërlei wijze te verwachten, in de politiek en in den geestestoestand der arbeiders. In de politiek moet tegelijk met de machtsvorming het opportunisme de historische beteekenis der partij ondermijnen. De liberale partij is daarvoor een waarschuwend voorbeeld geweest. Voor de arbeidersbeweging beteekent het een verwarring van denkbeelden, zoodat geheel andere beginselen dan die de S.D.A.P. voorstaat, onbemerkt maar geleidelijk vat op de massa verkrijgen. Dat de S.D.A.P. na de Novemberweek geweigerd heeft om aan hare tegenstanders uitsluitsel te geven over hare houding bij een overrompeling-revolutie zou volkomen verklaarbaar zijn, indien de partij zelve zich volkomen bewust was van haar

positie. Maar dat de leiders tegenover hun eigen aanhang vaag en dubbelzinnig zijn met het eenig doel om twee tegenstrijdige groepen bijeen te houden is niet vereenigbaar met haar toekomstige roeping. Het is slechts te verklaren uit de lust naar het nabijliggende succes eener tijdelijke actie.

Dat vak- en groepsbelangen, welker eenzijdige behartiging het gevoel eener gemeenschapszin en van arbeiderssolidariteit tegenwerkt inplaats van bevordert, toch aangewakkerd en voorgestaan worden om de leiding ervan niet te verliezen, moet de toekomstige en moeilijke taak voor een socialistische regeering uiterst verzwaren.

Dit zijn slechts twee voorbeelden van de vele, die aantoonen dat een opportunistische bepleiting van de belangen der arbeiderskiezers den weg voorbereidt voor een weerzin tegen demokratisch-parlementair bestuur. Dit kan nimmer de kracht ontwikkelen, die voor een zware taak noodig is, indien het door volksstemmingen heen en weer gedreven wordt en elke lijn van beginsel en organisatie mist, en wijken moet voor een weerspannig eigen recht zoekend anarchisme dat de groei eener nieuwe gemeenschap bij voorbaat al fnuikt.

Ondanks dit alles, dat ongetwijfeld door vele leiders der S.D.A.P. gevoeld wordt, groeit de partij en gaat het haar goed.

In plaats dat dit voldoening kan en mag geven, moet er hard gewerkt worden in 't besef eener toekomst, die misschien dichter bij ligt dan iemand kan doorzien, en in het gevoel eener groote en werkelijke verantwoordelijkheid der volksbelangen die op het spel staan.

Politieke arbeid van den eersten rang is er noodig. Zal die aangepakt worden? Is er in stilte al mee begonnen? En wie is de leider die hiervoor zweep en teugels beide in handen neemt?

18 Januari, 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Pascal's Pensées
Door
Albert Verwey

Pascal was gedurende zijn vier laatste levensjaren, die hij in de nabijheid van Port Royal bleef doorbrengen, als een lamgeschoten adelaar, hunkerend naar de laatste en hoogste vlucht die hij nooit zou volvoeren. Bij zijn dood liet hij, de schitterende wiskundige, de slagvaardige schrijver van de Lettres Provinciales, een ordelooze hoop papieren na: kleine opstellen, los neergeworpen gedachten, aanteekeningen betreffende lektuur en leven. Voor een goed deel voorwerk tot een schriftelijke arbeid die de verdediging van het christelijk geloof zou inhouden, maar waartoe hij niet overging.

Moeten wij aannemen dat deze beschouwingen een godgeleerd stelsel onthullen dat verankerd ligt in de leer van de zondeval? We kunnen het zeer zeker; maar wanneer we ze aandachtig lezen treft het ons dat ze niet in de eerste plaats theologisch zijn: Pascal spreekt veel minder van God dan van zijn eigen ziel.

Geen wonder, zal men antwoorden, want de zondeval is niet alleen een leer, maar ook een feit, en wel een feit dat ieder in 't bizonder aan zichzelf beleven kan. Zoo is het ook. Maar zelfs wanneer we dat in het oog houden, verschijnt Pascal ons niet als de man die het menschelijk erfdeel van de zonde aan zich ervaren heeft en in *die* ervaring de springveer vindt van zijn verwachtingen. Het opmerkelijke is namelijk dat hij, onaf-

scheidelijk aan elkaar verbonden, zijn eigen ellende èn zijn eigen grootheid beleefd heeft, en dat die *dubbele* ondervinding de oorsprong is van zijn overtuigingen.

De scherpe en zuivere denker die hij was doet al het mogelijke om deze innerlijke ervaring te doen naderen tot een leer volgens welke de mensch zijn zonde *in* zich heeft en de genade van *buiten* wachten moet. Maar ondanks alle onderscheidingen valt aan het eind de menschelijke grootheid met de goddelijke genade samen en ligt ze niet langer in een doel buiten hem. 'Onze eenige deugd' zegt hij dan, 'is onszelf te haten, want wij *zijn* hatenswaardig wegens onze begeerlijkheid; en een waarlijk beminnenswaardig wezen te zoeken om dat lief te hebben. Maar omdat wij niet kunnen liefhebben wat buiten ons is, moeten we een wezen liefhebben dat in ons is en toch niet onszelf is. Zulk een, evenwel, is enkel het Universeele Wezen. Het Koninkrijk Gods is in ons; het universeele goede is in onszelf en het is niet onszelf.'

Door het invoeren van deze uitdrukking: l'Être universel verliest Pascals gedachte van een hatenswaardig Ik en een beminnenswaardig Wezen zoozeer aan stelligheid dat ze evengoed als haar eigen ontkenning kan verstaan worden. Immers: dat de mensch het universeele wezen niet is, spreekt vanzelf; maar het spreekt ook vanzelf dat het universeele wezen deel aan hem hebben *moet* op straffe van niet universeel te zijn. De tegenstelling wordt dus een inwendige: het hatenswaardige Ik heeft een beminnenswaardig ander-Ik nevens zich, waarmee het tegelijk in strijd verkeert en dat het moet liefhebben. De vervanging van 'l'Être' door 'bien' en het aanhalen van de tekst: Het Koninkrijk Gods is in ons, kan dan ook niets veranderen aan de waarheid dat Pascal met deze aanteekening een eenvoudig psychisch gebeuren als kern geeft aan de theologische bespiegeling die hij in de woorden God beminnen en zich haten uitdrukt.

Als Bergson in de stof niets anders ziet dan het tegenovergestelde van de scheppende levensbeweging, haar verval, de afval ervan, dan formuleert hij op zijn wijs Pascals ervaring. Het scheppende leven laat, als het aflaat, de dood en de leegte na van zijn afvallig tegendeel. Bergson zette die waarheid om

in een wetenschappelijk-wijsgeerige wereldbeschouwing, Pascal in de vormen van het Christendom.

De eerste oorzaak van zijn grootheid was de diepte en hartstocht van zijn ontroering: hij had een vermogen in zich, dat hij scheppend kon achten, en hij voelde - ik kan niet nalaten dit te denken - dat het onderging. De tweede was de mate waarin dat vermogen nog overbleef: de afgebroken, kortademige bliksems van een vorstelijk intellekt.

Hoe ontzettend is die kreet: ‘alleen de mensch kan ellendig zijn: een huis dat een bouwval wordt is het niet.’ En hoe wanhopig en grootsch zijn die eindeloos herhaalde pogingen naar alle zijden de zekerheid van een uitweg te zoeken uit de wanhoop van zijn hulpeloosheid.

‘Het heelal met zijn ruimte omvat en verzwelgt me’, roept hij. En dan onmiddelijk erop: ‘maar ik omvat het met mijn gedachte.’

Bekend is zijn aangrijpende schildering: ‘Ik zie die schrikwekkende ruimten van het heelal die me insluiten, en ik vind me gebonden aan een hoek van die wijde uitgebreidheid, zonder dat ik weet waarom ik op deze plek geplaatst ben en niet op een andere, noch waarom de weinige tijd die me te leven gegeven is me werd toebedeeld op dit punt en niet op een ander van de heele eeuwigheid die me voorging en de heele eeuwigheid die me volgt.’ Door dat heele boek Pensées trouwens huilt de angst voor de oneindigheid - die hij met de blik van de wiskunstenaar naar twee zijden zag: het oneindig groote en het oneindig kleine - en tevens de afschuw over de ons ingeschapen ellende.

‘Het eindige gaat te niet tegenover het oneindige en wordt een zuiver niets.’ ‘Er is geen minder groote kracht noodig om tot het niets te gaan dan tot het alles.’

‘Wanneer men zichzelf niet kent als vol hoogmoed, eerzucht, begeerlijkheid, zwakte, ellende en ongerechtigheid, hoe blind is men?’ ‘Niets is de mensch zoo ondragelijk als in volledige rust te zijn, zonder hartstocht, zonder bezigheid, zonder uitspanning, zonder inspanning. Hij voelt dan zijn nietigheid, zijn verlatenheid, zijn tekortkoming, zijn afhankelijkheid, zijn onmacht, zijn ledig. En dadelijk rijzen uit het diepst van zijn ziel de verveling,

de somberheid, de droefheid, het verdriet, de spijt, de wanhoop'. 'Verbeeld u een aantal menschen in ketenen, en allen ter dood veroordeeld, waarvan dag aan dag de eenen vermoord worden voor de oogen van de anderen, zij die overblijven zien hun eigen lot in dat van hun gelijken en wachten hun beurt terwijl ze elkander aanzien, smartelijk en hopeloos; zoo is de toestand van de menschen'.

Wanhoop is zijn eene pool. Maar, we zagen het al, trots is zijn andere.

'De mensch is daarin groot dat hij zijn ellende kent'. 'Hij is het zwakste riet dat in de natuur is, maar hij is een denkend riet'. 'Alle schittering van grootheid heeft geen glans voor hen die in de dingen van de geest leven. De grootheid van dezulken is onzichtbaar voor de rijken, de koningen, de veldoversten, voor al die grooten naar het vleesch. Alle lichamen, het uitspansel, de sterren, de aarde en haar koninkrijken, zijn niet zooveel waard als de minste van de geesten; want die kent reeds alles, en zich, maar die lichamen kennen niets'.

Hoezeer dan ook Pascal de hoogmoed verdoemde en de zelfverheffing hekelde van die wijsgeeren 'die God kenden en niet hun ellende', moest tegenover zijn vlagen van wanhoop, zijn geestelijke trots zich toch wel telkens weer oprichten. Zijn verzet tegen alle uiterlijke kracht en aanzien is er een teeken van. 'De kracht vermag niets in het koninkrijk van de geleerden; zij is enkel meester over de uiterlijke daden'. Ook zijn voortdurende strijd met Montaigne, de gelukkiger aangelegde die anders dan hij denkt. Ook, en ten zeerste, dat zeggen: 'Men moet een achtergedachte hebben en daarnaar over alles oordeelen: sprekende onderwijl als het volk'. Was zelfs niet zijn opzet zelf: de bedoeling een boek te schrijven waardoor hij de ongeloovigen dwong tot de aanvaarding van het Christendom, en zijn voortdurende herhaling dat zij 'déraisonnable' waren als zij het niet aannamen, geen bewijs van de verstandelijke verheffing waaraan hij zich van nature overgaf?

Men *kan* God kennen en niet zijn ellende, zegt hij dan ook. Maar zijn eigen innerlijk was nu eenmaal zóó geschapen dat hij er de ingeboren grootheid die tot gods-kennis stijgen kon, onafscheidelijk aan zijn ellende gebonden vond.

Van dit knooppunt uit zag hij de oplossing.

‘Men toont zijn grootheid niet door te blijven aan één uiterste, maar wel door beide tegelijk te raken’.

‘Wij handhaven ons niet in de deugd door onze eigen kracht, maar door het tegenwicht van twee tegengestelde ondeugden, zooals wij rechtop blijven tusschen twee strijdige winden; neem een van die ondeugden weg en we vervallen in de andere’.

Niet dus een god die alleen de geest uitdrukt, maar een die de verzoening is van onze hoogheid en onze laagheid. Welke andere was het dan de God van de Christenen?

Hier ligt de lijn, waarlangs hij, denker blijvende, de noodzakelijkheid van het christelijk geloof kan zien.

‘De God van de Christenen is niet enkel maker van de wiskundige waarheden en de orde van de elementen; die is het deel van de heidenen en Epicureërs. Hij is ook niet enkel een God die zijn voorzienigheid uitstrekt over het leven en de goederen van de menschen, opdat hij een gelukkige reeks van jaren geeft aan hen die hem vereeren; die is het deel van de Joden. Maar de God van Abraham en Jacob, de God van de Christenen, is een God van liefde en troost, een God die het hart en de ziel vervult, een God die ons innerlijk onze ellende en zijn oneindige barmhartigheid voelen laat, die zich vereenigt met het diepste van onze ziel, die haar vult met nederigheid, vreugde, vertrouwen, liefde; die ons onbekwaam maakt tot een ander doel dan hemzelf’.

Evenals Augustinus had hij behoefte aan een god die zijn gemoed, en niet alleen zijn verstand vervulde, en die de schaal kon effen houden tusschen zijn trots en zijn wanhoop.

‘Het christendom is vreemd:’ schrijft hij, ‘het beveelt de mensch te erkennen dat hij gemeen is, en zelfs afschuwelijk; en het beveelt hem gelijk te willen zijn aan God. Zonder zulk een tegenwicht zou deze verheffing hem gruwelijk ijdel maken, of die vernedering gruwelijk verworpen.’

‘De wijsgeeren schreven geen gevoelens voor, overeenkomstig onze twee toestanden. Zij boezemden bewegingen van zuivere grootheid in, en die is niet de toestand van de mensch. Zij boezemden bewegingen van zuivere laagheid in, en die is niet de toestand van de mensch. Noodig zijn bewegingen van laag-

heid, niet van nature, maar als boete; niet om erin te blijven, maar om te gaan naar de grootheid. Noodig zijn bewegingen van grootheid, niet uit verdienste, maar uit genade, en na door de laagheid te zijn heengegaan.'

Het spreekt vanzelf dat een dergelijke uitstorting van het gemoed naar 'het universeele wezen' niet denkbaar was zonder een menschelijk Middelaar.

'Men kan God kennen zonder zijn ellende en zijn ellende zonder God; maar men kan Jezus Christus niet kennen zonder gezamenlijk te kennen God en zijn ellende.'

'Wij kunnen God kennen zonder onze ellenden te kennen en onze ellenden zonder God te kennen; of zelfs God èn onze ellenden, zonder het middel te kennen om ons te bevrijden van de ellenden die ons bezwaren. Maar wij kunnen niet Jezus Christus kennen zonder gezamenlijk te kennen, en God en onze ellenden, en het geneesmiddel voor onze ellenden; omdat Jezus Christus niet enkel God is, maar een God die onze ellenden boet.'

Met andere woorden: de vereeniging van grootheid en ellende in onszelf maakt het noodzakelijk, dat als wij ons willen ontheffen aan de volte van voorstellingen die ons meesleuren of neerdrukken, en ons met ons heele hart willen uitstorten naar het eene, algemeene wezen dat van alles het leven is, wij in dat wezen, zonder dat het ophoude zichzelf te zijn, een deel vinden van menschelijkheid. Opdat God ons bate - opdat we hem kennen op een wijs die ons 'nuttig' is, zegt Pascal - moeten we hem vermenschelijken.

God zelf is de Verborgene, de 'Deus absconditus'. Letterlijk gesproken is het dan ook dwaasheid als de Bijbel hem zeggen doet: Zit aan mijn rechterhand; want God heeft geen handen. Maar Jezus heeft ze, en hij heeft meer: hij heeft, goddelijk zijnde, al de ellenden die wij hebben. '*Hij* is de ware god van de menschen, dat is van de ellendigen en de zondaren. Hij is het middelpunt van alles en het doel van alles.'

Wat hiermee bewezen wordt, is de noodzakelijkheid, voor ieder die van Pascals geaardheid is, de voorstelling van een menschelijk middelaar tusschen zich en de verborgen Godheid toetelaten. Zonder haar kan hij niet uitkomen. Zonder haar

vinden zijn gedachten, vinden al zijn innerlijke nooden geen middelpunt, geen klankbord, geen verlossing en geen zaligspreking.

Het is duidelijk dat wie zóó tot het Christendom komt, in zondeval en verzoening door Christus de onmiddelijke uitbeelding ziet van zijn eigen ervaring.

De oorspronkelijk als rein gevoelde scheppingsdrift die hem één doet zijn met het algemeene wezen, en de natuurlijke afval daarvan als zijn noodzakelijke keerzij, schijnt in het verhaal van de val alleen terwille van de uiterlijke voorstelling tot een opeenvolging in tijdsorde van oorzaak en gevolg omgezet. Evenzoo: de behoefte aan een god-mensch die het gemoed vergunnen zou deeltehebben aan de vrede die anders alleen de geest zich verovert, vindt in de Evangelies zijn door de Profeten aangekondigde voldoening.

Wie deze dubbele ontmoeting beleefd heeft, ziet in de gelijkenis van de Verloren Zoon zijn eigen lotgeval weergegeven. Afgevallen van zijn hemelsche oorsprong, heeft hij de weg teruggevonden - niet zonder door velerlei menschelijke aandoenlijkheid te zijn heengegaan - naar het Vaderhuis.

Dit gevoel komt bij Pascal voortdurend tot uiting. De grootheid die de mensch ook in zijn ellende toont, ligt in zijn afstamming. ‘Het zijn groote-heeren-ellenden, ellenden van een onttroond koning.’ ‘De mensch weet niet op welke rang hij zich stellen zal. Hij is klaarblijkelijk verdwaald, en uit zijn ware plaats gevallen zonder dat hij haar kan terugvinden; hij zoekt haar overal, met onrust en zonder te slagen, in de ondoordringbare duisternis.’ ‘Maar ondanks de aanblik van al onze ellenden, die ons treffen, die ons bij de keel grijpen, hebben we een instinkt dat we niet kunnen onderdrukken, en dat ons verheft.’ ‘De grootheid van de mensch is zoo zichtbaar dat ze zelfs blijkt uit zijn ellende. Want wat natuur is in de dieren noemen we ellende in de mensch, waardoor we erkennen dat, terwijl de natuur nu gelijk is aan die van de dieren, hij vervallen is van een betere natuur die hem eertijds eigen was.’ Tegelijk evenwel weet hij dat, haat het Ik dat hem aan zijn kwalen binden wil, en wendt zich tot de Heiland van het Christendom.

‘Deze godsdienst die bestaat in het geloof dat de mensch uit een staat van heerlijkheid en van gemeenschap met God vervallen is in een staat van droefheid, van berouw en van godverlatenheid, maar dat wij na dit leven hersteld zullen worden door een Messias die komen moet....’

Na dit leven. Ook hier de historische uiterlijkheid, inplaats van het gelijktijdig innerlijk beleven. Want wat anders *is* de zaligheid dan het opheffen van de innerlijke weerstrijd in de rust van de verzoenende gestalte?

Hier staan wij voor de moeielijkheid waaraan Pascal niet ontkomen is. De weerstrijd *werd* niet opgelost. Levenslang duurde de worsteling tusschen trots en wanhoop. Levenslang het pogen de uitersten van zijn gemoed te vereenigen zooals hij ze vereenigd zag in Jezus.

‘De bronnen van de tegenstrijdigheden in de Schrift zijn een God, vernederd tot de kruisdood, een Heiland de dood door zijn dood overwinnende, twee naturen in Jezus-Christus, tweeërlei komst, twee toestanden van de menschelijke natuur.’

Dit is niet de beschouwende bepaling van een Bijbel-lezer, het is de kreet van een man die twee toestanden in zich had en ze nooit dan met inspanning verzoenen kon.

In het groot gezien wist hij wel dat de liefde de wet van het leven was en een macht van bovennatuuriijke orde - ‘de oneindige afstand tusschen lichaam en geest verbeeldt de oneindig oneindiger afstand tusschen geest en liefde, want zij is bovennatuurlijk’ - en niet alleen in Jezus, maar ook in de Apostelen en de Heiligen zag hij haar aanwezig, maar hoe moeilijk was in 't klein de navolging. Er is iets pijnlijks in die zorg voor de armen, die hem bijbleef tot op zijn sterfbed, toen hij wenschte dat nevens hem een arme evenals hij verpleegd zou worden; iets benepens in de rustelooze overweging dat geen goed bestond zonder kwaad.

‘Wij zijn zóó ongelukkig dat wij in geen ding kunnen behagen scheppen dan op voorwaarde ons als het slecht uitvalt boostemaken; iets wat duizend dingen ieder uur doen kunnen en doen. Wie het geheim zou vinden zich over het goede te verheugen zonder te tobben over het kwaad dat eraan verbonden is, zou het doel treffen.’

Een verzuchting van de kleine soort is dit. Niet omdat de waarheid dat het kwaad de schaduw van het goede is, niet zou mogen worden uitgesproken, maar omdat ze hier niet in haar groote ijzeren zekerheid gegeven wordt, maar als ware ze een misstand van de dagelijksche praktijk.

Het leven in de nabijheid van Port Royal zal ook wel zijn kleine kant gehad hebben. Het is altijd gevaarlijk eigen innerlijk tot doel te maken van zijn overpeinzingen. Gevaarlijkst van al om zijn innerlijk te willen dwingen tot een leefregel. Pascal was een uitzondering, en: 'Het is altijd hinderlijk een uitzondering op de regel te zijn', schreef hij. 'Men moet er zelfs streng en inbindend tegen optreden. Maar met dat al *zijn* er uitzonderingen, en hoe streng men ze beoordeelt, men moet het ook rechtvaardig doen.'

'De mensch is engel noch beest; en het ongeluk wil dat wie voor engel wil spelen, het voor beest doet.'

De groote leefkrachtige tegenstelling raakt in de engte van de geprikkelde beschouwing. Geen wonder zoo ze zich, door innerlijke drang gedreven en door innerlijke omstandigheden genoopt, tot een schommelende wispelturigheids-uiting heeft versmald gezien.

De opmerking dat de mensch zijn grootheid toonen moet, niet door de uitersten te vieren, maar door ze te vereenigen - we lazen haar en hebben er de groote beteekenis van in 't licht gesteld. Maar wanneer erop volgt: 'De deugd van een mensch moet niet gemeten worden naar zijn (zeldzame) inspanning, maar naar wat hij doorgaans doet,' dan erkennen we de opvoedende waarde van de uitspraak, maar zonder haar beperktheid voorbijtezien. Van daar tot een zekere ontstemdheid tegen Alexander de Groote, en tot de bewering dat Plato en Aristoteles 'des gens honnêtes et comme les autres' waren, is het maar een kleine schrede. Het ideaal van de 'honnête homme', ook al wordt het niet zonder geest voorgedragen, heeft weinig aanlokkelijks.

Menige kloeke en rake gedachte is er in de Pensées. Ook menige cynische. Staat noch maatschappij heeft Pascal uit het oog verloren en over vorsten en burgers heeft hij dingen gezegd die gister konden geschreven zijn. Bewijzen te over dat hij

altijd de geest bleef die aan geen tijd gebonden was, die zijn kracht in zichzelf droeg, en schoon was ‘tot in zijn ondergang’. Maar zelfs van zijn ondergang los, staat de innerlijke verzekerdheid, die hem niet tot een christen maakte, maar tot een geloover, belijder en leider voor alle tijden:

‘het geluk is noch in ons, noch buiten ons; het is in God en buiten en in ons.’

Orpheus
Door
Adwaita

Waar 't strandgebergt' duiz'lend de hemel bijt
Met gletscherkaak, die dreunt van 't golvenbranden -
Langblauwe zaag, prikken zich vast de tanden,
Tot waar wegwaast zilv'rige oneindigheid;

Wolken trekken, tot slagorden gerijd,
Vol sperengoud langs 't midden van de wanden,
Afwerend de overmoed, die aan mocht randen
De stille toppen en hun heiligheid;

Brandingen stuiven, nieuwe bergen deinen,
Aantorsend, wit, in evenwijd'ge lijnen
Hun lange donder op brekende rug;

En, tweede brandingstreep, slingert naar onder
Het wakend wolkenvolk zijn lange donder
Op dubbel-echoënd strand en zee terug.

*

Reuz'ge polyp, blauwgroenig verkristald,
Kruipen de gletschers neer, en bergen kraken,
Als zijn geduldige tentakels haken
Met gluipsche greep om langwagg'lend bazalt;

Tot botsend rotsenpuin uiteengeknald,
Rommelt het weg in echoënde kaken,
En spokig blauwe grottenmuilen braken
Een grauwschuimende storm, die sleurend valt.

Wollige waterwolk, vol watt'ge pijlen,
Waait klett'rend om spits afgeslepen spijlen,
Waar 't klippig strand zijn palissaden trok,

Of op wijddreunend talud neergeduizeld,
Ploft steeds op nieuw het steeds op nieuw vergruizeld,
Nooit afgestroomd, groenglazig donderblok.

*

Waar 't oergesteente tot afgronden splijt,
Puilen de gletschers uit persende reten,
Tot groenpuntige franjes uitgesleten,
Waar dorst'ge zee groenpunt'ge tongen smijt.

Kop naast blauwschubb'ge kop uit drakentijd
Hunkert ginds, hoog, uit halfverlichte spleten:
'T is of dad'lijk met voorwereldsche kreten
Hij 't dond'ren van de zee in stukken rijt;

Tusschen de wolken door loeren ze strak
Naar zilv'ren slang, grens van wijd watervlak,
Tot één, hongerig, zich voorover kromt:

Een blauwe streep staat loodrecht, en verdwijnt;
Een groene streep rijst, valt - de verte deint;
Een slag, en 't is of de branding verstomt.

*

Twee oneind'ge golvenwerelden scheidt
Witblauwe kartellijn van gletschertanden:
Hier groene oneindigheid van waz'ge landen,
Daar zee en wazig groene oneindigheid;

Want gecapitonneerd met sparbosch' breidt,
Hoekig geplooid tegen de rotsenwanden,
De glooiing zich, met grijsgeribde banden
Gestrikt om gletschers, roe naast roe gerijd.

Een steeds nieuw heuvelland, dat lichtgroen rolt,
Dezelfde golven steeds, donker gestold,
Deze eeuwig star, 't and're in 't ontstaan vergleden,

Zijn samen één reusacht'ge cirkelvloer,
Door rechte middellijn van parelmoer
Van horizon tot horizon gesneden.
*

Dit is de drempel, waar de stormgigant,
Als wand'lend uit de oneindigheid hij waadt
Dwars door de zee, die aan zijn knieën slaat,
Stapt op het waggelende vasteland;

Een kring van zilv'ren torens om hem spant
Zijn draaghemel van grijsgestreept agaat;
De vaart van hem, die rustig wand'lend gaat,
Waait stuk de gouden franjes aan de rand.

Afgronden zuigend, stapt hij uit de zee
Op dit gebergte, even zichtbare tree,
En ziet en hoort, stil van verwondering,

Hoe lang de windhoos en de donder rent
Van kim naar kim op 't dreunend kontinent,
'T effekt vereff'nend van zijn wandeling.
*

Één berg is, pijler van welvend heelal,
Tot afgrond boven 't aardvlak uitgehold:
Gordijn van glas, de toegang werend, rolt
Over glad zilv'ren roe de waterval:

Alsof, geëffend eerst tot blauw kristal,
Terug tot loodrecht meer een wolkbreuk smolt,
Ploft hij, stroomende muur, tot gruis en bolt
Op tot gebergten, wegrollend door 't dal.

Want Aïdoneus, wenkend met zijn staf,
Sloot zoo 't portaal van de ijle wereld af,
Stellend voor de ingang van dav'rende grot

Kristallen donder tot slaaplooze wacht,
Nooit wekkend 't land van stilte en slaap en nacht,
Zwichtend voor wie komt, macht'ger dan zijn God.

*

Maar jaagt wand'lend de storm windhoozen op,
Dat ze als nachtvlinders door zijn schem'ring gonzen,
Afknappende ijskegels, de gletschers plonzen,
En aan hun bergtop slaat de golventop,

Dan helt het loodrecht meer tot een galop
Van schimmels, kudde groenglanzende bronzen:
De manen ver van hooge koppen, bonzen
Ze de afgrond stuk met klett'rend hoefgeklop.

Hij vangt een losgewaaide franjedraad,
Knalt met 't spiralig goud, en lachend slaat
De schimmels, dat geelgroen de manen wuiven;

En 't goud, zigzaggend, met zwiepende greep
Haakt in de manen; de opkronk'lende zweep
Doet ze over verre bosschen glinst'rend stuiven.

*

Naar dit gebergte ging, wand'lende vlam,
Purp'ren Orpheus. Hem volgden populieren,
Ruischende processie van vrome lieren,
De helling op, zingende stam naast stam;

Hem volgde dreigend geel van wilde dieren,
Hun veerkracht ingehouden, stil en tam:
De storm, die uit de populieren kwam,
Deed leeuwemanen wapp'ren als banieren.

Ver, waar het grasland oppuilt, dampig blauw,
Tusschen de nagels van de gletscherklauw,
Verwoei 't geluid van 't ruischend Orpheus-roemen:

Voor de achtergrond van watervallen leek
De optocht van leeuwen op een gele beek,
Of een lang veld wand'lende zonnebloemen.

*

Toen Orpheus voor de stroomende kolom
Stond, rood voor blauw, een onbeweeglijk vuur,
Leek 't of eind'loos langs treden van lazuur
Een beeld van robijn naar de hemel klom;

En waar, verschietend, zijn weerspieg'ling glom
In witzilv'rige schilfers van glazuur,
Was 't of langs 't voorvlak van de watermuur
Een school van rood kronk'lende slangen zwom.

En 't leek of klemde een rood en blauw juweel
Een snaar aan de aarde vast, doorschijnend geel
Gespannen naar een gouden knop in 't west;

En eind'loos steeg in de immense camee
'T robijnen beeld, tree na lazuren tree,
Met 't zonn'bloemperk en 't populiere-orkest.

*

En onbeweeglijke Orpheus, rood en smal,
Steeg langs het breed lazuren medaillon,
Totdat zijn lier, zijn hand, zijn stem begon
Te zingen van de glorie van 't heelal:

Verdwenen was 't gebergte, 't blauwe dal,
De scheve snaar, de gele horizon,
En niets bestond dan waterval en zon,
Die, lier-en-Orpheus, hing voor waterval,

Hing, lamp, aan kandelaber van robijn,
Dat diep doorzichtig werd 't stroomend gordijn,
Het lichtscherm tusschen 't leven en de dood.

En 't leek een nevel: door de nevel heen,
Als door een blauw, beweeglijk venster, scheen
Orpheus' zonsondergang als morgenrood.
*

'T glas, dat tot wolkbreukzuil van cohinoren
Vol geel en rood uit lier en kleed zich zoog,
De voet in de afgrond, in de wolken hoog
Het kapiteel, goudblauw stroomende toren,

Het wilde, rond - een diamanten boog -
Het wilde, hol - klankrijke tritonshoren -
Iedere holte een oor, de zanger hooren,
De purp'ren zien, iedere drop een oog.

Zoo stolpte, in 't midden splijtend, zich de wand
Om Orpheus heen tot holle diamant,
Het schuim gestold tot doorschijnend albast:

Zoo liet de donder, kristallen portier,
Stemlooze ekstaze om Orpheus en zijn lier,
De levende in als Aïdoneus' gast.
*

En waar de grot zich tot hellende schacht
Versmalt, die zoo hoog uitwelft en zoo breed,
Dat zelfs het glorielicht van lier en kleed
De wanden niet kon kleuren van die nacht.

Ging Orpheus. En zijn dalend purper smeet
De morgen voor hem uit; een lange klacht
Bleef hangen, waar hij tot mysteriepracht
Ver achter zich het duister fosf'ren deed.

Zijn ritselende sleep schokte, als een storm,
De stilte op, die hier, sinds tot klank en vorm
De chaos werd, balling, te slapen lag.

Zoo in zijn hand de lier, zwijgend en groot,
Achter zich de avond, voor zich 't morgenrood,
Ging Orpheus, triomfant'lijk als de dag.

*

Zooals in mist van stille herfstnacht brandt
Een vuur op open hei - recht staat de gloed,
En spokig schuift en golft en ebt een stoet
Van lage wolken, gelig transparant -

Zoo stond in schemering van doodenland
Purperen Orpheus, uitlaaiend een vloed
Van licht en klank de schimmen tegemoet
Uit kleed en stem en lier en kunst'ge hand:

Een hart, zich opbrandend, aarz'lingloos groot,
Levende wereld in wereld van dood,
Stond Orpheus' zingende vergank'lijkheid,

En smeet in storm van lier en stem zijn ziel,
Dat ze als een klinkend Nu voortdav'rend viel
In tijdloos-zwijgende vergetelheid.

*

En toen zijn hand de gouden lier bewoog,
Apollo's gave, klankenrijke zon,
Was 't of door 't lange grauw op de Acheron
Een vlucht van schitt'rend gele vogels vloog.

En nu voor 't eerst cirkelde in lichte boog
Om schimm'lig doodenland een horizon,
Waar 't grijs van de affodil tot roos begon
Te ontvlammen, nu 't van Orpheus vol zich zoog.

'T leek of de bovenwereld naar de Nacht
Was neergezonken, nu tot wereldpracht
Openbloeiden Orpheus' metamorfozen:

Zijn purp'ren mantel was door eigen licht
Een morgenhemel, en zijn wit gezicht
Een stille Olympus, vol apotheozen.

*

‘Hoort, ijle volken! Niet tot eeuwigheid
Zal bewust'loos uw geest op 't duister zweven:
Hoort, nu tot korte siddering van leven
U wakker dreunt mijn God's ontzagg'lijkheid.

Hij, die de koren van nu-zal'gen leidt,
Heeft voor u lier me en profetie gegeven,
Tot heug'nis, als u weer heeft opgeheven
Naar de aard de golfslag van went'lende tijd.

Straks zal de dood niet meer van Phoibos klinken,
Zal uit fel oogenblik uw ziel verzinken
In tijdeloos donker van blinde rust:

Later, herdenkt, als 't onvergank'lijk Wezen
In uw besef tot weten is herrezen
En schoonheid uw herinn'ring wakker kust.

*

In schemering van vizionaire staat
Ontkiemt eindeloos en eindeloos groeit
Tot wereldbloem en eindeloos ontgloeit
Tot sterretrossen 't geestlijk wereldzaad:

En opwaarts door onzichtbare ad'ren gaat
De essentie van de Godheid, en gevloeid
Naar hoogste toppen van zich zelf, ontbloeit
Het Eeuw'ge in wijsheid, kunst en liefdedaad.

Door bonte splitsing van 't oppervlak heen
Voelt, schouwt en denkt Het zich als blijvend Een,
Dat leeft zichzelf tot wereldrijkdom uit;

En zonder doel volstrekt sinds eeuwigheid
De ontvouwing zich van 't Wezen, dat de tijd
Tot eenig Nu van rustig Zelf omsluit.

*

Want lang voordat met ééne glorie dekt
De alziende morgen water, lucht en land,
Splijt vaal in 't oost de blauwe neverwand,
Dat schemering ver over de aarde lekt;

En wie, nog eer hem 't heilig weten wekt,
Het leed verzacht van mensch of dier of plant,
Blijkt 't diepste Zelf: 't is of de rechterhand
Een splinter uit pijnlijke linker trekt.

De Godheid is 't die, mensch'lijk-vaag bewust,
Als moeder 't kind, als jongen 't meisje kust,
Die meerlend en vlind'rend zich zoekt en vindt,

“Die staat als onbeweeglijke eikestam,
Schommelt als korenbloem en klaproosvlam,
Als zaadpluis reist met wijdzwervende wind.

*

Verlangens, hunkerende spoken, jagen
In onontkombaar vuur van tooverkringen
De zielen rond, vergeefsche vluchtelingen,
Die aan de daad kort-koele schuilplaats vragen.

Onverschillig schak'len nachten en dagen
De eeuwigheid saam uit donk're en lichte ringen;
Wegschertst 't voorjaar zijn sterf'lijkheid met zingen,
De zomers hijgen en de herfsten klagen.

Zijn sneeuwgebergten blauw naar zee gegleeën,
Dan wolken wit terug de wereldzeeën,
Doodenmarsch dond'rend, dat ze zijn herboren;

De stormen zoeken, waar ze rusten mogen;
'T oud Duister zelfs sluit nooit zijn sterreöogen
En schreit om 't wereldleed met meteoren.

*

En openbaring van gedroomde dooden,
En waan, dat in 't heelal een plek moet zijn,
Waar de onsterfelijkheid is één festijn,
Scheppen gestalten van scheppende Goden,

Wier gunst de ziel van bloed, van hars, van oden
Met brood vergeldt en geestdriftige wijn,
En in vermomming van profetenschijn
Heft menschenwenschen tot Godengeboden.

Olympisch voorbeeld, geboetseerd uit licht,
Stelt aan zijn demiurg schoonheid tot plicht:
De maker streeft zijn maaksel te evenaren;

Lesschend, Ganumedes, met zaligheid
Zijn heerschers, vindt de geest zijn heerlijkheid,
Zich levend in zijn werken te openbaren.

*

Een schild, dat ver van zwevend Godenland
De ontzetting weert om nacht van Styx en lijden,
Hangt de aard'; cavalcaden van zonlicht rijden
Op stille Okeanos tot gouden rand;

Om haut-relief van kontinenten spant
Geribde zee haar hemel: de getijden
Schuiven omhoog, omlaag rondom hun zijden
Engsluitend wit van parelmoeren band.

Een reeks van filigreinen webben vlecht,
Om zilverpunt'ge bergen ingelegd,
Zich saam tot grijze, langzaam blauwer draden,

Waarover, even zichtbaar tusschen bosch,
Schitt'rend op meren, naar de Okeanos
Smalle optocht rijdt van gouden cavalcaden.

*

Neen: de aarde is een wolkende wierookschaal,
Die aan eind'looze steelschacht van graniet
Hoog boven de afgrond Chaos tilt en biedt
Vol hulde aan godd'lijk-milde zegepraal,

Die uit zijn duist're stilte 't sferenlied
Wentelen deed met stolpen van opaal,
En komst van dag en sterren door 't signaal
Van roode en gele vlammen melden liet:

Trotsch op zijn nederlaag, heft hij 't smaragd
Van zuiverronde schaal, gestreept met pracht
Van gouden woestijn en blauwzilv'rig ijs;

De wereld wolkt uit cederbosch en bloem;
En wolkenwereld, als een krans van roem,
Geurt om het subliemzwijgend Lichtpaleis.

*

Dan schouwt de geest wijdbliksemende velden,
Waar gepantserd, om vrouw of koning te eeren,
De voortijd streed en trachtte vrees te leeren
Voor dood, die orak'lende eiken voorspelden -

Toen de echo's verbijsterd elkaar vertelden,
Hoe klakten op schilden bonzende speren,
En krijgsgeschreeuw trilde in gonzende sferen
Door storm uit zilveren en bronzen helden -

Toen Goden naar sneeuwwitte lichtpaleizen
De donder van hun zonen hoorden rijzen,
Neerziend naar de aard' met trots en angst en nijd,

Godinnen aan hun gunstelingen brachten
Eind'lijke doodshuiv'ring van liefdenachten,
'T heldenlijf aaiend met hun godd'lijkheid.

*

Voor de oogen van wie 't eeuwige overdachten,
Wordt marmeren gebergte transparant:
Zwevend van gratie of in stat'ge stand,
Zien zij gestalten op verrijzing wachten;

En naar 't houweel grijpt ekstatisch hun hand,
Rotsen verstuiven voor hun heil'ge krachten;
Want schreiend zagen ze, hoe de Zal'gen lachten,
Bevrijding dond'ren hoorend aan de wand -

De blauwe lucht, de bonte wolken schijnen
Niets dan een scherm van wiss'lende gordijnen
Achter hun sneeuwen onbeweeglijkheid,

En 't schijnt, als was gevoegd uit de elementen
Het mozaiek van zee en kontinenten
Tot niets dan voetstuk voor hun majesteit.

*

Zijn marmerbloemen draagt in heilig perk
De bergtop hoog boven landen en zeeën;
Symmetrisch opgegroeid staan stil de alleeën
Van evenwijd'ge zuilen, berk naast berk.

Niets dan geruisch van wind en meeuwevlerk
Waait om Hun huis en poort van propylaeën,
Rood 's morgens, rood als de avond is vergleeën,
Wit tegen blauw, wit op het witte zwerk.

'T is of hun schaduw cirk'len liet de zon
Over de landen, langs de horizon,
Of aarde-en-tempel was een zonnewijzer,

Die door bestendigheid en trouwe rust
Van wereldgang de volken leert de lust,
Naar Hen te groeien, grooter steeds en wijzer.

*

Zooals op de ijlheid van een zeepbel ligt
Toover van landen, kleur'ge zwevelingen,
En pracht van transparante schitteringen
De weerschijn is van 't ééne wereldlicht,

Zoo drijven boven welvende aarde, licht
Zwevend op wierookwaas, God's spiegelingen:
De paradijzen van de Hemelingen
Verdraagt de kracht van 't sterfelijk gezicht.

En door profeten, ekstatische tolken,
Leiden ze langzaam de opgang van hun volken:
Nog denkt 't vergank'lijke niet 't Eeuw'ge na.

Alleen trillende konstellaties luist'ren,
Als ruischt door nacht en ruimte 't machtig fluist'ren
Van Olymp, Horeb en Himâlaya.

*

Tot eens plots'ling, zooals na droomgezicht
‘Bestendigheid van langvertrouwde dingen
Het schijnbaar wezenlooze komt verdringen
En, werk'lijk, rondom 't Ik, het schimm'ge, ligt,

Zoo door de trotsche geest het weten licht,
Dat hij wolken en zon en wentelingen
Van wereldstolp door paarse schemeringen
Naar wet van denken en van schoonheid richt:

En achter hem, gedruischloos weefgetouw,
Dat, goud in zwart, en goud in wit en blauw,
Nacht weeft en dag en schuivende seizoenen,

Ziet de ééne Wever stil en zalig aan,
Hoe langs hem heen in eeuwig rythme gaan
Zijn Godenrijke wereldvizioenen.’

*

En zooals Atlas staat - Zijn eene voet
Drukt scheef de teenen, ied're teen een rots,
In trillend Afrika; nachtlijk gebots
Van zijn rijzende Atlantis smijt de vloed

Op de and're wreef, terwijl het oosten groet
Zijn stil gezicht, vol zekerheid en trots,
Dat hij, ied're vezel een ijz'ren knods,
De as van de wereld draagt en went'len doet.

Zoo boven 't donker van het doodenland
Stond Orpheus, toen met ordenende hand
Hij profetieën uit de snaren sloeg;

En zoo ook dreef als bovenwereldsch licht
Om Orpheus' houding en zijn wit gezicht
De zekerheid, dat hij een wereld droeg.

*

Hij ging, een optocht. Lang was 't, of nog sprak
De lier, die in zijn hand omhoog geheven,
Boven de grond scheen, hem dragend, te zweven
En in de nacht zijn beide fakkels stak;

Lichtsfeer van rood, tot dubbel vleugelvlak
Onder twee gouden voelhoorns uitgeweven,
Ging Orpheus, of, roodgouden vlinder, 't leven
Uit 't doodenland, zijn chrysalide, brak.

Zoo had nog eens de eind'loosheid van de dood
Een horizon, waar breed het avondrood
Langzaam vergeelde en dof werd en verging.

En asch van slaap en donk're stilte viel
Op 't wezenlooze; maar in elke ziel
Bleef 't smeulen als een droomherinnering.

Kinderbezit: een voorrecht
Door
Mr. H. Hillesum

In het Voorloopig Verslag der Justitiebegrooting[1] staat het volgende vermeld:

'Daarbij werd er op gewezen dat hetzelfde (bedoeld is onttrekking van de veroordeeling tot betaling) zich voordoet bij uit de ouderlijke macht ontzette vaders en moeders; men verlangde ook in die gevallen de mogelijkheid van zware bestraffing. Andere leden spraken daarentegen twijfel uit, of een dergelijke strafbaarstelling wel juist zou zijn. Immers dan zou men consequent redeneerende, met straf moeten bedreigen elke weigering om aan een rechterlijk vonnis te voldoen. Eerstgenoemde leden voerden hiertegen nog aan, dat er een wezenlijk verschil bestaat tusschen bijvoorbeeld niet-nakoming van onderhoudsplicht en niet-nakóming van gewonen schuldplicht, welk verschil strafbaarstelling van de eerstgenoemde niet-nakoming zou rechtvaardigen zonder dat zulks zou behooren te leiden tot strafbaarstelling van de andere, waartegen weder werd opgemerkt, dat niet-nakoming van schuldplicht over de geheele lijn eenzelfde karakter draagt, namelijk dat van niet-betaling eener verschuldigde geldsom.'

In de Memorie van Antwoord[2] repliceerde minister Heemskerk als volgt:

1) Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1919. Bijlage A. 2. IV. 12.
2) t.a. p. 2. IV. 15.

‘Met het gevoelen der leden, die van meening zijn, dat er een wezenlijk verschil bestaat tusschen onderhoudsplicht en gewonen schuldplicht kan hij zich vereenigen. Z.i. is het onderscheid hierin gelegen, dat bij de nakoming van onderhoudsplicht het belang der openbare orde rechtstreeks is betrokken. Het is noodzakelijk in het belang eener geordende maatschappij, dat ouders voor hunne kinderen zorgen, dat de verwekker van een natuurlijk kind door eene uitkeering in het onderhoud en de opvoeding voorzien. Het netelige vraagstuk van gedwongen tewerkstelling wordt in studie genomen’.

De bovenstaande passages geven mij aanleiding de verhouding van ouders tot kinderen nog eens nader onder de oogen te zien. Dat de wijze waarop men die verhouding beschouwt van practisch belang is toont de wensch van sommige leden om op niet-nakoming der onderhoudsplicht zware straffen te stellen, toont het instemmend antwoord van den minister, dat ‘het netelige vraagstuk van gedwongen tewerkstelling in studie genomen wordt,’ toont ten slotte het gevoelen der andere leden, dat een dergelijke maatregel onjuist zou zijn, zoolang men die niet wilde verbinden aan elke weigering om aan een rechterlijk vonnis te voldoen.

Verschil van meening bestaat blijkbaar alleen over het karakter der geldvordering, die door rechterlijk vonnis in de plaats van de verzorging in natura komt. Dat deze laatste een *plicht* van de ouders tegenover de kinderen is, daarover schijnen allen het eens.

Laten we voorloopig eens veronderstellen dat ouders een reeks verplichtingen tegenover hun kinderen hebben, waarop berusten die plichten dan?

Men antwoordt veelal: op den natuurlijken band tusschen ouders en kinderen. Maar dan ziet men over het hoofd dat tusschen den verwekker van een natuurlijken van een wettig kind ‘van nature’ precies dezelfde verhouding bestaat en dat men, als men voor de in wettigen echt geboren kinderen op grond van dien natuurlijken band eischt een verzorging in natura, men dat ook voor de onwettige zou moeten verlangen. Wil men dat, om maatschappelijke redenen, niet, dan moet men ook voor de rechtsverhouding tusschen ouders en wettige kinderen de natuur

buiten spel laten. De minister heeft dat blijkbaar ingezien, daar hij ‘het belang eener geordende maatschappij’ als den rechtsgrond van den verzorgingsplicht der ouders, van den betaalplicht van den verwekker van een natuurlijk kind aangaf.

Maar zóó beschouwd zijn dus de eenige vragen die beantwoord moeten worden: is het in het belang eener geordende maatschappij dat de verhouding van ouders tot kinderen als ‘plicht’ wordt geconstrueerd? Zoo neen, welke beschouwingswijze moeten wij er voor in de plaats stellen?

‘In de regeling die de ouderlijke macht van de vroegste tijden af heeft ondergaan, en de beschouwingen die men over dat rechtsinstituut huldigde, hebben steeds twee denkbeelden om den voorrang gestreden: eenerzijds de voorstelling, dat het recht der ouders op de kinderen als een uitbreiding hunner eigen bevoegdheden is te beschouwen, dat het dus aan hen staat om vrijelijk de lotsbestemming, opvoeding en opgroei der kinderen te bepalen - anderzijds de voorstelling, dat de macht er enkel is ter wille van het kind en dat het dus de rechtsorde vrij staat te controleeren of de macht werkelijk in het belang van het kind wordt uitgeoefend en in te grijpen waar blijkt dat dit niet het geval is’[1]. De eerste beschouwingswijze, de rechtsconstructie, oorspronkelijk ook in ons Burgerlijk Wetboek neergelegd is bij de Wet van 6 Februari 1901 S. 62 hoofdzakelijk door het tweede beginsel, de plichtsgedachte, vervangen. Geheel is men daarbij de ‘rechts’ constructie nog niet te boven geweest; waarom anders ontheffing[2] tegen den zin der ouders niet toegestaan? (art. 374b. B.W. al. uit.). In zoo'n geval staat het vast dat men de ouders onmachtig acht hun kinderen een goede opvoeding te geven; wanneer dan de ouders niet ont-

1) c.f. Asser-Scholten: Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht I, pag. 403. 4de druk.

2) Art. 374*a* B.W. onderscheidt ontzetting en ontheffing van de ouderlijke macht. Voor de eerste is de bewilliging der ouders indifferent, maar moet één van de vijf genoemde ontzettingsgronden aanwezig zijn. Voor de laatste is voldoende dat de ouder ongeschikt of onmachtig is zijn plicht tot verzorging en opvoeding te vervuilen, maar de ontheffing mag niet worden uitgesproken indien hij die de ouderlijke macht uitoefent zich daartegen verzet.

heven willen worden en gronden voor ontzetting niet aanwezig zijn, dan bukt men nog voor het ‘recht’ der ouders en lijdt het algemeen belang schade. Maar niet over deze inconsequentie ten opzichte van de plichtsconstructie wilde ik het hebben, maar over de plichtsconstructie zelve. Ongetwijfeld heeft de plichtsconstructie, die de rechtsconstructie verving, het kind en daarmee het algemeen belang - immers wie het kind heeft, heeft de toekomst - gebaat. Het is door de daarop gegronde regeling der ontzetting en ontheffing van de ouderlijke macht mogelijk geworden menige verwaarloozing, of erger nog diepe bederving van het kind te stuiten. Maar er zijn aan deze plichtsconstructie ook nadeelen verbonden, die we niet mogen onderschatten. Legt de rechtsordening iemand een *plicht* op, dan stempelt zij overtreding van dien plicht tot een onsociale handeling. En wanneer die onsociale handeling zoo sterk het gemeenschapsbelang raakt als de opvoeding, d.i. de zorg voor het toekomstig geslacht, dan maakt die onsociale handeling den bedrijver daarvan tot een maatschappelijk minderwaardig individu. Men mag duizend keer beweerd hebben, dat ontzetting geen *straf* voor de ouders is, maar alleen geschiedt in en om het belang van het kind, zoolang de rechtsordening de *plichts*gedachte doet voortbestaan zullen de menschen een ontzette - en ook een ontheven vader als maatschappelijk minderwaardig beschouwen, Dat moet op de ontzettingen en ontheffingen weer den terugslag hebben dat men hen ter wille van de ouders binnen zoo eng mogelijke grenzen houdt, ook al lijdt het kind en daarmee de maatschappij er schade bij. *Dit is het groote bezwaar*, *dat ik tegen de plichtsconstructie heb, dat ze nooit vol zal kunnen laten wegen het belang van het kind.* Nog verergerd wordt dat, wanneer de wet aan ontzetting onaangename gevolgen gaat verbinden, zooals dit is geschied bij de de laatste grondwetsherziening, waarbij men ontzette ouders van het kiesrecht heeft uitgesloten. Men heeft het blijkbaar niet noodig gevonden veel woorden aan dit novum te besteden. Ziet met hoe simpele woorden dit meer dan belangrijke feit in de Handelingen over de Grondwetsherziening voor het nageslacht zal worden bewaard!

Voorloopig Verslag: Vele leden verlangden opneming in de

Grondwet van de uitsluiting van hen, die van de ouderlijke macht zijn ontzet[1].

Memorie van Antwoord: Overeenkomstig den wensch van vele leden is alsnog als uitsluitingsgrond opgenomen de ontzetting uit de ouderlijke macht[2].

Nadere Nota van Wijzigingen: i.p.v. 'uit de ouderlijke macht ontzet zijn', 'van de ouderlijke macht of de voogdij over één of meer hunner kinderen ontzet zijn'[3].

Bij de behandeling der Tweede Kamer is er met geen enkel woord over gerept. In de Eerste Kamer werd blijk gegeven, dat men zich ten minste de moeite gaf over deze uitsluiting en haar gevolgen na te denken.

Voorloopig Verslag: Blijft die uitsluiting nog doorgaan, wanneer de kinderen van den uitgeslotene meerderjarig zijn geworden?[4].

Memorie van Antwoord: Wie eenmaal uit de ouderlijke macht ontzet is, heeft blijk gegeven van zoodanige onsociale neigingen, dat het niet geraden schijnt hem ooit weer kiesbevoegd te verklaren[5].

Aan duidelijkheid laat dat antwoord niets te wenschen over. Terwijl de Grondwet in art. 80 al. 3 voorschrijft, dat aan een onherroepelijke veroordeeling tot een vrijheidsstraf van meer dan een jaar of wegens landlooperij of bedelarij, zoomede aan meer dan twee, binnen een door de wet te bepalen tijdperk vallende, onherroepelijke rechterlijke uitspraken openbare dronkenschap vaststellende *de wet tijdelijk* of *blijvend* verlies van kiesrecht verbindt, wordt aan ontzette ouders door de grondwet zelf *blijvend* het kiesrecht ontnomen. Op de ladder der sociabiliteit staat de ontzette ouder dus verre beneden den misdadiger, volgens onzen grondwetgever.

Is die uitsluiting van het kiesrecht terecht aan de ontzetting vastgeknoopt? Wij hebben bij de laatste grondwetsherziening

1) Handelingen over de Herziening der Grondwet, uitgegeven onder toezicht van Mr. J.B. Kan I pag. 497.
2) t.a. p. I pag. 553.
3) t.a. p. II pag. 8.
4) t.a. p. III pag. 25.
5) t.a. p. III pag. 52.

aangenomen het systeem van algemeen kiesrecht. Ieder is kiezer, behalve hij, die uitdrukkelijk is uitgesloten. De uitsluitingen hebben in dit systeem alleen recht van bestaan als zij voldoende gemotiveerd kunnen worden. In de bovengenoemde aanhaling geeft de minister ‘de onsociale neigingen’ als rechtsgrond aan.

Is nu werkelijk iemand die zijn kinderen verwaarloost onder alle omstandigheden van meer onsociale neigingen dan iemand bij wien dat niet het geval is?

Bij hoevelen uit de zoogenaamde betere standen treedt alleen daarom geen uiterlijk waarneembare kinderverwaarloozing in, omdat de ouders de zorg aan betaalde krachten kunnen overlaten?

Hoevelen zijn er niet, die door beroep, wetenschap, kunst, zelfs - mirabile dictu - door ‘sociaal’ werk zoo worden in beslag genomen, dat zij nauwelijks tijd vinden zich te herinneren dat zij kinderen hebben, en hoevelen zijn er niet, die door beuzelarijen en uitspattingen geen gelegenheid hebben zich met hun kinderen te bemoeien? Zijn zij meer sociaal doordat zij over het geld beschikken waarvoor de opvoeding van hun kinderen te koop is? Is verder de ouder, die zich van de ellende, veroorzaakt door de opvoeding van een lastig, misschien abnormaal kind, bevrijdt door hem naar een kostschool te zenden van sterkere sociale gevoelens dan zijn minder met aardsche goederen gezegende lotgenoot, die alleen eens tot rust kan komen, als hij zijn kind op straat laat zwerven?

Wanneer men de overtuiging heeft dat het overgroote deel der ontheffingen en ontzettingen niet zou behoeven plaats te vinden bij betere materieele toestanden van de ouders, dan heeft men niet meer het recht hun op grond der ontzetting hun staatsburgerschapsrechten te ontnemen, want dan hebben zij niet een tekort aan sociaal gevoel (de liefde tot hun kinderen) in vergelijking met andere ouders, maar zijn er bij hen alleen uiterlijke omstandigheden, waardoor een eventueel gemis schriller tot uiting komt.

Liefde tot de kinderen (het sociaal gevoel in den beperkten kring) zou maatstaf kunnen zijn voor het sociaal gevoel voor den grooten kring, den Staat, en terecht zou men daaraan de uitoefening van het kiesrecht mogen verbinden, indien dat gevoel

zuiver waarneembaar was. Nu dit echter niet het geval is, moeten we er ons voor hoeden, toevallig bijkomende omstandigheden in plaats van den werkelijken maatstaf te stellen. De plichtsconstructie leidt nog tot andere onbillijke gevolgen dan tot uitsluiting van het kiesrecht. Zij leidt ook tot veroordeeling tot betaling, wanneer de kinderen eenmaal zijn ontnomen met allen aanhang van dien. In de veroordeeling tot een uitkeering op zichzelf zie ik geen gevaar, maar wel in de consequenties daarvan, die men dan tevens moet aanvaarden. Veroordeeling brengt mee dwangmaatregelen tegen veroordeelden die zich aan de betaling trachten te onttrekken. Nu weet ik wel, dat de rechter die uitkeeringen slechts in een deel der gevallen oplegt[1] n.l. slechts dan wanneer de voldoening voor den betrokkene mogelijk is en dus de niet-betaling veelal aan onwil te wijten zal zijn, maar nochthans wil ik geen veroordeeling *op grond van de ontzetting.* De executie daarvan gebeurt tegenwoordig door beslag op het loon. 374h B.W.

Hoevele onsociale patroons zijn er nu niet die zich de kleine moeite om het verschuldigde deel van het arbeidsloon af te houden niet willen getroosten of die, al of niet terecht vermeenen een vermindering der arbeidslust bij den arbeider te constateeren (omdat hij nu minder geld in handen krijgt) en hem daarom ontslaan? Wat wint men daarmee anders dan nog een onbruikbaar lid in de maatschappij meer?

Maar - hoor ik tegen me aanvoeren - de arbeider pleegt toch dikwijls de truc (al of niet met medewerking van een patroon) dat hij ‘los’ arbeider wordt en zoo een beslag op het loon onmogelijk maakt. Voor deze bepaald onwilligen is het hoofdzakelijk ‘dat het netelig vraagstuk van gedwongen tewerkstelling in studie genomen wordt. Ik heb er geen bezwaar tegen dat men zoekt naar doeltreffende dwangmiddelen tegen hen, die - hoewel daartoe in staat - weigeren mee te betalen aan de lasten van de gemeenschap. Maar met den onwilligen ontzetten ouder is te vergelijken hij die weigerachtig blijft zijn belasting te voldoen, hoewel hij kan betalen. Bij deze laatste groep

1) c.f. Mededeelingen van den Nederlandschen Bond tot Kinderbescherming no. 15 over Plichtverzakende ouders pag. 9 en 10.

meent men het nog steeds af te kunnen met beslag op het vermogen. Nu zou m.i. tegenover wanbetalende ontzette ouders alleen dan een strenger dwangmiddel gerechtvaardigd zijn wanneer men kan aantoonen dat men daarmee meer bereikt dan betaling van een geldschuld. Men beoogt er mee te verkrijgen een preventiemiddel tegen kinderverwaarloozing. Maar niemand kan toch in ernst gelooven dat dit werkelijk het geval zal zijn. Ik ben het geheel eens met de volgende woorden van Mr. Andries: 'de ouders die door bedreiging met dwangarbeid gedwongen moeten worden voor hun kinderen te zorgen, zijn geen ouders in wier handen men de kinderen mag laten. Zij zullen vindingrijk genoeg blijken den uiterlijken schijn te handhaven doch wat zal het werkelijk lot der kinderen zijn?'[1)]

Het zal dus niet mogelijk zijn door middel van een werkinrichting iets anders te bereiken dan betaling van de geldelijke uitkeering na ontzetting. Maar dan is ook dit een hoogst onbillijk gevolg der plichtsconstructie, dat men tegen een bepaalde categorie wanbetalers t.o.v. den Staat strengere maatregelen neemt dan tegen een andere.

Nog een bezwaar wil ik tegen de plichtsconstructie te berde brengen. Zeide ik hierboven dat deze beschouwingswijze meermalen verhindert kinderen aan hun ouders te onttrekken, waar dit in het belang der kinderen wenschelijk zou zijn, zij houdt ook - zoo een tijdelijke opvoeding van den Staat wel mogelijk is - soms het treffen van den juisten maatregel tegen.

Bij de laatste behandeling van de Justitie Begrooting in de Tweede Kamer heeft de heer Snoeck Henkemans er op aangedrongen dat de correction paternelle[2)] ook in opvoedingsgestichten zou kunnen worden ten uitvoer gelegd, omdat in vele gevallen gebleken is, dat, plaatsing in een tuchtschool niet

1) Tijdschrift voor Armenzorg en Kinderbescherming no. 743 pag. 316: Tweeërlei Rechtsgevoel.
2) Art. 357 B.W. bepaalt dat wanneer een ouder, die de ouderlijke macht uitoefent, gewichtige reden van misnoegen heeft over het gedrag van zijn kind, de arrondissements-rechtbank op zijn verzoek dat kind voor een bepaalden tijd kan doen opnemen in een voor dat doel bij de Wet aangewezen Rijksinrichting. Art. 4 Beginselen wet heeft daarvoor de Tuchtschool bestemd.

voldoende was en er een andere gang in de opvoeding had moeten zijn gebracht[1].

Men zou verwachten, dat de Minister had geantwoord: is door de praktijk gebleken dat de maatregel van Correction paternelle niet steeds in de Tuchtschool naar behooren kan worden ten uitvoer gelegd, welnu dan zullen we andere, ons ter beschikking staande gestichten daarvoor openstellen. In plaats daarvan werd de heer S.H. met het volgend formalisme afgescheept, dat 'die correction paternelle niet het karakter mag dragen van ontneming aan den vader van de opvoeding of van het zich aan die opvoeding onttrekken, dat het geheel iets anders is of gevraagd wordt een korte plaatsing in een tuchtschool dan plaatsing in een rijksopvoedingsgesticht waardoor de opvoeding overgaat in handen van de regeering.'

Op de interruptie van den heer S.H.: 'En als het nu een weduwe geldt, die een stouten jongen geen baas kan worden', antwoordde de Minister, dat indien de heer S.H. een achtenswaardige weduwe bedoelde (hetgeen het Kamerlid beaamde) men deze de opvoeding van het kind niet mocht ontnemen, of haar niet mocht toelaten die opvoeding van zich af te schuiven[2].

Conclusie: Een niet achtenswaardige weduwe, die haar jongen geen baas kan, geniet het voorrecht haar kind ter beschikking van de regeering gesteld te krijgen, een achtenswaardige weduwe kan haar kind alleen in een tuchtschool geplaatst krijgen. Is die maatregel reeds bij voorbaat tot onvruchtbaarheid gedoemd, dan toch maar naar de tuchtschool, of blijven voortsukkelen meent de minister.

Immers in een R.O.G. wordt de opvoeding overgenomen, en de ouder is '*verplicht*' zelf op te voeden.

Hoe lang zal het nog duren eer het denkbeeld doorgedrongen is dat het geen *plicht* is zijn kinderen groot te brengen, maar een *voorrecht*? Het is een voorrecht voor de ouders door de gemeenschap waardig gekeurd te worden, haar toekomstige staatsburgers op te voeden.

1) Meer speciaal werd de aandacht gevestigd op spijpelende kinderen. c.f. Handelingen der Staten-Generaal 1918-1919. 36e Jaarg. 12 Dec. 1918.
2) t.a. p. 39ste Verg. 19 Dec. 1918.

Deze beschouwingswijze biedt het groote voordeel, dat het vanzelf sprekend is dat de kinderen aan de ouders worden ontnomen, zoodra deze laatste - om welke reden dan ook - niet in staat zijn hun taak naar behooren te vervullen. De eenige vraag, die in ieder concreet geval dan gesteld moet worden door het daarvoor aangewezen overheidsorgaan is: zijn *deze* ouders in staat *dit* kind op te voeden? Luidt het antwoord ontkennend, dan is de overheid zoowel gerechtigd als verplicht de voorwaarden, waaronder het kind opgroeit, naar gelang van omstandigheden te wijzigen. Daarbij bedenke men dat het beter is door moreelen en materieelen steun de ouders die van goeden wil zijn, in staat te stellen zelf hun kinderen groot te brengen dan deze te ontnemen.

Gerechtigd, omdat het de gemeenschap is, die het zwaarst getroffen wordt door de gevolgen van een verkeerde opvoeding. De opvatting van Mr. Hesse:[1] 'een slechte opvoeding wreekt zich het eerst op de ouders. Daarom hebben zij meer dan iemand anders belang bij de goede opvoeding hunner kinderen; in dit onmiskenbaar belang schuilt de rechtsgrond van de ouderlijke macht'; deze opvatting moge waar geweest zijn voor een tijd van sociale onaandoenlijkheid, voor onzen tijd past ze niet meer. In onzen tijd kunnen de ouders den band met mislukte kinderen verbreken, maar de gemeenschap kan dien band niet los maken. De eenige manier waarop dit in sommige landen nog mogelijk is - de doodstraf bij zware delicten - wordt bij ons als te inhumaan verworpen. Trouwens het zou toch slechts een remedie zijn voor een klein onderdeel van de maatschappelijk onnutten; groot is het aantal wrakken in de maatschappij, dat geenszins onder de misdadigers te rangschikken is. De sociale gevoeligheid in onze dagen is toegenomen; de gemeenschap acht zich verplicht zich ook van maatschappelijk onnutten het lot aan te trekken; dat psychologisch feit van de grootere sociale aandoenlijkheid hebben we eenvoudig te constateeren; het ligt in de lijn der ontwikkeling.

Verplicht: Omdat het doel eener gemeenschapsordening, zooals

1) Mr. J.E. Hesse: Ontzetting en Ontheffing uit de ouderlijke macht pag. 60.

de Staat, is het belang van het grootst mogelijke aantal helpen verwezenlijken. Dat toch geeft tevens de plichten van den Staat aan en daaronder behoort als een van de voornaamste, de zorg voor het opgroeiend geslacht. Door - waar noodig - den ouders het voorrecht van kinderbezit te ontnemen vervult de Staat dus m.i. slechts zijn plicht. Deze constructie maakt mogelijk het belang van het kind vol te doen wegen en noopt niet tot gevolgen, die ik als onbillijk meende te moeten aanduiden.

Nu zal men misschien hiertegen aanvoeren, dat, wanneer aan de ontzetting[1)] van de ouderlijke macht geen nadere onaangename gevolgen waren verbonden, menig ouder zijn kind zou gaan verwaarloozen en we dus geleidelijk zouden belanden bij opvoeding der kinderen door den Staat. Men vreest dat ouders, die onder het tegenwoordig regime hun kinderen een goede opvoeding geven hen zullen gaan verwaarloozen, indien zij bemerken dat het afnemen der kinderen aan anderen niet tot nadeel wordt. In zooverre is die vrees gerechtigd, dat er een zekere middengroep van ouders zal zijn, die nu zich hoeden voor een ontzetting ‘van wege de schande,’ maar die dan hun kinderen zullen gaan verwaarloozen om zich op een gemakkelijke manier van hen te ontdoen. Maar het is de vraag of de gemeenschap daar nadeel van zal lijden.

De opvoeding, die deze kinderen genoten, kan nooit een goede geweest zijn, want haar eenige richtsnoer was vrees voor schande of, in het beste geval, plichtsgevoel. En dat is het toch niet, wat een opvoeding in het huisgezin doet verkiezen boven een opvoeding onder vreemden. Dat element, dat nooit te vervangen is, heet *ouderliefde,* en daarom is het dat ik een goede opvoeding in het huisgezin beter acht dan een goede opvoeding elders.

Maar geenszins ga ik mee met een uitspraak, die af en toe vernomen wordt, dat een slechte opvoeding in het huisgezin veelal te verkiezen is boven een goede elders. De liefde is geen element, dat iets slechts kan completeeren, maar ze is een

1) In mijn stelsel bestaat voor scheiding tusschen ontzetting en ontheffing geen grond meer.

factor, die het goede een goddelijken glans geeft. Nu is het mijn vaste overtuiging dat geen ouders, die hun kinderen werkelijk lief hebben, bij een lichtere mogelijkheid om zich van hun kinderen te ontdoen, zich zullen laten ontzetten.

Daarvoor behoedt ons - het klinkt misschien wreed - het groote stuk egoisme, dat in de ouderliefde is opgesloten. In het kinderbezit ligt zoo'n groot deel van 's menschen geluk verborgen, dat geen verlokkingen, van welken aard ook, de groote massa zullen kunnen bewegen er vrijwillig afstand van te doen. Hoe gemakkelijk men dus de onttrekking der kinderen ook make, ze zal m.i. niet tot vernietiging brengen de opvoeding in het huisgezin, omdat de ouderliefde tegemoet komt aan een diep gewortelde menschelijke behoefte; maar omgekeerd zie men in, dat ouders niet tot dit gevoel zijn te brengen door vrees voor de gevolgen van een ontzetting. Mocht onverhoopt blijken, dat ik de kracht der ouderliefde heb overschat, dan zal men de waarheid onder de oogen moeten durven zien en ophouden de maatschappij te baseeren op het gezin. Het gezin heeft geen eigen waarde, het heeft slechts waarde als tusschen-organisatie in een grooter geheel en het heeft alleen bestaansrecht als het de belangen van dat geheel bevordert.

Men zegge niet, dat het gezinsleven door de natuur wordt aangewezen. Dat is een onjuiste opvatting. De natuur wijst een man en een vrouw aan als noodig om een kind het leven te geven; de taak, die de vader daarbij te vervullen heeft is kort. De natuur wijst de moeder een langere taak aan, eerst dan eindigend als de natuurlijke voeding door de moeder kan of moet ophouden. Al wat men daarna nog van de ouders verlangt is *maatschappelijk*, *kan* ook door anderen gebeuren. En wanneer men dus het kind laat bij de ouders, is het omdat men het gemeenschapsbelang er mee denkt te dienen, het is een voorrecht, een gunst ten opzichte van de ouders.

Er is nog een tegenwerping, die ik verwacht: Moet zoo'n ontzette ouder dan maar in de gelegenheid gesteld worden om er goed van te leven en misschien weer andere kinderen het leven te schenken, waarvan hij zich immers zoo gemakkelijk kan ontdoen?

Geenszins wil ik aan ontzette ouders een vrijbrief geven om

hun inkomen op ondoelmatige wijze te besteden, maar ik zou dat euvel op ruimer schaal willen tegengaan. Er moet natuurlijk geld zijn voor de opvoeding van overheidswege. Daarvoor zullen nieuwe belastingen of verhooging der bestaande noodig zijn. Het benoodigde geld zal door allen moeten worden opgebracht naar maatstaf van inkomen en kindertal. Ongehuwden, kinderloozen en gehuwden met weinig kinderen, die groote inkomens genieten, zullen zoo het meeste betalen aan de opvoeding van overheidswege, maar ook de minder draagkrachtige ontzette ouder[1] zal langs dezen weg finantieel de gevolgen der ontzetting voelen, maar alleen niet meer dan in die verhouding, waarin zijn materieële omstandigheden in verband met het hem verblijvende aantal kinderen staat tot de materieele omstandigheden van anderen in verband met hun kindertal. Op deze wijze voorkomt men dat, zooals Mr. F.C. v. Beusekom[2] heeft opgemerkt 'het menigen fatsoenlijken arbeider, die met moeite zijn kinderen behoorlijk tracht groot te brengen, met bitterheid vervult, wanneer hij ziet, dat zijn buurman of familielid als een slampamper leeft, zijn gezin verwaarloost en dan als belooning daarvoor van de zorg voor zijne kinderen wordt bevrijd en zijn verdiende loon geheel voor zijn genoegen besteedt'. Trouwens men hoede zich voor overdrijving en onoprechtheid als men het over het geschokt rechtsgevoel van den fatsoenlijken arbeider heeft en vergete niet dat dit rechtsgevoel nog veel sterker gekwetst wordt door het feit van de groote sociale ongelijkheid, waarvoor de beter gesitueerden gewoonlijk veel minder meenen te moeten opkomen. Mijn voorstel klinkt misschien op het eerste gehoor wat vreemd, en toch betalen alle belastingbetalers mee aan de opvoedingskosten van anderman's kinderen op zeer verwant terrein: de opvoeding van die kinderen, die door den strafrechter ter beschikking van de Regeering gesteld, in een Rijksopvoedingsgesticht worden geplaatst. Als een verwaarloosd kind zijn ouders maar het genoegen wil doen een strafbaar feit

1) De verwekker van een natuurlijk kind zal op deze manier voor het alternatief gesteld worden: rechtstreeksche bijdrage in de opvoedingskosten voor zijn kind of hoogere belasting.
2) Tijdschrift voor Armenzorg en Kinderbescherming no. 744 pag. 324.

te plegen, dan zijn ze niet verplicht om in de opvoedingskosten bij te dragen. Toch is er weinig of geen verschil tusschen misdadige en verwaarloosde jeugd. Bij dit op twee gedachten hinkende stelsel zou men slechte ouders er toe brengen, misdadigheid bij hun kinderen in de hand te werken.

Liederen
Door
Jacob Israël de Haan

De nacht

O, Makker, die mij nooit vergeet,
O, Makker, die mij nooit verlaat.
Die al mijn liefde en al mijn leed,
Mijn hoop, mijn hartstochten, mijn haat,
Mijn heilige en onheilge lust
Voert tot rust.

Laat de dagen met hun driften
't Hart beheerschen, wreed en schril,
Gij maakt met uw goede giften
't Hart en zijn verlangen stil.

Van avondrood tot ochtendrood
Rusten wij samen.
Voor niet één smart, voor niet één nood
Heeft mijn hart zich met uw hart te schamen.

De oogen troost gij met uw sluimer,
En de lippen met uw lach.
Droomen geeft gij rustig, ruimer
Dan der dagen daadbejag.

Makker, die mij nooit vergeet,
Makker, die mij nooit verlaat,
Beter dan één rijkdom baat
Uwe rust voor 't rustloos leed.

Naakt en arm treed ik u tegen
Als de dag neemt zijn donkere wijk.
Gij glimlacht en uw zegen
Kleedt mijn naakte en maakt mijn armoe rijk.

Aan den hemel doet gij komen
Zilverster en zilvermaan,
Die, zoo schoon, in mijne droomen
Nog met schooner glimlach staan.

Gij voert mijn lichte voeten voort
Langs zilvermaan en zilverster.
Geen hartwensch, die uw liefde niet verhoort,
Geen verlangen is u te ver.

O, geen daglicht kan verdooven
Van uw duisternis den gloed,
Geene liedren kunnen looven
Wat gij dervers droomen doet.

In zijn droom vindt een droeve Man weder
Al de wondren van zijn jeugd.
Maar nog schooner en zoo teder
Als hem geen herinnring heugt.

Hij plukt de sterren met zijn handen,
Hij bindt hen saam met donkren zonnegloed.
Door bonte bloemenlanden
Reist hij rap te voet.

Meer verwachting, meer vervulling,
Dan de dagen brengt gij, Nacht.
Eén verbeiden, één onthulling
Van sidderende pracht.

Vrees ik der dagen luister,
De lust, die gelijk vallend water vliedt.
O, Nacht, uw diepe duister
Vreezen ziel en zinnen niet.

Uw droomen overwinnen
Scheiding van Dag en Dood.
Gij voert de ziel, waar geen zinnen
Voeren door nauwte en nood
Gij leert het hijgend hart uw klaren vrede te beminnen.

En wie de Dood wreed houdt gescheiden
Worden in uw ban vereenigd.
Harten wroeging, harten lijden
Wordt door uw lach tot lach gelenigd.

In uw droom spreekt mijn ziel met mijn Moeder,
Die trotsch en duldend stierf.
In de droom dwaal ik met mijn verloren Broeder
De verre wegen, die hij zwierf.
Waar hij won, waar hij dierf.

O, Makker, die mij nooit vergeet,
O, Makker, die mij nooit verlaat,
Meer dan dag en daden baat
Droom en rust voor 't rustloos leed.
En geen liedren kunnen loven
Wat gij dervers droomen doet,
Dag- noch feestlicht kan verdooven
Van uw duisternis den ontzaglijken gloed.

De vluchteling

God: waar zal ik voor U vluchten
Anders dan tot U alleen?
Want Uw wraak, de diep-geduchte
Drijft mij voor mij-zelven heen.

Ik was een Knaap, toen ik verliet
Het huis van mijn Moeder in vrede,
Die zocht en vond zijn vreugde niet
Buiten haar liedren en gebeden.

Maar het hart liet zich bekoren
Door een ongebonden lust.
Hemelsch heil heb ik verloren
En verloor mijn aardsche rust.

Ik heb de vreugd gedronken
Tot ik beefde voor mijn Vreugd.
In ban van duistre doem ben ik gezonken
Waar geen hoop en geen herinnring vleugt.

Voor de vreugden vlood ik heen
Naar de donkre smarten.
Wat bleef van al mijn tuchtloos tarten?
Dof geween.

Mijn Moeders vrede heb ik blij verlaten.
Uw Vrede heb ik nooit bereikt.
Door de wilde straten
Drijven mijne voeten tot het hijgend hart bezwijkt.

Vreezend het luide leven,
En vreezend voor den bleeken Dood.
Mijn voeten breken voortgedreven
Van nood tot nood.

Waar zal ik dan voor U vluchten
Is het niet tot U alleen?
Want Uw wraak, de diep-geduchte
Drijft mijn voeten voor mijn voeten heen.

De doodstrijd.

Mijn hart: wat baat het, of uw wegen zwierven
Langs zooveel vreugde en zooveel vriendschap heen?
Gij sterft, gelijk duizenden harten stierven
En als de wind waait uw machtloos geween.

O, lippen, die de blijde lippen kusten
Lang en innig van de bekers met wijn
Straks dort gij van uw drift en zoete lusten,
Drink, drink, één teug zal eens uw laatste zijn.

Mijn handen slank en licht tot lust bewogen
De bloemen van mijne donkerblauwe oogen,
Mijn voeten dwalend langs driftige wegen:
Alles vergaat. Den Dood houdt geen Man tegen.

Geen vogel ontvlucht. Hem weert laag noch leger
Woede noch wanhoop, noch gespannen wil.
Hij breekt de zangen van den stouten zeger,
Hij maakt het lied van de verliefden stil.

En laat niet af: Hij legt zijn schaduw over,
De weelden van het wind-doorwoelde loover.
Laat de zon schijnen met zijn milden luister,
Gij gedenkt Hem: alles valt dof en duister.

De Zomer bloeit: gij plukt de rijke rozen,
Gij schenkt koel water in het rozenglas.
Denk, dat uw rozentuil eens 't hartbloed was
Van een Knaap als gij zoo gereed tot kozen.

Gelijk de stroomen van uw hartbloed gaan
Weer eeuwig in het wisselende schuil.
Wat wordt gij? Wat gij waart: een waardloos vuil.
Waarom? Geen Tijd zal de Eeuwigheid verstaan.

Raadsel, dat Eeuwig uw Onthulling spreekt,
Eeuwig Leven, bloeiend uit Eeuwgen Dood,
Zal U geen hart verstaan, voordat het breekt?
Deert U de drift niet onzer eeuwge Nood?

De harten dorren als de blaadren dorren.
Door de Eeuwigheid waait des Tijds doode Wind.
O, Leven, dat machteloos in uw morren
Toch dag aan dag uwen doodstrijd begint!

De Aarde valt, donkre droppel in een regen
Van sterren, in den afgrond van den Tijd.
Dwaas hart: wat meten al uw aardsche wegen
Bij de maten van Gods wreede Eeuwigheid.

Troost mij niet met de Liefde van mijn God,
Die zich voor mijn smeekende ziel verbergt.
Wat baat belofte van een hemelsch lot
Waar de aardsche wisseling mijn zinnen tergt.

Ik wil de lust met mijn speelsche genooten,
Ik wil bloemen, de zon, kussen en wijn.
Maar in elk leven ligt elk lot besloten,
Eens zal de laatste lust genoten zijn.

Uit droom en dood
Door
J.J. de Stoppelaar

I
De bruggebouwer

Hij spant
Van kant tot overkant
Al heen en al terug
De brug.

Hij bindt
En wint en overwint
De wal en overwal
Voor al.

Hij bouwt,
En iedereen betrouwt
Al heen en al terug
Zijn brug.

II
Voor een onbekende

Nu zal hij tot uw schoonheid komen
Als naar een stille schoone bloem,
Die van geen later uur kan droomen
En van geen roem.

Dan zult gij op uw bleeke voeten,
Zooals een marmer beeld bij nacht,
Met maan en ster hem wachten moeten,
Die op u heeft gewacht.

Hij nadert u tot aan de bloesem
Van uwe schoonheid, tot uw hart,
En kust uw mond en proeft de droesem
Van uw smart.

Geen leed zal hem verborgen blijven
Van al het lijden van uw ziel.
Hij is de stroom, die weg doet drijven
Wat in zijn golven viel.

Hij is het zuiver, jonge water,
Waarin gij al uw pijnen wascht.
Hij is de zwijger en de prater
En draagt uw last.

Hij is de minnaar van uw leden,
Die gij hem naakt betrouwen moet,
Dan is uw laatste leed geleden,
Uw laatste lust geboet.

III
Schemering

Nu is het beeld uwer eigenheid
- Een duif die in de stilte koert -
Wat mij door bleeke tijden leidt
En naar verlangen voert.

Nu zijn uw oogen 't laatste licht
Van sterren, waar de nevel wint.
Van aangezicht tot aangezicht
Heb ik u éér bemind.

Maar mateloos heb ik geboet,
Van dat ik dong naar uwen peis.
De honing, die uw lippen voedt,
Is spijs van 't paradijs.

Stil. Ik heb jaar en dag gestaan
Van morgenrood tot morgenrood,
Tusschen verlangen en een waan,
Mij buigend naar den dood.

Een duif, die in de stilte koert,
Zoo is uw ziel in de avondrust.
Uw hart klopt kalm en onberoerd,
Uw mond blijft ongekust.

VI
De laatste droom

Veilig in het huis der aarde
Woont, wie eenzaamheid verstaat,
Wie zijn handen rein bewaarde
In zijn hunkren naar de daad;

Wie het voedsel voor zijn droomen
Puurde uit de nevelbloem,
Die in 't meer der tweelingstroomen
Bloeide zonder smaad of roem.

Tweelingstroomen, die hun volle
Wellen vonden in één bron
En tot groote vloeden zwollen,
Tot één vloed hen wederwon.

Veilig in het huis der aarde
Woont, wie in zijn eenzaamheid,
In zijn droomen de onverklaarde
Dood als laatste droom verbeidt.

V
De goede vriend

Ach, wees niet bang, hij is zoo goed,
Zijn handen zijn zoo koel en vast:
Hij komt u dringend te gemoet
En neemt u zonder leed of last.

Zijn oogen zien zoo wèl naar u,
Zooals een vader naar zijn zoon.
Ach, wees niet bang voor hem, niet schuw,
Want hìj verlangt van u geen loon.

Hij is de goede hovenier
En plukt u of gij 't schoonste waart
Van heel dien ongerepten sier,
Van al de bloemen van zijn gaard.

Hij is het, die uw hart geneest,
Wanneer zich alles vàn u wendt.
Hij is mijn goede vriend geweest:
Ik heb hem van nabij gekend.

Drie gedichten
Door
Gerda van Beveren

De eglantier

Dit is de roos, de eglantier
Die wij verplantten uit het duin
Op hoop dat zij hier loten schoot
En bloeide in de schrale tuin.

Dit is de roos, de eglantier
Waar Lanselot aan Sànderien
De bloesem van haar maagddom vroeg
Die hij zich moest geweigerd zien.

Hun roos zij bloeide over hen,
Maar hij vertrad de tere bloem.
Hij roofde haar en bitter trof
Hem 't lijden en verlangens doem.

Mijn roos bloeit niet; zij staat en wacht
Geknot en doornig, hecht en schoon.
Zij wacht op u, wiens milde hand
Haar stille waak en droom beloon'.

Zij spruit nog niet, zij gaart haar kracht
Verborgen, in gewijd geduld,
Totdat zij eens, in sterke vreugd
Het doel, waartoe zij werd, vervult.

Pluk gij haar bloemen dan, mijn lief,
Geniet het schoon van vorm en kleur
En kus de blaadjes purperrood,
Bedwelm u in haar zoete geur.

Zij geeft zich over aan uw gunst
En de genaâ van zon en lucht,
Eens biedt zij u, tot stervens toe
Haar rijk bezit aan bloem en vrucht.

Zang van vroeger

Zang van vroeger, van mijn eerst ontwaken
Toen de wereld voor mij openging,
Toen mijn ziel het wonder scheen te raken
Dat mij tegenblonk uit ieder ding,

Hoe verlang ik naar uw jong bekoren,
Naar uw tere juichende muziek,
Aarz'lend nog en angstig zich te horen,
't Eerste fladd'ren van een vogelwiek.

Want al zijn mijn latere verzen sterker,
Vast en diep en helder soms of zwaar,
Ik, niet als genieter, maar als werker
Weet mij onverschilliger voor haar.

Ach, ik weet wel dat in ieder leven
Ied're tijd zijn eigen schoonheid heeft,
Maar ik wou d' ontroering weer beleven
Die de eerst-ontdekte liefde geeft.

En krampachtig, in mijn nieuwe dagen,
Houd ik alle schoons van vroeger vast
En doordring met huiverende vlagen
Van herinnering, mijn lust en last.

Maar mijn lied heeft toch de klank verloren
Van 't bekorend jonge maatgetril
En ik kan de tonen niet meer horen
Die ik toch nog niet ontberen wil.

De vlinder

Nu is mijn hart zo jong, zo nieuw,
Mijn hartslag als een vreemd geluid.
Ik luister vol verwachting, wat
Dit nieuwe maatgetril beduidt.

Wij dachten beiden ons volleerd
In liefde en leven wijs en oud,
Wij kenden nog de liefde niet,
In eigenwaan verstard en koud.

Wat zijn wij arm, wat zijn wij rijk:
De liefde en ons beider lied,
Door jou verwekt, uit mij ontstaan,
En wij begeren anders niet.

Wij zien elkander schoon en nieuw,
Zoekers naar 's levens diepste zin;
Hier ligt de pop, een lege huls,
Daar stijgt de vlinder, haal haar in

Liquidatie der crisismaatregelen (vervolg der reeks politieke aanteekeningen) Door Is. P. de Vooys

Bij de interpellatie over den Amsterdamschen melkoorlog en de behandeling der Landbouwbegrooting is in de Tweede Kamer voor het eerst gesproken over de liquidatie der crisismaatregelen. Een zwak en vaag verzet ging daarbij uit van de sociaal-demokraten, terwijl er overigens een sterke strooming was om zoo snel als maar eenigszins mogelijk was tot de groote opruiming overtegaan. Dat zelfde bleek toen het wetsontwerp op de N.U.M. aan de orde was.

Men zou kunnen zeggen dat alle crisismaatregelen steeds op het humeur van onze volksvertegenwoordiging hebben gewerkt. Gevoeld werd dat veel daarbij niet in de haak was: principieel niet en ook in de praktijk niet. Maar wat was eraan te doen? Er moest iets gebeuren. Contre-coeur is er veel geslikt. Eens kwam toch de tijd dat de geheele berg van buitenissigheden weer over boord gezet zou worden. Geen wonder dat er een gevoel van verluchting komt over onze politici, nu dat oogenblik schijnt aangebroken. Met hoeveel meer animo werd b.v. de begrooting van den nieuwen minister van onderwijs behandeld. Dat was weer een terugkeer tot de politiek van vroeger. Maar de crisismaatregelen zijn veel te ingewikkeld om zich te leenen voor een levendig debat. Het dankbaarst zijn zij, nu zij voor goed gaan verdwijnen. Want het groote publiek juicht de afschaffing toe en hoopt daarmede op de terugkeer van den tijd voor de rantsoe-

neering en sluikhandel. Bij de sociaal-demokraten staat het echter anders. Voor hen geldt stellig ook dat zij veel verkeerds zien in de crisisorganisatie, zonder dat zij tot nu toe iets beters konden aangeven. Daartegenover staat echter dat juist de slechte werking van de crisismaatregelen hen een voortdurend vloeiende bron van propaganda-materiaal opleverde. Tegen den minister van landbouw kon zich gedurende den geheelen oorlog een stroom van kritiek richten. Aan hem konden telkens weer nieuwe eischen gesteld worden om te voorzien in de voeding of kleeding. Die eischen hadden het voordeel dat de oorzaak van het gebrek der massa's kon teruggebracht worden tot onwil van de regeering of van de politieke tegenstanders. Of de inwilliging van die eischen werkelijk verbetering bracht en of niet kleine verlichtingen telkens weer te niet gedaan werden door veel drukkender verzwaringen van het lot der massa, is nimmer nauwkeurig nagegaan. Er was nood. En om daaraan tegemoet te komen moesten er middelen worden aangegeven. Kwakzalverij of niet, de regeering moest tot de toepassing gedwongen worden.

Waar nu de groote massa in deze praktijk is opgevoed en gewoon geraakt is aan protestvergaderingen, demonstratie's en motie's, die steeds uitliepen op een interpellatie of crisis-debat, waarbij de minister voor een kleiner of grooter deel toegaf, moet de liquidatie der crisismaatregelen tevens het einde vormen eener crisispolitiek en daarom bij de sociaal-demokraten wel eenige bedenking vinden. Die zou grooter zijn, en wordt natuurlijk direct grooter, als de opruiming van eenige rantsoeneering of eenig bureau ongunstige gevolgen heeft. Wanneer er met andere woorden schaarschte komt, prijzen stijgen en een rantsoen ingekrompen wordt of de qualiteit vermindert. Zoodra echter de liquidatie, zooals waarschijnlijk is, geen slechtere en zelfs gunstiger toestanden brengt dan wij alreeds beleefden, blijkt elk verzet onredelijk en zou bovendien kunnen blijken, dat er gekwakzalverd is. Vandaar dat dan slechts zwak geprotesteerd wordt.

Toch zou er reden kunnen zijn voor de sociaal-demokraten om de opheffing der crisismaatregelen te betreuren. De geheele distributie was toch de erkenning van een gelijkheidsbeginsel dat van diepgaande beteekenis is.

Waarom zouden de arbeiders slechts in tijden van nood recht

hebben op een hoeveelheid voedsel evenredig aan de grootte van hun gezin en op een inkomen, voldoende om zich dat voedsel en bovendien ook kleeding, brandstof, woning, enz. tot een minimum quantum aanteschaffen. Geldt dit bestaansrecht in een tijd van nood, als er weinig te verdeelen is, dan geldt het toch zeker als er overvloed komt. De maatschappij heeft in den oorlogstijd een socialistisch- of juister gezegd een communistisch recht erkend metterdaad. Zou de liquidatie dit weer geheel te niet doen? En moet daartegen niet gewaakt worden?

Bovendien is de regeering gedwongen geweest om voor de toepassing der distributie-rechten tal van organen te stichten. Is daarin niet te zien het begin van de socialisatie der maatschappij? Gaat door de liquidatie dit begin weer geheel verloren? En is dat niet een reactie juist in een revolutionairen tijd? Het voorstaande zou volkomen juist en gerechtvaardigd zijn indien er aan twee voorwaarden voldaan was, n.l. ten eerste dat de sociaal-demokraten het communistische gelijk-op deelen van allen, onafhankelijk van de arbeids-prestatie tot een duidelijk omschreven punt van hun program hadden gemaakt, en ten tweede dat bij de inrichting der crisis-organisatie er rekening mee gehouden was, dat die ook later voor de uitvoering van een practisch communisme had te zorgen of wel op andere wijze een overheidszorg ten bate der levensmiddelen voorziening zou kunnen uitoefenen.

Geen van beide is echter het geval. De sociaal-demokraten zullen er wel voor oppassen om communistische theorien voor hunne rekening te gaan nemen. De socialisatie der maatschappij richt zich naar een hoogere organisatie-vorm van een arbeidende en veel produceerende gemeenschap. Door de uitschakeling van winstbejag moet de arbeid een beter loon verwerven. Maar het los maken van de banden tusschen loon en arbeid behoort misschien tot het utopische, stellig niet tot het practische deel van het socialisme. De arbeiders moeten opgevoed worden tot samenwerking en demokratische discipline, en niet gedemoraliseerd tot ontevreden ondersteunden. Het program der sociaal-demokraten moet erop ingericht zijn, dat er onmiddellijk uitvoering aan gegeven kan worden. En dan ligt het wel in de lijn van dat program om de zorg voor de eenvoudigste levensmiddelen op te

dragen aan gemeentelijke organen, op gelijksoortige wijze als gas, electriciteit en water verschaft worden. Dit is echter heel iets anders dan de verdeeling van levensmiddelen op den grondslag der behoefte, die gepaard moet gaan met een onverbiddelijk strenge monopolisatie om sluikhandel tegen te gaan.

In een tijd van overvloed beteekent dit het doorvoeren van gelijkheid ten koste van de vrijheid, en zonder dat iemand ermee gebaat kon zijn.

Dat de crisisorganisatie's, ingericht op de gelijke verdeeling van beperkte voorraden, in zeer vele gevallen zoo onbevredigend gewerkt hebben, en altijd een los complex, maar nooit een systematisch geheel vormden, maakt het onmogelijk dat zij bovendien nog voor geheel andere, afwijkende doeleinden gaan dienen. Het werk waarvoor zij ingesteld werden, konden zij ondanks den omvang van hulpmiddelen en personeel en ondanks de practisch onbeperkte finantiën, nooit goed verrichten. Daarvoor misten zij een sociaal-ekonomische basis en de centrale leiding die doelbewust te werk gaat. Hoe kan men zich dan denken dat er van deze organisatie's, iets anders is terecht gekomen dan bureaukratie, en dat zij de kernen zouden zijn voor het uitvoeren van een zoo zware en gecompliceerde taak als de socialisatie der maatschappij?

De sociaal-demokraten zullen wel moeten medewerken aan de liquidatie van den noodbouw uit den crisistijd. Zij zouden er ook in kunnen berusten, of er tegen protesteeren en agiteeren. Verstandiger zal het echter zijn medetewerken. Wel is er bij den afbouw niet veel bruikbaar materiaal te verwachten. Daarvoor is te weinig zorg besteed aan den opbouw. Dit moest echter juist een les zijn om te zorgen dat er nauwkeurig opgelet wordt. Was dit geschied, toen de crisis-maatregelen werden ontworpen en de crisis-organisatie opgezet, dan was er waarschijnlijk evenmin een basis gelegd voor de socialisatie, maar was er stellig veel materiaal bijeengebracht kunnen worden, en hadden vooruitzichten zich geopend, om werkelijk sociale overgangsmaatregelen voortebereiden.

Dat is verzuimd en is niet meer te herstellen. In plaats dat staat en regeering zich inzage en controle hebben verschaft over 't zakenleven, hebben zij de tijdelijk zoo sterk uitgebreide be-

stuurstaak aan de zakenmannen overgedragen. En tegen behoorlijke betaling.

Voor 't uiterlijk was dat het zelfde. In het wezen echter geenszins. Dit zou kunnen blijken bij de afbraak. Nu is het de laatste gelegenheid om zich hiervan op de hoogte te stellen.

Bovendien zijn er bij de liquidatie nog vele andere en zeer gewichtige belangen gemoeid. Het is bijna onvermijdelijk dat de crisis-maatregelen zich niet direct oplossen in het volkomen vrije handelsverkeer. Trouwens het woord liquidatie drukt dat reeds uit. In wezen is de liquidatie niet anders dan het vaststellen van overgangsmaatregelen. Het is volstrekt niet onverschillig, noch voor de staat, in 't bijzonder niet voor de staatskas, noch ook voor de burgerij, die in de prijzen ongemerkt menige schatting te betalen heeft, hoe de overgangsmaatregelen eruit zien.

Nauwelijks mag verwacht worden dat de politici die zoo blij zijn van de zuiver ekonomische - op hun prikkelbaarheid werkende - staatsbemoeiingen bevrijd te raken, zich veel van de liquidatie zullen aantrekken. Hun voornaamste wensch zal wel zijn: maak het kort.

Evenmin is te verwachten dat de regeering aan de Tweede Kamer of aan eene commissie daaruit een goed uitgewerkt plan van overgangsmaatregelen zal voorleggen, opdat later de volledige afrekening helder en overzichtelijk kan worden opgemaakt. De Tweede Kamer zal er immers niet om vragen.

Er is slechts één partij, en wel de S.D.A.P. die er groot belang bij heeft. Doch om daarvoor optekomen moet zij beginnen zich zelve zuiver rekenschap te geven van wat zij bereiken wil. Ontbreken daarvoor tijd, lust en werkkracht en ontbreekt daarvoor boven alles het inzicht, dan zal de liquidatie zich wel voltrekken op dezelfde wijze als de crisisorganisatie werd opgebouwd, zonder stelsel, zonder baat voor de toekomst, en met een schade die wij allen te dragen zullen hebben.

Boekbeoordeelingen

Ca. Serrurier, *De Pensées van Pascal*, A.W. Sijthoff's Uitg.-Mpij Leiden 1919.

Dit boekje, in de bibliotheek van Dr. P. Valkhoff verschenen, was aanleiding dat ik de Pensées zelf weer ter hand nam en het kleine opstel schreef dat de lezer in dit nummer vindt afgedrukt. Dat schrijven is allerminst een beoordeeling van mej. Serruriers studie. Alleen erop uit om in de scherpste omlijning het geestelijk portret te ontwerpen van de schrijver van de Pensées kwam ik ertoe geheele groepen van zijn gedachten òf slechts aanteduiden òf opzettelijk voorbijtezien; terwijl het deze schrijfster om een, zoo niet volledig, dan toch uitvoerig en ordelijk overzicht van Pascal's nalatenschap te doen is geweest.

De Pensées zijn in verschillende uitgaven verschenen; eerst besnoeid en gewijzigd, later gezuiverd en aangevuld, eerst zóó gerangschikt dat hun bestemming - van namelijk materiaal te zijn voor een Apologie du Christianisme - eruit blijken zou, later zóo dat zij langs een onafgebroken draad en in overzichtelijke groepeering zichzelf en daarmee de wereld van Pascals innerlijk voor ons uitbreidden.

Mej. Serrurier volgt de tegenwoordig gangbare rangschikking die het eerst in 1897 door Brunschvicg gegeven werd: veertien afdeelingen, van welke zij aan elk van de eerste zeven een hoofdstuk wijdt, om dan de zeven volgende, als meer voor theologen dan leeken bestemd, kortelijk saamtevatten. In een Besluit van enkele bladzijden doet zij daarna de eenheid van Pascals theoriën uitkomen, zooals zij in een Inleiding Pascal's plaats in de Literatuurgeschiedenis, zijn leven en het ontstaan en de lotgevallen van de door hem nagelaten Pensées behandeld had.

In het geheel een ernstige en goed volgehouden arbeid, die verlevendigd wordt door sommige algemeenere, nu historische, dan psychologische beschouwingen, is het werk doorloopend beter, zoowel gelijkmatiger als met meer gevoel, geschreven, dan het boek over Bayle dat ik indertijd van haar gelezen heb, al blijft ook aan dit geschrift een zekere schoolsheid eigen, die haar volzinnen op keurig vertaald fransch doet lijken en haar te vaak in de toon doet vervallen van de geijkte en geclassificeerde bewondering. Een indeeling zooals zij volgde heeft toch al iets schoolsch. Vroegere uitgevers hadden bij hun redactie een organisme voor oogen, namelijk het levend-gelede werk dat zij zich als Pascals einddoel voorstelden. De nieuwe rangschikker daarentegen bedoelde door de onderscheiden gedachten heen het uitzicht te openen op een systeem. Het wiskundig sluitend geheel van Pascals theoriën wou hij blootleggen. Deze wetenschappelijk geheeten maar inderdaad eenigszins schoolsche eerzucht steekt in zooverre ongunstig af tegen het streven van vroegeren, als dit laatste levender was en meer verwant aan de arbeidswijs van een kunstenaar.

Ik ontken niet dat men de gedachten van Pascal nu duidelijk volgen kan, en ook niet dat het onderling verband van hun groepen goed zichtbaar wordt, maar ik beweer tevens dat zij nu als 't ware in een vlak liggen uitgebreid en niet voldoende voorkomen als uitstralingen van een middelpunt, 't zij men dit laatste dan in zijn plan of in zijn ziel zoeke, - ik beweer bovendien dat nu wel eens aan sommige gedachten, opdat zij waardig hun rol in het stelsel vervullen zullen, een waarde wordt toegekend die hun op zichzelf niet schijnt toetekomen.

Zoo lezen wij, na een zwaarwichtige verzekering dat Pascal diep de tragedie van ons bestaan voelde, gevolgd door de gewetensvraag wie nooit in wanhoop de levensraadselen overpeinsd heeft: ‘Deze bedenkingen hebben Pascal zijn vermaarde theorie over *de afleiding* ingegeven. Hij is nl. tot de overtuiging gekomen dat alle ongerief en moeielijkheden die de menschen zich op den hals halen, alleen daaruit voortkomen dat zij niet rustig in een kamer kunnen blijven’. Mij dunkt, er wordt daarmede aan Pascals gedeeltelijk tot stichting van anderen, gedeeltelijk tot ontlading van zijn eigen kluizenaarsgeprikkeldheid op 't papier

geworpen boutade een te groote eer bewezen. Dergelijke uitlatingen zijn aardig te lezen: zij waren te verklaren en zij hadden hun doel. Maar zij zijn hemelsbreed verschillend van al die andere uitingen waarin hij zijn besef van de menschelijke leegte als een onmiddelijke ervaring uitspreekt, of waar hij aan het zoeken om aan die leegte te ontkomen haar niet door de kleine omstandigheden versluierde richting geeft: naar de verborgen Godheid of naar de afgrond-vullende persoonlijkheid van de stervende Christus.

Door het verband te verliezen met de psychische, of ook maar de intellektueele kern, die de verschijnselen samenhoudt, loopt de stelselmatige, de wetenschappelijke beschouwer gevaar het gevoel te verliezen voor hoogten en laagten, voor wat belangrijk en wat bijkomstig is. Het is waar dat die kern ook weer afzonderlijk beschouwd kan worden, maar ook dan word ik niet bevredigd, ook dan zie ik hem weer uit zijn onbewuste en levende functie teveel in een schematisch en bewust gedachte-object overgaan.

Zoo Pascals ‘intuïtie’. Dat woord gebruikt hij niet. Hart, gevoel, instinct zegt hij en bedoelt daarmee iedere innerlijke verzekerdheid die het buiten verstandsbewijs stellen kan. Elders spreekt hij van ‘esprit de finesse’ en het schijnt dat hij daarmee een dergelijke *uiterlijke* verzekerdheid bedoelt uittedrukken. Wat goeds heeft het nu, al deze woorden met de term intuïtie saamtevatten? Men moest het juist laten en trachten het te voorkomen, nu immers die uitdrukking een schoolwoord geworden is en uit dien hoofde reeds te veel zich opdringt.

Maar is dit niet juist de wetenschappelijke behoefte: de levende lichamen te ontleden en dan hun deelen, van elkaar verwijderd, ondertebrengen in de vitrinen die de tijd heeft gereedgemaakt?

Aandrang van de tijd ligt er ook in de stelling waarmee mej. Serrurier haar boek opent. ‘Pascal is een der vertegenwoordigers van de reactie tegen het moedelooze scepticisme, dat zich, aan het einde der 17de eeuw, in Frankrijk van de geesten had meester gemaakt.’ Dit is wel een zeer schoolsche, dat wil zeggen oppervlakkige, en tevens een sectarische wijs, om uittedrukken dat Pascal na Montaigne kwam. Is het daarmee zeker

dat de zelfkastijdende kluizenaar van Port-Royal een sterker en rijker geloofskracht had dan de glimlachende twijfelaar?

Wat wordt het werk van groote voorgangers makkelijk een tuighuis waaruit strijdbare geesten wapenen halen! Wat leenen volgzamer geesten zich licht tot het verbreiden van dit misverstand!

Het doet daarom goed te zien dat mej. Serrurier het misverstand van een vroeger geslacht, dat in Pascal een romantisch 'Welt-schmerzler' zien wou, afwijst. Zij zegt terecht: hij miste de ikheid-vergoding. Ook mij komt het voor dat hij zich niet verhief op zijn uitzonderingschap, maar niets inniger wenschte dan christelijke norm te zijn. De Verloren-zoons-trek is dan ook niet zoozeer romantisch: het christelijk, en zelfs het vóórchristelijk, heimwee van alle tijden heeft deel eraan.

De boekjes van Dr. Valkhoff's bibliotheek onderscheiden zich nog al eens doordat zij al te uitsluitend uit de fransche sfeer stammen. Een deugd, omdat de bedoeling van die uitgaaf het bevorderen van de fransche beschaving is? Toch niet. Niet één van de europeesche beschavingen is te kennen zonder haar in verband te zien met haar genooten. Een enkele schrijver brengt die eenzijdigheid al te opzettelijk tot uiting dan dat zij schaden zou. Waar het meer naïef gebeurt kan een wenk dienstig zijn.

Charles van Lerberghe: *Zij die voorvoelen* (Les Flaireurs) ingeleid en vertaald door Edgar Tant 1918.

In een goede vertaling van de hand van de belgische dichter Edgar Tant verschijnt hier dat Les Flaireurs dat we tal van jaren, als de stille tweeling van Maeterlincks l'Intruse, in aandenken hebben gehouden. Niets dan een stervende grootmoeder; en haar kleindochter die de vage gestalten achter de deur, de lijkbezorgers, niet binnen wil laten. Het gevoel waaruit het stuk geschreven werd is de angst voor de brutale vormen waaronder de dood, door de levenden gezien, zich opdringt. Maeterlinck vond er aanleiding in tot het schrijven van ook een angst-drama; maar zijn gevoel was de angst voor het ons omgevende Oneindige.

Van Lerberghe was de schuilgaande dichter die zich van de grove wereld, ook in het sterven, zag afgescheiden; een droomer die

alleen voor zich leefde. Maeterlinck was de weergalm-wekker van een algemeene aandoenlijkheid die zijn tijd behoefde, een zinnende en zinnige mystiek, die het wereldmiddelpunt uit de natuur naar de ziel verlegde: hij was een denker en verzinnebeelder, en een lenig en schitterend schrijver, gemaakt voor het oogenblik en op dat oogenblik zeker van zijn roem. Maeterlinck kan men zich niet denken zonder de menigte, bij wie ieder van zijn taalvormen - want daarop waren ze aangelegd - een gemakkelijke trilling moest veroorzaken, evenals hij later in zijn gevoelig en doorzichtig proza duizenden en tienduizenden aan zijn gedachten deed deelnemen.

De heer Tant doet daarom zeer verkeerd als hij in L' Intruse niets dan een omgewerkt Les Flaireurs, of in Maeterlinck een niet door het talent, maar alleen door de fortuin begunstigd navolger wil zien. Maeterlinck was heel anders dan Van Lerberghe, en werd wat hij worden moest: de zeer invloedrijke uiter van een levensbeschouwing die de innerlijke ingeving in de plaats van de uiterlijke waarneming stelde; terwijl Van Lerberghe bleef wat hij van den beginne af was: de dichter die zijn persoonlijke bezieling ijverzuchtig rein hield van iedere bevlekking met de menigte.

Van Lerberghe had dan ook zijn heele en eenige konflikt met de wereld in dat enkele Les Flaireurs uitgesproken. Zijn verhouding tot de menschheid evolueerde niet verder. Hij ontwikkelde niets dan zijn innerlijk, zijn droom van een jonkvrouwelijke reinheid, en die bereikte hij in een poëzie die haar verrukkingen van visie en geluid tot de verste grens van zang en verbeelding gebracht heeft.

Eerst in zijn Entrevisions, waarin dat voor hem zoo teekenende gedicht Les Images voorkomt.

Un jour, les images parées
Du beau livre de l'enfant,
En sortirent comme des fées
D'un palais de diamant.

Une d'elles toucha l'épaule
De l'enfant presque assoupi.
C'était une image sans paroles,
Haute et blonde comme un épi.

Oh! nous sommes vraiment lassées,
Lui dit-elle tout-à-coup,
De porter ces lourdes pensées,
Comme un étouffement sur nous.

Nons venons respirer le large!
Et toutes, redressant soudain
Le front de vierges que leur charge
Avait si lourdement étreint,

Apparurent des immortelles.
Joyeux à la fois et surpris,
L'enfant, radieux, leur sourit,
Car il n'avait adoré qu'elles.

Daarna in zijn La Chanson d'Ève, die liederen van Eva in een Paradijs waar Adam stilzwijgend vergeten werd. Het is een van de zangerigste boeken die ooit zijn geschreven. Niets anders dan een ziel die een droom zoekt, een stem die gestalte wordt.

O ma parole,
Qui troubles à peine un peu
De tes ailes,
L'air de silence bleu!

O parole humaine,
Parole où, pensive, j'entends
Enfin mon âme même,
Et son murmure vivant!

O parole née
D'un souffle et d'un rêve
Et qui t'élèves
De mes lèvres étonneés!

Moi, je t'écoute, un autre te voit,
D'autres te comprennent à peine,
Mais tu embaumes mon haleine,
Tu es une rose dans ma voix.

Verhaeren, aan wie dit boek werd opgedragen (zooals Les Flaireurs aan Maeterlinck), werkte in de breedte. Hij was minder

zanger dan spreker. Maar hier is enkel zang, enkel de stijging van de dichter, die op zijn luchtvaart alle woorden over boord wenschte te werpen, behalve dat ééne: J'aspire.

Verzen, door Jooske van den Brandeler- den Beer Poortugaal.

Er is in de verzen van Jooske van den Brandeler een kloeke gelijkmatigheid, maar die niets vormelijks heeft, - een niet te miskennen machtigheid die, integendeel, soms tot een soort robuuste achteloosheid overgaat. Juist als kontrast daarmee treft dan het schroomvol-teere van haar gevoel als jong meisje, het hartelijk-innige van haar moederlijke aandoening, het menschelijk meegevoel dat doorbreekt bij het zien van, vooral geestelijke, ellende. Er liggen daarin allerlei beloften, zoowel voor de poëzie als voor de vrouw, die beide van een weldadige ontwikkeling zeker kunnen zijn wanneer zij haar wezen, zooals tot nu toe, gesloten weet te houden voor wereldsche onnatuur en open voor de droevige of blijde bewegingen waarmee natuur en leven een gevoelig en zichzelf bezittend gemoed aandoen.

Een sterkende trek in haar is ook de uit geluk zoowel als leed opkomende verheffing: het besef dat er een kracht is die geluk en leed te boven gaat. Deze en de deernis, zijn, als ze onze toekomstverwachting dooraderen, de lichtende voren waarlangs het hart zijn weg zeker weet.

ALBERT VERWEY.

Hervorming van het parlementaire stelsel
Door
Is. P. de Vooys

Stellingen:

I. De tegenwoordige toepassing van het parlementaire stelsel belemmert op een gevaarlijke wijze het tot stand komen der noodzakelijke maatschappelijke hervormingen.

II. Terwijl de volksvertegenwoordiging zich terecht beschouwt als de eenige gezaghebbende uiting van den volkswil beseft zij niet voldoende hoezeer haar werkvermogen is afgenomen en op hoe buitengewone wijze haar taak toeneemt.

III. Het gedeeltelijk overnemen van de taak der volksvertegenwoordiging door nieuwe maatschappelijke organen verzwakt een demokratisch landbestuur en leidt tot anarchie.

IV. Opheffing der gebleken gebreken moet samengaan met versterking van het gezag der volksvertegenwoordiging en wel door de organisatie in partij-clubs te onderschikken aan eene organisatie van werkcommissie's, die elk voor zich een gelijke taak tegenover de regeeringsdepartementen hebben als de volksvertegenwoordiging tegenover het geheele ministerie.

V. Een radikaal veranderde werkwijze der volksvertegenwoordiging kan alleen dan het gewenschte resultaat hebben, indien ook bij de vorming eener regeering het oude beginsel van een twee-partijen-stelsel geheel verlaten wordt en vervangen door dat van samenwerking der partijen op den breedst mogelijken grondslag.

* * *

Twee verschijnselen komen uit een woelend Europa zoo sterk naar voren, dat zij wel als vóorboden en kenmerken van een nieuwen tijd kunnen gelden. Het eerste is de volledige emancipatie, niet alleen politiek maar ook ekonomisch van de arbeidersklasse. Het tweede is het zoeken naar nieuwe vormen voor de staatsorganisatie en dus ook voor het bestuur van vrije volken. De vrijheid moet zich uiten in het zelfbestemmingsrecht, zoowel staatkundig als sociaal. Het verwerkelijken van zoo'n recht blijkt echter verre van eenvoudig te zijn, maar is een tasten en zoeken.

Niet overal vertoonen zich deze verschijnselen met gelijke heftigheid. Dat is ook volkomen begrijpelijk. In sommige staten maakt het rassen- of nationaliteiten-verschil de strijd zeer verwikkeld. De meer of minder groote afstand die er vroeger tusschen de klassen der maatschappij heerschte is ook van invloed op de mate hunner onderlinge verwijdering. Bovendien is de sterkte van het bestaande staatsverband en van de geldende sociale orde van groote beteekenis voor den weerstand die geboden wordt aan het doorbreken der nieuwe beginselen.

Deze verwekten in Oost-Europa, waar de volken voor den oorlog het meest verzwakt waren en de minste staatkundige vrijheden genoten, revoluties, terwijl de staten van West-Europa de kans hebben de opgekomen problemen geleidelijk, dus door evolutie tot oplossing te brengen. De kans; want de revolutie dreigde en dreigt ook hier wanneer niet met diep inzicht de aard der verschijnselen begrepen wordt, en de daad het inzicht gehoorzaamt om zijn aanwijzingen op den voet te volgen.

Het gunstigst staat de zaak voor de volken, die niet te lijden hebben van rassentegenstellingen, en die zich als natie één kunnen gevoelen. Verder ook voor de staten, die hun bestuur zoo ingericht hebben, dat het volk in al zijn geledingen met volle vrijheid en naar de mate der talrijkheid zich regelmatig kan doen gelden.

Ten slotte nog voor de samenlevingen, wier ekonomische organisatie het minst van den oorlog heeft geleden en zonder groote moeilijkheden tot een normale functioneering kan worden gebracht.

Wanneer dit alles bedacht wordt, blijkt wel dat voor ons

land de kans groot is om aan het leed en de nadeelen eener sociale revolutie te ontkomen.

Dit is van groote beteekenis. Het is toch ontegenzeggelijk waar dat de revolutiegedachte veler harten en hoofden vervult. Aan de éene zijde door vrees, aan de andere zijde door hoop en lust, wordt een koortsachtige stemming veroorzaakt, die nog wordt aangewakkerd door de grenzenlooze onzekerheid der wereldverhoudingen. En evenzeer is het onweersprekelijk dat de emancipatie der arbeidersklasse niet kan worden tegengegaan. Spoedige oplossing, ten minste het beginnen aan die oplossing, is in ons land even dringend noodzakelijk als elders.

Daarom is het zoo belangrijk dat ons geheele volk tot het besef komt hoe gunstig voor ons de kans staat om zonder revolutie, dat is zonder machtsoverweldiging en met wettige middelen een nieuwen tijd met nieuwe verhoudingen integaan. Dat geldt allereerst hen, die bang zijn voor een revolutie.

Vrees is altijd een slechte raadgeefster. Zij belemmert een rustige kijk op de moeilijkheden en doet allicht grijpen naar verkeerde middelen, naar een prikkelend vertoon van macht al evenzeer als naar toegefelijkheid waar die niet te pas komt. Vrees verzwakt wie er aan toegeeft en versterkt den tegenstander. Vrees wekt tegenstellingen, waar voor alles op samenwerking en wederzijdsch vertrouwen aangestuurd moet worden.

Het besef dat wij in ons land een revolutie kunnen vermijden, is ook noodig voor hen, die niet bang zijn voor een revolutie, en integendeel verzwegen of openlijk ernaar verlangen. Ik zonder daarbij uit de personen, die uit lust tot avontuur of gedreven door minderwaardige motieven graag alles op stelten zouden willen zetten. Zij vormen een woelige maar kleine groep, die nooit anders dan tijdelijk tot invloed kan komen, en altijd onder alle omstandigheden gevaarlijk is voor de vrijheid en het welzijn der samenleving. Juist hunne aanwezigheid en hunne bedrijvigheid moet voor de ernstiger revolutionair gezinden een waarschuwing zijn.

Deze zijn toch van meening dat een revolutie het eenige, of in elk geval het snelste middel is om de volledige emancipatie der arbeidersklasse en daarmede een betere samenleving te verwerkelijken.

De ervaring der jongste tijden moet hen echter wel geleerd hebben dat een ‘glorious revolution’ zooals zij zich die voorstellen verre van eenvoudig is.

Het socialiseeren der samenleving moet middel en doel tegelijk zijn. Maar gesteld al dat dit socialiseeren, en dan vooral in dezen tijd van een omgekeerde wereld, even eenvoudig te voltrekken was als het afzetten van een bestuur, dan nog is het de vraag wat voor vrijheden en welstand die gesocialiseerde samenleving aan hare leden kan aanbieden. En dat immers is juist voor de massa's de hoofdzaak. Zonder bevrediging op die punten zullen zij niet tot rust komen, wanneer zij eenmaal in beweging zijn gezet.

Het probleem der emancipatie der arbeidersklasse zal er nà den dag eener sociale revolutie even verwikkeld en even veelomvattend uitzien als daarvoor. Even verwikkeld en bovendien moeilijker, omdat een uitvoeringsgezag ontbreekt, of zoo het al wordt gesticht geen macht kan ontwikkelen.

Ook de revolutionnair gezinden moeten door de ervaringen in de oostelijke landen wel tot de erkenning komen dat het allereerste wat na de sociale revolutie noodig is, bestaat in het vormen van een bestuur en het verschaffen van macht aan dat bestuur.

Hier schuilt het gevaar, en hier is ook de oorzaak voor het onvermijdelijke leed, dat een sociale revolutie moet veroorzaken. Het gevaar namelijk van machtsoverweldiging en rechteloosheid, die een burgeroorlog verwekken. En als gevolg daarvan het nadeel, dat te midden van den strijd elke gelegenheid ontbreekt om de socialisatie der maatschappij zóo door te voeren, dat zij haar tot heil en niet tot een algemeene verarming strekt.

Wanneer evenwel de emancipatie der arbeidersklasse door evolutie en wel door een hervormd staatsbestuur kan worden doorgevoerd, moeten de voordeelen die dit boven een revolutie heeft ook voor de arbeidersleiders duidelijk gemaakt kunnen worden. Daarom is het ook voor hen van zooveel beteekenis dat zij inzien hoezeer de kans daarvoor in ons land gunstig staat.

In dit betoog zijn echter haken en oogen. *Wanneer* het doel door een evolutie te bereiken is, dan is deze boven eene revo-

lutie te verkiezen. Aan dat *wanneer* wordt echter getwijfeld. De ervaringen van dezen tijd leeren dat de arbeidersmassa's wantrouwig en ongeduldig zijn. Zoodra de politieke revolutie ergens uitbrak en voor zij staatkundig was bestendigd, wilden de baanbrekers onmiddellijk overgaan tot de socialiseering, waardoor zij een gouden tijd meenden te zien aanbreken. Het komt dan ook aan op deze twee punten:

1°. Vertrouwen in de ernstige bedoeling van het staatsbestuur om de maatschappelijke hervormingen vèr doortevoeren;

2°. dat die doorvoering snel en deugdelijk geschiedt.

Het eerste is niet zoo gemakkelijk te beoordeelen; het tweede echter wel. En 't is daarom begrijpelijk dat de aard en snelheid der hervormingen tegelijk als maatstaf voor de ernst der bedoelingen wordt aangenomen.

Wanneer ik in de eerste stelling spreek van een gevaarlijke belemmering dan bedoel ik hiermede dat een goed opgezette en werkelijk gewilde evolutie toch in een revolutie kan omslaan indien de hervorming langzaam gaat, en wel in 't oog loopend langzamer dan noodig is.

Zoo'n belemmering ligt in de toepassing van het parlementaire stelsel, zooals wij dat ook in ons land zien. De langzaamheid, de breedsprakigheid, het gebrek aan opschieten, het verkwisten van 's lands tijd, of hoe men het ook wil noemen is al te veel gehekeld dan dat we er thans nog over behoeven uit te weiden. Het zou ook te ver voeren om alle omstandigheden te bespreken die op de kwaal van invloed zijn en haar van jaar tot jaar deden verergeren. Ik wil er slechts op wijzen dat het onbillijk is de personen of in 't bijzonder onze nederlandsche politici er een verwijt van te maken.

Voor een deel zijn de gewoonten van de Tweede Kamer, die de meestal gemoedelijke sfeer ervan uitmaken, en die door een reeks van jaren ontstonden en zich bevestigden, schuld aan het respect-verlies dat ook in ons land bij pers en publiek te constateeren valt. Voor 't grootste deel echter is de langzame manier van werken, waardoor de wetgevende arbeid zoo uiterst traag verloopt, te wijten aan de op zichzelf logische en juiste toepassing van het parlementaire stelsel. Ik bedoel van enkele grondtrekken van dat stelsel, wier eerbiediging nood-

zakelijker geacht wordt dan een meer of minder nuttig effect. Die grondtrekken zijn inderdaad staatsrechtelijk principieel, en respectabel. Maar juist omdat ze dat zijn, en dus bij degenen die er direct meetemaken hebben vanzelfsprekend een oude, warme genegenheid en verdediging vinden, is het van een allereerst belang vasttestellen dat daaruit een gevaar en wel een groot gevaar kan voortkomen.

Niet alleen voor de maatschappij door een sociale revolutie, maar ook voor het demokratisch parlement zelf.

De sowiets en arsolraden zijn enkel al door hun bestaan een bewijs, dat geen verder betoog behoeft.

* * *

Het parlement onstond in een strijd tegen de monarchie. Het volk wilde medezeggingschap in zijn bestuur, en zocht naar verschillende methoden om zijne belangen zoo goed mogelijk te doen vertegenwoordigen in een college, dat steeds vrij groot moest zijn. Dat college vormde een gesloten eenheid zoolang het erom ging de macht van den vorst te beperken door een steeds verder voortgezette controle op zijne regeering.

Een aanvankelijk einddoel was bereikt toen de strijd met de monarchie gewonnen werd. Van toen af kon het parlement zelf aanwijzen hoe de regeering moest gevormd worden, terwijl aan het staatshoofd door de constitutioneele onschendbaarheid slechts een reguleerende rol werd toegekend. Daarmee begint eigenlijk pas de staatsvorm, waarvan het parlement de kern is, en ontwikkelt zich het parlementaire stelsel. Het groote college der volksvertegenwoordiging kan niet regeeren, het kan zich slechts uitspreken door stemmingen, en dus door een meerderheid.

Onvermijdelijk is daarom dat er een regeering wordt gevormd, die volgens de aanwijzingen van het parlement ontstaat en handelt.

Evenals het oorspronkelijke parlement den vorst controleerde, zoo doet het dit latere de regeering, die volgens zijn uitspraak is opgetreden. Er is een algemeene machtsdelegatie aan ministers, die echter nauwkeurig door de grondwet is geregeld en beperkt. Daardoor behoudt het parlement tegenover de regeering zijn eenheid, die echter naar binnen toe is uiteengevallen, omdat er geen eenheid van meening en dus ook niet van wil

kan bestaan betreffende bestuursmaatregelen, die ter verhooging van de vrijheid en de rechtszekerheid zooveel mogelijk in wetten moeten worden vastgelegd. Om de volkswil te kunnen ontcijferen, te vormen en te leiden moesten er partijen ontstaan met hunne politieke organisaties. Deze maakten het mogelijk dat het volk zich van tijd tot tijd uitsprak, en vormden daardoor ook vanzelfsprekend de structuur van het parlement. De door het volk gekozen meerderheid wees de regeering en de algemeene lijnen van het bestuursbeleid aan. De overigen vormden de oppositie, aan wie bij uitstek het recht van controle te te beurt viel, maar die bovendien nog een zeer bijzonder recht te verdedigen had, n.l. dat der minderheden. Want dit is juist het bewonderenswaardige van het parlementaire stelsel dat door tal van jaren heen de vormen gevonden zijn, waardoor onbetwist aan de meerderheid de volle regeeringsmacht in handen gegeven werd, daar deze er geen misbruik van maakte om een minderheid te onderdrukken.

De oppositie behoort in 't parlementaire stelsel loyaal te zijn, maar de regeering is dan ook gedwongen het land zoo te besturen dat die loyauteit kan blijven bestaan. Werd daarvan afgeweken, en in lichten graad kon dat niet uitblijven, dan kwam bij de verkiezingen de omslag, die de minderheid aan 't bewind bracht.

Deze eigenaardigheid van het parlementaire stelsel, die voor alles de vrijheid der burgers waarborgde en daarom zoo hoog geschat wordt, moest er wel toe leiden dat twee dingen voor de stabiliteit noodig blijken te zijn en wel:

1°. dat de politieke organisatie het mogelijk maakte, en meer nog, het er op toelegt om de strijd der meeningen tot uiting te brengen in twee groote partijen of partijgroepeeringen, die elkaar in 't bestuur kunnen afwisselen.

2°. dat hervormingen slechts zeer geleidelijk tot stand gebracht worden, omdat overrompeling van een minderheid door een meerderheid uitgesloten moet zijn, en het parlement in zijn uitspraak moet zoeken hoever aan minderheidswenschen kan worden tegemoet gekomen.

Van daar dus een uitvoerige voorbereiding in 't publiek, een gedachtenwisseling, motiveering van beslissingen, in 't kort een

trage en dus langzame behandeling vooral van maatregelen die de politieke meening van het volk nauw raken.

Ik zou dit willen noemen de twee grondtrekken van het parlementaire stelsel.

Beginselen zijn het niet. Het zijn vormen die door een langdurige ervaring ontstonden. Zij hebben zooals ik reeds aanwees groote voordeelen, die niet onderschat mogen worden, doch daartegenover staan nadeelen die vooral in overgangstijden, zooals wij er nu een beleven, tot uiting komen. Dat er ook wel andere tijden geweest zijn waarin het parlementarisme moeilijk werkte, wordt weleens te veel vergeten. Bij alle revoluties, zoowel de Engelsche als de Fransche om van de hedendaagsche niet te spreken, dreigde het grondwet-gevende parlement, door ongeschiktheid om te werken, een mislukking te worden. Een nieuw gekozen volksvertegenwoordiging, die nog niet op een georganiseerd partijwezen rust en die niet over routine beschikt, kan slechts uiterst moeilijk op gang komen. De oorzaak ligt dan niet in de onbekwaamheid der personen maar in de groote taak om een vage, deels onbewuste, uit tallooze brokstukjes bestaande volkswil tot duidelijke en eenvoudige uiting te brengen. Slechts bij uitzondering kunnen geniale persoonlijkheden door hun inzicht en energie hiervoor de leiding nemen. Dezelfde oorzaak kan echter ook op een oude reeds bestaande volksvertegenwoordiging inwerken, vooral wanneer de politiek achterblijft bij haar natuurlijke taak om aan een nieuwe volkswil voor sterk opkomende verlangens naar hervormingen passende vormen te geven. Dat is het wat wij thans beleven, en wat door overdrijving soms de verwording van het parlementarisme wordt genoemd.

De groote meeningsverschillen over het bestuursbeleid konden al sedert een kwart eeuw geen voldoende ruimte vinden in de twee groote partijen, die gedurende de 19e eeuw in bijna alle parlementen, om den voorrang hadden gestreden. Niet alleen kwamen er in die partijen splitsingen, die met kunst en vliegwerk door coalities, bloc's, concentraties of hoe men die ook noemen wilde, overbrugd moesten worden. Er kwam bijna overal ook een derde groep naar voren.

Daardoor moest wat ik in mijn tweede stelling noem het werk-

vermogen van het parlement sterk verminderen. In de zittingen der volksvertegenwoordiging moet men dan trachten goed te maken wat door de politiek onvoorbereid is gelaten. Algemeene politieke besprekingen zijn onvermijdelijk geworden om de onderlinge verhoudingen der partijen te leeren kennen, en om de beteekenis dier partijen ook voor de kiezers te verduidelijken. Daarnaast komt er over de groepen der volksvertegenwoordiging een sterke neiging, door een soort onderlinge wedijver, om de controletaak over de bestuursmaatregelen uitvoerig ter hand te nemen; op fouten, zoowel als op te kort komingen den vinger te leggen; een ijver die voor systematische besprekingen geen geduld meer heeft.

Wij zien daarvan in onze Tweede Kamer een duidelijk beeld, doordat interpellatie's en vragen elkaar in een onophoudelijke bonte rij opvolgen.

Het een, zoo min als het ander, laat zich gemakkelijk inperken. Het kost niet alleen veel tijd, maar legt ook enorm beslag op de werkkrachten van volksvertegenwoordiging en regeering.

Te zeggen dat het verminderd werkvermogen alleen een gevolg zou zijn van slechte gewoonten en van gebrek aan zelf beheersching, geeft slechts een andere naam aan hetzelfde verschijnsel, doch wijst de oorzaak niet aan.

Die oorzaak is het verloren gaan eener eenvoudige politieke organisatie van het parlement in een zich wel bewuste ‘working-majority’ en loyale oppositie, en het zich oplossen in verschillende partijen en partijtjes, elk op zich zelf zonder scherp bewuste politieke wil en te samen zonder voldoend sterke uitgesproken verhoudingen onderling. En de oorzaak daarvan is weer dat het zoo uiterst moeilijk is om uitingen te zoeken voor een volkswil aangaande de taak die de Staat in de naaste toekomst te vervullen heeft. Er is zoo'n volkswil niet. Er zijn verschillende belangen van allerlei groepen uit een in groote woeling geraakte maatschappij, die alle om behartiging vragen, zonder dat zij alle weten hoe dat kan en moet geschieden. Duidelijker beeld dan de oorlogsjaren gaven is moeilijk te vinden. Uit de volksvertegenwoordiging kwamen wel wenschen, maar kwam nooit een systeem, een goed overdacht geheel van beginselen voor wat het crisisbeleid moest heeten. De regeering moest het maar

uitvoeren, en zoo mogelijk de leiding houden van de vele pogingen der belanghebbende groepen om zelf de behartiging hunner belangen ter hand te nemen. Evenzoo gaat het nu weer met het overgangsbeleid. Dit alles wijst er juist op hoe groot de taak geworden is die de regeering te vervullen heeft, en hoe groot ook de taak van het parlement om aan de regeering duidelijk te maken wat hiervoor de volkswil is.

Verwonderlijk is het niet. Men kon het zien aankomen, al is de vaart waarmee het kwam door den oorlog verrassend en overrompelend groot geworden.

De derde groep, die in bijna alle parlementen doordrong was die der socialistische arbeiders, die niet een regeling van een of ander bijzonder deel van de bestaande taak van den rechtstaak vroegen, doch een diepgaande verandering der maatschappij, een verandering van het bezit, van de taak der producenten en van de verdeeling van 't maatschappelijk inkomen.

De rechtsstaat moest omgezet worden in een sociale staat.

Dat kon eerst worden afgewezen, daarna opgehouden met concessie's, doch deze werden en worden langzamerhand zoo groot, dat aan het overzien van de volle taak in de geheele breedte, en het peilen ervan tot de uiterste diepte niet meer te ontkomen is. Zoo'n taak had nog nimmer een parlement, en het komt ervoor te staan in een verzwakten toestand.

Aan die moeielijkheid moet een oplossing gegeven worden, en er zijn maar twee wegen: vervanging van het parlement door andere organen van den volkswil of hervorming van het parlement om zijn werkkracht aantepassen aan de onafwijsbare taak.

De eerste weg is die der Russische bolsjewiki. Zij hebben zonder lang zoeken een volksvertegenwoordiging opgebouwd met een krachtigen wil door eenvoudig één partij erin optenemen en alle andere uittesluiten.

Feitelijk is iets dergelijks ook in het romp-parlement van Cromwell en in de eerste Fransche wetgevende vergadering geschied. Tegenstanders werden verwijderd.

Het behoeft geen lang betoog dat dit niet de weg naar de vrijheid is. Het is integendeel een die reeds spoedig moet leiden naar 't schrikbewind, den dictator en de mislukking.

Er blijft dus geen ander middel dan de hervorming van 't parlement op den vasten grondslag van de zoo breed mogelijk gekozen volksvertegenwoordiging als eenige uiting van den volkswil. Van de snelheid en de deugdelijkheid waarmee die hervorming geschiedt, hangt het af of de omweg en de lijdensweg over revolutionaire organen moet worden meegemaakt.

Er schijnt een eenvoudige oplossing te bestaan, die ook in ons land herhaaldelijk is voorgedragen. Ontlast de volksvertegenwoordiging van een groot deel van haar taak, en wel in 't bijzonder van dat wat er bijgekomen is, de sociale hervormingen.

Om dat te kunnen doen moeten er natuurlijk andere organen worden aangewezen of gemaakt, die het werk van het parlement overnemen. Die gedachte hecht zich bijzonder vast aan de Raden van Arbeid, zooals die door minister Talma zijn voorgesteld, en die ook binnenkort door de uitvoering van de Radenwet zullen moeten worden gekozen.

Toch is het noodzakelijk deze aanhechting nauwkeurig te bekijken. Allereerst is het onjuist aantenemen dat het verband er al is. De Raden van Arbeid zullen niets anders zijn dan uitvoeringsorganen met een uiterst beperkte taak. Minister Talma heeft alleen gedacht en gehoopt dat ze later met meer belast zouden kunnen worden.

Nu is er een zeer groot en belangrijk onderscheid tusschen het uitvoeren eener vastgestelde regeling of het aangeven van die regeling zelve. Een uitvoeringsorgaan vervangt ambtenaren, of ziet op ambtenaren toe. Wetgevende arbeid, zooals het parlement die verricht, berust niet allereerst op kennis van feiten en verhoudingen, noch ook op technisch redigeerend vermogen. Daarvoor zijn de departementen met hun staf van deskundige ambtenaren aangewezen.

Wat is toch 't wezen van 't parlementaire werk? Voor alles om te waken voor de vrijheden der burgers. Daartoe dient ook dat belangrijke bestuursmaatregelen niet aan de regeering en aan hare ambtenaren overgelaten worden maar bij de wet vastgesteld. De voorgestelde wetten moeten dan getoetst worden. Niet door een opperste deskundige instantie. Dat is de volksvertegenwoodiging niet en dat behoeft ze ook niet te zijn. Wel echter als orgaan van het volk dat nagaat of de rechten

die gegeven worden en de plichten die de wet oplegt, overeenstemmen met den wil van het volk. Wanneer zulk werk overgedragen wordt aan een college, waarin slechts enkele groepen der bevolking vertegenwoordigd zijn, is er geen waarborg dat de belangen van andere groepen niet leelijk in 't gedrang komen. Het is volstrekt niet ondenkbaar dat b.v. een Raad van Arbeid voor de bouwbedrijven tegelijk zulke hooge loonen voor de arbeiders en goede winsten voor de aannemers vaststelt dat beide tevreden zijn. Maar wie betaalt dan de verhooging der woninghuren? Het is dan ook duidelijk dat nieuwe wetgevende organen steeds zullen moeten werken onder het oppertoezicht van het parlement. Dat kan hen een taak toewijzen, maar dient dan tegelijk die taak streng te beperken of de richtlijnen ervoor vast te stellen.

Niemand moet zich echter verbeelden dat dat gemakkelijk is. Van ontlasting van het parlement kan daarbij geen sprake zijn. Het controle- en toetsingsrecht wordt gecompliceerder, en evenzoo de regeling der verantwoordelijkheid bij overschrijding van bevoegdheden. Wat er ook overigens moge pleiten voor een decentralisatie der wetgeving en voor organische vertegenwoordiging, het werk van het parlement kan daardoor niet minder worden. Dat ook de snelheid der hervorming er niet mee vergroot kan worden moet bij eenig nadenken evenzeer duidelijk zijn. Allereerst toch moet het nieuwe instrument zelf in elkaar gezet worden. Dat kost tijd en overleg. Zoolang kan er aan de eigenlijke hervormingen niets gedaan worden. En als het instrument er dan eenmaal is moet het gaan werken. Zonder routine gaat dat stroef en langzaam.

Vandaar dan ook dat er gezegd is: schep geen nieuwe organen, maar maak gebruik van de organisatie's, zooals die in de vrije maatschappij zijn ontstaan en gegroeid. Daartegenover moet dan echter staan dat die vrije organisatie's onvrij gemaakt worden. Zij zullen zich hebben te onderschikken; zij zullen van organisatie's worden tot organen die onder leiding van regeering en parlement gaan werken. Kan men zich al denken dat het eenvoudiger is om dit tot stand te brengen, in geen geval wordt daarmee bereikt dat het parlement ontlast wordt.

Dat is alleen te verkrijgen door aan de decentralisatie een

vrij ver gaande autonomie te verbinden. Deze weg moet echter noodzakelijk voeren tot oplossing van een demokratisch landsbestuur, tot prijsgeven van de vrijheid en verdraagzaamheid die daarmee bereikt werden en tot maatschappelijke anarchie.

De sociale hervormingen zijn niet meer een klein onderdeel van de bestuurstaak. Zij worden meer en meer de hoofdzaak. Daarop concentreert zich de hoofdaandacht van de geheele bevolking, al ware het alleen om het nauwe verband dat er tusschen die sociale hervormingen en de belastingen moet bestaan. Van uit dat verband komt het groote probleem der socialiseering, de monopolie's, staatsbedrijven, staatscontrole, enz. met kracht naar voren. Een volksvertegenwoordiging die de leiding op zulk werk uit handen geeft, doet daarmee vrijwillig afstand van haar gezag.

Bovendien is een orgaan, waarin slechts enkele groepen der bevolking vertegenwoordigd zijn nimmer gedwongen om de rechten van andere groepen te ontzien, en zal onwillekeurig geleid worden tot misbruik van macht.

Wanneer wij goed toezien op wat de oorlogsverhoudingen in de samenleving zoo scherp naar voren brachten, en wat thans die samenleving van alle kanten schade bezorgt en bedreigt, dan is het juist de verwording der op zichzelf noodzakelijke en goede organisaties van gelijksoortige belangen tot machten in den staat.

Of het zijn groepen van ondernemers of van werklieden, of het zijn boeren of schippers, spoorweg-, postpersoneel, gemeentewerklieden, mijnwerkers, of reeders, verveners, bakkers, wie dan ook, zij kwamen tot het besef dat zij vereenigd een macht waren die zich kon doen gelden. De verleiding om van die macht gebruik te maken kan practisch nimmer weerstaan worden. De groote opgave der toekomst is niet om die machten te onderdrukken. Dat zal niet gaan. De taak is om die machten te onderschikken door evenwicht er tusschen te brengen. Het eenige gezag dat dit tot stand kan brengen is het geheele volk. Geeft dat zijn gezag uit handen dan moet er strijd ontstaan en door dien strijd anarchie.

Ik zou niet volledig zijn wanneer ik hier niet iets nader inging

op de vraag of er voor lichamen als de Russische sowiets of de Duitsche arsolraden geen taak was weggelegd, en of deze comité's ondanks de heftige veroordeeling die zij onder den naam bolsjewisme ondervinden, niet wijzen op een oer-aandrang die tegen alle redenatie en argumentatie in toch zich doorzet en de toekomst voor zich heeft.

Er wordt inderdaad zoo iets dergelijks gedacht of gevoeld; en niet alleen door de woelige menigte maar ook door mannen die rustig en objectief de wereldontwikkeling aanzien. Zij moeten echter bekennen, dat hun inzicht berust op dezelfde kwestie die ik hier behandelde en die hen tot de conclusie leidt dat geen parlement in staat is de socialisatie van het bedrijfsleven uittevoeren, zoodat de lichamen die dit *wel* kunnen en het ook inderdaad doen, nimmer op zij gezet kunnen worden, hoe onvolmaakt zij ook ter wereld komen. Ik moet erkennen dat er hier een ernstig dilemma is. In mijn eerste stelling heb ik het reeds uitgedrukt dat de arbeiders- en soldatenraden opkomen kunnen en zullen, indien het parlement onbekwaam blijkt zijn historische taak te vervullen. Maar ik noemde het optreden van deze comité's ook tegelijk een gevaar. Daarmede bedoelde ik, om het nog eens te herhalen, dat er niet alleen onderdrukking in de plaats zal komen van vrijheid, maar tevens dat de welstand van allen er door zal teruggaan.

Dat geldt echter vooral de revolutionnaire geboorte en uiting der sowiets of arsolraden, en men kan zich afvragen, zooals op 't oogenblik ook in Duitschland geschiedt, of niet in anderen vorm deze raden kunnen medewerken aan de groote maatschappelijke hervormingen? Gaat men deze richting uit dan zijn twee dingen niet te ontwijken.

Ten eerste moeten deze tweeledige comité's, die toch zoowel soldaten als arbeiders omvatten, het militaire element waardoor zij sterk waren, zich handhaafden en hunne besluiten uitvoerden, absoluut laten schieten. Doen zij dat niet, dan blijven zij een macht in den staat, of wel valt de staat uiteen in kleine gebieden, waarbinnen de raad oppermachtig is. Strijd tusschen gebieden is dan niet te vermijden, zoodat burgeroorlog latent aanwezig zal blijven. Wordt echter het militaire element onderdrukt, dan blijft er over een zuivere arbeidsraad, die in politieken

zin aan den staat en dus aan het parlement ondergeschikt moet zijn of gemaakt worden.

In de tweede plaats zullen op den duur dergelijke arbeidersraden op een regelmatige manier moeten worden samengesteld, dat wil zeggen wettelijk geregeld.

Dan komt de revolutionnaire praktijk echter terug tot de evolutionnaire gedachte der raden van arbeid. Dat wil niet zeggen dat er geen groot verschil zou zijn tusschen onze raden van arbeid en de arbeidersraden die men in Duitschland op 't oog heeft. Er is verschil in samenstelling en in taak. De arbeidersraad bestaat uitsluitend uit arbeiders door arbeiders gekozen. Onze raad van arbeid bevat werkgevers en werknemers. Zijn taak is uitvoering der verzekeringswet. De Duitsche arbeidersraad zou de fabrieken moeten socialiseeren. Toch is er bij het sterksprekende verschil deze overeenkomst dat de raad is een staatsorgaan, wettig ingevoerd, wettelijk geregeld zoowel wat de samenstelling als wat de taak betreft. Daarom blijft voor beide gelden dat zij het parlement niet vervangen en niet ontlasten. Of voor de sociale hervorming organen noodig zijn en in 't leven geroepen worden, dan wel revolutionnaire instellingen hervormd worden tot zulke organen of eindelijk bestaande vrije organisatie's met de taak belast worden, 't blijft steeds hetzelfde. Of arbeidersraden, raden van arbeid, loonraden, Whitleyraden, belast zijn met uitvoering der arbeidersverzekering, met voorbereiding der regeling van loon en werktijd, met medezeggingschap der arbeiders in een demokratisch fabrieksbedrijf, of met socialisatie der ondernemingen, steeds behoeven zij een vasten grondslag, een opdracht, leiding en controle.

De eigenaard van de veelsoortige sociale hervormingen, waarom onze maatschappij dringend vraagt, eischt dan ook onverbiddellijk dat er een sterk, gezaghebbend, dat is respectverdienend parlement bestaat. Deze kracht en dit gezag berusten niet op formeele verhoudingen, en worden niet verbeterd door machtsuitoefening, doch kunnen er alleen zijn doordat zij zich toonen, en wel door goede en groote prestatie's.

Men zal mij tegenwerpen dat ik hierbij parlement en regeering verwissel. Niet van de volksvertegenwoordiging maar van de regeering moet de kracht uitgaan, die door de genomen maat-

regelen vertrouwen verwekt. Gaarne zal een parlement zoo'n regeering steunen. Ik ontken niet dat inderdaad in de regeering zich de bestuurskracht moet concentreeren, maar ik ontken wel dat het parlement hiervoor geen verantwoordelijkheid draagt. Het is juist een der allereerste daden van een sterk parlement, dat het zorgt voor de best bereikbare regeering. En het is juist een der allereerste kenmerken van een zwakke, onvermogende volksvertegenwoordiging, dat zij zich een slappe, opportunistische, plooibare regeering laat welgevallen. Het begin is daarom de hervorming van het parlement zelf.

Dat dit niet moet geschieden door andere organen er naast of er onder te stellen heb ik reeds betoogd. Er blijft dus over een interne verandering, die de eenheid van de volksvertegenwoordiging als uiting van den volkswil onaangetast laat en versterkt.

* * *

In bijna alle landen, ook bij ons, zijn de gebreken erkend en wordt er gezocht naar oplossingen. Het probleem is er niet alleen een van de werkwijze, zooals die door grondwet en reglementen wordt vastgesteld, maar ook en vooral een van organisatie. Dit is zelfs het primaire. Bestaat er in eenig groot lichaam, dat op de samenwerking van vele personen berust, een organisatie die, al naar den aard van het werk, een juiste verdeeling van dat werk vaststelt, zonder het verband tusschen de deelen verloren te doen gaan, dan laat de werkwijze zich logisch uit de organisatie afleiden. Is echter de organisatie fout, dat wil zeggen onpassend voor den aard van het te verrichten werk, dan kan dit door geen werkwijze goed gemaakt worden. Er komt dan zooveel omslag dat deze meer en meer tijd vergt en de afdoening van het werk in dubbele zin bederft. Het werk gaat dan namelijk langzaam en het gaat slecht.

Dit geldt voor elke organisatie, en ook voor die der volksvertegenwoordiging. Onze Tweede Kamer is zeer ingewikkeld en bovendien zeer los georganiseerd. Het is meer de historische ontwikkeling dan een logisch systeem dat de tegenwoordige toestand verklaarbaar maakt. Zoolang dit college zijn voornaamste taak, n.l. de behandeling van voorgelegde wetsontwerpen be-

schouwde op den grondslag dat de volksvertegenwoordiging één geheel was, dat tegenover het *geheele* volk een zware verantwoordelijkheid droeg - lag het voor de hand de besprekingen zorgvuldig voor te bereiden. Daartoe dient de instelling der afdeelingen. Elke afdeeling is een kleinere besloten vergadering. Het verband tusschen het werk der afdeelingen wordt gelegd door de commissie van rapporteurs, die ook op de algemeene vergadering leiding geeft aan de besprekingen. Deze formeele organisatie, die met opzet zeer los was, daar de afdeelings-samenstelling, de leiding ervan en de rapporteurs voortdurend wisselen, is gebleven en beheerscht ook de werkwijze.

Toch beantwoordt dit niet meer aan de werkelijkheid. Ik bedoel daarmede dat de samenwerking der Kamerleden op geheel andere wijze geschiedt dan door de afdeelingen en wel omdat zij niet meer in de eerste plaats het geheele volk doch een partij vertegenwoordigen. De ware organisatie wordt daarom gevormd door de partijclubs, die langzaam maar toch stap voor stap officieel erkend worden. Alleen de werkwijze van de Kamer hield er geen rekening mede.

Naast deze tweeërlei indeeling van werkorganen, bestaat er nog een derde, die zich meer en meer opdrong doch nooit systematisch maar te hooi en te gras werd toegepast. Voor doeleinden van zeer verschillenden aard vormden er zich officieus verschillende commissie's, van de partij-leiders te samen los en tijdelijk, maar werden er ook officieel door de Kamer zelve verschillende commissie's ingesteld met een speciale opdracht en taak. Zelfs ging de regeering er reeds eenige malen toe over om staats-commissie's te benoemen, b.v. voor grondwetsherziening, die eigenlijk het karakter droegen dat zij het parlementaire werk moesten vergemakkelijken.

Objectief gezien is alles verklaarbaar, maar het verklaart tevens hoe het komt dat velerlei pogingen om de werkwijze van de Kamer te verbeteren schipbreuk lijden. Wanneer men de drieërlei basis voor de innerlijke organisatie gaat vergelijken en zich ten doel stelt één ervan uit te kiezen om de andere twee af te schaffen, schijnt de partij-indeeling de meest reëele. Die komt zoo geheel en al voort uit het politieke instrument waardoor de volksvertegenwoordiging gekozen wordt, dat er

geen sprake van kan zijn *deze* af te schaffen. Toch zou het niet doelmatig zijn daarop een nieuwe werkwijze voor de Kamer optebouwen. Evenals het vroeger noodzakelijk was dat regeeringsmeerderheid en oppositie in een voortdurende nauwe aanraking bleven om te zorgen dat de rechten der minderheid zoo ver mogelijk erkend werden, zoo moet dit thans ook voor de verschillende partijen geschieden.

Het isoleeren der partij-denkbeelden verscherpt de tegenstellingen, en breekt stelselmatig alle bruggen af, waarover samenwerking moet tot stand komen.

Daarom is het begrijpelijk en alleszins juist dat er naast de organisatie van partijclubs een andere bestaat, waarin meeningsuitwisseling plaats vindt.

Het is echter niet begrijpelijk en niet juist dat daarvoor tweeërlei vormen bestaan, die der losse afdeelingen, en die der iets vastere maar toch ook nog vrij losse commissie's.

Wanneer men - en daarop wordt toch reeds van velerlei kanten aangestuurd - de commissie's meer en meer wil gaan invoeren, dan moet dit systematisch geschieden, en met loslating van het omslag gevende werk der afdeelingen.

Het is zeer goed mogelijk daarvoor vormen te vinden, die de voordeelen der afdeelingen bijbehouden, zonder dat de nadeelen in den koop moeten worden genomen. Voordeelen zijn b.v. dat alle Kamerleden het werk der afdeelingen kunnen meemaken en zich daardoor op hoogte stellen. Voorts dat de schriftelijke gedachtenwisseling met de regeering publiek wordt in Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord, zoodat vóor de openbare behandeling het volk instaat is aan zijne vertegenwoordigers zijn meening te doen kennen.

Wanneer z.g. vaste commissie's uit de Kamer, en wel voor elk der ministerieele departementen één, hunne vergaderingen openstellen voor alle Kamerleden, en voorts van hunne bevindingen en van hun overleg met den minister een enkel stuk publiceeren, is niets verloren en veel gewonnen. Het spreekt dan wel van zelf dat in die vaste commissie's zooveel mogelijk alle partijen één of meer leden en plaatsvervangers moeten kunnen aanwijzen. Van weinig belang is het of daardoor sommige commissie's groot en andere klein worden. Ook is een

evenredige vertegenwoordiging niet van zoo groot belang, daar toch ten slotte elk lid eener commissie zou kunnen stemmen naar de grootte-verhouding der partijen in de Kamer.

Er is daarmede veel gewonnen, want er wordt een regelmatig en vast contact gevormd tusschen elken minister en de Kamer. Beide kunnen elkaar voortdurend op de hoogte houden. Elke minister kan zich van te voren ervan vergewissen of zijne plannen ingang kunnen vinden en de Kamer kan zich een veel juister oordeel vormen, onder andere ook van de geschiktheid der ministers voor hun taak. Toch zou er wel iets verloren gaan n.l. het verrassende en dramatische der openbare Kamerzittingen, omdat de wetsontwerpen veel minder verworpen zullen worden, daar zij in politieken zin beter voorbereid, en teruggenomen zullen zijn indien zij geen kans van slagen hebben.

Portefeuille-kwestie's zouden binnenskamers snel verloopen en in 't openbaar hoofdzakelijk ontstaan door werkelijk belangrijke geschillen tusschen de partijen, die natuurlijk steeds ter beslissing voor de openbare vergadering komen. Zou echter het publiek daarbij niet meer belangstelling gaan toonen indien het weet en begrijpt dat de politieke strijd inderdaad om belangrijke zaken en groote beginselen gaat?

Van de twee organische indeelingen der Kamer, die naar partijen, en die naar ernstige vaste werkcommissie's welke beide noodzakelijk zijn, omdat beide een reeële taak hebben, moet de laatste overheerschen. De politiek in de Kamer moet zich daaraan ondergeschikt maken met het gevolg dat ook de politiek in het land zich er meer en meer naar zal gaan richten. Dat laatste in dezen zin dat de politieke partijen er belang bij verkrijgen zulke personen naar de Kamer te sturen dat zij de voor haar belangrijkste plaatsen in de commissie's door de meest deskundigen kan bezetten.

De onderschikking der partij-clubs moet berusten op het inzicht en op de wil van het volk dat zijn vertegenwoordiging allereerst ernstig werk verricht, zooveel mogelijk met erkenning en waardeering van alle gezindheden. Doordat de partij-clubs de mandatarissen zijn der vaste commissie's onderschikken zij zich daaraan vanzelfsprekend op gelijke wijze als het geheele

volk dat doet aan zijn parlement, dus op volkomen demokratische wijze.

Toch blijft er voor de partij-clubs nog genoeg en belangrijk werk over. Zij onderschikken zich wel in den dagelijkschen gang van zaken, doch zij zijn toch en blijven de machten die richting geven, en die de beginselen van staatsbeleid zuiverder en reeëler kunnen zien wanneer zij niet meer in bijzonderheden behoeven aftedalen. Zij houden de voeling met hunne partijen en daardoor met het volk, zij doordringen daarvan hunne gedelegeerden in de commissie's, vragen hen rekenschap, en beinvloeden daardoor veel sterker de regeering dan zij het thans in 't openbaar vermogen te doen.

Bovendien is er nog iets. Voor eenheid en kracht van 't parlement is het noodig dat de splitsing in organen overbrugd wordt. Er moeten middelen zijn, waardoor zoowel de commissie's als ook de partij-clubs met elkaar en met het bureau van de Kamer in verbinding staan.

Daarvoor kan eene hoogst belangrijke instelling in 't leven geroepen worden, die (naast de Kamer in haar geheel) voor ons staatsleven van uitnemend belang kan worden, n.l. een centrale commissie van twee afdeelingen, een van de voorziters der partij-clubs en eene van de voorziters der vaste commissie's die afzonderlijk of gezamentlijk onder leiding van den Kamer-voorzitter bijeen komen, en die vaste leiding aan 't parlementaire leven kunnen verschaffen.

Ik ben nu echter al veel te ver afgedwaald naar 't maken van een plan, terwijl ik slechts ten doel had om een organisatorisch beginsel aan te wijzen, dat ik in de vierde stelling heb uitgedrukt en dat op allerlei wijzen te verwezenlijken is.

* * *

Een innerlijke reorganisatie onzer volksvertegenwoordiging moet ook een radikale verandering brengen in de werkwijze. Het is onnoodig daarover veel te zeggen, want die werkwijze volgt geheel en al logisch uit den opzet eener goede organisatie. De taak en de bevoegdheden van elk orgaan zijn reeds opgesloten in zijn samenstelling. Alleen wanneer de organisatie niet goed

is, komen de verwikkelingen in de werkwijze. Toch zijn er nog enkele omstandigheden die van grooten invloed kunnen zijn op het slagen eener poging om het parlement voor een zware taak te versterken in zijn gezag en werkvermogen.

In de eerste plaats moeten de partijen goed georganiseerd en goed geleid worden. Dat is zoozeer in hun eigen belang, dat er hier niet veel over te zeggen valt.

In de tweede plaats is het noodzakelijk dat de regeeringstaak in haar geheel over de departementen juist, dat wil zeggen doelmatig verdeeld is, en dat die departementen ook goed samen werken waar dat noodig is. Practisch was daarop de invloed van 't parlement uiterst gering en de macht der bureaukratie groot.

De vaste commissie's krijgen echter ongetwijfeld de gelegenheid daarin doortedringen en waar noodig de verbeteringen te bewerken.

Ten slotte echter is er eene omstandigheid van veel grooter belang, dat is de verhouding van de regeering tot de volksvertegenwoordiging en dientengevolge ook die van de ministers tegenover de eventueele vaste commissie's uit de Kamer. Die verhouding is steeds bepaald door het parlementaire stelsel. De hoofdeisch daarvan was dat een parlementaire meerderheid de regeering vormde. Die meerderheid ondersteunde dan de ingediende plannen tegenover de kritiek der oppositie. Vanzelfsprekend was er daarom een bijzonder voorafgaand overleg, niet tusschen regeering en parlement, maar officieus of verborgen tusschen de regeering en de meerderheid. Officieel bestond er een terughouding van de regeering, die uitdrukking vond in afgrenzing van bevoegdheden. De Kamer had hare rechten, en elke minister de zijne. Zoozeer werd dat gevoeld dat de meest principieele opvatting van het stelsel, het onvereenigbaar achtte dat een minister tegelijk parlementslid was.

In Engeland is daarentegen 't beginsel van overleg en verband tusschen regeering en meerderheid juist door het lidmaatschap der ministers van Lager- of Hoogerhuis openlijk gehandhaafd.

Voor vruchtbaar wetgevend en hervormend werk is een regelmatig overleg, ook over plannen voor de wetgeving, alsmede voor de uitvoering der aangenomen wetten nimmer af

te keuren. Er is eigenlijk niets tegen in te brengen. Het wordt slechts vermeden met het oog op den politieken strijd. Daarom is het twee-partijen-stelsel voor dat overleg een belemmering, die met dat stelsel aanvaard moet worden.

De nadeelen ervan zijn echter grooter geworden, naarmate het twee-partijen-systeem kunstmatiger werd. De regeeringsmeerderheid was al vrij lang geleden niet meer een zuiver eensgezinde goed georganiseerde partij. Er kwam een bloc, een concentratie, of coalitie op een of ander accoord of compromis. Het overleg van de regeering met zoo'n meerderheid werd moeilijker. Veel takt was er noodig, en elk oogenblik konden er kwestie's rijzen. Vandaar dat de terughouding tegenover de minderheid nog grooter werd, en bovendien door gebrek aan goed omschreven overeenstemming bij de meerderheid ook deze dikwijls voor verrassingen moest worden geplaatst.

Ten onrechte is dit weleens aangezien voor een versterking van 't regeeringsgezag tegenover 't parlement, omdat ministers genoodzaakt waren van de volksvertegenwoordiging allerlei dingen af te dwingen door bedreiging met een ministercrisis.

Het tegendeel is echter 't geval. Het toonde een verzwakt regeeringsgezag, dat niet op genoeg steun kon rekenen en zich onzeker gevoelde.

Wanneer een parlement daarin verandering wil brengen, ondergraaft het daarom niet de positie van de regeering. Omgekeerd zorgt het dat zoowel het eigen gezag als dat der regeering grooter, wijl zekerder en rustiger wordt.

Daartoe is echter noodig dat men eens en voor goed de fictie van de twee partijen of partijgroepen, die beurtelings de regeeringszetels bezetten, laat vallen. Het is een fictie, die slechts kunstmatig in 't leven wordt gehouden. De tijd en de eischen van groote maatschappelijke hervormingen zijn niet meer te dringen in twee schema's van staatsbeleid. Tal van verschillende factoren bij de behartiging van geestelijke en materieele belangen, veroorzaken de splitsing in meer dan twee partijen.

Het vormen van een regeering na de verkiezingen, van een regeering die kracht kan ontwikkelen, en die tegelijk zich op een breed overleg met verschillende groepen van volksvertegen-

woordigers kan baseeren, moet logisch op een ander beginsel berusten, en wel op de breedst mogelijke samenwerking die er tusschen de partijen mogelijk is. De programma's van de partijen zijn daarvoor maatgevend, en niet de wijze waarop zij elkaar bij de verkiezing bestreden. Het ideaal is een nationaal kabinet van alle partijen, indien er een werkelijk nationale taak met aller instemming te vervullen is.

Het naastbijliggende is een ministerie waarin zooveel mogelijk partijen vereenigd zijn, die een grondslag van practische samenwerking kunnen vinden.

Dit is volstrekt niets nieuws. Tijdens den oorlog zijn er in tal van landen nationale regeeringen gevormd. In Engeland heeft Lloyd George beproefd eene coalitie der drie oude partijen in stand te houden. In Duitschland is de nationale vergadering gekenmerkt door 't groote verbond van drie machtige partijen. België begint het nieuwe leven eveneens met een coalitie-regeering der drie groote partijen, waar geen andere meer tegenover staan. Dat het niet overal mogelijk of houdbaar is, bewijst nog volstrekt niet dat het oude beginsel der twee partijen sterker is, maar alleen dat de politiek nog niet rijp ervoor is, of dat de noodzaak om parlement en regeering sterk te maken zich nog niet diep genoeg doet gevoelen.

Toch is het geheel en al aanvaarden van dit nieuwe beginsel van de allergrootste beteekenis voor de hervorming van het parlementaire stelsel.

En die hervorming is noodig om het parlement weer te herstellen tot wat het wezen moet, het hart van een vrij volk, dat de beste, ja de eenige waarborg is om te midden der woelingen met het minste leed en de beste kansen voor het volkswelzijn, den weg naar de toekomst in te slaan.

Bonte beelden
Door
Marie Cremers

Er is een macht in ons die wil gelooven,
die wil verzoenen wat vijandig schijnt,
die de vernederingen komt te boven,
die wat besmet werd, immer weer verreint,
die alles nieuw maakt in ontembaar hopen,
die, hoe ook twijfeling haar verontrust,
gestadig naar 't onzichtbaar doel blijft loopen
en die geen dofheid in haar sluimer sust.

*

Onrust is in mij. - Ik zoek, kameraden,
uw lach en uw leven: ik kan niet alleen
mij in de zomersche bloemenzee baden,
nu de blijde natuur lacht en lieft om mij heen.

Geef mij een weerwoord, 't zij kwetsend of streelend,
- te lang waren droomen mijn eenige gezel.
Geef mij het leven weer, ernstig of spelend.
't Wordt mij te nauw in mijn eenzame cel!

*

Benijd geen ander!
Wij leven in elkander,
waar wij eenvoudig zijn.
Blijvend bezit is schijn.
Wij dansen heilige dansen:
de wisselende glansen
vallen nu hier, dan daar,
allen steunen we elkaar.
Wie leeft in zich overgeven
is opgelost in het leven,
dat alle zielen doorstroomt
en alle harten doordroomt.
- Wie spijtig zich af wil sluiten,
dien sluit de ritus buiten;
maar wie zichzelf verloren
zijn tot den dans verkoren.

De maat

Geen ding mag te veel aandacht vragen:
eén licht doorglanst het groot geheel.
Door eén groot rythme worden gedragen
de breede ernst, het klein gespeel.

Eén Liefde drijft de dagen, nachten,
tot hunnen op- en ondergang
in immer wisselende prachten,
gebaad in zilvren sferenzang.

Eén evenwicht herstelt de scheuren
en breuken op den langen duur
en immer straalt door wolkendeuren
de zon haar louterende vuur.

- Geef mij de maat, die immer klaarder
de dingen meet en mij vertelt
hoe aan mijn weegschaal geen kant zwaarder
dan de andre naar beneden helt.

Geef mij de lach, die alle weenen
schakeert in haar bewogen schal,
waar iedre wanklank is verdwenen
in symphonie van het heelal!

Mijn spel

't Leven is ernst, maar ik zal altijd moeten spelen:
te lange stilte maakt mijn hart bezwaard.
In mijn verhevenheid moet nog een vogel kwelen,
wiens blijdschap als een pijl door alle zwaarte vaart.

Laat mij den scherts behouden in mijn vreugde en nooden:
er is iets in mij dat niet treuren kàn.
'k Geloof in 't Leve', al sterf ik duizend dooden,
en draag in mij de lichte lach daarvan.

Aan de dwepers

Ook ik geloof in Liefdes overwinning
omdat zij sterker is dan nijd en haat.
Ook ik werk mee aan menschheids groote ontginning
en aan het gronden van een betere toekomststaat;
maar immer boeien zal mij 't leven òm het leven;
de werklijkheid is warm van wisselend gespeel.
Ik kan mijn droomen niet fanatisch geven
aan eéne leuze. 'k Zie van ieder deel
het eigen worstlen. Ik min de contrasten

van licht en donker en van groot en klein:
het leven herbergt ongedroomde gasten
die wonderlijker dan onze idealen zijn.
- O, waarom ben ik zwak? - de wereld met haar steilten en gevaren,
met haar bont leven en haar wisselende schijn
zal voor mij immer 't zoet van de verboden vrucht bewaren.
- Ik moet met mijn bescheiden deel tevreden zijn.

Mijn ezeltje

‘Het lichaam is uw dier waarop gij rijdt’.

Ik heb het arme dier te veel geslagen
en voortgedreven als 't niet loopen wou.
Ik heb het zware lasten laten dragen,
al hopend dat het eindlijk wennen zou.

Ik zag dat andre paardjes vlugger renden
en mij voorbij - dat was een hard gelag -
totdat ik eindelijk mij wel bekende,
dat ik mijn grauwtje daaglijks mindren zag.

Het kon niet verder en was telkens kreupel,
maar zoo gewillig en zoo vol geduld.
Ik stond beschaamd in 't spottende gepeupel,
en ieder heeft met raad mijn ooren vol gevuld.

- Ik laat mijn beestje nu niet verder loopen
dan het verdraagt en waag geen verre reis.
Ik moet het houden - mag het niet verkoopen -
en wel berusten in zijn trage levenswijs.

*

Eens zult ook Gij herinnering zijn,
die ik heb ingeweven
in het veelkleurig gobelijn
van mijn bewogen leven.

Dan zijt gij gansch mijn eigen deel,
de essentie van uw wezen
zal lichten als een rein juweel,
als vaste ster, verrezen

aan mijn opalen horizon
waar de gelaten stralen,
die ik als de symbolen won,
die mij den weg bepalen.

Dan groeit uw ziel langs eigen lijn
met mijne ziel oneindig voort,
zonder dat valsche flikkerschijn
van 't zuiver licht den glans verstoort.

- Ik ken uw eeuwige gelaat,
dat niets verduistert of ontstelt;
dat stralend door de ruimten gaat,
waarvan geen aardsche stem vermeldt. -

Gedichten
Door
M. Nijhoff

De kinderkruistocht

Ze hadden een stem in het licht vernomen:
‘Laat de kinderen tot mij komen’.

Daar gingen ze zingende hand in hand
Ernstig op weg naar het Heilige Land.

Dwalende zonder gids, zonder held,
Als een zwerm witte bijen over het veld.

In de armen van een der kinderen lag
Een wolke-wit lam en een kruis met een vlag.

De menschen gaven ze warme pap
En brood en vruchten en melk in een nap.

En kusten ze en weenden om het woord
Dat de kinderen lachend hadden gehoord.

Zij zijn bij den haven op schepen gegaan
En sliepen op 't dek tegen elkander aan.

De grootste der sterren schoof met ze mee
En wees den stuurman den weg over zee.

Soms schreide er één om een droom en riep
Over het water totdat hij weer sliep.

Met een dunne hand vóór haar gezicht
Dempte de maan de helft van haar licht.

Ze voeren voorbij den horizon
Waar de dag in een hoek van den hemel begon.

Toen stonden ze zingend voor-op het schip
En zagen in zee een wit huis op een klip.

Wie alles verlaat vindt in vaders huis,
Dat vele woningen heeft, zijn thuis.

Het anker rinkelde en viel in zee.
- 'Domine infantium libera me' -.

Het hart van een kind is zoo warm en los,
- 'Pater infantium liberet vos' -.

Zoo buiten de wereld en roekeloos,
- 'Domine infantium libera nos' -.

Dat ze gingen en zelfs geen afscheid namen.
- 'Libera nos a malo, Amen.' -

De verbrandende lampion

Vannacht zag 'k door het raam op het balcon,
Waar 't lamplicht langs de natte planken glansde,
Voorbij de balustrade een lampion
Van vreemd bleek licht die in het donker danste
Kantelend op de wind.
    Maar plotseling
Herkende ik: zijn gelaat dat met vermoeide
Wijd-open oogen daar voor 't venster hing
Terwijl de huid als dun doek openschroeide.

Het souper

't Werd stil aan tafel. 't Was of wijn en brood
Werd neergeslagen uit den greep der handen.
De kaarsvlam hing lang-wapperend te branden
En 't raam sprong open door een donkren stoot.

Als water woelden in den nacht de landen
Onder het huis. Wij voelden hoe een groot
Waaien ons aangreep en de wieken van de
Vaart van den tijd ons droegen naar den dood.

Wij konden ons niet bij elkaar verschuilen.
Een mensch ziet eenzaam hoe een eenzaamheid
Zwart en diep ligt in de oogen van een ander -

Maar als Gods winden langs de daken huilen:
Vergeet, vergeet waar ons zwak hart om schreit,
Lach en stoot glazen stuk tegen elkander.

De danser

Onder mijn huid leeft een gevangen dier
Dat wild beweegt en zich naar buiten bijt.
Zijn donker bloed bonst, zijn gedrongen spier
Siddert van kramp in zijn gebondenheid.

Totdat zijn pijn warm door mijn lichaam glijdt
En dwingt naar 't worden van gebaren, wier
Beheerschte haast en vastgehouden zwier
Zijn vaart ontspant en deinzende bevrijdt.

Men moet gepoederd zijn, dat in 't gelaat
Alleen het zwart der openschroeiende oogen
Den waanzin van 't verbijsterd beest verraadt.

De mond moet, roodgeverfd en opgebogen,
Goddelijk trotsch zijn, dat ze weten laat
Dat zich haar breede lach heeft volgezogen.

Aubrey Beardsley

Leef niet als boomen leven die haar stille
Groeikracht in takken om zich heen verbreeden:
Leef steil omhoog zooals de stammen deden,
Tot wij als speren in den hemel trillen.

Zoo hoog gestegen kent het koude hart
De ontroering niet meer van de kleur der verven,
Maar laat, duizelend, zijn extase sterven
En dwingt ze in 't rythme van het wit en zwart.

't Rinkelt aan 't raam, en in het maanlicht buiten
Ritslen de spitse muilen door het gras,
En om een smalle boom gilt het wild fluiten.

Dansers vertragen hun sluipende haast
Wanneer een vrouw, naakt, op de kaarsen blaast
Waaraan een baard hangt van verdropen was.

Letterkundige aanteekeningen
Door
Albert Verwey

I
Een van Pierson's ‘Oudere Tijdgenooten’

Als Allard Pierson in zijn Oudere Tijdgenooten een vergadering van het Réveil beschrijft - ochtend- en middagsamenkomst die in het Wapen van Amsterdam, op de hoek van de Kloveniersburgwal en het Rusland, onder voorzitterschap van Groen van Prinsterer placht te worden gehouden - noemt hij onder de aanwezigen, behalve Da Costa, Capadose, Wormser en Schimsheimer, ook De Liefde, en zegt van hem: ‘De Liefde was een man van talent bij uitnemendheid, een dier armen die alles hebben gekregen, een dier zwakken die alles vermogen. Schrijver, redenaar, dichter, komponist, humorist en theoloog, bij afwisseling of tegelijk, was hij rusteloos werkzaam naar de groote verscheidenheid van zijn aanleg. Ook hij was, als Da Costa en Capadose, klein van postuur, een zekere hoekigheid met groote bewegelijkheid verbindende. Zijn echt en open hollandsch gelaat tintelde van meer zuidelijke levendigheid. Gelijk bij vele anderen, verjoeg een zekere aangeboren nuchterheid ook bij hem de mystiek en eenig dwepen in geenen deele. Hij behoorde tot de karakters, naar wier grondtoon de meesten vruchteloos schijnen te vragen: rijke *capriccio's* van de natuur, vol verrassingen en oorspronkelijke wendingen, en wier rhythmus nooit iemand in het oor heeft bewaard, om welke

reden het evenwel niet ophoudt een rhythmus te zijn. Hij had een scherp oog voor het komische in de wereld en was bij uitstek goedlachs. Als hij het ontdekte, moest hij zijn lachlust botvieren, in weerwil van al de deftigheid die de omgeving toevallig mocht schijnen te eischen. Benepen, afgepast, berekend, kwamen in zijn woordenboek niet voor. Hij droeg het hart op de tong. Toch kan men niet beweren, dat zijn natuurlijkheid het gevolg was van een ongeschokt godsdienstig geloof. Misschien was hij uit geheel zijn kring, ik zeg niet het meest toegankelijk voor, maar zeker het meest onder den indruk van de aanvallen die tegen het Supra-natureele werden gericht. Zooveel ik weet, was twijfel niet zijn deel, maar wel smart, en sterk aangrijpende smart, over de geringe algemeene bewijskracht van die bewijzen die voor hem persoonlijk voldoende waren, om den twijfel te weren. Dat God eens, in letterlijken zin, gesproken had tot den mensch, stond voor hem vast, maar waarom was dit zoovele honderden van jaren geleden? Waarom scheurde thans nooit het gordijn der wolken? Was het heden niet noodiger, niet onontbeerlijker dan ooit, bij het dagelijks aangroeiend geval der ongeloovigen? Zulke vragen bestormden zijn gemoed en dat bij toeneming, naarmate uit den eigen kring van het *Réveil* jonge mannen te voorschijn traden die het geloof der ouders niet konden omhelzen. Indien de Allerhoogste nog eens sprak uit zijn Hemel, als in de dagen van ouds! Die verzuchting welde bij hem op uit een gevoel, dat het geestige van zijn stijl plaats deed maken voor den toon van diepe aandoening. Misschien had hij beter gedaan met zich in deze theologisch-apologetische vragen niet te verdiepen, om in stede daarvan zich te plaatsen voor zijn klavier, een nieuw lied te dichten en tegelijk te komponeeren, in den geest van dat “o Daar te zijn, waar nimmer tranen vloeien”, of van dat “Waar is des Kristens vaderland?” liederen, die - faalt mijn herinnering niet, want ik oordeel naar indrukken, lang geleden ontvangen - De Liefde hadden kunnen stempelen tot een nederlandschen Gellert indien zijn dichterlijke ader milder had gevloeid’.

Een jaar nadat Pierson's opstel, al vroeger geschreven, in zijn Oudere Tijdgenooten gebundeld was, las ik in het Amster-

damsch Jaarboekje van 1889 een bijdrage van A.J. Hoogenbirk, getiteld ‘Op de Wandeling’. Door Amsterdam namelijk. De schrijver vertelde er, onder meer, de lotgevallen van een huis op de Heerengracht bij de Hartenstraat, Tecum Habita heette het. ‘In genoemd gebouw’, zegt hij, ‘heeft, een veertig jaar geleden, een man gesproken en gearbeid die, bij velen wellicht reeds vergeten, zeker ook nog in duizenden harten leeft, en hij verdient dat. Volbloed Amsterdammer was hij, Ds. Jan de Liefde, eerst predikant bij de Doopgezinde Societeit, later zelfstandig opgetreden. “De Amsterdamsche grachten mogen niet geurig zijn”, sprak hij eens, uit den vreemde teruggekeerd, tot een vriend, “mij is hun reuk lief”. We zullen hier niet in den breede verhalen hoe hij deze voorliefde betoonde door tot een geheele zedelijke herschepping van het “Fransche Pad” (thans de Willemstraat) de grondslagen te leggen; een pogen evenzeer gezegend als een tweede in de Jonker- en Ridderstraten. Man van fijne vormen en groote ontwikkeling, richtte hij zich, door het christelijk beginsel dat zijn kracht was gedreven, bij voorkeur tot het verachte en verwaarloosde. Zijn arbeid wordt met vrucht voortgezet tot dezen dag toe. Evenmin is het hier de plaats op De Liefde's groote verdiensten als godgeleerde, redenaar en schrijver te wijzen. Zijn uitgebreide kennis, o.a. van talen, was hem geen beletsel ook voor kinderen zoo te schrijven en te dichten, dat hij nu nog altijd een der meest gezochte auteurs is. Zijn liederen, waarbij hij vaak zelf de muziek leverde, worden nog elken dag gezongen; zijn werken telkens herdrukt. In gemakkelijkheid om ook over de meest ingewikkelde vraagstukken te spreken had hij zelden zijns gelijke. - Een groote schare uit alle rangen en standen was 't die De Liefde, toen hij vóór 40 jaren in Tecum Habita optrad, om zich vereenigde. De kracht en de eigenaardigheid zijner Evangelieprediking, zijn groote talenten als redenaar en prediker droegen daartoe bij. Zijn geschriften werden eer verslonden dan gelezen. Aan invloedrijke vrienden ontbrak 't hem niet. Dat desniettemin zijn ster ten slotte onderging bewijst allereerst, dat het een ondankbare taak is zijn tijd vooruit te zijn, ten tweede dat ons volk zich nog altijd kenmerkt door taaie vasthoudendheid aan het oude, zich in het nieuwe kwalijk

voegt. Op het oogenblik worden door duizenden, die De Liefde nauwelijks kennen, zijn denkbeelden in praktijk gebracht. Ook vóór hem was scheiding van kerk en staat gepredikt, maar...'t was toen vrucht der door godsdiensthaat gedreven Revolutie. Hij was de eerste die eveneens een scheiding, en in veel volstrekter zin dan tot nog toe, dorst verdedigen in het belang der kerk, met bewijzen aan het tuighuis der kerk zelf, aan de H. Schrift ontleend. Dat was in zijn tijd iets ongehoords. Thans zou ieder hem hebben toegejuicht - toen liet men hem met zijn denkbeelden alleen staan. - Wat De Liefde voorts wilde: een kerkgemeenschap naar Engelsch of Amerikaansch model, vrij en zelfstandig in elk opzicht, was - althans ten deele - in strijd met de volksovertuiging en met het bestaande: ook met veel dat men liefst behouden zag. Genoeg - wel bracht hij zijn plan tot verwezenlijking, maar de gunst van het groote publiek was toen verbeurd. Niet allen volgden hem van Tecum Habita naar de nieuwgebouwde kerk in de Spuistraat (toen O.Z. Achterburgwal) bij de Wijde Steeg. De “Vrije Evangelische Gemeente” ging langzamerhand achteruit. Haar kerk werd verkocht en tot een school gemaakt en hijzelf trok omstreeks 1863 weer naar Tecum Habita. Veel had De Liefde gesticht, veel gezegends tot stand gebracht; in 't kerkelijke leed zijn pogen schipbreuk. Wel bestaat nog de door hem gestichte gemeente, maar zij is uiterst klein, en zelfs in twee groepen gesplitst. - De Liefde zelf vertrok in 1865 naar Engeland, waar zijn verdiensten als schrijver zeer gewaardeerd werden, gelijk later die zijns zoons, welke in den bloei der jaren overleed. Doch de gewezen Amsterdamsche prediker voelde zich door zijn vaderstad altezeer aangetrokken om in den vreemde te blijven. Hij keerde naar Amsterdam terug en overleed er, slechts 55 jaren oud in 1869. Zijn grafgesteente op de Oosterbegraafplaats vermeldt kort en zaakrijk wie en wat hij is geweest. - Wij aarzelen niet De Liefde een der merkwaardigste, schoon wellicht bij het algemeen min bekende mannen uit het Amsterdam der latere tijden te noemen. Niet alleen om wat hij voor die stad in godsdienstig, zedelijk en stoffelijk opzicht deed of bewerkte, maar ook omdat hij beginselen uitsprak die, eerst later wortel schietend, den sleutel geven tot den grooten

strijd onzer dagen, die nu eenmaal over de vraagstukken van school en kerk allereerst gaat. Wie ze recht verstaan wil dient *historisch* te werk te gaan en vandaar dat we iets aanstipten uit een merkwaardige *histoire contemporaine.* Voor een uitvoerige levensbeschrijving van De Liefde worden, door een zeer bevoegde hand, thans de bronnen verzameld; een oproeping tot medewerking verscheen nog onlangs in de dagbladen'.

De laatste aanhaling kan in kleur en karakter niet met de eerste wedijveren, maar, hoe gerekt ook, zij geeft ons uit de eerste hand, namelijk door een van De Liefde's leerlingen, een inleidend overzicht van zijn werkzaamheid.

Het heeft lang geduurd eer de door Hoogenbirk aangekondigde levensbeschrijving inderdaad werd opgesteld. Toen hijzelf er eindelijk eene aan Dr. Bronsveld's Stemmen voor Waarheid en Vrede toezegde, bleek een ander van De Liefde's leerlingen, de oud-zendeling S. Coolsma, bereid het werk van hem overtenemen[1].

Het werd 'een geregeld overzicht van De Liefde's leven en arbeid'. Zonder letterkundige verdienste, zonder achtergrond in de tijdsomstandigheden, zonder ontraadseling van dat rijke natuur-*capriccio*, 'vol verrassingen en oorspronkelijke wendingen', waarvan Pierson gesproken had; maar in zijn beknopte uitvoerigheid toch zooveel gegevens omtrent De Liefde's leven en zooveel bladzijden uit zijn werken bevattende, dat de gestalte van de man zich voor ieder die aandachtig leest, met voldoende duidelijkheid eruit afteekent.

Doopsgezind, maar in een tijd, toen meer op de werken dan op de genade nadruk gelegd werd, kwam De Liefde al spoedig, namelijk in 1843, toen hij predikant te Zutfen was, in botsing met zijn geloofsgenooten. De grond van zijn karakter, van namelijk niet afhankelijk te zijn van uiterlijk verband, doch alleen van innerlijke bevinding - een aard die hem al jong en telkens weer door personen en groepen met een zekere achterdocht beschouwen deed - brak toen plotseling uit, en niet als een verstandsmeening, maar als een geloofservaring.

1) S. Coolsma, J. de Liefde in zijn Leven en Werken geschetst, met een Naschrift van Mej. S. de Liefde. G.F. Callenbach, Nijkerk, 1917.

Naar aanleiding van een door hem opgezette Wereldgeschiedenis heeft later een onvoorzichtig bewonderaar[1)] hem met niemand minder dan Augustinus vergeleken. In haar geheel is die stelling niet houdbaar, maar voor ze me onder de oogen kwam, had ook ik de vergelijking gemaakt, en zonder dat ik haar bij nadere beschouwing dwaas kon vinden. De Liefde is van diep-ongelukkig eerst gelukkig geworden toen hij Christus als een werkelijkheid in zich beleefde. Hij hongerde en dorstte en het geloof dat hij in zich ontdekte kwam hem als een onverdiende genade voor. Van dat oogenblik af was hij een bekeerde. Welnu, de volle openhartige verrukte toon van de bekeerde is bij hem, 'een dier armen die alles gekregen hebben', zooals Pierson zegt, niet anders dan bij de groote geest van de Confessiones. 'Toen het mij eindelijk duidelijk werd', schrijft hij in een brief aan Ds. Heldring, 'dat de Heere Christus waarlijk voor mij gestorven was en mijne zonden gedragen had, zag ik in, dat ik een waarheid leerde kennen, die reeds bij het begin van al mijn zuchten en worstelen, even duidelijk, overvloedig en handtastelijk op elke bladzijde der Schrift had uitgedrukt gestaan. Ach! toen werd ik ontwaar, *welk* een ontzettenden cirkel ik nutteloos had rondgeloopen. Maar hoe duidelijk werd het mij daar tevens, welk een fontein van genade, geduld, lankmoedigheid en minzaamheid de Heere Jezus is, tegenover mijn dor en stijf hart. Zelfs daar heeft hij nu zoo lang met milde handen en vriendelijke oogen gestaan, wachtende totdat het mij eindelijk vleide, mijn dwaas en gevaarlijk spel te laten varen. - Neen! Hij heeft meer gedaan dan bloot wachten. Hij heeft mij ter linker- en ter rechterzijde paal en perk gesteld, zonder dat ik het bemerkte, zoodat ik overal blind liep en eindelijk vermoeid in Zijne armen nederzeeg. En nu, ja, nu weet ik wat hongeren en dorsten naar Hem is, en wat het is, in Hem verzadiging van vreugde te vinden. Neen, dat is geen eigengemaakte, kunstig bewerkte gevoelsaandoening, geen opwinding der zenuwen, geen uitpersen van zuchten, geen overspannen dringen. Het is een gelooven, dat Hij liefheeft,

1) Mr. A. van Daehne van Varick in de Nederlander van 24 en 25 Maart 1915, aangehaald door Coolsma op blz. 91-92.

dat Hij onuitsprekelijk liefheeft, met een liefde tot in den dood; dat Hij liefheeft wat in zichzelf hatelijk en afschuwelijk is, maar diep deerniswaardig en rampzalig tevens. Het is een gelooven in deze liefde, zonder begrip waarom, zonder gevoel van het begrijpelijke; een gelooven, alleen op Zijne verzekering, op Zijn woord, op Zijnen dood, Zijnen grooten, eeuwigen liefdedood aan het kruis; een gelooven, hetwelk, gelijk de droppel den steen uitholt, alzoo het hart allengs en al meer en meer vermurwt en verweekt, onder den indruk van de aanschouwing Zijner liefde; een gelooven, dat niet ophoudt nacht en dag, bij alle koudheid en ongevoeligheid, bij alle lusteloosheid en mismoedigheid, bij alle zonde en afwijking bestendig te fluisteren: Hij heeft u lief! Hij werpt u niet uit! Hij is gewillig! Hij heeft voldaan! Hij staat met uitgebreide armen! Hij staat en klopt aan de deur! Zie, dat is een macht die onweerstaanbaar is. Daarvoor moet het hart eindelijk breken, al is het ook van steen of van staal. Die zachte, bestendige, alles-doordringende wasem weekt los. Zóó, zóó heeft mijn ziel leeren hongeren en dorsten, mijn Broeder!'

Wie zóó schrijft heeft in zijn hart de hem eenig mogelijke keus gedaan. De Liefde kon later haastige bewegingen maken, hij kon aarzelen, zooals in de vraag of men vóór of na zijn bekeering gedoopt moest worden, hij kon de fantasieën van zijn verwachting voor geloofsopenbaringen aanzien, als toen hij in de spoedige terugkomst van Christus en in zijn stoffelijk koningschap over Palestina geloofde, hij kon door al de moeielijkheden van een tergende praktijk zijn weg zoekend, de hoeken en kanten van zijn persoonlijkheid niet altijd gescheiden houden van een goddelijke noodzaak, hij kon grillig *schijnen*, en eigenwillig *zijn* somtijds, maar hij kon nooit ophouden te zijn die hij nu eenmaal geworden was, de man die een bekeering had doorgemaakt, en die uitging tot bekeering van anderen.

Zijn heele maatschappelijke werkzaamheid - een lichamelijk in de bres gaan van stoffelijke en geestelijke ellende - was het gevolg ervan, en misschien de omvangrijkste, en zeker de meest levendige, de meest oprechte, de meest oorspronkelijke letterkundig-stichtelijke arbeid die hier te lande gedurende de negentiende eeuw geleverd werd.

Een ander gevolg de onvermijdelijke strijd waarin hij geraakte - telkens meer tot zijn eigen stoffelijke schade - met allen, ook geestverwanten, die aan uiterlijke bindingen waarde hechtten of, als zij het aan innerlijke deden, zijn droomen en verwachtingen niet deelden, zijn eigenaardige vormen niet konden overnemen. De kerk, de op reglementen gevestigde, door de overlevering machtig gewordene en bijeengehoudene, werd zijn *bête noire.* De op het algemeene ziende, wijsgeerige Groen van Prinsterer, gesteund door de wettelijk-starre en burgerlijk- verstandige Wormser, beiden bevreesd voor zijn splijtzuchtige neigingen, kreeg hij tegen zich. Betrekkingen ontgingen hem, gemeenten kon hij - zonder reglementen of met zulke die niemand bonden - niet langer handhaven dan zijn persoonlijke invloed toereikte en de omstandigheden hem niet noopten tot letterkundige inspanning in binnen- of buitenland. Het vrijheids-beginsel dat zijn geloof hem gegeven had, kwam overal in weerstand met machten die om stoffelijke of geestelijke redenen de menschen bonden en groepeerden. Niet alleen de kerk wou hij van de Staat vrijmaken, maar - Hoogenbirk, redacteur van de Standaard, zegt het niet - ook de school, en niets scheen hem verdoemenswaarder dan dat de School met den Bijbel bestaan zou door staats-subsidie.

Alles tezamen genomen is hij dan ook in zijn tijd niet een bouwer, maar een gist geweest. Zijn mondelinge evangelisatie werkte door en bleef in aandenken. Zijn schriftelijke - wie zal zeggen hoeveel daarvan in andere vormen nu nog voortleeft.

Het werk van S. Coolsma bevat over die geschriften overvloedige gegevens, aan het eind zelfs een chronologische lijst van uitgaven. In hoeverre die volledig is weet ik niet: het ‘grappig boek over den Hollander in Londen’, waardoor, volgens Pierson, De Liefde in ruimer kring was bekend geraakt, vind ik genoemd noch aangeteekend. Maar ik zou het doel van deze bespreking niet bereikt achten, indien ik omtrent die uitgaven nog niet een opmerking toevoegde.

Hoogenbirk zegt, zooals we zagen, in 1889: ‘Zijn liederen worden nog elken dag gezongen, zijn werken telkens herdrukt’. Coolsma schrijft in 1917: ‘Zijne geschriften zijn helaas bezig te verdwijnen...In onze openbare bibliotheken heb ik naar

de nog ontbrekende vergeefs gezocht; geen enkele bibliotheek, dan alleen die der Doopsgezinden, heeft van De Liefde's geschriften wat van beteekenis? Mij dunkt dat door deze klacht een taak wordt aangewezen die door de vrienden van De Liefde, in samenwerking met een van onze openbare bibliotheken vervuld kan worden. De Liefde hoort niet tot de vermaarde schrijvers wier arbeid vanzelf behouden blijft. Enkele van zijn werken mogen herdrukt worden, de meeste worden zeldzamer en ten slotte onvindbaar. Toch hebben zij, niet alleen voor de kennis van de man, maar ook voor die van zijn tijd, een niet te vervangen beteekenis. De man was een van Piersons oudere tijdgenooten. De tijd was die waarin alles gistte en kiemde wat bij ons leven uitbotte. Wat voor dertig jaar nog telkens herdrukt werd, en nu door de zorg van S. Coolsma moest worden bijeengebracht, zal na nog eens dertig jaar misschien verstrooid en verloren zijn. Is het niet doenlijk dat het op *dit* oogenblik bijeengebracht en bijeengehouden wordt?

II
Een jongere tijdgenoot van Multatuli

Onlangs werd mijn aandacht gevestigd op een geschrift dat vermoedelijk bij velen die het vroeger gekend hebben in vergetelheid geraakt is, en dat nochtans, zoowel om de man die het schreef als om de toestanden waarvan het een symptoom was, verdient in de herinnering bewaard te worden.

Het heet Feiten van Brata-Yoeda of Nederlandsch-Indische Toestanden geschetst door A.M. Courier dit Dubekart, Eerste Bundel, en verscheen in 1872 bij G.C.T. van Dorp & Co. te Samarang.

In een inleidend gedeelte vertelt de schrijver zijn lotgevallen, en hij doet dat in de sterke, zakelijke en waarheidlievende toon die uit oude scheeps-journalen naar achtiende-eeuwsche engelsche romans is overgegaan, een stijl die meer op feitelijkheid en karakter dan op verfraaiing en veraangenaming is ingericht, en die juist daarom vertrouwen inboezemt.

Klaarblijkelijk was de 18-jarige Courier dit Dubekart, toen

hij 7 April 1858 te Batavia aan wal stapte, geen overleggende natuur, geschikt tot stilzitten en inschikken, maar een jonkman van daad en avontuur, bedrijvig, voor zijn werk zich aansprakelijk achtend, zoodat hij het deed en goed deed, maar ook elk oogenblik bereid het te wisselen voor ander werk, zoodra hij dacht dat dit meer overeenkomstig zijn aard zou zijn. Hij had adelborst willen worden, maar was wegens bijziendheid afgewezen. Die bestemming had hem aangetrokken, omdat hij er een middel in zag 'om te voldoen aan de vurige begeerte welke (hem) reeds als knaap bezielde, om vreemde landen en volken te bezoeken', - een begeerte, zegt hij in 1872, die 'met de jaren eer vermeerderd dan verminderd' is.

Een ijverig, daadlustig, maar ook een eigenwillig man.

Toen hij enkele maanden op het kantoor van de Indische Stoomvaartmaatschappij gediend had, begon Batavia hem al tegentestaan. Hij vond het een maatschappij van 'bluf brutaliteit, protectie, karakterloosheid en rekbare conscientie' en miste de volharding om te midden van omstandigheden die hem niet pasten, op zijn post te blijven. Zijn eigen 'stijfhoofdige wil' - zegt hij zelf - dreef hem naar de binnenlanden, waar hij aldra een betrekking vond te Blitar op een tabaksonderneming.

Van de werkzaamheden en toestanden, vooral van de misbruiken te Blitar, geeft zijn verder verhaal een aanschouwelijke voorstelling.

Nadat hij twee jaar op verschillende ondernemingen in de streek gewerkt had, was de regent van Blitar zijn doodsvijand. Omtrent zijn eerste verhouding tot dit hoofd, met wie hij een jarenlange strijd gevoerd heeft, schrijft hij:

'Jong en onbezorgd, vrolijk en levendig van aard als ik toen nog was, kon het niet missen of ik was weldra bij iedereen bemind, terwijl de moeite welke ik mij gaf, om de taal en zeden der mij omringende Inlanders te leeren kennen, zoowel als de zachtzinnigheid waarmede ik hen altoos behandelde, mij niet alleen de genegenheid dezer laatsten, maar ook zeer spoedig de sympathie hunner Hoofden deed verwerven, waarop ik niet weinig prijs stelde. Ook de Regent van Blitar, dien ik eerst later voor het eerst ontmoette, bij gelegenheid der installatie van den tegenwoordigen Regent van Toeloong-Agoong,

en die bereids een en ander omtrent mij vernomen had van zijne ondergeschikte Hoofden, haastte zich met mij kennis te maken en betoonde mij, gedurende den eersten tijd althans, eene belangstelling en genegenheid, welke ik wel geloof dat oprecht was. Geene enkele festiviteit, hetzij bij vischpartijen of klopjachten, welke te dier tijde aan de orde van den dag waren, hetzij *waijang*- of *gamelan*-partij, kon er dan ook plaats grijpen, waar ik niet op uitgenoodigd werd. Menigmalen zelfs werd ik bij nacht en ontijd uit den slaap gewekt door zendelingen van den Regent, met de boodschap om zijn eigen paard te bestijgen en onverwijld ten zijnent te willen komen, waaraan ik ook altijd gehoor gaf, en dan gewoonlijk den nacht bij hem doorbracht in gezelschap der Inlandsche Hoofden, die bij eene dergelijke gelegenheid nimmer in gebreke bleven, allen hunne opwachting te komen maken.

En werkelijk moet ik hier verklaren dat het gezelschap des Regents mij nimmer verveelde, daar hij niet alleen de gave bezat zeer onderhoudend te zijn, maar tevens ook overvloedig blijken gaf van zeer veel ondervinding en ervaring, zoowel als een voor een Inlander buitengewoon scherp oordeel gepaard met een vlug opmerkingsvermogen te bezitten, hetgeen niemand verwonderen zal die zijn veel bewogen leven kent.

Het kon dan ook niet missen bij een dergelijk druk verkeer, of de Regent had mijn karakter ten volle doorgrond, alvorens ik omtrent hem nog éénige gevestigde opinie bezat. Van af dat oogenblik was hij jegens mij meer op zijne hoede, voorzichtiger vooral, waar het gold het bespreken van dienst-aangelegenheden. Op een paar uitzonderingen na, behooren de Europeesche Ingezetenen van Blitar, met welke de Regent tot dus verre in aanraking was gekomen, tot dat slag van lieden, aan wie het tamelijk onverschillig is of de zon om de aarde draait, dan wel de aarde om de zon, mits zij maar sekuur zijn zelven mede te draaijen. Wat mij betreft, was de Regent zoo goed, ten deze eene exceptie te willen maken, eene onderscheiding voor welke ik hem alleszins dank weet.

Onze verstandhouding was dus van weerszijden zoo uitmuntend mogelijk. Wel is waar gebeurde het mij ettelijke malen, onwillekeurig getuige te zijn zaken, die mij toeschenen niet juist in

den haak te wezen, en welke nu en dan het vermoeden bij mij deden oprijzen, dat des Regents handelingen niet vrij waren te pleiten van eigenbelang, zooal niet van oneerlijkheid, doch ik bezat toen nog geen doorzigt genoeg en was nog te zeer ontbloot van zaakkennis, om mij lang bij die vermoedens op te houden, of de uitgestrektheid in te zien van hetgeen ik zag en hoorde'.

Begonnen naar aanleiding van een diefstal ten zijnent, die hij aan een handlanger van de Regent toeschreef, eindigde de reeks van Dubekart's strubbelingen tegen dat personage met zijn eigen veroordeeling wegens laster, ondanks dat de Regeering kort te voren zijn tegenstander op non-aktiviteit stelde.

Het was een strijd die, eerst met tusschenpoozen, later onafgebroken, in het geheel tien jaar duurde, van 1860-1870, en die eenerzijds gevoerd werd met moordaanslagen, omkooping, verdachtmaking, en het heele apparaat van ambtenaars-hierarchie, reglementen en rechtspraak, anderzijds met een hoe langer hoe hardnekkiger, roekeloozer en tartender aanroepen van het Gouvernement en de publieke meening.

Hooge ambtenaren raakten erin betrokken, konden door de Regeering niet worden gehandhaafd, maar evenmin kon ze de man recht doen, wiens geschriften, indien zij als waar erkend werden, een veroordeeling inhielden van de regeering zelf.

Die geschriften zijn, volgende op het inleidend gedeelte, een honderdtal genummerde en Feiten betitelde dagblad-artikelen, onderteekend Brata Yoeda.

Brata Yoeda, verkorting van Bārata Joeda of de strijd der Bārata's, is een bewerking van die hoofdstukken van het Māhā Bārata die op de strijd betrekking hebben. Als 'Indisch-Javaansch Heldendicht, voor de uitgave bewerkt door A.B. Cohen Stuart', was dit werk juist in 1860 te Batavia uitgekomen. Zoodra Dubekart in Oct. 1867 zijn eerste Feiten in de Soerabaja Courant deed opnemen, ontleende hij zijn pseudoniem eraan.

Niet op het gemoed werkend, noch dienend om de grootheid of edelmoedigheid van hun schrijver te doen uitschijnen, toonen die brieven, behalve het karakter en temperament dat ik trachtte te teekenen, voornamelijk kennis van inlanders en inlandsche toestanden, alsmede de oprechte wil om de bevolking van dienst te zijn.

Blitar schijnt toentertijd niet tot de gunstigst-ontwikkelde streken van Java behoort te hebben. Wie er thuis zijn verzekeren dat de plotselinge opkomst van de tabaks-cultuur, het groote gebrek aan europeesche opzichters en aan werkvolk, de demoralisatie van Europeaan en Inlander veroorzaakten. Het ruim verdiende geld werd omgezet in drank en opium. De leege champagne-flesschen bij de postloodsen en op de erven der dorpshoofdwoningen - zoo zegt men - getuigen nog van de toenmalige dranklust. De opiumpacht was in Kediri hooger dan in eenige andere residentie en bracht in geen enkele afdeeling van Kediri zooveel als in Blitar op.

Over de toestanden in die afdeeling geven de Feiten overvloedige gegevens. Ware de indische dagbladpers toen geweest wat ze heden is, Dubekart zou een grooter en billijker invloed hebben uitgeoefend, terwijl het schijnt dat hij nu slechts als reklame diende.

Door Busken Huet, toen hoofdredacteur van de Java-bode, werd hij teruggestooten.

Geldelijk reeds geruïneerd tengevolge van zijn optreden, was hij het na zijn gevangenschap ook lichamelijk. Kort erna stierf hij. Een tweede bundel Feiten, die hij van zins was uittegeven, is nooit verschenen.

Nachtgezang
Door
Maurits Uyldert

De verborgene

O hart dat op mijn hart rust,
Mij door geen dag geroofd,
Ziel die mijn diepste smart sust
En tot een droom verdooft,
Ogen die blijven schijnen
Door 't donker van mijn waan,
Zacht mij aan goudene lijnen
Leiden door liefdes laan,

Waar zijn mijn brein en zinnen
Als mij uw beeld verschijnt,
Daar mij mijn heet beminnen
Verterend schroeit en schrijnt!
Hoe vinde ik nog de morgen
Na 't stormen van de nacht!
Zal ooit een dag mij borgen
Wat mij geen avond bracht?

Steeds zal ik u behouden
Verholen in mijn bloed:
Ziel, o mijn zacht-vertrouwde,
Ogen van gouden gloed,

En 't hart dat op mijn hart rust,
Sluimerend, tot de dood
Ons zwijgend uit de smart kust,
Veilig voor liefdes nood.

In donker

Ik ben door verlangen,
Door liefde naar u,
Haar dringen en bangen,
Voor 't daglicht te schuw.

Ik zoek in het duister
En diep in de nacht
Van liedren de luister,
Van dromen de pracht.

Maar o, in mijn schromen,
Voor 't daglicht te schuw,
Ik vind in mijn dromen
U, altijd maar U.

De pijl

Ik wacht in de nacht
Als de bloem op de zon,
Ik dorst naar uw pracht
Als het hert naar de bron,
Ik zing heel den dag
Als de leeuwrik naar 't licht,
Om de klank van uw lach,
En uw stralend gezicht.
Des avonds omstrelen
Mijn gedachten uw beeld
Als de wind die 't struweel en

Het bloemveld doorspeelt,
En iedere morgen
Schiet mijn hart tot u hoog
Uit de klem van zijn zorgen
Als de pijl van de boog.

Zomerregen

Niets, niets dan de stilte
En de regen die suist,
Die in zuivrende kilte
Op het bomenloof ruist.

En het lavend verkoelen
Van de regen doorrilt
Met zacht-zingend spoelen
Het lover dat trilt.

En in dorte bevangen,
Verschroeid, trilt mijn borst -
Maar, o mijn verlangen! -
Niets, niets lest mijn dorst.

Verjaarskrans

Dit zijn maar lichte liedjes,
Veldbloemen in uw haar,
Wat klaver en margrietjes
Voor één dag van uw jaar.
Al wordt gij iedre morgen
Herboren voor uw dag,
Één hief u, diep verborgen,
In 't stralen van zijn lach.

In 't stralen van de dagen
Schrijdt gij zacht-zinnend voort,
Beschut voor donkre plagen,

Omluisterd door mijn woord.
Zacht-zinnend zingt ge, uw ogen
In mijmerend getuur
Naar 't zoet geheim getogen
Van één bekorende uur.

Eén uur zal u bekoren
Zó, dat gij niets meer wenst
Dan de adem, ongeboren,
Die uur noch duur begrenst.
De dag en 't jaar vervlieten,
Maar àltijd, eeuw aan eeuw,
Bloeien de margarieten
Blank als de blanke sneeuw.

Gekluisterd

Zal ik u beminnen moeten
Tot mijn adem mij begeeft,
U, die mij met dartle zinnen
Door uw harte-draden dreeft?

Zou ik u vergeten kunnen
Waar mijn adem naar u hijgt,
Die mij, in het hart gebeten,
Stadig tot uw boezem tijgt?

Zal ik ooit de banden breken
Die mij kluistren aan uw hart?
Ach, hoe zwak zijn nog mijn handen
En hoe vast ben ik verward!

Als gij mijn vermoeide jaren
Met uw jonge droom verlucht,
Rijpt, wat zó kortstondig bloeide,
Ooit tot zadenrijke vrucht?

Zal ik leven, levend sterven
Van verlangen naar die droom
Wijl mijn ziel ten dode stevent
Op de brede en zwarte stroom?

De droom

O beeld, dat in mijn dromen
Licht-lokkende verschijnt
En na een vluchtig domen
In bleken dag verkwijnt,

Met dartel-lachend spelen
Mijn matte hart bekoort
Als droomrig vogelkwelen
Dat kille nachtwind smoort.

Wáár koelte en onberoerde
En smetteloze rust?
O beeld dat 't hart omsnoerde
Met helle en hete lust,

Zodat het staâg blijft dwalen
In wrange en bange waan,
In daglichts bleke dalen,
In nachts verlaten laan,

O droom, waarin bevangen
Mijn leven tijgt en trekt
Door waan van bang verlangen
Tot mij de zode dekt.

Aanteekening

Ignaz Epper

Dezer dagen had ik de gelegenheid een aantal teekeningen te zien van een jong zwitsersch kunstenaar. Ignaz Epper weet met zwart krijt (van zijn gekleurde bladen genoot ik minder) zooveel fijn en sterk gevoel, zooveel beweging, zooveel *ziel* uit te drukken dat men daarom alleen al niet moe wordt de verscheidenheid van zijn voorstellingen waartenemen. Hij richt zich op alles, zoowel op de stad, bij dag en bij nacht, met haar straten en pleinen, kaden en spoorlijnen, daken en telegraafstellages, als op de bergen en de meren, de mythologieën en de musea, en zijn eigen innerlijk en zijn eigen aangezicht. Als een kunstenaar zichzelf goed begrijpt vindt hij in die twee laatste, zijn verbeeldingen en zijn gelaatstrekken, de heele wereld. Voor Ignaz Epper, geloof ik, beweegt zij zich tusschen gruwelijke obsessie en extatische bevalligheid. Aan al zijn werk is het duidelijk dat de dingen er voor hem niet om hunzelfs wil zijn, dat zij alleen aan zijn lijnen - want hij is een lijnkunstenaar - de lichamen leveren die ze noodig hebben om alles te uiten wat hem aan hartstocht en zintuigelijke gevoeligheid eigen is. Geen waarnemer, maar een verbeelder - ik zou willen zeggen een zanger - in lijnen, ziet hij overal in de wereld alleen de bewegingen en de harmonieën weerspiegeld die hij ondergaat en voortbrengt en zelfs het eenvoudigste gezicht op stadsdaken of in een billardzaal is hem een ziele-landschap.

Juist daarom evenwel zijn die voorstellingen, hoe simpel ze schijnen, niet eenvoudig. Omdat zij meer zeggen dan zichzelf, zoo oneindig veel meer, uit diepten komen, op oneindigheden opengaan, behoeven ze een sterke geest, die hen, niet alleen

omkadert, maar als binnen een fijnmazig netwerk bant, het lenige lijnenspel dat hun woeling bedwingt. Hephaistos, toen hij de goden de verliefde strijd van Ares en Afrodite wou toonen in één oogenblik van trillende onbeweeglijkheid, wierp om hun lichamen zulk een fijn en onbreekbaar weefsel. Zoo is het heele beweeg van Eppers lijnendriften gebonden aan wel lenige, maar toch eendere kompositioneele vormen, waarvan de voorstellingen zelf slechts, als hij die in zijn werken zichtbaar maakt, de telkens andere verschijningen lijken.

Het valt niet moeilijk, wanneer men dit inziet, hem zijn voorgangers en genooten aan te wijzen. Maar waartoe dient het, een kunstenaar, daar hij toch altijd leeft door het hem eigen bizondere, tot het algemeene van zijn tijd te vervalen. Al zou het aanlokkelijk zijn paralellen te trekken van Cézanne tot sommige van onze tijd- en landgenooten, Schelfhout bijvoorbeeld, die juist de intellektueele geheimen van dit soort teekenkunst zoo boeiend heeft uitgebeeld.

Tegenover Epper zou het te onrechtvaardiger aandoen, omdat zoowel zijn bewogenheid als zijn gratie zoo onmiskenbaar en zoozeer de hoofdzaak zijn.

Ik onthoud mij van beschrijvingen, als ook van opzettelijke onderscheidingen en waardeeringen. Zichtbare kunst in woorden weer te geven is juist de ondankbare bezigheid waarvan teekeningen als deze ons leeren aftezien. Mijn schrijven kan alleen ten doel hebben de aandacht op het werk zelf te vestigen, in de hoop dat het aanstonds ook door anderen zal worden opgemerkt.

ALBERT VERWEY.

Noordwijk aan Zee

12 Maart '19.

Uit ‘Goden en grenzen’
Door
Albert Verwey

La nouvelle Héloise

Julie d'Etanges, door Saint-Preux bemind,
Die zich hem schonk, maar kon de deugd niet haten
Die in haar geënt was en de plicht niet laten
Die teedre kindren aan hun ouders bindt, -

Hoe streed ze, en wist het web dat Noodlot spint
Als park te zien waar de aangelegde straten
Tot arbeid noodden die een volk zou baten, -
Hoe hoopt ze of zóó haar hart vertroosting vindt.

Maar 't arme hart, door liefde eenmaal bevangen,
Wendt vruchtloos zich tot deugd, staat af, misleidt
Daaglijks zichzelf en hem die ze aan blijft hangen.

Vergeefs: als plotsling haar de dood bevrijdt
Bevrijdt hij ook haar ongebluscht verlangen
Dat ze eindlijk, in haar laatst bericht, belijdt.

Sterven

Zwijg maar. Ik weet. Ik beluister altijd uw gedachten.
Waren het koekoeken die in het griendhout lachten?
Was het de blikkring van zon op de stroom die mijn zinnen
Plotsling verwarde? Of schoot me een vertelsel te binnen
Van een fluitspelende knaap die de landen doorreisde,
Tot hij, staande onder een galg, op eenmaal vergrijsde,
Voelend de strop om zijn hals en de zonnevonken
Ziende op het water? De roode dorpsdaken blonken,
Zang kwam van volk uit de verte, en geklop van werven.
Blauw was de hemel en straalde, en hij moest sterven.
Zwijg maar. Ik weet: wij bezitten niets dan dit eene.
Wie heeft het leven niet lief? En ge wenscht dat ik weene?
Niet zoo dwaas! Omdat ik mijn ziel heb verloren
Juist aan dat eene, kan ik niet anders dan hooren
Naar het inwendig gezang van ons tweeër vreugde.
Dronken ben ik, als een die wijnen teugde.
En - wij bezitten elkánder. Wat zou de wereld
Zijn zoo ze niet door mijn ooglicht werd overpereld.
Al ons tezamen beleven is in ons geteekend.
Zal het ooit einden? Een dwaas die bij uren rekent.
Nochtans - luister! - Wij hebben een donker vermoeden
Dat wij bijeen behóóren: als wilgeroeden
Wuivend in blauwe lucht, omlaag verbonden.
't Oppervlaksspel van ons leven heeft wislijk gronden.
Ik duik omlaag, lief, of ik u verlaat:
In heldere afgrond groet mij uw gelaat.

Politieke aanteekeningen

Door het partijbestuur der S.D.A.P. is eenstemmig, dat wil in dit geval zeggen mede door Mr. P.J. Troelstra, aan het aanstaande Paaschcongres dier partij een motie voorgesteld die een buitengewone aandacht verdient.

Allereerst voor de beteekenis van de S.D.A.P. in het politieke leven, omdat deze motie moet dienen om de eenheid en dus de kracht dezer partij te herstellen of te behouden, en tevens omdat daarmede de verhouding tegenover revolutie en demokratie zal worden verduidelijkt en vastgesteld.

Voor buitenstaanden moet uit deze motie blijken wat er in de naaste toekomst van de S.D.A.P. te verwachten is, zoowel voor de ontwikkeling van ons staatkundig leven, alsook voor de sociale hervorming onzer maatschappij. Het voorstel luidt aldus:

1. Het Kongres begroet met geestdrift den val der autokratische regeeringen in Oost- en Midden-Europa en de opkomst der arbeidersklasse in de leiding der volkeren.

2. Was de wereldoorlog de ineenstorting van het imperialistisch stelsel der bourgeoisie, van de revoluties in Europa kan worden verwacht, dat zij den grondslag leggen van het socialistisch stelsel der werkende klassen. Bij hun welslagen is het levensbelang van allen betrokken, die van eigen arbeid met hoofd of handen moeten leven.

3. De Partij dient rekening te houden met de mogelijkheid, dat de revolutionaire beweging, die nog vele jaren kan duren, zich naar West-Europa kan uitbreiden. Hierop zullen de inhoud van het Vredesverdrag, het karakter van den Volkerenbond, de kwestie der Ontwapening, de mate van verwezenlijking der overal gestelde arbeiderseischen en de verdere ontwikkeling der revoluties in Rusland en Duitschland van grooten invloed zijn.

Reeds thans stellen de Engelsche arbeiders eischen van socialisatie van bedrijven en zeggenschap in de fabriek, die ver boven de gewone vakeischen uitgaan.

4. Overal in de arbeidersklasse breekt zich de overtuiging baan, dat een nieuwe tijd is aangebroken, die aan de oude knechtschap een einde maken zal.

5. In dezen stand van zaken openen zich ook voor de arbeidersklasse van Nederland nieuwe mogelijkheden, niet slechts tot verovering van belangrijke sociale hervormingen en verderen uitbouw der demokratie, maar ook tot ingrijpende wijziging van het maatschappelijk stelsel in socialistische richting.

6. Het is de historische taak der S.D.A.P. in dezen de leiding te nemen.

7. Als normale strijdmiddelen handhaaft het kongres de wettige methode der demokratie: organisatie, parlementaire aktie en propaganda.

8. Het protesteert tegen den ekonomischen en geestelijken dwang, vooral van katholieke zijde op de arbeidersklasse uitgeoefend, om haar in het gebruik dezer middelen te belemmeren.

9. Ook de politiek van reaktie tegen onze beweging, van regeeringszijde gevoerd, is weinig geschikt, eene geleidelijke ontwikkeling te bevorderen.

10. Het kongres stelt haar voor de gevolgen verantwoordelijk.

11. Voor het geval, dat revolutionaire situaties de Partij voor de vraag mochten plaatsen met andere dan wettige middelen de politieke macht te veroveren, zal zij vóór alles hebben te overwegen, of zij hiervoor voldoenden steun vindt in de arbeidersklasse en daar buiten.

12. Verder zal het volk in zijn geheel zoo spoedig mogelijk gelegenheid moeten hebben den nieuw te scheppen toestand vast te stellen.

13. De Partij verwerpt diktatuur en schrikbewind en handhaaft het demokratisch beginsel, dat zij ook op het sociale leven wil toepassen. Niet slechts volgt dit uit het wezen der sociaaldemokratie, maar het zal ook alleen op die wijze mogelijk zijn, het ekonomisch leven, waarvoor elke partij, die de macht in handen heeft de verantwoordelijkheid draagt, in stand te houden en in socialistische richting te ontwikkelen.

14. Het kongres draagt het Partijbestuur op, te bevorderen, dat het aanstaand Internationaal Socialistisch Kongres zich uitspreke omtrent de wijze van socialisatie en omtrent de vormen van organisatie, waardoor den ekonomischen groepen in het volk hunne vertegenwoordiging gegeven en de noodige zelfstandigheid bij het voeren der gesocialiseerde bedrijven gewaarborgd wordt.

15. Tenslotte wijst het kongres er op, dat de overgang naar het nieuwe stelsel met te minder schokken zal gepaard gaan, naarmate in alle kringen de historische noodzakelijkheid daarvan klaarder wordt beseft en de eenheid in de arbeidersklasse grooter is.

Terzijde zijn door mij cijfers aangegeven om bij de 15 deelen waaruit deze motie bestaat, een korte aanteekening te kunnen maken. Naar den vorm volgen op elkaar: een geestdriftige *begroeting* van een historisch feit (1); een *karakteriseering* van den wereldoorlog gevolgd door een *verwachting* van den aard der revolutie's (2); een speculatieve *beschouwing* over uitbreiding en duur der revolutionnaire beweging en van de feiten die daarop invloed zullen kunnen uitoefenen (3); *aankondiging* der verwerkelijking van het socialisme in 't algemeen (4); *verwachting* dat in Nederland niet alleen belangrijke sociale hervorming maar ook een werkelijk socialisme zal tot stand komen (5); het *nemen der leiding* hiervan door de S.D.A.P. (6); *handhaving* van de wettige middelen als norm (7); *protest* tegen de katholieken die het voorgaande belemmeren (8); *verklaring* dat reactie tegen de sociaal-demokratische beweging door de regeering het volgen van de geleidelijke ontwikkeling niet bevordert (9); het leggen der *verantwoording* voor afwijking van den geleidelijken weg op de regeering (10); *opdracht* aan de partij om te overwegen of revolutionnaire middelen kans van slagen hebben, indien er een revolutionnaire situatie ontstaat (11); zoo spoedig mogelijk *terugkeer* tot de demokratie na eenige revolutie (12); *principieele verklaring* vóór de demokratie met motiveering (13); *informatie* bij het internationaal congres hoe er gesocialiseerd moet worden (14); en ten slotte *aanmaning* aan ieder om de historische noodzakelijkheid van 't socialisme te begrijpen en aan de arbeiders om aaneengesloten te blijven (15).

Wanneer op den grondslag dezer karakteriseering het geheel

nog eens wordt overzien, dan gelijkt de motie meer op een zeer beknopt uittreksel van een tijdschriftartikel dan op een marschorder. Wat daarin buiten beschouwing, speculatie, protest en aanmaning voorkomt, zou aldus samen te vatten zijn:

De buitenlandsche gebeurtenissen leggen aan de S.D.A.P. de plicht op leiding te geven aan de uitvoering van het socialisme, zoodra dat door de feiten wordt opgedrongen. Hoe dat moet, zal bij 't internationaal congres geïnformeerd worden. Bij eventueel optredende revolutie, zal de S.D.A.P. mee moeten gaan om zoo gauw mogelijk de demokratie te herstellen.

Op die wijze begrepen geeft de motie aanleiding tot het stellen van verschillende vragen. Daarbij worde afgezien van eenige opheldering van de beschouwing over de buitenlandsche revolutie's en over de verhouding der S.D.A.P. tot de regeering. Historie schrijven is minder de taak van een partijcongres.

De belangrijkste vragen zijn:

Hoe kan de S.D.A.P. leiding geven aan een sociale revolutie, wanneer zij niet het doel ervan aanwijst en de middelen aangeeft hoe dat doel bereikt zal worden?

Hoe kan de S.D.A.P. zich in eene opgedrongen revolutionnaire situatie, dat is in een opheffing der demokratie, begeven, om direct daarna de demokratie te herstellen, zonder wantrouwen te verwekken en de leiding te verliezen?

Het eenigste antwoord hierop, dat tevens kenschetsend is voor de geheele motie, moet luiden: Opportunisme.

De leiding, die de S.D.A.P. wenscht is niet vooruit overlegd, weloverwogen en scherp omlijnd. De leiding is aan de feiten en aan de massa. De S.D.A.P. zal volgen, zoo mogelijk vooraan.

IS. P. DE VOOYS.

22, 3, '19.

Boekbeoordeelingen

Pierrot aan de Lantaren. Een clowneske rapsodie, door M. Nijhoff, 's-Gravenhage MCMXIX.

In een studenten-almanak zou dit gedicht niet misstaan hebben. Nog beter misschien zou het kunnen dienen als tekst bij een poppenspel. Het zou zelfs wel kunnen zijn dat het als zoodanig bedoeld is: de vierregelige rijmpjes waarin Pierrot en Harlekijn beurtelings hun woord doen, hebben juist dat, soms klappend rake, soms houterig onbeholpene, dat de personen van het poppentooneel zoo eigenaardig kenmerkt. Ze maken hun indruk ook niet zoozeer als we ze lezen: we verlangen de stem erbij, de harde roepende stem die de aandoenlijkste huilbuien en de schelste kwinkslagen met eenzelfde onverstoorbaarheid ten beste geeft. Enkele slotrijmen leenen zich bizonder voor de lange uithaal, die als hij uit de verdekte stellage komt zoo genoegelijk rillen doet. Als gedicht en ook als oorspronkelijke opvatting van de Pierrot-figuur heeft dit werkje dus maar matige verdienste. Is het evenals Dowson's Pierrot of the Minute een jeugdwerk, na eenige jaren sluimering in de lâ van de schrijftafel goed genoeg geacht om te worden uitgegeven, dan is de gedachte aan die wel niet sterke, maar toch fijne en ongemeene schepping juist geschikt om ons te doen beseffen hoeveel er aan Nijhoffs rapsodie ontbreekt. Een uitgaaf in twee kleuren op keurig geschept papier, waarbij drie bladzijden rijm tot een boekje van twee vel zijn uitgedijd, doet dit ontoereikende al te onbarmhartig uitkomen.

***Inval en Oorlog in België van Luik tot den Yser*, benevens Schets der Diplomatische Onderhandelingen die aan het konflikt voorafgingen, door Leo van der Essen, Hoogleeraar in de Geschiedenis te Leuven, met illustraties en kaarten. Eerste Deel. De Vlaamsche Boekenhalle te Leiden.**

***Wat Duitschland met België voor heeft,* verzameling van Duitsche teksten, vertaald, uitgezocht en toegelicht door eenige medewerkers van het Belgisch Documentatie-Bureel, uitgave van het Belgisch Documentatie-Bureel, Le Hâvre.**

De Heer van der Essen die een jaar geleden zijn L'Invasion Allemande uitgaf, toont door deze nederlandsche bewerking, verrijkt met platen, kaarten en fac-similes, dat werk een grootere nederlandsche lezerskring te willen binnenvoeren. De Heer Passelecq, de bekende beheerder van het belgische Documentatie- Bureel, dezelfde wiens uitvoerig Les Déportations belges à la lumière des Documents Allemands indertijd door mij besproken werd, vraagt eveneens, door het voorleggen van nederlandsche vertalingen, hier te lande belangstelling voor het konflikt tusschen Duitschland en België.

Inmiddels ondergingen de omstandigheden een verandering. Niet wat Duitschland met België voor *heeft,* moet nu - zegt de Heer Passelecq - de titel zijn van deze laatste uitgaaf, maar wat België met Duitschland voor *had.* En dat niet enkel, wil ik eraan toevoegen, maar dat Duitschland de oorlog verloren heeft, is oorzaak dat wij datgene wat het met België voor had, met zulk een heel ander gevoel overdenken, dan we in het tegengestelde geval zouden gedaan hebben. Duitschlands plannen met België hooren nu niet alleen tot het verleden, maar zij hooren tot een verleden dat geen heden werd. Zij zijn plannen gebleven. Minder nog: zij zijn zelfs geen plannen meer. Zij zijn als zeepbellen uiteengespat. Niet met de geprikkelde geest van de weerstandbiedende tijdgenoot, maar met de kalme, bijna wijsgeerige bespiegeling van de terugziende toeschouwer kunnen we ervan gewagen, terwijl tegelijk

de weerstandbiedende kracht in ons door andere, nieuwe gebeurtenissen en plannen geprikkeld wordt.

Want met welke geweldige slagen heeft de tijd zich omgewend! Eerst, en nog kort geleden, Duitschland de bedreiging van de wereld, zijn spoorlijnen doortrekkend van Antwerpen tot Bagdad. Nu datzelfde Duitschland in Posen aangevallen door de Polen, in Sleeswijk de Denen teruggevend wat het hun vroeger ontnomen heeft, in het Westen de trappen en schoppen in ontvangst nemend van Franschen en Belgen. Van binnen hongersnood en burgeroorlog, naarbuiten een machteloosheid zoo volkomen, dat zijn vijanden alleen van de ergste daden worden teruggehouden door vrees dat de ontreddering in zijn gevolgen gevaarlijk zou zijn voor henzelf.

Nochtans: het zwaartepunt van onze belangstelling, immers de beweegkracht van de toekomstige wereld, voelen we niet in de landen van de entente, maar in Rusland en Duitschland.

De parijsche Volkenbond-vervaardigers mogen passen en meten opdat de humanitaire mantel toch maar eenigszins hun chauvinistische bochel verberge, de wereld waarin zij denken te figureeren is zoo klaarblijkelijk een onhoudbare, dat wij hun van gezegd kleedingstuk weinig pleizier beloven.

Hun fout is dat zij tijdelijke machtsverhoudingen voor blijvend bestaanbaar aanzien, en nu trachten ze te bestendigen. Tenzij, evenwel, Frankrijk, Engeland en Amerika onafgebroken in de bres blijven, kan een volk zoo groot als het Duitsche zich niet met de macht tevreden stellen die het door zijn mededingers wordt toegedacht.

Hoe begrijpelijk is het, en hoe dom, dat staten nooit rekening houden met de noodzakelijke verhoudingen die in hun natuur gegrond liggen, maar altijd onder de illusie leven van het oogenblik!

Omdat Duitschland in deze oorlog de vijand was, is het ook in de toekomst de vijand!

Omdat Duitschland nù machteloos is, moet het machteloos gehouden worden!

Intusschen is de werkelijkheid van de wereld die de overwinnaars zeggen te begeeren, de wereld waarin een volkenbond gedijen kan, juist in Duitschland groeiende.

Over Rusland durven wij niet oordeelen, maar als niet alle teekenen bedriegen, zal zich in Oost- en Midden-Europa, ten deele tenminste die sociale revolutie voltrekken die het politiek en maatschappelijk systeem van vóór de oorlog breekt in zijn grondslagen. Maar als dat dáár gebeurt, en zoolang het niet gebeurt in het Westen, is het Westen nóch veilig nóch in de voorhoede.

Dit zijn de redenen waarom wij, bij het lezen van belgische geschriften, die ons kort te voren tot weerstand tegen Duitschland zouden geprikkeld hebben, ons nu een omgekeerde oriëntatie bewust worden.

Wij nemen waar dat plotseling het Westen ten achter is. Dat het gevaar loopt, doorgaande in zijn vaderlandsche strijdbaarheid, voorbijtezien dat de zuiging van de omwenteling bezig is onze grondslagen wegtevoeren, en dat als wij niet haastig, haastig, de nieuwe palen heien van een toekomstige samenleving, wij zullen worden meegesleurd.

Overal, ook in België, ook in Nederland, begaat men nu de dwaasheid van zich interichten tot verdediging van het oude, inplaats van te bouwen aan het komende. Aktivisten te straffen is niet zoo belangrijk als Vlamingen recht te doen! Burgerwachten op te roepen is minder verstandig dan arbeid en bedrijf zóó te hervormen dat zij het ondeelbare lichaam zijn van de gemeenschap.

De geschriften van de heeren van der Essen en Passelecq komen ten gevolge van deze veranderde beschouwing op een geheel ander plan te staan dan waar we ze vroeger zagen of zouden gezien hebben. De arbeid van de heer Passelecq, een vertaling van duitsche teksten, tot niets anders dienstig dan tot anti-duitsche propaganda in Nederland, is zijn doel kwijt gegaan. Hij kan alleen schaden. Want daar hij niet voor de geschiedschrijvers - die duitsch lezen - maar voor de gemeene man bestemd is, kan hij enkel stemmingen helpen bestendigen, die met de oorlog hun heilzaamheid hebben ingeboet. Het werk van de Heer van der Essen daarentegen behoudt een goed deel van zijn waarde. Het is een geschiedverhaal dat van een tijdperk van de oorlog, uitvoerig en overzichtelijk, de belgische voorstelling geeft.

***Le Président Wilson*: La Guerre - La Paix. Receuil des Déclarations du Président des Etats-Unis d'Amérique sur la Guerre et la Paix 20 décembre 1916-6 avril 1918. Librairie Berger-Lévrault, Paris 1918.**
***De Volkerenbond*, Een practisch voorstel, door Luitenant-Generaal J.C. Smuts. Met een voorwoord van Prof. Mr. J.A. van Hamel. W.J. Thieme & Cie Zutphen.**

De sterke, overtuigde, bezonnen denker die Woodrow Wilson is, kan uit de verzameling van zijn geschriften en toespraken van de laatste jaren voldoende gekend worden. Zijn actie voor een Volkenbond heeft hij voorzichtig begonnen en hardnekkig voortgezet. Hij dacht zich de toekomst naar amerikaansche overlevering en ervaring, als een bond van demokratieën in een wereld van hoog-ontwikkelde individualiteiten. Wie de kracht van die gedachte beseffen wil, leze Walt Whitman. Opdat een dergelijke bond mogelijk zou zijn hoopte Wilson, ten eerste op een demokratische omwenteling in Duitschland, ten tweede op een onbesliste afloop van de oorlog. Zijn grootste tegenslag is de noodzakelijkheid van een eindstrijd geweest. Zijn volkenbond werd daardoor met één slag onmogelijk, en tegenover het verzet van het, altijd provincialistisch denkende Frankrijk, door Clémenceau vertegenwoordigd, kon alleen nog maar het Volkenbond-plan van Smuts gesteld worden.

Dit is het plan dat zich als praktisch aandient, het plan van de zelfbesturende gewesten, met afgevaardigden ter Conferentie, met machtsoverdrachten voor bepaalde doeleinden, en met een uitvoerende Raad. Het is de Volkenbond naar het model van het Britsche Rijk.

Met, evenwel, een geweldig onderscheid. De engelsche Dominions willen van het britsche rijk deel uitmaken. Of zij willen het niet, maar achten dan de mogelijkheid niet uitgesloten dat ze eruit treden. De volken van Smuts' Volkenbond daarentegen, zijn geen van allen genegen in hun verhouding tot Engeland de wet van hun bestaan te zien. Dat die verhouding de wet *is,* werd al spoedig duidelijk. Frankrijk moet toegeven, niet aan

Amerika's, maar aan Engelands wenschen. Duitschland kon niet, zooals Wilson gehoopt had, onmiddelijk bondslid en gelijke zijn: het moest als verslagene aan de willekeur van Frankrijk en Engeland worden overgelaten, van machtsoverdrachten, zelfs ten opzichte van zijn eigen koloniën, uitgesloten, en buiten staat gesteld, wanneer het ooit bondslid werd, als zoodanig het gezag te verwerven waarop het vanwege zijn bevolking, zijn gebied, zijn welvaart en zijn talenten aanspraak heeft. De zonden van zijn regeerders moesten, juist andersom als Wilson had toegezegd, aan de natie bezocht worden.

Of Smuts al tegen de uitwerkselen van de volkenhaat waarschuwt - wat baat het, waar hij zelf begon met in de Volkenbond niet een vrije vereeniging van demokratieën, maar een gedwongen, door overwinnaars opgelegd stelsel te zien.

Toegeven aan de praktijk, - terwijl breken ermee de eerste voorwaarde had moeten zijn voor een hervorming die een omwenteling van boven af wou wezen.

De omwenteling van boven-af bleek onmogelijk. Het gevolg is dat de omwenteling van onderen-op voortgang heeft.

A.V.

8 Maart '19.

Mededeeling

Daar de kosten van papier en drukken geregeld zijn toegenomen en nog zullen toenemen, is het voortbestaan van ‘De Beweging’ niet verzekerd tenzij tenminste een vijftigtal nieuwe abonnée's worden opgegeven.

Lezers en vrienden van ‘De Beweging’ kunnen daartoe, ieder in zijn eigen kring, het hunne bijdragen.

DE REDACTIE

DE UITGEEFSTER.

Tesselschade
Door
Albert Verwey

Of Tesselschade ooit gedroomd heeft dat twee drie eeuwen later haar heuchenis bij dichters en dichtlievenden nog leven zou? Zij was bevallig en geestig, had een schoone stem, kon zwemmen en paardrijden, borduurde en schreef een fraaie hand, zelfs op glas met een diamantstift. Was er ooit brozer aanspraak op onsterfelijkheid? Het is waar dat ze ook dichtte. Zij zond haar verzen naar haar vrienden, opdat die ze betuttelden; uitgeven deed zij ze niet: de meeste zijn verloren gegaan. Het is maar een klein aantal dat we van haar over hebben en we lezen in een brief van Huygens dat ze er (bij manier van spreken waarschijnlijk) dagelijks schreef.

Laten we aannemen dat de bewaard geblevene niet slechter zijn dan de verlorene. Blijkt er dan uit dat zij een groot dichter was? Neen, in geenen deele. Wel een goed dichter. We mogen gelooven dat ze alles wat ze deed goed deed. En dat is al veel, want daaruit volgt dat ze in haar werken zichzelf uitdrukte, dat we in die weinige kleine gedichten dus iets van haarzelf bezitten, dat we haar eruit kennen kunnen en dat het de moeite loonen moet ze aandachtiger te beschouwen dan we (in de nabijheid van Hoofts en Vondels scheppingen) misschien geneigd waren.

Het is waar: juist dat zij, klein sterretje, de vaart van die groote hemellichamen begeleidde, maakt Tesselscha zoo belangwekkend voor ons. Maar wij willen toch niet eigengerechtig aannemen dat zij niets dan de overschatte vriendin was van die

grooten, een weerspiegeling waarin zij zichzelf zagen. Zij moet (er is reden om dat te denken) een eigen kern hebben gehad en een eigen lichtglans.

* * *

Toen in 1620, een jaar na zijn vrouw, Roemer stierf, was Tesselschade niet meer de liefelijke en geestige achtienjarige die we kennen uit Goltzius' teekening. De aandachtig neergeslagen oogen en de argeloos opgeworpen bovenlip hebben juist de bekoorlijkheid van een gevoel dat op de grens leeft tusschen onbewustheid en zelfkennis. Maar het rijzende voorhoofd waarvan het blonde haar strak is weggetrokken om schuil te gaan onder het mutsje, maar de smalle vaste kin die geen streep terugwijkt hoe schroomvallig ook de onderlip naarvoren kome, maar de fijne rechte neus en de hooge brauwen, zijn even zoovele teekens van een wil en een geest en een beslotenheid, die het gevoel slag zullen leveren, tot haar geluk of haar ongeluk. Behalve door deze teekening weten we niets van het meisje tot vier jaar later. Dan is Bredero verliefd op haar: o Parl en puik der vrouwen En bloem van onze tijd! Bij de vertooning van zijn Lucelle-vertaling was ze tegenwoordig. Ze had er geschreid en gelachen. De zelf uitbundige dichter was verrukt over die zichtbare blijken van haar meegevoel. Toen zijn werk in druk verscheen, droeg hij het haar op. In zijn liederen zien we niet enkel de zilverige blankheid van haar huid geprezen, maar ook de levendigheid en kracht van haar oogopslag, bovenal echter de doordringendheid van haar ongeleerd verstand. Bredero was negen jaar haar oudere. Hij had al meer liefgehad. Maar nu scheen het wel of hij, de luidruchtige die altijd met zijn gevoel overhoop lag, eindelijk in de haven van een kalme vriendschap was binnengeloopen. Een volle bevrediging spreekt er uit dat eene van zijn gedichten, waarin hij de aangename, de matelooze vriende-gesprekken bezingt met deze die hem in vertrouwen ontving, al het edelste en fijnste in en door zag, en over zijn zwak gemoed heerschte. ‘Dat zal, noch *kan verkeeren*’, riep hij, met weerspreking van zijn eigen zinspreuk, en hij hoopte dat hij voor altijd van deze Saffo de Faon mocht zijn. Maar

hun omgang schijnt kort geduurd te hebben en twee jaar na de Lucelle-opdracht was Bredero ter ziele. Toch kan het niet anders of het vertrouwelijk verkeer met onze grootste blijspelen minne-dichter, het inzicht in zijn gemoed dat hij haar gegeven heeft, moet op de twee en twintig-jarige indruk hebben gemaakt. Zij was dan toch de vriendin geweest van een groot dichter. Zij had een bewogen mensch gezien die de gaaf bezat zijn innerlijk bloot te leggen. Hij had tegenover haar niet alleen alle trots afgelegd, maar zeker in tonen die hij alleen verstond, beproefd haar hart te ontroeren. Of dat alles enkel winst voor haar geest, enkel een aandoening van kalmer gevoel gebleven is? Misschien. Misschien is ook dat ongedagteekende lied dat de bestrijding van een niet gewilde neiging uitspreekt, een blijk van het tegendeel.

Hoe krachtig ik verpijn,
Door de waarheid of door schijn,
Te smoren met een koude praat
't Geen vierig in mijn hartje slaat, -
Het zuiend slapen doet vermaan
't Sluimerig en 't zoet:
Een genuchtje,
Een geduchtje,
Een zuchtje, alsembitter, suikerzoet.

De Min wou me leeren, gaat ze voort, hoe ik best zou vergeten wat ik niet vergeten kon. Ik moest door denken mijn kwaal bestrijden, zei hij. Muurt en metselt maar in uw gedachte, was zijn raad; het zal het beste middel zijn om de smart uit uw hart te weren. Maar wat hielp het? Ik behield wat ik wou uitroeien. Want dat is juist de aard van de Minnegod dat hij wonen wil waar men hem niet begeert.

Behalve dit is er nog maar een enkel versje over waarin de jonge toon van zinnelijke liefde, de streeling van kussen en lieve woorden oppermachtig wordt. Het is aan een jonge man in de mond gelegd en het italiaansche *t' Amo mia vita* staat erboven. Cupido, lezen we, kleine zielen-voogd, stel die woorden: ik min u, mijn leven, op zulk een maat in mijn borst dat het heele lichaam erop weerklank geeft.

Gebied hierdoor mijn Ziel aan 't Lichaam 't zijn te geven,
En stadig dat te voên met zulk een lieve leven,
En zeggen dan: mijn lief, ik min u, liefste mijn:
Gij zult altoos, o lief, mijn lieve leven zijn.

* * *

Wij weten er niets van of deze regels niet later werden geschreven. Vondel en Hooft beide zullen zich in 1623 verbazen dat Tesselschade verliefd kan zijn. Maar toch: de wijze Anna, haar tien jaar oudere zuster, beroemd reeds, en bewonderaarster van Cats, zou de zinnelijkheid nooit zoo vergund hebben zich te uiten. Dat de jongere het wel deed, teekent haar andere aard, haar andere opvatting van leven en dichterschap. Wat men de strijd tusschen lichaam en ziel noemt is nu eenmaal altijd de noodzakelijke vorm waaronder onze innerlijke konflikten zich voordoen. De konflikten zijn er niet veel anders om, of wij de ziel of het lichaam begunstigen. Als Cats het lichaam kastijdt kan het zich dat met zalving laten welgevallen en als Tesselscha wenscht dat de ziel, op bevel van de liefde, het lichaam wel zal doen, kan de ziel niet anders dan zich gestreeld gevoelen. Het konflikt is hetzelfde, maar onze houding ertegenover is een andere. En nu is het de moeite waard te zien hoe Tesselschade haar tweestrijd oplost. Zij tornt niet aan de meerderheid van ziel boven lichaam. Zij wijst het lichaam niet af als ware het minderwaardig. Zij laat beiden in hun recht, maar zegt dan: de liefde moet de ziel bewegen het lichaam zijn eisch te geven.

In deze zuivere en schoone drieslag zien we de oplossing die de jonge vrouw voor haar innerlijke moeielijkheden gevonden had. Misschien een gevolg van haar gesprekken met Breeroo, misschien enkele jaren later ontstaan, toen ze Crombalch huwde.

Zij en haar zuster behielden na hun vaders dood de vrienden die er aan huis kwamen, waaronder Vondel en Reael, Hooft en Huygens. Vooral de twee laatsten voelden zich als hun helpers. Huygens kende ze eerst sedert een jaar. Hooft al veel langer. De eerste wees al dadelijk in een gedicht de tweede aan als de vriend die hun vader vervangen zou. Gedichten en brieven gingen over en weer, tusschen Amsterdam

en den Haag of Londen (toen daar Huygens was), tusschen Amsterdam en het huis te Muiden, waarheen ook bezoeken werden afgelegd. Zoo namen ook de meisjes deel aan de bekende rijm-wedstrijd van de twee vrienden. Een sonnet van Hooft werd op dezelfde rijmen door Huygens beantwoord, en nauwelijks was dit antwoord binnen of Anna en Tesselscha schreven ook. ‘Uw zuigling’ noemt ze zich, en haar gedicht trekt om twee redenen de aandacht. Ten eerste om de levendigheid van haar gedachte, die niet afgetrokken is, maar een aardige kijk op haar lichamelijke persoon geeft, en ten tweede om de dichterlijke beweging van de verzen, vooral van de twee laatste. Het was Koppermaandag, zegt ze, en ik mengde me in de feestvreugde, waarbij het schieten van de levendige jongelingschap de toon van uw gedichten verdoofde. Toch hieldt ge de overhand. Ziedaar waarom ik uw verzen boven de heldhaftigheid stel die afgericht wordt tot oorlog. ‘Die dwingen met geweld, gij met beleefde zeden’. ‘Moedblazers allebei van 't lukkig Nederland’, gaat ze voort, -

> Al wat van voeten weet moet dansen na uw trant
> En wel getroffen galm op sleutel van de reden.

Het verbaast ons niet dat Huygens in den beginne meer op de ouder, bezadigder, geschoolder Anna acht gaf - toen hij Tesseltje verzocht iets voor hem afteschrijven, hoopte hij dat zij het vooral nauwkeurig mocht doen, ‘al zoude zij onze Annetje te hulp halen’ -, maar het zou ons evenmin verwonderen als Hooft, hoewel hij een prachtig sonnet op Anna's graveerkunst schreef, reeds nu iets meer voor Tesselscha gevoeld had. Zoowel in gemoedsaanleg als in toon van vers stond zij hem nader.

Samen met Hooft kwamen Vondel en Reael een poos dagelijks in het Roemerhuis bijeen om daar een prozavertaling te maken van de Troas van Seneca. Laat dit vóór of na het huwelijk van de beide meisjes geweest zijn - Anna trouwde een paar maanden na haar zuster - zonder ophouden was de vloer van het zalig Roemershuis door schilders, kunstenaars, zangers en poëten betreden geweest en zonder ophouden had ook Tesselschade de invloed van die omgeving ondergaan.

Mannen-gezelschap; maar van mannen die aan de vrouw een nieuwe beteekenis toekennen. Met de bewondering voor een grieksche wereld waarin de persoonlijkheid meer was dan het gezinsverband, kwam vanzelf de gedachte boven dat man en vrouw gelijk waren en gelijk moesten worden opgevoed. Het is deze heidensche opvatting waarvan de meisjes Visscher voordeel trokken. Wat men van hen verlangde was niet dat zij eigenaardig-vrouwelijke gevoelsschakeeringen aanbrachten, maar dat zij even ontwikkeld als mannen waren, zij het dan bovendien met de gratie en lieflijkheid die aan haar sekse eigen is. In de lijn nu van deze ontwikkeling, en, als gevolg daarvan, in haar vriendschap voor mannen, met name voor de talentvolle dichters onder haar tijdgenooten, zien we de waarde van Tesselschade, en alle uitingen van en aan haar hoeven enkel te dienen om ons die waarde te doen verstaan.

* * *

Nochtans is een mensch zóó weinig één ding geheel dat Tesselschade haar roeping niet kon voortzetten aleer ze er ontrouw aan geworden was. Als we Vondel gelooven mogen was een flauwte tengevolge waarvan ze uit de kerk gedragen moest worden het eerste teeken van haar verliefdheid. De vrienden hebben nooit begrepen wat zij in de knappe zeeofficier Allaert Crombalch gezien mocht hebben. Maar zij koos hem, volgde hem naar Alkmaar en is elf jaren lang gelukkig met hem gehuwd geweest.

Alle drie de dichters, Hooft, Vondel en Huygens, schreven, toen ze trouwde, geestige en hartelijke gedichten. Hooft noemde al haar voortreffelijkheden op in een plagende aanspraak tot Cupido, en vroeg hem, waar hij in dat hart een plekje zou vinden waar hij het ontginnen kon. Korzel stoof de Minnegod op en zei, gedachtig aan Mars' invloed op Venus: wacht maar, tot ik zoo niet Mars-zelf, dan een van zijn soort zal zenden! Vondel schreef zijn Tortsen, zijn eerste groote, in mythologische vormen gehouden bruilofstdicht. Het is een twist van de goden, aangehitst door Juno, die niet wil gedoogen dat de Sirenen van de Schreyershoek de haven van haar stad veronveiligen, en eischt dat een huwelijk de zusters onschadelijk maakt. Ju-

piter doet uitspraak: beiden zullen trouwen, maar zonder dat Apollo zijn recht verliest. Dadelijk beginnen de voorteekens. Een paar valken voeren van de toren aan de Schreyershoek twee duiven weg. Een schildwacht zag op 't IJ een lachende rei met fakkels en kransen. Een zwaan in het burgwalwater begon een gezang dat klonk als een bruiloftslied. De wijngaard aan de straat, die door de hand van Visschers dochters tot boven naar hun slaapvertrek geleid was, ‘hing zwanger in één nacht, van rijpe muskadellen’. Meer nog dan de breede opzet van dit gedicht bewijst het Bruiloftslied erachter de waarde die Vondel hechtte aan het jongste Roemerskind. Crombalch was zielloos: Tesselschade werd zijn ziel. Zij is goddelijk. Een god ontsluit zijn geheim door haar. Ze is een orakel. Ze leert haar minnaar de zoetheid van de wereld versmaden voor 't goud en purper van Ganymedes' (dus van de *grieksche*) hemel. Later wordt die plaats gewijzigd: 't orakelen vervalt, ook Ganymedes. ‘En naar het hoogste sta, dat naar de starren leidt’ wordt de minder uitsluitend heidensche slotregel van die strofe. Maar in beide gevallen blijft Tesselschade wat geen tweede ooit voor Vondel geworden is: de bezielde en bezielende, de door de inspraak van een god bezetene en aangedrevene: de vrouw die zich leende tot zijn hoogste idealiseering. Met schertsende en huiselijke rijmen preludeerde Huygens op zijn wintersche komst - November 1623 - naar het huwelijksfeest.

* * *

Ruim een half jaar later verloor Hooft zijn vrouw. Tesselscha hoorde ervan, en tevens hoezeer dit verdriet haar vriend had aangegrepen. Zij besloot hem te schrijven, hem door haar schrijven te prikkelen, uittelokken tot een weerwoord. Het was een plicht die later, in soortgelijke omstandigheden, Hooft bevreesd was tegenover haar te vervullen, en die hij trachtte aftewentelen op Huygens. Tesselscha had zoowel in haar briefstijl als in haar verzen een manier van de dingen vooral zoo te zeggen dat ze niet in 't oog vielen. Zij verschool zich in haar volzinnen, zooveel te meer nú, daar ze zich kwam aanbieden. Ze wou zeggen: mag ik een oogenblik voor u zijn wat vroeger uw vrouw was: degene bij wie ge u uitstortte?

Zij schreef ongeveer het volgende: Nadat ik overweldigd was door gedachten te heftig dan dat het gevoel van wellevendheid ze bedwingen kon - Maar zie hier haar eigen woorden, die ik verstaanbaar trachtte te maken: ‘Mijn Heere, Na dat ik verheerd ben door krachtiger gedichten als de wel voegende beleefdheid heeft kunnen wederstaan, zoo durf ik wenschen dat in mij zooveel herleven als in u versterven mogen (zoo gij 't mij waardig acht) de zalige deugden van onze *patrona*’ - Is dit niet als een stil naast hem gaan staan en hem naar zich doen toenijgen: Hooft, in wie de aanwezigheid van de gestorvene moest afnemen, Tesselschade in wie ze moest aanwassen - ‘onze *patrona*, die de aard te lang onwaardig genoten heeft, en die nu onlangs eerst naar waardij ten hemelschen troon verheven is, daar ze overlang al hadde thuis gehoord, en ons onthand te wezen’. En als zij de overledene zoo hoog gesteld heeft, haar *die al lang onthand, d.i. ontnomen had behooren te zijn aan haar vrienden en opgenomen in den hemel*, dan zegt zij snel en zacht, maar toch met nadruk: ‘Ik heb met meerder leedwezen uw rouw vernomen, diewelke ik met drift van droefenisse gevoele, en nochtans niet van u gelooven kan’. - Zij, de vrouw, kan met drift van droefenis zijn rouw gevoelen, maar van hem de man, kan ze het niet gelooven. Zoo stelt ze zich - schijnbaar toch maar - onder hem. Doch dan komt haar forsche stoot: ‘Wel hoe, mijn heere, gij die zooveel voorraad van standhaftige wijsheid hebt opgedaan, zoudt *gij* nog wel kunnen ellendig gemaakt worden door wereldlijke noodzakelijkheid?’ - En dan, opdat antwoord niet zal uitblijven: ‘Ik bid u te beantwoorden deze mijne moeielijkheid, zoo zal ik blijven uw dienstverbonden vriendinne Tesselschade Roemers.’ Is dit niet een meer dan manne-brief? En Hooft antwoordde. Hij antwoordde met die gedragenste en gedegenste van al zijn brieven waarin de smart en de opkropping zich tegelijk ontladen: ‘Ik en zoek de rouw niet, maar zij weet mij te vinden’.

* * *

Nadat een paar jaar later Hooft hertrouwd en het eigenlijke tijdperk van de Muiderkring begonnen was, zien we hoe tus-

schen Alkmaar en Muiden weerzijdsche zending van gedichten plaats heeft. Zoo zond Tesselschade in 1630 haar bekende Antwoord op de vraag van de Amsterdamsche Academie. Die vraag, door Vondel gesteld en Apollo in de mond gelegd, bestond eigenlijk uit acht vragen. Wie het karakter van Tesselschade wil leeren kennen, en merken hoe vast het was, en tevens wil inzien hoe haar geest te werk ging, met welk een fijne overleggende teekening en kontrasteering van gedachten, moet de antwoorden op die acht nauwkeurig lezen. ‘Wat beste en slimste tongen zijn?’ luidde de eerste vraag. Vondel bedoelde ermee tot een partij-kiezen voor of tegen predikanten te nopen. Maar zoo verstaat Tessel het niet. Zij, als vriendin van Vondel, wil door haar weerwoord hem iets beters aanwijzen dan dit partij-kiezen. Juist op de beantwoording van deze eerste vraag richt zij dus al haar aandacht. Zij besteedt er tien regels aan. Zij vormt er haar gedachten voor tot een figuur, als waren ze 't innerlijk voorbeeld voor een van haar glasgraveersels. De beste tongen, zoo denkt ze, zijn er twee: één sprekende, de engeletong die in de Kerstnacht de geboorte van Christus zong; één zwijgende, maar die spreken deed in alle talen: de vuurtong van de Heilige Geest op de hoofden van de Apostelen. De slimste tongen? Eén was er op aarde, die van de slang in het Paradijs, waar ze een mensch deed begeeren in kennis gelijk aan God te zijn. Eén was er in de hemel, die van Lucifer, die de gelijke van God wou zijn in macht. Maar in wie is God waarlijk? - en met deze slotgedachte wordt de heele vraag op zij geschoven -: in hen die niet spreken, maar doen, in hen die met daden hun geloof bewijzen.

De beste tong die stemmen smeedde
Zong Gode lof, den menschen vrede.
  Die zwijgend meest haar deugd betoont
  Is die met vier d' Apostels kroont.
De snoodste op aarde deed de menschen
Naar Gods verborgen wijsheid wenschen.
  De booste sprak in 't hemelrijk:
  Mijn macht zij d' hoogste macht gelijk.

In hun sticht God zijn heerschappijen
Die met het doen 't geloof belijen.

‘Of waarheid zalig maakt, of schijn?’ was de tweede vraag, en het antwoord eenvoudig:

Schijn, als een drog en dwaallicht, leidt
Wie dat haar volgt ter duisterheid.

En op de volgende die luidde: ‘Of dwang van vrome Christenzielen Niet strekt om Holland te vernielen?’ was het even eenvoudig, en goelijk zelfs:

De vrome zielen te belagen
Kan Hollands zachte grond niet dragen.

Maar nu kwam een vraag van meer beteekenis: ‘Of vrijheid niet en was de schat Waarom men eerst in oorlog trad?’ - Vrijheid, zeker! Mits men erbij bedenke dat vrijheid toen geen geschil was tusschen roomsch en on-roomsch.

De Roomsche geus het smeekend blad
Tot Brussel, onderteekend had
Zoowel als d'ander, en verzocht er
's Lands vrijheid bij aan 's keizers dochter.

De volgende vier vragen: ‘Of ook in wel bestierde steden Een oproermaker wordt geleden? Of huize-plondren vesten sticht? Of de eed geen burgerij verplicht? En of zich leeraars niet verloopen Wanneer ze dezen band ontknoopen?’ ze konden alle met een simpel ‘ja’ worden beantwoord.

Den muiter die gerustheid haat
Loost altijd een geschikte staat.
Daar de eene burger 's anders muren
Bestormt, die stad en kan niet duren.
Geen aardsche god of hij wordt bij
Een eed verknocht: meer schutterij.
Wat leeraars ook dien band ontlitsen
Die kerven 't snoer der zeven flitsen.

Hooft schreef terug: ‘Als ik naar de prijs van de Academie staan wilde, ik zoude staande houden, dat de beste tong die is van Joffre Tesselschaes pen.’ Vondel had willen prikkelen,

en hij *had* geprikkeld: het regende booze en bittere rijmen tegen zijn uittarting. Tesselscha had zich niet láten prikkelen: zij had hem getoond in hoeverre men zijn vragen kon beantwoorden in de zin waarin hij ze stelde, maar ook in hoeverre men een hoogere zin erin kon zien. Haar onaanzienlijke, hoewel ook als gedichtje goede verzen zijn overgebleven en niet Vondels vraag, maar wel Tessels antwoord zingt in onze herinnering.

* * *

De drang die de menschen van de Renaissance dreef staat en oorlog, zichzelf en al de uitingen van het gezellige leven tot kunstwerken te maken, heeft in Nederland geen dichter zoo sterk bezeten als Hooft. Zijn prachtige vormdrift verloochent zich nooit en nergens: zijn heele forsche zoowel als speelsche hartstocht was in dienst ervan.

Tesselschade had niets van dat meesterlijke evenwicht; maar zij had een diepe vrouwelijke gevoeligheid, en een kunstvolle zelfbeheersching.

In die vorm begreep zij het probleem, dat al de kunstenaars van de nieuwere tijd bezig hield: een zoo groot mogelijke vrijheid van de persoonlijkheid en tegelijk een zoo volmaakt mogelijke vorming.

Alleen door dit probleem op haar wijs te begrijpen en het voor zichzelf optelossen, kon zij de vriendin zijn van Hooft, en Vondel, en Huygens.

Het is daarom niet bevreemdend dat het gedicht waardoor zij in ruimer kring bekend bleef, dat van de Wilde en de Tamme Zangster is. Eerst de wilde: de nachtegaal, van wie het grootste wonder is dat zoo kleine leden ‘herbergen zulk een kracht van die luidruchtigheden’. Dan de tamme, de geschoolde menschestem, die de verscheidenheid weet te binden, de geest weet te doen deelhebben aan de bezielde natuur.

Er is een tweede gedicht van haar op hetzelfde onderwerp. De orgelmuziek van Joan Albert Ban was de aanleiding.

> Vrije zieltje, eer gij waart
> In den ban van Adelaart

Dachtje die daar was gebannen
Zat als onder bloed-tirannen,
En geen ban of ijzre klank
Haalt het bij de vogelzank.
Nu gaan Ban en ijzre klanken
Stadig, om zijn God te danken
Met eenstemmigheid en klem
Boven wilde vogels stem.

De naam Adelaart - die op Ban kon slaan, maar immers altijd voor die van Crombalch stond - en de woorden Tsagend hertje die ze boven deze verzen schreef, wekken de gedachte dat zij het onderscheid dieper doortrok dan tot een verschil van zangtoon. Zij zelf was die wilde vogel, dat tsagende hartje, dat niet in tucht had willen gaan bij huwelijk en leven, en nu toch had ingezien dat ze door die tucht een bezielder en hooger leven gewonnen had.

Toen zij het gedicht op de Wilde en Tamme Zangster schreef was dit besef nog meer een gedachte dan een gemoedservaring. De regels op Ban zijn van later. Vóór 1634, toen Crombalch stierf, was zij nog dezelfde die Hooft aan Huygens schrijven deed: ‘Tesseltje is nog dat oude even jonge zoetemelks hart, wel gesoorteerd met mijn lieve Leonoor, dewelke zij op eenen roemer tot zinspreuk gewijd heeft: *Altyts vroo*’.

Huygens was jaren lang op een afstand gebleven. Nu verscheen hij weer en bood kort daarop ter lezing zijn vertalingen van Donne aan, die Vondel ‘Een banketje voor den Drost’ noemde, ‘En voor ons kameraadje, Het zoete Tesselschaadje’.

Kort daarop overleed Crombalch tegelijk met haar dochtertje Tadea. Hooft verzocht Huygens haar te schrijven. Deze aarzelde. Maar Hooft's dochter Suzanna wist haar uittelokken. ‘Mij troostende in de opperwille, tegens welke niet te willen is’ zijn de laatste berustende woorden van haar schrijven.

Een kleine twee jaar later daagt in de Muiderkring Caspar van Baerle op. Twee en vijftig jaar oud, sedert kort weduwnaar, levenslustig, geestig en goedhartig, was het geen wonder dat zijn nadering tot Tesselschade de vorm van hofmaken aannam. ‘Faîtes avec les fleurs renaître les amours’ schreef

Hooft haar. Zij antwoordde met een sonnet geschreven op de sterfdag van Crombalch, en op Hemelvaartsdag. Dubbele aanduiding! En het nadrukkelijk gestelde woord Hemelvaren aan het eind van het vers gaf ten overvloede te kennen dat zij zich niet meer wenschte te binden.

Het is wel zeker dat met de dood van haar man en dochtertje haar religieus gevoel zich verdiepte. Maar men merkt er weinig van. Buiten alle verschil van geloofsovertuiging om wist zij voor haar vrienden het woord te vinden dat ze noodig hadden. Zoo zond zij, toen Huygens zijn vrouw Suzanne van Baerle verloren had, een sonnet aan Hooft, met verzoek haar daarin vervatte raad aan hem overtebrengen. Zij die geacht wordt een baak te zijn in een zee van droefheid, schreef ze -

Die als een baak in zee van droefheid wordt gehou'en,
Geknot van stam en tak, en echter leven moet,
Zendt u dit zwak behulp voor 't troosteloos gemoed,
Gedompeld in een meer van barelijke rouwen.

Zegt Vastaart, dat hij mocht pampieren raad vertrouwen,
Zoo d' innerlijke smart zich schriftlijk uiten kon.
Hij staroog in liefs glans als aadlaar in de zon,
En stel zijn leed te boek, zoo heeft hij 't niet te onthouwen.

Pampier was 't wapentuig, waarmee ik heb geweerd
Te willen sterven eer 't den Hemel had begeerd;
Daar overwon ik mee en deed den vijand wijken.

Zijn eigen letter leer' hem matigen zijn pijn,
Want kweling op de maat en kan zoo fel niet zijn;
Bezweer hem dat hij zing op maatzang droevelijken.

Hooft zond het en Huygens antwoordde: ‘Tesselschade is nooit zoo hoog boven haar zelf gestegen als met eenen regel onder de gezamenlijke goede, die U.E. de moeite genomen heeft aan mij te zenden: *En stell' zijn leed te boek, zoo hoeft hij 't niet 't onthouden.* Alle mans en mansoiren hiernamaals moeten 't haar benijden’. Toen hij 84 jaar oud was, dacht hij er nog aan. Hij noemde haar de ‘kloeke Tesselscha’, zooals Hooft haar ‘ongelooflijke manhaftigheid’ geprezen had.

Tijdens de renaissance is het ideaal van een mannelijke geest in een vrouwelijk lichaam hartstochtelijk bemind en aangekweekt. Tesselscha vervulde het. En zij kon en moest het vervullen omdat zonder dat de kring van Renaissance-talenten waarin zij vertoefde, onvolledig zou zijn geweest. Van Baerle deed voor die dagen niets ongewoons toen hij een gedicht van haar prees met de woorden: ‘Ik zou wenschen thans een vrouw te zijn nu moeders beginnen mannen te zijn door haar verzen.’

Toch bleef juist tegenover de vrijmoedigheid van de mannelijke scherts in die dagen de vrouwelijkheid een machtig wapen. Niet alsof vrouwen toen de schaamte zouden verstaan hebben van hun achterkleindochters. Integendeel zouden zij zich zonder een welberaden schaamteloosheid niet hebben kunnen handhaven. Als wij zien wat Huygens en Van Baerle elkander schreven, hoeveel bloswekkende schertsen, toespelingen, zij niet alleen onderling wisselden, maar openlijk of halfverhuld voor Tesselscha uitstalden, dan begrijpen wij dat er van preutsheid in die kring zeker nooit sprake kon zijn. Huygens' dubbelzinnige rijmpjes worden dan ook door haar die er het onderwerp van is, vrijelijk aanvaard en in briefwissel aangeduid. Maar met dat al: de zachtzinnige zelfbeheersching van Tesselscha - want wat was haar karakter anders - kan haar uitwerking niet gemist hebben. Teminder, waar ze haar eigen middelen zelf zoo levendig en met zooveel rake scherts te hanteeren wist. Niet zonder reden, meenen we, werden door Hooft de letters van haar naam tot Sachte Sedeles omgezet.

* * *

Vondel had Tesselscha nooit uit het oog verloren; maar in 1639 naderde hij haar opzettelijk door haar zijn vertaling van Sophocles' Electra toe te wijden. Twee jaar later deed hij zijn Peter en Pauwels door het gedicht Aan Eusebia voorafgegaan. Dat dit grieksche woord, waarvan een nevenvorm in de Electra voorkomt, door hem vertaald werd met godvruchtigheid, dat Tesselschade zich kort daarop de Alkmaarsche Eusebia noemt, dat zij een gedicht schreef waarmede ze klaarblijkelijk Vondels oproep hem in zijn roomschwording te volgen beantwoordde, een gedicht dat ze Hooft toezond met verzoek het Vondel te

laten lezen, dat in één woord Vondel op het oogenblik van zijn bekeering tot de katholieke kerk zich in zielsgemeenschap met Tesselschade gevoeld heeft, en zij met hem, - ik zie geen oorzaak eraan te twijfelen. De onderzoeker die de voorstelling verdedigde, hij die vroeger al aantoonde dat Roemer niet, zooals we meenden, de oude kerk was trouw gebleven, heeft haar mijns inziens ten volle aannemelijk gemaakt.

In haar jeugd was Tesselschade de vrouw geweest van Vondels hoogste idealisatie. Zij werd het weer; maar terwijl hij haar toen naar de hemel van Ganymedes gewezen had, trok hij haar nu naar 't ‘zalig honk’ waarheen ‘met wijde en wisse schreden’, ‘de hemelsche en in klei gevangen ziel’ zich te spoeden had.

Zij heeft vroeger en later aan een vertaling van Tasso's Jeruzalem Verlost gewerkt. Er school in de toon van die christelijk-italiaansche verzen - Dullaert heeft hem weer opgenomen en hem een galm verleend die ongewoon is in onze dichtkunst - een verleidelijkheid van deernis en weemoed, die aan Hooft en Huygens vreemd was, maar die Vondel in trilling bracht. De strofe die zij Van Baerle zond, de eenige bewaarde, is de onmiddelijke overgang op haar eigen twee gedichten aan Maria Magdalena. De sterke vrouw ontdekte in zich - we kunnen het niet loochenen - de gebroken verteederde. De kloeke troosteres die ze altijd geweest was kreeg behoefte schreiende de voeten te kussen van een Jezus.

Het is haar op heel wat harde woorden, vooral van Huygens, te staan gekomen, dat zij niet bij een protestantsch geestelijke, maar bij een Jezuïeten-priester de sleutel vond tot de kooi van Christus. Maar zij was niet terugtebrengen. Elk zijn waarom, dacht ze met de haar eigen zinspreuk. Huygens nam het hoog op, juist omdat hij haar vriend was. ‘Ik spaar de roede niet, ik heb het kind te lief’ zei hij. Van Baerle, die al in 1636 iets gemerkt had van haar roomsche neigingen, dorst zich zoo stout niet uiten. Huygens, vond hij, had een streepje voor; die mocht zich veroorloven wat Tesselscha van hem niet dulden zou. Hij zond zijn vriend de rijmpjes over die de afgedwaalde hem in antwoord op Huygens' bestraffing had doen toekomen.

U reden wel gegrond
Hoewel ze schier een grauw is,
Is smaaklijk in mijn mond
Omdat ze nimmer lauw is.

en:

Het snerpend heil van ons hoog Hofwijksche Poeet
Behaagt mij echter nog, hetzij dan koud of heet.

Hij had overigens wel een goede kijk op het humeur waarmee de hardnekkige Alkmaarsche de berisping aanhoorde. Huygens meende dat ze door de pracht van de katholieke kerk getroffen was en dat hìj haar tot de eenvoud van de oudste en oorspronkelijke godsdienst moest trachten terug te roepen. Het was de zienswijze die de protestantsche hervormers tegenover de katholieken altijd handhaafden. Maar Van Baerle schreef: ‘zij heeft vastgesteld dat er maar weinig artikelen noodig zijn voor het geloof, en dat wat zij van den Roomschen godsdienst heeft volgens het godsdienstig gebruik en de gewoonte der ouden *is*; het overige valt buiten de zorg en het nauwgezet onderzoek van een vrouw die een leek is’. Verder beriep zij zich op de Verklaring van Grotius. Daarna: ‘Uw roeden en heftige woorden neemt zij heel kalm op en zegt ze te kussen, evenals gehoorzame kinderen’. Iets later: Zij beschermt zich met haar eenvoud’. Nog later: ‘Zij houdt van korte woorden’.

De vriendschap leed er niet onder. De Muiderkring bleef in stand en Huygens schreef aan Puteanus, dat hij haar boven haar zuster Anna stelde, als evenzeer hoog staande in kunstvaardigheid, maar door haar uiterlijk, haar spreken en manieren, veel lieflijker, van een waarlijk verheven verstand en boven alle vrouwen en de meeste mannen uitmuntend.

* * *

In de latere jaren - zij legde bezoeken af bij Huygens, zij vertoefde op het slot te Muiden - maar de éene keer hooren wij dat zij enkel sprak en schreef over godsdienstige onderwerpen, de andere dat ze de wereld als afgestorven was. Hooft

die dit laatste vermeldde, stierf toch nog vóór haar, in Mei 1647. Drie maanden na hem haar eenig overgebleven dochter, die naar haar heette. Na nog vier maanden Van Baerle. Zij zelf in Juni 1649.

Had zij maar tranen kunnen vinden, schreef Huygens, ze zou nog leven. De ‘kloeke Tesselscha’ was hem bijgebleven, niet de Maria Magdalena.

Dichterweelde en dichterzucht
Door
W.L. Penning Jr.

Aan Dr. G.E. Opstelten, Bloemlezer uit ‘Benjamin's Vertellingen’.

I
Zangersbond in mijn tuin

Immermeer in kleine gaarde
Dankbaar voor verruimd bestaan,
Stap ik weer door avondschemer
Langs mijn leiband af en aan.

En uw nagunst, kilste zomer!
Heeft mijn Herfstgang ingewijd:
Herwaarts waait de geur van koolzaad
In zijn volste heerlijkheid.

Goelijk tikt een vleugje regen....
Toornig zwelt het klaaggeluid,
Waarmeê Najaar's eerstling-aanval
Op nog vol geboomte stuit.

Forscher stoot - en hoor zijn juichtoon!
- Dwarlen, droef! hoor bladerval;
Ruischend kleed hier over 't grindpad -
Leegte in 't rond voorspelt hij al.

Op- en neergaand luister 'k gretig,
Wind! die me als muziek omstoeit,
Naar uw jacht, de wolken jagend -
Blinde ook Gij, maar ongeboeid.

Mij, den zwakke, sterkt ge als makker,
Al uw stemmen ken 'k zoo goed,
Al uw luimen biecht gij eerlijk
Voor gelijkgestemd gemoed;

Wáár uw vaart ook wil belanden,
Wáár mijn geest ook henen trekt,
Eenerlei is beider uiting -
Zang door tegenstand gewekt.

Driest of dartel, storm of zefier,
Zoekt ge, in schijnbaar zelfbestuur,
Zoekt ge als ik uw weg! gij worstlaar,
Aan den leiband der Natuur.

Zwoeger, die èn sloopt èn zegent
Naar haar ondoorgronden wil,
Wien, o uitgelaten zwerver,
Wien vervoert ge - en maakt hem s t i l ?

Dichterziel verbergt haar a r b e i d ;
Wát er rondom joelt of zucht,
Stilkens wordt de kiem ontvangen,
Stilkens groeit en rijpt de vrucht;

Doch terzelfder uur g e b o r e n ,
Trillend nog van wordingsdrang,
Looft alreê mijn liedgefluister
Uw al zwaarder prachtgezang.

Jaartijwis'ling vier ik mede;
Verzen zeggen in den wind
Weert noch deert den and'ren makker -
Derde in onzen bond begint:

Wieglend op den hoogsten uitkijk,
Welkom, rustig kunstenaar,
Lijster! die verrassend inviel,
Gul met zang - zóó kant en klaar.

Zwijgend zorgde uw trouw bij daglicht,
Even trouw, nu 't nachtuur daalt,
Streelt uw zieltje aandoenlijk teeder
Haar voor wie gij ademhaalt.

Als de zonnebloem u richtend
Naar het gaande of 't komend licht,
Zoekt en biedt gij troost en opbeur -
Ruwste weer wekt reinst uw dicht.

Stortvlaag zaagt ge mij ontschuilen
Onder 't loof; e r b o v e n u i t
Bleeft ge op post; uw boom moog' schudden -
Doet het schade aan 't liefst geluid?

Poost gij even, toegeroepen -
Toegejuicht! voelt ge u verstaan;
En benijd, aan Liefdes leiband,
Heft gij ál nog zoeter aan.

Eenzaam niet, staêg heen en wéér gaand
Stapt hier 't oude menschenkind,
In het duister voorgezongen
Door den lijster, door den wind.

Wind werd storm, en kraakt al takken;
Hageljacht drijft mij naar huis....
Hoor! in top kweelt nog de lijster,
Kalm als borg hem 't nest al thuis.

II
Een woordje met mijn lieve muze

Blij te moe - daar 'k aan mijn leiband,
Muze! uw warmende inspraak vond -
Kwam ik aan uw hand naar binnen;
En gekust van ziel en zinnen,
Dichtte ik voort aan *Zangersbond.*

Kind van minne, zooals moeder
Allerliefst te zeggen placht,
Bleef 'k nog lang naar wensch gevangen:
Ken ik storm die niet uw zangen,
Tuin die niet uw vogel bracht?

Laat door storm in slaap gezongen,
Zag 'k - als dikwijls in mijn droom -
Z a g 'k mijn tuin, en zag hem pralen,
Stil in de eerste morgenstralen -
Lijster wiekte, en 'k zag zijn boom.

Ochtend wekte me onder buien
Zwaarder nog dan te avondstond;
Maar geen stemming liet zich storen,
Lijster-loktaal kreeg 'k te hooren,
Stil beslag kreeg *Zangersbond.*

Lustig proef 'k den klank der verzen....
Rustig willen ze ingegrift....

Hoe veel meer dan taai geheugen
Zou me een broze veder heugen,
Onverwijld haar Dichterschrift.

Allerlei gewrocht woelt rustloos
Door elkaar in 't bezig hoofd;
Alles tegelijk zoekt uiting,
Alles tegelijk vindt stuiting,
Gloeit en broeit en smeult - en dooft?

Handjevlug, dat eigen dagtaak
Vaak om mij liet achterstaan,
Koom' ook ditmaal niet te spade -
Vracht in aller ijl geladen
Ziet haar lossing kwálijk gaan.

Muze! die zoo plagend zegent,
Met zoo hemelsch jongen lach
Ouderdom nooit liet vertragen
In zijn toch al korter dagen
Door gedachte aan laatsten dag -

Muze-lief! laat u verbidden,
Spaar een al te willig zoon;
Vlij den z i e n d e , pres den s t e r k e ;
Schijnbaar onvermoeid van 't werken,
Hoef ik r u s t als laatste loon.

Openbaar en in 't verborgen
Dien 'k u thans al zestig jaar;
Dies een Kunstvriend mij ter wille
Draag 'k eerlang mijn Herfst-idylle,
Feestlijk op! maar dán ook - k l a a r ?....

Werkstuk nog met kleur en lijnen,
Nog met zon - die schaars nu heugt -

Kwam zijn noeste zorg te wikken,
Mooi te kiezen, mooi te schikken
Voor ook hem vertrouwde jeugd.

Toegelicht uit heldere oogen,
Ingeleid uit warm gemoed, -
Helpe ik Levensopbouw schoren:
Nooit tot hooge kunst verkoren -
Hoog roem 'k gunst, zoo 't werk voldoet.

Frisschen groei nog aan te trekken
Uit een tijdperk lang vergaan,
Nieuw geslacht zich mee te deelen,
Nieuwer mooglijk nog te streelen,
Lichtstraal is 't op donk're baan.

Oogst van zomerbloei belevend
In des levens overschot,
Eer 'k den d o r s c h e r . Hem, wiens duiken
STARING's Briefschat op deed luiken,
G r o e n dankt hem mijn grijze lot.

MUZE SPREEKT: '"Heil hem doorvorscher
Der archieven van Mijn Huis!
Heil ook u! Nu niet meer zuchten...
Schild'ren ga 'k u fraaie luchten,
Spelend boven 't stormgedruisch.

Zing - geen zang worde ooit eentonig -
Ook het z i c h t b a a r Herfstgebied;
Dichtergeest verliest geen oogen:
Door Herin'ring opgetogen
Zing, verrijkt, uw rijker lied!

Zeldzaam-vreugdloos ging de zomer.
Geurbloem vond zich vroeg ontwijd;

Maar de sierbloem, 't ernstig loover,
't Wazig landschap, 't lichtgetoover -
't Mijmrend bosch vinde u bereid....”’

‘Muze, ik zuchtte uit vrees voor Dichtkoorts -
Wil me ontslaan!....’
Dat woordje trof:
‘“Zoon! ook mij ontroert uw bede,
Vier uw Jubeldag in vrede -
Ga met onbepaald verlof.

En vertel nog onzen kunstvriend
Hoe 'k u, door mijn arm omvat,
Hoe 'k uw jeugd verheugd deed zingen
Van de wondermooie dingen
Wijd rondom zijn Spaarnestad.

En bezweer dien man der studie,
In zijn besten levenstijd
Ondanks duizend bezigheden
Vaak - te voet! zich te vertreden
In zoo'n kring van lieflijkheid.

En nu ga, mijn zoon, tot weerziens!”’
Zwijgend boog 'k....
En week te moe
Ging 'k - terwijl mijn Danklied welde....
Ging 'k - terwijl me een lach ontstelde:
‘“Zoon, onthoud toch - m o n d j e t o e !”’

Herfstbegin 1918.

Socialisatie
Door
Is. P. de Vooys

Wanneer zich in de tegenwoordige revolutionaire stroomingen een afkeer vertoont van een demokratisch parlement en een voorkeur voor een regeeringssysteem van arbeidersraden, dan geschiedt dit ter wille van de socialisatie.

De revolutie keert zich wel allereerst tegen de regeering van stad of staat, maar haar eigenlijk doel is gericht op de maatschappij. De verandering die daarin gewenscht wordt, moet zijn een socialisatie. Zoo zeer wordt dat gezien als *het* doel bij uitnemendheid, dat de staatsinrichting zich hieraan moet onderschikken. Omdat een parlement de socialisatie niet wil of kan tot stand brengen nemen revolutionnairen tijdelijk hun toevlucht tot een regeeringstelsel dat zij in beginsel veroordeelen, maar dat, juist door de eenzijdige samenstelling uit arbeiders, den *wil* bezit om te socialiseeren.

De beteekenis hiervan ligt allereerst in het besef dat het in de maatschappij niet langer kan gaan als tot nu toe. Aan kritiek op de inrichting onzer maatschappij heeft het niet ontbroken, en gedurende een eeuw is zij doorgedrongen tot de arbeiders, die zich eenige ontwikkeling konden verschaffen. Zij waren het die zich bij uitstek verongelijkt konden gevoelen, en dit werd niet minder maar meer, naarmate zij door geringe lotsverbeteringen in staat geraakten hun lot te vergelijken met dat van de betergestelden.

De oorlog verergerde dit gevoel, in 't eene land meer, in't andere minder maar toch overal. Daarnaast groeide het machtsbesef

der arbeiders. Zij waren reeds lang vertrouwd met de gedachte dat alle veranderingen in hun lot afgedwongen moesten worden door hun macht en zij hadden geleerd te leven in de verwachting dat eens die macht groot genoeg zou zijn om een algeheele wijziging te brengen in hun levensomstandigheden.

De ‘revolutionnaire situaties’ komen voort uit een plotseling opstijgend gevoel van de onhoudbaarheid der maatschappelijke toestanden, b.v. door voedselgebrek, werkloosheid, en gebrek aan eenig uitzicht van verbetering, samengaand met de mogelijkheid van de verovering der machtsbevoegdheden. Daaruit kunnen die explosieve gebeurtenissen van snelverloopende revolutie's uitbarsten met energie en geestdrift, doch ook met vele lagere instincten eener toevallig uit allerlei lieden samengestroomde massa. Het blijft een oproer, snel oplaaiend doch ook weer vlug verdoovend als een stroovuur, indien geen doelbewuste leiding zich opwerpt. Deze is alleen in staat om er een revolutie van te maken en wel door de uitbarsting en hare directe gevolgen doelmatig te gebruiken voor het te niet doen van oude, en het organiseeren van nieuwe regelingen. Staatkundig is zoo'n revolutie wanneer de regelingen alleen het regeerstelsel betreffen. Sociaal wordt de revolutie pas indien maatschappelijke instellingen worden aangetast en gewijzigd of vervangen.

De overtuiging dat thans zulke sociale revolutie's mogelijk zijn, berust op de meening dat de wil er is; dat de macht verkregen kan worden, *en dat die beide*, *wil en macht*, *ook voldoende zijn.* In dit laatste schuilt de kern van het probleem dat door de socialisatie-leuze wordt gesteld.

De ervaring heeft het reeds geleerd, en het is overigens ook op zich zelve duidelijk, dat wil en macht voor het socialiseeren *niet* voldoende zijn. Er is meer noodig. Dat meerdere is allereerst een volledig helder inzicht van wat socialisatie beteekenen moet, dus wat er mee verkregen dient te worden. En daarnaast tevens een goed doordacht stelsel, een organisatorisch uitgewerkt plan van de wegen waarlangs het doel bereikt kan worden. Ten slotte het practisch besef van de middelen die aangepast zijn aan het plan, en van wier aanwezigheid en gebruik het slagen eener poging afhankelijk is. Het is niet bijkomstig en ondergeschikt dat dit goed begrepen wordt.

Revolutie-maken is geen spel, maar 't kan een der ernstigste daden zijn die sterk willende en edel denkende menschen kunnen verrichten. Het is boven alles hoogst verantwoordelijk en gevaarlijk. Leven en welzijn van velen worden gewaagd, en meer: de kansen eener geleidelijke verbetering worden opgegeven. Lichtvaardigheid is daarom tegelijk een zonde en een fout.

En het is lichtvaardig, aantesturen op een sociale revolutie zoolang de socialisatie-leuze niet minstens een achtergrond heeft van helder inzicht en klaar begrip, zij 't ook bij slechts enkele leiders.

Heeft ze het thans? Ik meen het te mogen ontkennen. Daarmee wil ik niet zeggen dat die leuze nu fout en misleidend is. Ik bedoel alleen dat die leuze niet rechtvaardigt een revolutie tot haar onmiddellijke verwerkelijking. Ongetwijfeld is er in de leuze eene richting tot hervorming van de maatschappij, die zich voltrekt en die zich nog steeds verder voltrekken zal. En wel met grootere of geringere snelheid al naar gelang van de bekwaamheid en de voortvarendheid der leiders van eenig volk, doch steeds geleidelijk.

Ik ben zelfs overtuigd dat die geleidelijkheid, zij 't dan ook onderbroken door revolutie's die soms meer terug- dan vooruitgang kunnen brengen, noodzakelijk voortvloeit uit een helder inzicht van de beteekenis der socialisatie en van den waren aard onzer ingewikkelde samenleving.

Want socialisatie is tegelijk een uiting van broederlijke samenwerking en de verwerkelijking van organisatorisch vermogen. Beide hebben tijd noodig om te wortelen en te groeien. Zij kunnen niet ontstaan om weer te verdwijnen als ijsbloemen op een raam. Zij hebben ook noodig: gunstige voedingsbodem en ademhalingslucht, die weer beide vóorzorg en verzorging eischen.

Twee rapporten, een Duitsch en een Engelsch gaven aanleiding om dit in 't kort te bespreken.

* * *

Eigenlijk zijn beide rapporten, uitgebracht in Februari en Maart 1919 slechts voorloopig. Er zat haast achter. Eene beslissing moest zoo spoedig mogelijk woeling onder arbeiders bevredigen.

De Engelsche commissie, ingesteld door de Coal Industry Commission Act 1919, had in opdracht te onderzoeken in hoever aan de eischen der mijnwerkers tot 30% loonsverhooging, zesurigen arbeidsdag en nationalisatie der mijnen moest worden voldaan. Een staking te gelijk met alle spoorweg- en transportarbeiders dreigde, en werd door de voorstellen der commissie voorkomen. De arbeiders kregen 2 shilling per dag meer en een zevenurigen arbeidsdag. De nationalisatie der 3300 kolenmijnen, waarin 1.100.000 arbeiders werken en waardoor ongeveer 4 millioen personen een bestaan vinden, bleef als een probleem hangen, dat echter door de commissie ernstig en scherp gesteld was.

De Duitsche socialiseeringscommissie had een breedere taak. Zij had de algeheele socialiseering der Duitsche republiek voortebereiden. Ook zij werd gehaast. Met de kolenmijnen moest onmiddellijk een begin gemaakt worden om tegenover spartakus-ongeduld tot een daad overtegaan. Vandaar dat deze commissie onmiddellijk een voorloopig voorstel uitwerkte. Voorloopig zou het blijven, omdat de nieuwe regeering, en in 't bijzonder het Wirtschaftsamt zich zóó weinig aan het rapport gelegen liet liggen - het slechts publiceerende nadat de Nationale vergadering een geheel ander voorstel had goedgekeurd - dat de commissie haar ontslag genomen heeft.

Het merkwaardige van de beide rapporten is dat in de twee Europeesche landen met de grootste kolenproductie, voor wie de mijnen grondslagen vormen voor een hoog ontwikkelde industrie, en voor wie de kolenuitvoer de belangrijkste bron is van kapitaal-accumulatie, ongeveer tegelijkertijd de vraag aan de orde is gesteld om het particulier mijn-bezit opteheffen.

Het behoeft niet te verwonderen dat hierin algemeen het begin eener socialistische periode wordt gezien, ook al noemen de Engelschen het nationalisatie. Toch is het noodzakelijk een oppervlakkige generalisatie en appreciatie van het verschijnsel te vermijden. Wat is het dat er gebeurt? In beide landen is er een machtige en populaire strooming om de mijnbezitters op zij te zetten, en de exploitatie van de bodemschatten op andere wijze uittevoeren.

De motieven waarom de socialisatie in Duitschland en de

nationalisatie in Engeland ‘rijp’ geacht wordt, zijn echter zeer verschillend en eigenlijk regelrecht tegengesteld. In Duitschland was het mijnbedrijf zoowel technisch als commercieel zeer hoog ontwikkeld. Juist dat laatste, omdat n.l. de ondernemers zich in machtige syndikaten vereenigd hadden, was voor de socialiseeringscommissie een reden om in die organisatie's een macht in den staat te zien, die niet geduld kon worden. In Engeland juist andersom. Het mijnbedrijf is technisch achterlijk, in 't bijzonder ook de zorg voor de arbeiders, met name voor hunne woningen, die bij de Duitsche mijnen in allerlei opzichten voorbeeldig zijn.

Van samenwerking bij den kolenafzet is geen sprake. Er heerschte een verkwisting door concurrentie, die tijdens den oorlog wel gebreideld maar niet opgeheven kon worden. Het doel der nationalisatie moest dan ook zijn concentratie, bedrijfsverbetering en opheffing van verkwisting. De noodzakelijkheid daarvan, opdat door grooter productiviteit en zuiniger beheer het lot der mijnwerkers kon worden verbeterd, was reden de nationalisatie ‘rijp’ te verklaren.

Dit groote verschil verklaart ook de sterke afwijking die er tusschen de rapporten bestaat. Een minderheid der Engelsche commissie, die reeds direct de nationalisatie bepleit en in beginsel wil zien uitgemaakt, zegt duidelijk dat het doel is bedrijfsconcentratie, en dat dit door een kapitalistisch syndikaat zou kunnen worden bereikt. Tegelijk echter wordt dit denkbeeld verworpen, omdat de publieke opinie het niet zou aanvaarden. Vandaar dat aan de commissie niets anders overbleef dan de concentratietaak aan den Staat optedragen. De ondernemers bleken niet in staat om het bedrijf op goede wijze interichten, zoodat de arbeiders een behoorlijk bestaan hadden, en tegelijk het bedrijf een redelijke prijs kon stellen voor binnenlandsche industrie en voor de export. Van een theoretisch socialistische beschouwing is daarbij geen sprake. Evenmin van een plan voor het voorgestelde staatsbedrijf.

De Duitsche commissie had geen concentratie, noch bedrijfsverbetering te bepleiten. Zij kon die zóo aanvaarden. Practisch kon de Staat in de plaats der syndikaten treden en de geheele organisatie daarvan overnemen. Een plan daarvoor was overbodig.

Toch heeft de Duitsche commissie dat onmiddellijk en in beginsel verworpen. Zij had niet voor zich als in Engeland een grootendeels achterlijk bedrijf met een groote ondernemersklasse die onbekwaam voor haar grootsche taak was, en waartegenover in de toekomst de staat gesteld kon worden.

Zij had voor zich zoowel een uitgebreid staatsbedrijf, als ook een uitstekend geleid particulier mijnbedrijf, technisch beide even goed, maar wat de bedrijfsorganisatie betreft in sterk contrast. Eenstemmig viel dan ook de vóorkeur-beslissing niet voor het ambtelijke, bureaukratische staatsbedrijf, maar voor de particuliere methoden die de Duitsche industrie zeer krachtig en sterk hadden ontwikkeld. Bovendien verwierp de Duitsche commissie *in beginsel* het staatsbedrijf. Dat was geen socialisatie. Niet alleen zouden nòch de afnemers, nòch de ekonomische herbouw van 't verzwakte Duitschland met een staatsbedrijf gebaat zijn, maar ook niet de arbeiders. Zij zouden slechts van meester veranderen, zonder iets erbij te winnen.

De overeenkomst, die b.v. ook de S.D.A.P. blijkens haar congresresolutie, ziet in de Engelsche en Duitsche voorstellen, toont zich hier duidelijk als een principieele tegenstelling. Het staatsbedrijf is geen socialisatie. Wat is het dan wel? Zou het zijn het in 't bezit nemen van de afzonderlijke bedrijven door de groep arbeiders die erin werkzaam zijn, zooals in Rusland geschiedde? De Duitsche commissie verwerpt dit al even sterk, en terecht. Of de bezitters der onderneming bestaan uit 1000 aandeelhouders, of uit 1000 toevallig in het bedrijf werkzame arbeiders, als in een soort productieve coöperatie, verandert niets aan de verhouding tot de gemeenschap.

Twee oplossingen, één van een minderheid, en één van de meerderheid geeft de Duitsche commissie aan.

De minderheid wil de mijnen laten in het particulier bezit, maar met twee beperkingen. Ten eerste komt de eigenaar voor de geheele bedrijfsuitoefening onder contrôle van een kolenraad, die telkens voor een vierde deel de arbeiders, de ondernemers, de afnemers en de staat vertegenwoordigt. En ten tweede worden alle extra-winsten die een gevolg zijn van gunstiger omstandigheden dan in het minst gunstige mijnbedrijf voorkomen, door belasting weggenomen.

De meerderheid heft alle particulier bezit op en dus ook alle extra-winst, dan alleen matige rente voor geleend geld. Zij stelt voor het geheele mijnbedrijf te doen beheeren door een gelijksoortige kolenraad als tot het plan der minderheid behoorde.

Beide trachten voor alles de drijfkracht die de Duitsche industrie groot maakte, n.l. de ondernemingszin en de scheppingslust der bedrijfsleiders, onverminderd te behouden.

* * *

De twee rapporten stellen, juist door hunne contrasten, nog ernstiger de vraag: wat is socialisatie? Door niet anders dan het middel te noemen, hetzij dan een staatsbedrijf of een gemeenschapsbedrijf van alle belanghebbenden, of een zuiver arbeidersbedrijf, brengt men verwarring maar geen oplossing. Het middel wordt gekozen om zijn doelmatigheid. Wat is echter het doel? In Engeland was het: de gebrekkigheid van een bedrijfstak op te heffen. In Duitschland: de heerscherspositie van een syndikaat te vernietigen. Beide hebben slechts één bedrijfstak, dat van de kolenmijnbouw op het oog, een bedrijfstak van ongemeen belang voor het geheele land, maar dan toch een klein onderdeel der maatschappij.

Het doel der socialisatie is allereerst negatief, dat wil zeggen het doel is verandering van het bestaande, of beter het wegnemen van het verkeerde daarin. Door te zeggen dat dit verkeerde is: het kapitalistische stelsel, schiet men evenmin op als door te spreken van socialisatie. Wat weggenomen moet worden is alle toevallig verworven winst, die staat buiten het eenige, sociaal gerechtvaardigde, inkomen, n.l. loon naar arbeid. Daardoor is de socialisatie scherp onderscheiden van het communisme, dat gemeenschappelijk bezit en gebruik nastreeft. De socialisatie gaat uit van het juiste begrip dat om iets te bezitten, dit, bij onze tegenwoordige maatschappelijke eischen, eerst voortgebracht moet worden. Daar die eischen hoog gesteld worden, vergt dit inspanning en overleg. En boven alles een hoog georganiseerde samenwerking in allerlei trappen, n.l. binnen het bedrijf, binnen het land en dan over de geheele wereld. Die samenwerking te doen geschieden, zuiver naar 't beginsel van loon naar arbeid, dat en geen ander is het doel der socialisatie. Zoo was, en zoo is het in de maatschappij niet, maar zoo moet het worden.

Alle middelen die tot het socialisatiedoel moeten leiden, dienen echter nauwkeurig onderzocht te worden. Allereerst op de vraag, of zij inderdaad de maatschappij iets verder brengen naar het gestelde doel, dan wel of zij schijn voor wezen brengen zoodat verandering geen verbetering geeft.

Daarnaast echter ook op de vraag of het billijk naar arbeid verschafte loon ook inderdaad voor hen die thans het minste verkrijgen, een hooger loon is, n.l. een loon dat hen een beter bestaan verschaft. Want was dit niet het geval en al zouden dan ook zij die thans tot de betergestelden behooren teruggebracht zijn tot een inkomen, dat niemand hen meer als onverdiend kon misgunnen of benijden, de geheele samenleving zou erop zijn achteruit gegaan. Tevredenheid was aldus zeker niet te verwachten.

Bij de beoordeeling der socialisatie-middelen moet bovendien vermeden worden elke verwarring met demokratie of met arbeiders-overheersching.

De politieke demokratie stelt de talrijkste bevolkingsklasse in staat de staatsmacht te gebruiken om invloed uitteoefenen op het bedrijfsleven. Twee wegen openen zich waarlangs dit geschieden kan. Allereerst uitbreiding van de staatsmacht door instelling van groote en invloedrijke staatsbedrijven. In de tweede plaats wettelijke invoering van de zoogenaamde bedrijfsdemokratie, door in elke onderneming arbeiderscommissie's intestellen, die een min of meer uitgebreide medezeggingschap naast de ondernemers en bedrijfsleiders verkrijgen.

Ongetwijfeld kan door een van beide of door beide de socialisatie ter hand genomen en bevorderd worden, maar op zich zelve zijn zij nog geen socialisatie maar uitingen der demokratie. En evenmin is dit het geval wanneer door een revolutie de demokratie is opzij gezet en een groote groep, ofschoon minderheid, door geweld de macht aan zich getrokken heeft, die dan de bedrijven tot staatseigendom verklaart, en arbeiderscommissie's niet laat medezeggen doch laat heerschen.

Ook dan kan getracht worden de socialisatie doortevoeren, maar het werk moet nog begonnen worden. Dat werk is niet zoo eenvoudig en kan niet zoo eenvoudig zijn dat men het binnen enkele dagen of weken zou kunnen verwerkelijken. Het

‘loon naar arbeid’, waardoor allen die bij de productie te werk gesteld worden, zich naar hun talenten en krachten inspannen om een hooger en beter leven voor allen te scheppen, kan slechts geleidelijk geregeld en tot erkenning gebracht worden. Vele en velerlei middelen zullen uitgedacht en beproefd moeten worden om hen die te weinig krijgen, meer te geven, en om hen die te veel ontvangen dat meerdere, b.v. door belastingen, te ontnemen.

Wat echter 't allermoeilijkste blijft, is het zoeken naar hoogere productievormen, die een ruime voorziening van alle leden der gemeenschap mogelijk maken. Bij een ontwikkeling in stijgende lijn zal het gemakkelijker zijn om de zuivere socialisatie steeds beter te verwerkelijken. Maar bij een verloop in dalende richting zijn vele mislukkingen te vreezen. Zoowel in 't Engelsche als in 't Duitsche rapport ligt de erkenning daarvan opgesloten. Meer nog, zij is daarbij vooropgesteld. Noodig is echter dat dit erkennen niet als zwakheid worde beschouwd, als toegeeflijkheid aan kapitalistische tendenzen, maar als de kern van het socialisatieprobleem, dat nu eenmaal practisch gesteld is, en dat stellig gedurende nog vele jaren gesteld zal blijven.

15 April 1919.

Aanteekening

Duitsche studenten en de Volkenbond

In het December-nummer van 1915 heeft Paul Cronheim de stemming herdacht waarmede te Leipzig het uitbreken van de oorlog ontvangen werd. ‘Zoo men ergens in Duitschland begreep’ - zegt hij - ‘dat deze oorlog nimmer een heilzaam gebeuren, maar alleen een ramp zonder weerga voor de heele menschheid zou beteekenen, dan voelde men dit in Leipzig.’ En verder: ‘In Berlijn heeft wellicht onder de menigte een geestdriftige stemming geheerscht - de aanwezigheid en de toespraken van den keizer konden een lichtbewogen volk wel meeslepen - in Leipzig kon dat niet en was er ook inderdaad geen sprake van.’ Het heele artikel van Cronheim vestigde de indruk dat breede kringen in Leipzig geen deel hadden genomen aan de vaderlandsche opwinding van die dagen en dat met name aan de hoogeschool tal van stemmen, hoewel toen nog gesmoord, zich ten gunste van ruimere denkbeelden en een boven-volkelijke gemeenschap uitspraken.

Het behoeft daarom niet te verbazen, noch als een partijkiezen *pour le besoin de la cause* verstaan te worden, dat het Deutschnationaler Verband der Studierenden, de Studentische Ortsgruppe der deutschen Volkspartei, de Studentische Ortsgruppe der Zentrumspartei, de Demokratischer Studentenverein en de Sozialistischer Studentenbund de volgende ‘Entschliessung’ hebben opgesteld. De Leipziger studenten blijven zoodoende wat ze waren. Ze spreken uit wat ze ook vóór de oorlog gevoeld hebben, en wat aan al onze Universiteiten weerklank behoorde te vinden.

Europa - en niet het minst wij, de kleine volken - heeft op dit oogenblik geen grooter vijanden dan de in hun machtsroes bevangen verbondenen, zij die de toestanden en praktijken van vroeger willen bestendigen ten voordeele van hun inrichtingen en zienswijzen. In ons eigen belang is het dat wij zoo luid mogelijk instemming betuigen met denkbeelden, wier verwerkelijking ons onafwijsbaar voorkomt, en die nochtans door de Parijsche Conferentie eigenbatig worden voorbijgegaan.

Het stuk van de Leipziger studenten luidt als volgt:

'Die akademische Jugend Leipzigs fordert, dass die Neuordnung der Völkergemeinschaft auf den Boden des Rechtsgedankens erfolge. Sie versteht unter dem Rechtsgedanken in Anschluss an die Lehren der grossen Philosophen aller Länder, insbesondere in Anlehnung an die in Deutschland lebendige Tradition von Kant und Fichte die *gegenseitige gleichmässige Anerkennung gültiger Freiheitssphären* nach festen Regeln und die sittliche Selbsteinschränkung aller darüber hinausgehenden Machtansprüche. Diese Idee die im inneren Leben der Staaten längst anerkannt ist, soll auch im Leben der Völker zu einer Grossmacht werden dadurch, dass sie in die Gesinnung der politisch Handelnden eingreift und eine unüberwindliche Schranke gegen jede Art von Imperialismus aufrichtet. Aus der Gesinnung sollen Einrichtungen und übernationale Organe hervorgehen, deren höchste Richtschnur nicht im politischen Egoismus, sondern in jenem Rechtsgedanken gelegen ist.

Die akademische Jugend sämtlicher Leipziger Hochschulen wendet sich daher an die Jugend aller Länder mit dem Aufruf:

Erfüllt Euch gleich uns mit dem Glauben an einen Zustand internationaler Gerechtigkeit und mit dem Willen ihn durch die Tat herbeizuführen! Die Koalitionen dieses Krieges dürfen nicht verewigt werden. Der Zuzammenschluss einer Gruppe von Völkern auf Grund einseitiger Interessengemeinschaft verdient nicht den hohen Namen eines Völkerbundes. Auf die Anerkennung der *Menschenrechte* folge die Anerkennung freier und gleicher *Völkerrechte.* Der Völkerbund bedeute die rechtliche Gleichstellung aller Kulturnatonen, die Achtung ihres Selbstbestimmungsrechtes und die Möglichkeit ihrer freien Mitwirkung bei der Bildung der gesetzgebenden Behörde des Völkerbundes,

seines Schiedsgerichts und seines ausführenden Rates. Vereinigt Euch mit uns zur Schöpfung eines übernationalen gemeinsamen Willens, der eine neue Epoche der Völkergemeinschaft heraufführe, eine Epoche, in der die Völker Ziel Politik sind, nicht Mittel; eine Epoche der Ideen, nicht der Waffen'.

A.V.

Vrihandel of bescherming?
Beschouwingen naar aanleiding der aangekondigde tarief-herziening

Door
Dr. Paul Cronheim

Het is een opvallend verschijnsel, dat de belangstelling voor een vraagstuk, dat in de economische geschiedenis van ieder land steeds een mijlpaal beteekent, zoo zelden tijdig gevraagd en gewekt wordt.

Wat leert ons de jongste geschiedenis onzer tariefpolitiek? Zoowel 1904 (ontwerp Harte van Tecklenburg) als 1911 (ontwerp Kolkman) kon van een algemeene belangstelling pas worden gesproken, nadat het ontwerp was verschenen en de gemoederen door een vloed van brochures en acties in beweging waren gebracht.

Deze houding is eenerzijds begrijpelijk. Het is niet eenvoudig een gedragslijn te bepalen ten opzichte van een wetsontwerp, waarvan de inhoud niet dan in algemeene bewoordingen en vage trekken is aangeduid. Anderzijds ligt het voor de hand, dat veel kwaad kan worden voorkomen, indien van verschillende zijden wordt getracht *van te voren* in te grijpen, wenschen en wenken kenbaar te maken en op deze wijze invloed op den wetgever uit te oefenen. De Regeering immers kan en zal eerder rekening houden met de opvattingen in den lande, wanneer haar plannen nog in wording zijn, dan wanneer zij haar meening reeds heeft vastgelegd.

We staan nu opnieuw voor de herziening van ons tarief van invoerrechten.

Onder de nieuwe indirecte belastingen, die volgens het financieele programma der tegenwoordige Regeering noodig zijn tot dekking van het aanstaande tekort op den gewonen dienst en tot uitvoering der sociale plannen, komt ook een verhooging voor van ons tarief van invoerrechten, welke zal kunnen afwerpen eene bate van 13½ millioen gulden[1]. Omtrent het tijdstip, waarop het ontwerp eener nieuwe tariefwet aan de Kamer zal worden aangeboden, is nog niets bekend. Gelet op de zooeven aangeduide overwegingen, moge het niettemin zijn nut hebben, reeds thans een korte beschouwing aan dit vraagstuk te wijden.

Volgens het voorstel, dat in 1862 en 1877 als grondslag van ons tarief werd aanvaard, moet 'het leidend beginsel zijn de *opheffing van alle belemmeringen* van den buitenlandschen handel en scheepvaart' (Memorie van Toelichting).

Dit beginsel heeft men sindsdien onverminderd gehandhaafd. Onze tariefwetgeving heeft zich steeds in vrijhandelsrichting bewogen en de herhaalde pogingen om door een herziening van ons tarief tot een grootere bescherming der nationale nijverheid te geraken, hebben aan het feit niets kunnen veranderen, dat de idee, waarop het tarief berust, die van den vrijhandel is. Nijverheid en Handel hebben hiervan in gelijke mate de gunstige gevolgen ondervonden. Dit is zoo herhaaldelijk en zoo duidelijk aangetoond, dat er geen reden is, nader hierop terug te komen.

Daarentegen kan de vraag rijzen of in de gewijzigde constellatie van het wereld-huishouden, of in de beraadslagingen der Parijsche Vredes-gedelegeerden voor ons niet een aanwijzing ligt, dit beginsel in de toekomst prijs te geven en ook onzerzijds maatregelen te nemen, die meer in overeenstemming zijn met de economische politiek die thans te Parijs wordt geproclameerd.

Het valt niet te loochenen: de algemeene indruk is, dat het tractaat, waarover nog steeds te Parijs wordt beraadslaagd, geen 'Pax economica' maar een protectionistische vrede zal zijn,

1) Memorie van Antwoord. Handelingen der Staten-Generaal 1918-1919, vel 38.

met handhaving en uitbreiding van slagboomen en uitsluitingen.

Gedurende den geheelen oorlog zijn wij overtuigd geweest, dat niet in het vaststellen van grenzen en beperkingen, maar alleen in die wijdere geestelijke en economische gemeenschap, die alle volken kan omvatten, de waarborg voor een *duurzame* vrede ligt, en wij zijn onverminderd van meening, dat de vrede, die zoo aanstonds gesloten wordt, voor zoover hij niet berust op het beginsel der 'Pax economica' het tegendeel zal zijn van den toestand waarnaar de geheele wereld verlangend uitziet.

De Nederlandsche Vereeniging 'Het Vrije Ruilverkeer' heeft onlangs in een betoog, dat zij aan de Leden der vredesconferentie te Parijs heeft gericht, nog eens met nadruk deze stelling onder de aandacht der conferentie gebracht[1)], en ook uit eigen boezem stijgen herhaaldelijk stemmen op, die de vervaardigers van den vrede wijzen op de gevaren en heillooze gevolgen hunner economische politiek. Engeland, tot aan het uitbreken van den oorlog de pionier van den vrijhandel, zucht thans onder de 'Heerlijkheden der Protectie' en bezadigde naturen voorzien de gevolgen wanneer protectionistische maatregelen in Engeland regel zouden worden[2)]. Een der vooraanstaande leden der Vereeniging voor Politieke Economie te Parijs, de Belgische glasfabrikant Henri Lambert, heeft voorts in een uitvoerige beschouwing zijn meening omtrent de handelspolitiek der Geallieerden uiteengezet[3)]. Hij komt hierbij tot de conclusie dat het vredesverdrag 'volgens alle waarschijnlijkheid een tractaat zal zijn van *wederzijdsche uitsluitingen, van economische voorrechten en monopoliën, van continentale annexaties en koloniaal imperialisme,* niettegenstaande de wereld welhaast sedert een halve eeuw klaarklijkelijk lijdt onder de toenemende en steeds minder bevredigde behoefte aan vrijheid, gelijkheid, internationale economische rechtvaardigheid, demokratisme en liberalisme in de fundamenteele betrekkingen der volkeren'. Toch kan er geen natuurlijke en duurzame internationale orde zijn dan die 'van den vrede van het vrije ruilverkeer, van de Pax economica, de eenig mogelijke, universeele en permanente

1) Nieuwe Rotterdamsche Courant, 8 April 1919, ochtendblad.
2) Alg. Handelsblad, brief van 6 Maart uit Londen.
3) Nieuwe Rotterdamsche Courant, 8 April 1919, avondblad.

vrede, de eenig duurzame vrede'. Maar de Europeesche Staatslieden hebben in den oorlog niets vergeten en niets geleerd. 'Het laatste *failliet van het imperialisme dat in zijn modernen vorm nit het protectionisme is voortgekomen*, heeft hun niets geleerd' en met bijzondere nadruk citeert Lambert de fondamenteele en essentieele voorwaarde van Wilsons 14 punten: '*De verwijdering*, *voor zoover dat mogelijk is*, *van alle economische slagboomen*, *met invoering van gelijke handelsvoorwaarden onder alle volken*, *die tot den vrede toetreden en zich verbinden dien te handhaven*'.

Dat deze eisch voor alle volken een levensvoorwaarde is, wie zal het bestrijden? Vanaf het oogenblik, dat praktijk en wetenschap zich bewust werden van de noodzakelijkheid van een internationaal ruilverkeer is deze stelling verdedigd en tot op onze dagen heeft men er geen betere tegenover kunnen plaatsen. Reeds de vader der Staathuishoudkunde, Adam Smith, heeft in zijn 'Wealth of Nations' het beginsel der internationale arbeidsverdeeling verkondigd en door talrijke voorbeelden de dwaasheid van een stelsel aangetoond, dat den handel door beschermende rechten wil dwingen op de vaderlandsche markt te koopen, wat in het buitenland goedkooper en beter kan worden verkregen (Boek 4, hoofdstuk 1 en 2), en zijn leerling Ricardo, grooter theoreticus en abstracter denker dan Smith, heeft deze stelling zoo zuiver mogelijk geformuleerd in zijn 'Principles of Political Economy and Taxation', hoofdstuk 7: 'Onder een stelsel van volkomen vrijen handel wijdt elk land natuurlijkerwijze zijn kapitaal en arbeid aan zulke bedrijven die het voordeeligst zijn voor elk. Deze nastreving van individueel voordeel is op bewonderenswaardige wijze verbonden met het algemeen welzijn van het geheel. Door het aanmoedigen van arbeidzaamheid, het beloonen van vindingrijkheid en het voordeeligst gebruiken van de bijzondere door de natuur geschonken krachten verdeelt het de arbeid op de meest doelmatige en meest economische manier: terwijl het door de geheele hoeveelheid van producties te vergrooten, algemeene welvaart verspreidt, en door *één gemeenschappelijken band van belang en verkeer de universeele wereldmaatschappij van de beschaafde*

volken tezamenbindt. Het is dit beginsel dat bepaalt, dat wijn zal worden verbouwd in Frankrijk en Portugal, dat graan zal worden geteeld in Amerika en Polen en dat metaalwaren en andere goederen zullen worden gefabriceerd in Engeland'[1].

Deze 'gemeenschappelijke band' te herstellen is na vier jaar oorlog meer dan ooit de taak der economische politiek. Geen vaderlandsche roes kan deze taak miskennen, en een *Volkenbond* die dit grondbeginsel der internationale ruilorde niet zou aanvaarden, draagt in zich de kiemen van *Volkenstrijd.*

Maar zelfs indien te Parijs het kortzichtig chauvinisme zou zegevieren over de wijdere begrippen der volkerengemeenschap, indien dus de landen om ons heen tot een beschermende en prohibitieve handelspolitiek hun toevlucht zouden nemen, dan nog, ja juist dan, is er voor ons reden te over om ons vrijhandelstelsel te handhaven en te blijven wat wij steeds waren: het naar alle zijden en voor alle volken open liggende land.

Reeds in 1911 immers werd het beroep van Minister Kolkman op de protectionistische maatregelen in het buitenland en de vrees dat deze maatregelen op den duur tot achteruitgang en stilstand onzer nijverheid zouden leiden[2], in tallooze protesten in woord en geschrift als misplaatst erkend. Sindsdien werd door den gestadigen bloei en vooruitgang der betrokken industrieën ook in de praktijk bewezen, dat tengevolge der bijzondere ligging van ons land en het bij uitstek internationale karakter onzer geestelijke en economische betrekkingen een navolging der buitenlandsche handelspolitiek niet gewenscht is. Dat er tenslotte gedurende den oorlog eenige industrieën zijn ontstaan, die in de toekomst tegenover de buitenlandsche mededinging zeer waarschijnlijk op protectie zijn aangewezen, is niet te betwijfelen. Dit zijn echter uitzonderingen en het algemeen belang mag er niet aan ten offer worden gebracht. De nijverheid in haar geheel zal de buitenlandsche concurrentie ook zonder protec-

1) Aangehaald bij Treub: Vrijhandel en Bescherming voor Nederland, Amsterdam 1904, pag. 9.
2) Algemeene beschouwingen, § 2 en 4, tot het ontwerp Tariefherziening 1911. (Memorie van Toelichting. Handeling der Staten-Generaal 1910-1911. Bijlage 241).

tie kunnen weerstaan. De gevreesde prijspolitiek der Duitsche fabrikanten ten opzichte van Nederland - levering tegen of zelfs onder den redelijken kostprijs - behoort uiteraard tot het verleden. Ook in België en Frankrijk zijn de productievoorwaarden zeer ongunstig en voor de goederen van overzee zullen de loons- en vrachtverhoogingen nog geruimen tijd een krachtig correctief vormen tegenover eventueele prijsverlagingen. Het gevaar van 'dumping' onzer nijverheid is dus uitermate gering. Bestond het werkelijk, dan diende men zonder twijfel maatregelen ertegen te nemen. Thans echter kan bezwaarlijk met een beroep op het dumpinggevaar een protectionistische politiek gemotiveerd worden.

Deze opvatting vindt haar bevestiging in een verklaring van bevoegde zijde. In zijn lezing 'Overgangsproblemen van nijverheid en handel' gehouden voor de deelnemers aan de Jaarbeurs te Utrecht, heeft Oud-Minister Treub o.a. de vraag besproken of de productie-voorwaarden hier te lande zoodanig zullen zijn, dat onze industrie de concurrentie van de buitenlandsche mededinging op de binnenlandsche markt kan weerstaan. Hij komt hierbij tot de belangwekkende conclusie, dat men uiterst waakzaam zal moeten zijn en blijven ten aanzien van wat de overwinnende landen op economisch gebied van plan zijn, doch *dat men niet bevreesd behoeft te zijn voor een doodende mededinging van het buitenland op onze markt.* Eveneens wordt in dit verband erkend, dat er bepaalde industrieën zijn, die naar protectie verlangen, maar dat waardeering voor deze takken van nijverheid 'niet ertoe leiden mag die industrieën kunstmatig in het leven te houden, industrieën welke alleen in oorlogstijd redenen van bestaan hebben. Sommige zullen in de komende tijden in staat zijn zich te versterken, andere zullen verdwijnen. Dit laatste kan men beklagen, doch indien men ze niet sterker kan maken, zou het averechtsche politiek zijn, ze kunstmatig in het leven te houden', en samenvattend geeft Treub nog eens uitdrukkelijk als zijn overtuiging te kennen '*dat het thans nog minder dan vroeger voor Nederland zaak is het vrijhandelstelsel te verlaten en over te gaan tot een protectionistische politiek; dit zou den zwaren strijd onzer industrie in den komenden tijd nog vergrooten*'[1)].

1) Nieuwe Rotterdamsche Courant, 6 Maart 1919 Avondblad.

Zal de nieuwe tariefwet dit beginsel eerbiedigen? Wat tot dusverre in de Kamer hieromtrent werd gezegd en wat tevens door eigen navorsching in ervaring werd gebracht, is in dit opzicht niet geheel geruststellend. Zonder twijfel: ook het nieuwe tarief wordt aangekondigd als een zuiver fiscaal. In de bovengenoemde Memorie van Antwoord spreekt de Regeering van 'een *fiscale* herziening van het tarief van invoerrechten, welke zal kunnen afwerpen eene bate van 13 ½ millioen gulden', en Minister de Vries heeft in de Eerste Kamer naar aanleiding van desbetreffende vragen en uitingen der Kamerleden Van Embden en Stork uitdrukkelijk gezegd dat de voorgenomen verhooging 'ook naar mijn meening zal moeten voldoen aan deze eischen, dat geene belasting wordt gelegd op de grondstoffen en dat ook geen belasting wordt gelegd op artikelen, die ook in het binnenland vervaardigd worden, omdat zij anders inderdaad een protectionistisch karakter zou krijgen, tenzij, gelijk ik ook reeds gezegd heb, ik ook de binnenlandsche artikelen met hetzelfde bedrag verhoog. Ik heb bijv. genoemd het artikel rijwielbanden. Die worden hier vervaardigd en ook uit het buitenland ingevoerd. In mijn idee ligt o.a. een wegenbelasting. Ik meen, dat zij die van de wegen gebruik maken, die fietspaden willen hebben en autowegen, mogen worden aangesproken, om speciaal daarin bij te dragen. Ik acht de mogelijkheid te bestaan, dat ik die belasting zou willen vinden door speciaal een belasting op de banden te leggen. Dan meen ik, dat aangewezen is, om zoowel de banden, die ingevoerd worden, als die hier worden vervaardigd, met een gelijk bedrag te beslaten, zoodat het protectionistisch karakter dan zonder eenigen twijfel ontbreekt'[1)].

In dezelfde vergadering geeft de minister echter eveneens te kennen dat een 'sterke vermeerdering van de invoerrechten' wenschelijk is[2)] en eenige dagen later vernemen wij in de Tweede Kamer dat er ook van andere zijde eenige ongerustheid te dien aanzien bestaat. Het Kamerlid Oud erkent, dat hij over die technische tariefherziening niet geheel gerust is. 'Het is zoo

1) Handelingen der Staten-Generaal. Eerste Kamer 20ste vergadering, 13 Maart 1919.
2) Ibidem.

gemakkelijk te zeggen, dat het een technische herziening is, maar men loopt toch altijd de kans, dat men de bescherming naar binnen haalt. Nu kan men aan dit gevaar voor bescherming ontkomen, wanneer men, zooals de Minister zelf in een van zijn redevoeringen heeft gezegd, een invoerrecht heft op het buitenlandsche artikel, terwijl op hetzelfde artikel, binnenlandsch fabricaat zijnde, een accijns wordt gelegd. Inderdaad werkt dan het invoerrecht niet beschermend, maar waarop komt dit neer? Op een indirecte belasting'[1].

Meer licht in deze aangelegenheid brengt ten slotte de rede van het Kamerlid Treub[2]. Uit deze rede blijkt ten eerste dat de hoogere opbrengst van het nieuwe tarief zal worden gevonden in een zwaardere heffing van weelde-artikelen en ten tweede dat de herziening voortbouwt op een ontwerp, dat reeds voltooid was toen de nieuwe Regeering aan het bewind kwam (bedoeld is het eigen ontwerp van Treub, dat ten tijde van zijn aftreden gereed lag).

Uit deze gegevens, hoe vaag en algemeen ook, kunnen toch reeds verscheidene zwaarwichtige gevolgtrekkingen worden gemaakt. In het Treubsche ontwerp immers werd de hoogere opbrengst eveneens gezocht in een speciale heffing van weeldeartikelen in het kader van het tarief. Deze gedachte, rechtvaardig op zich zelf, werd scherp en stelselmatig voor alle in aanmerking komende artikelen doorgevoerd. Wilde men het *fiscale karakter* van ons tarief *metterdaad* handhaven, dan kon op deze wijze en door iemand die ten deze bij uitstek bevoegd is, geen hooger opbrengst dan circa *4* millioen gulden verkregen worden.

Het nieuwe tarief daarentegen beoogt door dezelfde gedachte een hooger opbrengst van *13*½ millioen gulden te verkrijgen[3].

Dit resultaat kan slechts bereikt worden door de volgende maatregelen:

1°. de weelde-artikelen dermate belasten, dat het invoerrecht neerkomt op een prohibitief recht; of

1) Handelingen Tweede Kamer, 74ste vergadering, 19 Maart 1919.
2) Handelingen Tweede Kamer, 77ste vergadering, 25 Maart 1919.
3) De opbrengst van het tarief zelf bedroeg in het laatste vredesjaar 1913 ruim 17 millioen gulden.

2°. de rubriek weelde-artikelen uitbreiden tot voorwerpen van algemeen gebruik; of

3°. de geheele grondslag van ons tarief als zoodanig aanmerkelijk verhoogen.

In alle drie gevallen liggen de gevolgen voor de hand. Eenzijdig door de Regeering vast te stellen wat in dit kader een weelde-artikel is, lijkt even ondoenlijk als gevaarlijk. 'Het zal blijken, dat wat weelde-artikelen genoemd worden in werkelijkheid zullen zijn artikelen, die door den werkman worden gebruikt'[1], en wanneer ten slotte de geheele grondslag van ons tarief wordt verhoogd, zal het onvermijdelijk zijn, dat, - zooals in een dezer dagen door een groep metaalhandelaren verzonden adres terecht werd opgemerkt - *op deze wijze het verschil tusschen de termen protectionistisch en fiscaal in de praktijk geheel of ten deele zou kunnen worden uitgewischt*[2].

De Minister meent weliswaar dit euvel te voorkomen, door, zooals hierboven reeds werd aangeduid, tegelijk de betreffende inheemsche productie te belasten: wordt een invoer-artikel ook binnenslands vervaardigd, dan zal het binnenlandsche product met een bedrag worden belast in overeenstemming met het recht dat van het uit het buitenland geïmporteerde artikel aan de grens wordt geheven. In dit speciale geval zal inderdaad het beschermende karakter der belasting ontbreken. Intusschen is het uiteraard onmogelijk deze gedachte stelselmatig voor *alle* artikelen door te voeren, zoodat in vele gevallen de protectie der nationale nijverheid en de belemmeringen der invoeren uit het buitenland niet te vermijden zijn. Tevens echter worden tengevolge van dit stelsel der compensatie-rechten belangrijke productie-factoren - en indirect de consumenten - met een veel grootere druk dan die van 13½ millioen gulden belast. De werking der nieuwe invoerrechten zal zoomede voor het geheele economische leven van ons land van zeer ingrijpenden aard zijn.

1) Treub, redevoering Tweede Kamer ibidem.
2) Adres inzake tariefherziening, gezonden aan den Minister van Financiën door den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in IJzerwaren en Aanverwante Artikelen.

Uit deze uiteenzetting blijkt, dat de voorgenomen tarief-herziening geenszins zoo onschuldig is als de Regeering het doet voorkomen. Er is wel degelijk periculum in mora. Invloedrijke personen drijven ons in protectionistische richting. Verschillende industrieën hebben er belang bij. De vrees voor 'dumping' onzer nijverheid, hierboven als ongegrond aangetoond, wordt door hen te baat genomen. Reeds bericht men, dat van regeeringswege een onderzoek wordt ingesteld naar de wenschelijkheid en mogelijkheid van maatregelen tot *beperking van den import* met het oog op het gevaar van dumping[1]. De Minister echter laat het ontwerp op de door hem aangegeven basis door zijn ambtenaren samenstellen en meent dan, dat het tarief ook in de praktijk zal voldoen aan zijne 'fiscale' bedoelingen. Deze verwachting is ten eenenmale verkeerd. Ons tarief kan geen groote wijziging in protectionistische richting meer verdragen, wil het zijn vrijhandelsbeginsel niet prijsgeven. Dit feit en de netelige vraagstukken, in deze beschouwing ter sprake gebracht, maken een *tijdig* overleg tusschen Regeering en belanghebbenden, vertegenwoordigd door hunne organisaties, volstrekt noodzakelijk.

In de eerste plaats echter moeten de producenten en groothandelaren zelf het belang van dit vraagstuk bijtijds erkennen. Reeds thans dienen zij hun maatregelen te nemen. Men zij waakzaam. Het kon anders gebeuren, dat men onder het mom van een 'fiscale herziening' het Trojaansche Paard bleek te hebben ingehaald.

A m s t e r d a m, April 1919.

1) Algemeen Handelsblad, 25 April 1919, Ochtenblad: 'Bescherming van de Nijverheid'.

Van liefde en leed
Door
H. Moulijn-Haitsma Mulier

Smart

Smart, mij zoo lang vertrouwd,
Eeuwig gewende,
Zijt gij daar weer?
Ik zie in het stil ontmoeten
Onzer oogen het oude groeten;
Achter uw oogenschijn
Weet ik uw rijk te zijn,
In uwe meren zonk ik,
Uit uwe stroomen dronk ik,
Ik, die de Vreugd wou zijn,
Liep door het land van pijn.
Zacht streelt mijn hand uw hoofd,
Ik heb u zoo lang geloofd,
Nooit kan ik u laten gaan,
Ik heb u voor altijd verstaan.

Mijn droomen

Mijn liefsten zijn mijn droomen,
Ik ben ze nimmer moe;
Als ik bij hen wil komen,

Doe ik mijn oogen toe
En 'k laat mij vroolijk drijven
Op golven van hun zang;
Hun eigen wil ik blijven
Ik dien ze levenslang. -
- Dat is een lustig ontmoeten
Als ik bij mijn droomen kom;
Maar dien ik zwijgend zal groeten
Dien noem ik mijn Bruidegom.

De moeder

Ik liep door het bosch
Op het vochtige mos,
Het was er nog stil
En de wind was kil.
Plots zag ik mijn vijand,
Hij sloop op ons aan:
Ik was met mijn kind
In den dood gegaan!
Toen nam ik mijn leven,
Ik viel hem aan,
Ik hijgde, ik trapte,
Ik gilde mijn nood,
Ik stond en ik viel weer,
Ik viel tot ik stond,
Verslagen lag hij
Op den koelen grond.
'k Doorboorde mijn vijand,
Mijn vijand lag dood,
En lachend weer troostte ik
Het kind op mijn schoot.

Liefde

Toch wil het hart zijn bloei,
Al is de lentetijd al lang voorbij,
In liefde droomt het weg
En een diep verheugen
Om zwakheid van de liefste ontroert het weer,
Ja, even hoog wordt zwakheid
Als de sterkte wel geschat,
Zoo is de liefde, zwakheid zoekt ze en kracht,
En kracht in zwakheid,
Haar is alles één
In 't levend Beeld.

Impressie

Ik ben als gij, viool, gemarteld hout,
Gebogen en gelijnd en toch gewijd,
Het is in u, dat heel de wereld lijdt,
Gij zijt de Stem, ontwrongen aan het woud.

In mij gloeit als in u bedwongen vuur,
Gevangen en omlijnd en toch gewijd,
Het is om mij, dat heel een wereld lijdt,
Ik ben de Stem, ontworsteld aan Natuur.

Stil zat ik neer, dof dreunend zong de zee
En binnen rees en daalde d'ijle toon,
Zelf werd ik tot muziek, zoo glanzend schoon

Was 't in en om mij, toen de klank verglee.
- Muziek, gij baadt in purpergulden vloed
Mijn bleeke hart, dat stervend zingen moet. -

Ik ben een mensch

Wat denkt gij dan, als ik uw zwakheid zag
En heel uw wezen werd mij openbaar,
Dat ik zou spotten, of in laag beklag
U vragen, wie wel d' allerbeste waar?

Neen, 'k ben als gij, niet minder, ook niet meer,
Mijzelf een raadsel, mensch vol bitterheid,
Gepijnigd hart, waarin een enkle keer
Een zachte, stille stem om Liefde vleit.

Maar om die stem te hooren ga ik ver,
Ik loop de gansche donkre wereld door,
Liefde is het Wonder, is de lichte ster,
Waar ik geboren ben en waar ik hoor.
- Als ik daarom aan u naar Liefde vraag,
Dan is 't, omdat ook ik de Liefde draag.

Verlangen

Dan is de Liefde schoon, als zonder spreken
't Hart het verlangen van den liefste raadt,
Als door een blik, een blozen of verbleeken,
Hij, wat zij wil verbergen, toch verstaat.

Dan is de Liefde schoon, is angst geweken,
En lacht geluk op het geliefd gelaat,
Als liefdes kracht is in haar daad gebleken,
En twijfel weg, waardoor haar vreugd ontgaat.

O machtig lied van het vervuld verlangen
Wie peilt uw diepte, die uw lokking ziet,
In 't winderuischen, in de zeeëzangen
Hoor ik het willen, maar de volheid niet!
- Wie had naar leven ooit onleschbre dorst,
En vond niet in het leven toch zijn vorst?

De duiven
Door
J.J. de Stoppelaar

Een snelle wind, zoo is de vlucht van duiven:
Zij scheert het akkermaals en dan de boomen.
De takken gonzen en de loovers wuiven,
Totdat de schoonste allerhoogste is genomen.

Hier strijkt de vlucht nu neer, maar lang nog wuiven,
De twijgen na, om niet tot rust te komen,
Want met een wervlend uit elkander stuiven
Vervliegt de vlaag en zwenkt naar lager zoomen.

Maar in den boom roekoert in 't geurig nest
Van overvolle looverzware twijgen
Een jonge doffer, die niet scheiden kon.

Een zachte duive schuilde voor de rest
En bleef maar stil in koele schaduw hijgen,
Schuw voor den gloed van de namiddagzon.

Aan Sidney Topham
Door
Jacob Israël de Haan

Weer in uw huis, gij zijt er niet,
Maar in mijn hart altijd.
En gaarne wordt het hartelied,
Aan u, die ver zijt, toegewijd.

Ik kwam, een reiziger van Londen,
Uw land lag droomend in de mist,
Weer heb ik Kent zóó schoon gevonden
En Tonbridge schooner dan ik wist.

Ik zocht uw huis langs de oude wegen,
Gij zijt nieuwe wegen gegaan,
Voor velen vloek, was het lot u ten zegen,
En mild lacht het u nog aan.

En peinzend heb ik weer gezeten,
Als eens met u, voor het haardvuur,
Wat moest ik dwalen, om het vast te weten:
'Geen Jeugd houdt zijne duur.'

Geen jeugd....uw jeugd....wat wonder, dat wij gingen,
Vader en broeder, langs dien weg te saam,
Uw weg naar school, vol van herinneringen,
Uw broeder stierf....wij noemden niet zijn naam.

Wij spraken weinig, tot aan uwe school,
De middag mistte om Tonbridge mild en vredig,
Vacantie: alles stil en alles ledig:
De school van tucht, de hof van jool.

Wij gingen door de gangen, door de klassen,
Langs boeken, langs de stapels jongens-tasschen,
Langs de portretten, aan de wanden,
Van wie gevallen op het Veld;
Over de zeeën, over alle landen,
Heeft uw Land weer zijn wet gesteld.

Maar 't wordt geen vrede zonder duizend rampen,
Het lot heeft menig omgebracht.
U niet: waar honderd volken kampen,
Zijt gij kloekmoedig en gij lacht.
Gij lacht....de jaren vloden sinds betooverd
Door uwe glimlach ik voor 't eerst u zag.
Toen uw broeder zei: ‘Sidney heeft veroverd
Iedereen met zijn milde lach.’

O, kon mijn Lied zoo lachen als gij lacht,
Kon ik, na kamp, gelukkig zijn;
Maar ieder lied eindigt in klacht,
En elke vriendschap in één pijn.

Ik mijmer....toen, en thans, en later, later,
Gij zijt gegaan, gelijk ik eenmaal ging.
Wat bindt ons over wind en over water?
Herinnering.

Weer in uw huis, gij zijt er niet.
Maar in mijn hart wilt ge altijd zijn.
Wat kan ik u meer geven dan mijn lied,
En mijn hart bloedend van pijn?

T o n b r i d g e -R o m e .

Politieke aanteekeningen

Niets schijnt in staat om onze nederlandsche politiek los te maken uit haar sleur. De fataliteit drukt haar aldoor neer tot onmacht. Juist het leege steekspel, waarbij niemand meer denkt aan ernstiger taak en dieper bedoeling houdt haar bij voorkeur vast. En ondertusschen wacht een land en een volk op daden. Zóo was het voor den oorlog geworden. Toen kwam die geweldige wereldberoering, en bracht scherp en diep het gevoel dat wij één natie waren, één boven de partijverdeelingen. Hoe hield dat beloften in, ook voor een nieuwe politiek! De oude was weggevaagd. Met ingehouden adem en trillende van spanning heeft ons volk de krijgsverrichtingen gadegeslagen, en bij dat grootsche schouwspel geheel vergeten wat voor kleinzielige geschilpunten de regeeringstaak belemmerden en ophielden.

Al gelukte het niet om in die stemming de oude veeten van kiesrecht en schoolstrijd geheel en al op zij te schuiven opdat er plaats kwam voor nieuw werk, dat weer nieuwe meeningsgroepeeringen zou noodig maken, toch bracht de oorlogstijd een algemeen en evenredig kiesrecht, en een grondslag voor een verfrischte onderwijspolitiek.

Doch op de basis der verkiezingen van 1918 is niet voortgebouwd. In plaats van de gelegenheid aantegrijpen en van de kans een werkelijkheid te maken is onze politiek teruggevallen in oude opvattingen en oude gewoonten.

Toen is er na den oorlog een andere niet minder groote wereldberoering gekomen. De revolutie vertoonde zich, niet als een generalenstrijd in een Zuid-Amerikaansch staatje, maar als een historische beweging die Europa zou gaan veranderen.

Ook Nederland moest onder den indruk komen, en begrijpen

hoe groot de tijd was, met hoeveel nog ongeboren gebeurlijkheden. Nieuwe taken, nieuwe plichten eischten de hoogste inspanning en toewijding. Een November-storm kwam opzetten en scheen oude takken en vermolmde boomen te zullen opruimen. 't Is echter geeindigd in een druilige, en miezerige mist. De opgeschrikte politiek was een oogenblik uit elkaar gewaaid, maar had er geen profijt van. Integendeel verviel zij onmiddellijk in veel ergere fouten, in scherper verdeeling van ons volk, in heftiger en onvruchtbaarder partijstrijd dan ooit. Gekijf over de schuld der oneenigheid, over de vraag wie begon, toont zich in geprikkeld en uitdagend optreden. Daardoor worden de feitelijke werklijkheden vergeten. Wat toch zijn die?

Allereerst dat na den oorlog ons land evenals elk ander de gevolgen van veel verwarring te boven moet komen en groote vragen over staatsinrichting en volkshuishouding zal moeten oplossen. En daarnaast dat de omvorming onzer maatschappij tot een edeler en betere sociale gemeenschap, die in de laatste vijfentwintig jaren al te langzaam en daardoor geestdriftdoodend geschiedde, een levenskwestie wordt. Tal van politieke plichten komen daaruit voort. De problemen moeten onderzocht en scherp gesteld worden. Het volk met zijn nooden en verlangens vraagt daarover voorlichting en dringt tot leiding.

Er is niemand die dat kan ontkennen. Hoogstens kan de onbekwaamheid trachten de moeilijkheden, die beter inzicht en grooter regeervermogen vergen, te ontgaan en te verschuiven. Doch ontkennen kan niemand de taak die er is, en die zich in defensie, onderwijs, sociale wetgeving, koloniaal beheer, landbouw, handels- en nijverheid-beleid op tal van onderwerpen verveelvoudigt. Daarachter staat die andere werkelijkheid van het volk in zijn gecompliceerde politieke organisatie, die echter dank zij het evenredig kiesrecht zich scherp en overzichtelijk afteekent.

Twee partijen overheerschen de gecompliceerde verdeeldheid. Het zijn de Katholieke staatspartij en de S.D.A.P. Aan hen beide is door de feiten de leiding toevertrouwd. Hun grootte en kracht maakt het mogelijk dat de politieke machine inderdaad dienstbaar gemaakt wordt aan een regeeringstaak die onafwijsbaar vervuld moet worden. Het fatale van de politiek

is nu niet, dat deze partijen in de opvatting hunner taak zoo vèr uiteenloopen, en dientengevolge nooit kunnen samen werken. Het fatale is dat zij het niet willen, ondanks er feitelijk zooveel overeenstemming bestaat. En dat zij juist voor alles verschilpunten zoeken, afwijkende formules verzinnen voor wat op zich zelf gelijksoortig is, en elkaar hevig aanvallen. De Novembergebeurtenissen gaven daartoe aanleiding, maar van die aanleiding is ook een gretig gebruik gemaakt.

Het is onjuist dat dit alleen aan de katholieken wordt verweten. Ongetwijfeld hebben zij getracht van Troelstra's optreden gebruik te maken, meer gebruik dan goed is om in ons land een revolutionnair optreden te voorkomen. Zij vereenigen alle niet-socialistische partijen om zich heen, zij moedigen de revolutie-vrees aan, zij prikkelen de socialisten met allerlei maatregelen. Meer dan ooit trachten de katholieken *de* partij bij uitnemendheid te zijn, op wier kracht tot bestrijding der revolutie gerekend moet worden en aan wie dus de regeeringsleiding het beste is toevertrouwd. Maar zij scheppen daarmee tegelijk eene stemming en eene spanning, die gevaarlijk is, omdat het zoo uiterst moeilijk is de gevolgen ervan te overzien en te beheerschen.

Spanning ontstaat er op drie manieren. Allereerst in hun eigen kring die toch al met zooveel moeite allerlei maatschappelijke belangen te samen verbinden moet. Door de arbeiders uit hun midden af te houden van - en scherp te stellen tegenover - de socialistische arbeiders, moeten zij aan de sociale krachten een overwegenden invloed afstaan.

In de tweede plaats komt er spanning onder de leden van S.D.A.P. en N.V.V. Het duidelijkste blijkt dit uit het besluit om op 1 Mei het werk te doen staken als een uitdagende betooging. Maar ook uit het Paaschcongres te Arnhem. Ondanks alle uiterlijke bezonnenheid bleek de revolutionnaire stemming uit de toejuiching die Troelstra en al die hem steunden verwierven.

Ten slotte komt er spanning tusschen de regeeringspartijen en de S.D.A.P. die aan geen andere dan de laatste ten goede komt. Schijnbaar misschien niet. Het is n.l. mogelijk om uit de verkiezingen voor de provinciale staten afteleiden dat

er in één jaar onder de kiezers eene opschuiving heeft plaats gehad naar rechts. Katholieken en rechtste partijen wonnen afvalligen terug van de sociaal-demokraten, en deze weer van de communisten. Toch zou de schijn gemakkelijk kunnen bedriegen.

De opschuiving is uiterst gering en verandert eigenlijk niets aan de machtsverhouding der partijen. Daarbij komt dat de veel betere voedselvoorziening het aantal ontevredenen verminderde, zonder dat politiek inzicht hierbij eenige rol speelde. Ten slotte heeft ook het sociale program dezer regeering en met name de belofte van den achturigen arbeidsdag beteekenis. Een scherpe oppositie heeft echter veel voor op eene regeeringspartij, omdat het altijd gemakkelijk valt fouten en tekortkomingen in een felle belichting te stellen. Geschiedt dat met toenemende spanning, dan wordt de regeering steeds meer tot verweer, de oppositie tot aanval gedreven.

Bovendien moet vooral in dezen tijd de beteekenis van een sterk verbonden en vast besloten groep der bevolking niet miskend worden. In dat opzicht is de eenheidsmotie van het Paaschcongres der S.D.A.P., alsmede de snelle groei van haar ledental een teeken, dat haar verzwakking door de Novembergebeurtenissen, en zooals die uit de Statenverkiezingen is afteleiden, zeer snel zou kunnen blijken schijn te zijn.

De taktiek der katholieken om zonder de S.D.A.P. de regeeringstaak te leiden, en die partij wegens hare houding tegenover de revolutie terzij te schuiven is dan ook juist met het oog op de revolutie-kans gevaarlijk. Maar bovendien moet die taktiek door veel onvruchtbaar getwist op te wekken, de regeering afleiden van de eigenlijke taak. Daarvoor kunnen dan geen kracht en tijd overblijven.

De November-gebeurtenissen, maar ook wat daaraan in den zomer van 1918 is voorafgegaan, toonen echter duidelijk aan dat ook de S.D.A.P. onder Troelstra's leiding niets, letterlijk niets heeft gedaan om ons land een nieuwe politiek te bezorgen.

Zoowel de afwijzing van regeeringsverantwoordelijkheid, in Juli 1918, als het opeischen daarvan in Nov. 1918 toonen beide taktische behartiging van een partijbelang, doch geen begrip voor de beteekenis der regeeringstaak en van de voorwaarden, waaronder die regeeringstaak goed vervuld kan worden.

Evenmin is daarvan een spoor te vinden op het Paaschcongres, waar Troelstra het boetekleed aflegde en zijn werkpak als leider weer aantrok.

Partij-belang was begin en einde van alle wijsheid die er door hem werd verteld over het Janushoofd der sociaal-demokraten. Daarom deed zijn optreden in Arnhem zoo sterk denken aan dien anderen grooten partijleider Dr. Kuyper, die er in slaagde om zijn partij te maken, te doen groeien, en bij elkaar te houden, maar die te kort schoot toen hij 't machtige instrument in 's lands belang moest aanwenden. Een partij te leiden is onweersprekelijk ook een landsbelang. Het is van groote beteekenis dat de S.D.A.P. na 25 jaren werd wat zij nu kan zijn. Maar wanneer de macht zóó groot is geworden, dat die een werkelijken invloed heeft op de regeering en dus op de toekomst, dan moet de partijleiding kunnen samenvallen met de leiding van het land. Dan worden de taktiek-bekwaamheden beperkt, en moeten voor alles de aangewezen richting en de aanbevolen middelen zoo duidelijk en scherp zijn aangegeven, dat zij van partijpolitiek tot regeeringsbeleid kunnen overgaan. Dat kon Dr. Kuyper niet. Dat heeft Troelstra niet gepoogd.

Daarom slaat de S.D.A.P. niet minder als de katholieke staatspartij den ouden weg weer in, die uitloopt op sektarische splitsing en verdeeling van het volk, eene splitsing die niet verloopt tusschen burgerij en arbeiders, maar die ook dwars door de arbeiders heengaat.

En nu met revolutie als achtergrond. Niet alleen revolutie als bangmakerij, want het oogenblik zou kunnen komen dat zij die aan beide kanten het spook tegen elkaar hanteeren opeens zelf er door verschrikt worden.

23 April, 1919.

IS. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Een onwaerdeerlycke Vrouw, Brieven en Verzen van en aan Maria Tesselschade uitgegeven door Dr. J.A. Worp, met drie Platen. 's Gravenhage Martinus Nijhoff, 1918.

Dit boek bevat meer dan de titel aangeeft. De samensteller, wijlen Dr. Worp, zegt dan ook in zijn Voorbericht dat hij niet alleen de gedichten en brieven van en aan Tesselschade heeft bijeengebracht, maar ook die gedichten en fragmenten van brieven waarin haar naam wordt genoemd. Tevens is al het Latijn vertaald en die vertaling (in voetnoten) aan de oorspronkelijke tekst toegevoegd. Leeken zoowel als geleerden hebben dus reden tot dankbaarheid.

Hoe langer hoe scherper en kleuriger werd, sedert in 1808 J. Scheltema zijn boekje over de dochters van Roemer uitgaf, Tesselschade voor ons zichtbaar. Meer dan drie eeuwen nadat Goltzius haar teekende dringt met toenemende kracht haar beeld tot het begrip en de bewondering door van haar landgenooten.

Dr. J.M.F. Sterck die zelf zooveel heeft bijgedragen tot de kennis, niet enkel van deze ééne figuur uit de kring van onze zeventiende-eeuwsche dichters, was wel de man om, na Dr. Worps dood, de uitgaaf van hem overtenemen. Niet het minst van door hèm gevonden gegevens had de verzamelaar van deze bescheiden gebruik gemaakt, zoowel in zijn werk zelf als in de uitvoerige inleiding, die van Tesselscha's leven het overzichtelijk verhaal bevat.

Waar een zoo groote volledigheid is nagestreefd had misschien nog een enkele brief kunnen worden toegevoegd, namelijk die van Suzanna Bartelotti aan hare moeder, als van vóor 21 April

1631 achter het tweede deel van Hoofts Brieven meegedeeld. Het is maar een bijkomstige trek: Tesselscha als gastvrouw van Hoofts stiefdochter, die haar beurtelings juffrouw Tesselscha en Tesseltje noemt; aan wie het meisje de brief van haar moeder moet laten lezen; en van wie het gehoorzaam verlof afwacht om op reis te gaan.

Elders (zie dit nummer) geef ik te kennen de volgorde van de brieven die Hooft en Tesselschade naar aanleiding van zijn eerste vrouws overlijden wisselden in omgekeerde orde te willen lezen van die waarin ze door Worp zijn opgenomen. Het zou mij onbegrijpelijk lijken indien Tesselscha na Hoofts uitvoerige beantwoording van de vraag hoe hij ondanks zijn wijsheid zoo ellendig was, hem om beantwoording van diezelfde vraag verzocht zou hebben.

Sommige gedichten van Hooft zijn naar de uitgaaf van Stoett afgedrukt, d.w.z. niet naar de lezing waarin Tesselschade ze ontving maar in een latere. Dat is o.a. het geval met de Bruiloftzang.

Een groote grief was me de correctie. De achter het werk opgenomen Errata zijn niets in vergelijking met de hinderlijke drukfouten die ik opmerkte. Aangezien ik niet mijn best gedaan heb er een enkele te vinden die mij niet in het oog viel, vrees ik dat er meer zijn.

Een aanteekening bij de uitdrukking Saagent Hertje alsof dit Saagent een drukfout voor Jaagent zijn zou (blz. 256) verbaasde mij. Sagend of Tsagend is goed nederlandsch en de uitdrukking is, dunkt me, juist wat Tesseltje zeggen wou.

Uit Roemer Visscher's Brabbeling I door N. van der Laan, Utrecht, A. Oosthoek, 1918.

‘Bij de samenstelling van dit proefschrift’ - zegt de Schrijver - ‘heb ik een keuze gedaan uit Roemer Visscher's “Quicken”, “Rommelsoo” en “Raetselen”. Vooral heb ik opgenomen die gedichten, welke Roemer Visscher teekenen in zijn houding jegens de tijdsomstandigheden, in zijn kijk op het hem omringende huiselijk en maatschappelijk leven, in zijn werkzaamheid als vertaler, in zijn “amoureusheid”, in zijn levens-

beschouwing, met weglating van zulke die door vèrgezochte woordspelingen smakeloos en een herdruk niet waardig zijn. Ik stel mij voor, in een tweede deel de "Tuyters", "Jammertjens" en "Tepelwercken" volledig te doen volgen.'

Tot de aldus aangeduide methode van Roemers aard en oordeel in zijn verschillende uitingen te bestudeeren gaf in zijn Zestiende Eeuw Dr. Kalff het voorbeeld. J.M.F. Sterck heeft later door onderzoek en opmerking onze kennis dienaangaande uitgebreid. Nu een leerling van de eerste, door de tweede voorgelicht, die kennis samenvat en aanvult, zal zijn arbeid een niet geringe tegemoetkoming zijn voor hen die aan bizonderheden betreffende Visscher en zijn tijd behoefte hebben.

Indien ik een wensch mocht uiten, dan zou het zijn dat de Schrijver, als hij zijn tweede deel voltooid heeft, daaraan de rest van de Brabbeling, eveneens met aanteekeningen voorzien, toevoegde. Het werk, zooals het nu worden zal, heeft iets tweeslachtigs. Een keus; ten eerste omdat vooral zulke verzen gekozen zijn die bepaalde trekken van Roemer illustreeren, ten tweede omdat sommige verzen als smakeloos de her-uitgave niet waard werden geacht. Maar zulk een keus heeft altijd iets persoonlijks, iets willekeurigs. Inleiding zoowel als aanteekeningen evenwel, bewijzen dat het boek niet voor leeken maar voor geleerden bestemd is en dus op objectieve geldigheid aanspraak maakt. Zonder volledigheid is die moeilijk denkbaar. Wie zal gelooven dat sommige van de uitgeschoten gedichten niet even goed Roemers levensbeschouwing of zijn 'amoureusheid' illustreeren als sommige van de afgedrukte? Wie zal over de waarde van zijn woordspelingen niet zelf willen oordeelen en niet tevens willen zien of er nog andere dan de opgenoemde trekken ter illustreering overblijven? De Schrijver zegt: 'Vooral heb ik opgenomen' - dus niet uitsluitend gedichten van de soort die hij aanduidt. Hield hij ook met aestetische waarde rekening? Vermoedelijk wel, want vèrgezochte woordspelingen noemt hij smakeloos. Ook daaromtrent zouden wij meer willen weten; en we zouden het een voordeel geacht hebben als zijn uitgaaf ons daartoe in staat stelde.

Het komt mij voor dat hier in de wetenschappelijke methode zelf een fout schuilt die schade kan doen aan de wetenschap.

Het is namelijk bij uitstek wetenschappelijk, dit klassificeeren van gedichten naar eigenschappen. Men begint dan met een schema. Men past de gedichten erin, almaar lettende op de karaktertrek die hun plaats bepaalt. Met de andere karaktertrekken houdt men geen rekening. De dichter zelf wordt uit het oog verloren. Dat het gedicht niets anders is dan een geleider van zijn leven, de polsslag en de adem van zijn persoonlijkheid, komt niet in aanmerking. Dat door een enkel gedichtje, niet passend in het schema, maar hetwelk die polsslag, die adem meer onmiddelijk uitdrukt, de dichter beter vertegenwoordigd zou worden dan door het heele exposé van zijn eigenschappen, wordt voorbijgezien. Zijn gevoel en zijn aesthetica, die het eerst moesten gekend worden, komen het laatst, of blijven uitgesloten. De methode zelf is oorzaak van een wetenschappelijke tekortkoming, van een onvolledigheid in het essentieele.

Het zeer goede werk van N. van der Laan lijdt aan een dergelijke onvolledigheid. Het loopt gevaar onwetenschappelijk te zijn van wetenschappelijkheid. Dat de bloemlezing nochtans een goed beeld van Roemer geeft, ligt dan ook daaraan dat haar samensteller niet al te uitsluitend aan zijn kategorieën gedacht heeft, dat zij inderdaad een bloemlezing voor leeken geworden is. De tweeslachtigheid waarvan ik sprak, die voor geleerden een nadeel is, blijkt voor leeken een voordeel.

A.V.

Noord-Nederlandsche Volksliederen en -dansen. Jaap Kunst. Eerste Reeks, Tweede druk. Met talrijke silhouetten van Henriette Baukema. Bij J.B. Wolters. Groningen, Den Haag 1919.

Jaap Kunst bezit een benijdenswaardig talent. Met een wetenschappelik geschoolde geest en liefde en belangstelling voor het volkslied, als uiting van de volksziel, verenigt hij het muzikaal gevoel en gehoor, nodig om mèt de texten de zangwijzen op te vangen en die voor piano en vierstemmige zang te bewerken. Bovendien heeft hij een frisse kracht en gemak van bewegen, die het vertrouwen van de eilandse zangers opwekken en hem door hen als een goed vriend doen beschouwen. En behalve dat alles is hem een oorspronkelike, eenvoudige manier

van schrijven eigen en is hij er in geslaagd in Henriëtte Baukema iemand te vinden, die zijn liedjes en dansen met alleraardigste silhouetten heeft weten te versieren!

Inderdaad, een dergelike veelzijdige eenheid is vooral op het gebied van het volkslied een zeldzame gave. De liederen, d.w.z. de texten op zichzelf brengen niet zo veel nieuws. De meesten zijn elders ook al opgetekend, hetzij in een afwijkende, hetzij in gelijke lezing. Om die verschillende lezingen, waarvan hij de oorsprong en overblijfselen vaak tot in oude tijden en andere landen naspoort, maar bovenal om de melodieën is het Jaap Kunst te doen. En hoe weinig is er, juist op het gebied van de volks*zang* nog onderzocht!

De aantekeningen bij ieder lied, zowel wat woorden als zangwijze aangaat, zijn grondig en verwijzen de belangstellende snuffelaar naar de beste literatuur op dat gebied. Het weglaten van sommige strofen met het oog op ‘de huiskamer’ is in die lange verhalende liederen, die toch nooit in hun geheel gezongen worden, volstrekt niet hinderlik. De muzikale bewerking is eenvoudig en de bijeengebrachte liederen zijn karakteristieke voorbeelden van hun soort.

Alleen lijkt het mij, dat de op zich zelf zo geslaagde silhouetten niet overal precies aansluiten bij de gegeven text. Men glimlacht, als men bij de woorden van het meisje, dat over haar ontrouwe minnaar spreekt:

> ‘Zoo hoop ik dat God zijn leidsman mag zijn
> Met alle meisjes die bij hem zijn,’

die heer ziet afgebeeld, kruipende op handen en knieën, als rijdier van een aantal kleine meisjes. Deze allerbeminnelikst naïve interpretatie werd toch niet door ‘de huiskamer’ geboden? Evenmin hoort bij:

> Dacht je, dat ik die zizazeven
> Zevensprong niet dansen kon?

een *touwtje*springend groepje kinderen.

Waar de beschrijving van de overal bekende zevensprong er bij gegeven is, komt het me waarschijnlik voor, dat juffrouw Baukema, toen zij de prentjes tekende, niet van de volledige

text op de hoogte was. Andere voorstellingen, zoals ‘de meid en de inbreker’, passen er weer uitstekend bij.

Dat een aanbeveling van deze reeks liederen en dansen niet meer nodig is, blijkt uit de zo vlug op de eerste gevolgde, twede druk. Ook het boek van Jaap Kunst ‘Terschellinger Volksleven’, waaraan zowel de inleiding als de meeste liedertexten ontleend werden, blijkt uitverkocht te zijn. En wie zal zeggen, hoeveel volksschoon Jaap Kunst elders nog weet te ontdekken, wanneer hij Terschelling uitgeput heeft!

MEA MEES - VERWEY.

Kapitaal en arbeid
(een voordracht)
Door
Is. P. de Vooys

Het is voor ons Nederlanders een buitengewoon moeilijke taak den tijd, dien wij thans beleven te begrijpen, en op grond daarvan meetegevoelen met al wat er te gebeuren staat. Te midden van de stormen die de wereld heviger bewogen hebben als ooit in de geschiedenis het geval is geweest, was ons land een toevallig geïsoleerd eiland. Wanneer wij denken aan alle afschuwelijkheden die de moderne krijgsverrichtingen vergezelden, mogen wij wel spreken van een oase, hoezeer ook aan ons de teisteringen van nood en vernederingen niet bespaard bleven. Geisoleerd waren wij; en niet alleen door blokkade en duikbootoorlog. Ook ons gevoel kon zich niet vermengen met wat in de harten der andere volken omging. Er was wel sympathie of meegevoel met velerlei lijden, er was wel bewondering en soms heftige veroordeeling, doch in hoofdzaak bleven wij objectief en neutraal. De groote hartstochten die door Europa's volken trokken, en nog trekken hebben wij van terzij en verwonderd, zelfs overbluft aangezien. De moed en de haat, de offers, de verheffing boven persoonlijke lotservaringen, de avontuurlijke durf en de heroïsche prestatie's, de macht om veel te verduren, het hardnekkige volhouden, de geconcentreerde inspanning; het alles is ons vreemd gebleven. Gezien hebben wij het, maar konden wij het volledig begrijpen? Beseften wij wel goed de gevolgen, die noodzakelijk eruit moesten voortkomen? Wanneer wij ons zelf rekenschap geven van onze eigene gevoelens, dan staat wel vast, dat wij van den beginne af aan in den oor-

log òf een misdaad òf wel een onbegrijpelijke verdwazing zagen.

Wij hielden vast, en leefden aldoor in de gedachten van een vrede gebaseerd op menschelijkheid en recht. Daarom zijn wij ook zoo ongeduldig nu het kanon eenmaal zwijgt, en kunnen wij niet begrijpen dat thans ijver en lust nog al te zeer schijnen te ontbreken om snel de, voor ons toch zoo duidelijke, beginselen van volkerenbond en wereldrecht te verwerkelijken.

Voor ons is de oorlog een schadelijke en weerzinwekkende tusschenperiode in de humanitaire ontwikkeling. De lessen van den wereldstrijd liggen *voor ons* open en duidelijk als een treurige ervaring. Wij mogen echter niet vergeten *hoe weinig* er voor ons en *hoeveel* er voor de andere volken veranderd is. Zeker, wij zijn ook niet dezelfde als in 't voorjaar 1914. Veel hebben wij doorgemaakt. Maar wat is dat alles vergeleken bij de wijzigingen, die zich over de geheele wereld buiten ons voltrokken. In Rusland en in geheel Centraal Europa heeft de uitputting van alle materieele en moreele krachten de zichtbare revolutie gebracht. Een statenbouw waaraan de eeuwen gewerkt hadden, stortte in elkaar en de grondslagen der volkshuishouding van die landen zijn diep ondermijnd.

Minder zichtbaar is wat in de landen der overwinnaars geschied is. De vreugde en de glorie eener bevrijding bedekken nog het beeld van het geteisterde België en Frankrijk. De volkshuishouding is daar wel niet door eene revolutie aangegrepen, maar toch zoo vernield dat die uit ruïnen weer moet worden opgebouwd. Even min scherp omlijnd is de innerlijke toestand van het Engelsche wereldrijk, dat in elk geval heel iets anders is geworden dan wat het in 1914 was. Zoo ook de Vereenigde Staten, die met de roeping om eene wereldmacht te zijn, de lasten daarvan hebben aanvaard.

Revolutie in 't eene land, en een snelle evolutie in 't andere zijn niet verwonderlijk. Zij kwamen en moesten komen door de nieuwe en sterke gevoelens, die de menschen veranderden, en door de geweldige taken die de regeeringen te vervullen kregen.

De politieke gevolgen konden en kunnen ook verder niet uitblijven. En evenmin de sociale gevolgen, dat zijn de zich wijzigende verhoudingen tusschen de menschen onderling. Mis-

schien is het mogelijk dat dezelfde groepen van staatslieden, die de volken in en door den oorlog geleid hebben, het inzicht en de kracht bezitten om de politieke consekwentie's der nieuwe toestanden zuiver en scherp te doorzien, en daarnaar te handelen. Misschien is het te bereiken dat vredesconferentie's orde stellen op de chaos eener nieuwe statenvorming, en dat zij eene regeling maken, die een gelijk of een beter machtsevenwicht waarborgt als er vóór 1914 bestond.

Misschien begint de verwerkelijking van een oude droom der menschheid en van een even oude begeerte naar vrijheid.

Namelijk dat volken en staten zich vrijwillig kunnen stellen onder de menschheid en onder 't recht, omdat er eene regeling opgesteld wordt die mogelijk zal maken elke vrije ontwikkeling eener natie tot de politieke staatsorganisatie die zij zelve wenscht; nu reeds en ook op den duur.

Maar zelfs dan wanneer dit laatste geschiedt is er nog een ander probleem dat opgelost moet worden, aleer er van een werkelijke algemeene vrede voor de menschheid sprake kan zijn. Dat probleem is het sociale en het is niet minder aan de orde van den dag. De gebeurtenissen hebben het maar al te duidelijk bewezen. De sociale verwikkelingen bestaan, niet alleen in Rusland, en in midden-Europa. Ook overal elders, zijn met en door den oorlog de onderlinge verhoudingen der menschen losgeraakt, uit het betrekkelijk vaste evenwicht dat vóor Augustus 1914 bestond. Er was weliswaar reeds toen een strooming, maar een met een kalmen gang. Die is nu geraakt in een warreling met wervelingen en maalkolken en een hevig, wild bewegen. Ook hiervoor geldt dat scherp inzicht en wijs beleid van noode zijn om de beteekenis ervan te begrijpen en daarnaar zijne handelingen te richten. En niet alleen van staatslieden maar tevens van allen, die als leiders kunnen en willen optreden.

De ontzaggelijke ernst, de buiten alle tot nu toe bekende afmetingen liggende draagwijdte der feiten en factoren van de sociale revolutie, die uitgebarsten is of met uitbarsting dreigt, kunnen wij in ons land nimmer zoo scherp gevoelen als in de oorlogslanden. Ten opzichte van deze kwestie's leven wij ook veel meer dan elders in de opvattingen zooals die vóor Augustus

1914 bestonden. Wij zijn niet meegenomen door de explosieve vaart van den gang der gebeurtenissen omdat wij slechts een zeer gering deel ondervonden van den ekonomischen druk die op de volken gerust heeft, omdat zoo'n druk voor het voeren van den vierjarigen volksoorlog noodig was.

Het beteekent echter niet dat wij geheel buiten alles staan. Al leefden wij aan de kusten der oorlogszee, en al gevoelen wij nog eenigen vasten grond onder de voeten bij de ekonomische aardbevingsgolven die door de oude wereld trekken, toch kan het besef niet onderdrukt worden, dat wij dit alles mee beleven en onvermijdelijk de gevolgen ervan zullen ondervinden.

Evenals de krijgsverrichtingen Nederland aldoor bleven bedreigen, zoolang de Europeesche machtsworsteling aanhield, evenzoo en zelfs met veel grootere kansen, bergt de toekomst een mogelijkheid dat wij meegesleept worden in opbruischende sociale woelingen.

In dat besef is het niet onverschillig hoe wij de sociale verhoudingen bezien. Van een interessant onderwerp wordt het een levensvraag. En dan is een eerste taak om onder de luidruchtige en heftig bewogen uiterlijkheden de beheerschende factoren optesporen. Ik bedoel dat wij ons eene voorstelling moeten maken zoowel van de krachten die het maatschappelijk evenwicht verstoren, alsook van de invloeden die noodzakelijk op herstel of vernieuwing van een evenwicht in de verhoudingen tusschen de menschen aanwerken.

Al te licht bestaat de neiging om de sociale onrust te bezien van het oppervlak, en te spreken van de zichtbare verschijnselen aan oproerigheid, opruien, besmettelijk bolsjewisme, zonder zich ermede bezig te houden dat er in de diepte onder velerlei persoonlijke en tijdelijke ontevredenheden blijvende oorzaken van onrust zich bevinden.

De schijnbaar zoo eenvoudige woorden kapitaal en arbeid geven een middel aan de hand om te trachten het sociale probleem te onderzoeken en te beproeven tot de kern ervan doortedringen. Het is in deze bedoeling dat ik over kapitaal en arbeid zal spreken en wel onder het motto dat eens Werner Sombart koos bij zijne voordrachten over socialisme en sociale beweging: je ne suppose rien, je ne propose rien, j'expose.

* * *

De woorden kapitaal en arbeid zijn slechts schijnbaar eenvoudig. Ieder is aan het dagelijks gebruik ervan gewoon, en bemerkt niet de vaagheid of de ingewikkeldheid der voorstellingen die erachter verscholen liggen. Het is inderdaad ook gemakkelijk om de grootte van een kapitaal in een geldsom aanteduiden. Arbeid staat voor ieder gelijk met een plicht waaraan hij gewoon is.

Voor 't persoonlijke leven is dat voldoende. Daarmee kan ieder zijn eigen verhouding tot het kapitaal en tot den arbeid nauwkeurig vaststellen.

Zoodra wij echter trachten ons boven het individueele te verheffen en gaan letten op de maatschappij of de samenleving waarvan wij een deel uitmaken, moeten wij ons eene voorstelling maken van de beteekenis die kapitaal en arbeid voor deze samenleving hebben. Beide vervullen een rol bij de verhoudingen die er tusschen de menschen onderling bestaan. En die verhoudingen zijn voor een groot deel een gevolg van de wijze waarop de menschen *moeten* samen werken.

Dit laatste behoorde het uitgangspunt te zijn van alle beschouwingen over maatschappelijke vraagstukken. In de tegenwoordige samenleving kan niemand meer alleen voor zich zelf zorgen. Ieder is afhankelijk van anderen, en niet van goed bekende medeburgers alleen, maar van een groot aantal onbekenden.

Er moet daarom een ingewikkelde samenwerking plaats vinden. Ofschoon dit onomstootelijk vast staat, werd en wordt de maatschappij slechts zelden van uit deze waarheid bekeken. De verklaring daarvan ligt voor de hand. In de samenleving zooals wij die kennen, en in de vormen die de maatschappij daarvóor gehad heeft, geschiedde de samenwerking van zelfsprekend. Men zou bijna kunnen zeggen automatisch. Dat is echter te sterk uitgedrukt, want de kracht die tot de samenwerking aandreef was voor een deel het eigen belang, voor een ander deel de eerzucht, waarvan zich de personen met ondernemingsgeest zeer wel bewust waren. Kooplieden, industrieelen, staatslieden zijn in talrijke gevallen organisatoren geweest, die met allerlei andere bedoelingen bezield waren dan juist dit, wat zij toch in

werkelijkheid tot stand brachten, dat zij nieuwe vormen van samenwerking wisten uittevoeren.

Een geheel ander verschijnsel, een dat eigenlijk regelrecht het tegengestelde is van de samenwerking, beheerschte de kijk op het maatschappelijk leven. Ik bedoel de strijd. De ‘struggle for life’, de kamp om het bestaan, was en is een feit, waarvan ieder zich bewust werd en worden moest. De verschijnselen van dien strijd maken een diepen indruk. Ieder gevoelt dat hij zich door ijver, energie, kennis of slimheid te wapenen heeft, om niet tot de overwonnenen en verliezers te behooren. Wijsgeeren en staathuishoudkundigen hebben er uitvoerige beschouwingen aan gewijd. Zij kwamen tot de slotsom dat die strijd in de natuur lag, hij was onuitroeibaar, noodzakelijk en wenschelijk, omdat alle vooruitgang eruit moest voortkomen. Het is duidelijk dat deze beschouwingswijze de aandacht moet afleiden van de noodzakelijkheid dat menschen voor hun bestaan samenwerken, en daardoor ook van de wenschelijkheid om die samenwerking aldoor te verbeteren. Dat die wenschelijkheid toch bestaat is op zich zelf duidelijk genoeg. Het is de eenige mogelijkheid om voor een steeds aangroeiend aantal menschen een zoodanige lotsverbetering door te voeren, dat zij eens bevrijd van materieele zorgen hun zieleleven tot breedere ontplooiing kunnen brengen. En dit is toch het hoogste doel dat de menschheid zich kan stellen.

Het is dan ook niet te verwonderen dat er door alle eeuwen heen personen geweest zijn, die tegen alle beschouwingen over den strijd om het bestaan in, het beginsel der samenwerking op den voorgrond brachten. Zooals er steeds idealisten waren, die den oorlog, dien ‘Vater aller guten Dinge’ als een barbaarsche overbodigheid kenmerkten, zoo zijn er ook mannen en vrouwen geweest die den strijd als beginsel van het sociale leven veroordeelden. Ieder, die Quack's standaardwerk ‘Socialisten en stelsels’ kent, heeft de boeiende en dikwijls verheffende geschiedenis der worsteling van hun geest en daden kunnen meeleven.

Wat heeft ons nu de geschiedenis der laatste eeuwen geleerd over den gang der werkelijkheid ten opzichte der twee diametrale zienswijzen over strijd en samenwerking als beginselen van het sociale leven? Want niet alleen de wensch of de hoop maar ook de feiten uit het verleden moeten een toekomst openen.

Ik wil ter beantwoording van die vraag de vergelijking voortzetten met den oorlog tusschen volken? Ook daarvoor geldt een gelijksoortige vraag, n.l. deze: is oorlog of vrede het beginsel dat in de geschiedenis de overhand heeft? is het de macht of de overeenstemming?

Kan men daaraan op dit oogenblik nog twijfelen, hoor ik mij tegenwerpen. Hebben niet de afschuwelijke jaren vlak achter ons aangetoond hoe de oorlog ondanks alle verwachtingen van idealisten is toegenomen in omvang en wreedheid. De intellectueele ontwikkeling der menschen heeft de gevoelens van felle haat, en de lust tot machtsuitoefening niet kunnen tegenhouden. Toch zou ik daartegen in willen brengen dat deze oorlog geweest is een stap nader, zooals daarvoor reeds vele stappen zijn gedaan tot eene overheersching van het vredesbeginsel. Zonder nog te durven zeggen dat dit inderdaad de laatste oorlog is geweest, kan en mag men toch wel aannemen dat de weerzin tegen militairisme en krijgsbedrijf sedert 1914 niet is verminderd maar enorm is toegenomen.

Wanneer de geschiedenis van de humanitaire ontwikkeling gezien wordt als eene worsteling tusschen machtsuitoefening en onderwerping-aan-overleg, ziet men aanvankelijk de macht als regel, het overleg als uitzondering. Steeds meer neemt het overleg toe en vanzelf sprekend het eerst bij volken, die elkaar door aard en staatsorganisatie het gemakkelijkst kunnen begrijpen. Daardoor zal de machtsstrijd niet meer als vroeger gaan tusschen kleine, maar tusschen groote groepen van volken. De oorlog neemt daardoor toe in omvang. En van wege het groeiend verzet tegen de machtsoverweldiging is ook de daardoor gewekte verontwaardiging grooter, zoodat de oorlog ook feller en venijniger wordt. Maar de oorzaak van de oorlogsverergering is toch in wezen het toegenomen overleg binnen de samengaande groepen. Wanneer de wereldoorlog, dien wij beleefden in dit licht bezien wordt, is er dan geen reden om aantenemen dat juist de verscherping van den volkerenstrijd die zoo verrast en diep getroffen heeft, des ondanks een bewijs is dat de machtsverheerlijking aan invloed op de wereld verliest?

Denken wij nu aan den socialen strijd. Ook hiervoor geldt dat de samenwerking die noodzakelijk is, zich gedurende de

laatste twee eeuwen meer en meer heeft doorgezet, ondanks en tegen den strijd om het bestaan. De feiten spreken daarvoor duidelijk. Allereerst toont de geheele ontwikkeling van het bedrijfsleven dit beeld, dat de concurrentie meer en meer wordt teruggedrongen door belangengemeenschappen, trusts, kartels en syndikaten, alsmede door de coöperatie van producenten en verbruikers. Daarbij komt dat de ingewikkelde technische ontwikkeling van alle bedrijfstakken berust op arbeidssplitsing en specialisatie. Alle organisatie's worden grooter en meer gedifferentieerd. Ook in de zoogenaamde vrije beroepen, bij artsen, geleerden, onderwijzers zien wij eene taakverdeeling doorgevoerd, die alleen mogelijk is door een steeds meer verbeterde samenwerking.

Ten slotte hebben ook de vak- en beroepsorganisatie's van arbeiders en beambten ten doel om den onderlingen strijd om 't bestaan op te heffen en te vervangen door samenwerking.

En ondanks alles is de sociale strijd niet verdrongen. Integendeel heeft die strijd vormen aangenomen van eene uitgebreidheid en eene heftigheid zooals de wereld nooit kende. De dreigende sociale revolutie beteekent voor de samenleving niet minder dan de wereldstrijd voor de volken.

Is daarin niet een gelijksoortig verschijnsel te zien als bij den wereldoorlog, doordat de toenemende samenwerking de strijd van individuen overbracht naar dien van kleine groepen, en vandaar naar steeds grootere?

En mogen wij ook niet dezelfde verwachting hebben dat ook deze strijd juist door den omvang wijst naar een tijd dat het beginsel van samenwerking volledig zal heerschen? In den gedachtengang dezer verwachting wil ik trachten tweeërlei voorstellingen te schetsen van kapitaal en arbeid, voorstellingen, die beide tegelijkertijd bestaan, doch waarvan de een den ander op den duur moet verdringen; éene gezien van uit het beginsel van den socialen strijd, en eene van uit de noodzakelijkheid en de komende overheersching der volledige samenwerking.

* * *

Kapitaal en arbeid zijn dan allereerst te zien als twee machten die op gespannen voet staan; die soms door contracten

of verdragen een tijd lang vrede houden, doch ten slotte steeds tegen elkaar botsen om te beproeven wie de sterkste is.

De noodzakelijkheid van dien strijd en de verwachting der uit-eindelijke overwinning van den arbeid vormen den inhoud van de zoogenaamde theorie van den klassenstrijd, waarop de sociaal-demokratische arbeidersbeweging sedert Marx en Engels hare inzichten heeft opgebouwd.

Men heeft getracht dien klassenstrijd te ontkennen, te negeeren, te verwerpen, te temperen. Men heeft den leiders der sociaal-demokratie verweten dat zij - zooals de agressieve militairisten den oorlog voorbereidden - een onnoodige en onwenschelijke verdeeldheid zaaiden. De feiten waren echter niet te veranderen. De sociale strijd tusschen individuen, waarin zooals het heette ‘de een den ander het brood uit den mond nam’, werd van af het midden der vorige eeuw meer en meer teruggedrongen door den socialen strijd tusschen twee klassen, waarvan de eene het kapitaal de andere de arbeid vertegenwoordigde. Dit was volstrekt niet de eenige strijd. Er waren en er zijn nog tal van tusschenvormen, die men belangensstrijden zou kunnen noemen, b.v. van groot-bedrijf of coöperatie tegen den middenstand; van enkele bepaalde industriën tegen de boeren, en - in dezen oorlogstijd - van stedelijke bevolking tegenover het platteland. Ook hierbij komen groep tegen groep in botsing, en wordt juist van wege den strijd de onderlinge samenwerking binnen elk der groepen versterkt. Overheerschend en al het andere in zich oplossend is echter de kamp tusschen kapitaal en arbeid, omdat die over de geheele wereld zich op dezelfde wijze vertoont.

Wat beteekent hierbij kapitaal, en wat arbeid? Het antwoord is duidelijk en gemakkelijk te geven. Kapitaal vertegenwoordigt de macht die het bezit geeft en wel het bezit van geld, grond, materialen, werktuigen, spoorwegen, schepen, fabrieken enz. Die macht bestaat daarin, dat de bezitter andere menschen kan te werk stellen en het gebruik van de transport en productiemiddelen afhankelijk maakt van voorwaarden, die hij, de bezitter, zij 't ook in concurrentie met anderen, kan opleggen. Deze voorwaarden bewegen zich van zelfsprekend in twee richtingen. Allereerst naar het verkrijgen van de prijs voor vracht of voor

het vervaardigde product, een prijs die het publiek te betalen heeft. Zoolang dat in concurrentie geschiedt acht het publiek, d.w.z. de gezamenlijke afnemers, zich tevreden met de prijs die in de vrije op open markt bedongen wordt. Zoodra echter door samenwerking der bezitters van gelijksoortige transport of productiemiddelen de concurrentie opgeheven wordt en zelfs de schijn van een vrije markt niet gehandhaafd kan blijven, zal het publiek onrustig en ontevreden worden. De macht van het kapitaal is dan zóo groot dat het een heffing kan doen, d.w.z. een soort belasting opleggen.

In de tweede plaats bewegen zich de voorwaarden in de richting der bepaling van het levenslot voor alle personen, die aan de transport- en productiemiddelen te werk gesteld worden. Voor hen zijn voorgeschreven de arbeidstijd, het loon en allerlei regelen van arbeidsdiscipline. Ook hiervoor schijnt de concurrentie van groote beteekenis. Zoolang er niet genoeg personen zich aanbieden voor het verlangde werk kunnen ook zij hunne eischen stellen. Zoodra er echter, wat feitelijk regel was, overvloed is van werkkrachten en wanneer bovendien de onderlinge concurrentie van de bezitters wordt uitgeschakeld of plaatselijk niet aanwezig is doordat b.v. de werkkrachten zeer sterk aan een woonplaats gebonden zijn, wordt het kapitaal oppermachtig voor het bindend vaststellen der arbeidsvoorwaarden.

Toen na de Engelsche en de Fransche revolutie oudere feodale machten, die over de opwonenden van hunne landgoederen konden beschikken, beknot waren, is in Europa de macht van het kapitaal zeer groot geworden. Het zette alle belemmeringen op zij om van de macht het volle nut te trekken, en alle winsten strekten ertoe om nieuwe en een steeds grooter aantal productiemiddelen te doen vervaardigen, die de macht aldoor deden toenemen.

Oorspronkelijk had die macht een even sterk persoonlijk karakter, als die welke de feodale graven en ridders bezaten. Geleidelijk echter ontstonden de ondernemingen op aandeelen, waardoor het bezit verdeeld werd over een groot aantal niet zelf op den voorgrond tredende personen. Daardoor werd de macht niet minder maar juist veel uitgebreider. Er kwam steeds meer kapitaal uit alle besparingen en het aantal van hen die

belang hadden bij het volledig gebruiken van de verworven macht nam toe. Persoonlijke consideratie's vielen weg, en het maken der grootst mogelijke winst werd een gebiedende eisch.

Aldus is in zeer korte trekken geschetst hoe en waarom het kapitaal in de moderne maatschappij *de* macht bij uitnemendheid moest worden, en streng optrad tegenover allen die de opgelegde voorwaarden hadden te aanvaarden.

En nu de macht van den arbeid. Deze wordt vertegenwoordigd door allen, die geen productie-middelen bezitten dus geen middelen om daarmee door vrijen arbeid zich een bestaan te verwerven.

Loonarbeiders zijn het, dat wil zeggen personen, die hun arbeid tegen vergoeding van loon ter beschikking stellen aan de bezitters van de transport- en productiemiddelen.

Oorspronkelijk vormden zij een losse verspreide menigte van de armen, de proletariërs, scherp gescheiden niet alleen van de grootere bezitters maar ook nog door een zeer uitgebreide klasse der kleine-bezitters van eigen bedrijfjes, werkplaatsen, enz., in 't kort van de zelfstandige ambachtslieden. Macht bezaten zij eigenlijk in 't geheel niet. Integendeel werden zij gebonden door allerlei regelingen, die nog aan lijfeigenschap herinnerden of door strenge wetten tegen den lediggang. Burgerrechten waren hen niet of nauwelijks toegekend.

Van de instellingen om zich te ontwikkelen konden zij slechts zelden gebruik maken, zoo zij er al neiging toe bezeten hadden.

De sneller en sneller gaande groei van het kapitaal dat vele kleine zelfstandige bedrijven en bedrijfjes onmogelijk maakte en een steeds grooter aantal arbeidskrachten noodig had terwijl het die concentreerde in de steden en nijverheidscentra, deed echter uit de loonarbeiders eene klasse ontstaan. Met een klasse wordt dan bedoeld een groot aantal die onderling eenige saamhoorigheid gevoelen. Eerst sterk plaatselijk, langzamerhand over 't geheele land, en later zelfs over de staatsgrenzen heen hebben de loonarbeiders elkaar gevonden in eene karakteristieke, overal gelijksoortige samenwerking.

De nood dreef hen er toe zich te verweeren tegen wat den naam van ‘uitbuiting’ verkreeg, en dezelfde nood van een dikwijls wanhopige strijd zonder eenig uitzicht op succes bracht

hen tot steeds grootere groepeering in tal van organisatie's.

Strijd was voor hen het begin en het einde van de samenwerking. Toch was het niet uitsluitend strijd. In tal van broederlijke vereenigingen voor onderlinge hulp, en in coöperatie's schoolden zij zich voor bestuur en leiding.

Al vrij vroeg waren er leiders, die aan de arbeiders het beginsel van de samenwerking, ook voor het geheele maatschappelijke samenstel uiteenzetten. Maar te meer kwamen zij ertoe om de groote macht van het kapitaal te zien als de vijand bij uitnemendheid, die naar hun oordeel niet alleen betere arbeidsvoorwaarden slechts stap voor stap en dan nog afgedwongen toestond, maar ook geen volledige maatschapdelijke samenwerking zou dulden.

Het is daarom geen wonder dat, na een halve eeuw van kleinere worstelingen, de twintigste eeuw over alle moderne landen stond in het teeken van den strijd tusschen kapitaal en arbeid. In hoofdzaak op tweeërlei wijze werd die gestreden. Door stakingen of loonactie's die met staking bedreigden om betere arbeidsvoorwaarden te verwerven. Breeder was echter de politieke strijd om door pressie en invloed op de staatsmacht deze te brengen tot ingrijpen. Dit kon bestaan in het maken van wetten om 't lot der loonarbeiders te verbeteren. In laatste instantie moest echter de geheele staatsmacht door de arbeiders veroverd worden voor een verdergaand doel. Dit doel was de vernietiging van de macht van het kapitaal, dat is van het bezit.

Ofschoon vóor den oorlog de arbeid door het groote aantal zich macht verwierf, deze macht steeds grooter werd, en zijn vertegenwoordigers zich overal plaats en invloed verwierven, zoowel bij de werkgevers als in de openbare bestuursorganen, bleef de macht die eener minderheid en ging deze groei betrekkelijk geleidelijk. Het kapitaal schikte er zich in geleidelijk terugtetreden voor de middelen die gelegen waren in het staken en in de bedreiging met agitatie, betooging en oproer. Overleg vond meer en meer ingang. De mogelijkheid van een evenwicht en van 't beginnen eener geleidelijke samenwerking tusschen de twee machten scheen niet uitgesloten. Bovenal was de staatsmacht een reguleerende derde bij den strijd. De staat stond boven de partijen en ging zich met de zware taak belasten

om een recht te scheppen dat de strijd overbodig zou maken.

Zelfs de arbeiders begonnen zich vertrouwd te maken met de beschouwing dat het einddoel van hun strijd geen evenement zou zijn, en geen revolutie in den zin eener plotselinge omwenteling die alles op eens veranderen zou, maar dat een geleidelijke overgang en vergroeiing zou plaats vinden.

Met en door den oorlog is echter de sociale strijd weer van karakter veranderd en niet alleen in de landen waar de sociale revolutie een zichtbaar feit werd, doch ook elders.

Wat zijn daarvan de oorzaken? Men kan zich hiervan geen goed begrip maken indien men zich niet verplaatst in de geheele gemoedstoestand der arbeiders in de oorlogvoerende landen, en in de feitelijke invloeden die op hen gedurende de laatste jaren hebben gewerkt.

Met welke geestdrift en vaderlandsliefde de soldaten onder de wapenen gegaan zijn, zij hebben toch allen den invloed ondervonden van het milieu waarin zij kwamen en van de omstandigheden waaronder zij gedwongen waren jaren lang te leven.

Ruwe onverschilligheid en stoffelijke zelfzucht met en naast een grove kameraderie werden aangewakkerd door het barre leven en het voortdurende doodsgevaar. Ondanks de veranderde tijden is de aard en het karakter van oorlogvoerende troepen niet zoo veel gewijzigd. De lange duur van het te velde liggen deed toestanden ontstaan, die aan het leger van een Wallenstein herinneren. Echter met het onderscheid dat er thans geen beroepssoldaten waren maar personen die altijd te denken hadden aan de toestanden thuis die zij verlieten en aan wat zij bij het terugkomen weer zouden vinden. Een overgroot deel der soldaten waren loonarbeiders, die van uit alle streken en uit alle ambachten te samen kwamen. Tijd voor gesprekken was er te over. Hun eigen lot en hunne verhouding moest van zelfsprekend spottend of ernstig, drastisch of ironisch met humor of bittere nijd ter sprake komen. De concentratie der proletarieërs die de arbeidersbeweging mogelijk gemaakt had was in de legers op de sterkst denkbare wijze verkregen.

De druk der militaire discipline en de overtuiging van de onvermijdelijkheid van het oorlog voeren kon de gisting tegen-

houden maar de innerlijke revolutioneering der massa's niet beletten.

De ontworteling der soldaten aan oude gewoonten, aan toestanden van berusting en tevredenheid ging samen met het opnemen van nieuwe inzichten.

En wat zagen wij in de wereld? of waarop werden zij gewezen?

Allereerst dat de geheele oorlog en dat alle ellende veroorzaakt was door wat genoemd werd het imperialisme. Wat daar zeer nauwkeurig onder verstaan moest worden, deed minder ter zake. Het was genoeg te wijzen op groote kapitaalbelangen, die bedreigd waren of gediend moesten worden, om den indruk te wekken dat in de allereerste plaats het kapitaal tot den oorlog had aangezet. Alle schuld voor de gesneuvelden, voor de invalieden, voor de krijgsgevangenen, voor de demoralisatie der achtergeblevenen en voor de bittere nood die uitgestaan moest worden, al die schuld werd gegeven aan het kapitaal. Dat daartegen strijd gevoerd moest worden, dat het gehaat was, dat er veel veranderen moest zoodra de oorlog uit zou zijn. Dat waren ongetwijfeld overtuigingen die zich bij steeds meer der arbeiderssoldaten diep vast zetten. Daarbij moet niet vergeten worden, dat de massa's soldaten niet anders om zich zagen dan de macht van wapenen en dat zij die wapenen in handen hadden. Dit geldt niet alleen bij Russen en Oostenrijkers en Duitschers, maar ook bij die der geallieerden. Dat dezelfde of een gelijksoortige gemoedstoestand aan de eene zijde wel, aan de andere niet tot eene ineenstorting der legerorganisatie leidde is gemakkelijk te begrijpen. In een overwonnen leger, of in een dat gevoelt dat de nederlaag nabij is, komen neerslachtigheid, angst, woede en weerbarstigheid de revolutionnaire stemming verhoogen. Tegelijkertijd verliezen de leiders de noodzakelijke geesteskracht, en twijfelt de militaire organisatie aan haar eigen vermogen. In een winnend leger daarentegen wordt de ontevredenheid tijdelijk verlicht door de vreugde, de glorie, de blijdschap om het naderende einde, terwijl de legerorganisatie aan zelfgevoel wint en gemakkelijk de teugels der discipline strak houdt.

Dit neemt echter niet weg dat het revolutioneeringsproces toch is doorgedrongen, en dat de gevolgen ervan wel uitgesteld, maar niet weggenomen kunnen worden. De arbeiders zullen

thuis komen als andere menschen dan toen zij ten oorlog trokken. En hoe vinden zij daar de kapitaalmacht terug? Op allerlei manieren verzwakt, vooral in den weerstand tegen de macht der arbeiders, die teruggebleven waren.

Het geheele transport- en productiewezen is gedesorganiseerd, omdat het bijna geheel dienstbaar gemaakt is aan den oorlog. In de tweede plaats heeft het kapitaal zijn zelfstandigheid moeten prijsgeven en zich onderschikken aan den Staat. De politieke arbeidersbeweging heeft daarop goed kunnen letten, want de regeeringen hebben ter wille van de volkseenheid de arbeiderspartijen bijna achterna geloopen om hun goede gezindheid en hun hulp te verwerven. Meer dan ooit werden vertegenwoordigers der arbeiders in de regeeringen opgenomen. De arbeiders moeten wel den indruk verkrijgen dat de machten van den Staat en van het Kapitaal beide hen noodig hadden, en innerlijk onmachtig waren zonder hunne hulp. Dat hebben zij zich zeker diep in 't geheugen geprent.

Ten slotte heeft het kapitaal, dat wil zeggen het kapitaalbezit zich onpopulair gemaakt door de oorlogswinst, die in zoo'n schril kontrast stond met de duurte. Die oorlogswinst is ook slechts een schijnbare versterking van het kapitaal geweest. Want wel breidde dat bezit zich uit, voorzoover het in geldcijfers kon worden uitgedrukt, maar tegenover een groot vlottend bezit aan papieren waarden stond een afgenomen eigendom van transport- en productiemiddelen. En toch slechts daaruit komt de ware macht van het kapitaal voort. Wat is kapitaal dat de arbeiders niet te werk kan stellen en hen werkloos laat? Bovendien leidde de oorlogswinst de aandacht van het kapitaal af van zijn allereerste taak: de voortbrenging en ging het uit naar de verdiensten die een gevolg waren van speculatie's en dan nog speculatie's op den nood der medeburgers. Dit soort handel kan nooit meer dan een tijdelijk succes hebben ten koste van de verliezers. Voor het voortbrengingsproces zijn die speculatie's steeds een remmend en storend element.

Met slechts enkele lijnen teekende ik de oorzaken van de veranderde houding tusschen kapitaal en arbeid in de oorlogvoerende landen, waarvan het resultaat aldus te resumeeren is, dat de macht van den arbeid bovenmatig snel is aangegroeid

en een heftiger karakter moest aannemen, terwijl de macht van het kapitaal is verzwakt, en op het punt staat te breken door desorganisatie en demoralisatie.

Niet overal is dat op gelijke schaal geschied, en de gevolgen moeten daarvan ook verschillend zijn. Met name is in de landen die vrij bleven van den oorlog als het onze, slechts een verflauwde en zwakke reflex waartenemen van wat elders voorvalt. Toch zijn de problemen, die uit de machtsverschuiving voortkomen, van denzelfden aard, al is de heftigheid waarmee zij opduiken zeer ongelijk. De groote vraag waarom alles draait is de wil en de lust tot de vernietiging der kapitaalsmacht. Daarop werd jaren lang aangestuurd, en plotseling staat de arbeid voor het besef, dat het oogenblik gekomen is. De arbeid is sterk en het kapitaal is zwak. De overmacht is door overrompeling bereikt in sommige landen.

In andere waar dit niet het geval is, leeft onder de arbeiders de hoop dat zij het ook zullen bereiken. Daarmee is niet gezegd dat er preciese plannen bestaan voor revolutie. Integendeel. Het zal in vele gevallen ten stelligste ontkend worden. Op de oude banen van de verbetering der arbeidsvoorwaarden en verovering van politieken invloed wordt voortgegaan. Er is slechts een stemming in de diepte dat eene groote verandering op de komst is.

Hoe dit ook zij, de arbeid staat voor de taak aantegeven wat er gebeuren moet, indien de kapitaalsmacht inderdaad vernietigd wordt. Valt eene regeering door een politieke revolutie, dan komen de tijdelijke en voorloopige organen onder allerlei namen, die de bestuurstaak probeeren overtenemen.

Kan de kapitaalsmacht beter gemist worden dan die eener regeering? Het antwoord is van zelfsprekend: neen. Zonder bestuur van transport en productie staat alle leven stil, vooral van het moderne zoo verwikkelde en vertakte voortbrengingsstelsel. Daarom is het duidelijk dat het kapitaal alleen dan uit zijn macht ontzet kan worden, indien men het vervangt. Iets anders beteekent zelfmoord. Zoolang de arbeidersbeweging zich nog ver van haar einddoel waande kon zij zich gemakkelijk theoretisch uit de moeilijkheid redden. In de plaats van het kapitaalbezit zou het geheele volk tveden. En dit volk was

vertegenwoordigd door den Staat. Practisch levert deze oplossing tallooze bezwaren. De Staat is toch in de landen der sociale revolutie door een politieke revolutie onderste boven geworpen, en moet door een langdurig proces weer op de beenen gezet en versterkt worden.

En ook het geheele transport- en productiewezen, dat is de georganiseerde samenwerking van het geheele volk, is hopeloos gedesorganiseerd en moet geheel vernieuwd worden.

Daarbij komt nog dat de zeer verspreide verdeeling van het bezit over eenige groote, vele gemiddelde en nog zeer veel meer kleine vermogens eene vergoedingsregeling eischt, die een sterk staatskrediet vergt. En van zoo'n staatskrediet is op 't oogenblik geen sprake. Onteigening van de bezitters en staatsbankroet schijnen de radikale middelen om uit de moeilijkheid te komen. Deze middelen vinden echter geen instemming bij eene meerderheid, waarop toch de staatsmacht zal moeten berusten.

Vandaar dan ook dat de radikalen, die op de consekwentie's hunner bedoelingen en handelingen doorhollen, het eenig overblijvende middel aangrijpen willen, n.l. de gewapende macht die zij bezitten om de dictatuur van het proletoriaat en desnoods bij verzet de terreur te proklameeren.

Wanneer men zich voor oogen stelt wat dit alles beteekent, en hoe snel het een uit het ander voorkomt, maar toch gelijk beseft hoe sterk de aandrang is die de woelende gevoelens der arbeiders uitoefenen om met het kapitaal afterekenen, kan men eene verklaring vinden voor het opkomen eener revolutionnaire practijk, die met het woord bolsjewisme wordt aangeduid.

Niet alleen aanvaardt die practijk de reeds genoemde middelen van het staatsbankroet en de onteigening zonder aarzelen. Bovendien wordt het gebruik der transport- en productiemiddelen niet meer overgedragen aan de Staat die het toch niet kan en er eigenlijk niet meer is, maar aan de groepen der arbeiders die er bij te werk waren. En ten slotte wordt de theorie van den klassenstrijd tot de uiterste consekwentie's in practijk gebracht. De overwinnaars in dien strijd staan zoo wankel, dat zij negeeren en ook genoodzaakt zijn dit zoo ver mogelijk te doen, het bestaan der overwonnenen. Deze hebben

geen ander uitzicht dan zooveel mogelijk onopgemerkt in de massa der loonarbeiders optegaan, en aldus als andere klasse te verdwijnen.

Het is geen wonder dat dit beeld van een strijd, zoo wreed en meedogenloos, als nog nimmer in de geschiedenis voorkwam, in staat is schrik aantejagen. En niet alleen aan de klassen die buiten de arbeiders staan. Ook aan de arbeiders zelve.

Zij vragen zich af of dat de eenige weg is om den socialen strijd te beëindigen. Bovendien ook of daarmee het doel eener betere wereld zonder klassentegenstelling en klassenstrijd met een goed bestaan voor allen niet voorbijgestreefd wordt. Anarchie, bittere ellende en ondergang zien ook de arbeiders uit dit alles voortkomen. Toch is het gevaar ervan niet denkbeeldig.

Ook de wereldoorlog werd door de volken niet gewenscht en bij voorbaat verafschuwd. Alle ellende ervan is vooruit voorzien. Ondanks dat is de strijd begonnen en, eenmaal aangevangen, tot het bittere einde toe voortgezet. Het bolsjewisme kan misschien bloedig onderdrukt maar niet voorkomen worden door het te verafschuwen en tegelijkertijd den socialen strijd te zien als een noodzakelijkheid of de oorzaken van dien strijd in stand te houden. Gegeven de invloeden van den oorlog op de macht der arbeiders, dringt de sociale strijd tegen het kapitaal met de heftigheid van diep doorgroefde gemoederen naar katastrofen. Er is slechts een middel, dat nu of later toch moet worden toegepast, dat is het krachtig, en metterdaad bevorderen van de samenwerking, waarop toch het bestaan van elk berust en steeds moet berusten. Het inzicht in den aard dier samenwerking moet de wegen openen om zulke verbeteringen te bewerken dat de onderlinge verhoudingen der menschen meer en meer gaan beantwoorden aan de beginselen van nieuw recht op den grondslag van oude broederschap.

* * *

Getrouw aan het motto dat ik slechts zal trachten een toestand te ontvouwen, en geen plannen te ontwerpen, wil ik nu beproeven aan de woorden kapitaal en arbeid eene andere voorstelling te geven dan in 't licht van den strijd om 't bestaan, n.l. van uit het beginsel dat samenwerking de eenige en nood-

zakelijke grondslag is voor de samenleving. Het is niet voldoende de waarheid ervan in 't algemeen te erkennen, wij moeten ook de toepassing ervan begrijpen en daardoor onszelf en ieder ermee doordringen en bezielen.

Ik moet dan beginnen met vooroptestellen dat in deze soort beschouwing kapitaal en arbeid niet zijn en niet kunnen blijven de machten van gesplitste klassen, die gescheiden van elkaar overleggen inplaats van te vechten. Het zijn geen symbolen voor twee partijen. Want zoolang er partijen zijn is er geen duurzame en blijvende, doch hoogstens een tijdelijke samenwerking, een wapenstilstand en geen vrede. Of zoo'n vrede tot stand zal komen raakt ons geloof in de menschelijkheid. Hoe en wanneer dat zal geschieden moet de historie uitwijzen. Wij kunnen slechts trachten nategaan op welke grondslagen de ontwikkeling der maatschappelijke samenwerking in een stijgende lijn zal moeten berusten. Wanneer het gelukt ons daarover inzicht te verschaffen, moet dat ons *in alle gevallen* te pas komen. Kapitaal en arbeid zijn daartoe hulpmiddelen, en wel begrippen voor eene samengestelde organisatie, begrippen, die als kernen voor de gedachtenontwikkeling dienen.

Wat is het doel eener georganiseerde samenwerking in de maatschappij? Dat moet voorop staan. Daarvan moeten wij ons voor alles bewust zijn. Dat doel is *niet* in de eerste plaats een gelijke of rechtmatige verdeeling. Voor de ontevredenen is dat *wel* het voornaamste, en zij zijn geneigd de vraag hoe dat kan, te verwaarloozen. Zij vergeten soms dat het pot-verteeren maar van korten duur kan zijn, indien de pot niet ook voortdurend gevuld wordt.

Dat er in de verdeeling van het maatschappelijk inkomen veranderingen geschieden staat vast. De tegenwoordige belastingen zijn reeds voor een groot deel ingericht om een begin daarmee te maken. Ongetwijfeld zal er zich op den duur in de samenleving een recht moeten ontwikkelen, dat aangeeft de aanspraken die ieder heeft op een of ander soort levensonderhoud b.v. doordat het meerdere hem als belasting afgenomen wordt. Of daarbij de geleverde prestatie, dan wel de behoefte zal gelden, en tot welke grenzen er eene ongelijkheid zal worden toegelaten, zijn vragen die te een of ten anderen tijd aan

de orde zullen komen en eene beslissing vergen. Door de rantsoeneeringskwestie's en vele andere crisismaatregelen hebben wij daarvan al een vóorproefje gekregen.

Bij de oplossing dier kwestie's is echter de voornaamste vraag wat en hoeveel is te verdeelen. Het doel der maatschappelijke samenwerking moet nu zijn om te zorgen dat er van alles wat de menschen behoeven genoeg is, genoeg en van de best mogelijke kwaliteit. Is de productie ruim dan kunnen ook de beginselen waarop de verdeeling berust breed en humaan zijn. Is er te weinig dan is de samenleving als een gezin waar met den honger de tweedracht binnentreedt.

De technische ontwikkeling in alle bedrijfstakken bewijst duidelijk welke middelen er bestaan om den arbeid zoo productief mogelijk te maken. Een vlot ruilverkeer op den grondslag eener ver doorgevoerde concentratie en specialisatie met gebruik van natuurkrachten en mechanische hulpmiddelen is in staat geweest den levensstandaard van alle klassen der bevolking hoog op te voeren, ondanks de luxe die de fortuinlijksten zich veroorloofden. Wat wetenschap en techniek in deze richting tot stand gebracht hebben kan niet ten onder gaan of het zou moeten zijn ten koste van beschaving en welvaart.

De ingewikkelde samenwerking der menschen is mogelijk geworden door het gebruik van een groote verscheidenheid van hulpmiddelen. Op het in stand houden, uitbreiden en ontwikkelen daarvan berust de mogelijkheid dat de menschheid blijft vooruitgaan. Helaas heeft de oorlog daaraan reeds veel kwaad gedaan, en ook de revolutie dreigt daarvoor niet onder te doen. Toch is het duidelijk hoe waardevol dat geheel der hulpmiddelen en der daarbij passende kennis en routine moet zijn. In overeenstemming met de gebruikelijke ekonomische terminologie noem ik dat waardevolle geheel: kapitaal. Voor de ekonomie bestaat er nog ander kapitaal, dat ook stellig even nuttige functie's vervult maar ik laat dat hier buiten beschouwing, om niet afgeleid te worden in theoriën over geld en krediet. Slechts wil ik nog noemen de grond, de bodemschatten aan grondstoffen, en alle gebouwen. Het is duidelijk dat die even onmisbaar zijn als de velerlei technische hulpmiddelen voor de voortbrenging, en ook tot het kapitaal behooren.

Wanneer men nu eens geheel afziet van de vragen wie dat kapitaal bezit en bezitten moet, vragen die aan den tegenwoordigen socialen strijd de groote scherpte geven, kan men toch inzien dat het minder gaat om het bezit, dan wel om het gebruik dat van het kapitaal gemaakt wordt. Geenerlei vorm van bezit, of het in handen is van eene klasse, van den Staat, van arbeidersgroepen of hoe dan ook, mag in den weg staan om van het kapitaal het nuttigste gebruik te maken en de vruchtbaarste wijze van samenwerking erop toe te passen. Dat is een eisch, die aan het begrip kapitaal eigen moet zijn, zoodra het gebruikt wordt door en ten behoeve eener wezenlijke en doelbewuste maatschappelijke samenwerking.

Zoodra het gebruik en niet het bezit van kapitaal op den voorgrond gebracht is, blijkt onmiddellijk dat de beschikking over- en het bestuur van dat kapitaal geregeld moet worden niet allereerst naar beginselen van een of ander recht, maar naar maximen van doelmatigheid. Hoe kan er het meest mee bereikt worden. Wanneer de wil en de plicht van samenwerking erkend is, zal ook naar de doelmatigste vorm daarvan ieder zich hebben te schikken.

Deze regel geldt niet alleen voor een of ander utopischen toestand die misschien te eeniger tijd zou kunnen ontstaan. Die regel geldt ook direct en vooral direct. Door den oorlog zijn wij zeer ten achter geraakt in de voortbrenging. De eischen der verbruikers zijn daarentegen hooger gesteld. Het is daarom dringend noodig dat de hoogst mogelijke productie ook onmiddellijk ingaat, en in geen geval de thans bereikbare productie terugloopt. Daaruit volgt hoe onverstandig het zou zijn de productie-middelen nu te nemen uit de handen, die ze thans goed besturen en nuttig gebruiken. Daaruit volgt ook dat alle pogingen om de productie op te voeren het bestaande niet mogen afbreken of tot stilstand brengen, maar dit moet trachten te verbeteren en aantevullen. Een moeilijk werk, maar toch het eenig mogelijke. Ik hoop dat het u duidelijk is dat ik hierbij over het bezit niets heb gezegd en alleen spreek over het nuttig gebruik van het kapitaal. Is men eenmaal eraan gewend daarin de kern te zien dan moet de opvatting van het kapitaal als een macht heerschende over den arbeid aan scherpte verliezen,

onafhankelijk van de wijze waarop het kapitaal bestuurd wordt en door wie dat geschiedt. De rechten die thans uit het bezit voortkomen blijven aldus niet onaangetast.

Die rechten zijn in hoofdzaak tweeërlei n.l. het recht op de vrije beschikking over het kapitaal, en het recht op een rente. Het is duidelijk dat het vrije beschikkingsrecht op zijn minst beperkt moet worden om het nuttigste gebruik te waarborgen. Het recht op rente raakt daarentegen de voortbrenging niet. Het kan gehandhaafd, verminderd of opgeheven worden zonder dat de productie gestaakt wordt. Of het een of ander geschiedt hangt ten nauwste er mee samen hoe de aanspraken op inkomen op den duur geregeld worden.

Wat volgt nu verder uit het begrip arbeid? gezien in 't licht eener volledige maatschappelijke samenwerking? De macht die de arbeid ontwikkelde in den socialen strijd berustte allereerst op bedreiging en vreesaanjaging, die van zelf onvereenigbaar zijn met samenwerking. Verder op staking.

Behoeft het betoogd te worden dat samenwerkende arbeid reeds zonder meer een plicht is? Daarmee is niet gezegd dat die plicht met dwang opgelegd en het recht van staking opgeheven moet worden. Deze beide onderwerpen, arbeidsdwang en stakingsverbod zijn alleen verklaarbaar als uiting van den socialen strijd. Zoodra personen zich in samenwerking vereenigen bestaat de verplichting zonder dwang en vervalt van zelf sprekend elk recht op staking. Door zich aan de plicht te onttrekken, heft men de samenwerking op. Van meer belang is het dan ook dat de arbeid te zien is als een recht; om bij 't gebruik van kapitaal ten bate der productie betrokken te worden. En wel op een wijze die overeenstemt met persoonlijke aanleg en bekwaamheid. Ook zonder dat ik de belooning van den arbeid aanroer, omdat ik die weer reken tot het gebied der verdeeling van het maatschappelijk inkomen, blijkt uit de karakteriseering van den arbeid als een van zelfsprekende en daarom vrijwillig aanvaardde plicht maar vooral als recht, welke groote moeilijkheden de organisatie der samenwerking van den arbeid der menschen in zich verbergt. Evenals dit voor het kapitaal gold eischt de welvaart van allen dat van aller arbeidsvermogen het nuttigste gebruik wordt gemaakt.

Op zich zelf is dit reeds een buitengewoon moeilijk probleem. Meer dan een eeuw lang hebben tallooze bedrijfsleiders eraan gewerkt om tot steeds betere oplossingen te komen. Zij konden echter beschikken over verscheidene middelen die een indirecte dwang uitoefenden. Deze opvatting, dat dwang en prikkels onmisbaar zijn om de menschen te brengen tot de inspanning die de tegenwoordige productie vereischt, is nog vrij algemeen en zal misschien nog lang hare geldigheid behouden. Toch is daardoor juist het gevoel van onvrijheid en verdrukking bij de arbeiders ontstaan, dat een der diepste oorzaken is van den socialen strijd.

Zonder het begrip van ongedwongen arbeid kan men zich eene samenwerkende maatschappij niet denken. Met het aanvaarden van dat begrip staat of valt de mogelijkheid eener volledig samenwerkende samenleving. Reeds daardoor, maar ook omdat arbeid voor ieder een behoefte is die minstens zoo sterk werkt als de behoefte aan voedsel of kleeding en woning, moet ieder die in de toekomst vertrouwt, aannemen dat het recht op arbeid niet iets denkbeeldigs is, maar zich moet vertoonen als eene werkelijkheid waarop gebouwd kan worden.

Grootere moeilijkheid nog dan het verdwijnen van eenigerlei vorm van dwang is het realiseeren van een recht d.i. een eisch tot arbeiden door te zorgen dar ieder *passende* arbeid heeft. Daarmede is bedoeld dat het werk overeenstemt met bekwaamheid, lichaamskracht en opleiding.

Ik spreek hier volstrekt niet over uitgedachte of utopische denkbeelden. Juist in dezen oorlogstijd kon men ook in ons land herhaaldelijk uit arbeiderskringen de eisch vernemen, dat zij recht hadden op passenden, en zooals zij dat noemden op *productieven* arbeid. Zij wenschten niet met allerlei werkverschaffing bezig gehouden te worden.

In eene samenleving die op samenwerking berust, moet dan ook dat begrip van passenden en voor de maatschappij nuttigen arbeid de centrale leidende gedachte zijn. Maar daarmee is een taak gesteld van buitengewoon groote afmeting. De arbeid kan niet langer bestaan in het ongeregelde massale vermogen om allerlei soorten werk te verrichten, dat heengezogen wordt waar de bestuurders van het kapitaal het oproepen, zooals het water

dat een pomp uit een groote rivier zuigt. Het moet veeleer gelijken op de toevoer van helder drinkwater dat uit vele bronnen naar het centrale station voor distributie geleid wordt.

Behalve de organisatie van den arbeid binnen elk bedrijf, die reeds een groote hoogte bereikte, eischt een volledige maatschappelijke samenwerking een nog verder gaande organisatie, die den beschikbaren en gesorteerden arbeid over al deze bedrijven verdeelt. En dit moet geschieden met een groote mate van vrijheid voor de arbeiders. Niet in dezen zin dat alle bestuur en leiding vervalt. Dat zou onmogelijk zijn. Die leiding moet echter het karakter missen van den dwang die door eene vijandelijk gedachte macht opgelegd is, en gevolgd moet worden. Het besef dient aanwezig te zijn dat de besturing noodzakelijk is en vrijwillig wordt gehoorzaamd.

Hoe dit mogelijk is toont de organisatie die de arbeiders zelve tot stand brachten. De groote en bewonderenswaardige vakvereenigingen hebben reeds een lange geschiedenis en een leerrijke ervaring in het leiden en besturen. Opgebouwd als zij zijn op demokratischen grondslag, maar tegelijkertijd door vaksgewijze groepeering en het samengaan van alle groepen in een centraal punt, doen zij zien wat het beginsel der samenwerking vermag te bereiken, en hoe de krachtigste leiding met het gevoel van vrijheid te vereenigen is. Dat wekt ook verwachtingen voor de toekomst.

In de vakvereenigingen is dan ook reeds eene organisatie aanwezig, die thans weliswaar is ingericht en werkzaam voor den strijd, maar die zonder groote bezwaren zou zijn te gebruiken om aan het recht op passenden maatschappelijken arbeid eene verwerkelijking te geven. Het is niet de aard dezer organisatie maar de geest ervan die zou moeten veranderen om haar van een strijdmiddel te maken tot een middel van samenwerking bij de maatschappelijke productie.

Wanneer arbeid kan zijn de uitoefening van een recht in het besef dat geen belemmering in 't gebruik van kapitaal die uitoefening in den weg staat, valt een element weg dat in den strijd tusschen kapitaal en arbeid zooveel moeilijkheden veroorzaakt, n.l. het loon. Dit is in wezen niets anders dan elke andere aanspraak op een deel van het geheele maatschappelijke

inkomen. Om de verdeeling ging van ouds de strijd van mensch tegen mensch en in onzen tijd ook van klasse tegen klasse, van arbeid tegen kapitaal. Om meer te verkrijgen dienden alle uitingen eener machtsvorming, die steeds breeder werden opgezet en die de samenwerking welke ondanks alles voortdurend hoogere ontwikkelingsvormen aannam, thans met ondergang bedreigen.

Het is onloochenbaar dat hoe de geschiedenis zich ook voltrekt, er een gang door heen zich aldoor duidelijker zal afteekenen, die de groote ongelijkheden tracht te vereffenen. Niet de ongelijkheden in talenten en prestatie's maar de ongelijkheden van inkomen. De kontrasten van weelde en armoede waren steeds een schande. Door de besten der menschen zijn zij aldoor als zoodanig gevoeld. En die kontrasten kunnen door een egalisatie meer en meer verdwijnen zonder dat een volledige gelijkheid behoeft te gelden.

Daarmede zal op den duur de arbeid voor allen dit kenmerk kunnen dragen, wat er steeds en altijd aan toekomt, dat het van de doelmatigheid der samenwerking afhangt hoe hoog door de aanwending van ieders ijver en talenten de welvaart van elk, tegelijk met die van allen, kan worden opgevoerd. En niet alleen de welvaart maar ook het kapitaal.

Kapitaal is ook altijd door arbeid ontstaan en wel door besparing op dat wat voor de eigen behoeften niet noodig was. Dit geldt niet alleen voor personen afzonderlijk, het geldt vooral voor de geheele samenleving. Verhoogde welvaart voor toekomstige geslachten is alleen mogelijk door kapitaal-vorming in het heden. De productie-middelen op te voeren tot steeds grootere hoogte in aantal en volmaaktheid eischt meer arbeid van *ons*, om de wereld *na* ons vooruit te brengen.

Dat zijn bekende waarheden, die echter een blijvende beteekenis hebben ook in den nood dezer tijden, en niet alleen voor een menschheid die onderling strijdt doch in nog meerdere mate voor een die de samenwerking tot de uiteindelijke overwinning weet te brengen. Arbeid door en voor allen. Kapitaal voor de toekomst.

* * *

In de tweeërlei voorstellingen, die ik van kapitaal en arbeid gaf, heeft de eerste de duidelijkheid van een realiteit die wij om ons heen gevoelen, avontuurlijk, dadenrijk en dreigend. De tweede een vaagheid, die u wellicht aan een utopische bespiegeling deed denken zonder preciese aanwijzing van wat er gebeurt en gebeuren moet. Toch heb ik het besef juist in de tweede voorstelling niet minder maar juist meer in contact te zijn gebleven met de innerlijke en daarom met de zuiverste werkelijkheid onzer samenleving. Het uiterlijke verandert en gaat voorbij. Het innerlijke blijft als de kern voor 't leven in alle omstandigheden.

Die voorstelling komt voort uit het geloof in den arbeid, en ik zie macht van dat geloof in het door dien arbeid voortgebrachte kapitaal. Door alle moeilijkheden en verdwazing van volkerenstrijd en sociale worstelingen, is naar mijn vaste overtuiging het geloof in den arbeid de eenige vastheid, waarop de toekomst kan worden gebouwd.

Evenals voor ieder mensch afzonderlijk niet het genot en niet de rust, maar uitsluitend arbeid hem in staat stelt door alle levenswisselingen kracht en karakter intact te bewaren en tot harmonische ontplooiïng te brengen, zoo is het ook voor de gemeenschap.

Maar evenals voor ieder mensch de arbeid inderdaad slechts dan de grootste zegen kan zijn, zoolang het werk aangepast is, niet aan eerzucht of zelfzucht, maar aan de zuiver persoonlijke capaciteiten, zoo moet ook de arbeid voor de samenleving niet de beteekenis hebben van schatting of buit, die door eene machtspositie wordt opgelegd of verworven, doch het karakter van wat de samenleving tooh inderdaad is, n.l. de uiting eener gemeenschap van menschen, die elk voor zich weten dat gedeeld leed half leed en gedeelde vreugde dubbele vreugde is.

Daarom moet het geloof aan den arbeid waarvan de toekomst afhangt, niet zijn geloof aan den arbeid van *anderen* maar aan dien van ons zelf met allen te samen.

29 Januari 1919.

Baudelaire: De bloemen van het kwade
Vertalingen door
Albert Verwey

CLI
De reis

1

Voor 't kind, verliefd op kaarten en gravuren,
Zijn de aarde en eigen eetlust even groot:
Bij lamplicht is de wereld zonder muren,
Wat werd zij eng toen haar de erinring sloot.

Een morgen gaan we op reis, het hoofd in vlammen,
Het hart vol wrok, verwachtingen en waan;
De ritmen volgend van de golve-kammen
Wiegt onze oneindigheid op eindige baan.

Die zijn verheugd het vaderland te ontglippen,
Die hun ondraaglijk thuis, en andre wel,
Schipbreuklingen, gestrand op vrouwe-lippen,
Circe de wreede en haar bedreigend spel.

Om niet in beesten te verkeeren, plonzen
Ze in licht en ruimte en vlam-doorsparkeld zwerk;
Het ijs dat bijt, de zonnen die hen bronzen
Zuiveren traag hen van het kussen-merk.

Maar de echte reizigers zijn zij die reizen
Om 't reizen zelf, harten met niets belaan.
Zij volgen 't lot, waarheen 't hen ook wil wijzen,
Zonder waarom is 't woord altijd: wij gaan.

Hun wenschen zijn gelijk de wolken-horden;
Zij droomen, als een knaap 't soldatenkleed,
Vreugden die altijd weer tot vreugden worden
En waar de menschegeest geen naam voor weet.

2

Wij bootsen, ach, van ballen en van tollen
De sprongen en de dans: in slaap zelfs sleept
Nieuwsgierigheid ons voort in martlend rollen,
Zooals een hartlooze engel zonnen zweept.

Wonderlijk lot, waar 't doel niet vast kan blijven
En als aan geen plaats hoort aan iedre plaats.
Waar de onvermoeide hoop ons voort blijft drijven,
Zoodat wie rust zoekt, loopt gelijk een dwaas.

Gelijk een schip op zoek naar fabeloorden
De ziel: een man roept van de brug: Land! - Plots,
Brandend als waanzin, van de mast de woorden:
‘Liefde...Roem...Heil!’..Satan! het is een rots!

Een Eldorado door het Lot besproken
Is, als de waker 't aanmeldt, iedre stip:
Verbeelding, die haar feest al heeft ontstoken,
Vindt, als de morgen daagt, een naakte klip.

Arme verliefde van gewaande stranden,
Zult ge 'm in boeien slaan? werpt ge 'm in zee?
Dronken matroos, vinder van wonderlanden,
Wier schijnvreugd de afgrond nog verzilten dee?

Zoo maalt de zwerver, door de modder wadend,
Neus in de wind, zich paradijzen uit:
Hij ziet een Capua, in zonlicht badend,
Waar maar een kaars schijnt door een zolderruit.

3

Grootsten van zwervers! welke eedle verhalen
Zien we in uw zee-diepe oogen uitgedrukt?
Toont in herinrings kostlijke foedralen
De schat, aan ethers en gesternte ontplukt!

Wij willen reizen zonder stoom en zeilen.
Laat langs de wanden van ons vaal gevang
Voor onze blikken die in aandacht wijlen
De erinring lokken met haar beeldgedrang.

Verhaal ons wat ge zaagt!

4

Wij zagen sterren
En golven, zanden hebben we ook gezien;
En ondanks schok en schot, wentlen en werren,
Verveelden we ons, zoo vaak als gij misschien.

De pronk van 't licht op violette meren,
De pronk van steden bij zonsondergang,
Ontstaken in ons hart een vreemd begeeren
Naar kalmer schijn en zachter samenhang.

De stoutste landschappen, de rijkste steden
Oefenden zoo'n geheimvolle invloed nooit
Als in hun toevalspel de wolken deden:
Verlangen dreef ons: droomvol en verstrooid.

Genieting geeft verlangen nieuwe krachten,
Verlangen: boom, en het genot zijn bron.
Terwijl zijn schors en hout hem dikker drachten
Ranken zijn twijgen dichter naar de zon.

Groeit ge altijd zoo, boom van nog leenger leven
Dan de cypres? - Maar laat ons u alvast
Wat blaadjes voor uw hongrig album geven,
Broeders, wie vreemdheid meer dan schoonheid past.

Wij hebben goden met een slurf gevonden,
Troonstoelen, met juweelen dicht besterd,
Gesteenten, tot een tooverdroom verwonden,
Die licht voor uw bankiers te kostbaar werd,

Kleedijen waarlangs de oogen dronken spelen,
Tanden en nagels van een vrouw, geverfd,
En kundige goochelaars die slangen streelen.

5

Ga voort! Ga voort!

6

O brein dat wijsheid derft!

Opdat we dan de hoofdzaak niet vergeten, -
Wij zagen zonder zoeken overal,
Zoo hoog en laag wij 't menschdom konden meten,
De eendre gevolgen van dezelfde val.

De vrouw, veile slavin, dom en hoovaardig,
Die van zichzelf niet walgt, maar dunkt zich groot;
De man, geile tiran, hard en onwaardig,
Slavinne-slaaf, in haar riool een goot;

De blijdschap van de beul, de martlaar's snikken,
Het feest doorgeurd en warmgetint met bloed,
De waanzin van de macht in 's dwinglands blikken,
't Verdierlijkt volk, nog op de zweepslag zoet;

De gòdsdienst, hier als ginds, die de eerzucht voestert:
‘Stijgt tot den hemel op!’ - de Heiligheid
Die, zooals zich in dons de rijkaard koestert,
Spijker en geesel tot haar lust bereidt;

De Mensch, woordrijk, door godengeest bezeten,
En even zinneloos als vroeger nu,
Roepend tot God in doodsangst van zijn weten:
O mijn Gelijke, o Heer, hoe vloek ik u!

En de minst dwazen, die de waanzin minnen,
Vluchten, ver van de kudde omheind door 't Lot,
Onmeetlijke opium, uw droomland binnen.
- Ziedaar van de aardsche reis begin en slot.

7

Een bitter weten dat we uit reizen delven.
De wereld, klein, eentonig, aan 't begin
Niet anders dan aan 't eind, toont ons onszelven:
Vervelings zand: angst als oase erin.

Op reis gaan? Blijven? Blijf als ge kunt blijven!
Wie gaan moet, ga! De een loopt, de andre kruipt weg
Voor hem die elk zijn onrust voor wil schrijven,
De booze Tijd. Helaas, de langste weg

Volstaat soms niet - de Wandelende Jood en
De Apostlen weten 't - dat men hèm bedrieg,
Die vreeselijke vechter; - andren dooden
Hem zonder moeite, onschuldig in hun wieg.

Zet eindlijk hij de voet op onze nekken,
Dan hopen wij opnieuw en gaan verblijd;
Verheugder dan ons eerst naar de Oost vertrekken
Met wapprend haar en de oogen hel en wijd,

Is dan ons scheepgaan naar de Donkre Landen:
Verwachtingvol als een jong passagier
Hoort gij die stemmen, zoet en somber, branden:
Gij die de geurge Lotus wenscht, komt hier!

Hier is het oord waar men de vrucht ziet blinken,
De wondre vrucht waar 't hongrend hart op hoopt.
Komt aan de zuivre zoetheid u bedrinken
Van 't achtermiddaguur dat nooit verloopt.

Wij kennen aan 't vertrouwd geluid de schimmen:
't Is Pylades die de armen openslaat,
En tot de knieëen die we eens kusten, klimmen
Wij door de golven, waar Elektra staat.

8

o Dood, oud kapitein, licht nu het anker!
Genoeg van 't land! Spant aan, iedre katrol!
Zwart is de kim en kleurt ze ook nergens blanker,
Ons hart, gij kent het, Dood! is stralenvol.

Schenk ons uw gif, die vuurge moedverleender!
Wij wenschen, daar zijn brand ons brein doorhieuw,
Duiken, naar Hel, naar Hemel, ons is 't eender!
Diep, diep naar 't Onbekende, op zoek naar 't Nieuw.

Het oud-libertinisme
Door
J. Koopmans

Dr. H.A.E. van Gelder. De Levensbeschouwing van Cornelis Pieterszoon Hooft, Burgemeester van Amsterdam (1547-1626). Diss. Amsterdam. A.H. Kruyt. 1918.

Wanneer we in acht nemen, dat in onze bewogen mobilisatiedagen bij onze jongelieden in hun krijgstenten, pen en zwaard zich moeilik hebben kunnen paren, - de Inleiding op dit Proefschrift toch werd van uit het veldleger de wereld in gezonden, - dient de lezer niettemin te erkennen, dat de Oud-Burgemeester Hooft in betrouwbare handen is gevallen. De ganse Libertijn ligt hier, tot in zijn diepste vezelen ontleed voor ons: een arbeid trouwens, waarvoor aan de bewerker, behalve de bekende ‘Memoriën en Adviezen’ bovendien des Burgemeesters nagelaten handschrift ten dienste stond. Niet, dat de inhoud van dit manuscript van zulk een hoog belang kan worden geacht, dat een afzonderlike uitgaaf recht van bestaan zou hebben. De oude Hooft blijkt een man te zijn, die zich in zijn uitspraken vrij wel gelijk is gebleven, zoodat de proefschrijver heeft kunnen volstaan, met hier en daar gedichten uit de tekst ervan in zijn betoog op te nemen. Doch hij heeft, met recht bedenkende, dat de oud-Regent een tiepe is geweest van een bepaalde stand, en wel van de regerende stand in de woelige dagen van het kerkelik schisma, de wijze weg gekozen - iets, wat door anderen vóór hem al te zeer is verzuimd, - om naast diens staatsrechterlike

en staatsburgerlike inzichten, voor zoover verzamelbaar, tevens zijn religieuse en kerk-polietische meningen te ontvangen. Alleen had *Dr. Breen* te voren in zijn interessante studie over P.C. Hooft als schrijver der 'Nederlandsche Historiën' (Amst. Diss. 1894) naar aanleiding van dit werk op de verwantschap van de denkbeelden van de dichter Hooft met de opvattingen van diens vader gewezen. En zo zou het ook iemand, der zake kundig, kunnen toelachen, om de gelijkgeaardheid van beider inzichten te toetsen aan de staats- en kerk-leer, welke de auteur van de 'Baeto' en de 'Geeraerdt van Velzen' in zijn historiese 'treurspelen', - blijkbaar mede onder de spanning van de hooggaande twisten tussen 1612 en 1618, - uit zijn pen heeft doen vloeien[1].

De strekking van het hier aan te kondigen proefschrift heeft de aanleg van den arbeid bepaald. Het zwaartepunt, of liever knooppunt erin, ligt namelijk in de 'synthese', welke bedoelt te zijn een opbouw, - voor zover mogelik - van de ganse persoonlikheid van de oud-Burgemeester uit de inwisseling en de samenvoeging van het geanalyseerde materiaal, dat de auteur in de voorafgaande hoofdstukken heeft geordend; en dat hij onderscheiden heeft in 'het Milieu': datgene wat bekend is uit het partikuliere leven en de sociaal-ekonomiese positie van de koopman Hooft, en 'de Analyse': welke de uiteenzetting van diens denkbeelden brengt, met korte vermelding, in welke opzicht zij, onder de Regenten, al dan niet gemeengoed zijn, en in hoever ze indruisen tegen de inzichten der kerkeliken. Aan deze synthese, die als een proeve van psychologiese kultuurstudie is bedoeld, en die een doorwrocht stuk arbeid blijkt te zijn, kan de lof van schranderheid en initiatieve durf niet onthouden worden. De studie wordt zelfs in haar gewicht verhoogd, en eist voor zich zelfs, kultureel, een algemeen-sociaal karakter op, doordat de schrijver ons C.P. Hooft meer als 'tiepe' dan als 'origineel' voorstelt, en diens 'eklekties-gecompileerde' theorie, - als het stelsel van de Staatse partij wil laten vertegenwoordigen. Uit

1) Iets hierover geeft de 'Inleiding' op 'Baeto' (Bibl. v. Ned. Lett. X bij J.B. Wolters. Gron.).

hetgeen hieromtrent in de laatste tijd te berde is gebracht[1)], vernemen wij hoe de leiders van ons Staatsbewind, na Leycester te hebben afgescheept, op Staatsjuridiese gronden, de Republiek bij voorkeur als waardige en permanente afspiegeling van een, op dezelfde wijze ingerichte Oerstaat hebben willen beschouwen, al ontbreekt het ons, ondanks het ijverig verzamelde materiaal, nog altijd aan het voldoende licht, wie van huis uit, aan deze leer 'School' en 'Richting' hebben gegeven, en van meet af, door middel van de universitaire leerstoelen der Grafelikheid, hun stempel op deze gerepristineerde Historiebeschouwing hebben gedrukt. Het is in afwachting hiervan niet ongewenst, om kennis te nemen van het meer beperkt onderzoek van Dr. Van Gelder, waarin hij zich voorneemt het regenten-tiepe als de resultante van een reeks wisselwerkingen, van de zich wijzigende karaktereigenschappen, onder invloed van de zich ontwikkelende toestanden te verklaren. Doch niets belet ons zijn betoog te volgen. De regentenstand, aldus ontwikkelt hij zijn gedachtenlijn af, heeft zich gevormd uit de handelsstand. Deze handelsstand - en hiermee gaat tevens samen de opkomende groot-industrie - eist in zijn opbloei, veel meer dan de collectivistiese geest, die de Middeleeuwsche samenleving had gekenmerkt en waaraan de handwerksstand dier dagen nog herinnert, persoonlik initiatief, eigen risico en verantwoordelikheidsgevoel. Immers er ontwikkelen zich naast de bestaande, andere werkmethoden; er wordt gestreefd naar andere dan traditionele afzetgebieden; men komt er toe in alle richtingen te zoeken, en bij de veelheid der keus zich uitsluitend te houden aan het speciale goede. Welnu, een op die wijze toebereide sociaal-ekonomiese bodem, - is het verdere verloop der redeneering - zou ook de kiemkracht in zich bergen van daarmee analoge ethiese richtingen. Doordat het belang van de koopman niet langer de bredere gemeenschap dient van het Middeleeuws verband; doordat hij drijft op eigen wieken, en zelfs de konkurrent wordt van zijn groepsgenoten, maakt hij zich, ideëel, tevens los van alle mogelike bemiddeling, en zal,

1) *Dr. H. Kampinga*, De opvattingen over onze oudere Vaderl. Gesch. bij de Hollandsche Historici der XVIe en XVIIe eeuw. Martinus Nijhoff, Den Haag, 1917.

geestelik, zijn sympatieën richten naar het leerbegrip der Protestanten, dat de persoonlike verkiezing voorstaat, en daarmee het middelaarschap van Kerk en Sacramenten voor goed uitschakelt. Zulk een man zal zich eveneens verzetten tegen 't Calvinisme en Lutheranisme, die zich het Kerklidmaatschap of wel de onderwerping van het individu aan 't ledenverband als voorwaarden stellen; want dit zouden belemmeringen zijn, die hij van zich zou werpen als strijdig met de zelfstandigheid van het individu.

Zo wij hier een ogenblik verpozen, is het om ons te herinneren dat Plancius en volbloed-Calvinist, en Colbert een Katholiek was, zeker beide, mannen met brede horizonnen, en dat er in Italië, Spanje en Portugal, honderden, zo niet duizenden mannen van durf en voortvarenheid hebben bestaan, die vrede hebben gevonden bij het Middelaarschap van Kerk en Sacramenten; verder dat, overal ter wereld, welke ook de heersende kerkvorm mocht zijn of mag zijn, - want ook in dit opzicht blijft de mens zich gelijk, - wederom duizenden, die hun brood zoeken in handel en bedrijf, wat de religieuse zijde van hun bestaan betreft, zich veilig neervlijen aan de borst hunner begenadigende Kerken, om rustig in het besef van hun geestelike ruggesteun, hun scherpzinnigheid en stoutmoedigheid, zonder aanzien van mensen en middelen, des te gewaagder in dienst te stellen van hun meest wereldse praktijken. Men zoeke niet te veel kausale samenhang, waar de volksmond zegt, dat Kerk en Negotie twee zijn.

Van on-kerkelik tot anti-kerkelik blijkt bij de oud-Regent de overgang niet groot.

Zoals - gaat Dr. van Gelder voort - Hooft's ekonomies gedetermineerde individualieteit hem tot een voorstander van gewetensvrijheid en een tegenstander van de Spaanse tirannie heeft gemaakt, zo richt de door zijn ondernemingsgeest ontwikkelde energie zijn oog het allereerst op zijn eigen belangen, bevordert nuchtere overwegingen en een rationalistiese denkwijze bij de behartiging zijner zaken; vandaar, dat zo iemand het ‘waarom’ in de Praedestinatie-leer niet kan doorgronden en zich aan de voor hem bevatteliker redeneringen der Arminianen houdt; de zaligheid kan eerst worden verworven door

een reine levenswandel, terwijl een gelijke begenadiging voor allen, zo mede een onverdiende veroordeling à priori, irrationeel zou zijn. Zijn bevinding, dat alle menselike kennis slechts stukwerk is, moet hem tolerant maken; niet minder de erkenning van de ongelijke begaafdheid zijner medemensen, om nog niet eens te spreken van het feit, dat iemand, die handelt met Christenen, Turken en Joden zich niet blind kan staren op een alleenzaligmakende Kerk, noch het, op praktiese gronden raadzaam kan vinden, alleen om religie-overwegingen de een te vervolgen, en een ander de voorkeur te geven. Kortom, de Amsterdamse koopman-regent, die onafhankelik van positie, rustig en krachtig in z'n individualisme staat; die, in zijn lange polietieke loopbaan, hoe langer hoe meer waarde is gaan hechten aan zijn persoonlikheid, en gewicht aan zijn eigen daden, is een 'breder-kijkende' magistraatspersoon geworden, die de horizon van het kerkverband, met de onvoorwaardelik bindende formulieren van enigheid, de strenge tucht onder de gemeenteleden en hun strikte gehoorzaamheid aan de consistorieën, te eng heeft bevonden. Hij staat er boven. Hij staat op een Rationalistiese berg, en kijkt uit de hoogte, wellicht wel meewarig, neer op het tastend wriemelen van de tot hoofdbrekens toe zoekende massa.

Doch deze voorstelling is minstens genomen eenzijdig. Om Dr. van Gelders voorbeeld te volgen, en ons bij de generalisatie[1)] neer te leggen, bestond er voor Hooft en zijn Libertijnse mederegenten, een - of desnoods nòg een - geheel ander motief, die hen van Kerk en kerkelike sympatieën verwijderd hield. Juist omdat de bewerker zijn oog op de theologiese zijde van het vraagstuk heeft gericht, zouden wij gaarne van zijn kant een poging hebben gezien, waardoor hij het antagonisme tussen de Libertijnen en de Calvinisten tot zijn waren oorsprong had

1) Zo zouden wij er vrede mee kunnen hebben, het Erasmiaans Humanisme, dat wegens goede redenen in Hooft de vader - zéér zeker zat het in de zoon - verondersteld mag worden, op de Libertijnen in massa, over te dragen; doch dit is niet toelaatbaar voor het Rationalisme, dat veel te problematies is opgelegd, en in elk geval in de boven aangegeven 18e eeuwse vorm, te anachronisties aandoet.

herleid. Immers de koelheid in de verhouding kwam niet alleen van de ene kant, en het indifferentisme van boven af is niet alleen - zo dit het geval nog mag geweest zijn - door rationalistiese overwegingen gekweekt. Want wat de Libertijnen omzichtig op een afstand hield, was de omstandigheid, dat de Kerk, die zij quasi-hooghartig op zij zetten een Macht was geworden. De Calvinistiese ‘Gemeente’ was het enig orgaan der democratie. Door en met de Opstand geboren, had zij uit de handen van de Zuid-Nederlandse adel de banier van het verzet overgenomen en er met vlammend schrift de leus der gewetens- en religievrijheid in geschreven. Zij had de Filistijnen verslagen, en de Dagonstempel verwoest. Tans kwam ze hare erkenning vragen, en vastheid voor haar voet binnen de veroverde landpalen; ze vorderde medezeggingschap in de handhaving van het geestelik verworven terrein. Naast de onverzoenlikheid van haar propaganda, bracht ze een nieuw element in de strijd: het door kundige leiders voorgelichte en strijdbaar gemaakte volkselement. Voor immer uitgesloten van het voor haar ontoegankelijk statenbewind, zou het voor de jonge vurige gemeenten de hoogste aspiratie zijn, om zich, dank zij haar stevige organisatiën, in een wetgevende Synode, een *onafhankelike* centrale macht te scheppen, aan wie de wereldlike Staatsmacht als uitvoerend instrument ten dienste mocht staan. Ziedaar een begeren, die lijnrecht tegen de inzichten der Regentenpartij inging; ziedaar argumenten, die ertoe leidden, dat de leidende Staten en de stedelike Regerings-coterieën hun voet schrap zetten, en aan de Kerk en haar voorvechters de plaats toewezen, die naar hun oordeel, in 't belang van de rust en de veiligheid, haar in het maatschappelik en regeeringsverband toekwam.

Zo de proefschrijver, met ons, deze redenering had gevolgd, zou hij te scherper de meet hebben gezien, vanwaar uit hij z'n kostelik bijeengegaard bewijsmateriaal op een vaster wit had kunnen lanceren. Want het moge niet uitgesloten zijn, dat persoonlike gevoeligheid, laakbare zelfzucht of onwaardige berekening bij de een of ander der Patricieërs diens stroeve houding mogen hebben bepaald, toch moet voor alles rekening gehouden worden met het onafwijsbaar feit, dat de Regentenstand leefden in een

kultuursfeer, waarin de Middeleeuwse, of nauwkeuriger gezegd, de feodale fermenten waren blijven doorwerken, en nog in staat waren een duurzame levensopvatting te verlenen aan maatschappelike instituten. En wel verre dat deze atmosfeer slechts bij wijze van reagens zou inwerken op een door sociaal-economiese voorwaarden geconditioneerd individualisme, - zooals Dr. Van Gelder het zou wensen voor te stellen, - werden, door de konsikwentie der heersende tradities, ook zelfs de meest op zich zelf staande persoonlikheden, en wellicht juist dáárom het zekerst, er onherroepelik in geabsorbeerd.

Zoveel te meer moeten we betreuren, dat de bewerker van het proefschrift bij de rangschikking van zijn rijke stof niet gegrepen heeft naar wat hun bij nader inzicht had moeten voorkomen het meest voor de hand te liggen, omdat hij zelf (zie Hoofstuk IX), zo niet de kracht, dan toch de verschijnselen van het nawerkend feodalisme met volle besef van hun bestaan, naar voren heeft gebracht. In de opvatting reeds van onze staatsjuristen omtrent het wezen van de Republiek, en de wijze, waarop hun bestaan het duurzaamst kon verzekerd blijven, schuilt duidelik waarneembaar, zij het dan meer of minder bewust, het geloof aan de levenskracht van een van huis uit feodaal element. De theorie toch, waarbij de schepping van de Staat berust op een - zij het dan ook binnen vage lijnen - omschreven contract tussen bondgenootschappelike eenheden enerzijds en een Overheid-Mandataris *dei* of *populi*, was ontstaan in de atmosfeer van het leenrecht, evenals even onbetwistbaar het feit, dat het Bondgenootschap zich laat besturen door één bepaalde stand, - zonder nog van het voortbestaan der zo talrijke privilegies te gewagen, - steunt op het feodaal-hereditaire recht. Dit karakter van contractuele leenstaat nu, heeft het Gemeenebest tevens in zijn bewindvoering gehandhaafd. Dat de stichting der vrije Republiek in de praktijk slechts een strenge doorvoering was van het Staatsprincipe, is overbodig, nader aan te duiden: de Vorst die zijn verplichtingen tegenover de overige contractanten te kort komt, breekt zijn woord en is afzetbaar. Maar ook zelf Overheid geworden, sluit de nieuwe Staat, voor het uitoefenen van zijn levensfuncties, op Middeleeuwse voet, allerlei nieuwe contracten met zijn onderdanen of groepen van

onderdanen, met bevoorrechting van dezelfde soort privileges als in de vroegere leenstaat. Voor handelsdoeleinden verlenen de Staten bizondere rechten aan particuliere genootschappen, zooals de Indiese Compagnieën. Het aantal patenten, bereidwillig verleend, is legio. Zelfs de Admiralieteiten worden schier zelfstandige colleges voor 't beheer van de marine, met eigen bronnen van inkomsten. De belastingen worden, indien enigzins doenlik, verpacht. Welnu, in hetzelfde kader moest de opvatting van de Oud-Libertijnen een plaats innemen - en de man der ‘Memorieën en Adviezen’ heeft het zoo positief mogelik uitgedrukt - dat de Kerk binnen de kring der Staatsbenoeming moest worden getrokken, opdat aan háár - en bedoeld werd altans de Overheidskerk - als het daarvoor bestemde orgaan de geestelikreligieuse plichten der Overheid zouden kunnen worden overgedragen, waarvoor zij als tegenpraestatie op haar beurt de Overheid met woord en daad zou moeten verdedigen. En, - zo het geoorloofd is, een ogenblik op deze bizonderheid in te gaan, - waar wij de vader een zo sterk uitgesproken mening horen verkondigen, daar mag het ons niet verwonderen, dat de Muider Drost in zijn ‘Baeto’, waar hij het dichterlik beeld van een ideale Oerstaat ontwerpt, aan de klerizie, als ondergeschikt orgaan, slechts de godsdienstige ritus en de kontrolerende kerkelike tucht toebetrouwt, terwijl de Vorstelike Overheid zelf de beslissingen in hoogste instantie, en wat meer is, het praerogatief der begenadiging aan zich houdt. Ook hier is de Staat, met z'n in de ‘Vorst’ gecentraliseerd gezag, een Leenstaat. Mede komt in deze dichterlike scheppingen uit, - en vooral is dit het geval in de ‘Geeraerdt van Velzen’, dat het staatsverband berust op contractuele verhoudingen, zodat de Princeps, ingevolge zijner aangegane verbintenis, in de eerste plaats de handhaver is van deze op de privilegieën gegronde verhoudingen, al mag niet worden ontkend, dat de fijner bewerktuigde Hooft aan het Landsheerlik bewustzijn van de Ambtsdrager, en in 't algemeen aan 't Patriciaat, hoogere ethiese eisen van mensenwaarde stelt, die ver over de gewone bewindspraktijken gaan en waarin het evenwichtig handhaven van staats- en kerk-juridiese verhoudingen slechts de praktiese toepassing mag heten van een hoogstaand wereldbezielende Idee, of, zoo we het

nauwkeuriger willen uitdrukken, er een der wereldse afschaduwingen van vormt.

In het rudimentair-feodale staatsverband van de Republiek, komt de ideologiese toepassing van het door Dr. van Gelder naar voren gebrachte sociaal-ekonomies element, dat de moderne evolutie van de 16e eeuwse koopman-kapitalist zou moeten bewerkstelligen, - de proefschrijver heeft het klaarblijkelik gevoeld, maar kon het antogonisties element niet in zijn volle scherpte op de draad van zijn betoog laten inwerken, - in een hopeloze botsing met de werkelikheid. Terecht heeft hij opgemerkt, dat het individualisme, dat de wereld van de Regent verruimd heeft, en hem, in zijn waardering van zijn medemens, voor de vrije zonen van zijn geboorteland de vrijheid van geloof en geweten in 't recht van verzet doet vindiceren, juist van geen algemene burgerlike vrijheid wil weten, en de ganse schare des volks van staatsburgerlike rechten uitsluit. Doch wij zouden gaarne hebben gezien, dat de bewerker de psyche van dit verschijnsel nader had aangeduid. Het is niet, - zoals we reeds opmerkten, - zozeer de minbus der zelfverheerliking, die de belangen der burgerijen aan het oog van de met zijn gemeente meelevende Magistraatspersoon onttrekt; en 't is bij hem, - een enkele uitzondering daargelaten, - niet zozeer de koude berekening, voor welke zijn sympatieën met zijn eigen stad- en volksgenoten verstarren. Juist de logica der gebeurtenissen had hier een toestand bestendigd, waarbij zowel de maatschappelike als de Regeringsfunctieën waren gemonopoliseerd en duurzaam waren verzekerd aan besloten en bevoorrechte bedrijfs- en bewindslichamen. De kultuur had zijn stempel gedrukt op de polietieke en de sociale vormen. Het trustprincipe, door middel van gepriviligeerde handelsvennootschappen, sloot alle concurrentie in het handels- en bedrijfsleven uit; het Stendenbewind, dat allengs door de zogenaamde ‘correspondentieën’ in een egoïsties nepotisme zou ontaarden, hield de intellektuele, en burgerlike volkslagen, - de boerenbevolking komt hier niet eens in aanmerking, - buiten het Staats- en Stadsbestuur. Zo is de ene toestand naast de andere blijven voortbestaan, en bleef, altans in 't Staatsburger-

like, de verstarrende traditie met zulk een onverwoestbare taaiheid voortduren, dat tot 1795, wegens de onmogelikheid van enige wisselwerking, noch van boven af, of van onderen op, men een formule heeft kunnen vinden, om tot een vergelijk, of wel tot een oplossing te komen. De gehele kulturele opvatting heeft zich eerst moeten wijzigen; en deze wijziging is eerst, na een lang geestelik proces, dat van Engeland zou uitgaan, door het agressief ingrijpen van het nieuw-georganiseerde Franse volk mogelik geworden.

* * *

We kunnen de bespreking van het onderhavige werk niet eindigen, zonder de opmerking te maken, dat het, overigens, zaakkundig betoog van Dr. van Gelder in zijn ‘synthese’, niet vrij is van de schijn, eerder te zijn een opbouw naar het voorgestelde einddoel, dan een noodwendig uitvloeisel van eenmaal gestelde praemissen. Hoe welgeslaagd zijn poging ook blijkt, om uit de ‘Memorieën en Adviezen’ en de geduldig geraadpleegde handschriftelike gegevens de persoon van de Oud-Burgemeester te voorschijn te laten treden, zo zeer achten we het niet zonder bedenking, onder het gegeneraliseerde tiepe van de Amsterdamsche Libertijnen-groep de basis te schuiven van een modern-aandoende 16e eeuwse sociaal-ekonomiese evolutie. Zeker, de reders-kooplieden staken hun overgelegde winsten in huizen, bedrijven en schepen; ze werden kapitaal-beleggenden en naderden zodoende de moderne kapitalist. Doch daar staat tegenover, dat diezelfde handelsmannen, bij 't breder uitslaan van hun wieken, door de risico van de vaart, wederom in de richting van de collectivistus gekleurde consortia werden gedreven, en zij, evenzeer in hun kwaliteit van werkgevers, wederom tegenover de gildenorganisaties kwamen te staan, die de bescherming van de stad genoten, zoals hij trouwens, van de zijde van 't Lands- en Stadsbestuur, aan allerlei beperkende bepalingen gebonden was. Staat hij dus van een moderne kapitalist, zoals we de 19e eeuwse werkgever en uitbuiter van een fabrieksproletariaat kennen, als 16e eeuws koopman en indiestriëel mijlen ver verwijderd, hij is zelf eveneens ingeblokt

tussen allerlei feodalisties georganiseerde klemmen. Hij is, sociaal beschouwd, een uitermate hybridies wezen, in een merkwaardig chaoties kultuurtijdperk. Ongetwijfeld kan het zijn bekoring hebben, om in de Regent, bij de intrede van de 17e eeuw, wanneer de handelshorizon zich heeft verruimd, en de vrijheidsoorlog tegen Spanje de inzet van hoogstaande beginselen heeft gevergd, eens na te gaan, in hoeverre zich zijn individualieteit, en zo doenlik, zijn geestelike onafhankelikheid van zekere tradities en leerdogma's hebben ontwikkeld, om, liefst langs de weg van een ons nabijstaand rationalisme, aan te komen bij de universeel-voelende anti-kerkelike Libertijn. Dus doende, volgt men akademies gebaande wegen; steeds is, in de schoolse kultuur, - of althans in de schoolse historiese litteratuurbeschouwing, - de prosperieteit van een zich zelf ontwikkelende natie, beter gezegd nog die der loongevende standen, als een voorwaarde gesteld van hoge kultuurpraestaties. Doch men zij uiterst voorzichtig, in dezen steeds causaal verband te willen opsporen[1]; allerminst late men zich verleiden tot veralgemening, en onderzoeke men, zoals in dezen bij Hooft, in hoeverre zijn in aantekening neergelegde considerations werkelik voeling houden met ervaring en praktijk, of wel diens humanisties aandoende beschouwingen geacht mogen worden meer te zijn dan een dilettanties paraphraseren van persoonlike meningen. Ongetwijfeld is de oude Hooft een betrouwbaar man, en een even getrouw tijdbeeld. Maar in dit tijdbeeld waast zijn persoonlikheid weg achter de reflectie van de lichtsfeer der toenmalige ideeën. En zo wordt dan ook de zienswijze, die hij op politiekkerkelik terrein kenbaar maakt, veel meer bepaald door de formule, volgens welke aan het Gemenebest het aanzijn is ge-

1) Wat was het Italië van Dante en Petrarca? Wat het Spanje van Calderon en Velasquez? wat het Duitsland van Lessing en Göthe. Wij spreken nog niet eens over de Slaviese volken en van verschijnselen in de Oudheid. En verder: het Caesarisme van Napoleon was steriel; maar dan 't abosolutisme onder de Zonnekoning en onder de Kalifen? De reden is, dat zoowel rust als strijd de bodem kunnen vormen van hoge menselike scheppingen. En in beperkter kring: zowel het stille eenvoudige dorpsleven als het bedrijvig gedoe in een metropool, kan heilzaam werken op geestelike groei en productie.

geven, - een formule die in de kritieke dagen van het Bestand nader wordt uitgewerkt, - dan door de psychologiese nawerking van de opbloei, die het onze vaderen mogelik heeft gemaakt, de vrije Staat onder zware kosten te handhaven. Die formule ligt in de beschouwing van Hooft omtrent het wezen van de Staat, - ofschoon door hem zeer vaag omlijnd - uitgedrukt, en is, zonder voorbehoud, tevens de Staats-theoretiese zijner groep. Wat zijn mening in 't kerkelike aangaat, deze had zich, met aanpassing van het levensbeginsel van de Staat, allengs gericht naar de stand der partijen gedurende het Bestand; de Staatsman wenste voor de praktijk de kerkelike gemeente te behouden onder het toezicht van 't Stadsbestuur; de theoretiesdiletterende humanist stelde de belijdenissen, die zich voor even zoveel ‘waarheden’ uitgaven, in waarde beneden de sceptiese krietiek. Zo zou dan onze Staat zijn, het door onze Renaissancemannen tot zijn oervorm gerepristineerde politieke orgaan; de Kerk zou zijn, uit geheel andere overwegingen dan die der 19e eeuw tolerantie, - een deels geduld, deels gewenst en noodzakelik geacht relegie- en leerorgaan. In de praktijk moest zulk een leer zware schokken geven, en dwong zij tot tijdelike concessies aan de meerderheidskerk. Doch beide leerstukken, die van de handhaving van het gezag der Grafelikheid, als die van 't Kerkgezag - waren, om het nog eens duidelik te zeggen, van louter schoolsen aard. En zo zij, die - al mogen zij van oorsprong uit geen ‘school’ aan de richting hebben gegeven, maar dan toch in elk geval zich schoolvormend hebben gekweten, - deze leer het krachtigst gehandhaafd hebben en met enig recht als de ‘Koningmakers’ van 't Vrije Gemenebest beschouwd kunnen worden; zo deze mannen, (Oldenbarnevelt en de Groot noemen wij), als 't offer van hun onverzettelikheid gevallen zijn, het Souvereiniteitsbeginsel, waarvoor ze bleven kampen, heeft zegevierend stand gehouden. De Republiek had door hen een stevig fondament bekomen. Souvereinen heeft men steeds geweerd; en zo men niet buiten de Oranje's kon, dan zouden ze niet anders dan geïnstrueerde en aan plichten gebonden dienaren zijn.

* * *

Geenzins voor niets noemden we het streven onzer Staatspolici een Renaissance-uiting, en wezen we op haar dillettanties karakter. Zoals de Middeleeuwen de levensbeschouwing der 12e en 13e eeuw hadden geprojecteerd op de Oudheid, evenzo lag het in de lijn der Renaissance, om, uit geestdrift voor het klassieke tijdperk, zich te gelaten alsof de Middeleeuwse Maatschappij niet bij machte was geweest een nieuwe staat van zaken voor te bereiden, maar op haar beurt, tegen alle logica in, en met miskenning van de betekenis van dit overgangstijdperk, het spiegelbeeld van de zo sterk gewijzigde kultuur der 16e eeuw te werpen op de, in verre afstand gelegen, Oudheid. Hier te lande is dit geschied met de leer omtrent de oorsprong der Republiek. Opgezet, in de bange jaren der afzwering, als een apologie, bedoeld als een militant verweermiddel ter rechtvaardiging van het bedrijf van een minitiatuurstaat tegenover de Vorsten en Volken der wereld, moet de gekunsteldheid van haar karakter wel uitkomen, wanneer men zich zet aan een rustige beschouwing van de historiese werkelikheid. Volgens deze leer toch zou er in de Germaanse tijd, wáár het dan ook geweest zij, een oorsponkelike Staat van autochtonen hebben bestaan, als een prototiepe van het Gemenebest van omstreeks 1600; zouden de ‘Graven’-regeringen, onder gewijzigde benamingen, maar onder nagenoeg dezelfde vormen, slechts voortzettingen zijn geweest van de aloude opgedragen Vorsten-bewinden; zouden hun principalen steeds geweest zijn ‘de Stenden’, aanvankelik ‘de beste burgers’, later, in meer collectieve zin, de met feodale voorrechten bedeelden (‘de Edelen’) en de burgervennootschappen (de Steden’). Doch over de historiese gegevens zelve, en de logiese ontwikkeling van de staatsrechterlike bevoegdheden, - punten waarover trouwens de meningen uiteenlopen, - werpt men het liefst het kleed der ondoorzichtigheid, zoals niet minder de naneef gans en al in 't onzekere verkeert omtrent de uitgebreidheid en de begrenzing van het oorspronkelik Gebied, noch iets te weten komt omtrent de feitelike verhouding van het ‘Graven’-gezag tot de Stedelike regeringen, zelfs onkundig gelaten wordt hoe het persoonlik stemrecht der ‘burgers’ op een vertegenwoordigende ‘stand’ mag overgedragen zijn. Trouwens, wat wordt met deze

soort theorieën anders beoogd, dan de werkelike toedracht der dingen weg te redeneren, de Middeleeuwse machtsgroepeeringen en haar organiese uitgroei als ongeschied, en zo nodig, als onbestaanbaar, te elimineren, en onbekommerd, ter wille van het heilig gehouden Embryo, de historiese ontwikkeling als een tegennatuurlik en ongerijmd proces, uit te snijden en te verwerpen? En toch, hoe hadden zich, sedert de oude tijd, de omstandigheden gewijzigd! Wat een gans ander beeld vertoonde de samenleving tegen 't einde der 16e eeuw dan in de tijden van 't zogenaamde Oerbeeld! Wel waren hier als ‘de beste burgers’ nog edelen aanwezig, doch wat waren ze meer dan een schaduw van ‘de adel’ zoals men ze bij voorkeur dacht in de meest oorspronkelike leentijd, indien altans een vergelijking geoorloofd is, wat hierom alleen reeds niet mogelik zou zijn, omdat er langer van een vorstenhof of een leenhulde sprake was. We behoeven er nog niet eens aan te herinneren, dat, inzonderheid in de Grafelikheid Holland, de leenadel sterk in verval was geraakt, en tietels en heerlike rechten tegen goed geld aan rijk geworden burgers plachten over te gaan. Doch wat was er veel anders nieuw geworden! Wat de Germaanse tijd had gemist en wat een geheel ander voorkomen aan de maatschappij had verleend, was - om iets gewichtigs te noemen - de opkomst geweest van de burgerijen, de vorming van een koopmans- en een ambachtsstand, met de groothandel en de daaraan verbonden bedrijven, het zich sterk ontwikkelde expeditie-wezen en de reeds overal werkende bankinstellingen. En nog op een tweede punt dienen we te wijzen. De Middeleeuwen hadden ons het Christendom, en de Kerk ons de wetenschap en een stand van theologen en geleerden gebracht, terwijl zich naast de klerkenstand een lezend en schrijvend lekendom had gevormd, dat, hierin vergemakkelikt door de drukkunst, en gesteund en geprikkeld door het opgewekt godsdienstig, en in 't algemeen, door het sterk-verbreid en krachtig opgevoed geestelik leven der 15e en 16e eeuw, zich in de samenleving een brede plaats had weten te veroveren, en zo niet reeds kerkeiik georganiseerd, zich in nieuwe groepen vereenigde, belijdenissen ontwierp en zijn eigen geschapen instituten reglementair beheerde; dat, met kennis van alle wetenschappen, gegra-

dueerd of ongegradueerd, de talrijke ambten in stad en land vervulde, de administratie in handel en bedrijven leidde; scholen inrichtte en de wetenschap bij monde en in geschrlfte diende: kortom, uit de grote massa, die zonder uitzondering was deel gaan nemen aan het jeugdig-trillende leven van een nieuwe tijd, had zich een, aan alle toekomstige levensfuncties leiding gevende leraren- en geleerdenstand gerekruteerd. En met deze schier ongelofelike sociale veranderingen was een even sterk ekonomiese gepaard gegaan. Het land van wouden, heiden en moerassen uit de vóórtijd was een rijkbebouwd gewest geworden met dorpen en steden, wier bewoners zich met noeste vlijt toelegden op landbouw en veeteelt, op handel en allerlei bedrijven. Want niemand voelde, zooals de Germanen uit de tijd van Tacitus gedaan hadden, het langer de vrije man onwaardig, de krachten van lichaam en geest om te zetten in rijk belonende arbeid.

Wij hebben opzettelik dit beeld van de 16e eeuwse samenleving ontworpen, om uit te laten komen, hoe ver de stichters der Republiek, met hun beroep op de Oorsprong van hun Staatsrechterlike conditie, zich van de aktuele toestand hadden verwijderd; hoe zij, eenzijdig-juridies geschoold, op de Staat als volks-orgaan, slechts hadden een akademies-bespiegelende blik; dat in hen nimmer enige notie is geweest van wat politieke volksopvoeding zou kunnen betekenen, en wij bij hen evenmin enige aanvechting mogen veronderstellen tot toenadering of tegemoetkoming. Gesneden uit het hout, waaruit de Europese Renaissance haar leiders en tiepen geformeerd zag, hebben zij een welbehaaglike vrede kunnen vinden in het duurzaam bestaan van een tweedelige natie, eensdeels van de hun gelijkgeaarde Aristocraten, anderdeels van de anderen, die zij naamloos samenvatten met de vage term ‘de gemeente’; twee, los van elkander voortlevende volkslagen, zonder dat de bovenlaag zich de mogelikheid kon voorstellen hoe zij, polities, haar wortelen had kunnen hechten in de voedende bodem van de intens-groeiende en warmkrachtige volkslaag. Doch het heeft eenmaal zo moeten zijn. Een van hen, die deelden in dit niet genoeg te beklagen misverstand, was de Oud-Burgemeester Cornelis Pieterszoon Hooft, die dáárom alleen reeds - daargelaten nog diens ijver in het verzamelen

van zijn ‘Memoriën en Adviezen’, - een afzonderlike vermelding waard zou zijn, omdat van hem, volgens de loffelike getuigenis van de met zooveel rechtsgevoel bedeelde Vondel, gezegd kon worden, dat hij aan zijn onafhankelike Regentenpositie, - en hij die dit prees zag er een uitzondering in op de algemene strakkere verhouding, - iets van een vaderlik patronaat over ‘de gemeente’ en een welwillend, waarschijnlik filantropies getint Beschermheerschap over misdeelden en verlatenen, zo als ‘weeuwen en weezen’ verbond.

Idylle
Door
Maurits Uyldert

Ou le mélancolie
jasait avec l'amour.

(DE MUSSET)

Zachte melankolie, die met gebonden handen,
Met bloemenloof omsnoerd, mijmert in mijn warande
En van mijn vreugde droomt, eertijds uw teedre zuster
Die heensnelde en niet keerde...Uw hart is nu geruster,
Maar zíj verdwaalde in 't woud, waar haar mijn liefde troonde
Met zoet gevlei van zang. Bij de fonteinen woonde
Zij diep in 't ruisend groen en joeg de snelle herten,
Rende de reeën na door bloemenbonte verten,
Genoot in 't warm gevlei van zacht-gevachte dieren
En ach, kwam nimmer weer, onze eenvoud te versieren
Met hare blijheid blond, met haar geheim gelach,
De donz'ge tederheid, die rond haar lippen lag...

Luister, gij zijt het trouwst en hebt mij nooit verlaten,
Gij dempte steeds mijn trots en temperde mijn haten,
Streelde met zachte hand mijn voorhoofd en mijn ogen
Heet van veel schreien, van veel waken: uw meedogen
Koelde de pijn die schrijnt, laafde het hart dat dorst:
Gij zijt steeds mij nabij, uw hoofd zacht aan mijn borst
En uw stille ogen zijn de rustge, helle lampen,

Licht troostend in van smart de stijgend troeble dampen.
Uw mond is diep gegroefd, er ligt een fijne lijn
Van ingetrokken leed rondom het teer karmijn
Van uwe lippen, en uw wenkbrauwen, gebogen,
Zuiver-gelijnd en slank boven de tedere ogen
Zijn doodlik donker...Wees nu stil en laat uw stem
Alleen nog in uw hart met smarts bedwongen klem
Zingen tot mij, mijn hart is als een dove kool
Waarin uw adem blaast, en zoals een viool
Begint te trillen, langzaam eerst, tot juublend zingen
Aan 't slanke hout ontstijgt op hemels helle zwingen
En in den aether vliedt, zo trilt zacht-aan mijn hart
Nu van uw ziel de stem dichtbij mijn adem mart
En huivert in mijn bloed...

Liefde, liefde, waar staat
De den die aan uw leest, de roos die uw gelaat,
Dat altijd zonnig lacht, gelijkt, o kind van regen
En zonneschijn geteeld en aan de zee ontstegen!
Waarom zijt gij gevloôn, speels als een grillig kind,
Stoeiend door 't geurig gras, in zonneschijn en wind,
Uw zuster aan uw hand, de blonde en eeuwig blijde,
Dartlend door 't zwoele woud, door bloembespreide weide?
Ik ben alleen, zwaarmoedig en alleen, met haar,
Haar die ik liefheb, eeuwig liefheb, en zo zwaar
Rust nu haar donker hoofd tegen mijn donker hart...

Zachte melankolie, de zwoele nacht daalt zwart
Over ons beiden neer, en 't woud, het bomenlover
Rilt in de zoele wind; zij zweeft er dromend over
En neuriet, haar gedroom, dat in de zomernacht
Loom neerzweeft in de ziel...die op de liefde wacht...

De wijsbegeerte der wiskunde van theistisch standpunt[1)]

Door
G. Mannoury

Het was een zware opgaaf, die de Heer Vollenhove zich heeft gesteld! Een, die moeizame studie en inspannende bezinning vereiste, - en die grote gevaren meebracht, voor wie zijn geloof liefheeft.

Gevaren vooral!

Want zie, die wiskunde is zo neutraal, zo onhartstochtelik, zo a-sentimenteel, dat wie ze al filosoferend wil benaderen, zich van alle gevoelsargumenten en van alle ‘Erbaulichkeit,’ te spenen heeft, op straffe zijn gehele patos reeds bij 't naderen van de matematiese koelkamer te zien bevriezen. En nu heeft een waar geloof wel niet met patos en Erbaulichkeit van doen, maar welk demoedig gelovige zal er zich zeker van houden, dat wat de rijkdom zijner ziel uitmaakt, geheel zonder valsmenselike bijvoegsels is, en niet enkel de vuurproef van de wereld der hartstochten, maar ook de koelproef van de wereld der cijfers zonder schade vermag te doorstaan? ‘Zalig zijn de eenvoudigen van geest’, heeft een stem gezegd, die niet verstorven is. Maar hoe, als juist het eenvoudige de geest verscheuren gaat in twijfeling en tegenspraak?

1) ‘De Wijsbegeerte der Wiskunde van Theïstisch standpunt’, door D.H.Th. Vollenhove. Academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Amsterdam, Wed. G. van Soest, 1918.

We zijn alle solipsist geboren. We zijn alle willoos, redeloos, vraagloos geweest.

En nu wéten we. En twijfelen.

We weten weinig, en we twijfelen vaak *te* weinig, maar àls we twijfelen, wéten we toch, dat we níet weten. Dat we weten willen. Dat we vrágen. Niet in wijsheid misschien, maar toch ook niet in redeloosheid.

Waar is de overgang geweest in ons leven? Is er een overgang geweest? Kunnen we ons zulk een overgang denken? Van vaag naar scherp, van onszelf naar het andere, van één naar veel?

Gevaarlike vragen voor wie iets liefheeft, dat in hem is. Want wee hem, als hij het buiten zich stelt....

* * *

De Heer Vollenhove héeft gestudeerd. En héeft zich bezonnen. Met zijn warm geloof is hij de kilte van het symbool en de formule nader getreden. En hij heeft bestaan.

Met eerlike nauwgezetheid heeft hij de inzichten van velerlei andersdenkenden overwogen. En ongetwijfeld is hij bij dat overwegen zelf op menig punt 'andersdenkend' geworden. Maar níet op het hoofdpunt: niet op het punt van het geloven, d.i. het weten zelf.

Aan het eind van zijn werk als aan het begin kon hij verklaren: ik ben dualist. Ik zie onderscheid. Onoverbrugbaar, onlochenbaar, onherleidbaar onderscheid. Tussen denkvrijheid en natuurnoodwendigheid, tussen behoren en zijn, tussen norm en feit, tussen God en Zijn schepsel. Ik zie het een en ik zie het ander, en ik zie dat het een het ander niet is, en dat ik het toch ben, die beide zie.

En hij noemt die zekerheid intuïtie: konkrete intuïtie, die zelfbewustzijn, en metafysiese intuïtie, die wereldkennis is. En dan de analytiese intuïtie, die beide verbindt en scheidt. Tese, antitese en syntese. Boeddha, Shanga en Dharma....

En die drie-eenheid van intuïtieve zekerheid is hem bron van àlle zekerheid: menselike, maar naar goddelike norm gerichte zekerheid.

En aan het eind als aan het begin verwerpt hij de oplossing en de zelfverkering en de uitwissing van die tegendelen in en

door de eenheid. Verwerpt die als vernietigend voor alle gezag en alle afhankelikheid, voor alle geloof en alle demoed. En handhaaft onwrikbaar zijn standpunt: teïsme is dualisme en monisme is relativisme, nihilisme, ateïsme.

Vanuit dat standpunt beoordeelt hij de wiskundige filosofemen van alle tijden en ziet ook daar de drieslag. Enerzijds een monisme, dat de stof vergoodt, en leidt tot empirisme. Anderzijds een monisme, dat de stof lochent, en voert tot formalisme. En eindelik en alleen de erkenning van de intuïtie, van de onmiddellik-gegevene en algemeen-geldige, de feitelik-menselike en normatief-goddelike, de onbewijsbare en onlochenbare intuïtie als grondslag van àlle zekerheid, ook in de wiskunde, die verenigbaar is met het dualisme, met het teïsme, met het kristelik geloof.

Over biezonderheden spreken wij nu niet. De plaats, die de schrijver aan de denkers van voorheen aanwijst, zal niet door ieder als de juiste worden erkend, en de daarbij gebezigde argumenten zullen niet ieder overtuigen, maar niemand zal de indruk krijgen, dat die plaatsaanwijzing lichtvaardig is geschied en niemand zal de aangevoerde gronden geheel ter zijde kunnen stellen. En dat in sommige meer techniese gedeelten de kracht van de blijkbaar filosofies goedgeschoolde maar mathematies weinig ervaren schrijver te kort is geschoten, waar het het zuiver weergeven van nieuwere wiskundige 'Errungenschaften' betrof[1], doet aan de hoofdstrekking van het werk niet af. En die hoofdstrekking is de konsekwente doorvoering van het dualisties beginsel, dat voor de schrijver een levensbeginsel is, op een wijze en met een kracht, die waardering afdwingt ook van wie het niet aanvaardt. Dr. Vollenhove heeft een weg afgelegd, die vóor hem nog door niemand was gebaand: de weg die van het vaak zo starre dogmatisme van de teoloog naar de wetenschappelike teorieën van de matematikus voert. En hij heeft die weg niet afgelegd als teoloog, en ook niet als matematikus, maar als een, die het geloven liefheeft, doch het

1) Nader hierover in: 'Nieuw Archief voor Wiskunde', 2de rks., 12de dl., p. 474-477.

denken niet versmaadt. Dr. Vollenhove heeft zijn moedig ondernomen taak wèlvolbracht.

* * *

En nu de overgang?

J.H.V.H.....De Onnoembare...De Onzienlike....

Door Wie en in Wie alles is, wàt is en voorzover het is....

De Alfa en de Omega, door geen woorden te beschrijven en door geen verstand te verstaan.

Liefde, Toorn en Gerechtigheid, maar geen menselike liefde, geen machteloze toorn en geen zeggelike gerechtigheid.

Al-Oorzaak, maar Zelf geen schakel in de Keten-van-Oorzaken-en-Gevolgen, in de kringloop van Zijn en Niet-Zijn, namaroepa....

Voor Wie geen uur is en geen tijd,....en geen maat en geen tal, geen eindigheid en geen te noemen oneindigheid....

Èn de tafel van twee, c.s.!

* * *

Ís er een overgang, vragen wij opnieuw? van kind naar denker, van het algemene naar het biezondere, van geloven naar rekenen, van God naar de Natuur?....

Dr. Vollenhove ontkent, de hegelaar bevestigt. Tertium non datur?....

'Het kan zijn', antwoordde de Boeddha der Pitaka's op de meeste vragen, die uit de wereld der stelligheid tot hem kwamen, 'en het kan ook niet zijn. Wellicht ook beide, of geen van beide....', en Brouwer is er na zelfstrijd en bezinning toe gekomen het principium exclusi tertii als wetenschappelike en wijsgerige grondslag te verwerpen[1]. Ìs er een overgang? Of ìs die niet? Of beide....of geen van beide....?

* * *

Ieder mens spreekt twee of drie talen tegelijk, en denkt in

1) v. L.E.J. Brouwer, 'Begründung der Mengenlehre unabhängig vom logischen Satz vom ausgeschlossenen Dritten', Verh. Kon. Ak. v. Wet., dl. XII, N°. 5.

vijf of zes misschien,....of oneindig veel! Talen, die in geen woordeboek zijn afgeperkt en in geen woordeboek ooit af te perken zullen zijn. Talen, die méer van elkander verschillen dan Sanskriet en plat-Amsterdams en nader aan elkander verwant zijn dan Dr. Vollenhove aan het dualisme. Taaltrappen, als ge wilt, onderscheiden naar de hechtheid van hun samenhang, naar de mate van hun levenskracht, naar de waarde van hun sentiment. En verbonden door de zielestof van de denkers of sprekers of hoorders, door hun hopen en vrezen, door hun geloven en weten.

Of is de taal van alle dag, de praattaal, de taal van ‘'t is welles’ en 't is nietes’, niet onderscheiden van de stem des geestes, die onze diepste overtuiging uitstamelt? En óok onderscheiden van de ‘taal der wetenschap’, die stelligheid bewijst door van stelligheid uit te gaan, als de alchymist, die een goudstukje in de mouw heeft? En de man van wetenschap heeft toch ook een overtuiging, ook hij hoopt en vreest, gelooft-en-weet of gelooft-en-weet niet of weet-niet-of-hij-gelooft-of-niet. En spreekt inwendig een andere taal dan die hij naar de zetterij stuurt. Een meer primaire, meer gevoelde, minder verstaanbare en vertaalbare taal. Maar zijn persklare kopie draagt er toch de stempel van, al is daar geen teken voor in de zetterskast...

Tenzij misschien de ‘2’ de stempel is op Dr. Vollenhove's werk?

* * *

Dr. Vollenhove doet schrijver dezes de eer aan, zijn scherpste aanval op hem te richten, en hem als de meest konsekwente formalist en kommunistiese pragmatist te kenschetsen en te veroordelen. Maar die kenschetsing en die veroordeling zijn tweetalig! In de taal des verstands en der wetenschap toont Dr. Vollenhove klaar en duidelik aan, hoe vaak en hoe zwaar ik tegen het dualisties beginsel gezondigd heb, dat ik aan geen normen en geen feiten, geen leerstellingen en geen tafels-van-vermenigvuldiging geloof. Wat ik roerend met mijn (hoogst loyale) bestrijder eens ben. Maar in die andere taal, de taal van gemoed en gevoel, van doel en van wil, die emotionele taal, welke de schrijver op soms zo welsprekende wijze aan

zijn wetenschappelik betoog paart, in die andere taal gesproken, zijn wij het in 't geheel niet eens. ‘Zoo schept het pragmatisme een hedonistische logica en wiskunde. Dat het Christelijk Theïsme deze opvatting niet huldigen kan, spreekt vanzelf. Immers *de* fout van alle hedonisme is 't breken met 't gezag en de afhankelijkheid,’ voert de schrijver mij tegemoet[1)].

Ei, ei, *de* fout? En (maar nu ben ik het, die kursiveer): *het* gezag en *de* afhankelikheid? Nu meen ik toch een ander stempel te zien, dan een onnozel cijfertje!

‘De veritate non disputandum’, heb ik mij eens laten ontvallen, en Dr. V. heeft die ketterij ook trouw op mijn zonderegister geboekt. Voor hèm is dus de waarheid géen ‘Geschmacksache’, maar norm, hoogste norm. Welnu, als dat zo is, mag ik hem de eis stellen, het gebruik der door mij gekursiveerde lidwoorden te rechtvaardigen. Wat wij kommunisten als ‘gezag’ erkennen: gemeenschapsgevoel, redelikheid en oordeel, en de doelstellingen, waarvan wij onze daden ‘afhankelik’ maken, mogen ú ongenoegzaam of zelfs verderfelik voorkomen, goed. Maar is het wijsgerig, daarom de ganse omvang der begrippen ‘gezag’ en ‘afhankelikheid’, die tezamen toch feitelik niet meer of minder omvatten dan het geestelik kausaliteitsbeginsel, op het algemeenst gesteld, enkel voor u en uw geestverwanten op te eisen, en zo aan anderer bestaan in de grond der zaak het kenmerkend attribuut van *geestesleven* te ontzeggen? Of is het zo niet bedoeld, en sprak de naar-wijsheid-begerige hier voor een ogenblik de ‘taal-van-alle-dag’, waarin ‘het’ gezag en ‘de’ afhankelikheid een vrij wat minder verstrekkende betekenis hebben, en niet anders zijn dan de (onder nette mensen natuurlik) gangbare uitdrukking voor het gezag van de-burgemeester-en-de-diender-van-vandaag en de afhankelikheid van de ‘mindere man’ van de ‘hogere standen’, wier hoogheid toch eigenlik enkel gegrond is op het bezit van die metalen dwangbevelen ten laste hunner medemensen, wier stempel ik zoëven op uw woorden meende te onderscheiden? en wier randschrift mij altijd doet denken aan het oude rijmpje:

1) p. 238.

‘God zij met ons. - Mocht ik het korrigeren,
't Was: God zij met hen, die dit metaal ontberen!’

* * *

Ik heb hierboven van de ‘zielestof’ gesproken, die onze simultane denk- of spreektalen met elkander verbindt: het stramien, waarop die woordpatronen zijn geborduurd, die soms van ver of van nabij beschouwd een zo verschillende indruk kunnen maken. En ik heb van stempels gesproken. Maar allerminst zou ik het wagen, nu ook op die geestelike ondergrond van Dr. Vollenhove's gedachtewerk een stempel te willen drukken: zelfs de vier medeklinkers, waarmede de oudste monoteïsten de (of het?) Onzienlike aanduidden komen mij daartoe te menselik, te beperkt, te eigengerechtigd voor. Maar wel zou ik hem willen vragen, dan ook zelf niet te vlug met het klassificeren van ‘ondergronden’ te zijn! Want het zou wel eens kunnen wezen, dat veel van wat men voor verschil in ‘wereld’-beschouwing heeft gehouden, in hoofdzaak niet anders was dan verschil in beschouwing van ons kleine, uiterlike mensenwereldje, en dat iedere poging, een diepergaand onderscheid tussen ziel en ziel in woorden te willen benaderen op ons onvermogen zou afstuiten, een *norm* voor die vergelijking aan te wijzen. En zonder dat is toch iedere woordestrijd over dualisme of monisme, of zelfs ook teïsme of ateïsme, ijdel geklank. Natuurlik ben ik dualist, in zoverre ik ook in het betrekkelike onderscheid, verandering, tegenstelling erken. En natuurlik is Dr. Vollenhove monist en relativist, in zooverre hij de tegenstelling zelf en het besef van die tegenstelling in betrekking tot de *beide* leden ervan beschouwt. En het teïsme? Naar de *zuiver-indikatieve* woordwaarde beschouwd, dat wil zeggen naar hun relatie tot aanwijsbaarheden, zijn de volzinnen: ‘God bestaat’ of: ‘God bestaat niet’, volkomen gelijkwaardig met: ‘ik beweer’ en ‘ik beweer-van-niet’: *zin*, redelike en zedelike *zin* krijgen zij enkel door hun *emotionele* waarde, dat is door hun relatie tot de doelstellingen, die eraan ten grondslag liggen, en waarop zij gericht zijn. En die doelstellingen kunnen van individu tot individu zó verscheiden zijn, en op zó verscheiden wijs in het woordeweefsel zijn vervlochten, dat de overeenkomst of het

verschil in de eindformule, waartoe ieder komt, al heel weinig zegt ten aanzien van de aard der gegevens, waarvan hij is uitgegaan.

En als Dr. Vollenhove, gelijk ik hartelik hoop, ook in zijn tegenwoordige werkkring nog eens gelegenheid vindt, zijn studie in de aangevangen richting voort te zetten, dan moge hij zich niet tevreden stellen met de gelukkige verworvenheid der ‘2’. maar ook ons arme relativisten, die nog niet tot één (laat staan tot tien!) kunnen tellen, een beetje de weg willen wijzen, die van de eenheid van ons gedachteleven naar de veelheid der aanschouwing voert.

A m s t e r d a m, 4-5-'19.

Politieke aanteekeningen

De wereld wacht in spanning op wat de vredesonderhandelingen zullen brengen. Van November tot Mei zijn de bondgenooten in Parijs vlijtig aan 't werk geweest om de voorwaarden vast te stellen, die aan de vier vijanden, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en Turkije zullen worden voorgelegd. Dat zij er in een half jaar van onophoudelijke conferentie's in geslaagd zijn tot een resultaat te komen is slechts schijn. In werkelijkheid zijn zij niet geslaagd. Dat is het meest belangrijke feit. Want daardoor moeten de geallieerden uiterst zwak staan tegenover de overwonnenen, zoodra deze blijk zullen geven van een vast besloten geestkracht, wat zij tot nu toe nog niet deden, al zijn er aanwijzingen dat zij er uit nood toe zullen komen. Waarom zijn de vredesvoorstellen voor de geallieerden zelve een mislukking? En waarom moesten zij, ondanks hun grootste ijver, hun sterkste wil en de dringendste noodzaak eene mislukking zijn? Dat zijn twee vragen die van groote beteekenis zijn, omdat uit de beantwoording het nieuwe Europa moet opduiken, een nieuw Europa, dat zich niet voegen wil en niet voegen kan naar de indeeling der staten en volken, zooals de oorlog die gemaakt heeft. De vredesvoorwaarden zijn een mislukking. Behoeft dat nog eenig betoog. Alle feiten zijn zoovele bewijzen.

Het vaststellen door slechts drie staatslieden met volledige onderwerping von alle ‘kleine’ geallieerden; het niet openbaar maken en dat in landen als Engeland en Frankrijk; het belachelijk conflict met de beroemde 14 punten van Wilson; het schacherkarakter van geven en nemen; de practische onuitvoerbaarheid; de innerlijke en uiterlijke tegenstrijdigheden; en misschien nog tal van andere dingen wijzen aan dat de vredes-

voorstellen kunstmatig klaargestoofd, doch niet het rijpe resultaat van een ernstig geslaagd overleg zijn.

Dat maakt het ‘onderteekenen’ der vredesvoorstellen tot een soort failliet-verklaring van de Europeesche politiek. En dit geldt zoowel voor de geallieerden die onderteekening vragen, als voor de Duitschers die begrijpelijkerwijze thans niet verder zien dan 't belang van hun overwonnen en uitgeput land en volk. Hoe lang is er in Duitschland al niet gezucht om een ‘schlusz’. Alles hebben zij ervoor over. Maar deze vredesvoorstellen zijn geen ‘schlusz’. Dit is dan ook het kenmerkende van hun wanhoop die noodzakelijk voortkomt uit het feit dat vredesconferentie een einde zoekt zonder nog een einde te hebben, zoo dat het rustverlangende Europa in woeling blijft. Dat geldt precies gelijk of er onderteekend wordt of niet. Er zijn echter nog vooruitzichten op een werkelijke onderhandeling. Zouden die in eenige dagen verbeteren wat in maanden mislukte?

* * *

Nederland is bij de vrede slechts zeer zijdelings betrokken. Toch is niet te ontkennen dat er ook voor 't lot van ons land en ons volk veel, in elk geval het allerbelangrijkste van afhangt dat en hoe de vrede tot stand komt. De onderhandelingen die met België gevoerd zullen worden zijn eenmaal geleid over Parijs en onder het patronaat der vredesconferentie. De vrede van Versailles zal dus ook noodzakelijk de basis moeten zijn voor eene regeling van wat de Belgische kwestie genoemd kan worden.

Wat is die kwestie in wezen? Afgezien van alle details is het toch een strijd, of zachter uitgedrukt, een wedstrijd tusschen twee groote Europeesche handelswegen. Zal Rotterdam, of zal Antwerpen het eindpunt zijn van den eersten weg die een groot deel van Duitschland verbindt met de Noordzee. Zal een aanzienlijk deel van het goederenverkeer geleid worden door België of door Nederland? Eene beslissing in dien wedstrijd zal pas op den duur mogelijk zijn. Maar op dit oogenblik gaat het om den vraag onder welke voorwaarden, en onder welke omstandigheden de concurrentie zal worden aangevangen.

Het is duidelijk dat er gezocht wordt naar middelen om aan

België's eenige groote haven een voorsprong te geven, zoowel voor wat betreft de toevoer uit het achterland naar Antwerpen, als wat aangaat de uitvoer daar van daan. Hier naast staat de regeling die voor het transport op Rotterdam's groote aanvoerweg, de Rijn, zal worden vastgesteld.

Het belang van den handelsweg naar de Noordzee is ook van beteekenis voor de industrie omdat bekend is hoe de nijverheid steeds aansluiting aan zoo'n weg zoekt en zoeken moet, daar de aanvoer van grondstoffen en de afvoer van producten er het goedkoopst geschieden kan.

De Scheldequestie, in verband met den Limburgschen sta-in-den-weg voor de Rijnverbinding van Antwerpen, is daarom te zien als één geheel met de Rijnvaart. Wat de vrede in zijn ekonomische voorschriften daarvoor zal brengen raakt Nederland's toekomst. En dit te meer omdat die zelfde vrede ook de geheele ekonomische waarde van het Duitsche achterland voor zijn uitvoerhaven over een lange reeks van jaren kan terugzetten. Hoe meer het geheele bedrijfsleven van ons land kan terugkeeren naar normale verhoudingen, omdat de boeien gebroken en de afsperringen opgeheven worden, des te duidelijker blijkt dat de koorts der oorlogsbedrijvigheid onze nijverheid slap en verzwakt achterlaat.

Er zal een vrij langen tijd noodig zijn om het oude peil van een ruime werkgelegenheid te herstellen.

Zoodra een vrede ook de laatste abnormale invloeden zal hebben weggenomen, en werken de boodschap voor de geheele wereld zal zijn geworden, moet ook Nederland alle krachten inspannen om zich aan talrijke nieuwe verhoudingen aan te passen, nieuwe verhoudingen zoowel naar buiten als naar binnen.

Omdat elke degelijke politiek een ekonomische ondergrond niet alleen in de theorie moet erkennen, doch ook met alle feiten behoort te kennen, kan de voorgaande beschouwing een plaats in de politieke aanteekening innemen.

* * *

De veranderde verhoudingen naar binnen, waarmee de Nederlandsche politiek rekening moet houden, teekenen zich af in

verschillende actueele onderwerpen, die slechts vluchtig de revue kunnen passeeren.

Ik noem er thans vier, n.l. het vrouwenkiesrecht, de gemeenteraadsverkiezingen, de onderwijshervorming, en de invoering van den achturendag.

De Tweede Kamer heeft met een zóo groote meerderheid het algemeene kiesrecht voor de vrouw aangenomen, dat eene verwerping door de Eerste Kamer niet te verwachten is. Dat dit zoo vlug en gemakkelijk is geschied, beteekent niet eene overweldigende aanhang en overwinning van het beginsel, waarvoor een keurbende der Nederlandsche vrouwen zoo lang en zoo moeilijk heeft gestreden. De grondslag voor de invoering van het vrouwenkiesrecht berust op machtsoverwegingen.

Kiezeressen zijn evenals de kiezers beschouwd als stemmen ter ondersteuning van de bestaande staatspartijen. Dat de vrouwen een eigene en nieuwe macht zouden zijn, is niet te verwachten.

Wel kan worden aangenomen dat de sterkste partijen n.l. de katholieken en de sociaal-demokraten hun overmacht zullen vergrooten. Bovendien is het waarschijnlijk dat de katholieken en ook de andere christelijke partijen in sterkere mate dan alle anderen zullen groeien, terwijl zij bovendien niet als de linksche partijen een groot aantal zetels der mannelijke vertegenwoordigers aan vrouwen zullen moeten afgeven. Machtsoverweging kon en kan de tegenwoordige regeeringsmeerderheid ertoe brengen om zich door vrouwelijke stemmen zooveel te versterken, dat zij desnoods eenigen afval kunnen verdragen, zonder dat zij verplicht zijn het heft uit eigen handen, en in die der sociaalt democraten overtegeven. Toch zal het vrouwenkiesrecht op den duur een groote verandering in het politieke leven moeten en kunnen brengen. Alle partijen zijn meer en meer op de gunsder kiezers aangewezen en moeten daarom met hunne belangen rekening houden.

De belangen der arbeidersvrouwen als huishoudsters en moeders zullen daarom ongetwijfeld hunne eigenaardige uiting moeten vinden.

Hoe eigenaardig het algemeen en evenredig kiesrecht de machtsverschuiving tot uiting brengt, toonden de gemeenteraadsverkiezingen. Zij voltooiden in zekeren zin wat in 't vorig jaar is geschied, doordat bijna overal de liberalen in drie scha-

keeringen tot kleine minderheden teruggebracht zijn, tegenover de leidende positie van katholieken en sociaal-democraten. Ook tegenover de anti-revolutionairen en christelijk-historischen verschafte het evenredig kiesrecht aan de katholieken een aanmerkelijke winst. Voor de gemeenteraden is deze machtsververschuiving van een zeer bijzondere beteekenis. In de eene plaats meer, in de andere minder, zal toch overal de gemeentepolitiek een anderen grondslag en nieuwe leiders verkrijgen. Het is niet meer of minder dan eene omwenteling, die nu niet tot de, aan veel wisselingen blootgestelde, Haagsche regeering beperkt blijft, maar over 't geheele land zich zal doen gevoelen.

Het was echter geheel te voorzien, en een plotselinge verrassing is de uitslag der gemeenteraadsverkiezingen niet. Dat laat het tegenwoordige stelsel niet meer toe. Wat wel de aandacht vraagt is de verschuiving van de stemmencijfers. Ging die bij de statenverkiezingen naar rechts, bij de jongste stemmingen en vooral in de groote steden is weer een verplaatsing naar links duidelijk merkbaar. Is daarin niet een waarschuwing te zien voor de regeeringspartij om de oppositie niet door vervolging en ‘hetze’ te versterken?

In 't licht der verandering, die de gemeentepolitiek zal doormaken is het van groote beteekenis dat het onderwijs niet langer gemeentezaak zal blijven maar Rijkszaak worden. Voorloopig is dit nog alleen tot uiting gekomen bij de regeling der salarissen van de onderwijzers.

Er is geen groep der bevolking die zoozeer kan bijdragen tot versterking van staatsorganisatie en maatschappelijke orde als die der onderwijzers. Maar ook omgekeerd kan de geest in hun corps ontevredenheid in wijde kringen opwekken en levendig houden.

De oorzaak is daarvan allereerst te zoeken in de volledig vertakte verspreiding over 't geheele land. Overal zijn zij aanwezig. Daarbij komt dat hun werkkring hen met hun geheele omgeving in aanraking brengt. Hun werkelijke invloed hangt van twee dingen af, n.l. van het peil hunner ontwikkeling, dat gepaard gaat met belangstelling voor de openbare zaak, en van hunne onderlinge samenhang in goed georganiseerde vereenigingen of bonden. Onze tegenwoordige politiek kan niet goed begrepen worden, indien men het voorstaande uit het oog verliest.

In politieken zin blijkt dit uit het groot aantal onderwijzers die als volksvertegenwoordiger zitting hebben. De snelheid waarmede soms plotseling politieke beginselen van practische beteekenis kunnen veranderen, blijkt voor de onderwijzerssalarissen op even treffende wijze als voor 't vrouwenkiesrecht. Toen de gemeenten, geleid door liberalen-zonder-toekomstmoed, op de onderwijsuitgaven beknibbelden kwam onder de meest vooruitstrevenden de leus op: onderwijs-Rijkszaak. Het Rijk moet niet slechts de minimumsalarissen maar ook de werkelijke salarissen vaststellen en....verbeteren.

Nu het echter op eens zoo ver gekomen is, staan nieuwe gemeentebesturen in 't zicht, en betreuren de onderwijzers dat het lang verdedigde beginsel zonder groote geestdrift toch moet worden aanvaard en verwerkelijkt zal worden door politieke tegenstanders van wie zij dit het minst hadden verwacht. Toch is van dit onderwijs-Rijkszaak dat niet alleen in de salaris-regeling maar in een algeheele onderwijshervorming zich zal laten gelden, veel goeds te verwachten, vooral voor de ontwikkeling ten platten lande. Dat heeft voor de toekomst een zeer groote beteekenis. En vooral wanneer daarmede een zoodanige regeling van den arbeidstijd gepaard gaat dat er zooveel rust komt dat er ook tijd voor ontwikkeling overblijft.

Er is daarom in alle vier genoemde maatregelen duidelijk een teeken te zien dat de politiek zich naar binnen toe gereed moet maken voor andere verhoudingen, die nieuwe en ernstige verplichtingen zullen opleggen.

IS. P. DE VOOYS

24 Mei, 1919

[Deel 2]

Na een bezoek aan Duitschland
Door
Albert Verwey

Dr. Franz Dülberg, als kunstgeleerde sedert jaren hier te lande bekend door een studie over Lucas van Leiden, en als dichterlijk schrijver van tooneelstukken in Duitschland door ‘König Schrei,’ ‘Korallenkettlin’ en andere romantische dramaas, heeft gedurende de oorlog, een betrekking bij de duitsche ambassade in Den Haag waarnemend, gelegenheid gehad zich hoe langer hoe meer te doordringen van die westersche denkbeelden, volgens welke onderlinge verstandhouding van de volken beter zou zijn dan eenzijdige overheersching en rang-bepaling. In zijn land teruggekeerd heeft hij te Berlijn een rede gehouden die daar door Egon Fleischel & Co. is uitgegeven, en die in een eenigszins gewonden, maar gedegen en voorzichtige stijl nuchtere waarheden inhoudt, zoowel over verleden en heden als over de toekomst van de duitsche volksgemeenschap. Lezing van die rede kan ik tenzeerste aanbevelen. Zij geeft de Duitschers inzicht in westersche zienswijzen, maar doet tevens ons anderen de duitsche psyche kennen, indien wij namelijk gebruik weten te maken van de eigenaardige vormen waarin die zienswijzen zich hier voordoen. Immers, het treft bij de lezing onmiddelijk dat een hooggestemde beschouwing aangaande de beteekenis en noodzakelijkheid van het Offer, voor volken en staten, de vorm is waaronder een verstandige staatkunde van geven en nemen wordt aanbevolen. Het is de duitsche schrijver, wien het toch aan omgang met praktische staatslieden niet ontbroken heeft, niet genoeg dat

hij zulk een simpele gedragslijn met de haar dekkende nuchtere woorden uitspreekt: hij moet haar omkleeden en wijding geven door een vorm van dichterlijke draagkracht, een vorm die ook anderen dan staatslieden bezielen kan. Dat hij niets anders bedoelt dan geven en nemen, blijkt wel als hij de engelsche koopman aan zijn landgenooten tot voorbeeld stelt, die, zooals wij zeggen, een spiering weet uittewerpen om een kabeljauw te vangen; maar hij noemt dit 'offeren,' en kan dan ook, van de aanstaande vrede sprekende, tot de verrassende formule komen: 'Die für beide Teile schwere und harte Aufgabe des Friedensschlusses kann nur dann glücklich gelöst werden, wenn der Geist des christlichen und des kaufmännischen Opfers in beiden jetzt feindlichen Lagern einzieht.' 'Christlich' en 'kaufmännisch' in één adem. Dit is een hoogst duitsche wending; maar wij hebben ons aftevragen of de geest waaruit die wending voortkomt niet zijn waarde heeft. Het is waar, wij kunnen glimlachen om het idealiseervermogen dat verstandige winzucht onder één etiket brengt met christelijke naasten-liefde. Maar daarmee is de waardeschatting van dit idealiseervermogen niet afgedaan. Over blijft het feit dat zij die een noodzaak, en zelfs een bedroevende noodzaak, weten te volvoeren als ware zij een wijdingvolle godsdienstplicht, aan hun idealiseervermogen een kracht danken die ons nuchteren niet gegeven werd. Door zijn wonderbaarlijk vermogen van idealiseering is het duitsche volk in staat geweest in een slechte oorlog een heilige roeping te zien. Het heeft voor zijn droom - voor zijn waan, zoo ge wilt - zooveel over gehad als zelden een volk, bezield door de edelste motieven, zijn regeerders ter beschikking stelde. Nu de harde noodzaak het naakt en wreed in de oogen grijnst, wendt het zich niet af, maar roept dat eigen vermogen te hulp, en wijdt als offer wat zonder die wijding te vaal zou zijn. Men vindt in de rede van Dr. Dülberg waarheden uitgedrukt die aan naaktheid niets te wenschen laten. Ook voor ons, ook voor alle andere volken van Europa gelden ze. Zij kunnen oogenblikkelijk als leuzen voor iedere binnenlandsche staatkunde gelden, en tegelijk voor iedere buitenlandsche. Ze luiden bijvoorbeeld, om het in twee woorden te zeggen, en die twee woorden aaneengeschakeld als waren ze één woord:

Arbeidsplicht en belastingen. Kan het wel nuchterder? Zonder eenige twijfel is in die woorden de wet uitgesproken van het heele toekomstige Europa, misschien van de heele wereld. Wie zal die wet beter dragen, hij die haar aanvaardt met knarsetanden als de gril van het Noodlot, of hij die haar met godderijke bereidheid als een offer aan de toekomst van het menschelijk geslacht op zich neemt? Ik geloof dat de vraag zichzelf beantwoordt en dat ze nochtans gesteld moet worden. Want het verbijsterend verschijnsel doet zich voor, dat terwijl zonder ijzeren arbeidsplicht de wereld niet meer herbouwd kan worden, de vrijheidsdrang van de menschheid allereerst in persoonlijke vrijheid om al of niet te arbeiden wordt omgezet. Het niet minder verbijsterend verschijnsel dat terwijl een wereld herbouwd moet worden, iedere mensch en iedere staat meer dan ooit bedacht is op zijn persoonlijk voordeel. Beide verschijnsels zijn hetzelfde: op het oogenblik dat alleen in gemeenschap de menschheid zich redden kan, viert het enkelingschap van vóór de oorlog het hoogtij van zijn ontaarding. Geen enkel mensch, geen enkel volk kan voortaan voor zichzelf zorgen. Menschheid zoowel als volk zullen, alleen al om te kunnen bestaan, om, zuiver stoffelijk, te kunnen eten en leven, behoefte hebben aan de arbeid en de samenwerking, de steun en de inspanning van al hun kinderen. Denkt iemand dat dit zonder offers gebeuren kan? Men zou het meenen. Want hier zijn het de overwinnende staten, die als hongerige wolven de wereld in stukken zouden willen scheuren naar hun behoefte, daar zijn het de overwinnende klassen, die in haat en eigengerechtigheid, in de verblinding van enkel-verstandelijke liefde of de roes van louter-lichamelijke drift, verwoesten zonder te kunnen bouwen. Hier de rijken, bedacht op het behoud van hun voorrechten. Daar de armen bedacht op het verkrijgen van zulke voorrechten, eerst voor hun groep, dan zelfs voor hun persoon. Nergens het peilen naar die diepere samenhang waaruit de toekomst van een betere wereld groeien kan. Nergens het besef dat revolutie, zal ze iets beteekenen, zeggen wil: vervanging van enkelingschap door gemeenschap. Is het wel zoo vreemd als, tegenover zulk een toestand, de duitsche schrijver het woord ‘offer’ in volkomen nuchtere zin verstaat

en het tevens zijn als-godsdienstig-aandoende wijding laat? Wat wij beleven is nog niet het verwekken van vrede: het is de likwidatie van de oorlog, van zijn belangen, van zijn hartstochten, van het onrecht dat hem onvermijdelijk maakte, van de gruwelen waaraan hij gewende, van de ontaarding die hij tegelijk onthulde en deed aanvangen. In de stroom van die likwidatie, van die vloeibaarmaking, en daarmee van zijn uitstorting over de heele aarde staan we en tot de hals toe stijgt hij ons. Waarlijk, het volk dat nu inziet dat redding van de menschheid, weer-opbouw van de wereld, de hoogste, de eenige taak is die gesteld kan worden, en dat daartoe de diepste deemoed van de enkeling en de onvoorwaardelijkste opofferingsgezindheid van allen jegens de gemeenschap heilige noodzaak zijn, zal in dat innerlijk bezit de kracht hebben om voortegaan. Arbeidsplicht en belastingen, en de eene niet zonder de andere, het is een leus die zijn dadelijke bruikbaarheid ontleent aan zijn in 't oog springende noodzakelijkheid, het is tevens een ideaal dat de wijding die zich vroeger naar het bovenaardsche wendde, in beslag neemt voor de bebouwing van de aarde. Ook dit een daadwerkelijk doel: de bebouwing van de aarde ten behoeve van de heele menschheid. De gedachte klinkt ons niet langer fabelachtig. Geesten spannen zich in, harten voelen zich bezield tot de bereiking van dit - droombeeld? - ja, maar dat nu toch, als ware het werkelijkheid, wordt gewild en nagestreefd. Juist in deze ontmoeting van droom en werkelijkheid ligt de trek die we in het vroegere Duitschland, het vaderland van dichters en denkers, zoo hebben bewonderd. Het zou geen wonder zijn als hij juist in Duitschland weer duidelijk kenbaar werd. Op dit oogenblik is Duitschland uitgehongerd. Het is geslagen, gewond, in al zijn harten, in al zijn verstanden. Het moet wel deemoedig zijn. Het moet wel erkennen dat het niets meer alleen kan. Maar het is nu, meer dan eenig ander volk, instaat tot het aangrijpende gebaar, door zijn vertegenwoordiger te Parijs weergegeven: Ook gij, andere volken, gij Frankrijk met name, zijt niet minder machteloos dan wij het zijn; welk ander volk zal voortaan uit eigen kracht zich kunnen handhaven (zelfs Engeland, zelfs Amerika kan het niet!): laten we elkaar de hand reiken! Het is een gebaar dat nooit kon komen

van een welvarend, van een feodaal geregeerd Duitschland. Ik heb met oogen gezien, en een dichter kon niet anders dan erbij schreien, hoe dit Duitschland ondergegaan lag temidden van de ellende. Wat daar ontstaan is, dat is niet een ‘demokratische staat,’ ploertig en verzorgd zooals we ons dat voor en tijdens de oorlog met burgerlijke zelfingenomenheid voorstelden: het is een hongerend volk dat reilt en zeilt naar de behoeften van het oogenblik, dat uit zelfbehoud voortleeft in de resten van zijn gewoonten, het hoofd verward in de flarden van zijn oude en nieuwe denkbeelden, de innerlijke zekerheid haast weggespoeld onder de middelpunt-vliedende wieling van leuzen en leeren. Maar een groot, arbeidzaam en zoo goed het gaat zich groothoudend volk. En een volk met idealiseervermogen. Het zuid-afrikaansche ‘Alles zal reg kom’ zit in de harten, en de beste Duitschers voelen, dat de herbouw van de wereld een taak is, nog grooter, en zeker waardiger, dan de uitbreiding van het duitsche keizerrijk. Wat zij vragen is het recht tot die herbouw. Het recht tot samenwerking met de andere volken. Geef hun voedsel, geef hun armlengte, geef hun gelegenheid hun krachten te gebruiken samen met de onze, tot bereiking van het doel dat de volken begeeren. Verbitter hen niet, zoodat het ‘Hass und Rache bis mein Ende’ dat ik éénmaal hoorde, geen wet wordt voor de verslagenen, een - tenzij gij, andere volken, wijs zijt - gerechtvaardigde wet. Ook in Duitschland, schijnt het me, streven tal van krachten op dit oogenblik uit hun middelpunt - het zwakke, het troostelooze - weg naar de omtrek van ik-verbizondering en verstrooiing. Was vóór en gedurende de oorlog een dichter als Stefan George, een geest van innerlijke binding, een hater van de oppervlakte en een kern van zienerskracht, al een eenzame, en een baak voor de heen en weer zwalkende jongeren, - thans is de drift en de drang naar middelpunt-looze verbijstering zóó groot dat men eer een ontaarde gevoeligheid voor al sneller verschietende indrukken dan een vaste wetgevende bezieling in literatuur en kunst zich ziet uitbreiden. Ook daarin dus de likwidatie van oorlog en voor-oorlog. Nochtans - juist het zoo duitsch aandoende idealiseervermogen van Dr. Dülberg kan het ons bevestigen - is Duitschland het volk,

niet van de oppervlakte-beweging en van de zintuigelijke indrukken, maar van de inwendige bezieling en de bindende idee. Het kan niet anders of in een nieuw geslacht zal zij doorbreken, en het zou geen wonder zijn als zij dan haar vormen ontleende, niet aan de praal van een heerschend keizerrijk, maar aan die sierlooze bond van volken wier doel de bebouwing van de aarde is. Engeland moge aan die bond zijn wereldsche leiding geven, in welk volk woont meer dan in het duitsche de aandrift om zijn plannen uittevoeren, het talent om zijn vraagstukken op te lossen, het idealiseervermogen dat aan zijn arbeid wijding geeft? In welk volk woont meer dan in het duitsche de arbeidskracht van de Volkenbond? -

Noordwijk-aan-Zee.
12 Juni '19.

De gedichten van de voorbijganger
Door
Albert Verwey

De feestweek

I

Het feest drijft weg. De vlaggen wappren.
Ik, nu alleen, herdenk mijn jeugd
Toen onder rood-wit-blauwe banen
Ik aan mijn vaders hand genoot.
Toen waren we allen één. Of kende
Mijn hart geen scheiding? Na dat jaar
Werden de vaderlandsche kleuren
Symbool van burgertwist. De haat
Van landsman tegen landsman gierde
In 't laffe en triomfeerend lied.
Aanstonds klonk antwoord: de eigen taal wel,
Maar andere gezaamheid zong
Ter tarting van gewijde grenzen
Het bovenvolkelijk refrein.
Het bovenvolklijk zingen vulde
Mijn hart almeer. Ik weet niet meer
Nu 't joelen van de volkszang schatert
Of nog mijn hart zijn zin verstaat.

II

De winterschoonheid: rijp en sneeuw,
Lokt mij te loopen langs de landen,
Maar door mijn oogen die zoo graag
Die flonkring zagen, tuurt een vreemde.
Het schoongeordende gebouw,
Hoe ook bouwvallig, waar we in woonden,
Scheurde in zijn grondslag. Eer de vloer
Opnieuw gelegd wordt, eer de wanden
Weer rijzen, dak de pijlers kroont,
Zijn gij en ik in 't moer verlaatnen,
Struiklaars in puin, een horde, blind
Van waanzin, blootgesteld aan vlagen
Van 't noodweer, en wij weten 't niet.
Wij zoeken in ons hoofd de lijnen
Van 't bouwplan, maar wij vinden 't niet.
Deze bouwt zus, die zoo. De gronden
Zwichten. Waan strijdt met waan. Het volk
Roept om een bouwheer. ‘o Mijn Meester!’

III

o Bochtige stroom! - Ik stuur mijn boot
Langs riet en plaat, door geul en kloof,
De rimpelreef die rotsen meldt
Lees ik van ver en mijd hun muur.
Ik ken mijn stroom en weet elk sein
Dat iedre kronkel, iedre pier,
Elk naderende houtvlot geeft:
Ooren noch oogen sluimren ooit.
Ik ken mijn stroom. Ook als de nacht
Hem in onpeilbre nevels hult,
Elk ding een dreiging wordt, elk waas

Bedriegt door niet bestaand gevaar,
Ook dan ken ik mijn stroom, dan meest,
Die in mijn geest geteekend ligt,
En siddringloos, met vaste hand,
Stuur ik op 't innerlijke beeld.
Met zekerheid gelooft mijn ziel
Dat aan het eind haar morgen daagt.

Adel

De zachte stem die in je zingt
Kon ik die lokken met mijn lied
Zij stierf dan in je zwijgen niet
Maar werd een straal die rijst en springt,

Zij werd een zegen voor het land
En een verlossing voor jezelf:
Nu hunkert ze in het star gewelf
Van de gedachte die haar bant.

Want niemand weet als ik het weet
Hoe goed en trouw je je onderwerpt
Aan plicht die met de roede snerpt
En hoe je dag na dag je kweet

Voor die aanbidlijke tiran,
Maar daarvoor iedre zachte wensch
Terugdrong achter de uitingsgrens
Waar hij nochtans niet sterven kan.

Te weinig waag je wreed te zijn
Terwille van een eigen recht:
Uit vrees voor zelfzucht werd je knecht,
Trots vreezend lijd je slavenpijn.

Ik weet niet hoe ik dit verwin:
Voor wie je liefhebt al te goed
Verliest je hart zijn wagensmoed,
Dat ondoorgrondelijk begin

Dat lief leert hebben en nochtans
Zich aan geliefden niet zoo bindt
Of 't offert ze bereid en blind
Aan hooger heil dan levenskans.

Dat heil zingt in je. 't Is de stem,
Niet van één sterflijke persoon
Maar van in elk de menschezoon,
Zooals het kind van Bethlehem

Schoon hem Maria heeft gebaard
Geborene in ons allen is,
En was voordat de duisternis
Door de eerste blik werd opgeklaard.

Dat heil zingt in je. 't Is de klank
Die iedre drang zijn maten geeft,
De toon waar iedre vorm door leeft,
In 't slepend loof de sterke rank.

't Is de adel, die de slag versnelt
Van 't hart dat flauwde zonder hoop
En 't bloed zijn levensvolle loop
Doet aangaan door geen vrees bekneld,

Het uitstort in gestalte en brein,
In stralend oog en zangbre mond,
Niet enkel in 't gezond verbond
Van warme blos en krachtige lijn,

Maar zoo getemd bezield doorgeest
Dat schoonheid oplicht waar het straalt,
Alsof een engel ademhaalt,
Een god, in menschelijke leest.

Adel die moed en vrijheid werkt
En recht geeft koninklijk en groot
Van levensvreugde en stervensnood
Tol te eischen die zijn aard versterkt.

Zijn eindreis

De jonge knaap die uit een neveltijd
Zijn handen reikte in rozige dageraad
Trok door de zonnen en werd hard en ruig
Tot hij de bries dronk van een andre zee.
De dreuning die zijn oor op 't eind vernam
Leek d'eendre en toch een andre als in zijn jeugd.
Uit even wijde verten, maar niet vol
Van menschlijke geluiden zong de golf
Die hij verlangde: een ijle en hooge klank
Die zijn gedachten meevoerde en hem leeg
Van droomen nog een oogwenk stil deed staan
Als voor een laatst gebeuren. Toen bewoog
Zijn lichaam zwaarteloos gelijk een god
Op golven en hij zonk omhoog in licht
Dat om hem brandde en waar hij als een ster
In voortschoot, hupplend als een vlakke steen
Geworpen over 't water, tot in kring
Na kring zich rimpling breidde op de etherzee.

Een nieuw gezang

Kon ik mijn kracht verzamen,
Rein, tot een sterke straal
Van taal,
Ik zou de Dood beschamen,

Die altijd loert en luistert
Of hij wat in ons sterft
Verwerft,
Wat in ons voortleeft kluistert.

Neem aan, Dood, wat moest sterven,
Maar 't leven dat ge liet
Gebiedt
Mijn wil, niet uw bederven.

Ik draag het, onverminderd
Door u, en stort het uit:
Geluid,
Dat ge in zijn vaart niet hindert.

Ziel zijn, en 't altijd blijven,
Tot de uiterste oogenblik
En snik,
Zij de eer van de aardsche lijven.

Door aarde en hemel vinden
Dan zinnen en gevoel
Hun doel,
De geest waait met de winden.

Nochtans - in schomlend walen
Beweeg' hij als 't kompas
Om de as -
Hem blijft één punt bepalen:

Verder dan zonnen, verder
Dan één gevormd begin,
Eén zin,
Eén zichtbre of denkbre Herder,

't Eéne onuitspreekbre, in kolken
Vergaand en als een pluim
Van schuim
Vlagende als licht door wolken.

Als licht door wolken vlagend
Zoo stort zich door de stof
Die dof
Verviel, één Ziel, hem dragend;

Eén leven, 't maatloos wonder
Dat alle kracht doorvloedt,
Doorgloedt,
En elk ding in 't bizonder;

Eén leven, 't uwe en 't mijne,
Dat in en uit ons spreekt
En breekt, -
En dooft, opdat het schijne.

Houd vast dat Eene. Ik zamel
Het aldoor weer tot straal
Van taal.
Ik zing 't, totdat ik stamel...

Het offer

Andre kracht of vrijheid van mijn spreken
Wist ik niet, voor u noch mij, te vinden
Dan die uit de liefde volgt en vreesloos

Naakte waarheid offert aan de goden.
Want wij staan niet, gij en ik, gebonden
Tot weerkeerge dienst om óns te baten,
Maar gezamenlijk tot dienst dier Machten
Die door ons hun eigen heil bewerken.
Zie uw liefste kind: zijn jonge leden
Knevelde ik en schikte 't hout eronder,
En geloof niet als ik 't mes straks ophef
En het vuur leg aan de dorre rijzen,
Dat een engel dan mijn hand weerhouden
Of een bok zijn horens in de struiken
Warren zal tot plaatsvervangend aanbod.
Zie, de waarheid uit onszelf geboren,
Naakt en rein, zal voor onszelf getuigen
En zijn vlam zal opgaan tot den ether.

In de laatste kamer

Kindren die zich zacht bezinnen
Wonen in de laatste kamer.
Elk geluid klinkt aangenamer
Dan in de open lucht, hierbinnen.

Voorplein, open gang van zuilen,
Daaraan grenzende vertrekken,
Vangen klanken die er wekken
Wie zich schuilend niet verschuilen;

Liggen, hoe omgrensd ook, open
Tot het meespel met de menigt,
Die zich scheidt en zich vereenigt
In de hartstocht van haar loopen.

Roep en kreet, gebaar en wending
Planten zich getemperd over:
Ginder zijn ze allicht iets grover
Maar elk sein vervult zijn zending:

De gemeenschap van de velen
Met die uitverkoren weingen
Die de ruimten rond zich reingen
Maar hun tijd met allen deelen.

Doch de kindren in de laatste
Weggebouwde kamer hooren
Niets dat hun gepeins kan storen,
Nergens klank die luid weerkaatste.

Nergens wordt door hen vernomen
Wat de naakte straattafreelen
Scherp doet schrillen op hun spelen,
Dof doet botsen op hun droomen.

Als de stadsgolf op hun muren
Aanzwelt vinden hunne handen
Boeken met verjaarde banden
Waar ze op stille beelden turen;

Al naar het geluid verandert
Dan op deze, dan op gene:
Altijd anders, altijd eene
Is de droomreeks die meandert

Voor hun oogen, en zij blijven
Wijze kindren, zonder 't wenschen
Naar die ééne straal die menschen-
Lijven klinkt aan menschenlijven.

Of bevangt hen 't wenschen? Wenden
In hun handen zij de platen,
Zoekend of ze één ding bezaten
Dat hun oogen nooit nog kenden,

Maar dat toch het bloed doet gonzen
Door hun aren, toch hun oogen
Warm maakt, toch hun nooit bewogen
Slapen smartlijk-dof doet bonzen?

Machtloos pogen! Hun gedachten
Vloeien neer. Hun stille kamer
Hoort niet als de wilde hamer
Van de hartstocht klopt. Zij wachten,

Tot de stilte met gelijke
Golving wijkt voor verre dreuning,
Zacht gejuich, gedempte kreuning,
En hun troost is bij hun rijke

Beelden. Want ook die bevatten
Nu toch meer dan ze aanstonds wisten:
Zooals landschappen uit misten
Blonken droom- en raadselschatten

Zichtbaar. Voor hun klaar begrijpen
Lag 't alleen in wensch beleefde.
Bloesem die in 't licht niet beefde
Won voleinding in dit rijpen.

Nieuwe vormen der arbeidswetgeving[1)]
Door
Is. P. de Vooys

I. Inleiding

Aan de arbeiders zijn ingrijpende sociale hervormingen toegezegd. Reeds alleen daarom begrijpt ieder dat het noodzakelijk is de belofte gestand te doen.

De tijd is er niet naar om daarmee te spotten. Zelfs het traineeren is gevaarlijk. Van uit dit gezichtspunt wordt het urgent, na te gaan wat er met die sociale hervormingen bedoeld is en hoe zij tot stand moeten komen. Het hervormingswerk is niet zoo eenvoudig en gemakkelijk, dat men er van afkomt door het in beginsel te aanvaarden. Er moet over gedacht, er moet voor gearbeid worden om de juiste vormen te vinden, en om deze dan toe te passen. Dit wordt maar al te weinig begrepen. Want was dat wel het geval, dan zou ook ingezien worden hoe van den grond uit misleidend de gedachte is, dat sociale hervormingen als een concessie aan de arbeiders worden gegeven. De sociale hervormingen die in dezen tijd gevraagd worden raken niet alleen de arbeiders, maar de geheele samenleving, en dus alle staatsburgers.

Vergelijkt men onze staatsregeling en onze maatschappelijke orde met een huis waarin nog allen wonen, dan kan men zeggen dat de verbouw van dat huis gevolgen heeft die ieder

1) Dit artikel is vooraf verschenen in het Haagsche Dagblad De Avondpost.

zal moeten ondergaan. Er wordt meer gevraagd dan een ander behang en een ander verfje voor dienstbodenkamer en keuken. De mankementen betreffen heel iets anders en zijn te zoeken in de fundeering. Buiten onze landsgrenzen gingen de fundamenten al scheuren, en met veel geraas en gevaar heeft menige instorting plaats gehad. Wie dat wil voorkomen kan niet tevreden zijn met het bepleisteren van scheuren, en het stutten van verzakkingen. Wie goed heeft opgelet en onbevreesd heeft doorgedacht moet zich voorbereiden op een omvangrijk en moeilijk werk. Veel te veel worden de sociale hervormingen gezien als concessies aan de arbeiders om hen tevreden te stellen. Verkorting van hun werktijd en verhooging van hun loon, met daarenboven uitkeeringen uit de staatskas voor allerlei gevallen, werden en worden toegestaan. De kosten daarvan moeten echter ergens uit gevonden worden. Voor een deel geschiedt het uit belastingen, maar ook deze werken weer terug op de prijsverhooging van allerlei artikelen. Het leven wordt duurder, en in den kringloop dezer verschijnselen moeten de arbeiders opnieuw hoogere eischen stellen. Op goede gronden kan men aannemen dat op deze wijze de éene stap een volgende noodzakelijk maakt zonder dat er van bevrediging sprake is. Integendeel doet de klimmende duurte de ontevredenheid steeds meer toenemen en in wijderen kring om zich heen grijpen. Wij zien dat dagelijks om ons heen geschieden en wij hooren dat menigeen zich afvraagt: waar dat naar toe moet? Die vraag is inderdaad juist gesteld. De stemming waaruit die vraag voortkomt is echter verkeerd en bedriegelijk. Want in die stemming komen tweeërlei elementen voor, die afbrekend in plaats van opbouwend zijn. Allereerst toch is daarin verscholen een verwijt aan de arbeiders dat zij zooveel vragen, en door hunne eischen den maatschappelijken gang van zaken in de war sturen.

En in de tweede plaats komt die stemming voort uit een pessimistische, bijna wanhopige, opvatting van de toekomst. Beide belemmeren al evenzeer dat er met ernst gezocht wordt naar een antwoord op de vraag: waar het naar toe moet? Want zoo er iets duidelijk wordt in deze dagen dan is het dat de arbeiders de tegenwoordige toestanden niet langer kunnen

verdragen. Het is gemakkelijk genoeg te zeggen: zij moesten tevreden zijn en zij moesten begrijpen dat het niet anders kan, en dat er verbetering komt indien zij flink aan den arbeid gaan. Er zijn echter zooveel omstandigheden en feiten die hun dat beletten, en die hen doen verlangen naar wat anders, dat hiermede ernstig rekening gehouden moet worden. Wie dat niet doet, bedriegt allereerst zich zelf.

Wie wat meer wil doen, moet begrijpen dat de arbeiders leiding behoeven, om tot juist inzicht te komen van wat zij willen en wat zij kunnen bereiken. Ontevredenheid is niet per se verkeerd. Het wordt pas een kwaal en een gevaar, indien de ontevredenheid geen doel heeft, en geen weg ziet ter verbetering. Ook indien de ontevredenheid overslaat in nijd en afgunst die verdeeldheid brengt. Wanneer er echter een doel is aangewezen en de wegen daarheen zijn afgebakend dan kan ontevredenheid met het bestaande een kracht worden van scheppende beteekenis.

Daarom is 't tweede element van de tegenwoordig overheerschende stemming, de wanhoop aan de toekomst, te meer verderfelijk. Op zich zelf reeds brengt wanhoop òf tot de heftigheid van onjuiste daden òf tot moeheid, maar wanneer daardoor een groote plicht verzuimd wordt om n.l. aan de stemming onder de arbeiders tegemoet te komen, wordt het tot een schuldig verzuim.

De vraag: ‘waar moet het naar toe?’ dient op een geheel andere wijze voort te komen uit onze gemoedsstemming. Wij leven in een grooten tijd. Groot vanwege de geweldige gebeurtenissen en wereldveranderingen, maar groot ook omdat er van ieder mensch zooveel gevergd wordt. Niet alleen om veel te verdragen, doch om ook onze inzichten te vernieuwen en onze daadkracht tot het uiterste te spannen. De een meer, de ander minder, maar ieder toch voor zijn deel naar evenredigheid van zijn gaven en vermogens.

De groote moeilijkheid schuilt hierin dat wij niet erop voorbereid zijn. Wij waren het al niet vóór den oorlog, en door die wereldverwildering is bovendien veel verloren gegaan aan stoffelijke en vooral aan moreele middelen. Toch is 't noodzakelijk dat ieder zich ervan bewust wordt dat de groote

hervormingen onzer samenleving niet op goede wijze tot stand kunnen komen, door ze dulden en te ondergaan, maar slechts door ze welbewust te willen, en te aanvaarden als een grootsche historische taak waaraan ieder het zijne kan bijdragen.

Het allereerste dat daartoe verdwijnen moet is de vrees. Weinig dingen zijn zóó onwaardig, zóó verzwakkend en boven alles zóó gevaarlijk als de vrees. Ongetwijfeld is die in staat om iemand 'n oogenblik op te jagen uit moede berusting, doch daarop volgt onvermijdelijk de onoverlegde en daardoor meestal verkeerde daad en ten slotte de inzinking tot nog grootere moeheid. Niets bevordert de revolutie zoo zeer als de vrees ervoor. Te verbergen is zij niet, en zij maakt de tegenstanders sterk. De sociale hervormingen, die komen moeten, dienen niet als 't kleinste kwaad beschouwd te worden om erger te vermijden, maar als een werk, waarmede onze beste gevoelens en onze eer, en tegelijkertijd het welzijn onzer geheele samenleving en dat van ons nageslacht gemoeid is.

Het is onjuist te denken dat groote dingen in de maatschappelijke samenleving van zelf opkomen, en slechts onderdrukt of geduld behoeven te worden. Integendeel zijn nieuwe vormen van staatsregeling of bedrijfsleven steeds menschenwerk, dat uiterst moeilijk en bezwarend is omdat de scheppende kracht niet alleen de nieuwe vormen moet voortbrengen maar ze ook tegen velerlei weerstanden moet handhaven en tot ontwikkeling brengen.

In plaats van vrees behoeven de sociale hervormingen geestdrift en daadkracht, die beide moeten voortkomen uit een onaantastbaar geloof in de toekomst. Om de vrees heen verspreidt zich twijfel en verdeeldheid; om de geestdrift alleen kan een dracht en samenwerking tot stand komen.

Geestdrift en daadkracht zijn noodig maar nog niet voldoende. Alle revolutionairen hebben beide eigenschappen in hooge mate doch zij missen dikwijls de eigenschappen die als tegenhangers beschouwd kunnen worden, namelijk inzicht en geduld.

Maatschappelijke hervormingen moeten altijd het resultaat zijn eerner samenwerking van velen. Naar de methode van breken of bersten is niets te bereiken. Zelfs het allerbeste wordt op die wijze weerzinwekkend. Daarom moeten nieuwe denkbeelden

tijd hebben om door te dringen en opgenomen te worden, en te langer tijd naarmate zij meer afwijken van bestaande toestanden of van bestaande overtuigingen. Daarvoor is noodig een inzichtsvol geduld. Maar het inzicht heeft nog een veel wijdere beteekenis.

Dikwijls wordt van den socialen hervormer gevergd dat hij heeft kennis van toestanden, feiten en verhoudingen. Terecht, mits dit niet uitgegeven wordt voor inzicht. Want dit betreft meer dan die kennis, het is half intuitie en half meegevoelen met het maatschappelijk leven om te begrijpen hoe de samenlevingsvormen die altijd door zich geleidelijk wijzigen, op den duur zullen worden. En daarbij aan welke nieuwe vormen zij zich wel en aan welke zij zich niet kunnen aanpassen. Kennis van de feiten en de wetten der maatschappij is te omschrijven en te onderkennen. Inzicht daarentegen kan juist of onjuist zijn; slechts de toekomst kan dat uitmaken. Toch is het van het grootste belang dat ieder zich een zoo goed mogelijk inzicht verwerft, en dat ieder naar zijn beste weten daaraan tracht bij te dragen. Onder wijde kringen der arbeiders bestaat de meening dat slechts uit hunne eigene klasse de krachten voortkomen, die in staat zijn om de maatschappij te vernieuwen. Er schuilt in die opvatting een kern van waarheid, die voor 't verleden gegolden heeft en ook voor de toekomst van kracht zal blijven. Indien men de maatschappij samengesteld denkt uit klassen, dan kan men uit den aard van elke klasse afleiden of de politiek die zij voorstaat gericht is op het behouden of op het radikaal hervormen van bestaande toestanden. Het is toch niet te verwachten dat eene klasse in haar geheel tegen haar eigene belangen zal optreden. Onjuist is het echter, of in elk geval misleidend, aan te nemen dat het zelfde geldt voor politieke partijen, die niet op den grondslag eener klassevertegenwoordiging staan, zooals dat b.v. wel het geval is met eene arbeiderspartij. Verwerpelijk en onverdedigbaar wordt bovendien de opvatting dat alle niet-arbeiders behooren tot wat genoemd wordt de ‘reactionnaire massa,’ indien dit persoon voor persoon wordt doorgevoerd. Practisch kan dat niet geschieden, en om toch den schijn van deze opvatting te redden wordt dan het begrip van wat arbeiders zijn, uitgebreid tot ‘arbeiders met

hand en hoofd.' Het is echter loyaler te erkennen dat in theorie de maatschappij gezien kan worden als de strijd van klassen, waarbij de eene ondergaat en de andere opkomt, zoodat de eene het verleden en de andere de toekomst verdedigt, maar dat in de werkelijkheid die klassenverdeeling der maatschappij niet scherp is af te bakenen, omdat er geleidelijke overgangen zijn. Bovendien dat er in alle klassen individuen zijn en wel de meest beteekenende persoonlijkheden, die in staat zijn tot een ethische en scheppende zelfstandigheid van oordeel en daad. Daarom behoeft de wensch naar diep en helder inzicht in de veranderingen onzer maatschappij die komen zullen, maar toch gemaakt moeten worden, zich niet te beperken tot arbeiders. Het is en blijft voor ieder noodzakelijk; allereerst voor hen die aangewezen zijn de arbeiders te leiden, maar niet minder voor ieder die behalve voor zijn eigen belangen zich ook voor die der samenleving verantwoordelijk gevoelt om zich inzicht te verschaffen over de vraag: waar moet dat naar toe?

Wanneer die vraag niet zuiver een uitroep is van verbazing, ergernis en veroordeeling, doch bedoeld is om er een antwoord op te verkrijgen, zal men van allerlei zijden daarop hooren: naar 't socialisme, of naar socialisatie.

Dat antwoord is voor overtuigde socialisten vanzelfsprekend zonder daarom afdoende, dat wil zeggen helder en duidelijk te zijn. Maar ook van velen die óf aan 't socialisme vijandig óf eraan onverschillig waren, kan men hetzelfde antwoord hooren, zonder dat zij van plan zijn er zich bij neer te leggen, laat staan het ermee eens zijn. Voor hen zijn het juist de sociale hervormingen, die het socialisme moeten voorkómen. Maar wat is er dan met die sociale hervormingen bedoeld? En wat met socialisme en socialisatie? De tijd is te ernstig om formules, namen of leuzen te geven in de plaats van inzicht. Zij die arbeiders willen afhouden van wilde plannen moeten dan toch duidelijk maken wat zij hen in 't vooruitzicht kunnen stellen. En zij die als de S.D.A.P. in 't slot van hare resolutie voor 't Paaschcongres ieder aanmanen om de historische noodzakelijkheid van het socialisme te aanvaarden, dienen dan toch ook te zeggen hoe die historische noodzaak zich moet voltrekken.

De historie stelt een taak, en die taak is te begrijpen uit

verschillende problemen, die door de Regeering van welke samenstelling dan ook, moeten worden opgelost. Men kan dat onder andere ook opvatten als het zoeken van nieuwe vormen voor de arbeidswetgeving, wanneer namelijk die arbeidswetgeving begrepen wordt als een wettelijke regeling van alles wat den maatschappelijken arbeid betreft. Het is in dien zin dat in de volgende twee deelen besproken zal worden welke nieuwe vormen der arbeidswetgeving de onderdeelen en te gelijk de middelen kunnen zijn voor ingrijpende sociale veranderingen.

Daar deze zich noodzakelijk moeten aansluiten bij de sociale wetgeving zooals die zich sedert een halve eeuw heeft ontwikkeld, zal onder II een korte samenvatting van de beteekenis der sociale wetgeving worden geschetst. In III zal dan verder getracht worden de problemen aan te geven, van welker practische oplossing de verdere ontwikkeling der maatschappij afhangt.

II. De ontwikkeling der sociale wetten.

Het was steeds belangwekkend de geschiedenis der sociale wetgeving te lezen. Nu is dat niet minder het geval. De tegenwoordige stand van het arbeidersvraagstuk dwingt iedereen te letten op de macht der arbeidersklasse. En zooals het interessant is de jeugdhistorie te onderzoeken van groote mannen, zoo is het niet minder leerzaam om te zien hoe die arbeidersklasse ontstond en zich ontwikkelde. De totstandkoming der eerste arbeidswetten geeft daarvan een boeiende voorstelling. Want de noodzakelijkheid dier wetten werd altijd betoogd door een schets te geven van den toestand der arbeiders, en van de voorwaarden waaronder zij werkten. Ellendig en hulpeloos waren zij toen, zoodat de regeeringen gedwongen werden beschermend op te treden. Arbeidersbescherming heette dan ook de eerste poging tot regeling van den maatschappelijken arbeid door de wet. En toch voelt men dat achter de ellendige en hulpelooze massa een macht lag verborgen, de macht van wanhopig verzet, die weliswaar nog niet gevreesd werd, maar die toch begon zich te doen gelden, zij 't ook alleen doordat zij de aandacht vestigde op de onhoudbare arbeidersverhoudingen. Het is niet de bedoeling

om uitvoerig te schetsen hoe in de vorige eeuw in verschillende landen, en ook bij ons, de sociale wetgeving tot stand kwam; noch ook om te beschrijven welke vormen die arbeidswetgeving geleidelijk aannam. Ongetwijfeld is het nu ook belangwekkend, maar ons doel is om te trachten aan te geven welke nieuwe vormen de arbeidswetten zullen gaan aannemen. Niet het verleden doch de toekomst houdt ons bezig. De oorlog met zijn geweldige invloeden op het maatschappelijk leven heeft een kentering gebracht. Ieder gevoelt dat nieuwe banen moeten worden ingeslagen. Het is echter onjuist aan te nemen dat daardoor opeens al het oude vervalt en geheel en al geschiedenis is geworden.

Houdt men een oogenblik vast aan dit beeld van de nieuwe banen, dan weten wij dat de verschillende wegen tusschen dorpen en steden, die goed genoeg waren voor voetgangers en eenvoudige rijtuigen, thans niet langer voldoen voor de moderne vervoermiddelen. Alles beweegt zich drukker, sneller en dikwijls langs andere en kortere wegen. Nieuwe banen zijn er noodig niet alleen voor spoorwegen maar ook voor auto's, fietsen en vrachtwagens. Ondertusschen volgen deze echter ook de oude banen. Het beeld dat de weg ons oplevert verandert daarmee van aard. Hoe verwonderd zou de dorpsbewoner van vijftig jaar geleden zijn, wanneer hij thans op een Zondag den Wasschenaarschen weg bewandelde.

Op gelijksoortige wijze gaat het met de maatschappelijke maatregelen, en in 't bijzonder ook met die der arbeidswetgeving.

Nieuwe banen zijn er stellig noodig, omdat ingrijpender bepalingen sneller tot stand moeten komen. De oude worden echter niet verlaten. In zekeren zin blijven zij de richting behouden en aangeven, mits men niet vergeet dat ondertusschen de karaktertrekken ervan zich bijna ongemerkt wijzigen. En dit laatste is van niet minder, misschien wel van grooter belang dan de volledig nieuwe plannen die ontworpen worden. Vandaar dan ook dat het voor een juist inzicht in de nieuwe vormen der arbeidswetgeving onvermijdelijk is de ontwikkeling der oude vormen, ten minste in de hoofdtrekken, te leeren kennen.

Tweeërlei karakter kan aan de arbeidersbescherming van een vorige eeuw worden toegekend, een filantropisch en een sociaal-hygiënisch. Het eerste ging geleidelijk in het tweede over. Mede-

lijden met- en moreele verontwaardiging over- het harde lot der jonge kinderen en der afgesloofde vrouwen, die in de eerste nog slecht ingerichte fabrieken van het midden der vorige eeuw van den vroegsten morgen tot den laten avond moesten ploeteren, bracht den wetgever tot de eerste pogingen ter bescherming. Ergerlijke misstanden waren het die met kracht moesten worden uitgeroeid, door den fabriekarbeid te verbieden voor kinderen onder de 12 jaar en den arbeidstijd te beperken voor de oudere kinderen en de vrouwen tot 11 uur per dag. Toch zijn die 11 uur nog lang, wanneer slechts bedacht wordt dat het beteekende om zes uur 's morgens te beginnen en om zeven uur 's avonds te eindigen met daartusschen twee keer een half uur en een keer één uur rust. En dat voor kinderen in hun eersten groei en voor vrouwen die bovendien nog heel wat huiswerk te verrichten hadden! Dat alles buiten die grenzen verboden werd is nog maar een uiterst beperkte uitroeiing van kwellingen die terecht den naam van afbeuling verdienden.

Het aannemen van dergelijke wetten en vooral ook haar doorvoering is niet zonder strijd gegaan. Tegenover de filantropen werd het belang der industrie geplaatst, die de macht was waardoor het geheele land tot welvaart moest worden gebracht. De ervaring leerde echter al spoedig dat dit belang niet geschaad doch integendeel gebaat was met de eerste sociale wetten. Daardoor kon een nieuwe overtuiging zich over de wereld baan breken, nl. dat een gezonde en krachtige arbeidersbevolking aan de industrie en daardoor ook aan 't geheele land ten goede kwam.

Niet meer alleen de erbarmelijke personen uit de onderste lagen der arbeidersklasse moesten en mochten beschermd worden. Het ‘arbeidsvermogen in den boezem der natie’ zooals Dr. A. Kuyper het later zou noemen, is niet te meten aan het aantal mannen, vrouwen en kinderen die te werk gesteld worden en aan het aantal uren dat zij in de fabrieken en werkplaatsen vertoeven. Meer en veel meer komt het aan op hunne gezondheid, hun kracht, hunne opleiding en hunne bekwaamheid. Door die te verhoogen kon het gemis der jonge kinderen en de verkorte arbeidsduur ruimschoots worden vergoed. Het persoonlijke welzijn der arbeiders bleek niet in strijd te zijn mer het belang

der productie, maar integendeel een der noodzakelijke grondslagen voor een bloeiend en krachtig bedrijfsleven. Deze overtuiging gaf aan de arbeidersbescherming een sociaal-hygiënisch karakter. Er moest gezocht worden op welke wijze en tot welke grenzen de lotsverbetering der arbeiders het dubbele voordeel bracht, dat armoe en ellende verminderde en toch de industrie vooruitging. Ook dit laatste was voor de arbeiders van niet geringe beteekenis. Want de ervaring leerde dat door een bloeiende nijverheid de loonen konden stijgen, terwijl tegelijkertijd de prijzen der producten daalden, zoodat de koopkracht van het loon toenam. De arbeidersbescherming kreeg daardoor een grootere ruimte vóór zich dan de 11-urige arbeidsdag van vrouwen en kinderen, de verboden fabrieksarbeid beneden 12 jaar en de allereerste bescherming van arbeidsters als moeders en van haar zuigelingen.

Lotsverbetering der geheele arbeidersklasse was niet langer een filantropisch droombeeld, maar een geleidelijk groeiende werkelijkheid, wier groei doelmatig bevorderd en versneld kon worden. Deze taak werd, zoodra er kans van slagen was, allereerst door de arbeiders zelve ter hand genomen, daarbij gesteund door vele buiten hunnen kring staande goedgezinden. Maar ook voor de sociale wetgeving was een taak aangewezen. Zij had het geheele proces ter verbetering te ondersteunen. Hoe is dit gedacht, en hoe is dit uitgevoerd? Men kan niet zeggen dat daarvoor een volledig systeem of een volledig plan is gebruikt. In bijna alle landen is de sociale wetgeving meer en meer gekomen onder den invloed van een opportunistische politiek, veroorzaakt door een aanwassende machtsontwikkeling der politieke arbeidersbeweging.

Toch is het mogelijk om in de verbrokkelde stukken arbeidswetgeving één systematisch geheel te zien, waarvan al naar de omstandigheden in 't eene land het ééne, in 't andere land een ander stuk werd verwezenlijkt.

De bedoeling der sociaal-hygiënische arbeidersbescherming kon geen andere zijn dan dat aan de arbeiders een minimum stoffelijk bestaan werd gegarandeerd, en dat onder de verbeteringen die het grootste deel der arbeiders reeds verworven had een grendel geschoven werd om den teruggang te voor-

komen. Onder gunstige omstandigheden had de arbeidersklasse het een en ander verkregen of verworven. Zij was echter niet sterk genoeg om dat te handhaven indien de toestanden weer een ongunstige keer namen.

Een overgang van de filantrophische naar de sociaal-hygiënische wetgeving vormt de bescherming van den individueelen arbeider tegen ongeval en ziekte. Ook wanneer zijne arbeidsvoorwaarden vrij gunstig zijn, kan een ongeval of ernstige ziekte op eens een eind maken aan zijne vooruitzichten. Verzekering tegen de geldelijke gevolgen is nog niet voldoende. Er moet door een krachtig toegepaste fabriekshygiëne ook voorkomen worden dat het bedrijf ongevallen en ziekten veroorzaakt. Tot de ziekte kan ook gerekend worden de invaliditeit die er een gevolg van is.

Gezondheid en kracht beteekenen echter nog iets anders dan het ontbreken van ongeval of ziekte. Door beperking van arbeidsduur, en door een loon dat in staat stelt tot een behoorlijke voeding, kleeding en huisvesting kan nog veel meer bereikt worden dan door wetten voor de veiligheid. De lichamelijke gezondheid is geen negatief maar een positief goed, dat een zekere maat bereikt moet hebben om daarop te kunnen doen opbloeien eene intellectueele en moreele gezondheid. Deze aanduiding brengt ons direct in een hoogst belangrijk maar uiterst moeilijk probleem, dat aan den ingang van een nieuwen tijd tot oplossing dringt. Het sociale probleem stelt toch niet langer als in de vorige eeuw tot taak om de ergste armoede te doen verdwijnen, maar boven alles om voor de groote menigte den arbeid te maken tot een vreugde inplaats van tot een last. Zoodra de ergste physieke kwalen voor de arbeiders zijn opgeheven, komen de moreele kwalen aan de orde. Gezonde arbeiders leveren beter werk dan ondoorvoede en slecht behuisde, gekleede en met zorgen belaste werklieden. Maar meer nog wordt hun arbeidsvermogen verhoogd wanneer zij met lust in den arbeid bezield zijn. Algemeen wordt begrepen dat die niet zoo hoog was als noodig is om voor de geheele samenleving de beste en ruimste productie te verkrijgen. En ziet hier nu een dilemna waarvoor de maatschappij is blijven steken. De arbeidstijd werd niet sterker verkort en het loon niet belangrijker verhoogd omdat de arbeiders slechts onder den dwang van

deze beide zich inspanden. Maar omdat dit zoo was werd de arbeid nog steeds en in voortdurende mate gevoeld als een *loonslavernij*. In elk geval is in de laatste vijf en twintig jaar de werktijdverkorting en de loonsverhooging zóó langzaam gegaan dat de wetgeving die dit proces zou hebben moeten ondersteunen bijna niet vooruitkwam. De plannen tot invoering van een wettelijken tien-urigen arbeidsdag bleven weifelend staan voor de beslissing, zoowel in het buitenland als hier. En de loonwetgeving, die zou moeten aangeven wat het minimum was, dat kon gelden als een 'behoorlijk loon' of zooals de Engelschen het uitdrukten: 'fair wages' kon niet tot ontwikkeling komen. Er was wel een begin, b.v. in Engeland voor de mijnwerkers, en voor de huisindustrie, of b.v. in ons land bij de bepalingen omtrent minimum loonen in de bestekken en in de reglementen der arbeidsbeurzen, maar daarop is niet doorgegaan. Wel kwamen in de arbeidswetgeving twee andere onderwerpen aldoor duidelijker en dringender naar voren n.l. de zorg voor arbeiders die buiten hun wil en schuld tot armoede geraakten, zonder dat ongeval of ziekte hiervoor de oorzaak was. Dit geschiedde bijna als regel voor alle arbeiders wanneer zij oud werden. Zij hadden nooit kunnen sparen of zorgen voor den ouden dag en wanneer die aanbrak waren zij op hulp van anderen aangewezen. Het vooruitzicht daarvan drukte een stempel van minderwaardigheid op hun bestaan, en kweekte mismoedigheid of zorgeloosheid. Ouderdomspensioen is de erkenning dat de arbeider een lid is van de samenleving, die voor hem zorgt. Behalve door ouderdom kon ook door werkloosheid armoede in 't gezin doordringen, en alle met moeite verworven voorspoed te niet doen. Wat door besparing werd verkregen aan huisinrichting en kleeding moest dan opgeofferd worden. Erger was echter de kwaal der werkloosheid omdat daardoor ook maar al te veel verloren ging wat aan betere arbeidsvoorwaarden werd verkregen. Een groot aanbod van werkloozen om arbeid te verrichten drukte het loon terug naar lager peil.

Zeker was werkloosheid voor menig arbeider veroorzaakt door laksheid of onvoldoende bekwaamheid om van slechtere eigenschappen niet te spreken, maar voor allen, ook voor de ijverigsten en bekwaamsten bestond dezelfde bedreiging indien er

slapte kwam of nog erger een crisis. Bij hunne pogingen om zich tegen de werkloosheid te verweren moesten de arbeiders steun verkrijgen van wettelijke regelingen en instellingen. Evenmin als tegen 't ouderdomspensioen kon daartegen 't bezwaar ingebracht worden dat tegen hooger loon of korter werktijd bestond, dat n.l. de productie en dus het totale maatschappelijke inkomen erdoor zou achteruitgaan.

Sociaal-hygiënisch was het voor de samenleving noodzakelijk in te zien dat ouderdomsarmoede en werkloosheidarmoe voor alles maatschappelijke kwalen waren, die zoo zeer met de gemeenschapsgedachte in strijd zijn, dat ze niet langer geduld konden worden.

't Was echter verre van eenvoudig om goede, dat is doeltreffende geneesmiddelen te vinden. Vandaar dat men zich tevreden stelde met pijnstillende middelen.

Niet te ontkennen viel echter dat de sociaal-hygiënische arbeidswetgeving, die zich een gezonde arbeidersklasse en een gezonde maatschappij ten doel moest stellen, nog voor zij systematisch tot verwerkelijking ging komen, reeds van karakter ging veranderen.

Sociaal-economische kenmerken gingen zich vertoonen, dat wil zeggen de maatschappij zou door gezond te worden in hare geheele structuur veranderen. Niet meer bescherming van ellendige arbeiders, later van onvoldoend arbeidsvermogen, maar hervorming der maatschappij op den grondslag van den arbeid van allen en voor allen werd een taak die door wettelijke regelingen en inrichtingen zou en zal moeten worden vervuld.

III. De problemen van thans.

De nieuwe periode voor de arbeidswetgeving wordt gekenmerkt, doordat met een grooten sprong de verhoudingen en de toestanden in de maatschappij gewijzigd zijn. Het duidelijkst blijkt dat in de landen die den oorlog gevoerd hebben. De neutralen ondervinden daarvan ook den invloed omdat wel de staten maar niet de deelen der Europeesche maatschappij door scherp getrokken grenzen te scheiden zijn. In een voordracht Kapitaal en Arbeid (De Beweging van 1 Juni 1919) heb ik uit-

voerig toegelicht hoe door den oorlog de macht der arbeiders moest toenemen en de beteekenis van de kapitaalbezitters verminderen. Dit verschijnsel vertoont zich zoowel bij de geallieerden, alsook bij de volken van midden- en oost-Europa, zij 't ook op verschillende wijze. Getemperd en misschien zelfs teruggedrukt verschijnen de eischen der geallieerde arbeiders in het program der commissie voor arbeidswetgeving van de vredesconferentie te Parijs, dat aldus in 9 artikelen is samengevat:

1. '*Menschelijke arbeid* mag noch in beginsel, noch feitelijk gelijk worden gesteld aan koopwaar.

2. Aan alle werkgevers en arbeiders wordt het *recht van aaneensluiting en vereeniging* gewaarborgd voor alle doeleinden, die niet in strijd zijn met de wetten.

3. Geen *kind* mag voor zijn 14^{e} jaar in industrie of handel werkzaam zijn, zulks om de ontwikkeling van zijn krachten en zijn onderricht te verzekeren. Tusschen 14 en 18 jaar mogen jongens en meisjes slechts gebruikt worden voor arbeid, die met hun lichamelijke ontwikkeling in overeenstemming is te brengen en onder voorwaarde dat hun beroepsopleiding en algemeene ontwikkeling verzekerd blijft.

4. Iedere arbeider heeft recht op een loon, dat hem een levensstandaard, overeenkomstig de beschaving van zijn land en zijn tijd verzekert.

5. Zonder onderscheid van *geslacht* moet *gelijk loon* worden betaald voor arbeid, gelijk naar hoeveelheid en soort.

6. Er wordt voor alle arbeiders een *wekelijksche rustdag* ingevoerd, bij voorkeur op Zondag. Indien dit onmogelijk is, moet een overeenkomstige rusttijd op een anderen dag worden toegestaan.

7. De *arbeidstijden* in de industrie worden beperkt en teruggebracht tot de basis van *acht uren per dag* of 48 uren per week behalve voor de landen, waar de gesteldheid van het klimaat, de gebrekkige ontwikkeling van de organisatie der industrie of andere bijzondere omstandigheden, tot een aanmerkelijk verschil in nuttig effekt van den arbeid leiden. Voor deze landen zal de internationale arbeidskonferentie de grondslagen aangeven, welke bij benadering gelijk moeten zijn aan de bovengenoemde.

8. *Buitenlandsche arbeiders,* die wettelijk in een land zijn toegelaten, alsmede hun gezin, zullen in alles wat verband houdt met hun arbeidsomstandigheden en sociale verzekering, recht hebben op dezelfde behandeling als de onderdanen van het land, waarin zij verblijf houden.

9. Alle staten moeten een *arbeidsinspectie* inrichten, om te verzekeren, dat de wetten en bepalingen, betreffende de bescherming der arbeiders worden toegepast. In dezen dienst moeten *vrouwen* worden opgenomen.'

In Rusland, Hongarije, Oostenrijk en Duitschland staat daar tegenover de onmiddellijke invoering van den achturigen arbeidsdag, de sterke opvoering der loonen en de eisch tot socialisatie der bedrijven.

Ook in ons land wordt de nieuwe periode ingeluid door de wettelijke regeling van den achturigen arbeidsdag.

Wat uit dit alles sterk naar voren komt is de wijziging van het karakter der arbeidswetgeving. Doordat deze vooral sociaal-economische beteekenis verkrijgt, blijft zij niet langer eene *bescherming* van de personen uit de arbeidersklasse, die zich zelve niet verweren konden, en wordt die wetgeving *hervormend voor de geheele maatschappij.* In het vorig artikel is reeds aangegeven hoe die karakterwijziging bezig was zich te voltrekken, al ging het langzaam en aarzelend. Vandaar dan ook dat de nieuwe vormen zich kunnen aansluiten bij de regelingen zooals die reeds vroeger zijn voorbereid en allereerst betrekking zullen hebben op de werktijdverkorting en de loonen. De opschuiving die daarbij plaats vindt is echter van ingrijpenden aard, en men bedriegt zich zelf indien niet ingezien wordt welke gevolgen daaruit zullen voortvloeien en welke consequentie's ermede verbonden zijn. Er is namelijk een logisch en dwingend verband tusschen het Parijsche program en den revolutie-eisch der socialisatie. Om dit te begrijpen lette men slechts op art. 4 dat aan ieder arbeider een recht toekent, en wel een recht op een levensstandaard overeenkomstig de beschaving van zijn land. Bij eenig doordenken blijkt hoeveel daaraan vast zit. Allereerst sluit het in een *recht op arbeid.* Wie werken wil, moet ook werkgelegenheid verkrijgen en natuurlijk naar den aard van opleiding en geschiktheid. Bovendien moet daaraan een

loon verbonden zijn dat een levensstandaard verzekert. Het wil dus niet zeggen dat het loon in geldswaarde uitgedrukt hoog genoeg moet zijn. Ook de koopkracht van het geld-loon komt erbij te pas. Er moet dus gezorgd worden dat alles wat de arbeider voor het handhaven van zijn levensstandaard noodig heeft, n.l. een behoorlijke woning, degelijke kleeding en voeding, wat de prijzen daarvan betreft, binnen zijn bereik valt.

Hieruit volgt dat de wetgever die voldoen moet aan het Parijsche program niet kan volstaan met het bedrijfsleven te dwingen voor wat betreft den arbeidstijd doch dat ook op de prijzen der producten invloed uitgeoefend moet worden. Want deed hij dit niet, dan stijgt met het loon de prijs van wat voortgebracht wordt, misschien zelfs nog in sterkere mate door de arbeidstijdvermindering, en moet dit weer door nieuwe loonsverhooging gevolgd worden, zonder dat de arbeider bij dit spel iets baat vindt.

Dit is geen theorie, daar ieder het verschijnsel in den oorlogstijd nauwkeurig heeft kunnen waarnemen. De bemoeiing van de Regeering met de prijzen is echter niet zoo eenvoudig. Ook dat leerde de ervaring, en het sterkst in landen als Duitschland en Oostenrijk. Juist op die ervaring berust de populariteit die de leuze der socialisatie aldaar genoot. In wezen komt die leuze toch hierop neer, dat de Regeeringsbemoeiing met de prijzen niet opgeheven maar verscherpt moet worden, en wel in tweeërlei opzicht. Allereerst zal de Regeering niet alleen prijzenvoorschriften moeten geven, maar in het bedrijf zelve moeten ingrijpen door toezicht en aanwijzingen. In de tweede plaats zal de mogelijkheid van een plotselinge en onevenredig hooge winst als gevolg der prijsregelingen (de welbekende oorlogswinst), geheel moeten worden afgesneden. Wanneer ook in ons land de stemming gevolgd wordt die van de Regeering vergt dat zij de prijzen laag houdt en goederen naar billijkheid distribueert en die tevens aan de oorlogswinst haar critiek niet spaart, kan men zich eene voorstelling maken van den oorsprong en de beteekenis der socialisatie-leuze.

Dat er nog meer samenhang is tusschen wat in Parijs en wat in Weimar in 't begin van dit jaar werd opgesteld, blijkt uit art. 1 der Duitsche socialisatie-wet, die aan ieder arbeider

met behoud zijner persoonlijke vrijheid een recht op arbeid of anders eene behoorlijke schadeloosstelling waarborgt.

Hiermede kan volstaan worden om duidelijk te maken dat de nieuwe arbeidswetgeving beteekenen moet sociale hervorming en wel een zoo diepgaande hervorming, dat zij als eene revolutie kan worden aangeduid, indien daarbij niet gedacht wordt aan gewelddadig optreden of plotselinge veranderingen. Deze laatste zijn trouwens onmogelijk. Wel kan snel afgebroken worden, vooral wanneer de moderne wapenen erbij te pas komen, maar met kanonnen, machinegeweren en granaten kan men nimmer opbouwen. Dat eischt een plan en tijd om het plan uit te voeren. De nieuwe arbeidswetgeving kondigt zich voorloopig nog alleen aan in den vorm van leuze en eischen. De practische vormen ervoor moeten nog gevonden worden, of ten minste nog nader uitgewerkt. De aankondiging der eischen geschiedt echter met zooveel ernst en kracht, dat het zoeken naar de nieuwe vormen niet uitgesteld kan en mag worden. Anders is het gevaar niet denkbeeldig dat met de afbraak reeds wordt begonnen. Voor de werktijdverkorting is de vorm het eenvoudigst. Dat ligt trouwens voor de hand. Korter werken en vroeger ophouden met den arbeid kan onmiddellijk ingevoerd en voorgeschreven worden. Dat hierbij echter ook tegen onnoodige afbraak gewaakt moet, bewijzen de ingewikkelde regelingen der nieuwe Arbeidswet van minister Aalberse in niet minder dan 99 dikwijls uitvoerige artikelen.

Moeilijker wordt de oplossing der kwestie van het loon, waarbij direct te onderscheiden is de geldswaarde van het loon en de koopkracht. Eene aanwijzing van loonbedragen voor alle bedrijven in de wet is om tweeërlei redenen onuitvoerbaar. Men kijke b.v. eens in de regelingen voor gemeentewerklieden en beambten. De behandeling van de verordeningen daarvoor in gemeenteraden is een voldoende waarschuwing. Daarbij komt echter dat in de loonen veranderingen moeten plaats vinden, en dat de wijzigingen, vooral in dezen tijd, soms heel gauw urgent worden. Er is echter reeds een weg gebaand, n.l. die van het collectieve arbeidscontract, en de daarmede verbonden commissie's of raden voor vaststelling en wijzigingen van loontarieven. Daarvoor kan een wettelijke regeling opgemaakt wor-

den, die bevoegdheid tot loonbepalingen verschaft, maar toch ook tegelijk die bevoegdheid in het belang der verbruikers beperkt en onder controle stelt. Eensdeels uitbreiding en versterking van de meer en meer ingang vindende practijk der collectieve contracten, doch anderdeels een toezicht op den groei dezer ontwikkeling, zal in de naaste toekomst ongetwijfeld een der belangrijkste onderdeelen van de arbeidswetgeving worden.

Daardoor is tegelijkertijd aangegeven in welk opzicht de vorm der arbeidswetgeving een fundamenteele wijziging zal ondergaan. Tot nu toe heette het: verboden is om....enz. of m.a.w. gij zult dit of dat moeten *nalaten.* In de plaats daarvan zullen bepalingen komen aangeven dat eene of andere handeling, op deze of geene wijze *gedaan* zal moeten worden. Met andere termen zullen de *strafwetten* veranderen in *organieke wetten*, die instellingen en inzichten organiseeren en leiding geven. Dit ligt ook reeds in het hervormend karakter der nieuwe arbeidswetgeving opgesloten, want hervormen beteekent vooral reorganiseeren en organiseeren. Van grootere waarde nog als voor de loonbepalingen wordt dit voor twee belangrijke onderdeelen van de taak, die de wetgever in de toekomst op zich zal moeten nemen.

Allereerst voor alles wat te dienen heeft om de koopkracht van het geldloon zoo hoog mogelijk te houden of op te voeren, d.w.z. de prijzen der levensbehoeften bij gewaarborgde kwaliteit zoo laag als doenlijk is te maken, ten einde daardoor aan de loonstijgingen en de daarmee gepaard gaande stakingen haar verontrustenden en verwarrenden invloed te ontnemen. Daarnaast echter om het recht op arbeid dat aan alle andere sociale bepalingen eigenlijk pas volle waarde verschaft zooveel mogelijk te verwerkelijken, zonder de maatschappij een onnoemelijke schade te bezorgen door wat als een recht op luiheid zou kunnen worden aangeduid.

Wanneer men deze beide onderdeelen van een nieuw arbeidsrecht zou kunnen aanduiden als *socialisatie* zal ongetwijfeld bij velen de schrik voor dit woord kunnen vervallen. Vooral wanneer nog daarbij gevoegd wordt dat het doel van beiderlei bepalingen zal moeten zijn om de vreugde aan- en de toewijding tot den arbeid te herstellen en op te voeren.

Het is maar al te duidelijk dat dit niet zonder meer door een wet kan worden voorgeschreven, alsof met het voorschrift de toestanden veranderen. De nieuwe arbeidswetgeving kan alleen voor een scherp gesteld doel de middelen en de organen trachten te scheppen. De levende en actieve geest die daarvan gebruik zal moeten maken dient te komen uit den boezem der natie zelve, en zal door ervaring over een vrij lang tijdperk moeten groeien in omvang en kracht. In zekeren zin is het dus toekomstmuziek, die ik aankondig. Maar dat wil niet zeggen dat het is een ‘fantasia’ of een ‘traümerei’. Het tegendeel is het geval. De vormen, waardoor de wetgever aan de sociale evolutie nieuwe banen kan openen, teekenen zich voor een goed opmerker reeds af, en zijn reeds bezig hier en daar te ontstaan.

Ik wijs allereerst op wat reeds een naam verwierf n.l. de bedrijfsdemocratie, dat is de deelneming van vertegenwoordigers der arbeiders uit eene onderneming aan de bedrijfsleiding, en verder op vertegenwoordiging van regeering, arbeiders en verbruikers in machtige monopolistische ondernemingscombinatie's als syndicaten en trusts. Ik wijs ook op de groote gemeente- en staatsbedrijven, en op de ijverige pogingen om deze los te maken van de remmende en bedervende invloeden van bureaucratie en politiek.

En voor wat betreft de verwezenlijking van het recht op arbeid, is het nuttig in te zien dat dit de keerzijde is van alle pogingen tot het beperken der werkloosheid en de bestrijding van hare nadeelige gevolgen. Wat hiervoor reeds gedaan werd en nog in wording is, zij 't nog als een jong plantje, laat zich zien in de arbeidsbemiddeling, de bemoeiïngen van alle overheidsorganen met verschaffing van werkgelegenheid en de verzekering tegen werkloosheid.

Alleen reeds het opgesomde opent voor den wetgever een ruim veld van bemoeiingen waardoor niet alleen afgebroken, maar ook in allerlei richtingen en met de medewerking van veelzijdige toewijding en arbeidslust gebouwd kan worden aan een nieuwe toekomst. Elk der opgesomde onderwerpen: de regeling en aanpassing der collectieve arbeidscontracten in een behartiging van 't algemeen belang: de organiseering van eene

arbeidersvertegenwoordiging in de bedrijfsleiding; toezicht op de prijzenregeling van verbruiksartikelen; uitbreiding en reorganisatie van overheidsbedrijven: de inrichting, uitbreiding en regeling van een werkloosheidszorg: zou op zich zelf een uitvoerige bespreking waard zijn. Maar meer nog dan eene bespreking, een diepgaand onderzoek naar doelmatige vormen. En weer meer nog dan dit de organiseerende geest die samenwerking weet tot stand te brengen en weerstand te voorkomen.

Want de nieuwe vorm der arbeidswetgeving die organiseerend en hervormend voor de geheele maatschappij zal moeten werken, is niet eenvoudiger en gemakkelijker dan de vroegere vorm van het verbod met straf bedreiging. Integendeel is het hanteeren en het uitdenken ervan veel ingewikkelder en moeilijker. Zonder toewijding, zonder bezieling, zonder geloof aan de toekomst zal het slechts armzalig gepeuter blijven. Want om het ten slotte nog eens duidelijk te zeggen, de vorm eener organisatie hoe goed ook bedacht en in elkaar gezet blijft dood en ledig, indien daarin niet de geest tot uiting en ontplooiing komt die door de verwarring en verdwazing van dezen tijd heen reeds nu een betere samenleving ziet opdagen.

Die geest wordt niet door een wet, eene regeering of een parlement gemaakt; hoogstens geleid. Aan het vormen van dien geest heeft ieder het zijne bij te dragen, door zijn inzicht te versterken en te verhelderen, en vooral door allen angst voor de toekomst te verbannen, en te vervangen door een energie-wekkend geloof dat wij een grooten tijd beleven en in 't belang der komende geslachten ons dien tijd waardig hebben te toonen.

Omtrekken
Door
H. Marsman

De twee schilders

De eerste:
Leven is roode roes
den gekneden door wind en vrouw...
Zòn, gele liefde,
die zij klokkend slurpen -

De tweede:
Maàn, groene haat,
als een vergift venijn...

De eerste:
Dàg is het leven,
blanke schal van hun gesleten kroezen,
(spiegels, geschuurd in hun verliefde hand
en door het zuigen van hun natte lippen)...

De tweede:
Leven is nàcht,
en zijn kristallen vuurscherm, hemel,
wordt al te schaars geschoven
voor het barok geratel van den dag.
Ons, die het leven zien

door de ontkleurde oogen
van een futurist,
ons is het z i n -

De eerste:
U is het gal en droesem,
u is het àsch;
mij is het wijn en vrouw en bloesem,
mij is het leven k l e u r -

De tweede:
Mij is het z i e l ...

Vrouw

Hijgende nacht...

Binnen ons lichaam wentelt al-leven -
gedrochtelijk staan wij en massaal geheven
tegen den rottend-paarsen hemel van verlangen -

Dit duidt nu lèven:
mijn vale handen tasten even
het slierend kransen van uw blauwe haren,
die, gift en scheemring, vachten hemel waren
over al-ruimte, uw gelaat - ivoor ovaal,
waarin uw oogen, spitse spleten, hangen:
een groen signaal.

De verhevene

I
Ontwaking

Eeuwen wentelden hun volheid samen:
zijn fundament -
nauw kon hun denkgedrocht omvamen
zijn schedeltent...

Haren sloegen hun vlag langs den hemel:
bepantsering -
scherp was zijn lijf, geel en vermetel
dat dànsen ging...

Braakte het heilwoord, uit walging geboren,
klotsende klank:
- Hemel, o hemel - ik ben geboren -
- Aarde, heb dank! -

II
Nacht

Maar: sluipend na vreugde
was de befloersing der luchten
in nachten streng en volmaakt;
ze dreef het smeltend licht te vluchten
en grijnsde naakt -

Maar hij, blonde boorling der zwellende jaren
hij tartte nacht,
en vlocht het ruige duister samen met zijn haren
tot veilge vacht.

Zoò, schragend geleund in de nis der kimmen:
zuigende schacht -
zag hij ellende den hemel beklimmen - -
- zijn eerste wacht -

Schaduw

Vreugde is zwartgebrand:
asch en omwalming -

Lijden tot kruis zich spant
uit nachts omarming -

Leven is weggebloed
naar alle wenden,
geen witte doodengroet
breekt uit de lenden -

Martel, één ruischeling
lokt mij dìt enden:

- Scheemrende kruiseling
aan hemels enden - -

Ontmoetingen en scheidingen
Door
Jacob Israël de Haan

Het wijnglas

Hij dronk den wijn, ik zag de zonnestralen
Een eeuwig oogenblik verspelen in zijn glas.
Hij zal nooit weten (God weet, waar wij dwalen.)
Dat ik de Dichter van zijn wijnkelk was.

De voorbijganger

Geen naam, geen woord, ik weet slechts, dat hij lachte,
Hij lachte, toen hij stralend langs mij ging.
Nu, door de dagen en de nachten,
Benart herinnering.

Zijn huis

Dat uw huis u bloeiend verwacht,
Nog éénen Dag, nog ééne Nacht,
Dan zijt gij thuis....
Waar de topgetakte boomen
De cypressen, staan te droomen
In de droom van het zeegeruisch:

Rome: scheiden onze wegen,
Geef ik u graag groet en zegen,
Blijft niets meer dan naam en lach.
Waarlijk, Vriend, doet mijn gedicht
Niet meer dan zijn vaste plicht,
Als het u voor uw genootschap danken mag.

De eeuwige stad

De Eeuwige Stad: o Lied, wat is er eeuwig?
Van Rome naar Jeruzalem reisde ik,
Langs zeeën diep en bergen hoog en sneeuwig,
En vond niets eeuwig dan het Oogenblik.

Mistnacht
Door
W. van Bijgaarden

De straten eenzaam en donker;
de wijde nacht is diep.
Daar boven geen starrengeflonker;
de maan of ze rustig sliep.

De lucht een bewegende waduw
hangt af op gracht en in straat;
het land een donkere schaduw,
waar alles in onder gaat.

Het stadje leeg en verlaten,
de huizen wazig omhuld;
de bochtige, nauwe straten
van nevels en mist vervuld.

Het water in loomen luister
met een weiflenden glans van satijn;
de schepen grooter in 't duister
of het dreigende reuzen zijn.

De lichtlooze huizen heffen
hun daken omhoog in de lucht
daarboven, strak en effen,
waar wind om de schouwen zucht.

De trage geluiden gleden
gedempt door de duisternis heen;
de nevels, van menschen gemeden,
in de donkere stilte alleen.

Lantarens zwak en verglommen
doen lichten met matten schijn
de lucht en de damp weeromme,
of bloemen ontloken zijn.

Ze staan in de straten te gloeien;
bewegende kringen van licht
vlakbij in den donker vervloeien:
de nevel is zwaar en dicht.

De droomende huizen bezijden
de straten zijn ijl en leeg
en trage schaduwen glijden
in langzaam en vaag beweeg.

Gestalten van wind bewogen,
die weer in elkander vergaan,
tot vormlooze slieren verbogen
en nog ze in de nevels bestaan.

De schim van een ander leven,
dat hier door de duisternis ging,
als bleeke droomen, gebleven
in daagsche herinnering.

N e u z e n , 1919.

Wandeling
Door
Is. P. de Vooys

Van kamerkilte die ons bibbren deed
zochten wij nieuwe warmte in wandlend praten.
Een druile regen dreef langs huis en straten
maar aan het strand in nevelgrijs vergleed.

Wij moesten 't rustig zeegezicht verlaten
doch eer gij steegt in 't mul van duinenspleet
deedt gij mij luistren 't donker ruischen breed
in eeuw'gen zang van eindelooze maten.

In duin weest gij hoe schoon lag 't kronkelpad
dat voet van wandlaar zoo getreden had
voor wij beliepen nieuw gebaande wegen.

En toen uit duin gekomen voor ons lag
het wijde veld, betreurden wij 't gedrag
hoe wij gerijpt al meer natuur verzwegen.

1 Mei 1919.

Boekbeoordeelingen

Noto Soeroto: *Melatiknoppen,* 1915. *De Geur van moeder's Haarwrong*, 1916. *Fluisteringen van den Avondwind,* 1917. *Bloemeketenen*, 1918, bij S.L. van Looy, Amsterdam.

Met onverstoorbare regelmatigheid en overstelpende vruchtbaarheid gaat de Javaan Noto Soeroto voort jaar op jaar zijn bundeltjes in het licht te geven en ik mag mij wel haasten met de in 1918 verschenen 'Bloemeketenen' om niet ingehaald te worden door boekje 1919 met niet minder bloemrijke naam en niet minder smaakvol, als de broodkaarten door zijn kleur verrassend uiterlik dan de vorige.

De 'Bloemeketenen' zijn evenals de in 1915 en 1917 verschenen bundeltjes in proza. Enkele van de 'Melatiknoppen' zijn er in gevlochten. Maar bij hun eerste optreden heetten ze 'Gedichten in proza' en waren als versregels gedrukt. Later heeft de dichter terecht ingezien, dat men van een prozazin door hem in stukken te kappen, nog geen versregels maakt en dit inzicht is een verblijdend teken.

Dit proza dan doet sterk denken aan de Gitānjali van Tagore, in de zeer verdunde redactie, waarin deze verzen tot ons Nederlanders, gekomen zijn. Noto Soeroto heeft de eerzucht dat te zijn voor Java, wat Rabindranath Tagore voor zijn Indië is. Maar hier begint voor hem de moeilikheid. Tagore schrijft gedichten in het Bengaals en zijn eigen vertalingen daarvan in het Engels mogen nog zo juist en dichterlik zijn, zij missen het rythme, dat het oorspronkelik tot verzen maakt. Over hun waarde als gedicht kan ik niet oordelen, vóór iemand mij in het Bengaals, Tagore's taal, zijn gedichten voordraagt of voor-

leest; zonder iets van hun inhoud te begrijpen, zal ik hun zin verstaan.

Noto Soeroto schrijft....geen Javaans, zijn taal, maar Nederlands. Hij schrijft dus niet in de eerste plaats voor Javanen, maar voor Nederlanders. Hij drukt min of meer Indiese gedachten en gevoelens uit in een Europese vorm. De redenen hiervan zijn tweeërlei. In een zeer lezenswaardig artikel in 'Soembangsih', het gedenkboek van de Javaanse vereniging 'Boedi Oetomo' ('Het Schone Streven') geeft Noto Soeroto indirect de reden aan van zijn schrijven in 't Nederlands. Allereerst is hij, zoals zijn meeste stamgenoten, het Javaans niet voldoende meester. Slecht onderwijs in de moedertaal en een hunkeren naar Westerse beschaving geven van dit feit een genoegzame verklaring. Was hij evenwel in die moedertaal goed thuis, dan nog zou hij in de literatuur van zijn land geen voorbeeld en geen prikkel vinden om zich tot Javaans dichter te ontwikkelen. Het geijkte Javaanse metrum is een verstarring van het oude Sanskriet-rythme - een in hoofdzaak *muzikaal* rythme, dat voor ons als voor hen onnavolgbaar is - en is als zodanig doodgelopen op een blote lettergreeptelling. Deze telling schijnt min of meer geconditioneerd te worden door de gamelanmuziek, die ter begeleiding van het recitatieve zingen dient. Het Javaanse vers is door en door archaïsties en mist alle ontwikkelings-mogelikheid. Terecht wijst dan ook Noto Soeroto zelf in genoemd artikel 'De Toekomst der Javaanse Letteren' als hoofdvoorwaarden voor het scheppen van een levende Javaanse dichtkunst aan: 'ontworsteling aan de knellende eischen der metriek en intensiever beoefening van het proza.' Het zou niet de eerste maal zijn, dat ontwikkeling van het proza en aansluiting daarvan bij de spreektaal, voor de poëzie *het* redmiddel bleek.

Daarom staan de ontwikkelde Javanen, wie hun literatuur ter harte gaat en meer dan anderen de zich dichter voelende Noto Soeroto voor een uiterst moeilik probleem. Hun ontwaking tot nationaal en cultureel zelbewustzijn voert hen tot de geschiedenis van hun land, tot de oude Indiese, een Oosterse, beschaving. Maar toekomst ligt er in die richting niet, nòch voor hun zelfstandig volksbestaan nòch voor hun wetenschap

en kunst. Daarvoor zoeken zij het Westen: Europa, Nederland. In het Westen leren zij de bewondering voor het Oosten kennen en voelen zichzelf tot dat Oosten behorende. En in de taal van het Westen zoeken zij wat er Oosters in hen is, tot uiting te brengen.

Van dit hangen tussen twee werelden geeft een uitlating van Noto Soeroto in genoemd gedenkboek een eigenaardig staaltje.

'Landgenoote' roept hij uit 'die Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Duitsch kent! Laat ons het niet hebben over Couperus, Verlaine, Shelley en Goethe. Spreek met mij liever b.v. over Tagore via van Eeden, over Confucius via Borel, over Sawitri via Vogel. En wilt ge toch praten over uw lectuur in een der bovengenoemde talen, vertel mij dan b.v. van "Sakuntala" of van "Nala und Damayanti", van het "Ramāyana" door Romesh Chunder Dutt, of van "The Myths of the Hindus and Buddhists" door Ananda Coomaraswamy, en ik zal u zeer dankbaar zijn voor uw causerie.'

Dit bescheiden pium votum is nog niet veel meer dan een berusten in een bestaande en met moeite verkregen toestand. Elders gaat hij verder en laat op de opmerking, dat zijn landgenoten zo goed het Latijn en Grieks verstaan, volgen:

'Maar laat ik niet ironisch zijn en mij liever daarin verheugen, dat mijn landgenooten zooveel aanleg toonen voor het classicisme. Dat geeft me moed om te verwachten dat in de toekomst ook onze klassieke talen: het Sanskriet, Kawi en Middel-Javaansch nog weer eens in eere komen.'

Een ander kenmerkend voorbeeld van dezelfde tweeslachtigheid geeft zijn gebruik van de woorden vader- en moederland. In de eerste bundel noemt hij Java zijn vaderland. Maar in zijn verbeelding is Java de moeder en de uitdrukking moeder*taal* past ook beter bij deze voorstelling. Daarom heeft hij dit 'vaderland' later vervangen door 'moederland.' Ons, die gewoon zijn aan de uitdrukking 'moederland en koloniën,' doet het vreemd aan de kolonie zelf moederland te horen noemen. Het wil ons dan aldoor voorkomen, alsof Nederland zijn vaderland geworden is.

Alleen dan ook in de Oosters aandoende stof, niet in de gedichten op zich zelf ligt de bekoring van Noto Soeroto's

kunst. Hij is niet de ‘naieve’ dichter van een jong volk, zoals ons de inleider van zijn eerste bundeltje, A. Zelling, wil doen geloven. Hij is doordrenkt van Westerse beschaving en zijn kunst is gegrond op Westerse belezenheid. Zijn natuurgevoel moge fris en oorspronkelik zijn - hij heeft oog voor de schoonheid van de Javaanse natuur - uiterlik mogen de beelden, waarin hij dat gevoel uitdrukt, ontleend zijn aan die natuur, zijn woordenkeus en wijze van uitdrukken is Westers en niet-oorspronkelik Westers.

Wanneer hij in ‘Melatiknoppen’ spreekt van het ‘rankende, ruischende riet,’ dan lijdt het geen twijfel of het ‘ranke ruischende riet’ van Gezelle speelt hem hier parten, tenzij we moeten aannemen, dat hier evenals in de door hem gebruikte verbuigingsvormen: ‘zegt je, komt je, zult je’ zijn kennis van het Nederlands hem in de steek laat. Toch zijn de ‘Melatiknoppen’ nog het beste. ‘Fluisteringen van den Avondwind’ zijn vervelend van vaagheid en eentonigheid. Zijn ‘Zinnebeelden’ uit ‘Bloemeketenen’ verliezen alle kleur en kracht, wanneer men Multatuli's ‘Parabel van de Japansche Steenhouwer’ en zijn Saïdja en Adinda er naast legt. Het doet er niet toe, of de zinnebeelden door hem zelf bedacht of alleen naar een bestaande gelijkenis bewerkt zijn. Evenzo is in het gedicht: ‘Aan mijn moederland’ de vergelijking: ‘Gij zijt de kostbaarste steen in den gordel van flonkerend smaragd,’ voor ons banaal van bekendheid. Nog om een andere reden is dit gedicht merkwaardig. Het komt voor als XXIII in Melatiknoppen en met enige geringe wijzigingen als VIII in Bloemeketenen.

‘Mijn vaderland! tal van gedaanten heeft 's dichters verbeelding geschapen.
Waarmede ze u tooit als een bruid met juweele' om de slapen.’

Dit ‘tooien met gedaanten’ is een vals beeld en in de latere redactie dan ook terecht door een beter vervangen. Het is niet het enige: de ‘Zinnebeelden’ vangen aan als volgt:

‘Armoe loerde van uit het duister naar de hut, wanneer het dorp sliep in de nachtschaduw temidden van bamboewaaiers en klapperkronen.

Op zekeren morgen zond de moeder haar kinderen naar de markt, om voor haar te verkoopen alles wat zij had.’ enz.

Die ‘loerende armoe’ is in dit verband - waar zij niet weer ter sprake komt - een slechte persoonsverbeelding, die de gehele aanhef bederft.

Als Nederlands dichter is Noto Soeroto zeer middelmatig. Duideliker nog dan in de drie prozawerkjes komt dit uit in het ene bundeltje: ‘De Geur van Moeder's Haarwrong,’ dat werkelik metriese gedichten bevat. De invloed van anderen: Perk, Kloos, van Eeden is hier opvallend.

Een enkel vers dat aardig begint:

> ‘De naakte herdersknapen drijven
> den stoet karbouwen voor zich heen’

lokt door die aanhef uit tot een vergelijking met de gedichten van Jan Prins: ‘Uit het Oosten,’ maar verloopt dadelik in gemeenplaatsen als:

> ‘In harmonie met de natuur
> zoo leeft dit kroost van Javaland’

en verveelt door de slappe tendenz, die er te herhaaldelik in wordt naar voren gebracht.

Neen, niet in deze gedichten als vers ligt hun bekoring voor ons. Voor de Javaan ligt die juist in het feit van de Westerse vorm. En dat Noto Soeroto de enige is, die dichten kan. Vertalingen van zijn gedichten worden op 't ogenblik aangehaald als *de* uitingen van Javaanse verskunst. Maar niet hij is de man, die het nieuwe Java een eigen nieuwe dichtkunst kan schenken. De taal is er even geschikt voor als iedere andere en niet het slechte onderwijs of de treurige economiese verhoudingen, waaronder de Javaan leeft, belemmeren de uitbotting van het talent, maar de dichter zelf, de werkelik bezielde, met volk en volkstaal saamgegroeide, ontbreekt nog. De Javanen van nu doen mij denken aan de Vlamingen van een 30 jaar geleden, waarvan ik Hugo Verriest eens zo geestig hoorde getuigen: ‘En dan zeggen ze: “Hoor je al die nachtegalen wel en kijk daar een lijster, o en een leeuwerik en een vink, zoveel zangvogels.” Och neen, vriend, het zijn allemaal moschjes.’

Maar dit is alles bijzaak, wanneer de wil er is en de geestdrift. Dat het daaraan niet ontbreekt, kan ieder getuigen, die

zelfs maar oppervlakkig van de Javaanse beweging kennis neemt. En met die twee als baanbrekers is alles mogelik.

MEA MEES-VERWEY.

Longos. De treffelijke historie van Daphnis ende Chloë, vertaling uit het Fransch van Amyot door J. Brouwer. Mij voor goede en goedkoope lectuur. Amsterdam.

Deze vertelling is een der bekoorlijkste, die ooit geschreven zijn. Van haar dichter Longos is niets bekend dan dat hij een Griek was en misschien in de 3e eeuw na Christus leefde; maar uit de schepping, die hij ons heeft nagelaten, kunnen wij besluiten, dat hij een vriend moet geweest zijn van de schoonheid en de deugd. Zijn Daphnis en Chloë is overgezet in bijna alle talen van de wereld en tot de beste bewerkingen behoort die van Jacques Amyot.

Ik had het voorrecht van een vroege kennismaking ermee. Ik vond haar, toen ik nog Gymnasiast was, toevallig in een van die voor jeugdige harten zoo veel belovende, kleine schatkamers, die men boekenstalletjes noemt, en waar, temidden van het rumoer van den marktdag, onder een zonnigen zomerhemel, bejubeld door het carillon uit een feestelijken toren en door den jood jaloersch bewaakt, het kort begrip der gansche wereld te kust en te keur ligt voor wien er maar naar grijpen wil. Ik nam het deeltje, één uit vele, in de handen. Noch den titel, noch den schrijver of vertaler kende ik, doch toen ik al bladerend hier en daar een enkelen zin had gelezen, glansden plotseling de liefelijke kleuren van een verwachting in mij op. Genoeg om met den koopman in onderhandeling te treden, en, na het opwindende spelletje van loven en bieden, het beduimelde bandje tot mijn eigendom te maken.

Misschien was ik toen zeventien of achttien. In elk geval doorleefde ik de periode, die vaak zoo zwaar is om te dragen, dat zwoele jaargetij, de puberteit. De verlangens van het lichaam ontwaken, het bloed eischt zijn recht op en sleurt de ziel mee op het wilde ritme van zijn overmoed. De heerschende moraal treft dit natuurlijke gebeuren met haar banvloek en maakt het voor

den in verwarring gebrachten jongen tot iets heimelijks en misdadigs, terwijl de christelijke kortzichtigheid het arme knapengeweten bovendien nog met het machtwoord ‘zonde’ belaadt. Meestal draagt de geldende meening de zege weg over de natuurlijkheid en dwingt den overwonnene zich te verschuilen in koortsige verbeeldingen, gloeiende droomen en een diepe neerslachtigheid, zoodat het er in het rijpende gemoed, dat toch niets slechters doormaakt dan de appelbloesem die zich tot vrucht zet, dikwijls nog gruwelijker uitziet dan op een Breughelsch helletafereel.

En in zulk een tijd nu de vertroosting van dit rein verhaal. De fabel ervan is een zeer eenvoudige: Daphnis en Chloë, beiden vondelingen, door herders opgevoed, krijgen elkander lief. Zij zijn onschuldig als de bloemen van de weide. Ze zoeken elkander, maar, onervaren dichters, kunnen zij den vorm niet vinden voor hun zoeten drang. Moeiten en zorgen zijn hun deel, doch het geloof in elkander overwint ze gemakkelijk. Tenslotte worden zij elk herkend door hun ouders, die aanzienlijke stedelingen blijken te wezen, en dan heeft hun huwelijk spoedig plaats.

Wanneer het slechts dit was, hoe zou het dan een openbaring voor een verontrusten jongen kunnen zijn? Maar het is zooveel meer. Een beschrijving van zijn eigen bezwaarnis vooreerst. Zucht Chloë niet: ‘pijn voel ik en ik heb toch geen wonde?’ Wordt Daphnis niet zwijgzaam en treurig, hij die vroeger zoo babbelachtig als een krekel was en laat hij het hoofd niet hangen als een verwelkende bloem? Minnesmarten, die echter juist door de harmonie der omringende dingen van hun bitteren angel worden beroofd. Rond hen bloeit de zuivere natuur, die de leerzame kinderen onderwijst door haar wisselende seizoenen. De eerste blaadjes breken open, lammeren dansen, en de langgebaarde bok bespringt zijn geit; nu volgt de zomer, die zijn heete zon laat schroeien en den last der kleederen af doet leggen aan den oever van de frissche bron; de herfst dan met zijn schallend oogstfeest en de winter huiselijk, terwijl het haardvuur hel als het verlangen vlamt. Zij voorvoelen het wel, de onnoozele gelieven, dat plant en dier hun trouw verknocht zijn, en hun een oplossing van het raadsel pogen te geven in een duidende gebarentaal. Uren lang kunnen zij dan ook naar

die beteekenisvolle sprakeloosheid zitten te luisteren, als aandachtige scholieren, met een eerbiedig geduld.

Zouden de velden en de vogels ook mij goedgunstig wezen, vroeg de jeugdige lezer, nog wat ongeloovig, terwijl hij met zijn boekje op de knieën, aan een rietplas onder een wilgeboom zat. Maar dieper dan het stille helpen van het redelooze ontroerde hem de houding van de menschen, vooral van de oudere, die meteen de wijzere bleken te wezen, tegenover het herderlijke paar. Niet alleen dat zij nimmer een verwijt doen hooren, of grof een oordeel vellen over de liefde in haar lentetijd; doch zij onderrichten wijs en teeder en, zooals de hovenier het tastend twijgje opbindt, geven zij behoedzaam den blinden zinnendrang een richting aan. Ik denk hier vooral aan den grijzen Philetas en zijn vertelling over het gevleugelde kind, waardoor Daphnis en Chloë voor de eerste maal begrijpen, dat wat zij gevoelen de liefde is, en dat het een god is die haar zendt. Een god, en dit werd een openbaring voor den lezer onder de wilgetakken; hij zag het wetmatige van zijn verholen begeerte, en dat zij het waard was zich te toonen in de reinste der gestalten, die de naakte is. Ja, meer nog, want hem werd geboodschapt, dat zijn pijnen heilig waren, en dat de goden niemand zóo bewaken als een minnend sterveling. Hij las het van Daphnis en Chloë, hoe het lot hen aangrijpt en de dood hen zelfs bedreigt. Daphnis wordt door zeeroovers gevangen genomen, Chloë door een vijandelijke bende op het krijgsschip medegevoerd. Telkens redt hen een wonder, omdat de hemelingen met hen zijn. Oòk in droomen die - hoe anders dan de demonische koortsvisioenen van den zeventienjarige - troostrijk zijn en heilvoorspellend. In mythen, wier peinzend blauwe draad zich overal henenslingert door het glanzende weefwerk van deze geschiedenis, wordt van de heidensche goden verhaald. Niet van verdelgende, die hun offers martelen in een onuitbluschbaar vuur, maar van liefelijke, landelijke, van hun fluitspel en hun weerklinkende stem.

En het leek den droomenden jongen, met zijn boekje aan den rietplas, of die pansfluit uit de halmen was gesneden, die hem zelven aan de voeten ruischten en of zij nòg speelde, gewekt door Longos' tooverwoorden, den chaos verzoenend, en

de kranke veelheid der verbeeldingen vereenend tot een ongebroken harmonie.

Slechts eenmaal in het leven kan hetzelfde boek tot openbaring zijn. Ieder tijdperk heeft zijn eigen nooden en, wanneer ik in later jaren de herdersvertelling ter hand nam, schonk zij mij niet meer dat bevrijdende en stillende-van-wilde-golven, maar ik genoot er toch onuitsprekelijk van, proevend en keurend als van een fonkelenden beker Chioswijn, schikkend en schouwend als van een ruiker hyacinthen, dien ik mij geplukt had. Wat als knaap mij ontgaan was, vond ik nu: den vorm in zijn volmaaktheid, den rustigen, beeldrijken stijl. Longos begint zijn vertelling ermede, dat hij zijn geschiedenis op Lesbos ontdekte, als een geschilderd tafereel. En wij peinzen, zou de dichter wellicht ook een schilder geweest zijn, en zou hij het aan zijn volleerdheid in deze kunst te danken hebben, dat zijn verhaal zoo klaar en evenmatig en zoo gaaf van kleur geworden is? Niemand kan het zeggen en, naar den aard van zijn arbeid, mag hij evengoed een beeldhouwer of een pottenbakker zijn geweest. Eén ding weten wij zeker, dat hij het hart van een zacht man bezat. Zou hij anders de verschillende spelers in dit herderspel zoo liefdevol hebben kunnen teekenen? Hoe teeder zijn Daphnis en Chloë voor elkander, en hoe menschelijk tegelijk. In den winter dwaalt de jongen om haar woning en durft er uit verlegenheid niet binnengaan. Toevallig ziet hem Dryas, haar pleegvader, en noodigt hem uit. Als ze bij het haardvuur zitten, gaat het meisje rond met de wijnkruik en schenkt haar kameraad het laatste in. Immers zij wil er haar ontevredenheid over laten blijken, dat hij zoo dicht in de buurt was, en, zonder haar te bezoeken, weer heen had willen gaan, en toch nam zij, vóór zij hem de drinkschaal reikte, eerst zelf een teug eruit, en hij, hoewel de dorst hem kwelde, dronk langzaam, terwijl zij met haar wijnkan naast hem stond. En niet alleen voor elkander en voor hun vrienden koesteren zij zulk een innige genegenheid, doch voor de dieren ook. Wat houden zij veel van hun kudden, Daphnis gedachtig aan het geitje, Chloë aan het moederschaap, dat hen als hulpelooze wichtjes voedde, eer dat hen de herder vond. Wien komt in dit verband ook niet het tafereeltje in de her-

innering van den door een zwaluw vervolgden krekel, die een toevlucht tusschen Chloë's borsten zoekt, en daar gaat zingen?

Er wordt weleens een verschil gemaakt tusschen de christelijke moraal en de antieke. Hier is het een hèidensche dichter, die verhaalt hoe Dorcon, Daphnis' medeminnaar, stervende zijn vijand redt, en hoe de Mityleniërs, als het in hun macht staat de stad der Methymniërs, die hun land verwoestten, te bestormen en te plunderen, genoegen nemen met de teruggave van het geroofde en huiswaarts keeren zonder eenig kwaad te hebben gedaan. Immers, terwijl zij de keuze hadden tusschen oorlog en vrede, dunkte het hun dat vrede beter was, zegt Longos.

Of om deze roerende menschelijkheid alleen het boekje de eeuwen getrotseerd zou hebben? Ik weet het niet, want zooals wij het nu kennen, is het behalve goed ook schoon. Van een echte, zuivere Grieksche schoonheid, zooals die ons het best in beeldhouwwerken overgeleverd is, niet in de overladene van de Alexandrijnsche school, waar onze dichter toch toe behoord heeft, ook niet in Phidias' trotsche en strenge, maar in de bevallige van Praxiteles.

Ik denk aan het fluitspel van Philetas. De grijsaard pijpt een Bacchuslied. De oude Dryas danst daarbij een wijnoogstdans, bootst gebaren na van druiven plukken, in den wijntrog trappen, alles op het ritme van het schallend riet. En of dit nog niet prachtig genoeg was, mimeeren beide kinderen tot besluit de mythe, die hun juist verteld werd, van vluchtende Syrinx en god Pan. Allemaal vlekkeloos bas-relief ‘aux flancs du vase’, slank gelijnd en harmonieus.

Van een ander soort schoonheid - en ik zou weleens een modern schrijver willen kennen, die niet zou wenschen dit vleklooze gedicht in proza op zijn naam te hebben staan - is de beschrijving van het naderen van een visschersvaartuig. Een van de schippers zingt, om de maat van den riemslag aan te geven, de anderen vallen om beurte in. In volle zee verliest het geluid zich, maar als de boot de baai is ingeroeid, weerklinkt het gezang en gedreun van den riemslag en kaatst van de rotsen terug. Daphnis, die met Chloë aan het strand zit, vertelt dan aan het meisje, dat verwonderd naar de dubbele tonen luistert, de ge-

schiedenis van Echo en haar droeven dood; drama, door een verrukkelijke ouverture ingeleid.

Niet minder zorg is aan de schildering van de natuur besteed en wat wij van de weiden, de boschjes, en Lamon's tuin en boomgaard lezen, roept Puvis de Chavanne's landschap voor ons op. Even edel lijkt het ons van lijnen en van een even rein bescheiden kleur.

En eindelijk nog dit: wij die zoo gaarne de diepere beteekenis van een gebeuren door symbolen wenschen te zien uitgedrukt, ook in deze verwachting worden wij door den Griekschen dichter niet teleurgesteld. Of mogen wij het geen heerlijk zinnebeeld noemen, dat van den appel, den eenig overgeblevenen aan de hoogste der takken, dien Daphnis voor zijn Chloë plukt: ‘en zij kuste hem zoo innig, dat hij er geen spijt van had zoo hoog te hebben geklommen voor een kus, die naar zijn meening alle gouden appelen te boven ging’.

Aan mijzelven weet ik, hoe Longos' vertelling den knaap in verrukking kan brengen en ook den man. Dat zij het evenzeer den grijsaard kan, bewijzen Goethe's woorden, die hij een jaar voor zijn sterven tot Eckermann gesproken heeft. Zij luiden:

‘Het gedicht is zoo schoon, dat wij den indruk ervan, onder de slechte toestanden waar wij in leven, niet vast kunnen houden, en er ons altijd opnieuw over verwonderen, als wij het herlezen. Een volle dag heerscht erin, en wij gelooven louter muurschilderingen van Herculanum te aanschouwen, even zoo goed als die schilderijen ook op het boek terugwerken en onze fantazie bij het lezen te hulp komen.

Ondanks het kleine bestek, waarin het verhaal is samengevat, is er toch een volledige wereld in ontwikkeld. Wij zien herders van allerlei soort, landbouwers, hoveniers en oogsters, schippers, roovers, krijgslieden en voorname stedelingen, groote heeren en lijfeigenen.

En dan het landschap, dat met weinig lijnen zoo beslist is geteekend, dat wij op den achtergrond der handelende personen, wijnbergen, akkers en boomgaarden, op den voorgrond weidevelden, met de rivier en een weinig bosschage, als ook de uitgestrekte zee in de verte aanschouwen. En geen spoor van

trieste dagen, nevel, wolken en vochtigheid, maar altijd de zuiverste blauwe hemel, de aangenaamste lucht en een onveranderlijk droge bodem, zoodat men zich overal naakt zou neder willen leggen.

Het gansche gedicht verraadt de hoogste kunst en kultuur. Het is zoo doordacht, dat geen motief erin ontbreekt, en alle van de beste, gedegenste soort zijn, zooals b.v. dat van den schat bij den stinkenden dolfijn aan het zeestrand. En een smaak en een volmaaktheid en delikatesse van gevoelens, die op één lijn zijn te stellen met het beste wat ooit is geweest. Al het onaangename, dat van buitenaf in de gelukkigste toestanden van het gedicht storend tusschenbeide treedt, als overval, roof en oorlog, wordt altijd op zijn spoedigst afgedaan en laat nauwelijks een spoor achter. Wat er aan kwaad is, treedt op in het gevolg van de stedelingen, en wel daar ook niet in de hoofdpersonen, maar in een lijfeigene, een ondergeschikte. Dit is alles schoonheid van den eersten rang.

In dat alles schuilt een groote wijsheid; zoo ook dat Chloë tegen den wil van de gelieven, die van niets beters weten dan naakt naast elkander te rusten, door den ganschen roman heen, tot aan het einde toe, haar maagdelijkheid bewaart, dit is voortreffelijk en zoo schoon gemotiveerd, dat daarbij de hoogste menschelijke dingen ter sprake komen.

Men zou een heel boek moeten schrijven, om alle groote verdiensten van dit gedicht naar waarde te schatten. Men doet wèl, het elk jaar eens te lezen, om altijd weer ervan te leeren en den indruk van groote schoonheid opnieuw deelachtig te worden.'

En van zulk een boek nu zegt L. Brouwer, die de vertelling voor de W.B. bewerkte, dat dit verhaaltje te kinderlijk is om het in modern Nederlandsch weer te geven, en hij vindt er een eigen taal voor uit, een soort nagemaakt oud-Hollandsch, dat fraai noch smaakvol is.

Van iemand die zich, ik moet helaas zeggen, zoo oneerbiedig tegenover dit onsterfelijke werk gedraagt, mag het ons ook niet verwonderen, dat hij het niet waard achtte om direkt uit het oorspronkelijke te worden overgezet, maar dat hij een vertaling gebruikte n.l. die, welke ik al noemde, van Jacques Amyot.

Deze was een 16e eeuwsche letterlievende abbé (ook Plutarchus heeft hij vertaald), die een zeer melodieus Fransch schreef en zijn geestelijke beslommeringen gaarne in het leerzaam gezelschap van een heidensch dichter of klassiek auteur vergat.

In het begin van de 19e eeuw ontdekte de Fransche schrijver Paul Louis Courier in de Florentijnsche bibliotheek een handschrift van Longos' vertelling, dat tot nog toe onbekende gedeelten bevatte. Hij deed nu Amyots vertaling, aangevuld en bovendien verbeterd, in 1813 opnieuw het licht zien. Deze uitgave of een herdruk daarvan werd klaarblijkelijk door J. Brouwer gebezigd. Dat hij dit niet altijd met de noodige aandacht deed, daarvan geeft al dadelijk de eerste volzin van het boekje blijk. Deze luidt bij Amyot:

'En l'île de Lesbos, chassant dans un bois consacré aux Nymphes, je vis la plus belle chose, que j'aie vue en ma vie, une image peinte, une histoire d'amour.' Wat Brouwer overzet in:

'Op zekeren dag op de jacht zijnde in een woud gelegen op het eiland Lesbos ende gewijd aan de Nymphen, vernam ik daar eene der schoonste ende lieflijkste histories, dewelke ik in mijn leven gehoord hebbe, eene zuivere en plaisante amoureuse geschiedenis.'

Het 'image peinte' wordt hier eenvoudig weggemoffeld, terwijl de vertaler een paar regels verder van een 'schilderij' begint te spreken, wat daar onbegrijpelijk is.

Jammer toch, want er moet veel vlijt en tijd aan dit wonderlijk knutselwerk ten koste zijn gelegd. Ik raad den heer Brouwer aan, de prachtige Duitsche overzetting (Berlin C.F. Voss 1765) eens te lezen, dan kan hij zien hoe uitmuntend een moderne taal zich leent tot voertuig van Longos' herderlijke fantasiën.

In 1744 zag te Amsterdam een Hollandsche vertaling van Longos' werk het licht onder den titel: 'de Herderlijke Liefdens-gevallen van Daphnis en Chloë', maar dit boekje heb ik niet machtig kunnen worden.

AART VAN DER LEEUW.

Willem de Mérode: *De Overgave.* E.J. Bosch Jbzn. Baarn 1919.

Met de overgave, waarvan deze gedichten getuigen, is niet louter de van ieder kunstenaar geëiste overgave aan het innerlik

rythme, aan de dichterlike ontroering, aan de ‘God in ons’ bedoeld. Zoals de bandversiering te kennen geeft en de titels van vele gedichten aanduiden, is hier vóór alles sprake van de mystiek-religieuze overgave aan, de gemeenschap met Christus.

Ik stel dit niet voorop, omdat het de waarde of de aard van deze verzen bepaalt. Kunst wordt niet bepaald door haar onderwerp, haar stof, maar door de behandeling daarvan. Maar juist in deze tijd van gisting is er weer een sterke tendens om kunst van een bepaalde inhoud te propageren, hetzij dan Christelike, socialistiese, nationalistiese of andere kunst. En het gevaar is groot, dat de Christenen, die hun eigen gevoelens en gedachten in de hier uitgesprokene herkennen, menen, dat het Christelik element deze verzen tot verzen maakt.

Dit nu is hier allerminst het geval. Wat het uiterlik van het boekje betreft, is de symboliese tekening op de band een zwakke imitatie Toorop. In overeenstemming hiermee zijn de religieuze gedichten uit de bundel niet de beste. Dialogue mystique, Extatische Nonnen, De Antichrist, De Doopeling, Heiligen, Engelen, Het Hofken, De Overgave, Geestelijk Lied maken, niettegenstaande zij hartstochtelik-vroom bedoeld zijn, een matte indruk. In het hartstochtelike ligt de kracht van deze dichter niet en wanneer hij het, zoals ook in de meeste liefdessonnetten, daarin zoekt, blijft hij of zwak of steunt op een ander. Hij beschouwt het rijm in het sonnet als iets bijkomstigs en handelt er mee naar ingeving. Zo doende krijgt hij dikwels het zgn. Engelse of Shakespeareaanse sonnet, waarvan de twee laatste regels op elkaar rijmen en min of meer op zich zelf staan. Nu moet men een genie als Shakespeare zijn, om de doorloopende gebondenheid van het rijm te kunnen missen en toch het sonnet tot één ademtocht, één geluidsgolf te maken. Dit schijnbaar technies-gemakkeliker sonnet vordert een veel groter dichterlike kracht en kunst dan het Italiaanse en gaat boven het vermogen van de Mérode. Vooral zijn laatste rijmende regels missen het verband - niet het logies, maar het rythmies verband - met de vorige.

In het steunen op een ander onderscheidt zich Willem de Mérode door een zeldzaam aanpassingsvermogen. Onder zijn beste gedichten horen ‘De Boer’, ‘De Vader’ en ‘De Zoon’,

‘Ikaros’, de fragmenten ‘Narkissos’ en ‘Ganymedes’. Maar wie herkent niet in het rythme van de Boer:

> ‘Ik kies de kloeksten van de stoergebouwde ruinen
> En dampend treden ze in den koelen morgenstond’

de zware, ingehouden, als 't ware weerspannige toon van Gossaert's Experimenten? Het meest opvallend is dit voor ‘Ikaros’, waarvan ik enkele coupletten naast die uit Gossaert's ‘Boulevardier’ leg.

> ‘Dan, doodelijk ontzet, voelt hij zijn vlerk bezwijken.
> Zijn armen slaan, verdwaasd, de sidderende lucht,
> En tuimlings wervelend door hemels wijde rijken,
> Weet, krimpend, hij zijn val, Zeus' hoonlach om zijn vlucht.
> Doch, met een zwaren zwaai op 't woeste dons der sneeuwen
> Branding geploft en wreed gewiegd op haren schoot,
> Voelt hij, zijn zèker deel, dóór 't kentelen der eeuwen,
> Een trotsche glorie in den neerlaag van zijn dood!

En de twee laatste strofen van De Boulevardier:

> Dan, wijl hij staat en peinst, scheert plotsling uit den hoogen
> Een zwaluw, die Gods huis ten veilig nest verkoor
> Snel, door een muggenzwerm, voor zijn verbijsterde oogen
> Met achtelooze vlerk in 't avondblauw te loor.
>
> Hij merkt het en herkent - o raaklings langs zijn wangen
> De snelle vleugelslag van het gedroomd geluk....
> En voelt in 't hart den klauw van 't ongetemd verlangen
> En kreunt en balt zijn vuiste' en bijt zijn lippen stuk!

Men zou van geestelike verwantschap kunnen spreken, wanneer niet een grote hoeveelheid andere gedichten een zelfde verwantschap verrieden met gedichten van Boutens, terwijl b.v. de beschrijvend-verhalende fragmenten niet vreemd zijn aan Verwey's Persephone, om van anderen te zwijgen.

Nu is dit een verschijnsel dat meer voorkomt en dat voor de aanleg van een jong dichter niet veel bewijst. Dikwels uit zich de eerste dichterlike drang in een merkwaardig gemakkelik schrijven van zangerige verzen in de trant van anderen, zolang

het eigen geluid nog niet gevonden is of nog niet durft doorbreken. Maar de dichter van ‘De Overgave’ lijkt mij niet dermate jeugdig en geeft bovendien het bewijs, dat hij zijn eigen stem wel degelik ontdekt heeft.

Die stem, dat geluid klinkt uit de ‘Marialiederen’. Ik heb ze opzettelik nog niet genoemd, ook niet bij de geestelike liederen, omdat ze bij geen van de andere gedichten te vergelijken zijn. Nergens vindt men een aanloop zelfs tot deze verzen, deze reeks van negen gelijk gebouwde liederen, die in de momenten: ‘Verkondiging’, ‘Geboorte’, ‘De Vlucht’, ‘Het Stille Leven’, ‘Het Wonder’, ‘Intocht’, ‘Kruisiging’, ‘Pièta’, ‘Verrijzenis’ het leven van Jezus' moeder weerspiegelen, het leven van een moeder, ijverzuchtig op de liefde en het vertrouwen van haar kind, dat in zijn roeping en idealen boven haar begrijpen uitgroeit en eerst bij zijn dood weer de hare wordt. Het is waarschijnlik, dat de Mérode de aanleiding tot deze reeks levensbeelden gevonden heeft in Rilke's ‘Mariënleben’, - een enkele uitdrukking b.v. in ‘Het Wonder’ zou het kunnen doen denken - maar noodzakelik is het niet. In opvatting en uitdrukking, zowel als in toon, is hij oorspronkelik en heeft tegenover het wonder, dat in Rilke's liederen domineert, het menselike in Maria belicht. Hoe zuiver zijn deze gedichten, hoe eenvoudig en innig van toon. Ik weet niet, welke ik zal aanhalen: zij zijn allen even mooi. Ter verklaring van de titel ‘Het Stille Leven’ wil ik dit ene gedicht hier overschrijven.

Ach, zij kon het vragen alle dagen
Van 't ontwaakt verlangen niet verdragen
En zij was verdrietig en verbood.
Want zij wilde zijn gedachten leiden,
En ze zag, hoe hij iets groots verbeidde
Wat zij zelf niet kende, en werd schaamrood.
En hij vroeg niet verder, naar zijn oogen
Rezen tranen van gewonde hooge
Kindertrots, wijl hij haar zwakheid wist.
En ze zag, hoe zich zijn denken spànde,
En hij dwaalde in onbekende landen,
Wier bestaan zij angstig had betwist.
Maar des avonds waren zij tezamen.

Aan haar schoot gezeten, zei hij: amen!
Met zijn harde hooge jongensstem,
Bij het eindigen der nachtgebeden.
En als zij hem droeg ter legerstede
Bad zij heimlijk om 't bezit van hem.

Met deze gedichten kan ieder Willem de Mérode geluk wensen. Zij alleen rechtvaardigen een waarderende bespreking van zijn bundel. Niet in het verhevene, het grootse, het hartstochtelike, het forse, het bespiegelende ligt zijn kracht, maar in het kinderlik-vrome en menselik-innige. Jammer is, dat hij dit niet ingezien heeft en een bundel uitgeeft, die *als geheel* een mislukking is.

Joost van Keppel: *Aanroepingen,* W. Versluys. Amsterdam 1917.

Wanneer deze ‘Aanroepingen’ op degeen, tot wie ze gericht zijn - niemand meer of minder dan God - even weinig indruk maken als op mij, is hun doel vrijwel gemist. Dit schijnt echter niet het geval te zijn. Immers in zijn laatste, de 50ste Aanroeping, zegt Joost van Keppel: ‘Zeven maal zeven maal hebt. Gij mij vergund tot U te roepen en Gij hebt gehoord....’

De God van Van Keppel is dan met weinig tevreden. Inplaats van beelden, ontworpen door een hartstochtelik gevoel van verlangen, of twijfel of boete, een zalig gevoel van gemeenschap, een innig gevoel van dankbaarheid, krijgen we redeneringen òver die gevoelens. Een enkel stukje van dit gerythmeerd proza - gedicht kan men het niet noemen - is werkelik eenvoudig en helder van uitdrukking, zoals no. 23, maar over het algemeen pogen zij een gevoel weer te geven in woorden, die de bezieling van dat gevoel ontberen. Oorspronkelik zijn die enkele voorstellingen ook haast nooit. Het motief van ‘Heer Jezus heeft een Hofken’ keert meer dan eens terug. Ik herinner mij het ook bij de Mérode gevonden te hebben. Het gebruik zou niet hinderen, wanneer het op eigen nieuwe wijze geschiedde. Het motief van Jezus als bruidegom van de ziel is óók nooit oud, hoewel ik twijfel, of er wel een hedendaags dichter is, voor wie de persoonlike Jezusverbeelding deze vorm heeft kunnen behouden. Dat is het tweeslachtige van de Christelike

dichtkunst: Of men keert terug tot de mystiek van de middeleeuwse vromen - en hun gloed en felheid en zinnelikheid is voor onze tijd in die vorm niet meer mogelik - en doet derhalve onecht aan, waar ze bestreefd wordt, òf men komt tot het innig pantheïsme van b.v. een Tagore. Maar zowel het zinnelik Godsverlangen der middeleeuwers als het zinnige van Tagore reiken hoog boven wat Van Keppel hier aanbiedt.

Tagore ziet de openbaringen van zijn God in ziel en natuur, immanent en transcendent, in steeds wisselende gedaanten en verschijningen en toch, of juist daarom, blijft het een onpersoonlik God. Van Keppel's God is in zijn onpersoonlikheid vaag en onwerkelik en voor hem onverbeeldbaar gebleken. In tegenstelling met de beeldende kunst, die uiteraard aan vormen gebonden is, loopt de dichterlike religieuze en wijsgerige kunst het gevaar, overweging te geven in plaats van beeld. Dit is de klip, waarop Van Keppel gestrand is.

MEA MEES - VERWEY.

De koning van den gouden stroom of de Zwarte Broeders, Een Legende uit Stiermarken naar het Engelsch van John Ruskin. De Vlaamsche Boekenhalle te Leiden 1919.

Een uiterlijk goed verzorgde vertaling van Ruskins sprookje, met negentien illustraties, verscheen indertijd bij S.L. van Looy als De koning van de goudrivier. De nieuwe bewerking heeft op die oude alles voor, namelijk haar oorsprong uit een levendige en eigenaardige verbeelding, en een schilderachtige lenige taal waarin de verbeelding zich ongehinderd uitdrukt. Die taal is geen hollandsch, maar vlaamsch en dit hoort nu wel tot het beste wat vlaamsche uitwijkelingen hier doen kunnen: dat zij helpen ons wat zinnelijker en leniger te maken. De stugheid moet er bij ons wat worden uitgewasschen, de overgang van oog naar gedachte wat sneller zijn. Vooral bij ons schrijvers. Vlamingen waren van ouds beter vertellers dan wij, er zijn daar in het Zuiden een aantal menschen van wie men hier nooit hoort, maar wie de kunst van het vertellen in 't bloed zit. Laten zij - liever dan onze landgenooten met ledige Pallieter-

fraaiheid te verbazen - van die eenvoudige kunst maar iets tot ons overbrengen: wij zullen er niet rouwig om zijn. De ongenoemde vertaler van dit werkje doet het en bewijst Ruskin zoowel als ons een dienst er door. Twee penteekeningen van Alphons Bayens sluiten zich bij de bewerking aan, doordat zij evenals deze het in de fantasie beleven van de beschreven lokaliteiten uitdrukken: van de goudsmidswerkplaats en van het berglandschap. Ik had er graag nog een bijgewild: de hoeve van de broeders, tijdens het bezoek van Meneer Zuidwester.

A.V.

Dr. J.A. Dèr Mouw
Gest. 8 Juli 1919

In ‘het tijdschrift van de dichters’ past het wel de naam in te schrijven van een man die eerst laat en onder een schuilnaam zijn groote talenten als dichter en kunstenaar ons te kennen gaf. ‘In de Hoogte door Adwaita’ was het opschrift boven een reeks in De Beweging van October 1918 verschenen sonnetten die door geest, zinrijkheid en oorspronkelijke zegging uitmuntten. Twee maanden later volgden enkele kleine gedichten waaronder het grootsch geziene Tetrachord. De volle maat van Adwaita's vermogen bleek evenwel in Maart 1919 door de stroomende en verbeeldingvolle sonnettenreeks Orpheus.

‘Ik zou het prettig vinden als er een gelegenheid was dat we elkaar ontmoetten’ schreef hij mij. Het mocht niet zoo zijn. Zes-en-vijftig jaar oud is hij plotseling van ons heengegaan, wel met de zekerheid dat zijn werk bewonderd en verstaan zou worden, maar zonder zelf van lippen en oogen de hem toekomende hulde te oogsten, ja zonder zijn boek, dat ter perse is, gereed te zien.

A.V.

Herdenking van Johan Andreas dèr Mouw
Door
Victor E. van Vriesland

Ons leven is een echo die terugruischt naar de stilte waaruit het luid geworden was. Een eenzame, trillende, levende stem maakt zich los en klinkt op als een weerklank uit het niets dat overal is. We hooren de stem en trillen mee; we luisteren en willen hem vasthouden en in ons opnemen. Maar nog vóór we de zin goed verstonden en het vanwaar ontdekten, is hij alweer verklonken en verloren gegaan en ontastbaar verdwenen, voor goed, in de peillooze onbekende duisternis waaruit we hem herkenden....

Dinsdag de 8ste Juli, 20 minuten voor twaalven is na een heel korte ziekte Dr. J.A. dèr Mouw gestorven, zonder pijn of strijd of angst. Hij is als een kind rustig ingeslapen, als het lieve en aanbiddelijke kind dat hij altijd geweest is. Hem moeten we herdenken in die geest van vrome liefde, de zijne, die boven alle verdriet, boven alle persoonlijk gevoel uitgaat, en waarbij de dingen van de wereld onwerkelijk verbleeken.

Een verborgen leven vol matelooze goedheid. Voor wie hij liefhad wilde hij alles op zich nemen; door hun verdriet leed hij sterker dan zij zelf, bijna lichamelijk. Het vervulde hem meer dan zijn eigen zorgen. En door die groote gevoeligheid was hij te vroeg verouderd en verloor de physieke weerstand, noodig voor zijn ingespannen denkleven en voor de donkere, dronken verrukkingen van zijn dichterschap. Maar bij alle vermoeienis bleef zijn geest helder en ongebroken, tot het laatst. Zijn trotsche en edele geest, onbaatzuchtig, scherp kritisch, rusteloos

waarheidzoekend, zal altijd een lichtend voorbeeld blijven voor wie van nu af aan de troost van zijn zuiverheid zullen missen.

Hij was de laatste, de grootste individualist en scepticus van zijn tijd, maar voor alle tijden zal zijn pessimisme vruchtbaar zijn. Hij had de zware last van alle kennis en alle twijfel van zijn tijd op zich genomen, en de smarten van de menschen kende hij als de sterren, want met verfijnde zielkunde drong hij tot in de subtielste gevoelens door. Maar hoewel hij even eerlijk als moedig elke ontgoocheling aanvaardde en elke illusie tot op de martelende kern doorzag, kon hij als door een wonder blijven glimlachen. Hij werd geen verbitterde, maar bleef een wijze, als Adrien Sixte in Bourget's Disciple 'pratiquant la bonté sans y croire'. En zoo, beladen met de wetenschap van de oudheid tot op onze dagen, met de pijnigende twijfel van zijn eigen doordringend intellect en van de eeuwen, behield hij de wijze, moede glimlach van diepe menschelijkheid, samengesteld uit medelijden zonder zelfverheffing en ironie zonder spot. Want de kleinheid en ontoereikendheid van al het menschelijke - van gevoel en geest en wil en weten - werd hem dragelijk door zijn brandende menschenliefde, waarvan de hoogheid tot elke kleinheid begrijpend kon afdalen, en die ver reikte achter zijn eigen inhoud tot in het hart van de wereldziel.

Zijn sceptische stelselloosheid, waartoe hij door de onafhankelijke en genadelooze analyse van zijn machtige geest gedwongen werd, sloot een verbluffende alzijdigheid van belangstelling niet uit. Als Aristoteles, als Goethe, was hij meester op elk geestelijk gebied van zijn tijd.

Wanneer hij moede was van philosophische of psychologische studie, van vergelijkende linguïstiek, van astronomie, van integraalrekening of van eenige oude of nieuwe literatuur, rustte hij uit in de Sanskrit-poëzie, die hij als ontspanning las. Professor Brouwer zeide mij dat volgens zijn indruk in Dr. dèr Mouw een bizonder groot mathematicus verloren is gegaan. In elke wetenschap had hij eigen geniale vondsten. Ik herinner mij de vele leerzame gesprekken, nu voor altijd geheiligd en onvergetelijk, waarin uit geen enkele tak van wetenschap materiaal ongebruikt bleef; want al zijn kennis en ontledende onderzoekingen hadden zijn kracht van synthese niet verzwakt. Als classicist

en taalkundige had hij bewondering voor Dr. J.M. Hoogvliet's te weinig gekende vergelijkende taalpsychologische studiën, die hij in practijk bracht en waarin hij veel van zijn eigen vermoedens en opvattingen bevestigd en uitgewerkt vond. (Zie zijn interessant boek over Dr. Hoogvliet's opvatting van taalwetenschap en methode van taalonderwijs, die ook hij toepaste). In geen enkele persoonlijke eenzijdigheid werd hij gevangen. Groot bewonderaar van Virgilius, Tacitus en van de Grieksche tragici, speciaal Aiskhulos, was hij toch geen voorstander van de 'klassieke opleiding': het onderwijs aan de gymnasia vond hij irrationeel en bekrompen. Zelf heeft hij verscheidene Latijnsche gedichten nagelaten, die misschien nog eens bewonderd zullen worden. Over de figuren van de Oresteia had hij een nieuwe oorspronkelijke opvatting, afwijkend van de door Aiskhulos overgeleverde, en uitgewerkt in een groot gedicht. (Sleetocht. Dit gedicht zal in het IIe deel van zijn bundel Brahman verschijnen.) - Als wijsgeer was hij agnosticus. Zijn groote natuurwetenschappelijke geschooldheid kwam hem als philosoof goed te pas. - Theorie van kennis vond hij het begin van alle wijsbegeerte, de grondslag van elk wetenschappelijk denken.

Aan het begin van zijn werk als philosoof, een moment, meende hij rust in Hegel te kunnen vinden, maar ook dit systeem bleek voor hem te begrensd en eenzijdig. Niet, zooals hij gehoopt had, zuiver redelijk en boven het toevallig-persoonlijke. En krachtig verwierp hij de manier waarop diens leer in Holland verbreid werd. (Zie Het absoluut Idealisme, en Kritische Studiën, Leiden, Sijthoff. -) Zijn eerbeid voor elke persoonlijkheid en zijn fanatieke waarheidsliefde maakten, dat hij, bij alle sceptische en intelligente nuchterheid van zijn kritisch agnosticisme, elk stelsel toch heelemaal tot zijn recht liet komen. Ik herinner me goed een buitengewoon heldere en instructieve serie lezingen over Schopenhauer, voor de Haagsche Vereeniging voor Wijsbegeerte, waarvan hij in het bestuur zat. In het Tijdschrift voor Wijsbegeerte, waarvan hij redactielid was, herinner ik me o.a. artikelen over Dr. de Jongh's Mysterien-wesen von Eleusis, over Ludwig Coellen's Erkenntnistheorie, en over Misbruik van Mystiek (X, 4).

Bij het schiften van zijn nagelaten papieren bleek eerst vol-

ledig hoe deze ééne man bovenmenschelijk heeft gewerkt en gezocht en geleden. Wat een leven. Er zijn tallooze onuitgegeven manuscripten en aanteekeningen gevonden, ongetwijfeld van het grootste belang en de grootste waarde. Er waren philosophische klappers bij, waarin deze alles omvattende, encyclopaedische kennis verzameld was, en waarin elk onderwerp, elk probleem zijn uitvoerig commentaar had.

Als een late rozelaar is op de bodem van dit streng-wetenschappelijk, ontgoochelend zoeken, van deze twijfel en ontkenning, de verzameling gedichten ontbloeid waarin Dèr Mouw de vijf laatste jaren zijn levensvervulling gevonden heeft. Enkele ervan heeft hij in tijdschriften uitgegeven, onder de Sanskrit naam Adwaita. Dit woord beteekent: tweeheidloos. Hiermee zijn deze verzen gekarakteriseerd. Dr. dèr Mouw, de wijsgeer, was agnosticus, Adwaita, de dichter gnosticus. Een hoogtepunt van mystisch eenheidsbesef, verwant met de Indische wereldbeschouwing, en in de Nederlandsche letterkunde tot nu toe onbekend, is hier bereikt. Hier is het volkomen onchristelijke identiteits-gevoel, dat de al-ziel, het Brahman, ondenkbaar noemt zonder zijn drager het ik-bewustzijn, dat er een deel van is. De wereld, de zon, de boomen, de melkweg zijn intramentaal en bestaan alleen bij de gratie van ‘mijn’ bewustzijn. (En dit weten is misschien de duidelijkste brug van het wetenschappelijk werken naar de gedichten. In het gevoel van de onwerkelijkheid van alle verschijningen, dat bij hem meer dan wetenschappelijk inzicht alleen: een voortdurend levend besef was, vond hij de ééne werkelijkheid, Brahman.) Maar dat bewustzijn zelf is een drijvend eiland op de Brahman-zee, en zijn visioen van zon en wereld is misschien niets als het gedruisch van die zee. Er is dus identiteit tusschen het Ik en het Wereldwezen. God is een deel van mij, ik ben deel van hem, zegt een van de aan Angelus Silesius ontleende motto's vóór in het eerste deel van de bundel die Brahman genoemd is. Die beide opvattingen (Ik denk Brahman, en Brahman denkt mij) komen ook vaak afzonderlijk in zijn verzen voor, nu de een, dan de ander, en in een van onze laatste gesprekken, kort voor zijn dood, zei de dichter dat hij benieuwd was of de monisten ze elk apart zouden onderscheiden. Hij zal het niet meer weten.

Ook naar de vorm zijn Adwaita's verzen eenig in onze taal. Een buitengewone gedurfdheid in rijmen, in beelden, treft bij een eerste lezing al dadelijk. Daartegenover is, uit diepe eerbied voor het natuurlijk groeiproces van het levend taal-organisme, elk woord vermeden dat, archaïsch of louter literair, niet in de beschaafde spreektaal voorkomt, evenals de mannelijke verbuigingsuitgangen. Ook is er niet de Hollandsche angst voor welsprekendheid en voor het pathetische, maar dit wordt nooit rhetoriek zooals bij Hugo. Wel zijn vele van deze sonnetten van een verheven architectonische bouw als men alleen in de beste Latijnsche poëzie vindt. We willen de verzen zelf hier niet verder beschrijven, want ze zullen bij hun verschijnen als boek in dit tijdschrift besproken worden.

Maar op een merkwaardige omstandigheid moet ik nog wijzen. Een verbazende hoeveelheid kennis, op elk gebied van het menschelijk weten is, doorelkaar, verwerkt in de gedichten en wordt bij de lezers verondersteld. (Met de verregaande onkunde van het gewone publiek wilde de dichter geen rekening houden). Hoewel Dèr Mouw dus de volle oogst van zijn weten in zijn gevoelsuitingen meebracht, hield hij omgekeerd zijn gevoel, zooveel als menschelijk mogelijk is, buiten de werkplaats van zijn weten en kennen. Juist dat hij niet aan een emotielooze logica kon gelooven, bewijst, hoe hij als wetenschappelijk wijsgeer tegenover instinctieve wenschen, vooroordeelen van persoonlijke willekeur en constructies-uit-geneigdheid op zijn hoede was. Dat hij de verschillende gebieden zoo scherp onderscheiden en gescheiden wist te houden spreekt voor een ruime en volledige menschelijkheid. Alleen zwakke, onmachtige beperktheid geeft de voorkeur aan een verward maar gemakkelijk te omspannen simplistisch geheel boven een zuiverder maar moeilijk te beheerschen veel-eenheid. En is dit niet bewonderenswaardig: de juichende, trotsche, onaanvechtbare geloofszekerheid die de dichter aesthetisch-religieus in het Brahmanisme vond, heeft hij als redelijk, denkend mensch altijd geweigerd anders dan als symptoom van instincthandeling te beschouwen (evenals het denken zelf). De wetenschappelijke denker Dr. dèr Mouw heeft nooit zijn mystische dichter-extazen voor openbaringen of meedeelingen willen houden betreffend de achtergrond van de

wereld, nooit zijn artistieke invallen en stemmingen voor metaphysische inspiraties of ‘stemmen van generzijds’ aangezien, of er een stelsel uit gebrouwen. En niets bewijst zoozeer als deze tegenspraak de stalen consequentie van dit vlekkeloos leven.

Voor wie in de ‘scheinbare Absichtlichkeit’ (Schopenhauer) van het menschenlot meer gelooft dan in de dierenkop die in de mosvorming op een door de jaren verbrokkelde en verweerde muur te herkennen is, kan dit plotseling sterven van Dr. dèr Mouw, ruim twee weken voor zijn 57ste verjaardag, van een bijna demonische tragiek lijken door verschillende treffende omstandigheden. Hierboven had ik nog geen gelegenheid te zeggen dat deze man, stellig een van de allereersten van zijn land, van zijn tijd, van zijn eeuw, bij zijn leven in zijn volle grootheid door bijna niemand gekend is. Zelfs het weinige gespecialiseerde, dat ondanks zijn schuw en teruggetrokken afweren van alle openbaarheid, naar buiten, om welke reden dan ook, prijsgegeven of doorgedrongen was, is vrij algemeen ongeweten gebleven. Zijn bescheidenheid was zoo groot dat hij, in een periode van eminent en piëteitvol doordringen in Von Hartmann's levenswerk, vlak vóór diens huis staande, uit scrupule en angst om te storen ervan afzag met deze kennis te gaan maken. En nu, nu hij gestorven is, zou juist het succes komen, dat hem - al was het misschien maar kort - verblijd zou hebben. Want hij kon, in zijn laatste periode toen zijn dichterschap alles overheerschte, kinderlijk opgetogen zijn over elke echte en zuivere waardeering, van wie die ook kwam. Omdat hij bewust werd van zijn hooge zending simuleerde hij toen, uit bescheidenheid, openbare lof en bewondering te begeeren, dingen die hij zijn leven lang veracht en belachen en ontweken had. En hij stierf juist nu, 'n paar weken voor het verschijnen van het eerste deel van zijn bundel dat hij nog pas persklaar gemaakt had. De verschijning daarvan was ongeveer een maand vertraagd door het wegraken, bij de post, van een heel vel drukproeven. Anders zou hij die nog net beleefd hebben. Hij zou dat zoo graag nog meegemaakt hebben, en door een zeldzaam sterk voorgevoel van de catastrophe werkte hij met koortsachtige haast (maar pijnlijk nauwgezet) aan het klaar maken van zijn bundel, en dreef hij de uitgever tot de grootste

spoed. Dit sterven, net voor de vervulling, nu iets prettigs zou gebeuren in zijn aan vreugde arm leven, is een les, die zijn prachtig pessimisme wel altijd geleerd heeft. Het hoort bij dit leven, als de slot-terzine bij een sonnet. Aan veel van zijn vrienden had hij gezegd dat hij de dood dicht bij voelde komen, al had hij misschien gehoopt nog een paar jaar te leven. Want tot het laatst zat hij nog vol plannen: een prozaboek over Indische mystiek; verzen; een bewerking van de stof van de Grieksche tragedies (op de manier van Sleetocht); een reis naar Palestina meemaken met een jonge vriend; en het buitenwonen op zijn lieve Veluwe tot het eind van zijn dagen. Want hij leed, en ging physiek achteruit onder het lesgeven om 't levensonderhoud, en het wonen in een groote stad. En die twee dingen had hij nu zullen opgeven, na achttien jaar meen ik. Lesgeven aan weetgierigen met echte belangstelling vond hij prettig; niet, zooals bij de meeste lessen, om het brood, aan onverschilligen met alleen practische examenbedoelingen. Van dit soort lessen had hij nu juist de laatste voor goed gegeven en zou in het najaar buiten gaan wonen. Hem, die leerde en ondervonden had dat de verwachte prettige dingen in het leven anders blijken dan ze schijnen, zou ook dit in werkelijkheid waarschijnlijk tegengevallen zijn, terwijl hij nu het beste ervan: de mijmering, het vooruitzicht, de hoop, nog gekend heeft. Maar hij zal niet meer over zijn Geldersche hei en tusschen zijn ruischende eiken dwalen, waarvan hij zoo hevig gehouden heeft. En zóó sterk was bij hem, ondanks alle illusie, de intuïtie van het naderend einde, dat op tafel naast de stoel waarop hij bewusteloos gevonden werd, al sinds maanden een krantenknipsel lag, met een gewijzigd adres van de secretaris van de vereeniging voor lijkverbranding.

Hij heeft altijd in onbekendheid geleefd, en nu is er niemand, die niet over hem zal kunnen spreken en schrijven. Over hem, die in zijn leven bekendheid vermeden en erkenning niet gezocht heeft, zal, nu hij gestorven is, de luide openbaarheid komen. Hij zal, let op, hij zal nu snel en gemakkelijk beroemd worden; en we kunnen ons daar niet onverdeeld in verheugen. Zou dat jaloerschheid zijn op het voorrecht van zijn vertrouwelijkheid? Nee, want ook voor hem is het goed dat hij gespaard is gebleven voor een populariteit waarover hij geglimlacht zou hebben,

maar die een kwelling voor zijn fijngevoeligheid geweest zou zijn. Wat wist hij, die buiten het dadenleven stond, van de bedorvenheid en oppervlakkigheid van de pers en de kritiek? Bovendien: hoe weinigen zullen de capaciteiten hebben om waardig en naar waarde deze moeilijke kunst te kunnen benaderen. Het meerendeel van de wijsgeeren zonder mystische aanleg zal eenzijdig aan de gedachteninhoud aandacht geven. Ook de literatoren zullen meenen deze schoonheid alleen te kunnen bevatten door zich op de inhoud te richten, en bij de meesten van hen zal ontoereikende ontwikkeling het verstaan daarvan belemmeren en zich in wrevel tegen het werk omzetten. Het zal me niet verwonderen als philosophen deze gedichten te literair, en literatoren ze te philosophisch zullen vinden. Want wie is zoo universeel, zoo weinig gespecialiseerd en in de kleine kring van een bepaald vak gevangen als Dr. dèr Mouw was?

Een enkele cyclus uit het tweede deel van zijn bundel werd niet heelemaal voltooid (er ontbreken maar enkele sonnetten) en zal dus misschien later dan dit deel, en afzonderlijk, verschijnen. Maar gelukkig is hij, hoogstwaarschijnlijk, nog de avond van zijn instorting klaar gekomen met het kiezen van bijna alle varianten voor de definitieve tekst van het tweede deel. (Van deel I werd de dag daarop het laatste, nog door hem zelf gereviseerde vel, voor de heele oplaag afgedrukt). Hoe moeilijk was hij voor zichzelf in het vergelijken van de vele varianten; hoe conscientieus kon hij soms dagen lang weifelen over de keuze van één enkel woord. Aan mij heeft hij opgedragen de uitgave van het tweede deel te bezorgen, nu hij dat zelf niet meer kan doen; misschien zal het mogelijk zijn, het nog dit jaar te laten verschijnen. Het vaststellen van de tekst moet uit veel verspreide aanteekeningen en voor een klein deel uit persoonlijke herinnering geconstrueerd worden. Als hartstochtelijke toewijding en de diepste eerbied tot een zoo hooge en dierbare plicht waardig kunnen maken, zal ook dit deel zoo worden, als hij het gewenscht heeft.

Mijn schuld tegenover hem is nooit af te lossen, en ik heb het gevoel dat zelfs zij die hem maar oppervlakkig leerden kennen, voor altijd zijn dankbare schuldenaars moeten zijn. Zijn grenzeloos onzelfzuchtige leiding die alles begreep en alles wilde

dragen, hoe was die een rustpunt, een vertrouwde baken in de negen jaren van mijn leven dat ik hem gekend heb. Er is maar één mensch die ons over zijn dood troosten kan, en dat is hij zelf: zijn voorbeeld. Hij is nu bevrijd uit alle lijden van zijn moeilijk en zeldzaam hoog leven, van zijn zuiver en pijnlijk leven. We mogen klagen voor ons zelf, niet voor hem. Dood zijn is beter dan leven, en zijn einde was vredig en pijnloos. Voor ons, zijn vrienden, was hij een vader en een broer. In hem herkenden we alles van ons zelf, maar duizendvoudig vergroot en verreind en gesublimeerd, ons ideale zelf. Hij alleen had ons allen uit nood en strijd kunnen redden, maar nu moeten we het zelf doen, en zooals hij het graag gewild had, en omdat hij het graag gewild had. Hij zal het niet meer zien. Wat zijn leven voor ons was is niet te zeggen, en bij zijn dood heeft hij ons nog zijn goede boodschap achtergelaten. Zijn boek van Brahman.

Toen we kleine kinderen waren werden we, wanneer het 's nachts hevig onweerde, rillend en slaperig en bang in onze hansopjes uit het griezelig donker naar de veilige kring bij het lamplicht gedragen, en mochten daar, goed omringd en beschermd, blijven wachten tot het erge over was. Zoo, zoo was zijn leven voor ons, die hem lief hadden als die beschermende kring tijdens het onweer, voor ons die hij lief had meer dan wij verdienden. Maar dit doodzijn is te vredig om bitter te mogen klagen. Zijn sterven is een feest, want hij heeft God gekend zoo als zelden iemand. Het Al-wezen dat hij gekend heeft en Brahman genoemd, is ongenadig voor het individu, en onbegrijpelijk, maar het is ons zelf, waar we uitkomen en toe teruggaan, en daarom moeten we er vrede in vinden. De herdenking van wat hij was moet ons nu tegen veel kwaad, en tegen ons zelf bewaren. Wie aan alles twijfelde gaf hij geloof door de liefde die hij, de twijfelaar, gaf. En als we nog niet kunnen gelooven zoo als hij de laatste jaren, in de tijdeloos verzonken uren van zijn mystiek dichterschap, heeft geloofd, laat ons dan probeeren te gelooven in zijn geloof. Want hij was een zuivere echo uit het hart van de Al-ziel, en daartoe, tot dat wat hem altijd trotsche extaze en bevrijdende vrede gegeven heeft, is hij teruggekeerd.

Xerxes
Door
Adwaita

Xerxes sprak. - Van Sahara tot Indus smeedt de wereld ijz'ren ondergang
Voor het volk, waar epos tot historie, waar tot daden groeide Homerus' zang.

Moira had tot maat van heerschappijen torenmuur van sneeuwgebergt' geplant,
Hield uiteengestormd door vloeiende Goden vasteland van dav'rend vasteland;

Machtiger dan Moira, hij, die Goden 't zwijgen voor zijn Godenwil gebood,
Hij, voor wie gebergten zouden splijten tot een zee, onzichtbaar door zijn vloot,

Stremde, waar hun samenspraak twee zeeën sinds hun wording bruisen tegemoet,
De oudheilige donder van hun wat'ren, bedding ank'rend voor zijn volkenvloed.

Fronsend liet hij, van zijn gouden zetel fronsend om geminacht machtgebod,
- Want Poseidoon had gewaagd te rimp'len - gees'len, geeselen de God, de God.

Trots om eigen koningszin verblijdde hem, en zijn heerschershand grootmoedig, goot
Vrede uit gouden schaal en purp'ren vriendschap tot verzoening van zijn machtgenoot;

Dat tot gouden rust voor God van de aarde zich de vloeibare onrust eff'nen zou,
Gaf de heer zijn gouden schaal de heerscher - zinkend, schomm'lend geel in schomm'lend blauw.

Donderwolken van flikk'rende volken trekken voort over de Bosporos;
Gouden Xerxes, onbeweeglijk starend, bliksemt uit gouden triomfkaros:

Recht de rug, stille armen evenwijdig, hand op knie, strak beeld uit gouden rots,
't Machtig oog naar onzichtbare rijken, plechtig trekt Azië's heerscherstrots.

Doffer goud in blauwnev'lende verte, lange donder van Europa's grond,
Laat, verdwenen vizioen, hij achter holle stilte over de Hellespont.

Sonnetten van Petrarca
Vertalingen met inleidend sonnet
Door
Albert Verwey

Ter inleiding

Wie tot uw diepte, Dante, niet kan dalen,
Noch tot uw hoogte stijgen, noch uw breede
Verbeeldingen in eigen taal vertalen,
Vindt bij de rijmen van Petrarca vrede.

Zijn fijne geest schiet als een ster zijn stralen
Over 't bewogen hart waar zoete en wreede
Gepeinzen al de wonderen verhalen
Die Liefde er werkt naar menschelijke zede.

Liefde en haar eeuwige bespiegelingen
Zijn zoet en scherp verwerklijkt in zijn woorden,
Een eindloos winden van gevoel en denken:

Soms donker of ze in Dante's afgrond dringen,
Soms hoog en klaar of we englen zingen hoorden,
Maar altijd vol ervaringen die wenken.

Op het leven van madonna Laura

XI

Ik wend mij achterwaarts bij iedre tred,
Met moede leden die mijn gang bezwaren;
Dan sterkt uw lucht me opnieuw om voorttevaren
In 't gaan dat ik niet wensch - o, wreede wet!

De lieflijkheid waar ik mijn hart op zet,
De lange weg, de kortheid van mijn jaren,
Herdenk ik, staak het klagende gebaren,
En schrei als een die op geen weg meer let.

Maar midden in mijn tranen komt het zinnen
Hoe het bestaan kan dat dit lichaam leeft
Verwijderd van zijn geest, toch niet gescheiden.
Tot Liefde zelf 't herinrend antwoord geeft
Dat dit het voorrecht is van wie beminnen
En, mensch, zich van hun mensch-natuur bevrijdden.

XV

Er zijn op aarde dieren met zoo stout
Gezicht dat voor de zon zelf zij niet wijken.
Andre, daar 't groote licht hen doet bezwijken,
Gaan niet naar buiten dan als 't schemerflauwt.

Sommgen, de dwazen, hopen overboud
In 't glinstrend vuur hun vreugde te bereiken:
Hen doet het de andre deugd, zijn branden, blijken.
Helaas! zij zijn 't met wie ik maatschap houd.

Ik ben niet sterk genoeg te zien in 't licht
Van deze Jonkvrouw, weet geen scherm te maken
Van duistre plaatsen noch van avonduur.

Toch, met mijn krank en tranenvol gezicht,
Dringt mij het Lot nabij haar te geraken,
Waar 'k regelrecht stort in het brandend vuur.

XVII

Duizend maal, o mijn zoete vijandin,
Om vreê te hebben met uw schoone oogen,
Bood ik mijn hart u; maar niet kon gedoogen
Dat gij zóó laag zoudt zien, uw hooge zin.

Mocht nu een andre hopen dat zij 't win',
Zij zie zich dan door ijdle hoop bedrogen:
Hoe zou wat u mishaagt ik achten mogen?
Hoe kan het ooit mij zijn als in 't begin?

Maar als ik 't jaag en gij 't niet wilt bereiden
Ontvangst en hulp in 't troosteloos exiel: -
Niet kan 't alleen, noch gaan waar andre 't vraagt,

En redloos drijft het, een gedoemde kiel -
Wat schuld van zonde last dan op ons beiden,
Maar meest op u, die minste liefde draagt.

LII

Ik ben zóó zwaar met de oude last beladen
Van strafbare gewenten en van zonden
Dat ik zeer vrees eer 't einddoel is gevonden
Te vallen in mijn vijands ongenade.

Wel, weet ik, komt me een eedle vriend te stade,
Met hoogste heuschheid tot mijn hulp verbonden;
't Uitwendige gezicht is mij verzwonden,
Vergeefs dat naar zijn beeld mijn oogen raden;

Maar van omhoog hoor ik zijn stem weerklinken:
Ziel die zoo zoekt en streeft, de weg ligt open;
Kom tot mij, zoo u anders niets weerhoue.

Welke genade of liefde of kracht van hopen
Geeft duivevleugels mij, dat ik ze ontvouwe,
Mij heffe, en rust vind waar de sterren blinken.

LXXXVIII

Is 't liefde niet, wat is 't dan dat ik voel?
Is 't liefde wel, mijn God, wat is ze dan?
Goed? Schoon de mensch door haar zoo lijden kan?
Kwaad? En nochtans in mij dit zoet gewoel?

Lijd ik haar graag, heeft dan mijn klagen doel?
Ongraag? Zoo klage ik! Maar genees 'k ervan?
O dood die leeft, o zoete smartenban,
Hoe greep me, als ik niet wilde, uw warrelpoel?

En wilde ik wel, hoe reedloos dat ik krijt!
Zoo, in een wankle boot, in wisselwind,
Drijf ik op hooge zee, en zonder stuur,

Zóó dwaling-zwaar, zóó licht aan wijs beleid,
Dat ik zelf in mijzelf mijn wil niet vind,
En zomers ijs ben en als 't wintert vuur.

XC

Vrede niet vinden en geen oorlog wagen,
Vreezen en hopen, branden en verkouden,
Hemelwaarts stijgen, liggen als verslagen,
Niets vatten en 't heelal in de armen houden!

Geboeid zijn door wie troosten wil noch plagen,
De klem wil mindren noch vermenigvouden: -
In mij noch in mijn dood heeft Hij behagen,
De God die redt noch helpt wie hem vertrouwden.

Oogenloos waak ik, tongloos moet ik schreien,
Vergaan begeerend roep ik om genade,
Slaaf van een andre haat mijzelf ik nu:

In smarten weidend lach ik in mijn lijen,
Leven en dood zijn mij gelijklijk schade:
In zulk een staat ben ik, Jonkvrouw, door u.

XCI

Liefde die in mijn geest leeft en regeert
En in mijn hart zijn zetel heeft gebouwd
Rijst vaak in mijn gelaat en toont er stout
Zijn vanen en de kleur waarbij hij zweert.

Maar zij die liefhebben en lijden leert
En wil dat drift en hoop, te wild en boud,
De maat van rede, schaamte en eerbied houdt,
Heeft aldoor van ons vuur zich afgekeerd.

Beangst vliedt liefde dan terug naar 't hart
En klaagt en treurt en durft zich op den duur
Niet meer doen zien waar hij haar aanblik tart.

Wat kan ik doen, daar nu mijn heer zoo beeft,
Dan bij hem blijven tot mijn uiterste uur? -
Heeft wie in liefde sterft, niet goed geleefd?

CXXIII

Als mij de tijd en plaats te binnen komen
Daar ik mijzelf verloor, de lieve keten
Die Amor derwijs mij heeft toegemeten
Dat bitter zoet werd, pijn voor spel genomen,

Brand ik als tonder, voel mijn hart doorstroomen
Die zoete geesten ieder uur geweten,
Zoozeer inwendig van mijn gloed bezeten
Dat diè mijn leven is, al 't andre droomen.

Die Zon, mijn oogen 't eenige gesterte,
Brandt ongestoord in mij, lieflijk en machtig,
Als eens in ochtend- nu in avond-tijd.

En zóó verlicht en warmt hij me uit de verte
Dat nacht en dag de erinring, frisch en krachtig,
Me aldoor die keten toont en plaats en tijd.

CLXI

De dag lang klaag ik en bij nacht, wanneer
Alle ongelukkige stervelingen slapen,
Moet ik in zuchten dubble moeiten rapen:
Zoo spil ik al mijn tijd in 't zelfde zeer.

Ik die mijn oogen in geween verteer
En 't hart in rouw, ben onder al 't geschapen
De eenge zoozeer gewond door 't liefdewapen
Dat ik elk dag- en nacht-uur vrede ontbeer.

Helaas; want ver, van 't eene op 't andre dagen,
Van de eene op de and're schaduw ging mijn loop
Door deze dood die wij het leven heeten.

Maar dat een andre faalt vermeert mijn plagen:
O meelijvolle en hulp op wie ik hoop,
Ik brand in 't vuur en gij schijnt mij vergeten.

Op de dood van madonna Laura

LXVI

De wereld hebt gij, Dood, zonlóos gelaten,
Donker en koud, de liefde blind en machtloos,
De lieflijkheid ontbloot, de schoonheid krachtloos,
Mij zwaar van leed waartoe geen troost kan baten,

Hoofschheid en deugd doen gaan uw donkre straten.
Klaag ik alleen, wie is met reden klachtloos?
Stam van al 't goede hieuwt ge en hieuwt gedachtloos,
Want hoe rijst tweede als die wij eerst bezaten.

Lucht, aarde en zee moeten van deernis beven
Om 't menschdom dat, beroofd van haar, gelijk is
Aan ring zonder juweel, bloemlooze weien.

Niet kende haar de wereld bij haar leven:
Ik kende haar, die nableef om te schreien,
En 't Oord dat door mijn leed haar schoonheid rijk is.

De hedendaagsche stroomingen in de bouwkunst
Door
Jan Wils

Voor wie de karakteristiek wenscht te bepalen van de voornaamste der verschillende stroomingen in de bouwkunst van de laatste jaren, om het verband na te gaan dat er bestaat tusschen de architectonische uitingen en wat zich, zoowel op ethisch als economisch gebied in datzelfde tijdvak manifesteerde (wat dus feitelijk neerkomt op het stellen van de vraag, hoeveel die uitingen in zich hebben van de levensgesteldheid van het oogenblik en voor de ontwikkeling der bouwkunst van algemeen belang kunnen worden geacht), zal het noodzakelijk zich eerst een beeld te vormen van wat onder moderne bouwkunst valt te verstaan. Want dat is het criterium waarnaar zich ten slotte de beschouwing zal moeten richten.

Vooropgesteld is derhalve dat er een innig verband bestaat tusschen hetgeen er in het binnenste van de maatschappij omgaat en de kunst.

Stelt men zich nu voor, dat in dit opstel iedere vraag, die zich naar aanleiding van dit ontwerp laat stellen, een antwoord zal vinden, dan zal men teleurgesteld uitkomen. Het onderwerp toch is te omvangrijk, dan dat het zich bij een zoo beperkte plaatsruimte tot een diep ingaande bespreking zou kunnen leenen. Want alleen reeds de vraag: wat is moderne bouwkunst? bevat drie afzonderlijke vragen in zich: wat is kunst? wat is bouwkunst? en wat is te verstaan onder modern? - die elk voor zich het gegeven voor een verhandeling kunnen uitmaken, waar-

mee dikke boekdeelen te vullen zijn. En toch zal het noodzakelijk zijn deze vragen, zij het dan ook zeer beknopt, te beantwoorden, om een basis voor verderen opbouw te hebben. Want in geen geval mag ‘de persoonlijke smaak’ het richtsnoer voor de beoordeeling zijn. Alleen een zuiver objectief standpunt kan ons eenig inzicht in deze zaak geven.

Nu is een objectieve stelling wel uiterst moeilijk in te nemen, omdat men zich zoo gemakkelijk laat beïnvloeden door een der menigvuldige geestelijke of maatschappelijke stroomingen van den tijd. Er is slechts één axioma waar men zich naar richten mag, het axioma, wat te allen tijde den grondslag van 's menschen denken en doen is geweest, is en zal zijn. Dat axioma is, dat de Waarheid, niet de waarheid omtrent het een of ander, maar de waarheid als zoodanig, onveranderlijk is. De Waarheid is eeuwig en onveranderlijk dezelfde, zij is het mysterie van het Al, zij houdt in: ons ‘Zijn’, en alleen het geloof aan ons ‘Zijn’ doet ons gelooven in die Waarheid. Wèl veranderlijk is 's menschen inzicht in dit eeuwigheidsbegrip, de verhouding tot de Waarheid en die verhouding wordt tot uitdrukking gebracht in de geestelijke en maatschappelijke gesteldheid, het algemeen denken en doen in een bepaald tijdvak.

Een der wijzen, waarop die verhouding tot waarneembare uitdrukking komt, niettemin in den nauwsten samenhang staande met de andere wijzen, filosofie en godsdienst, zooals de andere weer onverbreekbaar verbonden zijn met de eerste, is de kunst; d.w.z. de kunstuitingen staan in onmiddellijk verband met wat dan genoemd wordt: den tijdgeest.

Voor zoover wij bewust werken, heeft kunst alleen zich zelf tot doel. Kunst toch is vormgeving van aesthetische werkelijkheidservaring tot waarneembare voorstelling. Die realiteitservaring kan geestelijk of stoffelijk zijn, bewust of onbewust alnaarmate het levensbewustzijn dieper is. Aan iedere daad van schepping moet zij echter noodzakelijk voorafgaan. Maar daarnaast staat dat onzegbare, wat de verhouding tot de Waarheid tot uitdrukking brengt. En de mate waarin de kunstenaar er in geslaagd is, de Waarheid dichter te benaderen - een proces, wat niet onder woorden te brengen is, maar spreekt van ziel tot ziel - bepaalt voor ons de waarde van het kunstwerk.

Daarin ligt dus opgesloten, dat er altijd kunst wordt voortgebracht, dat er in een tijd, waaraan wij den naam van cultuurtijdperk geven, goede en slechte kunst wordt voortgebracht - meer goede, omdat het begrip ‘Waarheid’ ten opzichte van alle menschen in vrijwel dezelfde verhouding staat. Doch ook volgt, dat in een tijd met weinig cultuur wel eens een groot kunstwerk kan ontstaan, wanneer de kunstenaar juist datgene gevoelt, wat het diepste van de volksziel uitmaakt of den weg bereidt tot een groote geestelijke eenheid.

Het diepste wezen van een kunstwerk, de inhoud, is zuiver geestelijk, in zooverre als het de wetten volgt van menschelijk voelen en waarnemen. Het is tijdeloos, het is de ziel van het kunstwerk en is eeuwig onveranderlijk.

Het voorkomen van een kunstwerk daarentegen wordt bepaald door omstandigheden van tijd en plaats. Het is stoffelijk, daarom tijdelijk; het is het lichaam van het kunstwerk en is aan voortdurende verandering onderhevig.

Daarom heeft iedere historische stijl, waaronder te verstaan datgene, waarin een gemeenschappelijk en gelijk streven tot uitdrukking wordt gebracht, een tijdelooze inhoud (de ziel) en een tijdelijke verschijning (lichaam).

Het lichaam is de drager van de ziel. De stoffelijke verschijning is de draagster van het tijdelooze in een kunstwerk. Door de vormgeving leert men dus de verhouding van den tijdgeest tot het eeuwigheidsbegrip kennen. Aan de vormgeving herkent men een stijl; zij is datgene wat een bepaalde kunst karakteriseert.

De vormgeving staat in het nauwste verband met de materie, waarin de kunstenaar zich uit.

Stof is middel, maar onzuiverheid van middel kan niet tot een zuivere oplossing leiden.

De zuiverheid van een kunstwerk wordt derhalve bepaald door de harmonieuse gestemdheid van inhoud, vorm en stof.

Treedt een dezer factoren overwegend sterk op den voorgrond, dan wordt de kunst onzuiver en verliest aan zelfstandige kracht.

Soms schijnt het of b.v. door diepte van gedachte en kracht

van voorstelling en de materie van geen belang zou zijn, maar aan de hand van tot stand gekomen kunstwerken in hoog cultureele tijdperken (Egyptische koningsbeelden; vroeg-Grieksche beeldhouwwerken) is de onafscheidbaarheid dezer drie factoren gemakkelijk te ervaren.

Een kunst, waarin de stof op den voorgrond treedt, zal ons stug, koel, materialistisch aandoen; een kunst, waarin de voorstelling overheerscht, doet ons leeg, pretentieus aan; terwijl een kunst, met alleen diepte van inhoud bij verwaarloozing van beide andere, ons vaag of tendendieus voorkomt. Alleen, wanneer stof, vorm en inhoud in harmonie zijn, zullen wij het schoone van het kunstwerk gevoelen.

Bijna uitsluitend in de tijden, die wij als groote cultuurtijdperken kenmerken, is die harmonieuze gestemdheid in de tot stand gebrachte kunstwerken aan te wijzen. Wel met verschil van voorstelling, maar met dezelfde diepte van levensinhoud en met hetzelfde begrip van de materie. Het kunstvoortbrengen is dan niet een maniertje maar het is de loutere openbaring van het tijdsbewustzijn, het is de *ver*beelding van het levensbeginsel en de levensinhoud. *Het* bepaalde kunstwerk en *dat* levensbeginsel zijn zonder elkaar onbestaanbaar. Het grootsche van dien tijd ondergaan wij door het kunstwerk, en wij behoeven verder geen historische overdenkingen of eenige andere kennis van dat tijdvak. Wij zien het stijlvolle in het kunstwerk, in het individu en in de maatschappelijken verhoudingen.

Alleen een zuiver levensbeginsel en levensdoel zal in uitbeelding, in de tot standkoming van het kunstwerk, de zuiverheid ervan bepalen.

In onzen tijd nu is er een zoeken naar een nieuw levensbeginsel te constateeren en de kunst draagt daarvan duidelijk het kenmerk. Omgekeerd wijst de revolutie in de kunst op de machtige schommelingen in de massa-ziel. In geen geval mogen de voortdurende veranderingen, die de kunst in de laatste jaren ondergaat als willekeurig beschouwd worden. Die mogelijkheid zou kunnen bestaan, wanneer er sprake was van een enkel persoon die zich met zijn werk stelde geheel buiten de algemeen heerschende

begrippen, maar ook dan nog slechts twijfelachtig. Omdat zich juist in die enkeling de aanstaande nauwere betrekking tot de eeuwige waarheden zou kunnen manifesteeren, bij een genie derhalve. Maar waar van groepskunst, van een openbaring bij zooveel verschillende kunstenaars, op zooveel verschillende plaatsen op elk gebied der kunst, met even zoovelen trekken van overeenkomst gesproken wordt, daar moet er wel een diepere oorzaak zijn dan een tijdelijke opleving, en willekeurige menschelijke verandering; daar ligt het wel voor de hand, dat de kunst, die uiterst gevoelige barometer van de massa-ziel, hier de aanwijzing geeft wat er in het diepste van dien ziel op het oogenblik zelve beroering wekt, dat daar zich een proces afspeelt, dat gaat om het zijn of het niet zijn van een nieuw levensbeginsel, de verhouding bepaald wordt tot de Waarheid in het kader van dezen tijd.

Het valt niet te ontkennen, dat een zekere beïnvloeding heeft plaats gehad van het een op het ander; het is zelfs als een tamelijk natuurlijk verschijnsel aan te nemen. Niets is zonder invloed op het andere, en zoo hebben de moderne wetenschap, de moderne filosofie, de ethische en economische stroomingen ook zeker hun invloed doen gelden op de ontwikkeling der kunst van de laatste jaren. Maar ontdaan van die waarneembare bijkomstigheden valt er nog iets anders waar te nemen, dat wat alleen betrekking heeft op de kunst in verhouding tot het eeuwige zijn, op een nieuwe levensaanschouwing.

Er valt in de huidige samenleving een drang naar het volstrekte, in den meest algemeenen zin, waar te nemen, d.w.z. naar datgene, wat als het meest volstrekte, het meest consequente van alle gesteldheden is aan te merken. Dat streven is zoowel kenbaar in de economische stroomingen als in de vele op ethisch gebied en moet zich daarom ook noodwendig in de kunst doen kennen.

In de kunstenaar toch culmineert de algemeen geestelijke idée, die uit de massa voortkomt. Bestaat er bij de massa geen geestelijk ideaal, dan is het ook niet mogelijk dat een hoogere gestemdheid als algemeen geestelijk bezit door de kunstenaars verbeeld wordt. Het is toch de massa, die den tijdgeest in algemeenen zin bepaalt en het is niet de kunstenaar, die geheel

op zich zelf een ‘stijl’ zou scheppen, die de verbeelding zou zijn van een algemeen bezit, dat niet bestaat.

De kunstenaar komt uit de massa voort, wordt gedragen door de massa, voelt voor de massa, en geeft als algemeen bezit, datgene wat dient tot bevrediging der stoffelijke - hij is deel der massa - en der geestelijke - daarvoor is hij kunstenaar - behoeften.

Kunst wordt altijd voortgebracht; alleen in een tijd, waarin de kunstenaar gedragen wordt door een algemeen geestelijk ideaal d.i. in een cultuurtijdperk, is monumentale kunst mogelijk.

Het is uiterst moeilijk, zoo niet ondoenlijk, te bepalen, wanneer een hooger cultureel tijdvak aanvangt, wanneer het tot het hoogtepunt gestegen is, en wanneer men daarna weer het groote doel voorbijschiet en zich op bijkomstigheden concentreert, wat in de kunst neerkomt op het zoeken, het bloeien en het in stemmingskunst terneerdalen.

Cultuur is er altijd, alleen wordt van een hoog cultureel tijdperk gesproken, wanneer het al in harmonie is met het eene en het eene in harmonie is met het al. Dan bestaat er een innig verband tusschen aller menschen denken en doen en allen staan in dezelfde verhouding tot de eeuwige Waarheid.

Zooals hierboven gezegd is, valt er op het oogenblik weer een streven naar een geestelijk ideaal waar te nemen. Alhoewel er een chaotische verwarring schijnt te bestaan op economisch en geestelijk gebied als misschien nimmer te voren, begint zich toch duidelijker het beginsel af te teekenen, waaruit het nieuwe menschdom haar bestaanskracht zal putten, het beginsel, dat eindelijk tot doel en ten slotte tot werkelijk levensbeeld zal leiden. Misschien kan dat beeld in groote trekken tot deze formule teruggebracht worden: de opheffing van het individualisme, waaronder dan verstaan moet worden al datgene, wat de suprenatie van het een boven het ander of de beperking van het een ten behoeve van het ander voorstelt.

De conclusie van wat zich op maatschappelijk gebied heeft voorgedaan is gebaseerd op de volgende overwegingen. In alle landen is de liberale groep langzamerhand uiteen gevallen tot steeds kleinere, strengere groepjes, waaruit zich tenslotte één groep kristalliseerde: het proletariaat, dat gestaag in kracht won en

waarin de aanleidende oorzaken van oorspronkelijke afscheiding het sterkst tot uiting gebracht werden. Tegelijkertijd concentreerde de nationale partijen zich wederzijds tot internationale bonden; aan den eenen kant trok zich de revolutionaire massa tezamen en aan den anderen kant vormden de kapitalistische groepen haar pools en kartels en trusts, wegens hun concentratiewil schijnbaar liggende in het tijdskader, inderdaad bolwerken tegen den opkomenden vloed. Tenslotte zien wij hoe in onze dagen die twee machtige partijen elkaar in één slag aanvallen en de beslissing, bijna historisch noodzakelijk, uitvalt ten gunste van den bekamper van het reactionaire beginsel, dat de democratie als overwinnaar uit het strijdperk treedt, om zijn voorwaarden te stellen ten gunste van de menschheid als totaal. Ligt daarin dan niet opgesloten de vervulling van die gezonde maatschappelijke wereldorde: de harmonische samenwerking van kapitaal en arbeid, vruchtdragende voor elk op gelijke wijze? Dan zal ook blijken, dat de maatschappelijke orde niet alleen beteekent een rechtsverhouding, maar bovendien een diepere zin heeft, dien van het menschelijk-zijn. Niet de ikheid, maar de algemeenheid zal dan het richtsnoer zijn voor zijn daden.

Op ethisch terrein zijn dezelfde verschijnselen waar te nemen, doch het zou te ver voeren ook deze nog aan een nader onderzoek te onderwerpen. Alleen willen wij nog wijzen op de analogie van deze gedachten met wat de kunst te zien geeft.

Wij zeiden: kunst is vormgeving van aesthetische werkelijkheidservaring tot waarneembare voorstelling en staat als zoodanig dan ook in rapport met het ons omringende.

Het ons omringende is de natuur en is als zoodanig volstrekt. Dat volstrekte komt echter in natuurlijke vorm en kleur tot voorstelling, maar wij nemen het volstrekte waar in den drang naar het zuivere, het vlakke, het rechte en het harmonische. Als diepste kern van de natuur wenscht de moderne kunst dit naar voren te brengen in het meest zuivere, het meest vlakke, het meest rechte, het meest harmonische.

Een der middelen, waarvan de kunst zich ten dien opzichte bedient, is het met vakeigen middelen te komen tot uitbeelding dezer gesteldheid. In de schilderkunst is dat waar te nemen in

de ontwikkeling van af Cezanne tot op heden, waarin tot uitdrukking komt: het beheerschen van het vlak met vlak, lijn en kleur. Vlak, lijn en kleur zijn de beeldingsmiddelen van de schilderkunst. In de bouwkunst door de beheersching van de ruimte door vlak en massa. Vlak en massa zijn de beeldingsmiddelen van den bouwkunst. Tijd en klank die van de muziek, en van de dichtkunst eveneens. Zoo zijn de kunstenaars allerwege doende om met de beeldingsmiddelen zelve hun kunst voort te brengen. Dus ook hier het streven naar de algemeenheid in den meest volstrekten zin.

Het leek mij noodzakelijk deze beschouwing vooraf te doen gaan alvorens te spreken van de bouwkunst afzonderlijk.

Het wezen van de bouwkunst is de ruimte te benutten en in aesthetische verhoudingen van binnen naar buiten uit te drukken. Alle bouwwerken uit de belangrijke perioden der kunstgeschiedenis hebben deze karaktertrek gemeen, en dit beginsel is zoowel te herkennen bij een Dorische tempel, als een Gothische kathedraal en een Barok-paleis. Alleen de mate van zuiverheid en de wijze waarop heeft verandering ondergaan, ziet men b.v. in de barok meer het toevallige, het natuurlijke - meer de aandacht geconcentreerd op het bijkomstige - overheerschen. Voorstelling is hoofdzaak, inhoud en materie zijn bijzaak.

De moderne bouwkunst gaat in de allereerste plaats van het middel zelf, de ruimte uit.

De ruimte toch is het domein van de bouwkunst, zooals het vlak dat is van de schilderkunst.

De bouwkunstenaar denkt in beeldende ruimte-verhoudingen, d.w.z. hij denkt zich de verschillende deelen van het bouwwerk als afzonderlijke, op zich zelf staande, scheppingen, in hun meest zuivere verhouding, om daarna dit samenstel van massa's in hun logisch onderling verband tot een compositie tezamen te brengen.

Dit tezamen brengen van massa's heeft als noodzakelijk gevolg, dat een plastisch geheel moet ontstaan. De bouwkunst is een plastische kunst: zij geeft constructieve plastiek.

Ruimte en vlak zijn de beeldingsmiddelen van de bouwkunst en het streven van de bouwkunst is met deze middelen een

constructief-aesthetisch geheel samen te stellen. Alleen door een veranderde levensaanschouwing kan in de uitdrukking daarvan verandering gebracht worden. Het kenmerkende onderscheid tusschen de verschillende bouwwijzen is dan ook in hoofdzaak gebasseerd op de wijze, waarop de ruimte in aesthetische verhoudingen is opgebouwd.

De moderne bouwkunst zoekt nu in de eerste plaats door het middel, de ruimte zelf, tot uitbeelding dezer gedachte te komen. De bouwkunstenaar zal dus trachten, in exacte beelding van enkel verhouding zijn werk voort te brengen, omdat de geestelijke inhoud van alle moderne kunst heeft het tot bepaaldheid stellen, het tot het volstrekte voeren van het natuurlijke[1]. Die verhouding zal zich manifesteeren in de verhouding van massa, in verhouding van vlak en verhouding van kleur. Die verhoudingen komen uit het inwendige van het bouwwerk voort en zijn het noodzakelijk gevolg van de harmonische verhoudingen der binnenruimten. Niet alzoo, dat door het uitwendige het inwendige bepaald wordt, maar het inwendige bepaalt tot in het geringste het uitwendige. Er heeft een voortdurende wisselwerking plaats van elk deel van het bouwwerk met een willekeurig ander deel en van binnen naar buiten en van buiten naar binnen. Het begrip van wat buiten is en van wat binnen is moet daarmee wel noodzakelijk vervallen.

Omdat er nu een werking van binnen uit het bouwwerk plaats heeft, kan er ook niet meer gesproken worden van het gebouw in overeenstemming te brengen met de omgeving, wat practisch neerkomt op het uitschakelen van het schilderachtige, het toevallige. Zoo moet de nieuwe bouwkunst wel tot monumentaliteit leiden. Het toevallige, het natuurlijke toch, wordt geheel ondergeschikt gemaakt aan het geestelijke, aan het begrip, dat vertolkt moet worden: bouwkunst.

Het tijdelooze in kunst komt door het tijdelijke van het kunstwerk tot uiting en een kunst, die niet de veruiterlijking is van de innerlijkheid der massa-psyche is niet van den tijd. Onze tijd zal dus om dien reden een eigen uitdrukkingswijze zoeken, die in

1) Hierin is natuurlijk ook begrepen de verhouding van gedachte tot het kunstwerk en van de stofbehandeling.

bouwkunst tot beelding komt in het bouwen, d.i. het constructief samenstellen van het bouwwerk. Bouwen is het middel om tot bouwkunst te komen. Maar onzuiverheid van middel kan niet tot zuiverheid van het resultaat leiden. Onzuiverheid in de bouwwijze zal nooit zuivere bouwkunst voortbrengen.

Bouwkunst omvat dus niet alleen al datgene, wat van de straat af te zien is, maar ook de inwendige samenstelling, in al zijn geledingen en geringste details. Bouwkunst zal zich dus al onmiddellijk kenbaar maken in de samenstelling van den platte grond van een bouwwerk. In den platte grond van het bouwwerk toch wordt de geheele verdere opbouw in zijn drie dimensies vastgelegd. Wanneer dus in de platte gronden de verschillende hoogten van de verschillende ruimten zouden zijn ingeschreven, zou daarmee in algemeenen zin, de geheele samenstelling van het bouwwerk zijn omschreven, en vastgelegd. Het grondplan van een huis is daarom de eerste graadmeter van het kunstzinnig vermogen van den kunstenaar en bevat de kern van de aesthetische verwerkelijking van het bouwwerk.

Het is ook merkwaardig, wat de Amerikaansche architect Frank Lloyd Wright zegt. ‘De platte gronden moeten gedacht zijn het gebouw in zijn drie dimensies te omvatten, laat de picturale werking dan uitvallen zoo zij wil.’

Bouwkunst is een practische kunst. Bouwkunst heeft niet alleen ten doel de verwerkelijking van de aesthetische idée, maar voor alles moeten haar producten voldoen aan een practische levensbehoefte. De beperkingen, die den kunstenaar daardoor in de realisatie zijner concepties worden opgelegd, moet hij om dien reden beschouwen als zijn beste vrienden. Want al die beperkingen vloeien voort uit de noodzakelijkheid van het oogenblik, zijn een onafscheidbaar stuk van de levensopvatting op een bepaald tijdstip.

Iedere veranderde levensopvatting zal zich dus onmiddellijk in het grondplan van het huis uitspreken[1)]. Omgekeerd kan ge-

1) Zoo zullen bijvoorbeeld in den platten grond onmiddellijk kenbaar zijn de economische verhoudingen in een bepaald tijdvak en het technisch vermogen drukt er ook onmiskenbaar zijn stempel op (overspanning van bouwdeelen, centralen verwarming, enz.).

zegd worden, dat een huis, gebouwd op een grondplan, voldoende aan de behoefte van een vroegere generatie niet van onzen tijd is en daarop nooit een verderen z.g. modernen opbouw zal kunnen plaats vinden.

Het een kan niet zonder het ander bestaan en een bouwmeester, die tracht een compromis tot stand te brengen tusschen een ouden platte-grond en een nieuwen opbouw zal tenslotte in zich zelf moeten doodloopen.

Het is in dit verband dan ook zoo dwaas en bepaald misleidend, dat op sommige scholen geleerd wordt geveltjes te teekenen en bij prijsvragen een ontwerp gevraagd wordt voor den gevel van een gebouw, zonder een nauwkeurige bepaaldheid van den platte-grond. Een dergelijke handelwijze moet bepaald remmend werken op de zuiver bouwkunstige aanschouwing van den leerling en, in 't algemeen gesproken, van de massa.

Gevels, dus opbouw, en platte-gronden staan in zoo nauw verband met elkaar, dat ze zonder elkaar onbestaanbaar zijn, en een architectuur, die er naar streeft om achter een bepaalde gevel een grondplan te ontwerpen is onlogisch en principieel onjuist.

Daarom is er ook voor de moderne bouwkunst in de oude steden zoo weinig te bereiken. De hier ontvouwde gedachten kunnen alleen in toepassing gebracht worden bij het aanleggen van nieuwe steden, geheele blokken of vrijstaande gebouwen. In een oude stad is iedere zuivere bouwkunstige uiting buitengesloten, omdat iedere tusschengeplaatste gevel een plastiekloos geheel zal meebrengen en niet te verantwoorden zal zijn op een modernen plattegrond.

Men kan terecht of ten onrechte tegen deze gedachten opmerken, dat ze idealistisch en onpractisch zijn, maar zij wenschen slechts uitdrukking te geven aan het feit, *hoe* het moet zijn, nu, in onze dagen. In geen geval bedoelen zij te wijzen op de toekomst, wat dan *kan* zijn. Bij het spreken over de toekomst moet men noodzakelijk vervallen in theorieën, zonder eenigen feitelijken ondergrond en derhalve voor de ontwikkeling der bouwkunst (en voor alle kunst) totaal waardeloos.

Ten aanzien dan van den verderen opbouw zijn al twee bepalende factoren naar voren gebracht: 1e dat de opbouw onmiddellijk zal volgen uit de platte-gronden; en 2e de moderne bouwkunstenaar denkt in volstrekte vormen.

Wat wil dat zeggen? Practisch gesproken dit, dat de geheele opbouw zich, als geheel genomen, zal voordoen als een samenstel van stereometrische lichamen, en, in hun meest volstrekten vorm, als parallelopipidums, aangezien deze zich het best voegen naar de practische eischen van het leven.

Zoo zal het moderne bouwwerk dan voor ons moeten verschijnen als de stapeling van rechthoekige lichamen, waarin door den bouwmeester de aesthetische ordening is gebracht. In vlakken, die voor en achter elkaar schuiven, in lichamen, die elkaar doordringen in steeds wisselende verhouding van stand en tegenstand zal het nieuwe bouwwerk de zuiverste expressie zijn van de werkelijk moderne bouwkunstige gedachte. Het is ook alleen mogelijk tot normalisatie, een zeer gezond modern beginsel, te komen, op de grondslagen als hiervoor werden opgesteld, d.w.z. een geheel nieuwe platte-grond, die, als motief verwerkt, een voortdurend nieuwe groepeering der bouwmassa's mogelijk maakt.

Het is hier de plaats om te wijzen op de groote overeenkomst in wezen tusschen wat de moderne maatschappij ons te zien geeft en deze bouwkunstige gedachten. En dan denk ik aan het groote-stadsleven met zijn massa-verplaatsingen, zijn fabrieken, onder- en bovengrondbanen. Stel u eens voor dat uit een gebouw met topgeveltjes in een oogenblik tijds duizende menschen stroomen, dat daarboven vliegtuigen cirkelen en dat uit een opening tusschen twee dergelijken gebouwen in snellen vaart electrische treinen langs elkaar snorren. Het is ondenkbaar. Maar wel zijn zij in eenig verband te brengen met een bouwwerk, als hierboven geschilderd werd. Op zichzelf zegt dit voorbeeld niet veel, en toch lokte het ons aan, om er uw aandacht op te vestigen. Er bestaat een noodzakelijk verband tusschen het een en het ander en de consequenties van het een zullen van invloed zijn op de resultaten van het andere.

Ook de wijze van bouwen, d.w.z. de te gebruiken materialen en de manier waarop zij verwerkt worden, zullen in onmiddellijk verband staan met de levenswijze en levensinzichten.

Het practische leven, en voorzeker dat van onze dagen, is een aaneenschakeling van economische vraagstukken, wier gevolgen zich in de uitingen der bouwkunst zullen reflecteeren.

Nog zal niet uit het oog verloren mogen worden, dat de beeldende kunsten eeuwenlang onderworpen en afhankelijk gesteld waren van de groote maatschappelijke tegenstelling, waardoor het vrijwel alleen voor de bezittende klasse was weggelegd werkelijke kunstvoorwerpen om zich heen te verzamelen. Uit hebzucht of met speculatief oogmerk was het voor hem, die het betalen kon, mogelijk den kunstenaar aan zich dienstbaar te maken en een belangrijken invloed uit te oefenen op de tot standkoming van het kunstwerk.

Een nieuwe kunst wil echter niet alleen uit, maar ook voor de massa zijn.

Om die reden zal er dan ook een geheel andere productiewijze, in dit geval: manier van bouwen, moeten komen.

De nieuwe bouwkunst vraagt ter bereiking van de verlangde oplossingen naar andere materialen. En het is merkwaardig te constateeren, dat vrijwel gelijktijdig met het opkomen van de gewijzigde gedachten over bouwkunst de techniek middelen aan de hand doet, waardoor zij voor een belangrijk deel te realiseeren zijn. Het ijzer als constructiemateriaal, het gewapend beton, het spiegelglas, naadlooze vloer- en wandconstructies, centrale verwarming, electriciteit, het zijn slechts enkele voorbeelden, zonder welke de moderne bouwkunst haar grondbeginsel nimmer tot uitvoering zou hebben kunnen brengen. Daarmee is natuurlijk niet gezegd, dat in die materialen of technische middelen bereikt is, wat het volmaakte nabij zou komen. Integendeel. Zij bevatten nog zooveel gebreken, dat met verlangen wordt uitgezien naar materialen, die, bevattende de goede eigenschappen, de minder goede in veel geringere mate hebben, hoewel niet vergeten mag worden, dat de eischen in 't algemeen nog veel te laag gesteld zijn, om de bouwstoffen of constructies tot hun volle waarde in toepassing te brengen.

Al die nieuwe materialen zullen het bouwen, als techniek, noodzakelijk een geheel ander, en eenvoudiger, aanzicht moeten geven. Het tot bepaaldheid stellen van vormen toch brengt mee een zeer juiste uitvoering der verschillende bewerkingen. De techniek van het bouwen zal tot een hoogte opgevoerd moeten worden als nog nimmer werd bereikt.

In vroegere tijdperken ook leidde de bouwmeester het bouwen op de bouwplaats zelf. De tegenwoordige achitect leidt de verwerkelijking van zijn plan in hoofdzaak van uit zijn bureau en komt alleen ter controleering op het werk. Hij stelt in zijn werkkamer de vormen en verhoudingen vast, die door anderen, buiten zijn gezichtskring, zullen uitgevoerd worden. En hij kan daarom niet dulden, dat er door de uitvoerenden persoonlijke inzichten in het werkstuk worden neergelegd. De eisch voor de werknemers is alleen, dat zij hun werk snel en volmaakt uitvoeren. Dit moet uiteindelijk leiden tot specialisatie en in dit verband stellen wij ons dan ook veel meer voor van een arbeidsverdeeling in den geest van het Taylorstelsel, dan wel, dat eenig heil zou te verwachten zijn van bewegingen als ‘Veredeling van het Ambacht’, tenzij men daarmee voorheeft den arbeider een juist inzicht van zijn werk in het groote samenstel van het geheel bij te brengen.

Het ook al reeds genoemde beginsel der moderne schilderkunst wijst er overduidelijk op, dat een nieuwe mogelijkheid geopend is, om een nauwere samenwerking tusschen bouw- en schilderkunst te bereiken. Vlak en massa, door den bouwkunstenaar in vormbeelding gegeven, zal zij in kleurbeelding vervolmaken, waardoor nauwkeurig ieders terrein op architecturaal gebied is afgepaald. Ook hier dus specialisatie.

Ten slotte zal het noodzakelijk zijn de machine als machtig hulpmiddel te stellen op de plaats, die haar toekomt. De machine is van onzen tijd en zal er werkelijk een economische productiewijze mogelijk zijn, dan kan dat slechts gebeuren door de machine te hulp te roepen. Een voorwerp, in bepaaldheid gesteld d.i. technisch en aesthetisch, zonder eenige bijkomstigheid, kan alleen door de machine voortgebracht worden. De bouwkunst in de allereerste plaats heeft noodzakelijk haar vormen te zoeken en haar werkwijze te bepalen, waardoor de machine

kan verrichten, wat voldoen zal aan de stoffelijke en geestelijke behoeften der massa.

En wederom vestig ik de aandacht op de groote overeenkomst in wezen tusschen moderne maatschappij, moderne kunst en een voortbrenging zooals hierboven beknopt werd besproken.

Na de wandeling
Door
Is. P. de Vooys

Wat trok ons weg van 't wisslend oogenbeeld,
dat zee en duin en veld ons rijklijk schonk,
en dat in woorden zichtbaar stond en klonk,
zoo frisch als wat uit de aarde wordt geteeld.

Gij hebt uw oog, dat altijd blijde blonk
van 't kleurig licht, dat heel onze aarde omspeelt,
gericht met wijdende ijver, onverdeeld,
naar wat in zielsgebeuren dwingend wonk.

Mijn oog werd afgeleid naar 't menschenwoelen
en speurde rond in 't war'lend druk van daden
naar diep'ren oorsprong en naar 't verre doelen.

Toch konden wij ons saam zoo vast beraden;
want ziel en menschenwereld leven puur
voor wie zich eeuwig één weet met natuur.

Levensbeelden
Door
W.L. Penning Jr.

Naviering van mijn zusters tachtigsten verjaardag

Wist gij dan niet wat het beteekent
Los voor de vuist een toast te slaan,
Beteekent - voor 't beklaaglijk wezen
Niet deugend dan tot Dichtbestaan?
Bij Zeus, mevrouw! laat tafelschuimers
In hun verborgenheid vergaan.

Naar HOMEROS.

Des zangers hoogste lust zij 't lied,
Zijn liefste loon ontga hem niet!

BACCHUS.

TIJDFOPSTER - mij naar tijdmaat amper
Twee jaar vooruit,
En toch sinds lang mij als een Moeder,
Maar jong van doen! - o u d leek de b r o e d e r ,
Te stiller vierende u naar blijder 't feestgeluid.

Hoe voller 't hart, te minder woorden
Hem uit den mond,
En mooglijk nog maar half verstane;
Gij záágt mijn Dank, mijn stille tranen,
En ziels-oog zag den b l i k dien Gij aan 't w o o r d verbondt.

Wat plechtigs kwam mij op de lippen....
Maar r e d e n a a r
Word ik wel nooit - aleer de Goden
Mij op hun eigen Nectar nooden,
De beker puur van goud, ik - liefst weêr achttien jaar!

Zóó'n dronk had Spraak en al bevleugeld
Voor levenslang;
Een BRUGMAN zou 'k ten voorbeeld wezen;
Zóó'n dronk a l s n o g - en opgerezen
Stond hier een spraaktalent verwant aan Godenzang.

G e z w e t s , waar broêr meê aan komt dragen
Ná 't nágerecht?
- Helaas! bij hem vindt feestontroering,
Feestluim, feestgeestdrift, feestvervoering -
Juist dáár waar f e e s t d r o n k past - de tong aan band gelegd.

Verbeelding voelt de keel al snoeren
Bij feest o p t i l :
Mij wacht een m i j n , ik zie ze laden....
Als moord met voorbedachten rade
Maakt, feestlijk lang vooruit, mij 't feestbestél al stil.

Vat, vat nu wat voor mij het toppunt
Van schrikbeeld is,
Bij stille vrees dat de Oorlogszonde
Den laatsten droppel heeft verslonden
Der 'melk voor de' ouden dag', Fransch-Duitsche lafenis[1].

1) De uit nood verdunde w i t t e , de Koemelk (hier van Overheidswege nog te koop gelaten voor zeventigjarigen en daarboven) vergt althans voor hen wat afwisseling met mijn p u r p e r e n teug uit 'de Fransche fluit', met mijn a m b e r k l e u r i g e n uit 'den Rijnschen roemer.'
DOKTER DRUIF (*Teekenen des Tijds*).

Zwaar u ter eere zat en zon ik
Op waardig woord;
Nu eens begaafden mond benijdend,
Dan weêr me in eigen vondst verblijdend -
Springlevend opgediept, in mondklem droef gesmoord.

Dan doe 'k heel blij, terwijl 'k inwendig
Worst'lend bezwijk;
De improvisator weet te treffen,
De deklamator weet te heffen,
Te laat komt woord-beráád, kom ik en mijns gelijk.

Onzichtbaar foltert ons een pijnbank -
In vreugdekring! -
Als 't gul gegéven woord doet zwijgen,
Als 't stout genómen woord doet hijgen
En happen naar wat lucht....
Nu zijn we alleen - en 'k zing!

Lees wáár 'k om zing. Zus, zet den bril op....
Met schalken spot,
Hoofdschuddend, kijk je er over henen,
En reikt je broêr dién dronk, dien éénen?...
Verbeelding z i e t het Goud, de mond-klem is verdwenen:
Klaar uit zich recht en slecht - Klink met me, en zeegne u God!

Feest-drónk? Elk jaar dat meer dan tachtig
In 't licht herriep,
Herroep dat tot je tien moogt tellen;
Na-tellend moge uw Heil verzellen
De broêr die negentig als kroonjaar durft voorspellen,
Stil in zijn donk're nis Stokoudjes-lichtbeeld schiep?!

Voorbarig levensbeeld of Toekomst
Wat daar verscheen -
Daarheen op weg al overleunend
Erinring's wijsje al zachter deunend,
Vást klampen we ons, elkaar bemoedigend en steunend,
Aan leven bij den dag, zoolang 't saam mag - saam-één.

En - zuslief! denk je soms aan 't lijden
Door me opgebiecht,
Bid dan ook voor mijn lotgenooten;
Meest teren ze - in zichzelf besloten,
Ná-dorstend! - heimlijk weg....
Aan kuchje en elboogstooten
Herkennen zij elkaar: 't is 't n o o d -s e i n dat nooit liegt.
Najaar 1918.

II
Voorjaarsbede aan nichtje Magda, mij een nieuwen leiband spannende

- Onbepaald verlof te najaar
Schonk de lieve Muze uw oom....
- ‘Opgefrischt?’ Uw vraag klinkt spijtig....
Niets meer, schalkje! houdt me in toom.
- ‘En de leiband? Mooi van breedte?
Goed van spanning? Heil ermeê!
Waarom keek je zelf wat spijtig?’
- Van 't verschiet zag 'k naar 't Verleê:

Loopkunst dankend aan den leiband
Die den mensch niet heugen kan,
Waar' 't mij droef zoo Moeder droomde
Van een grijzen zoon in 't span;
Ja ‘in 't span!’ liet zich verbeelden
Eigen kinds geworden kind,
Weêr omgord in stuur gehouden

Aan het eind van tweehands lint.
Dat klinkt ál te dwaas, hè MAGDA?....
Maar dat drentlen, voel je wel,
Langs dat d i n g - veel dank, 't zit prachtig -
Is niet grootsch, niet eens groot s p e l .

De' ouden kop heldhaftig schuddend,
Pakkend wat zich luchtig biedt,
Vang 'k weêr zonder tegenstribb'len
Ziertjes vrijheid - en g e n i e t .

Niemand hind'rend of behoevend,
Snoevend in mijn ballingschap,
Gun 'k mij - nu 't begint te reegnen -
Nieuwe proef van oude grap:

Plagend weêr 't schroef-vochtig bandje,
Haal 'k er geestenstemmen uit,
Al naar vinger-drúk en -schúiving
Gons- of brom- of sis-geluid.
Venster in de buurt gaat open,
Klaag- en dreigtoon wordt gesmoord,
En de vingertop glijdt sussend
Over 't schomlend bandje voort.
Wars van geesten, viert haar vrijheid,
Weet mij veilig achteraf,
Zij die elders om mijn uitstap
Zorgzame' arm in hechtnis gaf.
Naar ùw plan, Gij zelfde hulpe
Wie 'k mijn dorps-omwandel dank,
Kwam de leiddraad v i c e v e r s a
Langs de heesters naar de bank.

Ieder voorjaar nieuw gespannen
Houdt hij ook op Winterpad -

Hem, die de' eersten knop betast heeft,
Blóei naar de a a n r a a k heeft geschat.
Staag ten dienste, mij bereikbaar
Ieder uur in elk getij
Is het medium, dat u aflost,
Even dierbaar aan ons beî.
Tralala krijgt hij te hooren:
In l a c h è r e m è r e 's trant
Uit F r e d r i k a B r e m e r 's ‘Buren’,
B i n n e n s k a m e r s zìj aan band.

Om insektensteek te mijden,
Of gevecht van spreeuw en mos,
Of om geuren na te speuren,
Laat ik soms vriend *Hokvast* los;
Soms wel met gedachtlooze' omdraai;
Weg van 't deugdzaam rechte pad
Scharlend, schoflend door een doolhof,
Torn ik op, ja tegen wàt?
Zwenkte ik links of rechts? hoe ging ik?
Hier niet zoo als binnenshuis
Gaat 't om herkenb're dingen,
Dom kom 'k in de dorens thuis!
Zonnestands-gevoel geeft richting;
Faalt de zon, 'k pleeg raad met wind;
Falen ze allebeî, te recht toch
Kom 'k weêr bij den Plicht die bindt.

Gul vertrouw 'k mijn zwijgend gidsje,
Dat zich buigend naar mij schikt,
Meening over Aarde en Hemel -
Tot hij kwellings-kneep verklikt.
Hoor hem, MAGDA! hoor de geesten....
Loop niet om een buitje weg

Eer je iets opsteekt dat ik vroolijk
U als voor de voeten leg:
Dank - en in uw kloek persoontje
Dank aan plaatsvervangsters ook -
Voor 't meer uitgebreid geleide
Ver van (hier soms!) schoorsteenrook;
Voor al 't zwerven twaalf jaar lang al
In Gods lieve buitenaf,
Tot ik-zelf als Voetgeleerde
Vreemden wel geleide gaf.
Heel wat is er afgewandeld,
Mondling afgehandeld meê;
Sterkende omgang! afgewisseld
Met een geestbeperkend wee
Van werktuigelijk gehalte:
Wreed herinnert ons de Band
Hoe 't in de open lucht alleenzijn
Langen zang doet aan de hand -
V e r z e n die om schrijfhulp vragen
'Juist in ongelegen tijd';
Die ge u nooit meer voor liet zeggen,
Raakte uw hart zijn meêlij kwijt;
Handje-vlug! zie me onderdanig
Staan met opgekropten zang;
Vogelvlug werkt álmeer 't dichtbrein
Nu de tred wordt slakkengang.

Tergend, ja! zoo voet voor voetje;
Heerlijke omkeer voor ons beî,
Zonk mij 't hoofd maar in de voeten:
Blijde vaart liet zich ontmoeten
In de wandel aan uw zij',
En - van Verzen liep je vrij!

III
Musicus[1)]

Aan Nelly en Adriaan Francken.

- De dag dreigt al onder te wezen,
En mijlpaal noch mensch treft hij aan;
In dien broeienden regen, hoe lang nog
Door 't aschgrauwe bosch moet hij gaan?

Gaandeweg uit de buurt van den lijster,
Dien zanger in alle soort weêr,
Voelt zijn vriend zich beklemd en verlaten -
Het nat sloeg zijn luchtpaleis neêr.

Nog onder den indruk van 't afscheid
Een waagstuk, een kans tegemoet,
Betreurt hij - verdwáálde tegen nachttijd -
Niet enkel zijn keuze te vóet,

Met zijn jasslip om de arme vioolkist,
Betreurt hij zijn doel met de reis!...
Halfluid tot een deuntje zich dwingend,
Raakt Musicus droef van de wijs.

* * *

Maar daar kwamen verkwikkende vlagen
Met schom'ling van licht tusschen 't hout,
Zich afschuddend - stém kreeg het loover,
En luchtklaring kleurt weêr het woud.

1) Na twintig jaar om- en uitgewerkt; de oorspronkelijke tekst verscheen ook in mijn bundel ‘Kamermuziek’ (1903).

‘En ben ik verdwaald, ik hoor uitkomst’,
Zoo juicht het uit dorstigen mond,
En het lood schiet den man uit de schoenen -
Van w o n ì n g vertelt hem een h o n d !

Daar verrast hem van achter de stammen,
Zich teekenend blinkend gebronsd,
Zonsondergangs-praal op een Boschplein,
Een linde laat-bezig omgonsd;

Daaronder een bank en een tafel
Voor 't vriendelijk boschwachtershuis,
Hupsche Hebe alreê op den drempel -
Hier vindt zich een vreemdeling thuis.

Helder klinkt in die glanzige ruimte
Gul praatje na druiligen tocht,
Vroolijk lokkende klokt in den roemer
Het geurig goudkleurige vocht.

En met langzame teugen zich lavend,
Geniet hij de feestlijke rust,
En voelt zich in stijgend verlangen
Door stille belofte gekust.

* * *

Na 't aardige kindergebabbel
En 't neuriën zoet binnenshuis,
Geen geluid dan het kirren in 't lommer,
En af en toe dennengebruis.

Zacht-wieg'lende schaduwen grazen
In 't kleurige schijnsel beneên,
En verguld wijzen statige toppen
Naar rozige drijvertjes heen.

En terwijl hij den eiber hoort kleppen
Naar wagenwiel-nest op de schuur,
Overheert en bevleugelt hem tevens
De plechtige rust der natuur.

Zijn ontvanklijke ziel, open speeltuig,
Gaf voorspel in 't zinrijke woord,
In of buiten hem niets wat de stemming,
Wat invloed of aangreep verstoort.

Muziek wordt de mijm'rende schoonheid
Vervagend in smeltenden gloed,
Muziek wordt de geest der aanbidding
In 't toonscheppend dichtergemoed,

Muziek - zijn blij-ernstige jonkheid
Vol min en vol hoop op haar gunst,
Ook om 't nestje te bouwen vertrouwend
Op heilging in dienst van de Kunst.

* * *

Verwijderde klokslag herinnert
Aan roeping in woelige stad;
Zie! tusschen de scheemrende heuvels
Wijst avondstar-daling het pad.

Maar trouw zal hij 't Boschplein gedenken;
Vaak weêrkomen stil en alleen
Waar een droomer, volzalig verwijlend,
Ja toch! zich een Zondagskind scheen.

Na groete weerkeêrig door 't venster
Kraakt onder zijn tred weer het mos,
En al fluitend beproeft hij zijn noten
Op 't avondlied *Rust in het bosch.*

En de zomernacht weet van geen duister
Straks buiten het bladergewelf,
En de wand'laar, zijn fluiten beluist'rend,
Herkent in zijn arbeid zichzelf.

Dan verlokt hem zijn makker, zijn vedel,
Dan wagen zich, trillend van dank
Voor zoo zeldzame kunstenaarswijding,
Het lied en de stem en de klank.

En wat duizenden nog zullen zingen
Als niets meer den Musicus wekt,
Vindt zijn s c h o o n s t e in zijn e e r s t e gehoorzaal:
Gods koepel met starren bedekt.

IV
Het stille lied der weduwe

Verjaardag mijner heillooze ure,
Toen 't hart u zocht in neevlig oord
Waar geen verbeelding u kon vinden,
Bracht, beste man! onze oude vrinden,
Tot haar die 't naast u toebehoort.

Zielswelkom blonk uit milde tranen:
Ontsloten werd mij 't droevig oord
Waar droefheid uitrust zonder klachten;
Blijmoedig sprak elks nagedachte -
Uw geest was in hun zonnig woord.

En heel den dag was 't mij te moede
Als had hun trouw ons-sáám bekoord;
Als bond zich nog aan 't mijne uw wezen;
Als blikte uw liefde in ons Voordezen -
Het mij nog-open, 't heilig oord.

En uit ons huis, 't met smart ontruimde,
In 't eens ook m i j opvordrend oord,
Zie 'k stil gezelschap steeds me omgeven:
Uw beeltnis, toegeknikt, gaat leven!
Uw liev'lingsplanten bloeien voort.

Man, zonder afscheid mij ontnomen
Na zorgzaamheid tot aan de poort
Waar liefde en al wordt uitgedragen,
Ach! kon 'k, naar steeds U w wensch, gewagen
Van troostrijk erfbezit: hoop op - Hereenings-oord.

V
Reispas voor het doek ‘levensbeelden’[1)]

Dichterdoek! met uw naar 't leven
Bont geweven
Wis'ling om mijn schuilhoek heen,
Waag uw afreis, tóón uw Beelden -
Wee en weelde,
Zuiv're lach en zielsgeween,
Argloos ernst en luim dooreen!

Leed en lust - elkaar bedwingend,
Samendringend,
Oppermachtig te aller uur -
Vlechten 't werk der lotsbedeeling:
In uw speling,
Kunst! wáár 't hart ook henen stuur -
Toon den spiegel der Natuur.

1) Bedoeld voor een uitgebreide groep onder den verzameltitel der huidige bijdrage.

Meê-beproefd staag meê-aanschouwen
Vreugde en rouwe,
Onder zelfden zonnegroet
Alle val en alle streven
M e ê - b e l e v e n -
Daarnaar tracht, met d' ouden gloed,
Onverwoestbaar jong gemoed.

Klaarder schouwstuk laat zich hopen?
Zich ontknoopen
Zal het raadsel van 't bestaan?
H i e r - o o k staan wij voor Gods werken;
Paal noch perken
Stelt wát ook op de aardsche baan
Aan mijn zin tot g a d e s l a a n .

Beelden, in den geest geboren
Onder 't gloren
Mijner levenszon ter kim,
Vragend doe 'k u uitgeleide:
- Levensblijde,
Blijder naar der jaren klim,
Schiep ik Levens-s p e l of -s c h i m ?

Laat u roemen of verbloemen,
Weif'lend noemen
Fijn- of Kleinkunst, spreek uw taal!
Ga en geef u. Waarheids-rijke
Moet gij blijken;
Wars van schijn, te rein voor praal,
Schat uw rang ál naar 't onthaal.

Enk'len maar der oudste vrinden
Zult ge vinden;
Stiller, leêger wordt ons pad;
Allereerst van hunnentwege
Blinke u tegen -
Meêgevoel's ontschatb're schat...
Neem uw reispas, koop mij dat.

Eind der Mei 1919.

Politieke aanteekeningen

De Tweede Kamer heeft in het voorjaar 1919 hare reputatie hersteld. Er is niet alleen veel afgedaan, er was bovendien de ernstige wil om belangrijke hervormingen tot stand te brengen. Het onderwijs Rijkszaak, Vrouwenkiesrecht en Achturendag; die drie vormen een bijna revolutionnair program. Was Mr. Troelstra in November minister-president geworden, hij had het nauwelijks kunnen verbeteren. Misschien heeft de mislukte revolutie nog voortvarender invloed gehad dan een omwenteling had kunnen bewerken. En toch kan men niet zeggen dat ons volk voldaan is en nu rustig de toekomst tegemoet gaat. Er zijn nog altijd gevoelens van onrust en onzekerheid, die spanning veroorzaken. Niemand kan of durft voorspellen wat er nog te gebeuren staat, en het is geen wonder dat een zoo scherp tacticus als Mr. Troelsra met de mogelijkheid van revolutionnaire situatie's blijft rekenen.

Twee dingen moeten staatsman en politicus daarbij in 't oog houden, n.l. de werkelijke oorzaken van onrust en onzekerheid die nu de menigten beroeren en bij heviger beweging tot opstand kunnen brengen, maar daarnaast de richtingen, waarin zonder, met, of na schokkende gebeurtenissen het volksleven geleid moet worden. Want dit kan toch wel vast staan dat eene revolutie, ook eene in den modernsten zin met een dictatuur en zelfs een schrikbewind van het proletariaat de leiders niet ontheft van de verplichting van politieke leiding te geven. En om dat te kunnen moet eene richting gezocht en practisch gevonden zijn.

Ik zie juist als één der oorzaken van de onrust en de onzekerheid, dat de politici zich geen helder denkbeeld van de situatie vormen, en mede daardoor in gebreke blijven voor het ontwerpen van een duidelijke toekomstpolitiek.

Kunnen zij zich daarvan ontslagen achten, en het afwachten als de eenig mogelijke richtsnoer aanwijzen, omdat niemand weet wat er in het tegenwoordige Europa gebeuren gaat? Door aldus te doen zullen zij steeds achter de feiten aankomen; zij zullen volgen inplaats van leiden. Bovendien leert eene aandachtige waarneming dat niet de grootte en de omvang van een volk of een staat maar de innerlijke verhoudingen maatgevend zijn voor het bewerken en aanvaarden der hervormingen, die over de geheele wereld zich voltrekken moeten.

In dit opzicht zijn neutrale staten en vooral ook ons land als aangewezen om vóor te gaan. De problemen zijn er minder verwikkeld en overzichtelijker dan in de andere groote landen terwijl rustiger beschouwing en overleg mogelijk is. In zekeren zin bleek dit reeds uit de gelijkmatige aanvaarding der politieke noodzakelijkheid van arbeidswet en algemeen vrouwenkiesrecht.

Daarmede is echter de taak niet afgedaan. Integendeel is het slechts een begin.

* * *

Jan Smuts heeft in zijn protest bij de vredesovereenkomst, en na hem Robert Cecil bij de ratifikatie daarvan in 't Engelsche parlement heel duidelijk gezegd dat het vredesverdrag slechts een liquidatie van den oorlog was, en dat de eigenlijke vredesarbeid nog moet beginnen.

Geldt dit voor de politieke wereldverhoudingen, niet minder is het waar voor het sociale werk binnen elken staat. Het verwikkelde en verwarrende der tegenwoordige toestanden komt hieruit voort dat de economische en moreele ontreddering die de oorlog veroorzaakte, geliquideerd moet worden, maar dat tegelijkertijd alle sociale hervormingen, die vóor den oorlog als wenschelijk erkend werden, thans meer dan dat, n.l. noodzakelijk zijn geworden.

Evenals het onvermijdelijk is voor den aanstaanden vredesarbeid de volkenbond als basis te nemen, zonder dat daarbij voor- of afkeur ter sprake kan komen, evenzeer is een werkelijke liquidatie van de oorlogsgevolgen onuitvoerbaar zonder maatschappelijke hervormingen van radikalen aard.

Het is begrijpelijk dat er in de politieke kringen eene sterke

neiging bestaat om terug te keeren tot de verhoudingen van vóor den oorlog, omdat dit het eenvoudigste en het gemakkelijkste schijnt. Eenerzijds brengt de liberale gedachtensfeer mede dat herstel van het ekonomische leven voor handel en nijverheid moet voorafgaan aan vèrgaande hervormingen. Er is zooveel vernield, er is zoo weinig geproduceerd, dus laten wij dit eerst inhalen. Anderzijds dringt de arbeiderspolitiek terug naar de gedachte eener geleidelijke verheffing van het lot der arbeiders. Zij hebben in den oorlog zooveel ontbeerd en geleden; laten zij nu ook hun deel krijgen door beter loon voor minder zwaren arbeid en door verzorging in tijden van nood.

Beide richtingen loopen echter dood. De feiten bewijzen het al te duidelijk dat eene zuiver ekonomische politiek zonder sociale maatregelen onuitvoerbaar is. Over de geheele wereld gaan kortere arbeidstijden, hoogere loonen en allerlei sociale regelingen vooràf aan eene hervatting der productie. Er moet worden toegegeven.

Maar anderzijds komen schrikbarende duurte en werkeloosheid de illusie's der arbeiders verstoren, dat de verworven concessie's hun lot merkbaar kunnen verbeteren.

Is het een of ander hier en daar het geval; herstelt zich handel of industrie met goede winst in eenig bedrijf, of heeft een enkele groep arbeiders werkelijk een betere positie, in het algemeen genomen is dit niet het geval.

De groote verschuivingen van vermogens en inkomens, die in den oorlog hebben aangevangen en nog steeds verder zich voltrekken, mogen den schijn van meer welvaart wekken, vooral waar de verbeterde positie zich in meerdere luxe uit; daar beneden blijft de grootere achteruitgang weliswaar minder zichtbaar maar toch werkelijk.

Het over de geheele lijn dalen der welvaart, zich vertoonende als duurte of anders uitgedrukt als daling der geldwaarde, zou nimmer zooveel onrust en onzekerheid wekken, indien het niet gepaard ging met een groote verandering in de onderlinge verhoudingen van vermogens en inkomens.

Daarin ligt de groote en diepe oorzaak der algemeene ontevredenheid.

Een kleine groep arbeiders, wie het goed gaat maakt het

voor vele andere onhoudbaar dat zij zich moeten bekrimpen. En nog meer is dit het geval indien velen van de burgerij van groot tot klein hunne positie belangrijk hebben verbeterd en dit naar buiten ook toonen.

Daaruit komt de onwil der arbeidersklasse voort om zich krachtig intespannen voor hoogere productie, die zij reeds vroeger en in den oorlog nog meer, aan anderen ten goede zagen komen. Daaruit ontstaat ook een algemeen streven naar egalisatie der inkomens, echter in dezen zin dat die egalisatie over de geheele lijn naar boven zal gaan en geen ontzegging zal meebrengen. Het is volstrekt onjuist in dit streven een richting te zien van de ontwikkeling naar een betere maatschappij.

Met groote waarschijnlijkheid beweegt zich die ontevredenheid naar opstand, indien het onmogelijk is tijdig andere wegen in te slaan. Doch opstand en revolutie zijn volstrekt niet zeker van een beter resultaat dan de tegenwoordige maatschappij oplevert. Wanneer ontevredenheid voortkomt uit onverwezenlijkbare verlangens en zich uit in onwil tegenover de gemeenschap, is onmacht het zekere einde. Tegenover deze negatieve dingen die in onze taal met het voorzetsel ‘on’ gekenmerkt worden, heeft de maatschappelijke hervormer zich altijd een geheel andere positieve ontwikkeling gedaeht, n.l. juist omgekeerd van maatschappelijke macht die een sterke wil beheerscht en daarom tevredenheid kan brengen.

Omdat in 't bijzonder de sociaal-demokraten in de gerechtigde ontevredenheid der massa's de basis voor hunne machtsvorming zagen, kunnen zij zich zoo gemakkelijk vergissen. Namelijk wanneer zij vergeten dat de waarde van die ontwikkeling beheerscht wordt door de vraag of de machtsvorming geleid wordt door groote gedachten en sterke gevoelens.

Is dat niet het geval, en wordt eene afgunstige en zelfzuchtige ontevredenheid over de oorlogsgevolgen slechts door hen gevolgd om er de revolutionnaire situatie's in te ontdekken, dan begeven zij zich zelve en met hen de gemeenschap in een strop.

Daarom komt het er nu, meer dan ooit op aan, dat aan de politieke opvoeding van het volk wordt gewerkt. En niet in dezen zin dat kiezers worden overgehaald om zich bij partijen aan te sluiten, maar dat hen duidelijk gemaakt wordt:

1°. Waarom de oorlog de duurte veroorzaakte en de welvaart moest doen dalen;

2°. dat herstel pas mogelijk wordt door nieuwe maatschappelijke verhoudingen;

3°. wat de hoofdlijnen eener practische politiek moeten zijn om werkelijk goede hervormingen tot stand te brengen.

Eenvoudig is dat niet. Want vóordat een dergelijke politieke opvoeding kan beginnen, moeten politicus en staatsman zich zelve bewust worden van den omvang hunner taak. In hem moeten de gevoelens eener nieuwe gemeenschap zich omzetten in gedachten en plannen, die een geheel staatsbeleid omvatten, en die rekening houden met alle omstandigheden en stemmingen. Wanneer het onmogelijk zou zijn die stemmingen te leiden, en wanneer het eenig doenbare was de ontevredenheid te volgen, ware eene oplossing niet te vinden.

Doch het is mogelijk, want de geheele liquidatie van den oorlog en zijne gevolgen drijft met noodzakelijkheid naar nieuwe gedachten en nieuwe practijken. Daarin en niet alleen in oude versleten politieke en ekonomische of sociale theoriën ligt de toekomst. Mits daarin de bezieling gebracht wordt van geloof aan menschheid en volk, die tot offervaardigheid en toewijding in staat stelt.

IS. P. DE VOOYS.

23 Juli 1919.

Boeken, menschen en stroomingen

Een blik op Betje Wolff[1)]

Het is in mej. Ghijsen een niet geringe verdienste, dat terwijl zij de denkdeelden van Betje Wolff, hun ontwikkeling en hun verhouding tot die van haar tijdgenooten, onderzocht en blootlegde, zij voor haar hartstochtelijke persoon en lotgevallen zulk een levendige en gemoedelijke belangstelling gaande hield. Zij is dan een jonge vrouw die over een jonge vrouw schrijft: een evenwichtige, schrijvend over een niet-evenwichtige. Want dit is het aardige: zij is zelf zeer evenwichtig, en wijs, maar zij houdt ervan Betje's gemis aan evenwicht op een goelijke manier te laten uitkomen. 'Jong ding' zegt zij dan; en al verwed ik er mijn pink onder dat zij zelf in leeftijd het jonge ding niet zoo heel veel te boven gaat, haar patronaat vind ik toch niet hinderlijk en Betje zelf, dunkt me, zal, van tusschen de zaligen, moeten toegeven dat de twintigste-eeuwsche wel een sympathieke kijk op haar heeft.

Betje, trouwens, *was* een jong ding toen zij op zeventienjarige leeftijd met de zeven jaar oudere vaandrig Mattheus Gargon ervan doorgegaan, doodelijk verschrikt naar huis terugkeerde zoodra hij haar als een minnaar van vleesch en bloed verscheen. De censuur van de kerkeraad was een veel te zware straf voor haar escapade, en veranderde haar leven ongeveer

1) Betje Wolff in verband met het Geestelijk Leven van haar Tijd: Jeugd en Huwelijksjaren, door H.C.M. Ghijsen. W.L. & J. Brusse's Uitgevers-Mij, Rotterdam 1919.

even onbarmhartig als de vestingstraf dat van haar tijdgenoot, de groote Frederik. Zooals deze uit de küstrinsche, zoo raakte zij uit de middelburgsche benauwenis eerst bevrijd door een ongelukkig huwelijk. Het onbarmhartige lag evenwel allereerst in Betje zelf. Haar eigen onverbiddelijk gemoed was het, dat, door de schrik van de eerste vlucht geprikkeld, zich rust dacht te koopen door een tweede vlucht, nu als een en twintigjarige gehuwde met de twee en vijftigjarige Ds. Wolff uit de Beemster.

Geen wonder dat zij levenslang met La Nouvelle Héloïse dweepte. In Julie en St. Preux kon ze zichzelf en Gargon genieten, in Julie's huwelijk overeenstemming zien met haar eigene, en als opstandigheid of al te innige vriendschap voor derden de verstandhouding met haar echtgenoot dreigden te verstoren, kon zij trachten het Julie in deugd gelijk te doen.

Maar - de jeugdige schrijfster die ons het leven van Betje Wolff van zoo nabij herdenken doet, vergunne me de opmerking - tusschen Betjes deugd en die van Julie was een onderscheid. De laatste had eerst aan de liefde haar volle recht gegeven, en dat zij desondanks Wolmar huwde, kwam voort uit een deugd die eigenlijk ook een liefde was: zij kon zich niet losmaken van haar vader. In Betjes besluiten daarentegen schijnt een eerst dartele, daarna verschrikte, eindelijk gezette eigenhoofdigheid, meer dan liefde, de leidende macht te zijn. Gargon kon haar niet meesleuren, haar vader dwong haar niet. Haar deugd was geestelijke onafhankelijkheid, waaraan iedere liefde die ze beleefde ten slotte onderworpen bleef. Als verschijnsel is ze er niet geringer om, ze past er beter door temidden van haar landgenooten, ze was erdoor voorbestemd tot het bestaan van uitsluitend-letterkundige werkzaamheid, waaraan we Sara Burgerhart en Willem Leevend danken; maar ze stelde er ook het europeesche probleem dat die romans uitbeelden: de verhouding tusschen deugd en liefde, anders door dan Rousseau het deed. Ook anders dan Goethe die evenals zij Rousseau's probleem wijzigde.

Herinnert men zich welk motto op het titelblad van La Nouvelle Héloïse staat?

> Non la conobbe il mondo mentre l'ebbe:
> Conobbil' io ch' a pianger qui rimasi.

Het zijn de slotregels - op een na - van Petrarca's 66e sonnet op de dood van Madonna Laura.

> Niet kende haar de wereld bij haar leven:
> Ik kende haar die nableef om te schreien.

Dat de fransche schrijver door deze aanhaling zijn werk onder de hoede stelde van de italjaansche minnezanger is een natuurlijk gevolg van de strekking waarmee het geschreven werd, van de ervaringen waarmee het gevuld is, van de toon die er zich uit losmaakt. Die toon is dezelfde die nog altijd de siddering van de liefde tot ons overbrengt in Petrarca's verzen, die ervaringen zijn Petrarca's casuistiek van de liefde, die strekking is: aantetoonen dat de liefde onoverwinnelijk is. Het laatste woord van Julie is er een van trouw aan haar jeugdliefde.

Goethe heeft die strekking overgenomen. Hij ziet alleen, in zijn Wahlverwandtschaften, de liefde niet als een zaak van het hart, maar als de onfeilbare werking van een natuurwet, waarnaast hem de deugd minder als een aandoening dan als eerbied voor een maatschappij-wet verschijnt.

Rousseau en Goethe, Frankrijk en Duitschland, namen zoodoende, ieder naar 's lands wijs, de leiding in het hartstochtenleven van Europa. Betje Wolff, hoe gevoelig en hartstochtelijk ook, vertegenwoordigde, geestvol en levendig, de verstandelijke macht die de hartstocht beheerscht. Zij was meer nederlandsch, maar schiep - ook zij naar 's lands wijs werkende - een boek, Sara Burgerhart, dat onder de beste europeesche romans zijn plaats behoudt.

Een spiritistische fictie?[1)]

Ik mis het orgaan waarmee geschriften als dit van Van Eeden kunnen genoten worden.

De geest van een woestijnbewoner uit de dagen van Jezus perst door de drang van zijn gedachten de woorden uit de

1) Frederik van Eeden: Jezus Leer en Verborgen Leven, Amsterdam 1919, W. Versluys.

schrijver als het sap uit de vrucht. Hij zegt te behooren tot een genootschap dat al vóór Jezus bestond en waarvan sommige leden, hoewel zeer verbasterd, nog bestaan. Samaritanen werden ze genoemd, maar wat de geest omtrent hen meedeelt doet meer aan de Esseeërs denken, aan hun gebruiken en hun kleeding. Zij wáren: 'de Witte Broeders' of 'de Witte Genootschap'. Jezus vond in de tempel bij een van hen overeenstemming en werd door hen opgevoed. Toch week Jezus' leer van de hunne af: hij leerde God kennen als Vader en achtte één leven genoeg om zalig te worden. De kern van zijn leer is dat ieder mensch een ziel en daardoor deel aan de Al-ziel heeft.

Behalve deze leer bevat het geschrift ook allerlei geschiedkundige gegevens. Jezus is niet te Bethlehem in een stal geboren, maar te Nazareth in het huis van zijn ouders. De Wijzen uit het Oosten behoorden tot de Genootschap. Jezus heeft geen broeders en zusters gehad. Er bestaan nog rollen die Jezus geschreven en onderteekend heeft. Er moet nog ergens een soort viool zijn, door Jezus eigenhandig gemaakt.

Verder zijn er in de beschouwingen van de geest min of meer katholieke uitspraken: over de Communie en over het priesterschap.

De stijl van het boekje doet denken aan een telefonisch gesprek waarbij men aan de eene zijde zou tegenwoordig zijn. De geest beantwoordt tegenwerpingen, reageert op vragen die men niet gehoord heeft, herhaalt zichzelf en doet klaarblijkelijk alles om door iemand met wie hij in ingespannen contact is, verstaan te worden. In zijn herhalingen en gevoelsontboezemingen is wel iets of men met een oud man te doen heeft.

Alles tezamen voor geloovige spiritisten zeker een waardevolle bijdrage. Maar wie geeft ons het geloof?

Ik begrijp ook niet dat mededeelingen als de genoemde, *indien* men ze voor waar houdt, voorloopig geen grooter verlangen opwekten dan ze in druk te zien. Wat voor verhouding was er tusschen de gedachten van de geest en de woorden die hij uit de schrijver perste? Was de schrijver Van Eeden en waren de woorden nederlandsch? Onder welke omstandigheden werd het diktaat opgesteld? Wie waren erbij tegenwoordig? Is er iets

bekend van de nog levende leden van de Genootschap? Zijn er andere geschriften of overleveringen, waaraan de nieuwe gegevens kunnen getoetst worden? Zijn er al pogingen in 't werk gesteld om de plaatsen waar de Genootschap zetelde terug te vinden? Heeft men eenig denkbeeld waar de viool moet gezocht worden, die volgens de geest heel zeker bestaat en moet te vinden zijn, en wel bij de plaats waar men zijn lichaam begraven heeft? Ik zeg met de geest: ‘Zulk een heiligdom mag niet verloren gaan.’ Is er niet dadelijk, alvorens nog de copie ter perse gelegd werd, een kommissie benoemd om het ‘groot grijs klooster in de bergen, een grijs gebouw tusschen wit en donker van boomen’ op te speuren, waar de viool moet gezocht worden?

Mij dunkt, met een enkele verklaring dat wie dit geschrift ‘voor een fantasie of poëtische fictie houdt, stellig dwaalt,’ kan Van Eeden er zich niet af maken.

Het hoofd van de Broederschap leeft nog; maar zijn naam mag nog niet bekend zijn. Het zij zoo: wij hebben er vrede mee dat hij naamloos blijft. Kan hem nochtans niet verzocht worden tot het verzekeren van zoovele weldaden, tot het behoud van de viool bijvoorbeeld, meetewerken?

Dit zijn overwegingen die natuurlijkerwijs bij ons opkomen, en te dringender naarmate wij inniger overtuigd zijn dat dit geschrift geen poëtische fictie en dus niet uit zichzelf verstaanbaar is. Het is geen dichterlijke, maar een spiritistische uiting. Het behoort als zoodanig tot wat ik de Generzijds-literatuur zou willen noemen, naar de Brieven van Generzijds, waarvan tijdens de oorlog Van Eeden een vertaling uit het engelsch bezorgde. Maar de auteur van die brieven, hoe belangwekkend ook in zijn hoedanigheid van korrespondeerend afgestorvene, was in belangrijkheid niet te vergelijken met deze palestijnsche kluizenaar. Ook zijn berichten, hoewel hij ons een verheugend inzicht gaf in de genoegens en lokaliteiten van het geestenrijk - de laatste zoo nabij aan de onze - zijn niets vergeleken met wat deze witte broeder bericht. Om te beginnen is de vraag naar Jezus' persoonlijk bestaan met één slag erdoor opgelost. Hij hééft bestaan en de witte broeder was zijn leermeester. Tal van bijzonderheden vullen zijn geschiedenis aan of verbeteren

haar. Uiterst belangwekkende relieken die van zijn stoffelijk aanzijn getuigen, bleven over en moeten aan 't licht gebracht.

Mochten de Brieven van Generzijds, als een sektarisch en voorbijgaand geschrift, vluchtig gelezen en daarna in het schimmenrijk van hun oorsprong zijn teruggezonken, met dit Verborgen Leven moet het anders gaan. Het lot van de Christenheid hangt eraan. Niet over het geestenrijk geeft het ons uitsluitsel; maar over onze aarde, en over het beste wat er was en nog aanwezig is.

Welteverstaan, indien de geest waarheid sprak. Want daarom juist zei ik dat mij het orgaan ontbreekt waarmee dit geschrift moet genoten worden. Ik kan het niet gelooven zonder het getuigenis van mijn zintuigen. Ik weet wel dat dit tegenover de geloovigen de verachtelijkste zonde is. Maar ik kan het niet gebeteren. En ik troost me, ik geef mezelf een zeker gelijk, door de overweging dat de geest zooveel stoffelijke raadsels niet zou hebben voorgehouden, als hij niet wilde dat we ze oplosten. Hij verlokt ons letterlijk tot proefondervindelijkheid. Hij noemt de bewijzen maar toont ze niet. Hij toont ons hun zichtbare vindplaats, maar verzwijgt de naam ervan.

Allereerst zou ik wenschen dat Van Eeden zelf ons nog iets meer zeide. Hij heeft erkend dat zijn uitgaaf geen dichterlijke verbeelding is. Hij zal tevens moeten toegeven dat ze proefondervindelijk in gebreke blijft. Maar indien een geschrift geen poëtische waarde heeft, en tegelijkertijd, langs spiritistische weg of hoe ook verkregen, beweringen inhoudt waarvan de waarheid alleen langs stoffelijke weg kan worden vastgesteld, dan is zijn waarde ten volle afhankelijk van de uitslag van een proefondervindelijk onderzoek. Wie waarborgt ons anders dat dit geschrift meer dan een bedriegelijke droom zou zijn, een fictie, hoewel geen dichterlijke, maar een spiritistische?

Dichterlijke verbeelding[1)]

Ook voor leeken - juist voor leeken, geloof ik - is het boekje van Dr. G.A. van den Bergh van Eysinga belangwek-

1) Voorchristelijk Christendom door Dr. G.A. van den Bergh van Eysinga, J. Ploegsma te Zeist, 1918.

kend, waarin de schrijver zich naar twee zijden keert, zoowel tegen hen die aan een oorsprongloos christendom vasthouden als tegen de aanvaarders van een vleeschelijke Jezus. Er *was* een Voorchristelijk Christendom zegt hij, en de heele strekking van zijn schrijven is dit aan te toonen. Maar tevens legt hij er nadruk op dat de Jezus van de Evangeliën niet een op wonderbaarlijke wijze geboren mensch was, maar een God.

Het deugdelijke van deze beschouwingswijs ligt hierin dat Jezus er tot een dichterlijke verbeelding door gemaakt wordt; dat wil zeggen tot de eenige vorm waaronder de mensch het levensmysterie bevatten kan.

Wat zouden wij doen, wat zouden wij denken als het raadsel van het leven niet tegelijk door ons als zijn eenige helderheid erkend werd en als zoodanig, één en alomtegenwoordig, onze wereld bezielde. Dat wij het God noemen is niet van beteekenis, maar dat wij het niet missen kunnen. Evenmin is het van beteekenis of de behoefte onze menschelijkheid aan dat goddelijke gehuwd te zien zich door een lichamelijk uit de hemel neerdalende godheid of door een bovennatuurlijke geboorte bevredigd vond. De eerste voorstelling - zegt Dr. van den Bergh - vinden we in het ‘door den ketter Marcion gebruikte evangelie dat wij gedeeltelijk uit de werken zijner bestrijders kennen’ en dat ‘dichter dan onze kanonieke’ bij het verloren gegane ‘Oudste Evangelie gestaan heeft’. De tweede is die van onze Bijbel. Doch niet deze voorstellingen - de eene even wonderbaarlijk als de andere - zijn het onontbeerlijke; maar de behoefte waaruit zij voortkwamen. De God moest vleesch worden: het wereldraadsel moest voor menschen tastbaar zijn.

Hoezeer wij de gedachte aan een werkelijke persoonlijkheid ten opzichte van God en Jezus hebben uit te schakelen, blijkt uit het Johannes Evangelie. In den beginne was het Woord: de Logos: het kosmisch beginsel dat tevens de menschelijke rede is. Deze logos is niet het geheele raadsel: hij is dat raadsel voor zoover het tot onze bewustheid komt. De god-mensch - geeft Johannes te kennen - is niet een historisch persoon, maar een noodzakelijke grondvorm van de menschengeest. Grondvormen van onze geest evenwel, zoodra we ze uitbeelden, zijn primaire scheppingen van onze verbeelding.

Dat een zoo leerzaam en zoo kloekgeschreven werk als dit Voorchristelijk Christendom ons tevens tot de kern van het verbeeldings-begrip doet naderen, is de schijnbaar bijkomstige maar inderdaad wezenlijke deugd, die dichters en leeken eraan zullen opmerken.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde *Potgieters Lief en Leed in het Gooi,* door Dr. W.H. Staverman bij J.B. Wolters Groningen - den Haag.

Deze uitgave van Potgieter's 'Lief en Leed in het Gooi' - de eerste die afzonderlik verscheen - is in één woord voortreffelik. In de inleiding wordt de plaats van 'Lief en Leed' in het werk van Potgieter, van Potgieter in het Nederland van die dagen, van dat Nederland in de Europese Romantiek, juist en helder aangegeven. Het is waarlik geen geringe kunst, om in zó kort bestek een zó levendig beeld van Potgieter en zijn tijd te ontwerpen. Dr. Staverman heeft met Potgieter gewandeld, gereisd, geconverseerd, gelezen; hij heeft hem begrepen en liefgehad. Zijn aantekeningen zijn dientengevolge verduidelikend en niet belemmerend, dichterlik en niet schoolmeesterachtig.

Bij aandachtige en herhaalde lezing blijft er dan ook niets onopgelosts. Ja, toch wel. Is de 'oude draak' die o.a. op de blz. 53 en 81 als de geleider der 'schone Onbekende' optreedt, dezelfde als de 'jonge man,' die in het Soester Bos en later in de hotelkamer haar echtgenoot blijkt te zijn? Of zijn het twee verschillende personen, die zich beurtelings als haar beschermer doen kennen?

Zo de heer Staverman mij deze moeilikheid nog kan oplossen, verklaar ik mij voldaan.

MEA MEES-VERWEY.

Augustinus' Belijdenissen in XIII Boeken, uit het Latijn vertaald door Mr. Frans Erens, derde naar het latijn herziene druk. Amsterdam, 1919, S.L. van Looy.
De Navolging Christi van Thomas a Kempis, uit het Latijn, door Mr. Frans Erens, Tweede Druk. Amsterdam, 1919, S.L. van Looy.

Twee verzorgde herdrukken, beide met een zeer roomsch

cachet zoodat zij in de uitstallingen van roomsch-katholieke boekwinkels niet misstaan zullen, maar in hun soort smaakvol. Over de Augustinus-vertaling schreef ik vroeger. De kunstvolle direktheid die de stijl van de kerkvader eigen is paste bij Erens' aard en aanleg beter dan de stroomende doorzichtigheid en de ontroerende galm van de Imitatio. Zijn vertaling van de laatste blijft door ernst en oprechtheid bekorend, maar zijn nooit gladde en daardoor juist als werkelijk aandoende taal wordt nog gebrokener door de woordomzettingen die hij als middel aanwendt tot bevordering van klankrijke gedragenheid. Het middel is al te vaak schijnbaar. Want het ontneemt aan de zinsbouw wat het aan de klank geven wil; namelijk spontaniteit, die het besef van de hoogste natuurlijkheid en eenvoud is. Latere uitgaven kunnen nog zeer winnen als de vertaler overal aan de zin zijn natuurlijke structuur hergeeft en het ritme niet tracht op te leggen, maar eenvoudig laat volgen uit zijn gemoedsstemming. ‘Op sommige oogenblikken’, zegt hij in zijn voorrede voor de eerste druk, ‘moest ik ter wille der rust de teugels laten schieten en de woorden stil hun gang laten gaan’. Ik geloof dat hij dit altijd moest doen. Het is juist wat Thomas deed.

A.V.

Mededeeling

Daar het zich laat aanzien dat de drukkosten van ‘De Beweging’ volgend jaar niet door de abonnementen zullen worden goedgemaakt, hebben ondergeteekenden na rijp beraad besloten het Maandschrift niet langer dan tot het eind van deze Vijftiende Jaargang voorttezetten.

H.P. Berlage Nz.
Albert Verwey.
Is. P. de Vooys.
14 Juli 1919.

Een keerpunt van het socialisme
Door
Is. P. de Vooys

Socialisten regeeren of behoorden mee te regeeren; socialisatie-maatregelen worden vóorbereid of genomen; de dageraad van het socialisme schijnt te zijn aangebroken.

Toch is er nog nimmer een tijd geweest dat het socialisme in zoo'n groot gevaar verkeerde als juist thans. Voor ieder die in het socialisme geloofde en voor wie het daarom richtsnoer zijner daden en maatstaf van zijn oordeel was, is het nu de tijd om scherp toetezien en nauwkeurig zich rekenschap te geven.

Scherp toezien op wat er gebeurt, onder welke namen of leuzen dat ook wordt aangekondigd. Rekenschap vragen van betoog of beschouwing, die door verwarring van begrippen en woorden de revolutionnaire feiten omnevelen en de kanonnen van geweld of vernieling camoufleeren tot vredige stukjes akker en weide. Er is reden om aantenemen dat onder den naam van het socialisme vijandig en verderfelijk daartegenin gehandeld wordt. Te duchten is dat dit deels onbewust en deels verborgen geschiedt onder den dekmantel der innige verbinding tusschen socialisme en arbeidersbeweging.

Want die verbinding was zeer innig. Van de zijde der arbeidersbeweging gezien was het socialisme een volledige vervulling. Praktisch gaf het diepgaande kritiek op de methoden en beginselen der werkgevers. Theoretisch wees het de weg in den strijd om betere levensvoorwaarden. En ten slotte gaf het ethisch

een rechtvaardiging van dien strijd tegelijk met de verheffing tot een doel van hooge menschelijkheid en beschaving.

Van het socialisme uit bekeken was de arbeidersbeweging niet minder te waardeeren. Hoe groot was de opvoedende kracht. Het drankmisbruik en tal van ondeugden en vooroordeelen werden scherp teruggedrongen. Lust tot ontwikkeling, genegenheid voor de schoonheid, en bereidschap tot werk voor lotgenooten werden aangekweekt. Maar boven alles bracht de arbeidersbeweging de zekerheid van een toekomst waarin het socialisme werkelijkheid zou worden.

Denkende en lijdende menschen in één bond te samen gekomen zouden bij elkaar blijven tot het socialistisch einddoel bereikt was. Er was geen grootere, geen zuiverder macht denkbaar dan die der vereenigde arbeiders. En was die macht eenmaal gevormd dan kon geen geweld haar de overwinning onthouden, de overwinning die noodzakelijk de betere samenleving moest brengen.

De voorgaande korte kenschetsing is voldoende om te herinneren aan wat in het laatste eeuw-kwartaal algemeen bekend en gevoeld werd: nl. eenerzijds het socialistisch sentiment der arbeiders, en anderzijds de volle sympathie der intellectueele, ethische en esthetische socialisten voor de groeiende arbeidersbeweging. Was het reeds vroeger een gevaar voor beide om ze te vereenzelvigen, nog sterker is dat thans het geval nu de oorlogsinvloeden groote wijzigingen gebracht hebben zoowel in de ontwikkeling der arbeidersbeweging, als ook in den aard der kansen voor een socialistische maatschappij. Het is niet overbodig of nutteloos dit uit elkaar te houden, al zijn ze door jarenlange inéenvloeiing zoo sterk verbonden dat onder ‘partijgenooten’ het verschil niet meer gevoeld en nauwelijks erkend wordt. Integendeel, het is strikt noodzakelijk geworden voor ieder die zich nog jong en onversleten genoeg gevoelt om buiten de zuiging van het opportunisme te blijven. Want het is juist deze eenheid van socialisme en arbeidersbeweging die belet (of het is om der wille van deze eenheid dat belemmeringen opgeworpen worden) om te zien dat het socialisme, ondanks alle schijnbare gunsten van het lot, een zeer ernstige crisis doormaakt. Wat toch is de schijn? en wat zijn de feiten?

De schijn is aldus: de oorlog heeft de kapitalistische maatschappij tot in haar grondslagen geschokt en de oorlogsgevolgen maken het kapitalisme onhoudbaar, zoodat alleen het socialisme redding kan brengen. Tegelijkertijd is, eveneens door den oorlog, de arbeidersklasse tot macht gekomen of op het punt de macht te grijpen, en daar de arbeiders gegroeid zijn in het socialisme en geleerd hebben dat alleen dit de ketenen der loonslavernij kan verbreken, zal en moet de historische taak thans vervuld worden. Sociale revolutie en socialisatie zijn één, en beide nabij.

De werkelijke feiten zijn echter anders en wel aldus: de ontwikkeling der maatschappij is door den oorlog onderbroken en zeer veel van wat voor nu en voor de toekomst nuttig en noodzakelijk was (zoowel materieel als geestelijk) is vernield. De oorlog en de oorlogsomstandigheden stellen thans eischen van vernieuwing en verandering die niet te ontgaan zijn. Er moeten in de wereldverhoudingen, in de staatshuishouding en in de maatschappij gaten opgevuld worden, waar de vernieling haar werk gedaan heeft. Deze taak is zóo ingewikkeld en zóo moeilijk dat een geheel bevredigende vervulling in een reeks van jaren ondenkbaar is. Met tasten en zoeken, met struikelen en weer opstaan zal ernaar getracht worden. Er kan wel gezegd worden: ‘alleen het socialisme is daartoe in staat’, en aan verschillende radikale maatregelen kan wel de naam ‘socialistisch’ gegeven worden, maar het gevaar voor misleiding is zeer groot. De opgelapte en opgestopte maatschappij kan ergere of in elk geval andere gebreken vertoonen dan de oude samenleving en door de lappen en stoppen voor het socialisme uit te geven, kan dit in discrediet komen. Is de macht der arbeidersklasse daartegen een afdoende waarborg? Om twee redenen is dit niet het geval.

De feiten van de jongste machtsontwikkeling der arbeidersklasse doen daarin twee elementen zien van een echt bedorven oorlogskarakter. Het eerste is de erkenning en verheerlijking van de macht en desnoods van het geweld boven het recht. Het tweede is het onnadenkend najagen van een direct materieel succes. In beide ligt de ontaarding, gedeeltelijk zelfs de ontkenning van wat vroeger in de arbeiders-beweging verheffend en bewonderenswaardig was. Het kost volstrekt geen moeite

die feiten te verklaren en goed te praten. Met praten en redeneeren is het trouwens eenvoudig om tusschen allerlei begrippen en verhoudingen verband te leggen. De tijd dat het socialisme daarmede kon volstaan is voorbij. Nu moet de gedachte gericht worden, niet op verlokkende voorstellingen doch op daden. En om dat te kunnen doen moeten de feiten niet op de een of andere wijze *uitgelegd* doch tot in hun diepste wezen en verband *begrepen* worden. De arbeidersklasse moet daden verrichten. De macht die zij verwierf - of, wat men ook kan zeggen: de onmacht van den tegenstander - dwingt tot optreden. Hoe dat zal geschieden, en waarheen dat zal leiden is niet uitgemaakt door de verwachting van het socialisme uit den treure herhalen. De daden der arbeidersklasse worden niet *getrokken* naar een duidelijk en vaststaand *doel*, maar worden *gedreven* van uit zeer hevig optredende gevoelens en begeerten, die in en door den oorlog zijn ontstaan. Het is mogelijk en het is waarschijnlijk dat de arbeiders wat zij met macht en geweld bereiken, socialisme zullen willen *noemen.* Daarom alleen is het echter nog geen socialisme.

Op gelijksoortige wijze gaat het thans met de maatschappelijke veranderingen. Soms moge het schijnen of die veranderingen zich naar een vast plan van verbetering der samenleving voltrekken, en of zij, die allerlei overheidsmaatregelen treffen en die daarbij ongetwijfeld een sociaal doel zich stellen, dat doel ook verwezenlijken, doch alleen daarom is de maatschappelijke wijziging nog geen overgang naar het socialisme. Ook hier is de drijvende kracht, die haar eigen richting zoekt, sterker dan eenig uitgedacht stelsel. Want die kracht is niet de wil om 't socialisme intevoeren, doch de nood van het misloopen der maatschappelijke samenwerking.

* * *

Waar de arbeidersklasse haar macht gevoelt, wil zij die allereerst tot een directe lotsverbetering aanwenden. Dat is begrijpelijk en natuurlijk. Is niet de geheele vakbeweging erop ingericht geweest om door de macht der organisatie te bereiken wat door den eenling begeerd, maar voor hem onmoge-

lijk was? En is er in den oorlog niet zooveel te kort geweest, dat de eerste wensch moet zijn dat tekort intehalen? Vandaar dat niet een groot gemeenschappelijk doel de arbeiders beweegt en hen noopt voor dat doel geen offers te schuwen en alles erop te zetten. Het meest nabij liggende doel is: minder zware arbeid en betere levensomstandigheden. En het middel is de staking, zooals van ouds, slechts met dit verschil dat het middel meer succes belooft, omdat de organisatie grooter en de weerstand veel geringer is. Vragen van staatsbelang en algemeen belang kunnen daarbij geen invloed uitoefenen. In den oorlog is weliswaar het algemeen belang gepredikt en aanvankelijk ook sterk gevoeld, maar op den duur hield het geen stand tegen de practijk dat ieder zocht wat voor hemzelf voordeelig was of zoo scheen. En daarbij niet op de verdere gevolgen acht gaf. Men moest toch van dag tot dag leven, waar ieder oogenblik de omstandigheden konden veranderen. Zoo deed toch ook de regeering, die elk verdergaand overleg verschoof tot na den oorlog, wanneer alle verhoudingen weer geregeld zouden zijn. Voor de arbeidersklasse kwam daarbij dat zij een gelijk recht op leven niet alleen opeischte doch ook erkend zag, al was het slechts in principe. Het woord rantsoen lag daaraan ten grondslag. Een onderdrukte afgunst tegen de weelde raakte daardoor al meer los. De rijke had geen recht op weelde. En vooral de makers van oorlogswinst waren in 't bijzonder ongeoorloofd. De spilzucht en smakelooze weelde van de plotseling vermogend geworden lieden droegen daartoe niet gering bij.

Te verklaren is het feit gemakkelijk, maar daarom blijft het toch een feit dat de arbeiders hunne maatschappelijke macht allereerst aanwendden tot de verovering van directe voordeelen, en zich voor zichzelf rechtvaardigen in hun veroordeeling der rijken.

Zoodra de arbeidersklasse niet uitsluitend maatschappelijke macht verwierf, doch bovendien de politieke staatsmacht in handen kreeg, ontstond een eigenaardig conflict, waaruit duidelijk de algemeene stemming der arbeiders blijkt.

Niet het socialisme dat ingevoerd zou kunnen worden, maar het onmiddellijke voordeel heeft den vóorrang. Kleinere belan-

gen, zoo niet van individuen dan toch van groepen en beroepen gaan vóor boven het algemeen belang. En de leiders der arbeiders moeten daarmede ten volle rekening houden. Dit geldt zoowel voor de communisten die in Hongarije en in Rusland eene socialisatie meenden te kunnen doorvoeren op den grondslag van het bezits-instinct der arbeiders, alsook voor de regeerings-socialisten die in Duitschland machteloos staan tegen de stakingen en geen steun vinden voor de maatregelen, die - zij 't ook langs geleidelijken weg - een werkelijk socialistisch karakter dragen.

Doch zelfs dan, wanneer het waar was dat de arbeidersklasse in een groote vreugde, met vasten wil, en met een offervaardige toewijding de gelegenheid wilde aangrijpen om de zoo vaak ondervonden gebreken der maatschappij te herstellen, ook in dat geval was er nog alle aanleiding te spreken van een crisis voor het socialisme.

De taak om dit te verwezenlijken komt toch niet op natuurlijke en logische wijze uit de omstandigheden voort, doch komt op een uiterst ongelegen tijdstip.

Wanneer de maatschappij in socialistischen zin wordt beschouwd als een werkelijke gemeenschap waarin allen samenwerken ter voorziening in de veelvuldige behoeften van allen, dan zijn er twee fundamenteele problemen te onderscheiden, n.l.

1°. te zorgen dat aan ieders levensbehoeften kan worden voldaan, en wel naar qualiteit en naar quantiteit zoo goed mogelijk;

2°. te verdeelen: ieders aandeel zoowel in de gemeenschapstaak der voortbrenging als ook in de gemeenschapsopbrengst voor het verbruik.

Ten opzichte van deze beide punten moet er principieel en als een axioma vastheid bestaan, vooraleer er van een socialistische practijk sprake kan zijn. De taakverdeeling en de belooningen moeten op grondregelen berusten die men het nieuwe *socialistische recht* zou mogen noemen. De ontwikkeling daarvan is alleen mogelijk indien inplaats van den weg vallenden basis van het privaat bezit een ander stevig fundament wordt gelegd. Zal het zijn een grondslag van volkomen gelijkheid in arbeidsplicht en verbruiksrecht? en wel onafhankelijk van be-

kwaamheid en toewijding? of zal het ‘loon naar werk’ geldigheid behouden boven het ‘unto this last’-beginsel dat Ruskin reeds aanbeval? Afgescheiden van de vraag of er overgangsregelen zullen zijn moet toch het doel waarheen de overgang zal leiden van 't begin af aan in het oog gevat worden. Nu is het merkwaardige dat er ten opzichte van deze keuze zooveel weifeling bestaat dat er eigenlijk in 't geheel niet gekozen wordt.

Practisch wachten de socialisten af hoe de ontwikkeling zal gaan. Want feitelijk zijn nòch de kommunisten nòch de sociaaldemokraten erg gebrand op een rechtsregel die den luilak en den domoor even veel geeft als den ijverigen en bekwamen. Zij begrijpen, vooral in dezen tijd, de bedreiging die uit het productieprobleem voortkomt, wanneer ieder volkomen gelijk behandeld wordt. Zij zien natuurlijk geen kans de voortbrenging te bevorderen indien er gelijk opgedeeld wordt, maar nog minder zien zij de mogelijkheid van hooge en waardevolle productie in, wanneer niet de arbeidstaak sterk gedifferentieerd wordt. Met volledige gelijkheid van arbeidsplicht is dit echter niet te vereenigen.

En toch is de strooming onder de tot macht komende arbeiders overal, zoowel in Rusland, Duitschland, Engeland als bij ons in de richting eener zoo volledig mogelijke *egalisatie.* Allen gelijk. Dat is de stemming die ieder kan waarnemen en die door de groote meerderheid der middelmatigen en minderwaardigen tegen de minderheid der beteren kan worden doorgezet. Met die strooming gaan de socialisten mee. Aan den vooravond der sociale revolutie moeten zij wel theoretisch een ongelijkheid van taak en belooning aannemen, maar zij durven die niet ten grondslag te leggen aan een socialistisch recht. Want deden zij dat, dan konden zij onmogelijk het vijandige en tegengestelde gelijkheidsgevoel vrij spel laten en zelfs aanwakkeren. Zij blijven vertoeven in de kritiek tegen het kapitalisme. Het is niet onjuist en het is niet onrechtvaardig dat zij er op wijzen hoe in de kapitalistische maatschappij de een veel te veel en de ander veel te weinig kreeg, en hoe dikwijls ijver en bekwaamheid achterstonden bij hen die door geboorte, door 't wispelturige lot of door verkeerde slimme practijken zich begunstigd zagen.

Maar wanneer het juist is dat het historisch oogenblik der invoering van het socialisme is aangebroken, dan heeft zulke kritiek het karakter van achter-af praat, en moet er iets heel anders gebeuren. Een volledig socialistisch recht kan ongetwijfeld pas na jaren ontwikkeld en gevestigd worden. Maar voor de keuze van een grondslag terugschrikken is practisch verraad aan het beginsel. Een verraad dat nauwelijks gevoeld wordt, omdat men mèt de arbeidersklasse ook het socialisme meent te dienen. Het is echter duidelijk dat het socialisme alleen gediend kan worden door zich los te maken van stroomingen en stemmingen, die naar onuitvoerbare verlangens en daarom naar een chaos leiden.

Nog gevaarlijker is het volgen der gevoelens die door den oorlog bij de arbeidersklasse gewekt zijn, waar het betreft de zoogenaamde socialisatie der productie. Zoo er één ding duidelijk is, dan is het dit, dat de arbeiders hunne bevrijding nu na de oorlogsperiode zeer direct en materieel opvatten als het afwerpen van de ketenen der loonslavernij. Zij willen niet meer hard, ingespannen en lang werken, zooals voorheen. Zij willen den druk der discipline en der straffe organisatie opheffen. Zij willen zich ook niet langer bukken onder de zware zorgen van een te laag loon, en eischen zooveel dat zij behoorlijk kunnen rondkomen. En daarna, maar zeer duidelijk *daarna*, willen zij afschaffen ‘dat anderen van hun arbeid profiteeren,’ want aldus gevoelen zij het privaat bezit der productiemiddelen.

Het voortbrengingsprobleem is voor het socialisme steeds een vraag van organisatie geweest, en bovendien zeer terecht nooit een doel maar een middel. Doel is de rechtvaardige verdeeling van arbeidsplicht en arbeidsopbrengst. En een middel werd gezien in de afschaffing van 't privaat bezit door dit over te brengen naar de gemeenschap. Dit dient duidelijk begrepen te worden, want het schijnt soms maar al te veel of het socialiseeren, nationaliseeren en hoe men het ook noemen wil, op zich zelf een hoogst begeerenswaardig doel is. Toch is het duidelijk dat het alleen nagestreefd wordt omdat een betere samenleving ervan verwacht wordt. En juist omdat dit door reeksen van jaren betoogd en beweerd is geworden, kan zoo licht middel en doel verward worden. Bij al die betoogen is

als vanzelfsprekend aangenomen, dat de gemeenschap een rechtvaardige verdeeling zal toepassen, maar ook, dat zeker niet minder doch eerder meer zal worden voortgebracht indien alle nadeelen van concurrentie, alle overbodigheden van reclame en versnippering konden worden vermeden en de voordeelen van een rationeel en systematisch handelen konden optreden.

Op het tegenwoordige oogenblik dat deze verwachting in vervulling moet gaan, bevindt zich echter de voortbrenging in groote verwarring en in een hoogst bedenkelijke teruggang. Gedurende de eeuw van de wonderbaarlijkste technische ontwikkeling is dat nog niet vertoond. De dingen waar het voornamelijk en in de eerste plaats op aankomt zijn voeding, kleeding en woning. Over de geheele wereld is daarvan een groot tekort ontstaan en niet alleen een tijdelijke achterstand maar een blijvend tekort in de voortbrenging. En het zelfde geldt voor behoeften van den tweeden rang, te weten steenkolen, ijzer en transportmiddelen. Bovendien is de ruil van deze goederen, die voor een doelmatig gebruik onontbeerlijk is, op de ergste wijze verstoord doordat de handel en het krediet gedesorganiseerd zijn.

Het productieprobleem omvat daarom niet alleen de overbrenging van de kapitalistische in de socialistische organisatie, maar bovendien ook het inhalen, herstellen en verhoogen der productie. Daarop kon het socialisme niet rekenen, en daarop heeft het ook niet gerekend. Toch wordt het ervoor gezet en dwingt de loop der politieke gebeurtenissen om de taak te aanvaarden. Op allerlei wijzen is er reeds ‘gesocialiseerd’, voorloopig met geen enkel resultaat, dan misschien alleen dat niemand meer weet wat socialiseeren is. De grootst mogelijke verwarring ontstond toen de socialistische productie-organisatie opgebouwd moest worden. Om over Rusland en Hongarije niet te spreken, kan Duitschland wel als voorbeeld gelden.

Dat de plannen der socialisatie-commissie het staatsbedrijf verwierpen is bekend. Zij deden dit niet alleen omdat van het staatsbedrijf een verminderde productie en een verminderd rendement werd verwacht, zoodat het voor den nood van dezen tijd niet paste, maar ook omdat dit staatsbedrijf in 't geheel geen socialisme zou zijn. Het ‘staatshuishoudingsministerie’ dat

de socialisatie-commissie theoretisch en onpractisch vond ontwierp onder minister Wissel de zoogenaamde ‘plan-wirtschaft.’ Voortbouwende op de organisatie's die in den oorlogstijd het ekonomisch leven beheerscht hadden om één groot doel op te leggen aan velerlei elkaar doorkruisende belangen, zou de ‘plan-wirtschaft’ een practisch socialisme invoeren. Het doel veranderde, maar de organisatie zou in hoofdzaak blijven, zij 't ook gedemokratiseerd. De sociaal-demokratische leiders verwierpen dit plan, eigenlijk met dezelfde overwegingen waarop het staatsbedrijf veroordeeld werd: niet productief genoeg, en niet socialistisch. Waarschijnlijk durfde de Duitsche regeering het niet aan, omdat een overwegende stemming in het volk zich ertegen verklaarde. Zoowel de burgerij als de arbeiders hadden genoeg van den dwang uit den oorlogstijd: zij wilden vrijheid. Vrijheid van handel en bedrijf, naast vrijheid van vakbeweging en staking.

De verwarring over het socialisatie-probleem is begrijpelijk. Vooreerst en vooral komt het voort uit de bijna onoplosbare toestand die voor de maatschappelijke voortbrenging is ontstaan. De mijnwerkers willen en kunnen niet meer zooveel kolen voortbrengen als voor de maatschappelijke behoeften noodig zijn en er is reeds een tekort. Dat is bekend. Maar precies hetzelfde geldt voor andere bedrijfstakken. Afgezien van elke belooning, kunnen de bouwvakarbeiders met het tempo waarin zij thans willen arbeiden, ook wanneer zij allen aan 't werk zijn niet zooveel woningen bouwen als er geregeld jaarlijks noodig zijn. Zoo ook de arbeiders in de kleedingindustrie, in de machine-fabrikage, enz. Deze toestand ligt verborgen achter het verschijnsel dat als duurte wordt aangeduid. Wanneer er niet genoeg voedsel, niet genoeg woningen, niet genoeg kleeding, niet genoeg transportmiddelen en werktuigen voortgebracht worden, en bovendien de reserve die de maatschappij van dat alles bezit uitgeput raakt, ontstaat er duurte. Het tekort kan echter nooit weggenomen worden door uit een groot staatskrediet steeds meer geld te maken, en ieder van dit geld meer te geven, als tractement, loon, rente of wat ook. Bovendien verdwijnt dit tekort niet door de woeker te bestrijden en afteschaffen, een woeker die steeds van elk tekort profiteert. Alle

actie's om loonsverhooging en om woeker te bestraffen helpen evenmin als een onteigening en verdeeling der reserve-hoeveelheden. Als er niet genoeg voedsel, woning en kleeding is kan niet aan ieder daarvan een voldoende portie gegeven worden. En elke poging om door technische verbetering de productie te herstellen en optevoeren stuit weer af op een tekort aan kolen, ijzer, machines en transportmiddelen.

Herstel komt niet van zelf door dat de kapitalistische door een socialistische productie wordt vervangen, zoolang niet de socialistische productie meebrengt dat er harder gewerkt wordt. Dit behoeft niet altijd langer te zijn, maar er moet dan krachtiger worden aangepakt. Voor deze moeilijkheid staat allereerst en vooral elke poging tot socialisatie, eene moeilijkheid die vermeerderd wordt omdat het harder werken van de arbeiders uit hun vrije wil moet verkregen worden, en niet door dwang is op te leggen. De arbeiders zijn niet bereid de loonslavernij van 't kapitalisme te vervangen door een hardere slavernij al wordt die door socialisten van hen geeischt. De vrijheid die zij meenen veroverd te hebben zullen zij niet prijs geven. Datzelfde verhindert ook elke poging om een socialistische productie-organisatie te ontwerpen. Want hoe dit probleem ook gedraaid en gewend wordt, altijd komt daarbij de arbeidsverplichting in strijd met het verlangen naar ekonomische vrijheid. Bovendien wordt elke oplossing ten zeerste belemmerd doordat al te schoolsche socialisten doel en middel van het socialisme verwarren. Zij hebben al zoovele jaren de onteigening der productiemiddelen gepredikt en aanbevolen, dat elk soort van onteigening voor hen socialisatie is, zonder dat zij zich afvragen welke gevolgen - goede of kwade - daaraan verbonden zijn. Een merkwaardig voorbeeld hiervan geeft Mr. Troelstra in zijn artikel in de Socialistische Gids van Augustus j.l. Hij verkondigt daar ongeschokt door de gebeurtenissen, het oude program der staatsonteigening van alle productiemiddelen. Maar dat beteekent nog geen socialistische productie. Het is een afschaffing van het bestaande voortbrengingsstelsel, geen opbouw van een nieuw systeem.

Daarvan maakt hij zich af door de mogelijkheid te opperen dat de Staat het beschikkingsrecht kan overdragen aan: ‘pu-

bliekrechtelijke of *particuliere* organisatie's' en wel onder 'zekere' voorwaarden. Ten opzichte van de ernst van het probleem zijn dit woorden zonder meer, theorie waarachter geen practijk te zien is. En dit blijkt nog duidelijker waar Mr. Troelstra kans ziet de volgende onvereenigbare dingen als een systeem voortestellen: arbeidsplicht eenerzijds en vrijheid van beroepskeuze en staking anderzijds. Het moet een toovenaar zijn die daarmede onder de tegenwoordige stemmingen de maatschappij op gang houdt en het tekort inhaalt, te meer waar aan ieder een minimum inkomen en een minimum loon gewaarborgd moet worden, zoo hoog dat hij behoorlijk ervan kan bestaan.

Mr. Troelstra moest duidelijk de vrijheid en het materieel bestaan der arbeiders ontzien; hij moest hen beloven wat zij wenschten, maar hij heeft in geen enkel opzicht een flauw denkbeeld gegeven hoe hij dat zou kunnen inrichten om de beloften intelossen. Een ander voorbeeld van de bedenkelijke toepassing der vroegere socialistische theoriën op de practijk van dezen tijd, n.l. eene toepassing die geen oplossing geeft is zijn voorstel, dat ieder werkt 'tegen een loon overeenkomstig het nut van zijn arbeid voor de volksgemeenschap'. Dit is eene andere omschrijving van het oude, kortere en kernachtigere: 'loon naar werk'. Maar voor dat loon naar werk bestond een maatstaf, die deels al onderste boven gegooid is, of die met steun der sociaal-demokraten op zij gezet wordt. Vandaar dat er een andere omschrijving noodig is. Maar er is ook een andere practijk noodig. De vrije regeling van loon naar werk verdwijnt, en iets anders, van boven-af geregeld, en onder den bijna onweerstaanbaren aandrang van de egalisatie moet daarvoor in de plaats komen. Hoe dat zal geschieden blijft in de mist. Maar voor practische socialisatie kan het niet in de mist blijven, integendeel moet het een scherp en duidelijk omschreven stelsel worden.

Overal blijkt dat het socialisme op een keerpunt is gekomen. Ook in vroegere tijden wisten de socialisten wel dat de invoering van hunne wenschen niet zonder groote moeilijkheden zou gaan. Hunne denkbeelden van rechtvaardigheid en ontwikkeling doordrongen geleidelijk de maatschappelijke instellingen en ge-

voelens. Maar eens zou toch de tijd komen van een sprong, een min of meer plotselinge overgang. Dan zou er vóór alles noodig zijn een buitengewoon organisatie-vermogen om de materie der bestaande omstandigheden te bezielen en om te vormen. Plannen daarvoor werden slechts gemaakt als utopieën, als lichtende droombeelden. Practische plannen konden niet vooruit ontworpen worden daar alles van de omstandigheden zou afhangen. En nu op eens is de tijd gekomen. De leiders die altijd de utopieën veroordeeld hadden loopen nu 't grootste gevaar zelf terug te vallen in de utopieën, zooals Mr. Troelstra dit toonde, om dan zulke vage-fantasieën voor practische stelsels uit te geven. Maar wanneer een utopie onuitvoerbaar was en tegenstrijdigheden bevatte, wat nood, het was een andere zichtbaarder vorm van de denkbeelden. Nu echter moet de utopie werkelijkheid worden en wreekt elke onzekerheid en elke tegenstrijdigheid zich op het denkbeeld zelve. Nu is er gevaar dat de maatschappij zich van het vruchtbare en bevruchtende denkbeeld afwendt, wanneer de toepassing slechts verwarring en ellende belooft te geven, om terug te vallen in maatschappelijke toestanden en verhoudingen, die reeds lang overwonnen waren.

Het socialisme moet zich meer dan ooit afwenden van utopische plannen, wier samenhang niet beproefd en in alle onderdeelen onderzocht en betrouwbaar gebleken is. De brug naar de toekomst die een idealist ontwierp moet door practische ingenieurs geheel omgeconstrueerd worden uit de beschikbare materialen, berekend, en met passende bekwaamheid uitgevoerd. Het socialisme heeft een grooter taak dan ooit gedacht is. Het moet onverwacht realiseeren en scheppen, zoowel in rechtsbegrippen als in organisatie's, en dat niet alleen uit een woelige, verwarde en weerspannige wereld, maar bovendien moet het de menigten redden uit een noodtoestand, waarin zij zich nog grootendeels onbewust bevinden. Kan het socialisme dat bereiken door die menigten te misleiden met beloften, te volgen in hun onuitvoerbare verlangens, te laten loopen op wegen die hen afvoeren van de groote doeleinden, te versterken in gevoelens die afbreken inplaats van optebouwen?

Het was op een merkwaardige Novemberdag in 1918 dat Mr. Troelstra aan 't einde van wat hij toen meende een histo-

rische rede te zijn, het Nederlandsche volk aanmaande de historische noodzakelijkheid van het socialisme te begrijpen en te aanvaarden. Sedert dien is er veel te leeren geweest ook over de genoemde historische noodzakelijkheid. Voor mij staat vast dat deze thans te begrijpen is als het inzien en aanvaarden van plichten, zwaar in aard en omvang.

Allereerst de plicht om te waarschuwen tegen een al te lichtvaardig omspringen met socialistische begrippen, maar daarnaast om op te wekken tot een offervaardige bezieling.

Op het keerpunt van dezen tijd moet het beste en grootste van de socialistische gedachte in een hoog gevoel van menschengemeenschap gezuiverd en vernieuwd worden. Slechts in het diepe besef eener smettelooze waarachtigheid en in de ernstigste en liefderijkste glorie van gemeenschapsgevoelens kunnen de feiten en taken van thans tegemoet getreden worden. Dit geldt niet alleen tegenover opportunistische en taktische leiders, en tegenover de dogmatici van ‘de leer,’ maar het geldt vooral ook tegenover de menigten der arbeiders, die vóor den oorlog in het socialisme vreugde en levenskracht vonden.

De moeilijkheden van dezen tijd zijn zóo groot dat niet alleen de oorlogs-invloeden in moraal en geest der arbeiders terug gedrongen moeten worden, doch dat zij plaats dienen te maken voor een werkelijke bezieling. Zonder dat zal het niet gaan. Zonder dat kunnen de arbeiders niets en kunnen de leiders niets. Woorden zijn er genoeg geweest. Geredeneerd en betoogd vóor het socialisme is er al genoeg. Nu moet voorkomen worden dat het dood gemaakt wordt door het als een leuze en als frasen te laten wapperen boven legerscharen met andere dingen in hoofd en hart dan zwaar werk voor de toekomst. Want dat is het wat noodig is, zwaar werk voor allen, voor leiders en volgelingen. Dat is de waarheid die alleen in bezieling verdragen kan worden.

18 Aug. 1919.

Uit ‘Het lied van de zeven hemelen’
Door
Maurits Uyldert

De spin

Verborgen in mijn holenduister
Zie ik de wereld door mijn web,
De zonnegloed, de bloemenluister,
Het leven met zijn vloed en eb,
Het sierlik deinen van de blaadren
Wanneer de wind de bloemen wiegt,
Het lokkend vluchten, tartend naadren
Van wat op bonte vlerkjes vliegt.
In 't blauw zie ik de zwaluwen snellen
Wijl dichterbij de lijster neurt
En liefde-dartel de kapellen
Hun vleugels reppen, bontgekleurd.
Maar roerloos loer ik in mijn duister
Achter de mazen van mijn web,
Ik die van dood het bangst gefluister,
Het gruwlikste genoten heb.

Zij vliegen weerloos in mijn mazen
En spartlen wild als waanzin-bang
En zien in 't donker stil mijn azen,
Mijn ogen groot, mijn klauwen lang.

Zij weten dat zij zullen sterven
Daar achter hen de zon nog schijnt,
Dat ik hun tere lijf zal kerven
Totdat het fel en gloeiend schrijnt,
Dat ik hen langzaam dood zal martlen
Omdat mijn bloed hun bloed begeert,
En zonder dat hun krampend spartlen,
Hun stomme hulploosheid mij deert,
Terwijl in 't blauw de zwaluwen snellen
En zoet het wijde bloemveld geurt
Waarboven fladdrende kapellen
In liefde, dartlen, bontgekleurd.

Verborgen in mijn zilvren draden
Zie ik de hemel zilver-hel,
De blauwe verte, en aardse paden
Die kronklen door bebloemde del.
Uit zonnewarmte en blinde dromen
Bloeit heel die ijle schijnenstaat
Om als een ééndagsvlieg te komen
Die als een ééndagsvlieg vergaat.
Dan hangt in heugnis' web - geen leven,
Slechts dode stof die spoedig bleekt;
Maar ik blijf eeuwig, eeuwig weven
Mijn net dat alle schijnen breekt,
Terwijl ver, ver de zwaluwen snellen,
Het zoet-bedwelmend bloembed geurt,
De lentesappen gistend zwellen,
De nachtegaal droef-kwelend treurt.

De nachtegaal

In de donze blanke nacht
Wolkig zacht als zwane-veren

Houdt mijn geluk de wacht
En zingt en zingt en zingt
Met tintlend kwinkeleren.

Het zweeft zo hoog, zo ver...
En ik, in 't aardse duister,
Die eenzaam talmend luister
Zie slechs een bleke ster
Die flonkert, flonkert, flonkert
In rusteloze luister.

Soms is het zo nabij,
Ik hoor het lokkend tjuiken
Weemoedig in de struiken,
Ik voel mij licht en vrij,
Zo blij zo blij zo blij...
Zal hier mijn roos ontluiken?

Wat schrijnt en weent in mij?

De wolken gaan zo hoog,
De maan, in doodstil weven,
Spreidt hare wade ver
Waarin de starren beven,
De bomen in de nacht
Staan roerloos of zij treuren
En uit de struiken stijgt
De zoete damp der geuren...
En teder fluit en tjuikt de nachtegaal haar lied,
Dat weent zo droef, zo droef
Om wat zoo fel begeerd toch nimmer zal gebeuren...
En in de nacht vervliet...

De cel

Daar buiten vliegen zwaluwen,
Daar buiten schijnt de zon.
Ik zie de wolken flonkeren
Als water in een bron.
Ik hoor de wind soms suizen
Alsof een beekje plast,
Alsof het nachtlik ruisen
Door 't zware lover wast.

Hier, in mijn stenen kerker
Zie ik maar steeds omhoog.
Ik ben een stevig werker,
Mijn ogen blijven droog.
Maar hartes stom verlangen
Zwelt onvermoeid en reikt
Naar 't raampje met de stangen,
Waar ruimte in ruimte wijkt.

Dat raampje blijft mijn hemel,
Ik lig er voor geknield,
Het is mijn ster, mijn lente,
O, lust die mij bezielt!
't Is schoner dan mijn dromen:
Door 't raampje komt mijn krot
De liefde binnenstromen
Als uit het oog van God.

En als mijn allerliefste
Vrezend bescheiden komt,
Vindt zij mij doof voor troost en
Ik zit maar stil, verstomd;

Want steeds mijn blikken dwalen
Omhoog naar 't kleine licht
Dat tovrige verhalen
En zoetste liedjes dicht.

Wat kunnen woorden baten
Wie zulk een hemel heeft!
Wat menslike gelaten
Waar zo de liefde leeft!
De sterren blijven stralen
En 't wolk-doorsneeuwd azuur
Blijft eindloos, eindloos pralen
En zonder grens van duur.

Het gewijde dwerghert
Maleise dierenfabel
Vertaald door
C.A. Mees

Inleiding

Dierfabels komen over de hele wereld haast evenveel voor als liefdesverhalen. Tot literatuur geworden, krijgen zij doorgaans een moraliserende of satyrieke strekking. In hun oorspronkelike vorm, als mondeling overgeleverde volksfabels, hebben zij als hoofdkenmerk de schranderheid of slimheid, waarmee een of ander klein dier de grote dieren uit zijn omgeving overwint of beetneemt. Ook dit verschijnsel wijst reeds op enige cultuur, waarin niet meer de brute kracht, maar de schranderheid, de geestelike macht, het hoogst geacht wordt. Het dier is hier als het ware cultuurheros geworden. Zooals nu de vos bij het Germaanse ras dit type vertegenwoordigt, de jakhals in Zuid-West Azië (Indië, Perzië, Arabië, Turkije), de aap bij verschillende negerstammen, de antiloop bij de Kaffers -, zo is dit slimste dier bij het Maleise ras van het Westelik deel der Archipel de *Pělandoek* (J a v . *Kantjil*), het *Dwerghert.*

De Pělandoek behoort tot de familie T r a g u l i d a e der Herkauwers. Het zijn kleine, slanke diertjes, die zich van de meeste andere herhauwers onderscheiden door het ontbreken van hoornen en verder door de grote, buiten de liprand uitstekende *hoektanden* van het mannetje. Ze leven in heuvel- en

bergstreken, eenzaam of in paren, niet zoals andere herkauwende dieren, in kudden[1].

Dit dwerghert nu, is de hoofdpersoon geworden van tal van verhalen die soms tot gehele levensgeschiedenissen verwerkt zijn[2]. Bij de eigenlike Maleiers, waar zij reeds vrij lang geleden op schrift moeten zijn gebracht, zijn ons twee verschillende redacties van het Pĕlandoekverhaal bekend. Beide zijn door H.C. Klinkert uitgegeven: het ene in 1885 naar een Singapoers handschrift precies overgetrokken en gelitografeerd onder den titel: 'Hikajat Pĕlandoek djinaka of de Reinaert de vos der Maleiers' - het andere gedrukt met Arab. karakters in 1893 getiteld: 'De Pĕlandoek Djinaka of het guitige Dwerghert naar een ander Maleisch Handschrift voor de pers bewerkt' -.

Waar Klinkert door zijn titel reeds uitnodigt tot vergelijking met de Reinaert en een niet minder beroemd geleerde Dr. H.N. van der Tuuk, een H.S. van het Pĕlandoekverhaal beschrijvend, het noemt 'een fijne satyre op de geestelikheid'[3], moet ik beginnen er de nadruk op te leggen, dat de *enige* gelijkenis bestaat in de slimheid, die zoowel bij de vos als bij het dwerghert, opvallend is. Het is eenzelfde oppervlakkige vergelijking als die de Turkse Hodja Nasr Eddin[4] aanduidde als de Oosterse Tijl Uilenspiegel.

Juist in dergelijke volkstype's valt het verschil met de Westerse geest scherp in het oog. Het bijtende, wrede, satyrieke van de Reinaert ontbreekt aan deze pĕlandoek ten enenmale. Zijn 'streken' zijn onschuldig en hebben mèt het verheffen van zijn eigen persoonlikheid, geen ander doel, dan het onschadelik maken van inderdaad gevaarlike wezens. Evenmin maakt hij misbruik van zijn macht. In overeenstemming met dit onschuldige spel is het merkwaardig tekort aan scheldwoorden en krachttermen, waardoor zich zowel de Javaanse als de Maleise taal kenmerkt. Een ander scheldwoord als 'bastaard'- en 'hel' of 'pest' van

1) Encyclopaedie van Ned. O. Indië.
2) Vgl. Dr. J. Brandes, Dwerghertverhalen uit den Archipel, (Tijdschrift voor Taal, L. en V. van N.I.).
3) Tijdschrijft voor Ned. Indië, 1849. Dl. I, blz. 388.
4) Zie: Albert Verwey, Luide Toernooien, blz. 34.

een...., komt in de hele Pělandoek niet voor, ofschoon de situatie's er vaak aanleiding toe geven.

Men zou kunnen aanvoeren, dat de religieuze huichelarij van het dwerghert lang niet onschuldig is en voor die van de heiligschennende Reinaert niet onderdoet. Toch is dit volstrekt onwaar. Dit waarschijnlik oer-oude Maleise verhaal heeft eenvoudig na het doordringen van de Islām een Mohammedaanse correctie ondergaan. De Mohammedaanse bewerker heeft geen andere kans gezien om de ongeoorloofde animistiese en Hindoese elementen - o.a. het verkrijgen van bovenaardse macht door askese (tapas) - rechtzinnig te maken, dan door ze te vervangen door een even bovennatuurlik ingrijpen van de 'heilige wali van Allah.' Inderdaad moest de schranderheid van het dwerghert op de andere dieren ook de indruk maken van magiese kracht en occulte kennis. Zijn gehele bedrijf is gegrond op het vertrouwen van de 'woudbevolking' in die macht en hij misbruikt dat vertrouwen alleen tot hun eigen voordeel, dat tevens het zijne is. Hij wendt voor een goed Mohammedaan en de gunsteling van Allah te zijn en niets lag minder in de bedoeling van de schrijver, dan de echte Mohammedaan te bespotten, terwijl daarentegen de schrijver van de Reinaert een doorlopende satyre levert op de priesterschap van zijn dagen.

Wat nu de hier volgende vertaling betreft, daarbij heb ik tot grondslag genomen de in 1885 gepubliceerde redactie, die ik A zal noemen, terwijl ik de andere, waaruit ik tussen [ ] aangevuld heb, wat in A ontbrak, B noem. Andere Maleise H.S., waarvan ik die ter Leidse Bibliotheek aanwezig, raadpleegde, zijn te woordelik met bovengenoemde redacties overeenstemmend, dan dat zij voor textcritiek van nut zijn. - Daarentegen wijken A en B weer in alle biezonderheden veel te veel van elkaar af om grote resultaten te kunnen verwachten. Vooral één woord en dat nog wel in de titel voorkomt, blijft overklaarbaar, nl. *djinaka*, het epitheton, dat het hele boek door, onafscheidelik aan het dwerghert is verbonden. Nu bestaat er een woord d j i n a k a in het Maleis, dat b o e r t i g , k l u c h t i g , g u i t i g betekent en sinds Klinkert het geschrift uitgaf is 'h e t g u i t i g e d w e r g h e r t' zijn geijkte Nederlandse naam geworden. Niettemin geven alle geleerden toe, dat die

vertaling belachelik is: guitigheid is volstrekt geen eigenschap van het dier, daarvoor is zijn hele optreden veel te doelbewust. Bovendien wordt datzelfde woord gebruikt als adjectief bij een *heuvel* en bij een *vlakte.* Evenwel wordt in B de heuvel (poengsoe) telkens p o e n g s o e d j a n t a k a genoemd of op een andere plaats weer p e r t a p a ' a n (kluizenarij) of I n d r a k i l a . Wat is nu die pertapa'an Indrakila genaamd? Het is de berg waarop Ardjoena askese deed ter verwerving van goddelike wapens[1]. Dus diezelfde berg dan, is ook de kluizenarij van 't dwerghert de poesoe djinaka of poengsoe djantaka[2]. In dit verband vestig ik de aandacht er op dat Ardjoena bij de Javanen gewoonlik genoemd wordt *Djanaka* en zou het dan te gewaagd zijn om te veronderstellen dat djinaka, djantaka en Djanaka allen eén en hetzelfde woord zijn in min of meer verbasterde vorm? Hiermee zijn wij helaas nog helemaal niet nader gekomen aan een verklaring, daar de etymologie van Ardjoena's Javaanse naam totaal onbekend is. Prof. H. Kern houdt het voor een inheems woord en gist een oorspronkelik djinaka, dat een bijvorm van djaka zou zijn[3]. Hij laat er echter onmiddelik op volgen: 'Wel verre van deze verklaring van djěnaka te willen voorstellen als aan geen bedenking onderhevig, vestig ik de aandacht er op, om de overtuiging uit te spreken, dat men uit den tegenwoordigen toestand der taal een tal van verschijnselen niet kan verklaren.'

Terwijl ik mij geheel bij dit oordeel aansluit, maar een onvertaald laten van dit steeds weerkerende epitheton niet mogelik is, schijnt het mij toe, dat een vertaling naar de betekenis uit het zinsverband afgeleid, een vertaling dus, die de Hollandse lezer geheel kan bevredigen, niet alleen geoorloofd, maar ook de énige oplossing is.

1) Mahābhārata III hoofdst. 38-41. Vgl. ook Oud-Jav. Ardjoena Wiwāha.
2) poesoe of poengsoe betekent 'heuvel'. Voor djinaka herinner ik er aan dat het Arab. schrift de klinkers niet aanduidt, zoodat evengoed *djanaka* gelezen kan worden. Djantaka (Skrt. djātaka) betekent *geboorte* en geeft even weinig zin als guitig.
3) H. Kern: Een Indische sage in Javaansch gewaad - djaka betekent 'jongeling', 'vrijgezel'. Erg toepasselik op Ardjoena is het niet, zal elk onbevooroordeeld beschouwer toegeven.

Waar nu in het zinsverband, zowel voor het dwerghert als voor de heuvel, het adjectief h e i l i g , g e w i j d , naar mijn mening de meeste bevrediging geeft, wordt deze gissing nog versterkt door de askese die het dwerghert voorwendt te doen -, door de bovengenoemde textvergelijking, waaruit blijkt dat poesoe djinaka = pertapa'an (kluizenarij) is, en hierbij aansluitend, door de askese die Ardjoena op de Indrakila deed, wat diens bijnaam Djanaka verklaart.

Moet ik hierbij nog een etymologiese gissing voegen, dan wil ik als mijn persoonlike mening te kennen geven, dat, hoewel ik de mogelikheid van een Maleis - Polynesiese oorsprong van dit woord niet buitengesloten acht, mij toch èn om het begrip en om de klank een sanskrit afleiding waarschijnliker toeschijnt. En dan bedenk ik, of niet het Sanskrit woord yādjnika = t o t h e t o f f e r b e h o r e n d , g e w i j d , dat moeilik voor Maleiers is uit te spreken, de oorsprong van dit woord djinaka kan zijn? Mocht dit nu al zo zijn, of door een later onderzoek ontkend worden, daarmee blijft toch in dit verhaal ‘gewijd’ als *vertaling* het meest bevredigend en dus van blijvende waarde.

Het gewijde[1] dwerghert

Hem roepen wij aan, Allah de Allerhoogste: Dit is het relaas van de zeer luisterrijke geschiedenis van het dwerghert; en schoon is de samenstelling daarvan; en hij was het, die zich deed erkennen als de Toewan Sjeich alim di rimba[2] en wiens naam beroemd werd door de onderwerping van alle bewoners van de wildernis, door middel van zijn schranderheid.

Op een keer overlegde hij bij zichzelf: Het zou goed zijn als ik voorgaf boete te doen en kracht te hebben verworven van de heilige Wali[3] van Allah, door het doen van zijn onfeilbaar

1) Zie: Inleiding.
2) De wijze sjeich van de wildernis.
   B: sjah a□lam di rimba.
3) Walī = *middelaar*; in dit verband ter aanduiding van de 8 of 9 nationale heiligen, aan wie de Inlanders de invoering van de Islām op Java toeschrijven.

gebed. *Alsof hij gezegd had*: 'Drie jaren en drie maanden en drie dagen lang moet gij boete doen en wanneer uw boetetijd geëindigd is dan zult gij koning worden van al de wildernisbewoners en niemand zal meer in staat zijn U nog te weerstreven -.'

Daarop ging hij naar een plaats, genaamd: Gewijde Heuvel en Vlakte'[1]. Het gewijde dwerghert keek naar beneden langs de ene zijde van de berg en zag een kudde geiten, duizenden in aantal, grazen aan die kant. Daarop keek hij naar de andere zijde en zag een troep van duizende tijgers. Het gewijde dwerghert daalde nu af van die heuvel en ging naar de kudde geiten. Onderweg trof hij een araboom aan en krabde de stam tot het vocht er uit kwam; toen nam hij dat vocht, wreef het over zijn kop, vervolgens op zijn sik, zijn snorharen, wenkbrauwen en haren. Daarop ging hij naar de geiten. Tot hen zeide het dwerghert: 'O geiten, hoeveel malen zijn er tijgers bij u gekomen?'

De geiten antwoordden: 'Geen enkele maal zijn er tijgers bij ons gekomen.' Toen zeide het gewijde dwerghert: 'Dat is door mijn onfeilbaar gebed, naar die heilige wali van Allah gezegd heeft: Ga boete doen drie jaren en drie maanden en drie dagen, onder het waarnemen van het gebed, dat ik u zal leren; en wanneer die boete van u volbracht is, zult gij koning worden van de wildernis. Dan zullen alle wildernisbewoners aan u onderworpen zijn.' Zo gebeurde het, dat ik, wanneer die tijgers naar u toekwamen, dat gebed heb uitgesproken; zij waren dan inderdaad niet zichtbaar voor u en zagen u ook niet meer, tengevolge van de zegen van mijn onfeilbaar gebed. Nu zal ik dat dus aan de tijgers ook meedelen; zo zij komen, zal ik u wederom bericht brengen.'

Toen antwoordde een oude geit: 'Als het waar is, wat gij zegt, zou dan mijn leger afgehouden kunnen worden van de tijgers door de kracht van uw gebed? Toen die oude geit zag, dat de baard, de snor, de haren van het dwerghert allen wit

1) Koes padang djinaka. Voor Koes (قوس) lees ik ڤوسو, poesoe = heuvel, daar Koes geen bestaand woord is en de bedoeling duidelik een heuvel is.

waren, dacht hij bij zichzelf: “Het moet toch wel waar zijn, dat hij lange tijd in boete zat, maar morgen zal ik laten kijken, of het waar is van die tijgers en ook, of zij onderworpen zijn aan hem.” Nadat hij aldus overlegd had, zeide de oude geit: “Goed, doe uw gebed, heer.”

Vervolgens klom het gewijde dwerghert snel de gewijde heuvel op en keek naar de andere kant van de berg en zag daar weer die troep van duizenden tijgers. Voetje voor voetje daalde hij nu af naar de tijgers, wenende, en zeide: O tijgers, het is maar al te waar, dat de dag des oordeels aanstaande is, zoals die heilige wali van Allah gezegd heeft, want een kudde geiten is reeds voor den dag gekomen, die het tijgervolk wil opeten. Omdat nu de dag der opstanding nabij is. Hierover ween ik’.

Toen zeiden de tijgers: ‘O dwerghert, wat zegt ge daar en wie beweent gij?’ Het gewijde dwerghert zeide: ‘U beween ik, want ik heb de heilige wali van Allah ontmoet, die sprak: “Deze dag gaat vooraf aan de oordeelsdag; deze wereldorde wordt omgekeerd: de tijgers zullen binnenkort door een kudde geiten opgegeten worden. Gij moet derhalve boete doen drie jaren en drie maanden en drie dagen, en dit gebed uitspreken en in acht nemen. Dan zullen al uw gebeden verhoord worden en gij zult koning worden over alle bewoners van deze wildernis en vlakte”.

Zo dan sprak die heilige wali van Allah. En nu is het getal van die boetedagen vervuld. Toen ging ik zitten boven op de gewijde Heuvel en keek naar de ene zijde ervan; daar kwamen geiten van die kant van de heuvel. Reeds verscheidene grote dieren waren door die geiten opgegeten, zodat er geen enkele meer van over is. Weldra komen ze hierheen om ook u op te eten. Doet nu allen een gebed, opdat gij behouden blijft, en indien ge mij niet gelooft, stuurt dan morgen iemand naar die kudde’.

Daarop dacht die tijger bij zichzelf: ‘Het kan toch zijn, dat dit dwerghert boete doet, daar ik zijn wenkbrauwen en zijn haren en zijn snor en baard wit zie’. -

- ‘Als dat zo is, dan zal ik morgen mijn kinderen laten kijken, of het waar is, wat gij zegt, opdat door de zegen van uw gebed mijn vrouw en kinderen gespaard mogen blijven’ -

Toen sprong het gewijde dwerghert snel naar die kudde geiten en zeide: ‘Hé geiten, door de gelaatkunde - dit is de wetenschap om iemands geluk en ongeluk te leren kennen uit zijn uiterlik, - weet ik, dat morgen die troep tijgers naar u toe zal komen om u allen op te eten. Indien ge mijn raad wilt opvolgen, zal ik een vrede tot stand brengen tussen u en die tijgers door middel van mijn onfeilbaar gebed’. Toen zeide die oude geit: ‘Het is goed, zoals gij zegt: wanneer wij nauwkeurig doen wat gij zegt, dan zal het onheil, dat ons van de zijde der tijgers bedreigt, afgewend kunnen worden en gij zult een vrede tot stand brengen tussen ons en die tijgers, en al wat gij beveelt, zullen wij volbrengen.

Daarop zeide het dwerghert: ‘Wanneer dit werkelik uw bedoeling is, moet gij allen morgen de rijpe lakoemvruchten onderaan de gewijde heuvel gaan eten om de wonderdadige kracht van de wali van Allah te verwerven en de zegen van mijn gebed. Wanneer er dan tijgers komen, moet gij terstond beide uw voorpoten optillen en als volgt spreken: “Dat beetje is niet de moeite waard om op te eten; als ik wist waar ze waren, zou ik de hele troep gaan verslinden.” Zo moet gij allen spreken. Dan zal ik voor u een gebed doen.’ Toen zeiden de geiten: ‘Dat is goed; alles wat gij zegt, is in orde en wij zullen het geenszins veronachtzamen.’ Daarop klom het gewijde dwerghert bovenop de gewijde heuvel. En het werd avond.

Toen het weer helder licht werd, gingen die duizenden geiten aan de voet van de heuvel rijpe lakoemvruchten eten, waardoor hun bekken en sikken rood gekleurd werden.

Die tijger nu zeide: ‘Ga, mijn kinderen, kijk, of wat het gewijde dwerghert gezegd heeft, waar is of niet.’ De twee tijgerjongen gingen op weg en toen ze bij de verblijfplaats van het dwerghert gekomen waren, zagen ze de geiten, vreeswekkend van uiterlik en hun bekken tot aan hun baarden vol bloed, terwijl ze met hun koppen stootten, alsof ze op hen aan wilden vliegen. Toen liepen de twee tijgerkinderen weg, blindelings en over elkaar heen buitelend.

Het gewijde dwerghert had die twee tijgerjongen zien weglopen en begaf zich terstond op weg om de tijgers op te zoe-

ken. Onderwijl kwamen de twee tijgerjongen bij hun koning, zich gedragende alsof ze nagezet werden. Ze zeiden: ‘Mijn vader, het is maar al te waar, wat het gewijde dwerghert gezegd heeft, dat die kudde geiten zeer talrijk is, en wij zagen hun bekken en sikken en snorharen helemaal bemorst met bloed. En zodra ze ons zagen, zeiden ze: “Deze nog kleine tijgertjes zijn niet de moeite waard om op te eten; als we hun woonplaats wisten, zouden we er stellig heen gaan” en ze stootten met hun koppen en hieven hun voorpoten op. Toen liepen wij hard weg.’

Kort daarop kwam het gewijde dwerghert bij de troep tijgers en zeide: ‘Toen uw kinderen zich op de vlucht begaven, omdat de geiten hen wilden verslinden, heb ik mijn onfeilbaar gebed uitgesproken; maar wanneer gij mijn raad wilt opvolgen, zal ik een blijvende vrede tussen u en die geiten tot stand brengen. De tijgers zeiden: ‘Goed, als dat mogelik is door de zegen van uw onfeilbaar gebed.’

Het gewijde dwerghert zeide nu: ‘Als 't zo staat, moet gij op weg gaan.’ Toen ging het dwerghert naar de geiten met de woorden: ‘O geiten, de hele troep tijgers zal komen op de onafzienbare vlakte[1)], ik wil ze met u verzoenen door middel van mijn gebed. Het zal goed zijn u op die vlakte op te stellen.’ Daarop trok hij een streep midden over de vlakte en ging erop staan. De tijgers kwamen nu ook op de vlakte en zagen aan de ene kant van de streep een kudde van duizenden geiten en midden op de streep het gewijde dwerghert. Deze begon te spreken: ‘O gij allen, op deze dag zal ik u in waarheid met elkander verzoenen. Nooit meer moet gij in vijandschap leven met die tijgers, en al wie dit verbond schendt, zal onder een berg verpletterd worden.’ Toen zeiden de tijgers en de geiten: ‘Wij allen geven onze instemming met dit gebed van u.’

1) A: padang soedjana, ongetwijfeld verbasterd naar wat B heeft: padang sayodjana. Een yodjana is in 't Skrt. een lengtemaat. Zoals echter uit het Kawi-Balinees woordenboek van Juynboll blijkt uit de Balinese vertaling ervan: ‘*apangdĕlĕng*: wat in 't gezicht is, zover 't oog reikt’, is bij de Maleise volken de oorspronkelike betekenis veranderd in een onbepaalde zeer grote maat, dus: onafzienbaar, ruim.

Toen het gewijde dwerghert dat bereikt had, zeide hij: ‘Gij tijgers en geiten, gaat allen terug naar uw woonplaats.’ En ieder ging terug.

II

Nu wordt er verteld van al de woudbewoners: het wilde rund zat in zijn kasteel en daar waren verzameld de neushoorn en het stekelvarken en het hert en de reebok, die beraad hielden en zeiden: ‘Wat moet er van ons worden in deze bekommernis, nu dag aan dag onze kinderen en kleinkinderen tot de laatste toe opgegeten worden door dat monster. Onze kinderen kunnen helemaal niet meer spelen.’ Toen zei de jakhals: ‘Ik heb een gerucht gehoord, dat het gewijde dwerghert een aansporing gekregen heeft van de heilige wali van Allah; toen heeft hij boete gedaan en omdat na volbrenging daarvan, bovendien zijn gebed onfeilbaar geworden is, was hij in staat vrede te stichten tussen de geiten en tijgers, door de zegen van zijn gebed, ontleend aan de heilige wali van Allah.’ Het hert zeide daarop: ‘Mijne heren, luistert er niet naar, want dat gewijde dwerghert heeft zeer veel streken.’ Nu sprak op zijn beurt het wilde rund: ‘Inderdaad heb ook ik het gerucht gehoord, dat hij de tijgers en de geiten verzoend heeft. Zo is het.’ Toen zei het stekelvarken: ‘Als het er zo mee gesteld is, laat dan de jakhals die toewan sjeich alim di rimba opzoeken. Misschien is hij wel in staat het onheil van ons af te wenden.’ Toen antwoordde de jakhals: ‘Goed ik zal eerst eens gaan kijken naar die toewan sjeich alim di rimba.’ En hij ging het gewijde dwerghert opzoeken. Na een tijdje zag hij de toewan sjeich alim di rimba zitten boven op een witte steen en onder een wilde vijgenboom, die juist zijn bloesems had ontplooid als ware het een uitgespreide gele statie-pajoeng[1]. Bovendien zaten alle tijgers en geiten bij duizenden eerbiedig

1) De Pajoeng, een soort zonnescherm met langen stok, is een onderscheidingsteken van vorsten, prinsen en ambtenaren, en wordt de genoemde personen door een volgeling boven het hoofd gehouden. De kleur van de pajoeng wijst hun rang aan. Afdalende van de geheel vergulde, van de Soesoehoenan zijn de kleuren in volgorde: geel, wit, groen, blauw, bruin, rood en zwart. Geel is dus de vorstelike kleur.

voor hem. De toewan sjeich alim di rimba was aan het spreken, voorgevende de hemel te beschouwen. Zo doende zag hij de jakhals komen, boog zijn hoofd neer en sprak: ‘O, gij allen, in mijn gelaatkunde staat geschreven, dat alle bosbewoners heden tot mij zullen komen; ook weet ik het doel van hun komst.’ Toen zeiden de tijgers: ‘Wanneer zullen zij komen, heer? De wijze sjeich antwoordde: ‘Nog een ogenblikje, dan zullen zij hier zijn.’ Toen vroegen de geiten: ‘Heer, wat wil die jakhals, die voor uwe majesteit verschijnt?’ Een ogenblikje later kwam de jakhals bij die talrijke troep tijgers en zag hen en de geiten, eerbiedig gezeten voor de toewan sjeich alim di rimba, raad houdende voor zijn aangezicht en hem hulde bewijzende. De jakhals sprak de tijgers aan: ‘Is het mij geoorloofd mijn opwachting te maken bij de toewan sjeich alim di rimba?’ Toen zeide de ministertijger, die heette: ‘Djoehan Pahlawan[1]: “Zeer goed, heer, dat gij uw opwachting wilt maken; maar wacht eerst even, laat ik u aandienen bij de toewan sjeich alim di rimba.” Toen ging die minister hem aankondigen bij de toewan sjeich onder het doen van een sembah[2]: “Heer, daar is een jakhals gekomen die gehoor vraagt bij uw zeer luisterrijke majesteit.” Daarop glimlachte de toewan sjeich alim di rimba, terwijl hij de woorden sprak: “Breng hem terstond hierheen.” Toen ging de minister terug om de jakhals te halen, die hij binnen bracht voor de toewan sjeich alim di rimba. De jakhals zag dat de baard en de wenkbrauwen van de sjeich wit waren en dat hij zat boven op een steen als 't ware onder een pajoeng.

Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba de jakhals vriendelik toe met de woorden: “jakhals, wat is uw wens, dat gij hier tot mij komt?” De jakhals boog zijn kop, eerbied bewijzende en hulde aan de toewan sjeich met de nederige woorden: “Er is aan mij hier, door alle woudbewoners bevolen tot u te gaan gehoor verzoekende bij uw luisterrijke majesteit, om beklag te doen over ons lot daar wij worden opgegeten

1) Djoehan Pahlawan. Perziese titel lett. Held der wereld.
2) Sembah = in eerbiedige houding met saamgevouwen handen iemand iets aanbieden of nederig tot hem spreken.

door een gergasi[1]. Nu zijn er geen meer over die lopen kunnen, want hun voor- en achterpoten zijn gebroken in het vluchten voor die gergasi. Aldus is het er mee gesteld. Daarom is het, dat ik gekomen ben ter audiëntie bij uwe majesteit, heer, op last van al uw kinderen en kleinkinderen; en al uw onderdanen roepen uw hulp en raad in; want indien dat onheil kàn afgewend worden, dan zal het misschien afgewend worden door de zegen van uw gebed, dat *bij Allah* aangenomen, dus onfeilis. En wij hopen op de bijstand van de verheven wali van Allah."

Daarop deed de toewan sjeich alim di rimba alsof hij boos was en zeide: "Waarom hebt gij mij daarvan niet willen verwittigen, zoodat ik nu eerst dat ellendige bericht krijg. En heeft dan die vervloekte[2] gergasi, die tot niets van nut is, zijn verstand verloren, dat hij zich zó gedraagt?"

Verder zeide nog de toewan sjeich alim de rimba: "Morgen zal ik met u allen meegaan; dan zal ik de voor- en achterpoten van die gergasi binden en hem trappen en stampen op zijn gezicht, nadat ik hem in de grond geplant heb. Mocht ik soms niet volbrengen, wat ik nu beloof, dan zou ik geen kracht hebben ontvangen van Hamzah Djoehan Pahlawan 'alam[3]. En ook zou ik dan niet zijn de toewan sjeich alim di rimba. Gaat gij dan nu, jakhals vooruit, om dat te melden aan alle woudbewoners en gelast hen zich allen te verbergen."

Daarop trok de jakhals zich terug en vervoegde zich weer bij de woudbewoners met de woorden: "Hé, gij, allen, bewoners van de wildernis, ik heb uw woorden overgebracht aan het gewijde dwerghert, de toewan sjeich alim di rimba. En het is, zoals gij zegt: de geiten en tijgers zaten eerbiedig voor hem.

1) Gĕrgasi = monster.
2) Koefarat = plur van Kāfir (Arab.). De Mal. hebben die vorm niet begrepen en als een afzonderlik woord opgevat.
3) Hamzah of amir Hamzah was een oom van Muhammed een ridderlike figuur, die met kracht voor de Islām geijverd heeft. Het verhaal van zijn krijgsavonturen Hikayat Amir Hamzah, naar een Perzies voorbeeld bewerkt, is een der meest populaire Maleise geschriften (vgl. *Prof. Dr. Ph.S. van Ronkel*: *de roman van Amir Hamza, diss. Leiden 1895*). Djohān Pahlawan (Perz. held der wereld) verraadt als epitheton nog zijn perziese oorsprong. Daar de Maleiers den zin er van niet kenden voegden zij nog eens a□lam = van de wereld, pleonasties er achter.

En hij zeide tot ons allen woudbewoners, dat hij morgen op weg zou gaan hierheen om de gergasi te vangen en dat hij hem in de grond zou planten, en trappen en stampen op zijn kop." Alle woudbewoners hoorden de woorden van de jakhals en zeiden eenstemmig: "Dat is goed, morgen zal de gergasi gevangen worden en ons allen is gelast ons te verbergen en wanneer de toewan sjeich alim di rimba een kreet aanheft, zullen wij terstond voor hem verschijnen. Ook de tijgers en geiten zullen hem volgen."

De volgende dag ging het gewijde dwerghert naar de plaats, waar de gergasi placht langs te komen. Hij ging zitten midden op dat pad, en begon een kuil te graven, terwijl hij luidkeels uitriep: "Ach mijn kinderen en mijn vrouw, kom toch hier lief juweeltje, dan zal ik je in de grond bergen, omdat ik de tijding gehoord heb van de heilige wali van Allah, dat de oordeelsdag nabij is; dat de hemel en de aarde zullen instorten. Wilt dus allen zo vlug mogelik in dit gat kruipen".

Spoedig naderde de gergasi om in het woud en de wildernis eten te gaan zoeken. Toen hij dat pad bereikt had, zag hij een dwerghert aldoor graven, al schreeuwende en luidkeels om zijn vrouw en kinderen roepende. Toen het gewijde dwerghert de gergasi gewaar werd, riep hij des te luider: "Kom toch gauw hier, mijn vrouw en kinderen en kruip onverwijld in dit gat, want de wali van Allah heeft gezegd, dat de oordeelsdag nadert en de hemel zal instorten."

De gergasi, die de woorden van het gewijde dwerghert gehoord had, ging dadelik naar hem toe en zeide: "Ach dwerghert, is het waar dat hemel en aarde zullen instorten?" Het dwerghert deed verschrikt op het horen van de stem van de gergasi en antwoordde: "Gergasi, wanneer ge mij niet gelooft, zie dan zelf of de hemel niet reeds beweegt?" Daarop keek de gergasi naar de lucht en zag het zwerk in beweging, gedreven door de wind, alsof het zou instorten. En hij zei tot het gewijde dwerghert: "Laat mij ook in het gat gaan, dat gij daar graaft". Waarop het gewijde dwerghert antwoordde: "Dat gaat niet, want ik kan er mijn vrouw en kinderen zelfs nog niet in bergen". Toen zeide de gergasi weer: "Ach, spreek niet zo, laat mij er toch ook met u ingaan". Het gewijde dwerghert zei nu:

“Als gij het mij dan zo vriendelik vraagt en zo gaarne bij mij zijt, help mij dan het gat graven, opdat het schielik klaar zij”. Daarop hielp de gergasi hem het gat graven. Toen zeide het gewijde dwerghert: “De kuil is nu diep genoeg en het zou wel goed zijn, dat gij er eerst inkroopt, want ge zijt groter dan ik, en ik wacht nog op mijn vrouw en kinderen, die nog niet gekomen zijn”. De gergasi dacht even na en zeide: “Die raad van u zal ik opvolgen”. Toen het gewijde dwerghert de woorden van de gergasi gehoord had, dacht hij bij zichzelf: “Deze gergasi kan ik in list wel aan”. Daarop zeide hij: “O gergasi, daal gij dan eerst af in het gat”. En verder: Kom, doe ook deze hoepels om uw ellebogen en knieën; want dit is een middel van mijn overgrootmoeder tegen stramheid en gij zijt stram in de leden’. Daarop antwoordde de gergasi: ‘Daar hebt gij gelijk in’ en hij nam de hoepels aan van het gewijde dwerghert zonder aarzelen, en stak zijn ellebogen en knieën er door. Toen kon hij zich niet meer verroeren en het gewijde dwerghert zei: ‘Probeer eens uzelf te bewegen, uit al uw macht te bewegen, of dan die hoepels stuk zullen gaan of niet’. De gergasi schudde zich uit al zijn macht, maar hij kon zich niet meer verroeren, omdat de hoepels zo knellend waren. En hij schreeuwde luidkeels, met een geluid als het inslaan van de bliksem; daarvan verschrokken alle woudbewoners, die het hoorden. Na dat geschreeuw hield hij zich stil alsof hij stervend was. Toen sprong het gewijde dwerghert snel boven op hem en trapte hem op zijn kop, terwijl hij luide uitriep: ‘O alle bewoners van de wildernis! Reeds heb ik de voor- en achterpoten van deze ellendeling gebonden, die de hele wildernis verdelgt, en zijn kop is in de grond geplant.’ En tot de gergasi zei hij: ‘Dit maal ontgaat ge onze vergelding niet, dat ge al deze woudbewoners tot de laatste toe hebt vernietigd. Verdraag nu de afdrukken van mijn voorpooten’ en daarbij gaf hij een kreet. Toen de woudbewoners dat hoorden, holden zij allen voor de toewan sjeich alim di rimba. En toen zij de toestand, waarin de gergasi zich bevond, gezien hadden, waren zij verstomd van verbazing over de moed en vermetelheid van de toewan sjeich alim di rimba, die die lange en grote gergasi gevangen had en tot aan zijn hals in de grond geplant. Het

gewijde dwerghert nu bracht dadelik zijn voor- en achterpootjes in beweging, verdraaide zijn ogen en zeide: ‘Aanschouwt nu allen mijn werk, volbracht met de hulp van vorst Ali[1)] (mo ge Allah een welbehagen in hem hebben). En nu vertoon ik u de kennis, die mij gegeven is door Amir Hamzah; de macht en de kracht van Hamzah in mij; wanneer ik deze gergasi in zee werp, zult gij stellig geen last meer van hem hebben.’ Daarop riep het wilde rund: ‘O heer toewan sjeich alim di rimba, klim op mijn rug, want de mensen zien u niet, daar ge zo klein zijt, als ge op de grond staat.’ Toen knielde het wilde rund voor hem en de toewan sjeich alim di rimba klom boven op zijn rug en reed terug, eerbiedig gevolgd door al de woudbewoners die liepen. En al die woudbewoners prezen de kracht en de macht van de toewan sjeich alim di rimba en zijn moed en vermetelheid. Toen de toewan sjeich de gewijde heuvel bereikt had, zette hij zich daar neer, met alle woudbewoners voor hem. Daarop zeide hij: ‘Hé, gij allen, keert terug naar uw woonplaatsen in vrede, nu ik u heb verlost van de ramp van die gergasi. Gaat dus terug binnen het woud.’. Toen gingen alle woudbewoners terug, na hun koppen gebogen en de sĕmbah gemaakt te hebben: ‘Zo zij het, doorluchtige majesteit, toewan sjeich alim di rimba.’ Daarop sprak de toewan sjeich: ‘Weet dan, woudbewoners, dat vandaag de koningen der stekelvarkens en der jakhalzen mijn adjudanten geworden zijn.’ En nog zeide hij: ‘Wilt om de drie dagen voor mij verschijnen, opdat gij verlost zult worden en blijven van al uw vijanden, die u kwaad doen.’

III

Nu wordt vermeld het verhaal van de berenkoning, die in grote hoeveelheid tamarindevruchten deed aandragen, om ze met een sembah aan te bieden aan de toewan sjeich alim di

1) Ali de 4de Chalief van de Islam geniet bij de Sji'iten een speciale voorliefde en had volgens hen terstond na Muhammed's dood de 1ste Chalief moeten zijn. Tengevolge van de belangrijke invloed die de Perziese literatuur in de Indiese Archipel heeft (waarvan ook de Hamzaroman een voorbeeld is) noemen de Maleiers, ofschoon geen Sji'iten, hem ook meestal met bijzonderen eerbied als Baginda 'Ali.

rimba. Toen deze de beer zag aankomen met al zijn gevolg, hem geschenken brengende, sprak hij hem terstond minzaam toe: ‘Kom nader, koning beer.’ Daarop zeide de beer met een sembah: ‘O heer toewan sjeich alim di rimba, ik smeek om vergeving, duizendvoudig vergeving’ terwijl hij zijn kop boog. ‘O, heer sjeich, dat wij zo laat voor uwe majesteit verschijnen, komt, omdat wij nog beraadslaagden met onze kinderen en kleinkinderen. Toen zeide de toewan sjeich: ‘Het is goed, ik vergeef u.’

IV

Nu wordt er verteld van de apenkoning, die ramboetan-vruchten zat te eten met al zijn gevolg voor hem. Toen kwam er een klein aapje zijn opwachting maken en zeide: ‘O heer, eens op een dag ging ik spelen en zag het gewijde dwerghert zitten met alle woudbewoners eerbiedig voor hem. Hij is het inderdaad, die zichzelf noemt: toewan sjeich alim di rimba en het is een schoon gezicht die allen voor hem te zien zitten.’ Toen zeide de apenkoning: ‘Ook ik heb dat bericht gehoord, maar ook al hebben die woudbewoners zich onderworpen aan dat gewijde dwerghert, ik weiger mij te onderwerpen aan hem. Het komt niet te pas, dat ik voor die bastaard zou buigen.’

Op dat oogenblik hoorde de koning der jakhalzen dit, toen hij op weg was om te verschijnen voor de toewan sjeich alim di rimba. Hij had alle woorden van de apenkoning verstaan. Hij werd boos en zeide: ‘Waarom spreekt ge op deze wijze over die koning, toewan sjeich alim di rimba. Het is jammer, dat ge boven op die boom zit; als ge hier beneden waart, zoudt ge de afdrukken van mijn poten voelen.’ Toen antwoordde de apenkoning: ‘Wat zou ik voor die bastaard van een dwerghert vrezen? Ik ben helemaal niet bang voor hem en ik wacht hem af.’

Nu was de jakhalzenkoning woedend en begaf zich terstond voor de troon van de toewan sjeich alim di rimba. Op dat tijdstip bevonden zich de tijgers en geiten in tegenwoordigheid van de vorst. Deze richtte zich dadelijk vriendelijk tot de koning der jakhalzen: ‘Wat wenst gij, dat ge zo overhaast hierheen komt?’

Daarop sprak de jakhals met eerbied: ‘O, toewan sjeich alim di rimba, ik heb een ontmoeting gehad met het volk van de apenkoning, dat met elkaar woorden wisselde boven in een ramboetanboom. Zij spraken lasterlike woorden. Als zij onder die boom waren geweest en dat hadden gezegd van uwe majesteit zouden zij stellig de afdrukken van mijn poten mee dragen. Wat stond mij te doen? Zij zaten boven op die boom.’ Toen de toewan sjeich alim di rimba het bericht van de jakhals gehoord had glimlachte hij en sprak: ‘Goed, die apenkoning wil zijn manhaftigheid aan mij tonen. Morgen zal ik hem ontmoeten.’ Daarop zeide de berenkoning met een sembah: ‘Vertrek toch niet zelf, heer, om die apenkoning op te zoeken. Laat slechts mij en de jakhalzenkoning zijn tegenstanders zijn, want dit volk is de moeite niet waard, terwijl gij heer, die gergasi hebt gevangen, die zo reusachtig groot en lang was en waarom zoudt gij u dan meten met die kleine aapjes?’ Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Goed, indien de jakhalzenkoning wil gaan met mijn zoon de berenkoning, begeeft u dan morgen op weg.’

De volgende morgen vroeg vertrokken de berenkoning en de jakhalzenkoning met heel hun gevolg en legertros, onder gedurig geschreeuw en krijgsrumoer en het maken van bokkensprongen, zodat hen zelf horen en zien verging, om de apenkoning aan te vallen. De apenkoning werd bang en zette het op een lopen, zijn toevlucht zoekende bij de leeuwenkoning, terwijl hij op allerlei manieren werd opgejaagd door de jakhalzenkoning en de berenkoning. Toen hij bij de leeuwenkoning was aangekomen, zeide deze: ‘Wat is er met u gebeurd?’ En de apenkoning antwoordde: ‘Ik word zeer in 't nauw gebracht door de berenkoning en de jakhalzenkoning; en mijn vrouw en kinderen en heel mijn gevolg zijn verdelgd, dood gemaakt op bevel van dat gewijde dwerghert.’ Vervolgens berichtte de apenkoning over het gewijde dwerghert, hoe hij de hele wildernis aan zich onderworpen had: ‘en nu heeft hij zichzelf uitgeroepen tot toewan sjeich alim di rimba. Dat is de reden, waarom hij de beren- en jakhalzenkoning op mij afgezonden heeft. Nu zijn ze dichtbij, bij die onafzienbare vlakte, o heer leeuwenkoning.’ Een ogenblik later kwamen werkelik de twee koningen. Toen zeide de leeuwenkoning: ‘O berenkoning en

jakhalzenkoning, waarom wilt gij het volk van die aap verdelgen en zijn vrouw en kinderen doden op bevel van dat gewijde dwerghert, die keladiknollen uitgraaft en die u allen tot zijn onderdanen gemaakt heeft?' De berenkoning antwoordde daarop: 'Gij leeuwenkoning moet niet zo raaskallen over de toewan sjeich alim di rimba, want die vorst heeft wondermacht gekregen van vorst Ali en Amir Hamzah, ten gevolge van de zegenrijke werking van het gebed van de wali van Allah en de zegen van koning Soeleiman; en bovendien heeft hij boete gedaan; zelfs heeft hij de tijgers verzoend met een kudde geiten. Vervolgens heeft hij de gergasi, die ontzettend huis hield onder de woudbevolking, overwonnen. Het gelukte hem die te overweldigen en hij ving hem en schopte en trapte hem, tot zijn schouders in de grond geplant, zodat hij daardoor stierf. Daarna hebben alle woudbewoners zich aan hem onderworpen om de zegen van zijn onfeilbaar gebed. Toen heeft de apenkoning het gewaagd smalende woorden te spreken betreffende die vorst, zonder reden, en hij heeft hem ten onrechte belasterd. Dit is de reden, dat ik zeg: 'O leeuwenkoning, het komt niet te pas dat gij luistert naar de woorden van die apenkoning.' Nu werd de leeuwenkoning boos op die twee koningen en zeide: 'O jakhals en beer, gaat terug naar zijn verblijfplaats en doe weten aan uw heer, dat gewijde dwerghert: "Met huid en haar kan ik hem opeten". De jakhalzenkoning en de berenkoning waren zeer gebelgd over de woorden van de leeuwenkoning. Zij gingen terug om de toewan sjeich alim di rimba op te zoeken en toen zij waren aangekomen, verschenen zij voor hem en berichtten onder een sembah de geschiedenis van de apenkoning. "O heer, die apenkoning met al zijn volk is al overweldigd, met vrouw en kinderen, maar daarna is hij tezamen met zijn ministers aan de haal gegaan en heeft zijn toevlucht gezocht bij de leeuwenkoning. Toen ben ik hem gevolgd met de jakhalzenkoning en toen ik bij de leeuwenkoning was aangekomen, heeft ook deze evenals de apenkoning allerlei dingen van u gezegd en smalende woorden gebruikt". Daarop zeide het gewijde dwerghert: "Goed, dan zullen wij morgen naar hem toe gaan". Toen zeide de berenkoning met een sembah: "O mijn heer sjeich alim di rimba, morgen zal hij hier

komen om ons te overvallen en u met huid en haar opeten". Toen glimlachte de toewan sjeich alim di rimba. Met deze afspraak was hij tevreden en hij beval alle woudbewoners bijeen te roepen om de wacht te houden, terwijl hij zeide: "Als gij allen mij morgen een wedstrijd wilt zien houden met de leeuwenkoning, dan moet de jakhalzenkoning alle woudvolken dagvaarden met hun legertros".

Daarop werd het avond en toen het weer helder dag was geworden klom de toewan sjeich alim de rimba op de gewijde berg. Vandaar zag hij mensen met een blaasroer jagen op groene bosduiven en bruine ringdruiven, [die Tjerai-vruchten aten. Voetje voor voetje gingen die lieden er heen terwijl zij die boom in het oog hielden. Daarop zetten zij dat blaasroer tegen die boom, daar zij er boven in wilden klimmen. Toen ging de sjeich alim di rimba naar het blaasroer toe en nam het weg. Ook nam hij twee rijpe djala-djala vruchten en bracht die op de gewijde heuvel. Eén er van holde hij uit met zijn hoektand en vulde die met mieren, maar de andere niet][1].

Daarop kwamen alle woudbewoners bij hele volken en het geluid van al die dieren was donderend, verward, daverend. Ieder kwam gelopen naar het midden van de vlakte totdat zij dicht opeengedrongen in volle gelederen op die onafzienbare vlakte verenigd waren. Nu ging de toewan sjeich alim di rimba zitten boven op de witte steen overschaduwd door de waringin met zijn ontloken bloesems; en het was in de ogen van die dieren als een gele statie-pajoeng. Daarop naderde de leeuwenkoning met heel zijn gevolg en troepenmacht. Toen de toewan sjeich alim di rimba van boven van die heuvel dat zag, wendde hij voor naar de hemel te blikken en hij zeide: "Hé gij allen, nu moet ge verdacht zijn op de komst van onze vijand". Daarop zeiden alle woudbewoners met een sembah: "Goed heer, wat er ook moge gebeuren, wij zullen tegenstand bieden uit al onze macht". Gedurende deze woordenwisseling kwam de leeuwenkoning nader, terwijl hij de apenkoning vroeg, wat toch dat donderend geluid was als een orkaan. De apenkoning ant-

1) Waar in dit stuk hiaten voorkomen in text A, heb ik uit een ander H.S. van de Leidse Bibl. dat overigens woordelik met A overeenstemt, die hiaten aangevuld en ook met B vergeleken.

woordde: “Dat, heer, is het geluid van alle woudbewoners, de legermacht van het gewijde dwerghert”.

De leeuwenkoning verbaasde zich zeer, dat geluid horende. Dichtbij het gewijde dwerghert gekomen, zag hij al de vazallen van de toewan sjeich alim di rimba, als ware het een zee, in reven deinende golven, ieder met hun legermacht. Daarop zeide de leeuwenkoning: “O apenkoning, welke is het gewijde dwerghert, wijs mij toch zijn plaats.” Toen zeide de apenkoning eerbiedig: “Heer, dit is slechts zijn makker, de berenkoning met zijn hele volk.” Nu was de leeuwenkoning weer nader gekomen bij de koning toewan sjeich alim di rimba en hij zag het daar op die vlakte vol met dichte gelederen. Zo deed het zich tenminste voor. En de leeuwenkoning zeide: “O apenkoning, is dat de plaats van de toewan sjeich alim di rimba? Daarop sembahde de apenkoning: “Neen heer, dat is nog maar de jakhalzenkoning met al zijn gevolg.” Na een ogenblik weer zag de leeuwenkoning een heuvel, naar het scheen, op reien en gelederen. Toen zeide hij: “O apenkoning, is dat nu het gewijde dwerghert?” “Neen heer” sembahde de apenkoning: “Dat is de wilde runderkoning met al zijn volk.” Na een ogenblik voortgegaan te zijn, zag de leeuwenkoning een heuvel van kleine dieren van allerlei vorm. En hij vroeg: “O apenkoning, is dat nu de plaats van het gewijde dwerghert?” De apenkoning antwoordde: “Neen heer, dat zijn nog maar zijn volgelingen [de reebokken]”[1]. Weer liep de leeuwenkoning voort en zag dichterbij gekomen, een legerafdeling, er uit ziende als dorre takken in gelederen.” En hij zeide: “O apenkoning, is dat dan de plaats van het gewijde dwerghert?” En de apenkoning antwoordde: “Neen heer, dit is slechts het volk van de hertenkoning en al zijn aanhang en zijn legertros.” Nadat hij weer een eind weegs gegaan was, zag de leeuwenkoning op nieuw een legerafdeling, als een berg, rood, groen, zwart, op reien en in gelederen. En hij vroeg: “O apenkoning, is dit nu de plaats van het gewijde dwerghert?” Daarop antwoordde de apenkoning: “Neen, dit is niet de plaats van het gewijde dwerghert; dit is het volk van de tijgerkoning en al zijn troepen-

1) B heeft: ja Toewankoe itoelah kawan كرده غ (lees: kidang كيدغ).

macht.” Nog verder gegaan zijnde, zag de leeuwenkoning weer een op reien geschaarde legerafdeling. En hij zeide: O apenkoning, is dit dan het gewijde dwerghert?’ Daarop sembahde de apenkoning: ‘Neen heer, dit is het volk van de stekelvarkenkoning en al zijn gevolg en troepenmacht.’ Weer liep de leeuwenkoning voort en na een ogenblik zag hij een legerafdeling op reien, als een lopende vesting. En hij zeide: ‘O apenkoning, is dat de plaats van het gewijde dwerghert.’ Daarop antwoordde de apenkoning: ‘Neen heer, dat is de plaats van al het volk van de [neushoornkoning].’ Wederom deed de leeuwenkoning een paar schreden en nu zag hij een zeer hoge legerafdeling bovenop die gewijde Heuvel, en daar was een witte steen en boven op die steen was een gewijd dwerghert, omgeven door al zijn makkers en koningen van de wildernis [en een bloeiende waringinboom overschaduwde hem] als een gele statie-pajoeng. Toen sembahde de apenkoning: ‘Dit is hem nu, heer, het gewijde dwerghert, dat de titel draagt van: toewan sjeich alim di rimba.’ Toen was de leeuwenkoning zeer verbaasd en voelde zich beschaamd, maar hij zeide: ‘Het kan niet anders, of dit gewijde dwerghert is een praalhans en een snoever, omdat hij alle woudbewoners, zovelen in aantal, aan zich onderworpen heeft.’ Daarna kwam hij bij de gewijde heuvel, de woonplaats van het gewijde dwerghert. Toen beval de toewan sjeich alim di rimba het wilde rund naar die sterke en moedige leeuwenkoning toe te gaan. ‘Zeg hem, dat ik hem verzoek nader te komen tot de plaats, die geen gelijke heeft en vraag hem, wat het doel is van zijn komst’. Na die woorden ging de adjudant, het wilde rund, terstond de leeuw tegemoet met eerbetuiging en hulde. Toen de adjudant bij de leeuwenkoning was gekomen, sembahde hij alle woorden van de toewan sjeich alim di rimba aan hem. Nadat deze de woorden van de adjudant gehoord had, werd hij zeer boos en zijn verschijning was gelijk vuur, dat opvlamt, ontzagwekkend, en hij zag er uit, alsof hij het gewijde dwerghert wilde bespringen en met huid en haar opeten. En hij naderde het gewijde dwerghert met de woorden: ‘Wat zegt gij daar tegen mij?’ Daarop antwoordde het gewijde dwerghert: ‘Leeuwenkoning, die een held zijt en moedig en sterk, laten wij niet onze volgelingen tegenover

elkaar stellen; zij zouden allen van beide zijden te gronde gaan en dat is niet, zooals het behoort'. Daarop vroeg de leeuw: 'O gewijd dwerghert, wat hebt ge mij dan voor te stellen?' En de toewan sjeich alim di rimba zeide: 'Leeuwenkoning, het lijkt mij goed, dat wij samen eerst alleen een wedstrijd houden, opdat al ons gevolg het kan zien, midden op deze vlakte, totdat één overwonnene blijft en één overwinnaar'. Degeen, die overwonnen heeft, wordt toegejuicht midden op de vlakte en degeen, die verliest, wordt gehoond'. Daarop zeide de leeuwenkoning: 'Ik stem met uw voorstel in. Ik ben niet bang uw tegenstander te zijn en zelfs als ge vliegen kondt, zou ik het tegen u op willen nemen'. De toewan sjeich alim di rimba lachte om de woorden van die leeuwenkoning en antwoordde: 'O leeuwenkoning, als gij zo sterk en moedig zijt, goed, laten wij onze wedstrijd houden op zij van deze gewijde heuvel'.

Nu ging de toewan sjeich alim di rimba het blaasroer halen en bracht het bij de vier dicht opeen gegroeide bomen, die midden op de vlakte stonden. Hij legde het neer op die vier ineengestrengelde bomen en de twee djala-djalavruchten stelde hij er voor op. Na dit gedaan te hebben, ging hij terug naar zijn plaats. Vervolgens zond hij zijn adjudant het wilde rund en zijn minister de jakhals naar de leeuwenkoning: 'Zeg aan de leeuw, dat hij naar de vlakte kan optrekken.' De twee adjudanten gingen weg om de woorden van de toewan sjeich alim di rimba over te brengen en spraken: 'Heer, vorst der wereld, wil optrekken naar het midden van de vlakte, waar de toewan sjeich alim di rimba reeds wacht.' Toen de leeuwenkoning dat gehoord had, zette hij zich terstond in beweging met al zijn gevolg; en het aantal van al die troepen midden op de vlakte was niet meer te berekenen. Daarop kwam de toewan sjeich alim di rimba met al zijn volgelingen en hele legertros. Toen nu de legermachten van beide zijden verzameld waren, was het als een zee in de ogen van de beide koningen, hoog en laag van oppervlak. Daarop zeide de leeuwenkoning: 'Hé, gewijd dwerghert, wat verlangt gij van mij? Zeg dat, opdat ik het verneme.' De toewan sjeich alim di rimba antwoordde: 'O sterke, moedige leeuwenkoning, kom hier, opdat wij onze kracht in het springen meten, en spring gij over die

dwarsboom, terwijl ge een djalavrucht pakt en opeet. Maar de leeuw zeide: ‘O gewijd dwerghert, het zou goed zijn als ik u eerst zag springen.’ Daarop sprong de toewan sjeich alim di rimba zonder aarzelen zo snel als de bliksem, zodat men zijn doen niet meer volgen kon en doordat zijn lichaam zo klein was en hij er doorheen kon glippen naar de andere kant, was het, alsof het hout instortte onder zijn aanraking. Hij kwam dus vrij aan de andere kant en de leeuwenkoning zag hem de ene djalavrucht pakken, waar geen mieren in zaten en hem opeten. Daarop zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Dappere leeuwenkoning, spring nu terstond, opdat ik uw macht en uw kracht kan aanschouwen. Onder de sprong moet ge die djalavrucht eten. Dan eerst zullen we elkaar beet pakken en neersmakken. Ik wil getuige zijn van uw macht en uw kracht.’ Dadelik sprong nu de leeuwenkoning en door de grote vaart van zijn sprong raakte hij bekneld tussen die vier dicht opeenstaande bomen, terwijl hij de djalavrucht greep, de met mieren gevulde, en hem opat. Daarvan werd hij helemaal daas en tolde rond en kon er niet meer uitkomen. Toen sprong de toewan sjeich alim di rimba op de rug van de leeuw en beet hem met zijn hoektand onder aan zijn oren. De leeuwenkoning voelde de pijn en brulde en jankte met hevig misbaar. Al de volgelingen van de toewan sjeich alim di rimba hoorden dat en begonnen te juichen; dat klonk als een onafgebroken donder. Daarop zeide de leeuw: ‘O toewan sjeich alim di rimba, ik vraag vergiffenis, duizendmaal vergiffenis, aan de voeten van uwe majesteit, toewan sjeich alim di rimba en moog gij het vergrijp verontschuldigen, dat door mij begaan is. Ik zal mij niet meer verzetten tegen u, ik hoop op vergiffenis voor mijn zonde en ik neem eerbiedig en volledig alles, wat ge mij oplegt, op mijn hoofd.’ Daarop zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Spreek niet zo; indien gij nog iets vermoogt, toon dat dan aan mij, opdat ik en alle woudbewoners het zien.’ Maar de leeuwenkoning zeide: ‘O toewan sjeich alim di rimba, ik bied geen tegenstand meer, omdat ik berouw heb van mijn verzet tegen u. Al wat gij me beveelt, dat neem ik boven op mijn schedel.’ Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Ik schenk u vergiffenis op uw verzoek, opdat ik u voorspoed en

luister kan geven.' Daarop sembahde de leeuwenkoning: 'Toewan sjeich alim di rimba, indien ik meinedig word of kwaad in mijn schild blijf voeren tegen u, moge ik dan sterven, getroffen door de bliksem, totdat mijn beenderen verbrijzeld zijn.'

Toen de toewan sjeich alim di rimba die eed van de leeuwenkoning vernomen had, daalde hij af van diens rug en sprak: 'Gij allen, heren woudbewoners, wilt luisteren naar de woorden van deze leeuwenkoning, waarmee hij zich nu onderworpen heeft.' Toen riepen alle woudbewoners, die aan beide zijden geschaard stonden: 'Wij hebben reeds alle woorden gehoord van deze eed van trouw van de leeuwenkoning.' Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba tot de woudbewoners en de neushoornkoning en de wilderunderkoning: 'Verlos de leeuw uit die waringinbomen'. Toen de leeuw bevrijd was door die beide koningen, overwogen zij allen bij zich zelf: 'Het is toch waar, dat onze toewan sjeich alim di rimba grote wondermacht heeft en het is dan ook behoorlik, dat alle dappere koningen zich aan hem hebben onderworpen.' Nu die zaak afgehandeld was, wilde de toewan sjeich alim di rimba teruggaan naar zijn verblijf, terwijl hij al zijn gevolg beval zich naar huis te begeven. Daarop gingen al die dierenkoningen ieder naar hun legerafdeling, terwijl ze al hun volgelingen verzamelden en in gelederen opstelden. De leeuwenkoning kwam nu zijn sembah maken met de woorden: 'Heer toewan sjeich alim di rimba, vergun mij u te volgen naar het verblijf van uwe majesteit, als ik misschien de zegen van uwe kracht en macht zou mogen verwerven.' Daarop antwoordde de toewan sjeich alim di rimba: 'Goed, zoals gij wilt.' En hij wandelde terug, in opgewekte stemming, schuins gevolgd door al zijn woudbewonend gevolg met geschreeuw en gejuich de hele weg langs. Er waren daar veel boomvruchten, in grote massa gerijpt, en jonge loten. Alle woudbewoners wedijverden met grote luidruchtigheid in het eten van al die vruchten en zo ging de toewan sjeich alim di rimba voort, tot hij onder de algemene vreugde zijn woning bereikte.

(*Wordt vervolgd*).

Kleine gedichten
Door
Marie Cremers

De droom

Ik heb niet één vorm,
ik heb er duizend:
ik ben de wolk,
ik ben de wind,
ik ben de trotsche orkaan die duizelt
van eigen wanhoop
en de mist die stille droomen mint.

Ik ben het bloeien en ik ben het welken,
ik ben het leven en ik ben de dood,
ik ben het vallend blad, de frissche lentekelken,
ik ben in eb en vloed, in nacht en morgenrood.

Ik zoek den vrede en ik min het rustelooze;
ik ben de hartstocht die zichzelf verteert.
Ik voel de doorn aan alle zachte rozen,
- ik ben de Droom die immer meer begeert.

Verstand en hart

De weg van het verstand is hard en steenig
en wordt gebaand door moeitevolle strijd.
De weg van 't hart als een rivier zoo lenig,
die buigend om de steilste klippen glijdt.

O, vergelijk ze niet de beide wegen!
Wie een rivier bevaart ziet ander schoon,
dan wie, al klauterend, de bergen is bestegen,
en iedre weg bevat zijn eigen loon.

Twijfel

Ik weet niet waarheen mijn weg voert,
ik ga door woestijnen.
Vreemd staan silhouetten en lijnen,
mijn hart is bang en ontroerd.

Welke weg moet ik gaan?
- Geen antwoord ruischt door de luchten.
Ik hoor mijn beklemde zuchten.
- Is alles waan?

Ik kan niet verder. Ik wacht. -
Ik wacht op het innerlijk teeken,
ik wacht op een stem die zal spreken...
Benauwd is de nacht.

Ik leg mij neer in het zand;
stikkend zwart is het zwijgen.
Ik hoor van mijn hart het hijgen,
de heete bodem brandt...

Het is of een hand mij wil worgen -
...Een koele witte veer
strijkt op mij neer. -
Is dit de morgen?

Flitsen

Ik ken niet anders dan mijn aardsche land,
waardoor van tijd tot tijd de bliksemschichten
van andere sferen aan de overkant
mij verontrusten met hun felle lichten.

Dan wijkt de sluier voor een korte wijl,
dan wordt één oogenblik mijn horizon doorspleten,
dan lichten alle dingen hel en ijl.
- Maar weldra lacht weer de aarde en 'k ben den glans vergeten.

Ontoegankelijkheden

Wij dralen aan de poorten van elkanders zielspaleizen
en wachten tot de deuren eindlijk open gaan,
gehurkt als Oosterlingen in berustend peinzen
- of met de drift die vensters in wou slaan.

Daarbinnen troont geheimnisvolle koning,
die ongenaakbaar 't eigen leven voert,
en slechts verschijnt ten drempel zijner woning,
wanneer verlangen naar een gast zijn ziel ontroert.

Zoo zijn wij beurt om beurt de onverbiddelijke vorsten,
die schuil zich houden waar geen menschenoog ons doen bespiedt.
Wij vragen niet wie buiten hongren, dorsten:
de klacht van andren roert ons wreed hart niet.

Purperen tulpen

O laat mij die doode bloemen niet zien!
Begraaf ze met zachte handen.
Hun hart is blauwig gebroken,
hun oog is rouwig geloken.
Ze zijn verwrongen in stervensnood,
verwoest en geschonden door heftige dood.
- Bedek, o bedek hun schande!

Twee sonnetten[1)]
Door
J.J. de Stoppelaar

Het betooverde huis

Verdwaald geraakt in 't oerwoud van mijn droomen,
Klopte ik vermoeid aan zijn betooverd huis.
Hij prees luidruchtig mijn zoo late komen
En wekte knecht en dienstmaagd met gedruisch.

Hij liet het licht uit lamp en luchter stroomen
En riep een schat op uit de ontsloten kluis;
En lachte schril om 't schuchtre van mijn schromen
Waar hij juweelen spilde als waardloos gruis.

Maar voor mijn honger lag beschimmeld brood
Op 't gouden bord, dat hij mij prijzend bood.
En voor mijn dorst schonk hij verzuurden wijn
In 't fonkelend kristal van 't spranklend glas.

Toen zag 'k hem aan, en van der lippen pijn
Las 'k hem het doode woord; en 't viel tot asch.

1) In October verschijnt bij C.M.B. Dixon een bundel getiteld ‘Het Groote Avontuur’.

Herinnering

Hij klaagde en al de woorden, die hij sprak,
Waren verkoolde dingen uit den asch
Van zijn verbrand verleden: al wat was
Onder de vreugde van dat blijde dak.

Hij klaagde en zijn vermoeide blik, te zwak
Om uit te zien naar andre woorden, las
't Verbleekte schrift...en de avond zonk zoo ras.
Daar was niet één, die hem de lamp ontstak,

Dat er een droom is van herbloeide rozen
Als voor den vader, die in 't kind herleeft:

Dat er één dronk is die de dorst zal laven,
Dat er één troost is voor de hopeloozen:

Het is de kust, de vaderlandsche haven
Voor 't keerend schip, dat reeds de zeilen reeft.

Petrarca's sestina op de dood van madonna Laura
vertaald door
Albert Verwey

Mijn zalig lot en 't leven kalm en blijde,
De lieve dagen en de rustige nachten,
De zoete zuchten en de warme woorden
Die plachten klinken in mijn vers en rijmen,
Nu plotseling gekeerd tot rouw en klagen,
Maken mij, levensmoe, belust op sterven.

Wreed onverbidlijk pijnverwekkend Sterven,
Nu gij verscheent ben ik niet langer blijde,
Maar zeker dat ik aldoor leef in klagen
Door donkre dag en smartenvolle nachten.
Mijn bange zuchten passen niet in rijmen,
Mijn bittre pijn wint tot haar vorm geen woorden.

Waartoe verwerden mijn verliefde woorden?
Tot toorn betuigen, tot betoog van sterven.
Waartoe de verzen, waartoe nu de rijmen
Die 't zachte hart mijmrend aanhoorde en blijde?
Waar is 't van liefde faablen al de nachten?
Niet anders spreek noch denk ik nu dan klagen.

Verlangen maakte eertijds zoo zoet mijn klagen
Dat zoetheid vloeide ook in de serpste woorden
Terwijl ik wakend bleef de lange nachten:
Maar nu is 't weenen, bitterder dan sterven,
Daar ik die blik niet hoop, de vrome en blijde,
Het hooge voorwerp van mijn lage rijmen.

De Liefde stelde 't voorbeeld voor mijn rijmen
In twee schoone oogen, maar nu is 't in klagen,
Daar ik met smart gedenk die tijd, zoo blijde;
Mijn denken wisselde en daarmee mijn woorden.
En tot u wend ik mij, vaaltintig Sterven,
Dat gij me ontneemt aan mijn benauwde nachten.

Ontvloden is mijn droom aan wreede nachten
En 't lief geluid aan mijn te heesche rijmen
Die anders nu niet handlen dan van sterven;
Zoo is de zang in mij verkeerd tot klagen.
Waar had de Liefde ooit zulk een keus van woorden,
Nu even droevig als tevoren blijde.

Niet één was zooals ik om 't leven blijde,
Niet één die droever leeft, dagen en nachten,
En, smart verdubblende, dubbelt zijn woorden
Wie 't hart vol voelt van tranenrijke rijmen.
Ik leefde op hoop, nu leef 'k alleen van klagen,
Niets, tegen 't Sterven, hoop ik dan te sterven.

Sterven deed sterven me, en alleen door sterven
Kan ik dat aangezicht weer zien, dat blijde,
Dat mij behagen schonk in zuchten, klagen,
De zuidwind en de regen van mijn nachten;
Toen ik gedachten koos en weefde in rijmen
Daar Liefde steunde mijn onsterke woorden.

Bezate ik thans zoo onweerstaanbre woorden
Dat zij mijn Laura ontrukten aan het Sterven,
- Eurydice hoorde Orfeus zónder rijmen -
Hoe leefde ik dan voortaan meer dan ooit blijde.
Mag dat niet zijn, dan zal geen van mijn nachten
Gesloten zien de bronnen van mijn klagen.

Liefde, alle en vele jaren zal ik klagen
Mijn bittre leed in smartenvolle woorden.
Niet wacht van u ik ooit min wreede nachten;
En zóó daartoe bewogen bid ik 't Sterven
Dat dit me ontheffe aan de aard, opdat ik blijde
Met haar leef die mij dwingt tot klacht in rijmen.

Kan ik zóó hoog doen gaan mijn poovre rijmen,
Tot háár nabij die vrij van toorn en klagen
De heemlen houdt door haar bekoring blijde,
Herkennen zal zij dan mijn wisselwoorden
Die eens toch haar behaagden vóór het Sterven
Háár lichte dag verwierf, mij zwarte nachten.

O gij die zucht om niet zoo droeve nachten,
Naar liefde luistert of haar noemt in rijmen,
Bidt dat niet langer doof mij blijve 't Sterven,
Uitgang uit alle ellende en eind van klagen.
Anders dan anders spreke 't de oude woorden:
Als droeve boodschap niet, maar mij als blijde.

Mij make 't blijde in eene of enkle nachten.
In harde woorden en pijnvolle rijmen
Smeek ik mijn klagen geëind te zien in sterven.

Politieke aanteekeningen

Troelstra's socialistische staatsinrichting

Van een juridisch politicus als Mr. Troelstra was te verwachten dat zijn plan voor een nieuwe staatsinrichting[1)] duidelijker lijnen zou doen zien, dan zijn vage socialiseeringsplannen, die elders in dit nummer gekritiseerd zijn. Hij had daarvoor bovendien velerlei gegevens tot zijne beschikking, waar in de nieuwste staten van Europa een geheel jong staatsrecht in wording is, en ook bij ons te lande allerlei denkbeelden geopperd en besproken worden.

Ongetwijfeld heeft Mr. Troelstra's plan de verdiensten van eenheid en systeem, die het zoo overzichtelijk maken dat de uitvoerbaarheid ieder voor oogen staat. Men kan zich denken dat een grondwetsherziening op dezen grondslag in behandeling en de nieuwe staatsinrichting binnen korten tijd tot uitvoering komt op dezelfde wijze als dat met het evenredig algemeen kiesrecht is geschied. Het zou eene verandering brengen in ons staatswezen en in velerlei opzichten eene verbetering, zonder dat onze vaderlandsche wereld daardoor op haar kop zou staan. In het gebouw der Tweede Kamer zou de ‘nationale vergadering’ samenkomen, en aan de overzijde niet meer de rustige Eerste Kamer maar een waarschijnlijk woelige ‘Arbeidsraad’, met geheel andere personen en gebruiken. Departementen en ministers zouden met beide takken der volksvertegenwoordiging vele en velerlei verhandelingen hebben en ondertusschen het land regeeren. Natuurlijk is Mr. Troelstra's plan niet zoo volledig dat er niet velerlei vragen gesteld kunnen worden, b.v. over de verdeeling en de organisatie der departementen van algemeen bestuur, doch

1) Augustusnummer van de Socialistische Gids.

dat zijn details die aan de hoofdlijnen niets afdoen. De schrijver van ‘Hervorming van het parlementaire stelsel’ (Aprilnummer ‘De Beweging’) kan met zeer veel voldoening constateeren dat aan zijn voorstellen in Mr. Troelstra's plan zoo goed als geheel is voldaan. Het parlement blijft de kern der staatsinrichting en verbetert zijn werkwijze door instelling van vaste commissie's, die actief aan de voorbereiding en indiening van wetsontwerpen medewerken, en elk in een eigen omschreven gebied toezicht houden. Een regeeringspresident die ‘algemeene zaken’ beheert is het werkelijke hoofd der regeering. Voor het denkbeeld dat kabinetsvorming en programopstelling geschieden op den basis der grootst mogelijke meerderheid blijft in Mr. Troelstra's plan, evenals bij elk plan, de gelegenheid open. Dit kan dan ook moeilijk door de staatsinrichting, maar moet door practijk en traditie ontstaan. Waar het plan geen aanwijzing geeft voor een regelmatige oplossing van een kabinetscrisis, is eigenlijk al reeds aangenomen dat er zich steeds meerderheden in de nationale vergadering zullen vormen die de regeeringsverantwoordelijkheid moeten aanvaarden. Onttrekking aan die verantwoordelijkheid om redenen van partijbelang erkent Mr. Troelstra blijkbaar niet meer.

Daarom kan hij Eerste Kamer, Staatsraad en 't erfelijk of gekozen Staatshoofd elimineeren.

Het belangrijkste deel van het plan is de Arbeidsraad die het tweede deel der volksvertegenwoordiging zal zijn. Het belangrijkste omdat dit voor ons land iets geheel nieuws is. Vandaar dat Mr. Troelstra hierover zeer uitvoerig schrijft, zonder dat die uitvoerigheid van doel en nut ten volle overtuigt.

Een organische volksvertegenwoordiging, niet samengesteld door de atomistische individuen van het volk, maar door de organen waarin het volksleven tot uiting komt. Is dat denkbeeld nieuw? Ik meen dat Dr. A. Kuyper, dat A.S. Talma, dat Mr. M.W.F. Treub, er wel eens over schreven. Is het niet een lievelingsdenkbeeld der katholieken, die een herleving der gildenmaatschappij als vrome wensch koesterden, en alles wat er op geleek uitbundig begroetten? Heeft ook Mr. de Savornin Lohman niet veel verwacht van de Kamers van Arbeid? En werden niet door vrijzinnig-demokraten denkbeelden in deze richting

van Dr. Van Hettinga Tromp ondersteund? Wanneer dit overwogen wordt moet men zich verwonderen dat Talma's Raden van Arbeid, die minister Aalberse organiseert zoo armelijk uitgevallen zijn en niet door bijval van alle zijden steviger en hooger georganiseerd in elkaar gezet zijn.

De oorsprong van Mr. Troelstra's plan ligt echter duidelijk elders. Niet door voorgangers hier te lande werd hij geïnspireerd. In November van 't vorig jaar verwierven arsolraden zijn genegenheid, en de overblijfselen daarvan in de staatsrechtelijke plannen van Berlijn en Weenen zijn hem ten voorbeeld geweest.

Dat er aan Raden als organische vereenigingspunten voor de samenwerking tusschen vertegenwoordigers van beroepen, groepen, vakken, bedrijven, enz. behoefte bestaat heeft de practijk bewezen. Werkloosheidsraad, Woningraad, Bedrijvenraad, Armenraad, Gezondheidsraad, Hooge Raad van Arbeid, Onderwijsraad zijn voorbeelden hoe uit eigen initiatief of op wensch der regeering ‘radende’, dat is adviseerende college's tot stand kwamen.

Mr. Troelstra wil echter aan de organische volksvertegenwoordiging meer te doen geven dan het verstrekken van advies. Hij wil de Arbeidsraad mee laten werken in wetgeving en regeering. Daarbij stelt hij echter duidelijk vast dat dit geschiedt *op aanwijzing en onder controle* van het eigenlijke parlement. Twee concessie's doet hij om de ondergeschiktheid van de Arbeidsraad minder voelbaar te maken. Ten eerste kunnen vertegenwoordigers ook zitting krijgen in de vaste parlementscommissie's die te samen met een minister regeeren. Ten tweede kunnen uit den Arbeidsraad onder-ministers worden benoemd.

Tegen het geheele plan bestaan verschillende bezwaren die niet principieel, maar die van organisatorischen aard zijn. Daarmede bedoel ik dat de inrichting van deze organische volksvertegenwoordiging maakt dat zij niet kan werken en daardoor ook het werk van het eigenlijke parlement en van de departementen zal belemmeren. In principe is het juist dat de staatsregeering, vooral in de naaste toekomst, niet meer den raad en de hulp kan ontbeeren van de velerlei organisatie's die uit zichzelf ontstonden, of die zij ter voorziening in een demokra-

tische besturing in het leven riep of nog roepen zal. Het ligt voor de hand dat het nieuwe staatsrecht daarmede rekening moet houden, en zooals het oude staatsrecht reeds autonomie aan de gemeenten verleende, het nieuwe dit ook aan allerlei andere organen van de volksgemeenschap zal moeten doen. Deze erkenning sluit echter niet in dat Mr. Troelstra's vorm de juiste is, al kan niet ontkend worden dat die vorm logisch gedacht is. Juist is de vorm alleen dan, wanneer het doel goed bereikt wordt en geen ander hinderlijk nevenverschijnsel optreedt. Niet het meer of minder verwikkelde is hierbij kenmerk van een goede organisatie, maar ‘al het overbodige is de dood van het eene noodige’.

Het is n.l. overbodig om verschillende ‘raden’ waaraan behoefte ontstaat bijeen te brengen, en dan voor het gezamentlijke radensysteem een taak te verzinnen. Elke raad kent en voelt voor een gebied van eigen belangen, maar is daarom niet bevoegd op het gebied van een anderen raad. Het samen komen zal een beperking van 't ledenaantal mee brengen dat aan een goede organische vertegenwoordiging te kort doet. De velerlei belangen die door de organisatie's behartigd worden, vormen bijeengebracht en gegeneraliseerd weer hetzelfde gemeenschapsbelang dat door het parlement wordt voorgestaan. Competentiestrijd is daarom onvermijdelijk. Een zelfde strijd kan ook ontstaan tusschen minister en onderminister en in de vaste parlementscommissie. En het kan vermeden worden door de organische vertegenwoordiging niet in, maar bij de regeering te plaatsen in velerlei raden elk in een eigen passend verband. Daarbij blijft dan nog de vrijheid en de vrije ontwikkeling die in Mr. Troelstra's plan met onderschikking en onderdrukking bedreigd worden.

18 Aug. 1919.

IS. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Prof. Dr. S. Freud: Inleiding tot de studie der *Psycho-analyse*, uit het Duitsch vertaald en met een voorwoord voorzien door Dr. A.W. van Renterghem. In twee deelen. 1918. Mpij. van Goede en Goedk. Lectuur, Amsterdam.

Kunstenaars - zegt Freud - zijn altijd op de weg naar een zenuwziekte. Zij verstaan evenwel de kunst het onbewuste dat hen plaagt te verhelderen, voor hun stoffelijke begeerten meer geestelijke in de plaats te stellen, en de fantasiën die hun voorzweven af te beelden. Freud zegt dit in de hem eigene terminologie, waarvan mijn woorden een weergave voor leeken zijn. Bovendien - gaat hij voort - 'weten zij de dagdroomen, die de stof voor hun verbeelding vormen, zoo te bewerken dat zij het al te persoonlijke, dat vreemden aanstoot geeft, verliezen en zoo voor anderen genietbaar worden'. Ook 'ze zooveel te verzachten dat zij niet licht hun afkomst uit verboden bronnen verraden'. Eindelijk weten zij het produkt van hun verbeelding gepaard te doen gaan met lustgevoel.

Freuds voorstelling van het ontstaan van kunst hoort - als al zijn beschouwingen - tot de naturalistische gedachten-sfeer. De honger van het geslachts-instinkt, waar hij zich niet langs onmiddelijke weg voldoen kan, slaat een omweg in. Hij zoekt in de verbeelding wat de werkelijkheid hem niet oplevert, hij verfijnt en vergeestelijkt zich en biedt zich in de uiting-zelf een voldoening die hem tegelijk met verwante natuurgenooten in gemeenschap stelt.

Voor zoover de kunst zinnelijke openbaring is, kan men zich die voorstelling heel goed laten welgevallen. Er loopt dan van

haar een rechte lijn naar het centrum van zinnelijkheid dat in het geslachts-instinct gelegen is. Maar wanneer wij het centrum van zinnelijkheid aanwijzen in het geslachts-instinct, treffen wij dan daarmee het geslachts-instinct zelf in zijn centrum? Het woord geslacht wijst al op iets anders. Niet in de zinnelijkheid die nooit anders dan persoonlijk gevoeld kan worden, heeft het zijn oorsprong, maar in een besef dat verder dan onze persoonlijke ervaring reikt: in de verwantschapsgelijkheid van de soort.

Het soort-begrip nu is eigenlijk niet naturalistisch. Soort bestaat nergens, al kan ze in alle individuen worden aangewezen. Zij is een idee, evengoed als die voorbeeldige plant van Goethe, die Schiller tot zijn verbazing niet als een realiteit aanvaarden wou.

Ook dus, wanneer we onze beschouwing van de kunst afleiden van het geslachts-instinkt (wij konden het ook van andere instinkten), behoeven wij het niet te doen van de zinnelijkheid waardoor dat instinkt zich in de individuen te kennen geeft: daaraan vooraf gaat reeds het soortbesef.

De leer van deze voor-persoonlijke beseffen zou noodig zijn om Freuds belangwekkende beschouwingen een grondslag te geven en ze aan te vullen. Zij zijn eenzijdig naturalistisch en behoeven een idealistische vervollediging.

De vertaling van Dr. Van Renterghem munt niet alleen uit als deskundige verhollandsching, maar ook door leesbaarheid. Een zeker aantal germanismen moeten wij haar ten goede houden.

A.V.

Korporaal Daan F. Boens, *Menschen in de Grachten.* Uitgave van Juul Filliaert. Nieuwpoort 1918.

Daan Boens was een dichter, als er vele zijn. Hij maakte verzen, zoals er vele zijn, over liefde, lente, rust, wanhoop enz. met zoete, schoonklinkende woorden en weinig ontroering er achter; meer klinkklank dan iets anders. Zijn eerste bundel noemde hij: ‘In witte Gewaden’ en hij stelde zichzelf voor als een, die in wit gewaad door het leven en tot de mensen gaat en hen schoonheid brengt. En die verzen zaten slecht in elkaar, omdat ze eigenlik niets te zeggen hadden.

Toen kwam de oorlog. En Daan Boens vocht als korporaal mee aan den Yser. Ook ging hij door met dichten. De onderwerpen waren anders, maar de wijze van behandeling dezelfde. Volgens de titel van het geheel en die der afdelingen, oorlogspoëzie. ‘De Wreede Intocht’, ‘De weenende Steden’, ‘Stille momentjes op het Front’, ‘In den strijd’, ‘De Yser’ zijn zovele namen van reeksen sonnetten. Maar zij geven evenmin als de vorige een sterke indruk. Er is geen individualisering, geen karakterisering. Die wenende steden b.v. zijn allemaal eender: luidende klokken, meisjes die zingen en naar de kerk gaan, en kleine huisjes. Alleen Yperen wordt eenigermate getypeerd. ‘Ja maar’, zal men zeggen: ‘die stadjes langs de Maas *zijn* ook allemaal eender’. Waarom ze dan ieder afzonderlik bezongen?

Er is in dit boekje zo iets officieels: niets van wat in en aan België gebeurd is, mag vergeten worden. En het gevolg is, dat wij alles vergeten in de eentonigheid.

Deze verzen ‘Van Glorie en Lijden’ zijn in de loopgraven aan den Yser en voor een klein deel in een hospitaal geschreven. Maar ze dragen er de sporen niet van.

Dan komt het laatste boekje van korporaal Daan F. Boens: ‘Menschen in de Grachten’, werk gedegen in de loopgraven. En weer is de vorm onbeholpen en soms ongenietbaar van gewrongenheid of onvastheid. Maar hoe sterk is de ontroering geweest, die er achter zit. Nu eerst krijgen we een machtige indruk van de afschuw, van de waanzin, die dit leven een fijnvoelend mens geeft. Maar ook beleven we mee het krampachtig vasthouden aan de overtuiging, dat het offer niet voor niets is geweest. En de hoop in de toekomst van Vlaanderen, van België. En de dankbaarheid, dat het volbracht is. En de wil om een blijvende vrede te scheppen.

Er zijn beelden in, die iemand bijblijven. Zo in het langere gedicht ‘Regen’ - het zijn nu gelukkig niet meer enkel sonnetten:

> ‘En als dan soms een vlieger, droevig om het ronken
> Van motors in de lucht, omheen de post verdwaalt,
> Dan schijnt het dat een kraai van menschenbloed nog dronken
> Op de uitgeleefde koppen van de wachten daalt.

Er is in deze oorlogsverzen iets, dat niet veroudert; dat niet

met het beperkt nationalisme van de oorlogsjaren van ons vervreemdt; het innig doorleefde van smart en ellende voor mens en mensheid. Dit doorleefde moet aan Daan Boens een gemoedsverdieping gebracht hebben, die ook later werk, ontstaan in een rustiger, maatschappelik leven, ten goede zal kunnen komen.

MEA MEES - VERWEY.

Hendrik Laurensz. Spieghel, door Albert Verwey. J.B. Wolters. Gron. - Den Haag. 1919.

'Het heeft lang geduurd voor ik moed vatte terwille van Spieghels dichterschap een pleidooi aan te vangen, dat hem in de twintigste-eeuwsche waardeering tenminste de rang zou verzekeren waarop hij recht heeft. Het is een pleidooi, en niet meer, een begin van de Spieghel-studie, en opgesteld in het verzekerde gevoel, dat er aan mijn onderzoek en dus ook aan mijn voorstelling van de man en zijn tijd veel ontbreken moest. Ik zal tevreden zijn als het onderzoek wordt voortgezet. Ik hoop dat het tot het inzicht leiden zal dat de noordnederlandsche renaissance in onze dichtkunst, dank zij Spieghel, een grootere beteekenis had dan tot nu toe werd aangenomen.'

Een begin dus. En een voortgezet onderzoek wordt mogelik geacht.

Maar wie zou beter in staat zijn, deze Inleiding uit te leiden dan de auteur zelf.

Immers, zo het iemand beschoren mocht zijn, nieuwe gegevens omtrent Spieghel op te diepen: namen, data, toespelingen, misschien zelfs handschriften of vondsten uit briefverkeer: - bij het aanslaan van nieuwe draden aan al deze welkome steunpunten, valt onmogelik te verwaarlozen de inslag van een scherpspeurende geest, die het geboden materiaal met woeker heeft verwerkt, en het beeld van het geheel nauwkeurig aan de samenstellende onderdelen heeft getoetst; een inslag bovendien, welke zelf hoge kwaliteiten in zich verenigt.

Er zou reeds toe nodig geweest zijn een letterkundige, voor het doordringen in de muntwaarde van de tijd en van de begrippen der woorden.

Ten opzichte van de dichter was het nodig, om, waar de taal en een noodzakelik woordgebruik scheiding en begrenzing van de aangewende begrippen vereisen, hem te verstaan van zijn geloof uit, ‘van een tijdelijk ter wille van de veruitwendiging verbroken, maar innerlijk aldoor blijvende verbeeldingseenheid, die zijn wezen is.’

Want de voorwaarden waaronder - het is reeds gezegd, zo niet reeds bewezen in Verwey's Potgieter-studie ‘Droom en Tucht’, (doch hier heeft de bewerker zich verhelderd en verdiept) - dichters als deze moeten worden gelezen, mogen niet bij iedereen aanwezig worden verondersteld.

‘Overal’ - herinnert hij, - ‘waar verbeelding tot taal wordt, openbaart zich de tegenstrijdigheid die denken en taal is ingeschapen, en die alleen in de verbeelding is opgeheven.

Vandaar dat men een gedicht niet met het ontledend verstand, maar met de eenheidbelevende verbeelding lezen moet. Vandaar ook dat de doelmatigheid van het gedicht in de middelen ligt die op de verbeelding werken en door deze op onze heele menschelijkheid, waartoe dan het beoordeelend vermogen ook behoort, maar niet voordat het al de werkingen ondergaan heeft die onze verbeelding erop laat invloeien, en die dan als het ware zijn zelf-bepaling en zijn inhoud zijn.

Wil men de eenheid van de Hertspiegel kennen, dan moet men hem breukloos kunnen lezen, zijn onafgebroken toon, zijn duizendvoudige, maar altijd met inwendige zekerheid als juist en eensoortig ervaren ritmen, zijn gedachtengang, zijn geledingen; eindelijk, bij scherper toezien, zijn onderdeelen, waarvan men zich kan afvragen of zij in het plan lagen of werden ingevoegd. Dan eerst ontwaakt het oordeel, dat nu alles weet, met alles rekening houdt, en dat nu ook zien kan welke tegenstrijdigheden uit de aard van het werk voortkomen, en dus geen fouten, maar deugden zijn, en welke misschien bewijzen dat de dichter zelf bij het schrijven haperde.’

Uit een der Nieuwjaarsliederen wordt ons een belijdenis naar voren gebracht, waarin het verinnerlijkt Godsgeloof wordt toegeschreven aan een schokkende gebeurtenis.

Deze schok zou dan zijn geweest de weigerende beslissing,

- al of niet voorafgegaan door een verscheurende twijfel, - welke volgt op een van overheidswege toegewezen opdracht: het verwerpen van een openbaar ambt. Het beraad en het besluit, waarbij de nog niet 30-jarige Spieghel zich prijsgaf aan een boete en aan een morele veroordeling zou hem tot een ernstige inkeer gebracht en hem vrede hebben doen zoeken in de erkenning van een gemeenschap met een wezen dat alle zielen met zich en met elkander verenigd houdt.

Ofschoon de voorstelling niet onaannemelik is, komt het mij voor, dat hier een uiting met een stemming, een uitvloeisel met een oorzaak is verward. Het jaar 1578 moge worden beschouwd als een verklaring van een door inzicht bereikte, of wel door een plotselinge herkenning, en daardoor tot inzicht leidende levensverdieping, in welke, om ze met een grenzeloze evenwichtigheid voor alle tijden te kunnen beleven, de blijmoedige en zelfverlochenende Christelike berusting naast de gelaten-hoogmoedige Stoa, in één omvatting, een plaats aanvroeg.

Op dit mystiek-wijsgerig hoog te houden peil hoedde zich zijn blij-rustige evenwichtigheid voor elke verglijding. Zijn taak was voortaan een zelf-toetsing. Deze éénheid te beleven, en ze belevende tevens te verbeelden, - het pogen en het slagen, wijst ons zijn ‘Hertspiegel’ uit.

Zij die zich met een nieuwe levensadem begenadigd gevoelen, zullen in hun nieuwe geboorte-aanschouwing, het opgetogen gevoel hunner uitverkiezing en de zonnige zekerheid dat zij een sfeer zijn ingedrongen, waarvan hun de diepte de oneindigheid schijnt, noodwendig moeten delen met het besef, dat zij, nu hun tongen nieuwe talen spreken, zich, gedreven door hun gemeenschapsdrang naar de veruitwendiging van hun innerlikheid, hebben te onthouden van de lopende waarde der woorden. Hun nieuw licht vraagt een nieuwe verbeelding; de opnieuw gegeven klankbeelden, dekken, onder een oude schijn, een nieuw begrip. Hun woorden zullen niet van uit de gemeenschapstaal, maar uit hun persoonlike, nieuwe verbeelding moeten benaderd worden. En deze woorden zullen alleen worden verstaan door hen, die - om een geenszins versleten beeld te gebruiken - staande op de toppen der bergen, onder 't

schallen der bazuinen, elkander begroeten aan den rijzenden dag.

Tegenover vele andere geesten, zoals intellektueel-begaafden, gevoelsmensen, kunstvol-aangelegden, en al wie verder aan de hand van voorbeelden, of wel door verstandsoverwegingen en gevoelsgewaarwordingen geleid, hun verlevendigde verbeelding aan 't werk zetten, blijven dergelijke, met nieuwe tong en taal sprekenden, vrijwel vereenzelvigd staan, en dit zal des te eerder het geval zijn in een tijd, waarin machtige denkbeelden inwerken op de geest of 't gemoed, en wetenschappelike en leerstellige evoluties, of wel schokkende gebeurtenissen, aanleiding en inhoud aan litteraire werken plegen te geven. Want terwijl deze vooral met het ontledend oordeel en het bewogen gemoed gelezen en verstaan willen worden, zullen zij, die door hun nieuwe levensvisieën de bindmiddelen van hun tijdelijkheid ontstijgen, hun innerlik leven laten versmelten met het ontijdelike en eeuwig-blijvende, dat, verre van zich in de door hun tijdelikheid begrensde doorsnee-mensen tot voorbijgaande en daardoor onwezenlike verbeeldingen te vervormen, in zijn onaantastbare zuiverheid gedragen en vertegenwoordigd zal blijven door die geesten, welke door de uitwendigheden heen tot de eenswezendheid van alle dingen zijn doorgedrongen. Bij Spieghel is de vorm voor deze eeuwige eenswezendheid gevonden in een uitvloeing in een Wereldziel, waarin de Godheid, het geschapene en de geest, waarmee de Godheid en het geschapene moeten worden vervuld, zich harmonies oplossen, en waarvan de erkenning de overgave, en de overgave tevens de erkenning is. In dit geheiligd Pan zoekt en ontmoet hij Plato, en vindt hij de mensen, vergeestelikt tot tijdelik-onwezenlike belevings-vormen van ‘Deugd’, als muurschimmen terug. Van uit dit Pan zou hij de hem aan overheidsplichten bindende ambten afwijzen, zou hij de ijver van de hem sterk verwante Coornhert, schier willen misprijzen. Doch vrij houdt hij zich uit boven de verdeelde meeningen, en trekt hij zijn levensgebouw op, waarvan de grondslag tevens de kronende bedekking is.

Het is duidelik, dat een geest, die nieuwe dingen te zeggen heeft, tot de meest onmiddelike verklanking van zijn innerlik, grijpt naar zijn moedertaal. Doch nu ontstaat er een botsing,

en uit de botsing een worsteling. Met het spitsen van letters en het verfijnen van klank-effekten zoekt de verbeelding de taal boven de oude begrippen uit te halen. In die moeielikheid zint het geslepen gehoor op de strengste economie in het vormen- en woordgebruik; een spaarzaamheid, die eensdeels woekert met alle bindmiddelen van het taaleigen, anderdeels zich toelegt op het scheppen van regel en tucht. 't Is niet vreemd, dat zich deze neiging, omstreeks 1600, wanneer een nieuw dichtergeslacht zich verheft, mede onder de invloed van de taalorde der Antieken, laat gevoelen. Eénheid, en zo nodig, bestendigheid van die orde, werd gezocht en voorbereid. De Amsterdamse kamer ‘de Eglantier’ zette zich aan de arbeid. 't Is Spieghel, die de inhoud van de ‘Twe-spraack’ bewerkt.

Hoe hij, de universele partij-loze, die zich buiten het Staatsambt terugtrekt, niettemin Nederlander genoeg is, om de worsteling tegen Spanje mee te beleven, blijkt uit zijn ‘Zeegbaaks Lofzang’, klaarblijkelik geschreven na de ondergang van de Spaanse Armada. Hoe hij zich alsnog op de bodem der Christus-beschouwing thuis voelde, bewijst zijn uit 't Latijn nagevolgde ‘Een Claghe Jesu Christi’, waarin ‘werkheiligheid’ en ‘geloofsvervolging’ als twee zware aanklachten tegen de wereld gericht worden. Doch de Christus van het volksgeloof wijkt in zijn levensleer terug op de achtergrond; de Drie-eenheidsleer, die in zìjn Triniteits-begrip: God, Natuur en Deugd (zie ook zijn ‘Vader-Ons’) zou worden, loste zich even als de Christus in zijn wijsgerig universalisme op. Door deze en dergelijke begrippen te verdiepen en ze in zijn stemmingen te benaderen, loste hij hetgeen Oudheid en Christenheid omtrent de verhouding van God en de wereld had geformuleerd, op in één levensleer, welke te beleven, het doel van zijn bestaan en het wezen van zijn dichterschap was.

In dit licht beschouwd, zijn de volgende woorden gerechtvaardigd:

‘Het blijft een aantrekkelijke opgaaf de geschriften na te gaan die Spieghel tot het bevestigen en uitwerken van zijn denkbeelden gelezen heeft. Het onderzoek zou ons langs de heele weg voeren die het Humanisme gegaan heeft, namelijk van Cicero over Plato naar Pythagoras. Vergeten we evenwel

niet dat in rangorde van beteekenis voor de kennis van de Hertspiegel deze studie aan het eind komt en niet aan het begin. Ieder gedicht heeft zijn bronnen en oorsprongen, maar zijn voornaamste bron is de dichter, en in het werk zelf zijn alle oorsprongen opgeheven en nieuw geworden. Met het bestudeeren van Stoa en Ideeën-leer geven wij enkel aan Spieghels werk een historische achtergrond; en hoewel niemand zal meenen dat die voor het recht begrip zoowel van het voortbrengsel zelf als van zijn plaats in de eeuwen onbelangrijk is, berusten zijn wezen en waarde toch in zijn eigen geest en zijn eigen verschijning' (blz. 89).

Nog volgen een diepgaande analyse van de 'Hertspiegel' en van het 'Vader ons', tevens met een nadere aanduiding van Spieghel als Renaissance-dichter. Daarop een overzicht van de waardeering, die Spieghel in de loop der eeuwen mocht ondervinden, welke waardering culmineert bij Vlaming, doch die in de 19e eeuw, wegens het minder duidelik besef omtrent 'dichtkunst' zo goed als verliep.

Tot slot gaf de bewerker de vertaalde 'Gulden Verzen' der Pythagoreeërs, als een niet niet noodzakelike, maar wenselike achtergrond van deze uitgaaf.

J.K.

Het gewijde dwerghert
Maleise dierenfabel
Vertaald door
C.A. Mees
(*Vervolg van blz. 171*).

V

Nu wordt weer verteld van de apenkoning. Toen hij de onderwerping van de leeuwenkoning aan het gewijde dwerghert had bijgewoond, zette hij het weer op een lopen naar de olifant, om bescherming te zoeken tegen de overmacht van het gewijde dwerghert. Bij de olifantenkoning gekomen, boog hij zijn kop voor hem tot op de grond. Toen vroeg hem de olifantenkoning: ‘Hé aap, waarom kom je zo overhaast aan? Bericht mij je omstandigheden en geef mij een verklaring.’ Daarop sembahde de apenkoning: ‘Heer, vergun mij u in te lichten over de handelingen van het gewijde dwerghert. Hij heeft zich doen uitroepen als toewan sjeich alim di rimba en tijgers en geiten heeft hij tot elkander gebracht, zodat ze geen vijanden meer zijn, en reeds heeft hij zeer vele woudbewoners met al hun gevolg en aanhang, en ook veel van mijn gevolg verdelgd, en mijn vrouw en kinderen gedood. Degenen, aan wie hij dat opdroeg, waren de barenen de jakhalzenkoning; toen ben ik gevlucht naar de leeuwenkoning, maar ook hij moest zich onderwerpen aan het gewijde dwerghert; en deze snoeft dat alle woudbewoners zijn gezag erkend hebben en ook over u heeft hij allerlei smaadwoorden gesproken. Daarom ben ik tot u gekomen, om bescherming

bij u te zoeken. Misschien kunt gij dat gewijde dwerghert weerstand bieden.' De olifantenkoning antwoordde: Wel aap, naar mijn mening zou ik zelfs een woudmonster aan kunnen, laat staan dat éne gewijde dwerghert. Ik kan hem wel helemaal doden en vermorzelen, zodat zijn darmen er uit spatten.

Nu wordt weer verteld van de toewan sjeich alim di rimba. Hij liet zich huldigen door alle koningen van het woud, die zich onderworpen hadden.

[Daarop verleende hij aan de berenkoning de titel van Sri Maharadja Sanggoena en aan de jakhalzenkoning schonk hij de naam Sri Maharadja Santika. Toen de beide koningen die eretitel ontvangen hadden, bogen zij driemaal hun kop nederig op de grond voor de voeten van de sjeich alim di rimba][1].

Toen vroeg hij: 'Broeders, waarheen is die bastaardaap gegaan.' Daarop sembahden de jakhals- en de berenkoning: Heer, naar ons aller mening is het niet twijfelachtig[2] waarheen hij gegaan is. Bij wie anders zou hij nog zijn toevlucht kunnen zoeken dan bij de olifantenkoning? Wederom sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Indien dit het geval is, moeten we hem opsporen en daartoe zenden wij nu de grootkoningen Sanggoena en Santika uit.' De groot-koningen Sanggoena en Santika sembahden: 'Heer, naar ons oordeel is het goed dat gij ons terstond op zoek naar die bastaard uitstuurt.' Daarop beval de toewan sjeich alim di rimba: 'Goed mijn broeders, groot-koningen Sanggoena en Santika, gaat beiden snel zoeken, of hij bij geval daar een onderkomen gevonden heeft.' Toen namen die beide koningen afscheid van de toewan sjeich alim di rimba, om bij de olifantenkoning de aap te zoeken. Nadat zij enige tijd gelopen hadden, zagen zij de olifantenkoning zitten, met zijn snuit zwaaiende van links naar rechts. Hij zat aan de voet van een berg, schoon van gedaante, evenals een steen op een eiland, zeer ontzagwekkend. De beide adjudanten klommen nu op de berg en daar zagen ze een rode steen, waar dichtbij links en rechts zeven bomen vlak bij elkaar stonden. Prachtig was die plaats in de ogen van ieder.

1) Aangevuld uit B p. 33. De namen Sanggoena en Santika kan ik etym. niet verklaren.
2) Tiadalah kamana pĕrginja, *less*: tiadalah sjak kamana pĕrginja.

Daar was de standplaats van de olifantenkoning. De apenkoning zat voor hem en hij liet van schaamte zijn kop hangen en zijn angst nam weer toe bij het zien van die grootkoningen Sanggoena en Santika. Hij stond op en kwam nog dichter bij de olifantenkoning. Daarop zag ook deze hen en sprak hen toe met de woorden: 'Hé, beer en jakhals, wat heb jullie voor werk hier te doen?' De koningen Sanggoena en Santika antwoordden: 'Wat onze komst betreft, dat is op bevel van de toewan sjeich alim di rimba, om die aap te zoeken. Is hij hier bij u?' Daarop antwoordde de olifantenkoning: 'O beer en jakhals, die aap is bij mij en ga gij eerst terug om uw koning het gewijde dwerghert, daarvan te verwittigen en gelast hem zijn volgelingen bij duizenden te verzamelen, want hij heeft alle woudbewoners door list overmeesterd en hen gedwongen zich aan hem te onderwerpen.' Toen antwoordden de koningen Sanggoena en Santika: 'Olifantenkoning, waarom spreekt gij over die toewan sjeich alim di rimba zulke onberaden woorden, midden op de vlakte, met alle wildernisbewoners in audiëntie voor u? Ge kunt er zeker van zijn, dat *onze* koning anderen niet kwelt en smaadt, niet belastert en verguist, niet benijdt, niet overvalt en berooft of zich hoogmoedig jegens hen gedraagt.' Toen de olifantenkoning de woorden van de beer en de jakhals gehoord had, was hij boos en zeide: 'Beer en jakhals, gaat dadelik terug naar uw koning het gewijde dwerghert en zegt hem, dat ik zijn kop zal vermorselen, zodat zijn hersenen zich met zijn ingewanden vermengen, want zijn eerzucht is zó groot, dat hij koning wil worden van deze hele wildernis. Daarom ben ik ontstemd, daar ik, die groter ben dan alle woudbewoners, toch geen grote roemzucht heb, ofschoon ik sterk en moedig ben. Weet dat vervloekte dwerghert niet, dat ik in durf boven alle woudbewoners sta en hen toch niet van mij afhankelik gemaakt heb; kwam het dan wel te pas dat dat bastaard dwerghert alle woudbewoners aldus tot onderwerping bracht? Daarom ben ik verstoord op die ellendeling; hij heeft geen besef er van dat hij kleiner is dan alle wildernisbewoners.'

Toen de groot-koningen Sanggoena en Santika die smalende woorden van de olifantenkoning gehoord hadden werden zij boos. Zonder oorlof te nemen van de olifantenkoning liepen

zij terug om te verschijnen voor de toewan sjeich alim di rimba. Bedroefd verschenen zij voor hem, maar hij sprak hen vriendelik toe met de woorden: ‘Kom nader mijn beide broeders.’ Toen sembahden zij: ‘O Heer, wat die bastaardaap betreft, reeds heeft hij zich onder de bescherming gesteld van de olifantenkoning. En wat betreft die vervloekte olifantenkoning en zijn smalende woorden die ongepast zijn jegens uwe majesteit, die hij deed horen in de oren van ons beiden hier, daarvoor vragen wij vergeving, duizende malen vergeving aan uwe luisterrijke majesteit, de heer der wereld. Daarop zijn wij teruggegaan tot uwe majesteit, zonder afscheid te nemen van de olifantenkoning, wegens zijn lasterpraat over uwe hoogheid, in tegenwoordigheid van alle woudbewoners. In geval wij verlof hadden gekregen hem te bestrijden, zouden wij dat gedaan hebben.’ Toen de toewan sjeich alim di rimba die berichten gehoord had, glimlachte hij en zeide: ‘Gij allen en al mijn vrienden, het is waar, dat de olifantenkoning veel groter en sterker en moediger en vermeteler is dan ik, maar indien hij zich met mij wil meten, dan ben ik niet bang voor zijn grootte, en zijn macht en zijn kracht zullen geen nut hebben. Hij houdt het er voor, dat ik kleiner ben dan hij zelf en dat, als hij mij drukt, ik tot moes gestampt zal worden; en 't is niet zonder reden, dat hij zo spreekt; maar als ik mijn kracht te hulp roep, die ik ontleen aan vorst Ali en Amir Hamzah, de wereldheld (moge Allah behagen in hem scheppen), - de grote en de kleine [krachten] -, dan zal hij stellig ten einde raad zijn. Goed dus; nog drie dagen, dan zal ik gaan naar die bastaard van een olifantenkoning. Nu moet gij allen ons gevolg en leger verzamelen en allen die het nog niet weten, bevelen binnen drie dagen tegenwoordig te zijn. Bij het aanbreken van den dag zal ik mij dan op weg begeven om die olifantenkoning op te zoeken.’ Daarop antwoordden al die koningen van de wildernis: ‘Goed heer,’ namen afscheid en riepen alle woudbewoners bijeen. Toen de drie dagen verlopen waren, kwamen alle woudbewoners in ontelbare menigte tezamen op de wijde vlakte. Ze waren als het zand van het zeestrand, in rijen allen bij hun legerafdelingen, terwijl ze wachtten op de toewan sjeich alim di rimba. Hij verscheen midden op de wijde vlakte en begon te spreken:

‘Alle mijn broeders en heren, laten wij vertrekken, vóór de zon is opgekomen en de in de grond levende dieren zijn uitgegaan, en de vogels om voedsel uitgevlogen en de hanen aan het kraaien zijn.’

Daarop vertrok hij, gezeten op de rug van het zwarte wilde rund. Degeen die vooraan liep, was de groot-koning Dandi[1)], de rechtervleugel werd gevormd door de leeuwenkoning; de linkervleugel door de groot-koning van de beren; het front door de groot-koning Sjah-Mardan[2)] en koning Perkasa[2)] was het, die de achterhoede uitmaakte. En vele tientallen koningen, woudbewoners volgden de toewan sjeich alim di rimba met krijgsgeschreeuw en gejuich en hun geluid was als een bliksemstraal, die de aarde splijt, vanwege het grote aantal dier koningen van de wildernis, zodat horen en zien verging.

Alle woudbewoners, die in de grond huisden, schreeuwden en wisten niet waarheen te vluchten. Sommigen kropen in de holen der aarde, anderen in rotsen en kloven. Veel volk was ook in de bomen. En al die dieren riepen: ‘Wat is dat, dat daar komt; het geluid is oorverdovend, nog een beetje erger, dan barst mijn kop.’ En anderen zeiden: ‘Het scheelt niet veel, of mijn buik is kapot getrapt.’ En zo gedroegen allen zich op een andere manier wegens wat daar kwam. Weer anderen zeiden: ‘Hoe heet die pest hier, mijn buik heeft kramp van het vertrappen.’ Zo spraken zij allen met elkaar op die tijd.

Aldus was de tocht van de toewan sjeich alim di rimba, die zijn legertros en aanhang niet meer overzien kon.

Nu wordt weer verteld van die olifant, die raad houdt met al zijn onderdanen. ‘Deze aap is tot mij gevlucht wegens de hinderlagen en de vervolging van het gewijde dwerghert.’ Zo was de olifantenkoning enige tijd aan het spreken, toen het geschreeuw en krijgsrumoer gehoord werd van het gehele leger met aanhang van de toewan sjeich alim di rimba. Verward en daverend klonk het; men zou menen, dat het donderde in

1) Dandi = gevlekt; hiermee is dus de tijger bedoeld.
2) Beide bekende romannamen, die hier foutief moeten zijn. B en alle hsr. v. de Leidse Bibl. hebben andere en onderling weer geheel verschillende namen voor de verschillende dierenvorsten.
2) Beide bekende romannamen, die hier foutief moeten zijn. B en alle hsr. v. de Leidse Bibl. hebben andere en onderling weer geheel verschillende namen voor de verschillende dierenvorsten.

de hemel, zo oorverdovend klonk dat krijgsrumoer. Toen schrok de olifant en zeide: ‘Hé aap, wat is dat voor een geluid, dat verward rumoer, waarvan de herkomst niet te onderkennen is?’ Daarop antwoordde de aap: ‘Heer, dat is het geluid van al het volk van de toewan sjeich alim di rimba, dat het gewijde dwerghert aan zich onderworpen heeft; en hij is het die zichzelf uitgeroepen heeft tot toewan sjeich alim di rimba. Heer, hij is 't inderdaad, die daar gekomen is met de bedoeling om u aan te vallen en u hier te beoorlogen.’ Toen de olifantenkoning de sembah van de apenkoning gehoord had, was hij boos, zeer boos en hij daalde af van zijn zitplaats, toen hij het gewijde dwerghert zag aankomen. Het leger van het gewijde dwerghert, dat zich op weg bevond, bood de volgende aanblik: allereerst de maharadja Dandi, met geschreeuw en krijgsrumoer, daverend, dat al die dieren buitengewoon schoon in de oren klonk. Toen was het zoals de aanrollende golven in de zee. Toen die stoet voorbij was, zag de olifantenkoning nog een legerafdeling en hij hoorde ook hun geschreeuw en krijgsrumoer: gebrul, dat donderde, zoals golven die breken tegen een rots. En de olifantenkoning zeide: Hé aap, wie zijn het, die daar komen, als jagende wolken?’[1]. Daarop sembahde de aap: ‘Heer, dat is de leeuwenkoning met zijn gevolg.’ Wederom zag de olifantenkoning een legerafdeling van allerlei soorten van vorm en schoon van beweging; deze liepen om het hardst. En hij zeide: ‘Hé aap, wie zijn dat, die daar komen?’ En de apenkoning sembahde: ‘Dat zijn de geiten met hun koning, die van de toewan sjeich alim di simba de titel gekregen heeft van maharadja Laksanadewa.’ De olifantenkoning was zeer verwonderd en zeide: ‘Waarin bestaat toch de meerderheid van het gewijde dwerghert, dat al die wildernisbewoners zich aan hem onderworpen hebben en al wat hij zegt ten uitvoer brengen?’ Daarop zag hij weer een legerafdeling en zeide: ‘Aap, wie komen daar, zo ontzagwekkend?’ En de aap sem-

1) In H.S. staat: Sĕpĕrti اون برازق (awan bĕrarak) roepanja. Ik verkies de lezing اون برگرق (awan bĕrgĕrak) boven die van: orang bĕrarak die Klinkert geeft.

bahde: ‘Heer, dat zijn de reebokken met hun koning, die van de toewan sjeich alim di rimba de titel heeft gekregen van Dewalaksana.’ Weer werd een legermacht zichtbaar met geschreeuw en krijgsrumoer, als het geluid van een bliksemstraal, die de aarde splijt. En weer zeide de olifantenkoning: ‘Hé aap, wie zijn dat nu weer, die daar komen?’ Toen sembahde de apenkoning: ‘Heer, dat is de jakhalzenkoning, die van de toewan sjeich alim di rimba de titel gekregen heeft van maharadja Santika.’ Daarop werd weder een legertroep zichtbaar, die er uit zag als bestaande uit dorre takken, in ontelbaar aantal midden op de vlakte. In de ogen van die olifanten waren al die woudbewoners daar gelijk samengeschikte bloemen. En zij liepen in gelederen als vlammen op allerlei wijzen en veelsoortig van gang en alsof zij hun tegenstanders niet telden, met geschreeuw en krijgsrumoer. Toen vroeg de olifantenkoning: ‘Aap, wie zijn dat nu weer?’ En de apenkoning sembahde: ‘Dat zijn de herten met hun koning, die van de toewan sjeich alim di rimba de titel gekregen heeft van maharadja Lawirangga[1]; zij zijn zeer vurig in het springen om het vlugst en het geluid van hun gebrul is geweldig. Toen zag de olifantenkoning opnieuw een legerafdeling en hij zeide: ‘O aap, wie zijn dat, die daar komen, van zo velerlei gedaanten?’ En de aap sembahde: ‘Dat is de vorst der neushorens, die van de toewan sjeich alim di rimba de titel gekregen heeft van maharadja Pajok[2]. Nogmaals verscheen een legerafdeling en de olifantenkoning zeide: ‘Wie komt daar, hij gedraagt zich alsof hij zijn vijanden niet telt.’ De aap sembahde: ‘Dat is de berenkoning, die van de toewan sjeich alim di rimba de titel gekregen heeft van groot-koning Sanggoena.’ De olifantenkoning glimlachte nu en zeide: ‘Wat zijn dat toch voor titels, die het gewijde dwerghert gegeven heeft? Zo lang als ik leef, heb ik nooit dergelijke namen gehoord.’ Nadat de olifantenkoning aldus had gesproken, verscheen er weder een legerafdeling met dreunend en donderend geluid en veelvormig, indrukwekkend en vreesaanjagend voor allen, die het hoorden. En de olifanten-

1) Lawirangga = Hoornpunt.
2) Pajok: etymologie niet bekend.

koning zeide: ‘Hé aap, wie zijn dat nu weer, die er uit zien of zij hun tegenstanders niet tellen?’ En de apenkoning antwoordde, terwijl zijn beenderen trilden en zijn lippen beefden van angst onder het spreken: ‘Heer, dat zijn de tijgers met hun vorst, die van het gewijde dwerghert de naam gekregen heeft van groot-koning Sjah Mardan en Djoehan Pahlawan Pĕrkasa Agoeng[1)], dat is zijn titel.’ Daarop zeide de olifantenkoning: ‘Ik ben opnieuw verbaasd de naam van die tijger horende. Want waarlik, degeen, wie die naam toebehoort, dat was, naar ik gehoord heb, vorst Ali, de koning van alle helden midden op het slagveld. Dus heeft hij voor de schijn een menselike naam?’ Nogmaals werd een legermacht zichtbaar, in vorm gelijk aan deinende golven en onoverzienbaar van grootte. En de olifantenkoning vroeg: ‘Wat is dat voor een troep, zo veelvormig en met zo groot gevolg?’ En de aap antwoordde: ‘Dat is de karbouwenkoning, die van het gewijde dwerghert de naam heeft gekregen van Rama Pĕsoet[2)].’ Toen schaterlachte de olifantenkoning en zeide: ‘Dat is inderdaad een passende titel.’ Daarop verscheen nog een legerafdeling, overweldigend van geluid, door alle woudbewoners gehoord, donderend als een geweldige stormwind. Toen verschrok de olifantenkoning en meende, dat een berg instortte. En in zijn verbazing zeide hij: ‘Wat toch is de soort grootheid van het gewijde dwerghert, waardoor alle woudbewoners aan hem onderworpen zijn. Nu het zo staat, zal ik zijn wondermacht en zijn kennis op de proef stellen en indien ik overwonnen word, zal ik mij aan hem onderwerpen, maar als ik het win, zal ik geroemd worden door alle woudbewoners.’ Nadat de olifantenkoning dit overlegd had, zeide hij weer tot de apenkoning: ‘Wie zijn het, die daar komen; ik ken ze niet en het aantal van hen en hun gevolg is niet te berekenen en hun geluid is zeer geweldig.’ Toen sembahde de apenkoning: ‘Heer, dat is de toewan sjeich alim di rimba, die boven op de rug van het

1) Dit komt niet overeen met het bovengemelde. Pĕrkasa Agoeng betekent dapper en groot, de rest is boven reeds verklaard.
2) Etymologie niet bekend. Misschien moeten we denken aan pasoeh = vee Skrt.) en Rama pasoeh zou dan kudde-vader kunnen betekenen.

wilde rund rijdt; en die hem voorafgaat, dat is de leeuwenkoning en die rechts gaat, heet Ramboe[1)] en aan zijn linkerzij is Djipan[2)] en die achter hem gaat is koning Djanggi[3)] en nog vele andere koningen met titels, ieder met hun legerscharen.' Nu waren zij aangekomen aan de rand van de berg, bij de verblijfplaats van de olifantenkoning. Daar hield de toewan sjeich alim di rimba stil met al zijn gevolg en na nog een ogenblikje ging de olifantenkoning hem tegemoet met al zijn volk, dreunend als een donderslag, die de hemel splijt en naar de aarde gaat. Toen alle woudbewoners dat gehoord hadden, was de olifantenkoning aangekomen bij de toewan sjeich alim di rimba en stond tegenover hem. Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba tot de geweldigheid van de olifantenkoning: 'Olifantenkoning, ik ben hier bij u gekomen om te onderzoeken of ik gelijk heb of ongelijk en indien ik een zonde begaan heb jegens u, stellig zal dat dan blijken[4)]. Indien ik rechtvaardig gehandeld heb jegens de olifantenkoning, dan zal mijn recht ook blijken. Wat is mijn vergrijp, dat gij olifantenkoning smalende woorden over mij gesproken hebt?' Daarop antwoordde de olifantenkoning: 'Toewan sjeich alim di rimba, wat hebt gij voor met uw bezoek?' En de toewan sjeich antwoordde: 'Olifantenkoning, die een held zijt, moedig en vermetel, het doel van mijn komst is u te vragen, waarom gij zo smalend over mij gesproken hebt? Wat is mijn vergrijp jegens u, dat gij u aldus hebt uitgelaten?' Toen antwoordde de olifantenkoning: 'Het is waar, dat ik over u gesproken heb, maar wat wilt gij dan nu van mij; ik wacht uw wens af.' 'Goed' zeide de toewan sjeich alim di rimba, 'laten wij eerst een wedstrijd houden om onze krachten te beproeven aan elkaar; kom dus hier, dan zullen wij met elkander een scheengevecht houden. Daarna pas zullen we worstelen. En daarna zullen we onze wondermacht meten, maar laten wij eerst schenen schoppen.'

1) Ramboe = paal of staak.
2) Djipan - etym. onbekend.
3) Djanggi - betekent neger (vgl. Zanzibar).
4) De nu beschreven wedstrijd is dus, evenals trouwens ook al zijn andere gevechten, min of meer bedoeld als godsgericht.

Toen de olifantenkoning die woorden van de toewan sjeich alim di rimba gehoord had, over dat schenen schoppen, overlegde hij bij zichzelf: ‘met die toewan sjeich alim di rimba wil ik wel in 't schoppen wedijveren, want ik zie, dat zijn pootjes heel klein zijn: duizend van die pootjes samen zijn nog niet zo groot als mijn poten en ook zijn lijf is klein. Van één scheenschop van mij zullen zijn beenderen verbrijzeld worden’. Na deze overweging zeide hij: ‘O toewan sjech alim di rimba, ik ben bereid te doen wat gij nog moogt verlangen’.

Daarop kreeg de toewan sjeich alim di rimba een afgeknotte boomtronk in het oog, die stevig in de grond bevestigd was en hij zei: ‘Olifantenkoning, kom hier, laten wij hier schenen schoppen’, maar de olifantenkoning antwoordde: ‘Laten wij niet schenen schoppen bij die tronk, want ik zal er door beklemd worden bij het schoppen’. Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Die tronk heeft nut voor mij als standplaats, omdat mijn lichaam kleiner is dan het uwe’. En de olifantenkoning zeide: ‘Goed dan, ik neem uw voorstel aan en zal het volgen’. Daarop daalde de toewan sjeich alim di rimba af van de rug van het zwarte wilde rund en sprak: ‘Gij allen, gaat staan buiten die kring, opdat gij mij kunt zien schenen schoppen met de olifantenkoning en het niet van anderen behoeft te vernemen, zodat gij twijfel zoudt kunnen voeden en het verbeelding zoudt wanen, dat ik met de olifantenkoning schenen zou hebben geschopt’.

Daarop gingen al die woudbewoners staan in een kring en in rijen, om te kijken naar het schenen schoppen van de toewan sjeich alim di rimba en de olifantenkoning. Nog zeide de toewan sjeich tot de olifantenkoning: ‘Laten wij nu schenen schoppen, maar eerst elkander tot getuigen nemen en ten overstaan van al deze woudbewoners elkander beloven, dat wie het wint en wie verliest, geen afgunst zal blijven koesteren’. Toen antwoordde de olifantenkoning. ‘Toewan sjeich alim di rimba, wanneer ik met u schenen schop, zal ik helemaal niet wrokken en zoolang ik leef heb ik nooit enig schepsel in 't verderf gestort’. Daarop riepen alle woudbewoners: ‘In geval de olifantenkoning wraakzuchtig mocht blijken, zullen wij allen ons tegen hem verklaren’. Weer sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Gij heren, ziet

scherp toe, of wij fouten begaan; uit wiens mond het eerst geschreeuw komt, geeft daarmee blijk de nederlaag te hebben geleden; en als wij aanstonds gaan schenen schoppen, moet gij goed kijken naar mijn poten en ook naar die van de olifant; dit verzoek ik u allen en wie zich niet daaraan houdt, wordt getroffen door de vloek van de heilige wali van Allah, geslagen door de bliksem en bedolven onder een neerstortende berg'.

Toen riepen alle woudbewoners: 'Ik bezegel uw woorden en de toewan sjeich alim di rimba sprak: 'Olifantenkoning, begin gij nu maar te schoppen'. Maar de olifant zeide, toen hij dat hoorde: 'Dat zou niet te pas komen, dat ik begin, omdat gij kleiner zijt dan ik'. Doch de toewan sjeich alim di rimba antwoordde: 'Schop toch maar,' en hij strekte zijn poot uit en stak hem naar voren; de olifantenkoning schopte er dadelik naar. Toen trok de toewan sjeich alim di rimba zijn poot terug achter de boomtronk, zo snel dat de andere dieren en de olifant het niet konden volgen. Zodra de schop van de olifantenkoning voorbij was, strekte hij weer zijn pootje uit en wreef het met zijn spuug, terwijl hij zeide: 'Olifantenkoning, schop mijn poot nog twee keer'. De olifant werd boos; hij stak zijn slurf recht vooruit en schopte nog twee malen achter elkaar, maar evenals de eerste keer gedroeg zich de toewan sjeich alim di rimba.

Nu zagen al de woudbewoners, dat de poten van de toewan sjeich alim di rimba niet gebroken waren en dat hij de schop goed uithield, En het kwam op in de harten van al die woudbewoners: 'Het is toch werkelik waar, dat de toewan sjeich alim di rimba kracht ontleend heeft aan vorst Ali en durf aan Amir Hamzah en wondermacht aan de wali van Allah.' En allen prezen hem.

Daarop voelde de olifantenkoning pijn aan zijn poten, alsof ze bijna stuk gingen en hij kon ze nauweliks meer strekken. Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: 'Hé olifantenkoning, houd gij nu de schenenschop uit van mij, die maar zo'n klein wezen ben. Hoe is het mogelik, dat ik u pijn kan doen, terwijl gij mij zoudt kunnen verbrijzelen zonder iets ervan te voelen.'

Daarop strekte de olifant weer zijn poot uit en de toewan sjeich alim di rimba richtte zich tot alle woudbewoners met de woor-

den: ‘Wilt allen goed en nauwlettend toezien, naar de ogen en de mond van de olifantenkoning.’ En hij scheenschopte snel en prikte zijn scherpe hoefjes in het nagelbed van de olifantenkoning. Toen leed deze vreselike pijn en wou zijn poot optillen, maar hij kon hem helemaal niet verroeren van de ontzettende kwelling. Hij kermde en smeekte om genade. Maar de toewan sjeich alim di rimba zeide: ‘Waarom probeer je je poot weg te trekken?’ Toen tilde de olifantenkoning zijn poot niet meer op; toen prikte de toewan sjeich uit alle macht, zodat zijn hoefje weer in het nagelbed van de olifant drong. Nu hield de olifantenkoning het niet meer uit van de onduldbare, onverbeeldbare pijn en hij was verpletterd en schreeuwde met alle kracht van zijn stem en zijn tranen welden te voorschijn en hij trok zijn poot terug. Toen sprong de toewan sjeich alim di rimba ogenblikkelik op de tronk en vandaar op de nek en vandaar op de kop van de olifantenkoning. Deze wilde hem bijten, maar de toewan sjeich grifte dadelik zijn oogtand in de oorwortel van de olifant. Toen de olifantenkoning die afschuwelike pijn voelde, als van een scherp ijzer, liet hij onwillekeurig zijn water lopen, in een machteloze poging om zich te bevrijden. Toen hieven al de woudbewoners een gejuich aan, dat tot een oorverdovend verward rumoer zwol van al die verschillende kreten. Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Hé olifantenkoning, zeg wat ge wilt.’ De olifantenkoning antwoordde: ‘Ik wil niets meer.’ En het gewijde dwerghert zeide: ‘Als ge nog enige kunstgreep bezit, moet ge die niet verbergen, maar er gebruik van maken.’ Maar de olifantenkoning was ten einde raad en zeide: ‘Ik weet het nu wel, dat gij naar waarheid koning zijt in deze wildernis.’ Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Inderdaad is het de gewoonte van alle koningen, dat zij hun gelofte gestand doen; anders zou hun naam, zelfs na hun dood, veracht zijn bij alle koningen van de wildernis, en bovendien zouden zij getroffen worden door de vloek van de heilige wali van Allah en zolang zij leven, zouden zij geen geluk genieten met hun kinderen en kindskinderen.’ Daarop antwoordde de olifantenkoning: ‘Heer toewan sjeich alim di rimba, ik zal niets nalaten van alles wat gij beveelt; indien ik het nalaat, moge ik nooit

meer een volledig geluk deelachtig worden, maar getroffen worden door de vloek van de heilige wali van Allah en de uitwerking van uw onfeilbaar gebed.' En de toewan sjeich alim di rimba sprak: 'Gij woudbewoners, alle, luistert naar de eed van trouw van deze olifantenkoning.' En de woudbewoners sembahden alle: 'Wij nemen dat bevel van u op ons.'

Daarop daalde de toewan sjeich alim di rimba af van de kop van de olifant en zeide: 'O koning, blijf gij hier, terwijl ik terugkeer naar mijn verblijf, de gewijde Heuvel. Want de wali van Allah heeft gezegd: 'Ga voort met boete doen, want nog niet ten einde is uw boetetijd en velen die nog uw vijanden en belagers zijn onder de woudbewoners, zullen tot u komen.' [Maar de olifantenkoning zeide: 'Ik zou u liever willen volgen en de kluizenarij van uwe majesteit bezichtigen, of die soms anders is dan de verblijfplaatsen van die vele andere koningen.' Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: 'Ge hebt gelijk, wat zou daar tegen zijn']1). En de olifantenkoning sembahde: 'Goed heer, ik zal volgen achter uwe majesteit.' Toen ging de toewan sjeich alim di rimba terug als overwinnaar, en alle woudbewoners met hun gevolg en aanhang, daverend en dreunend, prezen hem, zeggende: 'Er is geen twijfel aan, dat deze toewan sjeich alim di rimba kracht heeft ontleend aan zijne majesteit koning Ali, aan Amir Hamzah (moge Allah welbehagen in hem vinden), en dat tengevolge van de zegen van [de heilige wali van Allah] zijn gebed onfeilbaar is'. En nadat hij een tijd gegaan was, bereikte de vorst de plaats van de gewijde Heuvel met al zijn gevolg en krijgsoversten.

VI1)

[Daarop zetten al die koningen zich eerbiedig voor de toewan sjeich alim di rimba, terwijl zij met elkander spraken. Nadat zij daar een oogenblik gezeten hadden, werd het avond. Toen beval de toewan sjeich alim di rimba: 'Keert nu terug, ieder naar zijn woonplaats'. En alle koningen maakten een sembah en begaven zich op weg ieder naar zijn eigen verblijf.

1) Uit B.
1) Uit B.

Toen werd het nacht. De volgende dag stond de toewan sjeich alim di rimba op uit zijn slaap, om voor zijn maaltijd boelangvruchten en lalangbladeren te gaan zoeken. Onder het eten daarvan zon hij op een list om het de apenkoning betaald te zetten. Daarna daalde hij af van de heuvel en ging alleen naar de akkers der mensen, die door de eigenaars juist afgebrand waren[1]. De as lag daar nog in hopen. Zodra hij aangekomen was, rolde hij zich om en om in die as, die in een oogenblik overvloedig aan zijn hele lichaam vastkleefde, zodat dit zwart werd. Toen ging hij op weg om een wespennest te zoeken. Hij vond een heel groot nest boven op een heuvel. Om zijn poten bond hij een touw en ging toen op weg om de apenkoning op te sporen, maar hij kon hem niet vinden, totdat hij eindelik in een groot bos kwam. Daar zag hij de aap met zijn ministers en krijgslieden boven in een ramboetanboom, waarvan zij de vruchten zaten te eten. Die vruchten waren er in grote hoeveelheden. Terwijl hij er langs ging, deed de toewan sjeich alim di rimba of hij de apenkoning niet zag en mompelde bij zichzelf: ‘Waar mag hij toch wel zijn die Sang Pĕlandoek di Rimba, die vervloekt en verdoemd is door Allah de Allerhoogste. Hij zal toch wel spoedig dood gaan, want dat zijn de woorden van de leermeester, die hij aanhangt. Nu ben ik geworden zijn dienaar en raadsman, zodat hij *mij*, gescheiden van vrouw en kinderen, gezonden heeft om hier de wacht te houden bij zijn zielekist. - Nu heeft die bastaardleermeester van hem gezegd: Wellicht zal die zielekist breken en dan zal stellig dat oude ongeluksdwerghert sterven. Maar hoe lang is het nu al, dat ik haar niet weergezien heb, de roodgoudene, de paarl, de lotus, de godheid, aangebeden als een bidadari[2], die gezeten is in de top van een boelangboom! Zo hevig is mijn verlangen naar die wortel mijner ziel, mijn oogappel, de rijsthalm van mijn hart, mijn schedel, de zenuw van mijn haren[3], want dit oude galgebrok van een dwerghert heeft ons bevolen zijn zielekist te bewaken; mochten toch zijn

1) Dit kan doelen op de gewoonte, om na de oogst de stoppels die op 't rijstveld staan, of bij de ontginnig van een nieuw terrein het daarop staande struikgewas, door afbranding te verwijderen.
2) Bidadari (Skrt. widadāri) = hemelnimf.
3) Blijkbaar lievelingsnamen voor zijn vrouw.

vijanden die zielekist in het oog krijgen, dan zouden zij hem stuk slaan en dan zou hij terstond sterven, die toewan sjeich alim di rimba. Groot onheil richt hij aan in deze wereld en opschudding maakt hij onder alle woudbewoners; ook ik heb groot onheil en ongemak van hem geleden. Moge hij toch spoedig morsdood geslagen worden door zijn vijanden. Maar er is vandaag al een voorteken geschied, dat hij sterven zal, want het touw, dat om mijn poten gebonden was, is al stuk. Als er nu maar de een of ander van zijn vijanden kwam, dan zou ik hem de zielekist wijzen, opdat hij haar kapot kon maken.'

Toen de apenkoning de woorden gehoord had van dat dwerghert, dat zo zwart als roet was, waren hij en zijn ministers en krijgsoversten zeer verheugd. En hij sprak tot de ministers en rijksgroten: 'O mijn ministers, ik hoorde dat zwarte dwerghert, dat zoëven onder ons voorbijging, mompelen: Immers, de plaats waar de ziel van dat bastaarddwerghert is, beval hij [mij] zijn dienaar te bewaken.' Komt dan, laten wij gaan kijken naar die kist, hoe die er uit ziet en als het mogelik is, haar stuk slaan; dan zal hij terstond sterven, dat bastaarddwerghert, die ramp van de wereld, want zeer heeft hij ons in het nauw gebracht en ons zelfs belet [een schuilplaats] te zoeken.' Daarop antwoordden zijn raadslieden: 'Het is waar, wat gij zegt, dat dat gewijde dwerghert zeer veel streken heeft.' Nu daalde de apenkoning af van die ramboetanboom, met zijn ministers, krijgsoversten en rijksgroten, om het zwarte dwerghert op te zoeken. 'Hé dwerghert,' zeide hij toen, 'wat mompelde je toch, toen ge zoëven onder die ramboetanboom voorbij gingt en waar is de zielekist van dat oude onheilsdwerghert; wijs die ons, dan zullen wij haar stuk slaan, want wij zijn zijn vijanden in deze wereld en hiernamaals.'

Toen bracht de toewan sjeich alim di rimba de apenkoning met zijn raadslieden en krijgsoversten naar de plaats van die wespen en dat wespennest was zeer schoon. Daar aangekomen zag de apenkoning het wespennest en verbaasde zich zeer en overdacht bij zichzelf: 'Inderdaad, het is zoals dit zwarte dwerghert zegt; want van eeuwen her, van af onze oerovergrootouders is nog nooit een dergelijke kist gezien, zo fraai van maaksel; zij is wel uiterst geschikt voor die bastaard om er

zijn ziel in te bergen. Want zijn wijsheid is inderdaad groot, dat hij al die woudbewoners tot onderwerping gebracht heeft!'

Toen hij aldus overlegd had, naderde hij het wespennest en hem volgden zijn raadslieden, krijgsoversten en hele gevolg. Het zwarte dwerghert zag, toen zij naderbij gekomen waren, alles wat die apenkoning deed. Toen week de toewan sjeich alim di rimba langzaam achteruit en verschool zich om te kunnen zitten kijken naar het optreden van die bastaard-apenkoning met zijn ministers en krijgsoversten. Nadat hij goed en wel daar aangekomen was, begonnen de apenkoning en zijn ministers te slaan en te schoppen met achter- en voorpoten, ieder op zijn beurt, totdat het wespennest brak.

Maar toen het kapot was en de wespen voelden, dat hun nest getroffen werd door slagen en schoppen, zwermden zij in verwarring hun nest uit, opvliegende om de apenkoning met zijn ministers te steken. Dezen zetten het op een lopen, hals over kop, waggelend, struikelend in 't wilde, zonder te weten waar zich te bergen van de pijn. De wespen vervolgden hen en hielden niet op met steken, zodat de apenkoning en al zijn ministers en krijgsoversten en gevolg het uitschreeuwden, dat het leek alsof 't woud zou instorten.

Toen de toewan sjeich alim di rimba zag, dat de apenkoning door de wespen gestoken werd, keerde hij terug naar zijn verblijf boven op de gewijde heuvel. Daar aangekomen begaf hij zich naar een vijver dicht bij de gewijde heuvel en wies zijn gehele lichaam, dat door die as besmeerd was, af. Toen hij zich schoon gewassen had, ging hij terug naar zijn woonplaats. Zijn gedaante was nu weer als vroeger. Daarop zette hij zich in zijn eentje neer en at allerlei vruchten. Toen werd het avond en de toewan sjeich alim di rimba overdacht bij zich zelf: Hoe staat het nu met die apenkoning, dat hij zich nog niet aan mij heeft willen onderwerpen. Zeer verstokt is wel zijn hart, maar nu is hij raak gestoken door de wespen.'

Na deze overpeinzing ging de toewan sjeich alim di rimba slapen, zich om en om wentelende, alleen. Toen het dag geworden was, stond hij op in alle vroegte. En al de koningen, die onder zijn bevelen stonden, kwamen bijeen op de vlakte en zetten zich dicht opeen eerbiedig voor de zeer luisterrijke

en verheven toewan sjeich alim di rimba, die troonde boven op de gewijde heuvel, zoals zijn gewoonte was. Daarop begon de toewan sjeich alim di rimba te spreken tot al die koningen: ‘Gij, mijn makkers en al mijn broeders en mijn vrienden en dierbaren, gij heren alle, ik heb gezien door mijn wichelkunst en mijn door askese verworven macht, aangaande de apenkoning met zijn ministers, krijgsoversten en gevolg, allen die verraad gepleegd hebben jegens mij, dat zij allen zonder uitzondering, gezwollen en met builen bedekt zijn over hun hele lichaam, omdat ze zijn getroffen door de vloek van mij, een oude man met magiese kracht en de uitwerking van 't gebed van mijn leermeester, de wali van Allah. Hoe kan een booswicht heil verwerven! Al wie goed doet, goed ontmoet en al wie kwaad doet, wordt met kwaad vergolden.’

Toen bogen al die koningen, een sembah makende, hun koppen tot op de grond en zeiden: ‘De heer toewan sjeich 'alim di rimba heeft gelijk; alles wat gij zegt is waar, niet een van uw woorden is onjuist[1)]: Wij hebben die apenkoning gezien met al zijn raadslieden, krijgsoversten en gevolg op de grond neerliggend en zich wentelend van pijn, overdekt met bulten en builen, om genade kermend en smekend om hulp.’

Toen glimlachte de toewan sjeich 'alim di rimba en beval terstond de apenkoning voor hem te brengen. Na enige tijd kwamen al die apen, begeleid door die wildernisbewoners eerbiedig voor de toewan sjeich alim di rimba staan, terwijl de apenkoning vol schaamte sembahde: ‘Heer, vorst der wereld, Sĕri radja sjeich di rimba, wij vragen u vergiffenis, duizendmaal vergiffenis voor onze zonde, voor onze dwaling en domheid gedurende al die tijd. Wij onderwerpen ons aan uwe luisterrijke Majesteit en zullen uwe bevelen nimmer meer veronachtzamen.’

Toen de sjeich 'alim di rimba die woorden van de apenkoning gehoord had, sprak hij: Als het er zó mee gesteld is, dan zal ik weder van mijn tovermiddelen gebruik maken.

1) Het volgende heb ik bijgevoegd om de hiaat met hetgeen in VII over de apen verhaald wordt aan te vullen. Daar text B hier afbreekt en geheel uit is en dit verhaal in A niet voorkomt, heb ik het samengesteld uit stukken en brokken in B bij andere passages voorkomende.

Daarop beval hij kleiaarde te halen. Deze kneedde hij met water en sprak er een *mantra* over. Nadat de toewan sjeich 'alim di rimba dat toverformulier over het kleiwater had uitgesproken, zeide hij: ‘O, apenkoning wrijf gij allen uw lichamen in met deze klei, dan zal het venijn er uit trekken.’ Toen wreven al die apen elkander over rug en borst, over armen en benen, hoofd en hals, totdat de pijn van hun builen geweken was. En toen hun lichamen genezen waren van de pijn, sprak de toewan sjeich 'alim di rimba: ‘O apenkoning, keer terug naar uw verblijfplaats, maar zo ge u wraakzuchtig betoont, zult ge zeker sterven en de vloek van de heilige Wali van Allah zal u treffen.’

Daarop sembahde de apenkoning: ‘Goed mijn Heer toewan sjeich 'alim di rimba, wat ge ook beveelt zal ik op mij nemen en dan zal ik misschien de zegen van uw onfeilbaar gebed deelachtig worden.’ Toen ging hij op weg met al zijn ministers en krijgsoversten en gevolg, genezen en vol lof over de wondermacht van dat gewijde dwerghert].

VII

Nu wordt vermeld het verhaal van de krokodillenkoning, die verblijf hield in de rivier, Damasana geheten. De breedte dan van die rivier Damasana was zo ver als een oog kan kijken, en ondenkbaar was de woestheid van de krokodillen; van al hun volk was het aantal niet te berekenen. Geen was er over van alle dieren, die de wildernis bevatte, opgeslokt bij het gaan drinken en baden in de rivier, zodat niemand meer kon gaan water drinken wegens de vreselike woestheid van die krokodillen. Daarom overlegden de woudbewoners: ‘Hoe ver is het met ons gekomen, dat wij geen water meer kunnen drinken, omdat die krokodillen zo woest zijn.’ Toen zeide de aap: ‘'t Zou goed zijn, als wij onze zaak brachten voor de toewan sjeich alim di rimba, want die vorst zijn gebed is volstrekt onfeilbaar.’ Daarop gingen zij allen op weg om hem op te zoeken. Alle woudbewoners en alle dieren die boven in de bomen huisden, die gingen allemaal hun opwachting maken bij de toewan sjeich alim di rimba. Zij gingen op weg met een

verward rumoer, als van bedronkenen, ieder op zijn manier, vanwege hun grote aantal. Hun voornemen was over hun aangelegenheden recht te laten spreken. Na enige tijd gelopen te hebben, zagen zij de gewijde heuvel, het verblijf van de toewan sjeich alim di rimba. Op dat ogenblik was de toewan sjeich juist midden in zijn zitting met de blik gericht naar de opkomende zon. Toen werd de nadering van al die woudbewoners voor hem zichtbaar. Het gewijde dwerghert deed nu, alsof hij naar de hemel keek. Vervolgens keek hij weer naar beneden, terwijl hij zeide: 'Gij heren alle, door mijn voorspellingsgave en wichelkunst is mij geopenbaard, dat alle wildernisen boombewoners in aantocht zijn om mij hun zaak voor te leggen.' Toen sembahde de olifantenkoning: Heer toewan sjeich alim di rimba, op welke tijd zullen zij komen? En de toewan sjeich antwoordde: 'In een ogenblikje zullen ze hier zijn.' Toen alle woudbewoners, die in audiëntie waren, dat hoorden, zwegen zij stil en overdachten: 'Die toewan sjeich alim di rimba is bedreven in de wetenschap der geheime gelaatkunde en groot is de wijsheid van onze heer.' Na nog een ogenblik verschenen al de woudbewoners, die in ontelbaar aantal aankwamen. Juist toen verleende de toewan sjeich alim di rimba audiëntie aan alle vorsten en zij waren aanwezig voor zijn aangezicht. Nu vertelt degeen, die dit verhaal doet, dat het was alsof een godenkoning werd ingehuldigd[1)], terwijl voor hem stonden de goden en pĕri's: zo werd de toewan sjeich alim di rimba omgeven door alle woudbewoners. En allen, die daar waren, zeiden vol bewondering: 'Zijn oog dringt door tot alle verborgen dingen.' En zij dachten en zeiden: 'Niemand kan hem weerstaan.'

En al de aangekomenen bogen hun koppen tot op de grond, ieder zijn sembah makende voor de toewan sjeich alim di rimba. Daarop werden zij vriendelik toegesproken met de woorden: 'Gij allen, wat is uw wens, dat gij hier tot mij gekomen zijt?' Toen sembahden alle woudbewoners en zeiden: 'Heer, het doel van onze verschijning is om allen de zaak van de krokodillenkoning eerbiedig aan uw oordeel te onderwerpen, daar hij zo

1) Tabalkan, *lees* ditabalkan naar een gissing van prof. C. Snouck Hurgronje.

vreselik veel onheil over ons gebracht heeft en zovele van onze kinderen heeft opgegeten en ook kinderen van u. En wij kunnen niet meer water drinken in de rivier, opgeslokt door die krokodillenkoning. Zo staat het met ons, die hier voor u verschijnen om zijn verrichtingen aan u bekend te maken.' En de toewan sjeich alim di rimba antwoordde: 'Goed, ik zal die krokodil doden, en wat die leguaan betreft, daarover hoeft gij, mijn broeders, u helemaal niet te bekommeren. 't Is geen grote moeite hem af te maken. Gij moet niet zo'n opschudding maken.' Toen sembahden alle woudbewoners: 'Goed heer, wij allen vertrouwen op uw woorden, met de zegen van uw onfeibaar gebed en de zegen van de heilige wali van Allah.' Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Mijn broeders, zoek voor mij tobawortelen[1)], ieder schepsel ongeveer een schoudervracht, want over drie dagen wil ik gaan naar het verblijf van die krokodil, omdat hij onder al deze woudbewoners vreselik veel onheil heeft aangericht. En weet hij dan niet, dat ik een gebed gekregen heb, dat verhoord moet worden, van de heilige wali van Allah en heeft hij al die tijd de mare niet gehoord, dat ik kracht heb ontleend aan vorst Ali en amir Hamzah.' En hij zei ook nog: 'Mijn broeders, wat betreft onze tocht tegen die krokodil, laat geen één achterblijven, wij moeten allen tezamen gaan.' En alle woudbewoners sembahden: 'Goed heer, wat gij ook beveelt, nemen wij op ons.' Toen werd het avond. Toen het weer dag was, gingen al de woudbewoners op tobawortelen uit en vonden er zeer veel. Degeen, die er het allermeest aanbracht, was de olifantenkoning, want hij wilde geprezen worden door de toewan sjeich alim di rimba. Drie dagen verliepen zo. Toen maakte de toewan sjeich zich op om de krokodil op te sporen. Niet te gissen was het getal van zijn volgelingen, afgezien nog van die boven in de bomen en die onder de grond zich voortbewogen. Buitengewoon was de luister en de grootheid van de toewan sjeich alim di rimba bij zijn vertrek, terwijl allerlei onderdanen hem volgden. Zijn koningschap was zo groot, dat

1) Tobawortelen zijn een soort van vergiftige wortels waarmee de maleiers plegen te vissen. Nu is dat verboden door het Ned. Goevernement omdat de vissen er door uitgeroeid worden.

alle woudbewoners in angst waren, die wisten dat de toewan sjeich alim di rimba zich opmaakte. Geruime tijd hadden zij gelopen, eer zij aankwamen bij de krokodillenkoning en de leguaan en de eerste sprak tot de laatste: ‘Wat is er aan de hand? Wat is dat voor geluid als van een inslaande bliksem, alsof de hemel instort?’ Vervolgens beval hij de leguanenkoning het geval te onderzoeken. Deze kroop dadelik op de oever en zag de nadering van al die woudbewoners, ontelbaar in aantal met hun gevolg. Dat zag de leguanenkoning en hij was erg bang van de opschudding en het verwarde rumoer van dat geluid. Naar rechts en naar links was de massa onafzienbaar. Toen de leguanenkoning op de hoogte was van die toestand, dook hij weer onder om de krokodillenkoning verslag te doen van de komst van al die woudbewoners. En hij sembahde: ‘Heer, die opschudding en dat verward rumoer wordt voortgebracht door hun stemmen. Want alle woudbewoners komen in groten getale aanlopen met hun geschreeuw en krijgsgeweld Heer.’ Toen de krokodillenkoning de sembah van de leguanenkoning gehoord had, was hij verschrikt en zeide: ‘Hoe is dat, leguaan, zouden zij soms ons allen willen verdelgen? Indien dit het geval is, klim gij dan weer op de oever om de wacht te houden, want wij hebben zeer veel misdreven jegens al die woudbewoners.’ Daarop kroop de leguanenkoning naar de oever met al zijn gevolg om uitkijk te houden. Na een ogenblik kwamen al de woudbewoners aangestormd naar de plaats van die leguanenkoning. Toen raakte de leguanenkoning en al zijn volgelingen in grote verwarring en liepen weg en wie geen gelegenheid had om weg te lopen, werd vernietigd, fijngestampt door al die woudbewoners. En de leguanenkoning stuitte op de olifantenkoning en hij liep weer terug, maar stuitte nu op de leeuwenkoning, die zeide: ‘O, gij leguanen, vrienden van de krokodillen, gij moet sterven, ik zal u doden, want mijn volgelingen zijn niet te tellen.’ Toen liep de leguanenkoning weer daarvandaan en stuitte op de tijgerkoning, die zeide: ‘Wie zijt gij eigenlik en waarheen vlucht gij? Zelfs als ge vloogt, zoudt ge niet kunnen ontkomen, reeds in de klauwen van de tijgers.’ Nu rende de leguanenkoning weer, hierheen, daarheen, naar alle richtingen, hij wist zelf niet waarheen. En

hij zag zich reeds in de klauwen van de tijgers. Ook zijn volgelingen waren op de loop, helemaal in de war, dwars door elkaar, in 't wilde weg, ieder zijn heil zoekende in de vlucht, zichzelf reeds verloren wanende. En telkens als zij de rivier trachtten te bereiken, stuitten zij toch op de woudbewoners; wanneer ze in kleine steenspleten wilden kruipen, werden ze daar tegengehouden; velen verloren hun leven, gedood door de woudbewoners. Toen vluchtte de leguanenkoning boven in de bomen, en vandaar zag hij de woudbewoners, in ontelbare menigte, in rijen opgesteld. Daarop zag hij dat er een gewijd dwerghert was, boven op de rug van een witte neushoorn gezeten, en hij overwoog bij zichzelf: 'Wat zou er de reden van zijn, dat dat dwerghert zit op de rug van die witte neushoorn?' En hij dacht: 'Wacht, ik zal het vragen aan het hert.' Toen de leguaan dat besloten had, richtte hij zich tot het hert met de woorden: 'Mag ik u vragen, waarheen gij allen gaat met zoveel rumoer en zoveel verschillende soorten dieren?' Toen antwoordde het hert: 'Hé leguaan, kent ge nog niet de toewan sjeich alim di rimba?' En de leguaan antwoordde: 'Neen, die ken ik niet.' 'Dat is hem, de toewan sjeich alim di rimba, die boven op de rug van de witte neushoorn zit.' De leguanenkoning zei toen weer: 'O mijn broeder hert, kan ik volgeling worden van die toewan sjeich alim di rimba?' Toen hernam het hert: 'Als ge dat wenst, wat zou er dan tegen zijn?' De leguaan daalde nu van de boom af en volgde samen met het hert de toewan sjeich alim di rimba. Na een poosje was deze aangekomen bij de rivier Damasana met al zijn gevolg. Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: 'Gij heren alle, brengt hier die toba.' Dadelik kwamen zij allen voor de toewan sjeich alim di rimba hun tobawortelen aandragen en hij sprak: 'Heren en broeders ziet de uitwerking van mijn onfeilbaar gebed van de heilige wali van Allah.' Vervolgens deed hij alsof hij bad en zijn lippen prevelden, en daarop zei hij weer: 'Heren, ziet toch de verhoring van het gebed van de heilige wali van Allah.' Toen sembahden alle woudbewoners: 'Heer, mochten die krokodillen allen sterven.' Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: 'O alle mijn bloedverwanten en broeders, laten wij gezamenlik een gebed richten tot de heilige wali van Allah en

de zegenrijke uitwerking van zijn gebed over ons inroepen, opdat het verhoord worde. En verder zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Gij heren, hak die tobawortels fijn en werp ze in de rivieren rondom deze rivier Damasana.’

Daarop wierpen al die koningen de tobawortels in de rivieren en alle woudbewoners liepen met hun vrachten tobawortels naar de oevers der rivier. Toen zij ze er in geworpen hadden, duurde het een lange poos en daarna doken de krokodillen op uit de rivier Damasana, her en der springende in een onhoudbaar gevoel van dronkenschap. Zo kwamen de krokodillen allen boven met hun vrouwen en kinderen. Daardoor kwamen alle woudbewoners in opschudding. De krokodillenkoning stuitte op de tijger, die zeide: ‘Sterven zult ge allen door mij.’ Maar de krokodillenkoning en zijn gevolg zeiden: ‘Dood mij niet, wat voor zonde heb ik begaan tegen u?’ Toen hernam weer de tijger: ‘Waarom zou ik u niet doden, gij hebt vreselik onheil aangericht onder al deze woudbewoners, die gij onschuldig verdelgd hebt.’ Daarop zeide de krokodillenkoning slechts: ‘Ik vraag aan u allen vergiffenis.’ En de tijger antwoordde: ‘*Ik* mag uw misdaad niet vergeven, maar ga naar de toewan sjeich alim di rimba om hem genade te vragen, die daar troont boven op de witte neushoorn.’ Toen de krokodillenkoning die woorden van de tijger gehoord had, ging hij dadelik eerbiedig zijn opwachting maken bij de toewan sjeich alim di rimba. Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Krokodillenkoning, indien gij nog kracht en macht bezit, toon die dan aan mij.’ Maar de krokodillenkoning sembahde: ‘Ik heb geen macht en geen kracht; slechts wat uwe majesteit beveelt, dat neem ik boven op mijn schedel in al zijn volheid.’ Toen de toewan sjeich alim di rimba de woorden van de krokodillenkoning gehoord had, sprak hij tot de olifant: ‘Olifantenkoning, ga gij allen water halen elders dan uit deze rivieren. Ik wil de krokodillenkoning een geneesmiddel toedienen, want hij heeft zijn eed van trouw aan mij afgelegd.’ Daarop ging de olifantenkoning water halen met al zijn gevolg aan de andere kant van de heuvel. Al zijn volgelingen waren daar verzameld om water te zoeken, zeer veel water en toen zogen zij het op in hun slurven en brachten het bij de toewan sjeich alim di rimba.

Deze sprak nu tot de olifantenkoning: ‘Wilt allen dat water gieten in de bek van deze krokodil.’ Toen de olifantenkoning dat bevel van de toewan sjeich alim di rimba gehoord had, zeide hij: ‘Gij krokodillen, doet uw bekken open, dan kan ik uw kwaal genezen.’ Toen deden alle krokodillen hun bekken open. Nu sprak de toewan sjeich alim di rimba tot de olifantenkoning: ‘Schenk gij dat water in de bekken van die krokodillen.’ Daarop spoot de olifant het water in de bek van de krokodillenkoning en die van al zijn vrouwen en kinderen en kleinkinderen. De toewan sjeich alim di rimba sprak toen weer: ‘Krokodillenkoning, hebt gij berouw van het verdelgen van al die wildernisbewoners?’ En de krokodillenkoning sembahde: ‘Ik heb berouw over het vroeger door mij begane onrecht.’ Nu hernam de toewan sjeich alim di rimba: ‘Als het zo is, spuug dan dat water uit, opdat uw kwaal genezen zij. Daarop spogen al die krokodillen dat water uit en daarna pas waren hun lichamen weer gezond, omdat dat benevelende water weer uit hen was. Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba wederom tot de krokodillenkoning: ‘Gij allen, luistert naar mijn woorden en neemt ze in acht: doet geen enkele keer meer onrecht aan die woudbewoners; maar als ge u toch weder aan hen vergrijpt, dan zal het u het leven kosten, tengevolge van mijn onfeilbaar gebed van de heilige wali van Allah, mijn leermeester.’ Toen sembahde de krokodillenkoning: ‘Heer toewan sjeich alim di rimba, ik waag het niet uw gebod te weerstreven. Indien ik anders doe dan gij gezegd hebt, moge de steile rivieroever op mij neerstorten en moge ik sterven opgeslokt door de walvissen, en moge ik tot in mijn kinderen en kindskinderen nooit heil deelachtig worden.’ En de toewan sjeich alim di rimba sprak: ‘Mijn broeders, luistert goed naar de eed van trouw van deze krokodillenkoning aan mij.’ Toen antwoordden alle woudbewoners: ‘Wij allen nemen die bevelen op ons.’ En de toewan sjeich alim di rimba besloot toen: ‘Krokodillenkoning, nu heb ik al uw zonden vergeven, maar gij moet van nu af niet meer verblijf houden in deze rivier, want zij is getroffen door mijn onfeilbare vloek en zoek gij dus een andere dan deze rivier, maar indien gij toch op deze plaats wilt blijven, kunt gij over drie maanden en tien dagen weer hier terug-

komen.' En de krokodillenkoning sembahde: 'Goed, heer toewan sjeich alim di rimba, wat gij ook beveelt, zal ik nakomen en niets zal ik doen dat niet goed is. Dan zal ik uw bevelen boven op mijn schedel nemen en de zegenrijke werking van uw gebed deelachtig worden.' Daarna brak de toewan sjeich alim di rimba op om naar huis te gaan met al zijn volgelingen, waarvan het aantal niet te berekenen was. Het was één verward geraas, donderend en daverend in de oren van alle dienaren van Allah en na enige tijd gelopen te hebben bereikte de toewan sjeich alim di rimba de gewijde Heuvel[1)].

(*Slot volgt*).

1) Hier schijnt het eigenlike verhaal uit te zijn; de volgende hoofdstukken onderscheiden zich, behalve door een veel levendiger stijl en groter humor ook daarin van 't voorgaande, dat niet meer het dwerghert overwegend de hoofdrol vervult.

Gedichten
Door
Nine van der Schaaf

I

‘Vlucht'ling of strijder?’ - ‘O vlucht'ling, want ik ben lang
Verslagen, 'k heb geen have of kinderen en geen vaderland,
En de regen regen stroomde op mij neder.’

‘Blinkt niet een wapen hel onder uw vaal-druipende mantel?’

‘Staart niet mijn oog dof en hulploos? Ben ik te vreezen?
Ik zoek de dag en de stilte. Straling van zon
En het donkere loover van boom die volgroeide in zomer,
- Laat mij mijn wapen. Eigen is mij zijn helsch flik'kren,
Eigen in groote nacht waaruit ik gestegen kom!’

II

Loom rijzende dag die boven mij blauwt,
Welke bekoring is in u? - want gij houdt niets verborgen,
De rozen blinken rood door het groene en eentonig rijen
Uw boomen en het grasveld staat bont tot de einder,
Daarboven worden de wolken nauw merkbaar gedreven.

Zacht ademt de wind en sluimerend ligt het verleden
In deze bekende dreven. - Uw vrede mistrouw ik,
Uw geur adem ik en uw licht wekt mijn leven,

Uw bloemen zijn eeuwig, sterflijk en teer als mijn droomen,
Als een bloem leef ik, als een wolk drijf ik, verga ik,
Als uw gebladerte huiver ik in uw weelde.

III

Zielen van mart'laars, - niet heilige maar weerlooze armen,
Daalde' er een God uit den hooge om ook u te verlossen?
Of, als de dood u na 't lijden bevrijdde, - uw ziel
Gleed van de aarde, - bleef er een walmende vlakte
Omlaag? - viel uw vloek zwaar omlaag op de aarde?

Of bleef niets, niets dan de suizelende zang in het loover,
Niets dan het lokkende leven, - niets dan de huiver
Van weelde en wreedheid en het groot noodlot:
De zon, heet en geweldig of loom in de misten,
Zwijmelend in de vergetelheid, - dag na dag nieuw?

IV

De groote smarten moeten het antwoord geven,
Uit de groote smarten worden de vlinders geboren,
Zij dwalen zonder geluid en blindend van kleuren,
Zij dwalen als wonderen, lichte wonderen boven de aarde,
Als lichtend bedrog om de kinderlijke harten,
Zij laten weemoed in de leege luchten achter,
't Oog dat zijn doelwit verloor tuurt naar de misten,
En de omfloerste gedachte nadert de groote smarten.

V

Wij menschen zijn planten die de tuinier schikt of verwerpt,
En niet alle heeft hij een goede kans gegeven,
Waarom zouden wij lofzingen de tuinier die wij niet kennen?
Wij zijn zingende zaden, hoe zou hij ze alle beluisteren?
En de wenschen, de wenschen, hoe zou hij ze alle verhooren?
- Buigt ook terloops hij zich neder ten teeken van liefde,
Kust hij terloops een enkele om eigen eeuwig verlangen.

VI

Waarom weef je en laat in het weefgetouw 't zonlicht spelen?
Zomer wierp weg zijn tooi en de wilde herfst
Waait met zijn roode ranken, vergaat in goud,
Waarom weef je je ziel in vergank'lijke draden?

'k Zie je bij 't opene raam, in je haar speelt de wind,
In je oog is de nevel, je hand schuift het herfstrag op zij,
Poozend sta je een wijl in het laat licht te turen,
't Laat licht is om je in goudene draden geweven,
Zoo is je rouw in je goudene weefsel verborgen.

VII

Alle klanken sterven in een zoem-zoem-zoem,
Als van bijen de eeuwige en nijvere werkzang,
Niet blijven, steeds dwalen, niet luisteren, niet wachten,
't Land is vol bloemen en honig en wij alle sterven,
Zoem-zoem-zoem sterven wij in een volle gaarde.

VIII

In de straat van de armoe staat een versteende nar
Vooraan, grijnzend tusschen bouwvallige muren,
Verderop ken ik heel het lugubere spel:
Gramophonen en walm en schateren en hoesten,
Lichten die kort branden, veel geel en onzeker geflikker,
En voor een gebouw op een voetstuk romantische vorsten
Van steen, heel de gevel verbergend zooals op de kermis
'n Sensatieverhaal op een voorhang van tenten zwijgend
Zich afspeelt. - Grijnzend en goedig de nar die niet opvalt,
Doch in mijn droom rinkelen satanisch zijn belletjes.

Van het andere

1

Mij gaat een schaduw voorbij,
Een stem fluistert: ‘het schoone is eindig,’
Om de fluistering ruischt de nachtwind.

‘Halt, die voorbijgaat!’
‘Ik ben een wolk aan uw hemel en klim.’
‘In u hoor ik de dood met zijn rammelend gebeente.’
‘Ik ben de dood binnen in u, binnen in mij.’
‘Stil is mijn ziel en blijvende en gij vergaat.’
‘'k Laat om u de nachtwind.’
‘Laat eeuwig ruischen.’

2

In het zinlooze uren verglijden straalt als een lamp
Liefde haar zachte momenten en glijdt er
Een welbehagen langs onze wanden. Om haar
Heilige kluizen, om haar zacht glanzen
Vallen de sombere oneindige nachten
Uitelkander.

3

Om ons is de adem van 't eeuwige, het andere,
Onze gedachten zijn dolken, onze handen onzeker,
't Oog staart zich blind in het licht en in 't duister
Rust niet ons hart, - wij peilen de zee van het duister,
Maar om ons pogen sluit zich die zee en dan wijl
Wij turen treft een geluid ons: dat van de golven,
En als wij luisteren treft ons een schijnsel, een cijfering,
Doch als wij liefhebben zinken wij diep in het andere.

4

Liefde is: zich heenbuigen over de geliefde
En te fluisteren: over mij gaat nu een zee

Die me rein maakt van wrok en zonden, ik stierf
In verkommering, nu klopt mijn hart weder
Als van een levende, wijl ik bij u
Het einde voel van mijn kommerlijk dwalen,
O, mijn einde zal zijn als een zee die zacht
Aan het strand ligt en nog ruischt en suist,
Met zachter golfslag, zwaar en blijde.

5

't Levende staat op het leven, vogels en bloemen
Hebben een strijd gestreden, - 't leven is rijk
En zacht, - fel als metaal en kan nimmer
Einden, - 't einde zou zijn een bloedvlek, stollend
En nooit te verwijderen, - steeds moet het vlottende leven
Bloeiend en fluisterend oude gezichten verheimlijken.

6

O, een menschenwil
Forscher dan de natuur kan rijzen,
Donker de stem die fluistert:
Ik ben niet u, - kind van uw bloed
Maar méér, - in mijn handen is nu kracht gevaren,
Nu breek ik u, - in uw golving
Zal ik de rots zijn, de onvruchtbare,
Doch die ten hemel rijst!

7

Neven de kusten
Ligt het paradijs-woud,
Waar de zang suist en de popels rijzen
Waar droomende oogen in goudglans,
Omfloerst wijlen over groen-spiegelende vijvers,

Turend bewusteloos naar 't verborgene, 't wreede:
Wanstaltige dooden verward in de wir-war-draden
Onder de vijverbloemen. Om die volgroeide poel
Is het woud volgegroeid met zwijgende bloem-klokken.

8

Leven en baren, dan sterven gaan....
Maar de gedachte der ziel staat als een heimelijk
Wit kind in de nacht, zegt met een blijde stem:
Ik ben uit liefde geboren. En ik voer
Uit de wir-war-wouden, ik word gedragen
Door licht en duister, - vlinder gelijk
Maar onbreekbaar, drijf ik geruischloos
Mijn koninkrijk in op doorzichtige vleugel.

9

Wij zijn twee wezens en eene komt nieuw in ons hart,
Zegt: ik verheug mij in uw oogen die mij nieuw zijn,
In de wereld die nu opengaat voor mij met uw oogen,
Wereld waar ik niet woon. Mij is geen zwaarte
Eigen en geen verleden dan het verleden der sproke.

Er bloeide een geurige hof maar de vlam sloeg in 't hout,
Nu ligt alles omlaag en verkoold. Nu voer ik haar
In de nacht hierheen, - onder de hemel met sterren
Ligt het vergane, er sparkelt nog gloed
Midden de schaduwen en wijd en verlaten
Is het terrein waar wij wakende overnachten.

Een van ons twee is de eeuwige bekende der sterren,
Buigt zich met mij in de nacht'lijke verlatenheid,
Weet: ik ben zwaar en verbonden aan alle smarten.

10

Zie nu de vogel, die roept om de morgen te melden,
Zwart is zijn lijfje in het stralende morgenlicht, ijl
Is zijn roepstem, zijn hart is verloren in droomen
Teer is 't gebladert, met dauw overpareld, het nest
Van de vogel schuilt nu verlaten, de dag is vervuld
Vervuld van zijn eindig, zijn droomend geluid, de dag
Ligt wijd en gereed voor zijn stijgend gezang en zijn wiekslag.

Golven van nevel en licht droeg de aarde' in de morgen,
Klein zeilt het vogellijf, stip in de lucht, over 't land heen,
Oogen der ziel, diep omlaag, zien de liefde gevleugeld.

Actieve significa
Door
Jacob Israël de Haan

Significa is de stelselmatige leer van het verstandhoudingsvermogen en van de daarbij behoorende symbolensystemen. Beschrijvende significa beschrijft de verstandhoudingsmacht van de symbolen en symbolensystemen. Hetzij op een gegeven oogenblik. Hetzij historisch in verandering van de oerbeteekenissen tot de tegenwoordige beteekenissen.

Verklarende significa verklaart de oerbeteekenis van de symbolen en sybolensystemen, en de wijze, waarop alle latere beteekenissen uit de oerbeteekenis zijn voortgekomen: logisch, psychologisch, philosophisch.

Beschrijvende en verklarende significa kunnen worden onderscheiden, maar niet gescheiden. Want geene beschrijving is zonder verklaring. En geene verklaring is zonder beschrijving.

Critische significa vergelijkt het gebruik van symbolen en symbolensystemen met logische, psychologische en philosophische wetten.

Actief-scheppende significa bouwt symbolen en symbolensystemen naar logische, psychologische en philosophische wetten.

Critische en actieve significa kunnen worden onderscheiden, maar niet gescheiden. Want stelselmatige critiek is stelselmatige schepping.

De hoofdvraag van de critisch-scheppende significa is deze: of het mogelijk is bewust waardevolle symbolen te scheppen, en in de verstandhouding in te voeren. Al of niet ter vervanging van minder waardervolle symbolen.

In mijn proefschrift ‘Rechtskundige significa’ heb ik die vraag gesteld en bevestigend beantwoord. Ik onderzocht critisch het symbolensysteem, dat in verschillende talen de rechts-intuitie begeleidt, dat een krankzinnige niet behoort te worden bestraft. In het Nederlandsche symbolensysteem werden door mij verschillende logische fouten aangetoond en verschillende waardeveranderingen aangebracht, die in de juridische verstandhouding zijn ingevoerd.

Eene verstandhouding is eene groepsverhouding. Ten aanzien van een verstandhoudingssymbool moeten wij twee oogenblikken onderscheiden. De schepping van het symbool. En de invoering als verstandhoudingsmiddel in een grootere of kleinere verstandhoudingsgroep. De verstandhoudingsmiddelen begeleiden ook het individueele denken. Want denken is een vorm van verstandhouding van het individu met zich zelven in vroegere momenten. De ondeelbaarheid van het individu is de ondeelbaarheid van het op eene bepaalde wijze volstrekt deelbare.

Schepping en aanvaarding van een symbool zijn beide individueele handeling. Wanneer een symbool snel en gemakkelijk in een omvangrijke verstandhoudingsgroep wordt overgenomen, dan kan het schijnen, alsof de aanvaarding eene onbewuste, groepshandeling is geweest.

Echter: zoowel de schepping als de aanvaarding van een symbool, zijn individueele handelingen met veel meer bewustzijn dan gewoonlijk wordt aangenomen.

Toegepast op de woordentaal: van alle woorden, die maar heel even de huiselijke kindertaal te boven gaan, hebben wij de beteekenis zeer bewust geleerd, dat is overgenomen. Maar van de meeste woorden zijn wij de omstandigheden vergeten, waaronder wij ze hebben overgenomen. Vooral wanneer wij ze daarna nog dikwijls hooren en gebruiken. Zóó komen wij tot de meening, dat wij ze onbewust en onbemerkt hebben geleerd.

Een enkele maal blijven ons de omstandigheden bij, waaronder wij een woord geleerd hebben. Ik weet dat nog van het woord ‘recruut.’ Ik weet de school nog. Het lokaal nog. En de tint van het middaglicht nog. Het was in de tweede klasse van de lagere school. Dertig jaar geleden. Ik dacht, dat een ‘recruut’ een gevaarlijk beest was. Maar een andere kleine

jongen, die Bernard heette, wist, dat het een niet-afgericht soldaat was. Waardoor heb ik juist dat ééne woord zóó onthouden? Toeval. Dat is: kruising van causale reeksen, waaruit zich geen andere reeksen laten aflezen. Het bijzondere, waarvan het algemeene ons verborgen blijft.

Niet anders dan met het aanleeren van de woordbeteekenissen, is het met het aanleeren van de waardeverschillen der woorden. Zoodra wij de kindertaal te buiten zijn, leeren wij de woordwaarde-verschillen opzettelijk, bewust. Op school. Of uit boeken. Maar wij vergeten de omstandigheden, waarin wij het waardeverschil geleerd hebben. Later komt het ons voor, dat het verschil ons onmerkbaar, onbewust, is bijgekomen. Ook dit: wij handhaven de verschillen niet steeds, zooals zij ons zijn geleerd. Wij nemen de woorden tot ons, en verwerken ze. Toch moet de waarde van eene bewuste synonimiek niet worden onderschat.

Er moet hier worden onderscheiden. Bij schepping en aanvaarding van symbolen kan het bewustzijn sterker zijn, naarmate het logische element in de verstandhoudingsgroep sterker, het intuïtieve element zwakker is. En ook naarmate een verstandhoudingsgroep zuiverder is van de intuïties der dagelijksche omgang. De symbolen-systemen, die onze logische, philosophische en mathematische intuïties begeleiden, kunnen opzettelijk worden gebouwd en bewust worden aanvaard.

Een verstandhoudingsgroep is minder emotioneel naarmate hij grooter is. Moeder en kind. De rechtsgemeenschap van millioenen Nederlanders. De moedertaal en de kindertaal zijn dus veel meer emotioneel, intuïtief, dan de taal van den wetgever. Behoudens de taal van den revolutionairen wetgever, in tijden, dat de rechtsgemeenschap sterk geëmotioneerd is.

Een kind is sprekend dikwijls in emotie. Vooral wanneer het een nieuw woord maakt. Het is dan in uitingsnood. In spanning. Wij kunnen het nieuwe, bloeiende kinderwoord bewonderen. Maar het kind maakt het niet om de schoonheid.

Ik vroeg eens eenen kleinen jongen, wat hij gaarne voor zijnen verjaardag hebben wilde. Emotie. Hij wilde iets hebben, waarvan hij den naam niet kende. En hij zeide: ‘Geef mij maar een mooi muziekmondje.’ Niet omdat hij ‘muziekmondje’

mooier vond dan ‘mondorgeltje.’ Maar onbewust, in emotie, in uitingsnood.

II.

De vraag, naar de mogelijkheid van eene bewuste, actieve significa, is voor het Joodsche Volk van groot belang. Wij willen in Palestina Hebreeuwsch spreken, volkomen zooals Nederlanders in Nederland Nederlandsch spreken. Dat wil zeggen: wij willen Hebreeuwsche symbolensystemen bouwen voor alle elementen van onze verstandhouding, vanaf de meest-logische tot de meest-intuïtieve toe.

In de Heilige Schriften vinden wij geene woorden genoeg. Dat neme ieder aan zonder betoog. Maar zelfs in de geheele Hebreeuwsche litteratuur, die heel wat ruimer en rijker is dan menigman denkt, zouden wij geene woorden genoeg vinden. Daarbij komt, dat zelfs de Joden, die hier Hebreeuwsch spreken, voor een groot gedeelte die taal niet hebben geleerd als geboortetaal, maar als eene hartvreemde schooltaal. Ook een Hollander kent lang niet alle Nederlandsche woorden. Dat kan iedereen bevestigd zien, door eenige bladzijden van een Nederlandsch Woordenboek te lezen. Maar wij, die Hebreeuwsch spreken, kennen van alle Hebreeuwsche woorden, die ooit ergens gebruikt werden, nog een veel minder deel. Wij helpen ons met omschrijvingen en met allerlei internationale woorden als: directeur, president, budget, concessie, advocaat, parlement enz.

Het Joodsche Volk wil in betrekkelijk korten tijd eene moderne Joodsche gemeenschap stichten. Dan moet het Hebreeuwsch ook in denzelfden korten tijd een waardevol symbolensysteem scheppen. Zoo neen: dan zouden wij ons moeten blijven behelpen met machtelooze en omslachtige omschrijvingen en met een overvloed van internationale woorden als: directeur, president, budget, concessie, advocaat, parlement enz. Zonder bewuste, actieve significa kan een goed Hebreeuwsch woordenstelsel niet worden opgebouwd.

Met actieve, Hebreeuwsche significa houdt zich sinds bijna veertig jaren te Jerusalem bezig: Elieser Ben Jehoedah, de steeds werkzame samensteller van het Groote Hebreeuwsche

Woordenboek. Boeker en Bouwer van de Hebreeuwsche Taal. Hij is voorzitter van den Taalraad, die wekelijks bijeenkomt en zich bezighoudt met de bouw van woordsystemen voor alle verstandhoudingselementen. Zij willen een krachtig, zuiver Hebreeuwsch. Krachtig: dus voor ‘woordenboek’ liever ‘milon’ dan ‘séfer miliem.’ Zuiver. Zij zijn puristen. Geen religieuze puristen, die alleen willen gebruiken de woorden uit de Heilige Schriften. Geen nationaal-chauvinistische puristen, gelijk vele Vlamingen tegenover Fransche woorden, en vele Nederlanders tegenover Duitsche woorden. Maar aesthetische puristen. Zij willen het rythme van het Semietische Hebreeuwsch vrij houden van allerlei internationale woorden, die geen rythme hebben of een Indogermaansch rythme.

Heeft de Taalraad dus een nieuw woord noodig, dan zoeken zij een oud woord, waarvan de ontwikkelingsrichting naar het verlangde punt gaat, en zij trekken de beteekenissenreeks tot daartoe door. Is zoo een woord niet te vinden, dan wordt een nieuw woord gevormd uit eenen Hebreeuwschen wortel naar Hebreeuwsche vormingswetten. Is zoo een wortel niet te vinden, dan wordt een oud of nieuw semietisch woord aangepast. Of er wordt een nieuw woord gevormd van eenen semietischen wortel volgens semietische woordvormings-wetten. Vooral aan het Arabisch kan zeer veel worden ontleend.

Het is natuurlijk gevaarlijk aan taalkundigen de bouw van wetenschappelijke vakwoorden op te dragen. Zelfs de omschrijving van wetenschappelijke vakwoorden gaat boven de macht van taalkundigen. Vandaar, dat de juridische vakwoorden vaak zoo jammerlijk slecht omschreven zijn in de woordenboeken: Het Groote Woordenboek, Van Dale, Koenen.

Omgekeerd is het gevaarlijk aan vakgeleerden de vorming van nieuwe vakwoorden op te dragen, omdat zij de woordvormingswetten van de taal niet kennen, en licht de diepe harmonie der Taal verstoren.

De Taalraad probeert aan beide gevaren te ontsnappen door gestadig, zorgvuldig overleg met vakgeleerden, ten aanzien van vaktermen. Bijvoorbeeld: toen de Raad zich bezig hield met de opbouw van een woordsysteem voor de gymnastische commando's, werden gymnastiekleeraren in de zittingen genoodigd.

Zij voerden oefeningen uit. Dan werden in onderling overleg de woorden opgebouwd, die het wezenlijke element der oefeningen zoo expressief mogelijk uitdrukten.

Het ideaal zou natuurlijk zijn, wanneer de Taalraad bestond uit een aantal streng geschoolde taalgeleerden, die daarnaast nog een vak grondig beoefenen: wiskunde, recht, geneeskunde enz. Benevens uit een aantal streng-geschoolde vakgeleerden: wiskunde, recht, geneeskunde, die daarnaast nog de taalwetenschap grondig beoefenen.

Belangrijk is de actief-signifische arbeid van den Hollander M. Zilversmit. Hij heeft zijn opleiding gehad aan het Nederlandsch Israëlitisch Seminarium te Amsterdam en daar den graad verkregen van Godsdienstonderwijzer van den Hoogsten Rang. Hij heeft dus grondig bestudeerd: Klassiek Hebreeuwsch en de Taal van Mischna en Talmud. Daarna heeft hij de acte Boekhouden M.O. verworven. Is naar Jerusalem vertrokken en heeft daar sinds vijf jaren het Hebreeuwsch aangenomen als dagelijksche spreektaal. Hij geeft nu les in Boekhouden in het Hebreeuwsch. En houdt zich bewust en opzettelijk bezig met de bouw van een Hebreeuwsch handelsrechtelijk woordensysteem. De wissel. Endossement. Een machteloos woord, omdat het niets zegt omtrent het rechtskarakter van de handeling. Het woord ‘endossement’ vertalen willen wij dus niet. Wij twijfelen nu tusschen twee soorten van woorden. Eén met de beteekenis van ‘overdracht,’ waardoor dus de actieve werking van het endossement wordt uitgedrukt. En één met de beteekenis van ‘borgstelling,’ waardoor dus de passieve werking, dat is de regresplicht, wordt uitgedrukt. Een woord, dat en de actieve en de passieve werking suggereert, hebben wij niet kunnen bouwen. Ik gevoel het meest voor een woord met de suggestie van ‘overdracht’ omdat de passieve werking niet behoort tot het wezen van het endossement.

Zoo eene bewuste actieve significa is niet alleen mogelijk met betrekking tot gesloten, welgerichte, logische systemen. Ben Jehoedah heeft bewust, volgens de bovenbeschreven beginselen, woorden gebouwd, die in de gewone spreektaal zijn opgenomen en waarvan de gebruikers reeds lang niet meer weten, dat de woorden eenmaal bewust opgebouwd zijn.

Voorbeelden: Milon = Woordenboek; Magéwet = Handdoek; 'Iton = Courant; Ofniah = Mode; Ofnaïm = Fiets.

De omstandigheden zijn hiervoor gunstig. Palestina en Jerusalem voeren gezag over het geheele Jodendom. Ben-Jehoedah en de Taalraad zijn wel de eenigen, die zich bezighouden met systematische, bewuste, actieve significa. Naar hunne woorden richt men zich. Meermalen wendt men zich tot den Taalraad met verzoek een woord te bouwen voor een aangeduide intuïtie.

III.

Een Amerikaansch boek over actieve significa: 'French terminologies in the making. Studies in conscious contributions to the vocabulary' door Harvey J. Swann Ph.D. Uitgaaf van de Columbia University Press te New-York 1918. De Hoofdstukken: 'The Terminology of the Railroad; The Word-element "auto"; The Word-element "Aero"; Nomenclature of the Republican Calendar; The metric terminology; Terminology for the Idea of Equality; Terminology for the Idea of Liberty; Terminology for the Idea of Democracy.'

De schrijver bestudeert dus niet de invoering: schepping en aanvaarding, van een aantal losse woorden in de verstandhouding. Maar hij bestudeert de opbouw van gesloten en gerichte signifische systemen. Er is een rang in zijne acht hoofdstukken. De symbolensystemen van spoorwegvervoer, automobilisme, luchtvaart, republikeinsche kalender en het metriek stelsel hebben een meer materieel-ongeëmotioneerd karakter. Vandaar, dat hunne schepping en aanvaarding met meer bewustzijn plaats heeft. De symbolensystemen, die de intuities van gelijkheid, vrijheid en broederschap geleiden, hebben een meer geestelijk-geëmotioneerd karakter. Vandaar, dat hunne schepping en aanvaarding met minder bewustzijn plaats heeft.

Het signifisch systeem van het spoorwegverkeer. De hoofdgedachte is: een zich voortbewegen, niet door een kracht van buiten, zooals de wind. Maar door een kracht van binnen, zooals later de automobiel. Aan de andere bewegings-systemen: wagen, schip, konden dus wel, met beteekenis-verandering, een aantal woorden worden ontleend. Maar nieuwe woorden waren ook

noodig. Al is hun aantal veel kleiner dan gewoonlijk wordt gedacht.

Nieuw waren de ‘rails.’ Niet minder dan zeventien woorden zijn daarvoor in gebruik geweest.

De locomotief. Men had een metafoor kunnen maken van een woord uit het gelijkgerichte systeem van het wagenvervoer. En spreken van: stoompaard of ijzeren paard. Dat is ook wel gedaan. Men heeft zelfs wel gesproken van het hinneken van den locomotief. Maar ten slotte is het niet-metaforische woord ‘locomotief’ aangenomen.

En de gezamenlijke wagens? De trein. In het wagenvervoer vindt men daarvoor geen woord. Meerdere wagens achter één span paarden kwamen niet voor. Wel kende men in de scheepvaart het woord ‘convooi’ en in de legertaal het woord ‘trein.’

En het station? Het Fransche ‘gare’ is ontleend aan het kanaalverkeer. ‘Station’ kwam voor in de postpaarden-taal en in de marinetaal.

Natuurlijk, dat de vaklieden veel meer nieuwe woorden noodig hadden, die niet in de gewone spreektaal overgingen. Er is geen scherpe grens tusschen spreektaal en vaktaal.

Een zelfstandig naamwoord als locomotief is niet de naam van ééne enkele zelfstandigheid. Maar verzamelnaam van een groot aantal zelfstandigheden. Van de meeste weet de leek niet den naam. Zijne behoefte en zijne belangstelling gaan niet zoo ver. Spoorweg-technologie bestudeeren wil zeggen: de termen stelselmatig leeren splitsen en weer vereenigen. Abstracte zelfstandige naamwoorden zijn even goed splitsbaar. Bijvoorbeeld: vrijheid der zee, zelf bestemmingsrecht. Voor den leek geleiden die woorden intuïties, die hij niet of weinig meer splitsen kan. De volkenrechtsgeleerde kan ze zeer goed splitsen. Als ik iemand vraag: ‘wat verstaat ge toch onder de vrijheid der zee of het zelfbestemmingsrecht,’ dan vraag ik hem deze intuïties te splitsen.

* * *

Het woord-element ‘aero.’ De vliegmachine en het luchtschip. Het signifisch gelijkgerichte oer-systeem is dat van de Mongolfière. Echter: ook het systeem van het bewegen door

het water is gelijkgericht. Voor de luchtschepen kunnen een groot aantal woorden worden overgenomen uit het stelsel der waterschepen en der watervaart: schroef, kajuit, varen, landen enz. Gevaar: de overdracht van het geheele stelsel der watervaart op de luchtvaart, ook waar beide stelsels niet langer gelijkgericht zijn.

Aan het woordsysteem, dat onze waarnemingen van vliegende vogels begeleidt, kunnen woorden worden ontleend voor een signifisch stelsel der vliegmachines.

* * *

Het signifisch stelsel van den Republikeinschen kalender. Hier ontbreekt een ouder, signifisch gelijkgericht systeem, gelijk voor de spoorwegen, automobielen, luchtschepen en vliegmachines. Daardoor bevat het signifisch stelsel van den Republikeinschen kalender geene metaforen. De oude kalender versterkte het godsdienstig gevoel. De ontwerpers der verschillende signifische systemen, die onze tijd-metingen geleiden, wilden deze mede dienend maken aan versterking van revolutionaire gevoelens. Zoo werd voorgesteld de namen van de dagen te kiezen uit namen van dichters, geleerden en wijsgeeren.

* * *

Het metriek stelsel. Dat is het signifisch systeem, dat onze ruimte-metingen en wegingen begeleidt. Ook hier niet een ouder, gelijkgericht systeem, waaraan metaforisch kan worden ontleend. Vandaar: nieuwe woorden, die verstandig samengesteld een goed geheel gaven, waarin het ruimtemetend en wegend intellect zich gemakkelijk beweegt.

* * *

In de drie laatste hoofdstukken bespreekt Dr. Swann den signifischen invloed der nieuwe gedachten: gelijkheid, vrijheid en democratie. Deze invloed gaat verder dan het loslaten van oude woorden, het veranderen van beteekenissen en het opbouwen

van nieuwe woorden. Dr. Swann geeft (blz. 158-159) negen richtingen aan, waarin de signifische invloed van de nieuwe gelijkheidsgedachte merkbaar is.

* * *

Zoo onze tijd. Er is ongetwijfeld door alle talen oorlogswinst gemaakt en oorlogsverlies geleden. Geheele signifische stelsels zullen hunne verstandhoudende macht verliezen. Anderen zullen hun macht veranderen. Nieuwe stelsels worden opgebouwd. Natuurlijk zullen al deze veranderingen vooral betreffen de signifische stelsels ter begeleiding der gemeenschaps-intuïties: staatsrecht en volkerenrecht.

J e r u s a l e m , Augustus 1919.

Scheiding
Door
Albert Verwey

I

Ik stond in de afgrond op mijn eigen lijk.
Ik lachte en zei: daar ligt hij nu, die loome.
Straks met de stralen die de kloof bezoomen
Neem ik, zwaarteloos stijgende, de wijk.

Ik heb hem lang en nu tot hier gedragen,
Hij mij en nu tot hier. Zonder verwijt
Laten we elkander nu zich de eeuwigheid
Uit hem ontbond. Ik leef. Hij ligt verslagen.

Verslagen! o mijn broeder, o mijn vriend!
Ik heb u liefgehad en moet u laten.
Geen twee die inniger elkaar bezaten,
Trouw tot de dood hebben we elkaar gediend.

Tot uw dood, niet de mijne. Ik kan niet sterven.
Ik ben ontbonden, niet alleen van u
Maar van de menschheid en voleindig nu
De menschheidlange reis en 't loutrend zwerven

Door al de twijgen van die groote boom.
Ik rijs, gij zijt de stroom die daalt vervallen.
Nochtans, wie weet! Want dat één wereld allen
Vereenigt, was uw droom, is nu mijn droom.

II

Mijn arme vriend, heeft u een god gedood?
Met open oogen leidde ik daags ons beiden,
Maar beter kon uw blind instinkt ons leiden
Door donkre kronkels die de diepte ontsloot.

Niet in de hemel zag ik 't dreigend teeken.
Mijn wil was zuiver als een goed kompas.
Maar wat er in uw duistre wereld was
Trof niet de luistring waar ik blind mee reken.

Toch weet ik dat een geest die gij verstondt:
Toeval voor mij, maar een van die demonen
Die in de stof als eeuwge goden wonen
U trof toen ge uitgleedt op begane grond.

Dit is mijn smart, dat tweeërleie weten
Vaag blijft, het een voor 't andre, en dat de wil,
De goede wil van twee, weerzijds half gril
Half raadsel schijnt en nooit rein wordt gemeten

Aan ééne onfeilbre en waarschuwende maat.
Twee machten trekken ons: de afgrond, de hemel.
En eer gaat door 't oog van een naald een kemel
Dan de gedeelde mensch één richting gaat.

III

Uw weg is zwaar nu ge aan de stof vervielt,
Die door de werking van zijn elementen
U zal ontleden, binden en weer enten
Tot vorm of groei, bezield of onbezield.

't Evenwichtloos heelal door zult gij stroomen
En rustloos zoeken naar een halte of doel,
Geen berg zoo vast en hoog, zoo diep geen poel
Dat ge er voorgoed woont of wordt opgenomen.

Beweegloos zult ge zijn, maar nooit voor lang:
Van vorm tot vorm zult ge uw gedaante wisslen,
Verganklijkheid zal 't lichaam u bedisslen,
Neer tot de laagste, op tot de hoogste rang.

De duizend lichamen! Ontelbaar dwalen
Voortaan de vormen waar ge deel aan hebt.
Waar is de maker die nog éénmaal schept
Dit lieve lijf, gekleed in zonnestralen.

En áls ge ontluikt: niet zoo, maar als zulk een,
O broeder! en ik zal het zien van boven,
Hoe zal ik dan mijn oog in 't staren dooven!
Hoe reik ik dan mijn armen naar u heen!

IV

Ik kan niet meer - dwaasheid verwint mijn geest -
Zoo van u scheiden als ik eerst geloofde,
Het levend lichaam dat de dood me ontroofde
Is één onwederroeplijk lijf geweest.

Verloren zijt ge. En 'k heb niets dan mijzelven,
Die gij ook waart. Alle eeuwigheden door
Zal ik gedenken aan de schoone gloor
Van die gestalte die straks duisters delven.

Wij hebben éénmaal zóó geleefd. En ik,
Die zaalge heete in vlekkeloozen ether,
Zal voortaan niets zijn dan de droeve weter
Van eeuwig leed na één blij oogenblik.

Waar in 't heelal is vreugd als ons verzamen?
Waarin gedeelde vreugd van hoog en laag
Eén beekgeruisch was of één stormgevlaag,
Eénzelfde omarming onder duizend namen,

Eén eeuwigheid in eén verzwolgen uur,
Dat vleugels uitsloeg naar weerstrijdige zijden,
En door de onheelbre splitsing van de tijden
Ons lichaam voerde als een onsplijtbaar vuur.

V

Een schroom bevangt me. Ik hief me aanstonds zoo boud.
Ik dacht te rijzen, de eenge van ons tweeën
Die bleef. Maar hoe zou 't zijn, als gij beneeën
U anders niet als ik omhoog verhoudt?

Als ik ook, ginds, bestemd ben te verdwijnen,
Ontleed, gebonden, deel van andre geest?
Wij beiden vonken van één wisselfeest
Dat de ééne Vierder spranklen doet en schijnen?

Een oogwenk stond ik in dit hoogst bezit,
Dit schijnbaar hoog bezit van 't eigen wezen,
Maar in uw rust ligt het geheim te lezen:
‘Gij zijt niet die gij waant’. En ik aanbid.

Aanbiddend rijs ik. Aan 't heelal gebonden
Herwin ook ik de stroom die mij verdeelt.
Bewustzijn dat voor 't laatst mij klaar doorspeelt
Heeft eindlijk in uw dood zijn beeld gevonden.

Tezamen stroomen we eindloos door 't heelal.
Onszelf niet, maar door Een die leeft verkoren.
Wij zullen hem en door hem ons behooren,
Scheidende onscheidbaar, één in vlucht en val.

Politieke aanteekeningen

De Tweede Kamer heeft kort voor de sluiting van het eerste zittingsjaar nog eens schoon schip gemaakt.

De staatspensioneering die door alle links-politieke partijen tegenover Talma's verzekeringswet gesteld was en die daardoor een fellen strijd verwekt had, is door het vorige ministerie niet doorgevoerd kunnen worden. De Eerste Kamer bood een hardnekkig verzet. Omgekeerd werd de invaliditeits- en ouderdomsverzekering met een zoo diepgaande impopulariteit bedreigd, dat elke regeering voor de straffe invoering huiverig moest zijn.

Minister Aalberse's voorstellen hadden ten doel den strijd te beëindigen en de verzorging der invaliden en arme oudjes zoo spoedig mogelijk in werking te doen treden. Zijn poging is gelukt, dank zij de veranderde tijdsomstandigheden. Heel wat meer millioenen dan tot Talma's beschikking stonden, kan hij daarvoor aanwenden, maar bovendien was de strijd geheel en al verouderd, en daarmee de ware vechtlust verdwenen.

Tegenover de eischen die de arbeiders thans stellen, is die van het vroegere staatspensioen uiterst bescheiden geworden. Duidelijk bleek dat uit de sociaal-demokratische amendementen-Duys, die beproefden, de vrijgevigheid van minister Aalberse nog verre te overtreffen.

Ondertusschen is een der laatste strijdpunten van de vroegere politiek, voor goed verdwenen. De sociale voorzorg is daarmede onttrokken aan den partij-strijd, en zal zich nu kunnen en moeten ontwikkelen naar de practische behoeften.

Dit geldt in 't bijzonder ook voor het onderdeel der sociale voorzorg dat zich met de veel grootere kwaal der werkloosheid moet bezig houden.

De organisatie der werkloosheidsverzekering is langzaam en broksgewijze opgebouwd geworden. De gevaren dat haar beginselen in een partij-strijd betrokken zouden worden zijn vrij gemakkelijk afgewend. Maar de opbouw had het ongunstige getij der oorlogsjaren te doorstaan, en moest ten slotte toch door een centrale regeling bij de wet bevestigd worden. Het zou daarom een kritiek oogenblik worden toen het Koninklijk Nationaal Steuncomité dat vooral ten behoeve der werkloozen optrad, zijn werkzaamheden ging staken.

De wetsvoorstellen die de Tweede Kamer aannam wekten ten onrechte den indruk of daarin de liquidatie van dat comité geregeld werd. Die voorstellen hingen wel met de liquidatie samen, doch dienden in hoofdzaak om de grondslagen der werkloosheidsverzekering te bevestigen en om de hoofdlijnen eener vertakte werkloosheidszorg vast te stellen.

Dat is danook inderdaad geschied, al is de zuiver wettelijke formuleering nog tot een nadere regeling verschoven. Principieel kan er echter niets meer aan veranderd worden. Eene verdere ontwikkeling naar de practische behoeften is gewaarborgd.

Nog op het laatste oogenblik werd door den heer Wijnkoop een politieke tegenstelling ontwikkeld, die echter aan het plan geen afbreuk kon doen, en die ook verder geen invloed zal kunnen verkrijgen, indien slechts met voortvarendheid en breeden blik voortgewerkt wordt om de bestaande organisatie verder optebouwen en stevig te maken.

Het was meer dan een zuivere plichtpleging toen Dr. Nolens aan het eind van het eerste zittingsjaar den voorzitter van de Tweede Kamer hulde bracht voor zijn leiding. Want ongetwijfeld is het aan Mr. Fock te danken dat zooveel werk was afgedaan.

Door de wijziging van het huishoudelijk reglement is de positie van den kamervoorzitter zoodanig versterkt, dat van zijn optreden en van zijn invloed veel zal afhangen. Hij is niet meer alleen de leider der vergaderingen, doch bovenal de leider van de geheele werkzaamheid der volksvertegenwoordiging geworden. Juist door zijn grooter overwicht over de Tweede Kamer, moet ook zijn invloed op de regeering toenemen. Niet in politieken zin, want de leider der meerderheidspartijen behoudt op dit gebied zijn volle beteekenis. Wel echter voor de practische

samenwerking, opdat de Kamer niet achterblijft bij het tempo dat de ministers wenschen en omgekeerd de regeering genoeg rekening houdt met den spoed, dien de volksvertegenwoordiging noodig acht.

Het is ongetwijfeld een gelukkige greep geweest toen het vorig jaar de Tweede Kamer een onderscheid heeft gemaakt tusschen den leider der meerderheidspartijen en den Kamervoorzitter, en dezen laatsten om zijn persoonlijke eigenschappen buiten de politieke partij-stelling om verkoos.

Het feit dat Dr. Nolens het verband tusschen de rechtsche partijen en de regeering zonder openlijke uiting in stand kon houden, terwijl de openbare leiding der geheele Kamer aan de handen van Mr. Fock was toevertrouwd, heeft ongetwijfeld het heuchelijke resultaat gehad dat de zweep der Novemberdagen niet nutteloos heeft geknald, en de goede wil om vooruit te komen ook in daden is omgezet.

De stille drijver, die voor alle belangrijke wetten als voorzitter der commissie van rapporteurs optrad, en de openlijke drijver, die de hamer en het korte, naar de kern voerende woord met kracht hanteerde, hebben beiden wil van hun niet geringe inspanning.

Want wat zij bereikten is van groote beteekenis. Niet alleen is het eerste zittingsjaar vruchtbaar geweest, maar ook in de laatste helft voorbeeldig.

De Tweede Kamer heeft een groot deel van het verloren gezag herwonnen, maar meer nog dan dat, zij heeft daardoor ook aan zelfvertrouwen teruggekregen.

Daardoor is de Tweede Kamer in staat om niet alleen een nieuwe maar ook een breede politiek te gaan voeren.

De afzonderlijke leden der volkvertegenwoordiging zijn wel dezelfde gebleven, maar de wijze hunner samenwerking is zonder groote verbluffende veranderingen toch zoo sterk gewijzigd, dat de gezamentlijke geest nauwelijks anders dan naar een hooger peil kan streven.

De politiek der regeering beantwoordt niet aan die veranderde omstandigheid, en de Troonrede is daarom in velerlei opzichten eene teleurstelling. In zekeren zin weerspiegelt zich in de regeeringsplannen het nu gebleken werkvermogen van de Tweede Kamer.

De lijst der wetten, die aangekondigd zijn, is rijk en lang. Maar die lijst is als een bonte rij zonder politieke teekening, en zonder toekomstlijn. En toch zijn de problemen eener nieuwe politiek duidelijk genoeg aan te wijzen, zoo duidelijk, dat een algemeene en gezamentlijke bespreking ervan niet kan uitblijven, opdat eene richting van staatsbeleid daaruit naar voren komt.

Voorop gaat het probleem der defensie in verband met de internationale verhoudingen en de plannen van een volkenbond. Dan komt de finantieele kwestie, die tevens moet samenhangen met bezuinigende reorganisatie der staatshuishouding.

En ten slotte het maatschappelijk vraagstuk, waarvoor sociale wetgeving, woningbouw, de duurte-bestrijding en de handelspolitiek in een nauw en onverbrekelijk verband staan.

In latere aanteekeningen zal er gelegenheid genoeg zijn om op deze drie onderwerpen uitvoerig terug te komen.

Thans moet echter geconstateerd worden, dat de troonrede in overgroote nuchterheid elk dieper verband van een principieel staatsbeleid geheel en al voorbijgaat.

Ten opzichte van defensie en volkenbond is afwachten aanbevolen. De financieele regeling toont slechts den wil tot worstelen, niet tot oplossen. En wat het maatschappelijk probleem betreft wordt detailwerk en dan nog slechts vaag aangegeven.

Het is te hopen en met recht te verwachten dat de algemeene besprekingen over de staatsbegrooting dit jaar de groote politieke kwestie's zullen aandurven en de regeering zullen uitlokken tot het trekken van duidelijker lijnen als in de troonrede is geschied.

Naast de staatspolitiek, wordt ook de gemeentepolitiek belangwekkend.

Er moet op dit gebied door de algeheel gewijzigde samenstelling van gemeenteraden en gemeentebesturen een nieuw beleid afgebakend worden. En het merkwaardig verschijnsel doet zich hierbij voor, dat de S.D.A.P., die zich wat de landsregeering betreft in een vrije oppositie beweegt, waardoor haar kritiek veilig dobbert op de op-en-neer-gaande golven der ontevredenheid, voor het stadsbestuur tot positieve regeeringsdaden geroepen wordt en scherpe kritiek zal hebben te weerstaan.

Het verschijnsel is merkwaardig en tegelijk heuchelijk, want

het dwingt de arbeiders tot het aanvaarden eener verantwoordelijkheid voor den gang van zaken der gemeenschap.

En gemakkelijk is dat in den tegenwoordigen tijd niet. Want hoewel de roep naar socialisatie, die door elke politiek heen klinkt, nooit iets anders kan beduiden dan *onderschikking* aan de gemeenschap, wordt toch in breede kringen verwacht dat die onderschikking slechts voor anderen en dan bovendien ten bate telkens van een kleineren kring zal gelden. Het duidelijkst blijkt dat uit de loonpolitiek die het gemeenteraadsleven in deze dagen beheerscht, en die de tegenwoordige gemeenschap van staat of stad in conflict brengt met de in haar dienst werkzame personen. Het geldt echter veel verder. De groepsbelangen laten zich alom met macht en schamel bedekt gelden. De groote taak eener nieuwe politiek zal het moeten zijn, om die belangen met zoodanige open billijkheid te behartigen, dat zij zich onderschikken kunnen, en om de geheele bevolking te leeren dat zij zich aan de demokratische beslissingen dan ook vrijwillig onderschikken moeten. Dat is de grondwet voor elke socialisatie, wier handhaving van heel wat grooter belang is dan de juridische en organisatorische vormen, waar onze samenleving uit nood zal heengroeien.

IS. P. DE VOOYS.

Boeken, menschen en stroomingen

Johan Andreas dèr Mouw: *Brahman.*

Johan Andreas dèr Mouw heeft in zijn tweedeelig dichtwerk Brahman (waarvan alleen het onlangs verschenen eerste deel tot in bizonderheden door hem verzorgd werd) een kunst van gedachten en denkbeelden nagelaten, die een aandachtige beschouwing overwaardig is.

Brahman (in dit woord heeft de h de beteekenis van een zachte g-klank) is in de indische Oepanìshads (klaarblijkelijk ter wille van maat en rijm zegt Dèr Mouw met afwijkende beklemtoning Oepánishad en Oepanisháden) het Eene dat aan alles eigen is en er het wezen van uitmaakt. Het is dus de ziel zoowel van mensch als van wereld. Deze levende Eenheid is Dèr Mouw's onderwerp, en het is zijn eerste eigenaardigheid dat hij haar de Sanskriet-naam gelaten heeft waaronder ze zijn troost en het middelpunt van zijn denken werd.

In overeenstemming daarmee noemde hij zichzelf Adwaita: Tweeheidloos. Hij wilde erdoor uitdrukken dat hij de eenheid van zichzelf met het heelal als een verlossing beleefd had, dat zijn leven een leed was zoolang hij met zijn gedachten altijd van het eene betrekkelijke op het andere voortsprong, hij nergens het vaste punt vond dat hem bevredigde, en voor zijn twijfelend en ontledend intellekt iedere stelling onverbiddelijk haar tegenstelling openbaarde. De zaligheid van het weten dat zijn diepste Zelf deel aan het Ware Zijnde heeft, er één mee is, - schittert tegen de donkere achtergrond van het levensleed, van de ervaring die in ieder verschijnsel een spiegeling

en een splitsing, een voorbijgaande schijn en een noodzakelijke tweeheid erkent.

Deze strekking: de eenheid niet anders te kennen dan als een verlossing uit de tweeheid, niet als ingeschapen maar als veroverd, en de tweeheid niet als de Val uit een natuurlijke toestand, maar als de natuurlijke toestand zelf, deze ons averechts voorkomende strekking is het kenmerk van de indische wijsbegeerte en heilsleeren. Ze was ook het kenmerk van Dèr Mouw.

Het is duidelijk dat ze berust op een overmaat van voorafgaande verstandelijkheid, die telkens haar voor-oordeelen als werkelijkheden voorspiegelt, om daarna met opzettelijke inspanning ze tot hun wezenlijke eenheid terugtebrengen. Niet in de rust van het stoorlooze eenheids-bezit dan ook, maar in de inspanning van het bewustzijn dat haar verovert zullen we de kracht zien van Dèr Mouw's voortbrenging. Elementaire inspanning die zichzelf geen rust laat, is het karakter van zijn gedichten.

* * *

Maar een dichter is tenslotte geen wijsgeer, of niet uitsluitend een wijsgeer. Hoewel hij in de termen Eenheid en Tweeheid als in een wiskunstige figuur zijn besef van leven en wereld bevatten mag, neemt dit niet weg dat hij zoowel zijn ellende als zijn geluk in het lichaam ervaren en gevoeld moet hebben.

Het is wel een heel werkelijk leed dat de achtergrond vormt van Dèr Mouw's geluks-verheffing. Het kind in benepen omstandigheden, met aandoeningen van moeheid, teleurstelling, vrees, onbegrepen verwachtingen. De jongeling, liefhebbend, maar die tegelijk door een noodlottige drang naar zelf-ontleding belet wordt zich met het geliefde te vereenigen. De man, die telkens weer door zijn hartstocht gedreven wordt om te grijpen wat hem zinnelijke voldoening geeft, maar wien bij de eindelijke mislukking geen uitweg overblijft dan die naar geestelijke zaligheid. Hij zoekt ze in de wetenschap, maar ook deze, een gedeeltelijke voldoening, daar zij altijd weer een stelsel is van betrekkelijke waarheden, kan een hart niet bevredigen dat geboren is met de honger naar het Volstrekte. Hij vindt ze in

zijn godsgeloof, maar ook dàn eerst tot zijn volkomen verlossing en verzoening als hij, rondom dit centrum, de heele wereld, en zijn toekomst en zijn verleden, in dichterlijke scheppingen beleven en uiten kan.

Tegenover dit zeer werkelijke leed ontstaat dan de zeer werkelijke vreugde van een dichterschap waarin zijn eigen volstrekte Zelf zijn gevoel van eenheid met het wereld-wezen kristalliseert tot vormen waarin al het bestaande, het vergankelijke, maar nu in zijn vaste verhouding tot het Eene, eeuwigheid toonend in wetmatigheid, zich terugspiegelt. De beweging van de geest, zich nu vrij en groot voelend, en de spiegelingen van de aardsche vormen, maar gestyleerd tot gestalten die hun verwantschap met de geest en hun onderworpenheid onder hem kennen doen, deze twee trekken zijn als de adem en het lichaam van de taalsymbolen waarin, religieus-wijsgeerig, de dichterlijke kunstenaar zich bevredigt. Zijn bewustzijn verschijnt er gehuwd aan een zinnelijkheid die alleen de voortbrenging van het woord bedoelt. Zijn menschelijkheid wordt moment, en meer niet; al verbindt ze hem, hoopt hij, in al zijn uitingen met anderen. De Natuur wordt hem grootscher, weidscher, omdat haar ziel dezelfde als de zijne is en hij op iedere harteklop die zijn lippen bewegen doet de uiteinden van het heelal voelt sidderen. En zooals het grootste hem nabij en eigen is, zoo ziet hij het kleinste als groot en vol verstaanbare beteekenis, omdat het in zich de ziel heeft die ook hem bezielt.

Een elementaire inspanning; want zonder deze kan de menscheziel zich niet stellen en gelden laten als wereldziel; maar in de benaming ‘elementaire’ schuilt de erkentenis dat de inspanning zich niet enkel als menschelijk pogen, maar ook als vrijheid en vrijmachtigheid openbaart. Boven leed en vreugde dus, als de ziel in hen en eruit klapwiekend, is er, door de verzen gedragen, een in zich berustende bewegingsmacht. Tegelijkertijd evenwel haar tegendeel. Waar de verzen zich in hun gang en vaart niet richten op verheffing uit de betrekkelijkheid van hun voorstellingen en vormen, maar deze aan zich onderwerpen, omgrenzen, meesleuren, daar wordt de vrijheid van de geest die zich losmaakte naar boven, tirannie naar be-

neden. De geweldige drang opwaarts vertaalt zich, door de tegenwerking van de stof, in de dwingelandij van de persoonlijkheid.

Door deze tegenstelling van drang en dwang, de eene even noodzakelijk als de andere, toont zich de inspanning die het karakter van Dèr Mouw's verzen is, in haar verhouding tot de elementen die het zeer werkelijke bestaan ervan uitmaken: het lichamelijke leed en de geestelijke zaligheid.

* * *

Eerst op vijftigjarigen leeftijd heeft Dèr Mouw de toon gevonden waarin hij alles wat in hem omging kon uiten. Hij had er toen ook de schrijversbekwaamheid toe, zoodat zijn bundel het zeldzame verschijnsel oplevert van een eerstelings-arbeid die overal gelijke stijl-eigenaardigheden vertoont. De verzen zijn eigenlijk geschreven in een stijl die al aan hen voorafging, die alleen zich te voegen had naar de aanvaarde versvormen.

Het is de stijl van een gewelddadig zelf-besef, in vers en in zinsbouw en in woordenkeus. In vers, omdat Dèr Mouw, terwijl hij metrisch meermalen afwijkt van het jambenvers en wel zoozeer dat hij soms het fransche vers met zijn sylben-telling schijnt te hebben overgenomen, toch niets bezit van de muzikaliteit zonder welke het fransche vers ondenkbaar is. Het eigenaardige van zijn vers is dat de bezielde gedachte, onder geen andere wet dan die van rijm en regellengte, er zich nadrukkelijk in tot uiting brengt. In de zinbouw hetzelfde, die niet op het aanschouwelijk overzicht, maar op het juiste begrip is ingericht. Een veelheid van verklarende tusschenzinnen is er het kenmerk van. In de woordenkeus ten slotte gaat de vrijheid tot in het familjaar-ongegêneerde, terwijl tegelijkertijd de grilligheid van de tirannische geest zich door een ongewoon groot aantal uitheemsche woorden en zeldzame rijmen uitspreekt.

De beste gedichten schijnen mij de sonnetten: enkele en in reeksen. Het lange gedicht Thuiskomst, in een symmetrische strofen-vorm die de gedachte breekt, en onbevredigde verwachtingen van zangerigheid opwekt, behaagt mij niet. Veel beter is Jehova's Uitvaart, een gedicht in terzinen, dat inderdaad als

een van Dèr Mouws kenmerkendste uitingen verstaan kan worden, omdat het de twee met zijn eeuwigheidsdrang en zijn wetmatigheidsbehoefte onmiddelijk korrespondeerende voorstellingen, namelijk de Ruimte en de Kristalvorm (in de gedaante van tallooze edelsteenen) gelijkelijk huldigt. Het gedicht is, beschrijvende wat zijn titel zegt, eigenlijk de omfantazeering van de avondhemel boven de heide, terwijl in 't algemeen, niet alleen de namen van edelsteenen, maar de heele taalbehandeling en woordenkeus de wetopleggende vormbeheersching in haar oppervlakkigste en opzettelijkste voorkomen uitbeelden. Konkreter verschijnen die grootste trekken, de kristalliseerende in de sonnetten op zichzelf, de ruimte-zoekende in de sonnetten-reeksen. Zij zijn realistisch of fantastisch, persoonlijk of dramatisch, maar altijd bedoelen zij de verkondiging van gedachten en denkbeelden. Aan de indische theosofie is het eigen dat zij haar overtuigingen - allereerst die aangaande de eenheid van Zelf en Wereldziel - niet als een geloof maar als een Weten voorstelt. Ook voor Dèr Mouw die de wijsgeerige oplossing zocht van een martelende tweeheid, was dit de eenig mogelijke bevrediging. Zijn poëzie is daarom wezenlijk leerend, zijn verbeelding werkt verzinnebeeldend. En omdat voor hem Gods-gevoel met Zelf-gevoel samenvalt, vereenigt hij het zelfgevoel van de leeraar met de dichterlijke verheffing van zijn godsbesef.

* * *

De kernverbeelding van deze poëzie is de vergoddelijkte Leeraar. In de sonnetten-reeks In de Hoogte, zien we de dichter, moe van het wetenschappelijk werven om de gunst van de Waarheid, die - kokette die ze is - op hem niet meer schijnt te letten dan op anderen, zijn ‘aeroplaan van kunst’ te voorschijn halen, het sonnet, dat meer dan eenig middel hem aanlokt omdat het naar wiskundige wet evenwichtig is saamgesteld. Opgestegen vindt hij haar, de onderwijzende waarheid, die goedig en gemeenzaam zich verdedigt tegen de beschuldiging dat zij koket zou zijn. Zij, het middenpunt van het heelal, is Brahman, is zijn eigen Zelf. Van zijn heele leven, en van de late liefdes-idylle waarmee hij gehoopt had zich te troosten, rukt

zij hem weg naar haar Eeuwigheid. Liefde is vergankelijk, blijvend alleen Het Zijnde. In de andere sonnetten-reeks, Orpheus - met de Orfische leeringen drong de oostersche wijsheid door naar Griekenland - is het de God, die met zijn snaartuig, door de waterval heen waarmee Aïdoneus de onderwereld heeft afgesloten, het rijk van de schimmen binnentrekt. Tegelijk met de wedergeboorte verkondigt hij hun het Eéne Wezen, dat in doellooze zelf-ontvouwing ontbloeit tot daden van kunst, wijsheid en liefde, dat natuurdrang is en meegevoel, verlangen en schoonheidsmacht, dat de menschen op aarde van trap tot trap opvoert naar het inzicht van zijn eenheid met henzelf. Deze reeks bevat, van Dèr Mouw's verzen, mèt de volste en schoonste bewegingen, de boeiendste verbeeldingen. Het zou mij niet verbazen als bij de verschijning van het tweede deel van zijn arbeid blijken mocht dat deze stoutmoedige en ongewone sonnetten, zoowel op zichzelf als in hun samenhang, door geen van zijn latere overtroffen worden.

Dèr Mouw is een Faust-natuur, die alles begrijpen, alles beleven wou en geen genoegen ermee nam afhankelijk en kreatuur te zijn. Het is een opmerkelijk samentreffen dat hij in een van zijn sonnetten een paar verzen uit Lenau's Faust aanhaalt. Dit gedicht, in 1836 verschenen, was een opzettelijke afwijking van de Faust van Goethe. In een afzonderlijk datzelfde jaar verschenen brochure: ‘Ueber Lenau's Faust von Johannes M.....’ (Martensen) wordt dat nadrukkelijk aangestipt. Nicolaus Lenau kon zich niet ermee vereenigen, dat Faust, het schepsel dat, hoewel uit waarheidsdrang, zich onafhankelijk van God had willen maken, ten slotte gered zou worden. Volgens christelijke opvatting - en Faust behoort tot de christelijke sagenkring - moest Faust vallen, zoo goed als Lucifer. Geen uitspraak kon Dèr Mouw meer tegen de borst zijn dan deze. En dit ondanks dat hij zich bij Goethes opvatting stellig evenmin vermocht aan te sluiten. De weldadige arbeid op aarde, Goethes einddoel en volgens hem de verzoening voor iedere afdwaling, kon een geest niet bevredigen die het aardsche bestaan als het onwezenlijke aanzag en er zich van los wilde maken om één te zijn met de Wereldziel. Faust - zoo zal hij gedacht hebben - moest behouden worden. De christelijke opvatting van

de legende moest worden afgewezen. Maar het behoud moest gezocht worden in een voorstellingssfeer die het schepsel ontbond van de aarde en aan de Godheid gelijkstelde. Die sfeer was de indische. Brahman was Faust, tot zijn ware doel gebracht.

Ik geloof dat we hier op het punt van beschouwing gekomen zijn, vanwaar al Dèr Mouws gedichten in hun juiste beteekenis en verband kunnen worden ingezien.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Letterkundig Leesboek voor Hoogere Burgerscholen en Gymnasia, door J.H. v.d. Bosch en Dr. C.G.N. de Vooys. I Deel. J.B. Wolters. Gron. - Den Haag, 1919.

Dit Leesboek onderscheidt zich, in opvatting en uitwerking, zeer van de bestaande Historiese Letterkundige leesboeken. En in dit onderscheid toont het zijn recht van bestaan.

Wat het met andere leesboeken gemeen heeft, is dit, dat het een ‘Bloemlezing’ geeft. Het zijn uitgezochte stukken litteratuur, die dienen moeten om te illustreren hetgeen de auteurs bij het onderwijs in de litteratuur-geschiedenis tot een punt van juister bekijken en dieper overweging willen maken. En tevens volgt het boek hierin, altans in 't groot, de historiese gang.

Tot zover gaat de overeenkomst.

Maar nu het verschil.

De gebruikelike leesboeken zijn gewoon uit de Geschiedenis de meest vooraanstaande fieguren te kiezen, deze in een korte zakelike biografie, waarbij ze met jaarcijfers behoorlik in de schrijn van hun eeuw worden gekast, en met een beknopte karakteristiek van hun arbeid, voor 't voetlicht te brengen, en vervolgens door middel van zorgvuldig gekozen stukken en fragmenten de gegeven schets toe te lichten. Hun ‘bloemen’ markeren de lijnen van de getekende persoonlikheden, en de persoonlikheden vertegenwoordigen de stand van de litteratuur van hun tijd.

De auteurs van dit ‘letterkundig leesboek’ zijn anders te werk gegaan. Zij geven geen jaartallen. Zij stellen u niet, één voor één, de persoonlikheden voor. Zij delen hun historieveld af in tijdperken, en leiden u in, in zo'n Tijd, wijzen u op de

geest van zulk een onpersoonlike Tijd, op wat in die Tijd litteratuur heet, of eigenlik veel meer, en in de allereerste plaats, hoe men in zo'n Tijd litterair werkt; wat de taal is voor het gehoor, en wat die taal wordt op het papier; hoe het volksidioom, het algemeen verkeersmiddel op het wijd-lokkende veld der gemeenschap, zich verhoudt tot de taal, zoals ze levend-spelend langs de curven van bewogenheid, maar beheerst door de zelftucht van de rede, door de auteur op het schrift wordt gebracht; hoe lexicalies en ortografies, het schrijven zich richt naar het spreken. Deze oriëntering geschiedt met grote kennis van zaken, vermits steeds aangetoond wordt wat de toenadering van het schrijven tot het spreken in de hand werkt, of wat voor invloeden de schriftuurtaal van de spreektaal hebben verwijderd gehouden.

Eerst dan wordt er uit de litteratuur van zulk een tijdperk gekozen, en met de gekozen stukken, die uit de meest verscheiden terreinen zijn bijeengelezen, datgene wat in de inleidende hoofdstukken werd verduidelikt, nader toegelicht.

De Inleidingen zijn dan ook van een biezonder gewicht. Het boek is bestemd voor de hogere klassen van Gymnasia en Hogere Burgerscholen, doch de waarde ervan reikt door de inhoud en strekking der prooemia ver buiten de grenzen dezer onderwijsinrichtingen uit.

Wanneer we hier spreken van een onpersoonlike Tijd en een onpersoonlike Tijdgeest, dan denken wij in de eerste plaats aan de Middeleeuwen. Dit tijdperk leent zich uitermate geschikt tot een universele beschouwing. De individuen lossen er zich op in het karakter van de tijd. De mensheid is er één broederschap des geloofs; de elementen der bevolkingen staan, ondanks het verschil in ‘stand’ en ‘geboorte’, op één kulturele hoogte; de auteurs houden zich bij voorkeur in de gemeenschap schuil; vele hunner namen worden eerst door de stille navolgers, op bescheiden plaatsen in hun teksten aan 't licht gebracht; andere zijn eerst door letterkeer of lettertelling, of door enig ander toeval, aan de vergetelheid ontrukt.

De bewerkers van het ‘Leesboek’ hebben dan ook slechts een paar namen genoemd, zo goed als toevalliger wijze, en

bloot als aanwijzing nopens de herkomst van enkele illustrerende fragmenten.

Eenzelfde beroep op een litteratuurproces in een andere onpersoonlike tijd doen zij, wanneer zij de vroeg-Renaissance bij de lezers inleiden, en aantonen, hoe de auteurs dier dagen, oorspronkelik vertalers en navolgers, door de vormen heen allengs het wezen der oudheid leren begrijpen. Ook in deze materie kan een algemene karakteristiek volstaan. Anders wordt het, wanneer door de inwerking van het nieuwe princiep, de individualieteit van de artiest van de aanvankelike universeel-Christelijke nivellering, die de Middeleeuwen kenmerkt, ontbonden wordt, en het ingeboren talent zich bij de nieuw-geworden mensen op eigene wijze vrij ontwikkelt, zodat zich een verscheidenheid van gaven ontplooit. Wel is waar valt hier wederzijdse invloed te onderkennen, en treden de eminente geesten schoolvormend op; doch het litterair produceren vertoont niettemin een intense rijkheid en een overvloedige veelsoortigheid.

De Inleiding op deze 17^{e} eeuwse Renaissance-bloeitijd, getieteld ‘'t Nederlandsch van den Renaissance-tijd’, van de hand van de heer v.d. Bosch is wel het gedeelte van 't boek, waarin de verdienste van deze gezamenlike ernstige arbeid - de kenschetsing van wat de auteurstaal in haar fixatie werd onder de invloed van de zo vele komponerende faktoren - haar hoogtepunt heeft bereikt. In de aanvang gaf deze ook het zakelik en helder overzicht van de Middeleeuwse, de meer onmiddellik aan de spreekmanier der mensen, aansluitende schrijfwijze: een artiekel dat levendig interesseert, en ons het gemis doet betreuren van wat hij ons meer zou weten te geven. Doch het Renaissance-hoofdstuk is biezonder rijk en leerzaam. Het knoopt zich vast aan de bovengemelde schets. De lezer wordt nu namelik verder ingelicht over het verder beloop van het Middelnederlands taalgebruik; hoe de aard van de algemeen gebruikte schrijfwijze leidde tot een gebrekkige verzorging, en het al te ongeschoolde vastleggen van de taal, nog wat het lexicalies gedeelte betreft, in de hand werd gewerkt door de mechaniese compositie in ‘de gebonden vorm’, welke ‘rijmkunst’ zich zelfs uitstrekte

tot verhandelingen van wetenschappelike aard en tot allerlei herhalingen, zinsverlengingen en aanwending van insteek-termen en stoprijmen aanleiding gaf. Van de Antieken leerde men echter de soberheid betrachten. Dit gevoel voor soberheid werkte in zo verre gunstig op een gezondere taalbeschouwing, dat van nu af weer nauwkeuriger werd gelet op een spaarzamer gebruik van de letter, waarvan het juiste wezen aan de auteurs dreigde te ontgaan. Door verschillende invloeden ontstonden nu omstreeks 1600 hier in 't Noorden wat de fixatie der woorden betreft, verschillende stromingen. Het Hollandse idioom zelve, dat een deflecterend was geworden, zou, wanneer het spraakkunstig gecodificeerd zou moeten worden, in een nieuwe Nederlandse spraakkunst, b.v. in de casus-leer weinig flexie-vormen vertonen. Doch bij de mannen die omstreeks deze tijd de ‘Twe-spraack’ samenstelden, golden tevens andere overwegingen. En deze overwegingen hebben ten slotte beslist. Het Latijn, dat alleen in schrift, en als zodanig grammaties korrekt, tot hen kwam, en niet-levend gesproken, evenmin in 't spreken afwijkingen mocht toelaten, stelde aan ‘taal’ de eisen van stabiele korrektheid: vaste vormen hier, vaste vormen daar, en deze afdoende ingevolge syntaxiële wetten en onderling analoge regelen geargumenteerd. En, wat deze klassisistiese neiging te gemoet kwam, er bestond reeds een Nederlandse vormen-rijke en in litteratuur hoog-ontwikkelde taal: het Brabants, en dit Brabants hanteerden omstreeks 1600, ook in 't Noorden een goed deel uitgeweken hoogstaande intellectuëlen. Dusdoende kreeg de formalistiese tendens hier allengs de overhand en werd hier aangestuurd op een - naast de spreektaal - inflectieve kultuurtaal.

Dit, wat de woordvorm betreft. Even belangwekkend zal de lezer vinden, wat hem wordt medegedeeld over het ‘stileren’ van de litteratuur-taal; onder invloed van het vlijtig beoefende Latijn. Van onberekenbare invloed is geweest de bestudering van de Antieken. Wij vermelden uit het overzicht de invloed van Cicero en Seneca op Coornhert; van Tacitus - waarbij de Romeinse auteurs in hun eigenaardigheden worden gekarakteriseerd - op Hooft. Zo ontstond er naast een verschil in taalgebruik, mede een verschil in stijl. Onder deze inwerking van

de Antieken op de eminentste mannen, kan, in een krachtige, zelfbewuste bloeitijd, het veelvormige leven zijn bonte verscheidenheid blijven handhaven. Doch zodra de krachtigste individualieteit van het nationale leven ging verzwakken - bij de uitbloei van deze 17de eeuwse Renaissance - namen de tendensen van het Klassicisme de overhand, en bracht het ons het Grammaties wetboek, de Poëtiek en de Stijl-dogmatiek. De litteratuur verarmt onder de invloed van een Kunst-voorschrijvende School.

Dit hoofdstuk opent, zoals reeds gezegd is, de bloeitijd, en wordt door een rijke hoeveelheid fragmenten proza en poëzie van onze beste geesten nader verduidelikt. Het komt er nu maar op aan, in welke handen dit boek terecht komt. Vóór alles wordt hier een eis gesteld aan het inzicht van de docent. Voor hem zal het bij een nadere en sympatieke kennismaking een steun en een wegwijzer blijken van een degelike solidieteit en van een verreikende strekking.

Alsnog worden enige bladzijden gewijd aan de ‘vernuftsstijl’, het aanwenden van ‘geestigheid’; het spelen met het ‘woord’; het pralend modeleven met de uitdrukkingsvormen: allerlei sportatief fantasiewerk, dat op zich zelf wel niet on-aestheties aandoet, maar toch ‘schoonheidsvormen’ zijn die niet van uit het innerlik wezen naar buiten zijn uitgegroeid; en dit vernufts-spel, in casu barok-kunst, nagegaan in de poëzie van Hooft en Huyghens, en in het proza van de Batavische Arcadia. De oorsprong van deze versierkunst vinden we ten overvloede nog nagewezen in de werken der leidende geesten der na-Renaissance buiten onze grenzen, en de verwantschap van het gekunsteld bedrijf ten onzent aangetoond, deels met het Italiaanse Marinisme, deels (zoals Heemskerk's kunst) met het Euphuïsme uit de ‘Elisabethan age.’

Op welke wijze nu het Uniformisme onze 18de eeuwse litteratuur wordt binnengeleid, wijst in een overzicht ‘Nabootsing en Navolging’ ons Prof. de Vooys aan, met voorbeelden (Westerbaan geschoold door Huygens, Broekhuizen door Hooft; Antonides, Vollenhove en Moonen door Vondel), welke navolging leidde tot verstening en rhetoriek; terwijl het Franse pseudo-klassicisme, prat op ‘korrektheid’, een uiterste, door polijsting

verzorgde verstechniek tot wet stelde, en een eenvoudigheid in taal en spelling nastreefde, welke het gezonde taalinzicht verduisterde; zodat het van nu af de vormenvastheid aan een volledig stel taal en spel-regels verbond. De ‘schoolsheid’, een der tendensen, die de zucht tot navolging der Antieken met zich had meegebracht, had, toen de levensgeesten van de rijk-bloeiende nationale Renaissance waren geweken, omstreeks 1700 haar op ‘formalisme’ gebaseerde taalwetten gereglementeerd in een ‘Grammaire raisonnée.’

Van Dr. de Vooys is eveeens het overzicht van de Vroege Renaissance-poëzie.

Het ‘Leesboek’ is rijkelik van aantekeningen voorzien, niet alleen tot goed begrip van de tekst, maar ook, waar 't nodig geacht werd, tot toelichting en uitbreiding van wat in de Inleidingen over de taalfixatie in de litteratuur is gezegd.

J.K.

De hedendaagsche stroomingen in de bouwkunst
Door
Jan Wils (*Vervolg en Slot van blz. 98*).

In hoever voldoen nu de bouwwerken van de laatste jaren aan de bovengestelde bepalingen? Bij gebrek aan duidelijke reproducties op deze plaats moet onze beschouwing in hoofdzaak gebaseerd zijn op de meest bekende uitingen van die architecten, die min of meer als de verpersoonlijking van een bepaalde strooming zijn aan te zien, wat niet geheel zuiver is, maar een noodzakelijkheid om tot een beter inzicht te geraken. Ook zullen alleen de gebouwen van na 1890 voor ons van belang zijn. Niet, omdat hetgeen daarvoor werd voortgebracht, onbelangrijk zijn zou, integendeel, er gaat een voortdurende draad door de geschiedenis der menschheid, waardoor niets geheel op zich zelf staat. Maar na 1890 komt de zich meer en meer baanbrekende nieuwe gedachte voor het eerst in ons land zich in de bouwkunst vertoonen.

Het was in de allereerste plaats Berlage, die als bouwkunstenaar in woord en daad zijn tijdgenooten wees op het zich-zelf-zijn in de kunst. Hij stond daarin niet alleen, maar vond in een groep dichters, prozaschrijvers, schilders en beeldhouwers menschen, die in geest geheel met hem overeenstemden en een kunst voortbrachten, onmiddelijk in verband staande met de zich toen meer algemeen openbarende economische stroomingen.

Het zijn vooral Viollet-le-Duc en Semper, die van grooten

invloed zijn geweest op het werk van Berlage; Viollet-le-Duc toch, die in zijn ‘Entretiens’ leerde, dat iedere vormgeving die niet logisch voortvloeit uit de constructie, verworpen moet worden en Semper, die in zijn ‘Der Stil’ opkwam voor redelijkheid in constructie, gebaseerd op de structuur van het te verwerken materiaal. Bijna dogmatisch heeft hij deze beginsels in zijn eerste werk doorgevoerd[1)], zoowel in zijn meubels als in de bouwwerken. Naast het aesthetische, wat van den zelfstandigen kunstenaar is, is het eerste wat ons in het werk van Berlage opvalt, redelijkheid in constructie, begrip van het materiaal, soberheid in de uitvoering.

Maar ook in ander opzicht, en dat is nog zooveel belangrijker, tracht hij zich los te maken van de toen heerschende begrippen. Berlage kwam met een geheel nieuwen platte-grond voor zijn bouwwerken, waarmee de erkenning kwam van het geheel nieuwe huis, wat stond te geboren worden. De plannen van de huizen ‘Parkwijck’ te Amsterdam en dat aan den Scheveningschen weg in Den Haag zijn functioneel samengesteld, d.w.z. dat de verschillende samenstellende deelen èn in verhouding, èn in ligging èn in onderling verband met elkaar zijn gedacht en gegroepeerd, om, hetzij tegelijkertijd, hetzij daarna pas, ze tot een architectonisch geheel samen te vatten en naar buiten uit te spreken. De plattegrond is hier het belangrijkste. In opbouw is niet altijd die zuivere uitdrukking van de innerlijke waarde te herkennen.

Tot dat de Beurs komt. Dan komen ook de massa's los van elkaar. Ieder der samenstellende deelen van het grondplan zien we dan logisch zich naar buiten ontwikkelen. Goederenbeurs, lifttoren, vergaderzalen en verschillende andere ruimten komen hier in driedimensionale verhouding hun onderling verband en functioneele werking naar buiten vertolken. Die zuiver architectonische werking is in de kleinere bouwwerken niet bereikt en daarom maken zij vaak een toevalligen, en schilderachtigen indruk, in tegenstelling met de Beurs, waarvan een verheven, monumentale werking uitgaat. Wat in de Beurs door het middel, de ruimte zelf, tot uitdrukking komt, moet in de kleinere bouwwerken met bijkomstige middelen: raamopeningen en detailplastiek gevonden worden.

1) Hiermee is dan bedoeld de periode na 1890.

Dan is er nog iets, waarop het belangrijk is te wijzen en wel, de stof, waaruit deze bouwwerken zijn opgebouwd, en de stofbehandeling. Bijna uitsluitend zijn al die gebouwen uitgevoerd in baksteen met pannen of riet als afdekking der bekappingen. We voelen hierin iets, wat in nauw verband staat met de uitbeelding van het onderwerp, daarin aanschouwen we niet de tijdgeest, zooals hij in wezen is. Stof moge middel zijn tot uitbeelding van gedachte, maar staat evenwel in onverbreekbare samenhang met de aesthetische waarde van het kunstwerk. Niettemin is het te verklaren, dat deze materialen toepassing vonden, juist met het oog op de vormgeving der onderdeelen.

Ieder groot kunsttijdperk heeft eigen vorm en eigen middelen, waardoor de gestemdheid der massa tot een algemeen leesbare taal vertolkt wordt. In een tijd, waarin die geestelijke communistische idee ontbreekt, ontbreken ook eigen vormen en eigen middel en ziet men den kunstenaar onbewust teruggrijpen naar een vroeger tijdvak, waarin een gestemdheid heerschte, die in groote trekken met zijn levensbeschouwing overeenkomt en zoowel in de toepassing van de materialen als de vormgeving daarvan tot uitdrukking komt. Dit teruggrijpen is in geen geval te beschouwen als een copiëeren, en een levend kunstenaar zal daarom ook levende kunst voortbrengen d.i. kunst, die van den tijd is. Maar het is een kunst die nooit zal stijgen tot groote monumentaliteit.

Dat zien we in het werk van Dr. Berlage ook. Een groote geestelijke gedachte ontbreekt bij de massa. In hem zelf leeft echter die zuivere kunstenaarsziel, die zich een eenheid van denken als ondergrond van zijn kunst voorstelt. Wanneer men bovendien voor oogen houdt de op het scheppingsoogenblik voor de hand liggende materialen: baksteen, pannen, riet, hout, enz. dan waren voor hem alle voorwaarden aanwezig, om, het zij nog eens uitdrukkelijk herhaald, intuïtief terug te grijpen naar dat tijdvak in de geschiedenis, waarin diezelfde materialen middelen waren tot uitbeelding van grootsche eenheidsgedachten: de Romaansche tijd.

Dat daarom de zuiverheid van vormgeving en materiaaldoorwerking niet zoo gevoeld kunnen worden, als in de plannen der gebouwen, moet een gevolg van de veranderde levensaanschouwing zijn. De stof en de vorm treden op den voorgrond,

maar de diepte van gedachte ontbreekt, als een gevolg van het ontbreken dier gedachten bij de massa. Het stoffelijke noemt men wel eens het tragische in dit werk. Men knoopt daaraan vast, dat het niet bezield is met dat, wat in groote kunsttijdperken de kunstenaars aan hun werk wisten te geven: dat zij het ontmaterialiseerden. In hun bezonnenheid doen de werken van Dr. Berlage min of meer koel, zwaar, beredeneerd aan, missen ze schijnbaar die harmonieuze gestemdheid van de vroegere kunstwerken. Niet geheel is dat waar. Bestaat zij, dan zal de schuld wel bij beide partijen liggen; bij het werk, omdat daaraan niet iets gegeven kon worden, wat niet bestond bij de massa, omdat zij haar kracht nog niet bewust was.

En dat Dr. Berlage dit zelf ook gevoeld heeft blijkt uit zijn geschriften. Hij ziet in de economische stroomingen van het oogenblik een belangrijke stap naar de verwerkelijking van een nieuw levensbeeld. Het socialisme wordt de grondgedachte van zijn werk, de maatschappelijke verheffing en gelijkstelling ziet hij als het fundament van een nieuwe wereldorde. Alleen een nieuwe wereldorde kan een nieuwe kunst voortbrengen.

Daarom is het werk van Dr. Berlage van zoo geweldig groot belang voor de ontwikkeling van de moderne bouwkunst. Wat hij gedaan heeft is nooit hoog genoeg aan te slaan. Daar door heen gaat de draad, die door de geschiedenis der bouwkunst gespannen wordt; op zijn beginsels steunt een werkelijk gezonde architektuur.

Resumeerende komt de karakteristiek van dit werk hierop neer: het bevat de grondstellingen van de moderne bouwkunstgedachten en staat in nauw verband met de economische stroomingen van den tijd.

In de tweede plaats vraagt het werk van De Bazel de aandacht.

De Bazel is een denker. Hij woelt en wroet in zich zelf, hij schouwt diep in eigen ziel en ziet het heele wereldgebeuren hoofdzakelijk uitgedrukt in godsdienstig-geestelijke processen.

Duidelijk komt dat in zijn werk naar voren. Naast redelijkheid in constructie, logische samenstelling, liefde voor en begrijpen van het materiaal, evenals bij Berlage een gevolg van het zich zelf bewust zijn, komt in zijn werk die godsdienstig-geestelijke,

vaak filosofeerende kracht naar voren, die aan zijn werk een zeer bijzonder aanzien geeft, iets hyper-individualistisch, wat door het meerendeel der menschen wel als charme ondervonden wordt, maar in wezen nooit begrepen zal worden. Stijgt hij daarom in vormgeving aan kleine voorwerpen soms tot boven de stof, in zijn bouwkunstige werken komt hij tot een geheel ander resultaat dan Berlage. Het diep doordenken van De Bazel heeft niet als gevolg, dat hij daarbij doordringt in het *wezen* van het op te lossen vraagstuk, maar aan de uiterlijke verschijning daarvan blijft hangen. Komen zijn plattegronden dan ook op het eerste gezicht veel overeen met de plattegronden van Berlage, in wezen is er een groot onderscheid. Gaat de laatste synthetisch te werk, de eerste werkt geheel analytisch. In verdere opbouw heeft dat als gevolg, dat in zijn bouwwerken de massa's nimmer los komen, waardoor hij nooit tot die hoogte van bouwkunstige ontwikkeling komt, die Berlage bereikte. Nooit kneedt hij zijn ruimten tot zij die harmonische verhoudingen verkregen hebben, die ze èn op zich zelf èn in samenwerking met elkaar doet stijgen tot monumentaliteit. Vrijwel alleen zijn het de uiterlijkheden waarin een bijzondere gevoeligheid aan den dag wordt gelegd, maar waardoor het zuiver bouwkunstig element op den achtergrond geraakt.

In detailleering grijpt De Bazel terug naar dat tijdvak, waarin datzelfde geestelijk wroeten, diezelfde materiaalziening zich openbaarde: het laatst der achttiende eeuw, vermengd met Bhoeddistische elementen.

De hoofdtrek van De Bazels werk is alzoo, dat het gebaseerd is op de ethische stroomingen van den tijd.

En als derde op den voorgrond tredende persoon is daar Kromhout.

Kromhout is geen sociaal denkend mensch als Berlage noch een diep denker als De Bazel. Kromhout is louter gevoelsmensch. Hij redeneert niet, hij piekert niet, - in wazige trekken ziet hij het bouwwerk voor zich verschijnen, dat hij poogt te grijpen, dat hij verwerkt, dat hij ten slotte vaststelt, waarbij datgene, wat hem het sterkst in zijn visie trof, het hoofdmoment in zijn compositie wordt.

Dit is het opmerkelijke in het werk van Kromhout, dat er steeds één deel is, wat ons door zijn groote kracht van expressie aangrijpt en waarbij al het andere burgerlijk en van minder beteekenis lijkt. Er zij b.v. gewezen op het ontwerp voor het Rotterdamsche Raadhuis, waarbij niet gesproken wordt van Kromhout's raadhuis, maar van Kromhout's toren.

Kromhout is een fantast. Hij denkt onmiddelijk in vorm en kleur en doet alleen wat zijn gevoel hem ingeeft. Is het dan wonder, dat hij teruggrijpt naar die wonder-fantastische landen, waarin de 'Duizend en één nacht'-sprookjes zich afspeelden? Bij Kromhout vinden we een overvloed van Oostersche elementen, alleen in vorm en kleur gevoeld, in enkel decoratieve werking. Zijn werk is sterk romantisch. Het romantische komt in Kromhout's werken naar voren in de merkwaardige licht- en schaduwwerken, in zijn vele diffuus-lichtgrotten en nissen en de grootste nadruk is hier gelegd op het schilderkunstig element, in tegenstelling met wat het zijn moet, het bouwkunstig element. En als zoodanig is hij min of meer te beschouwen als de voorlooper van het werk der jonge Amsterdamsche architecten: de Klerk, Kramer, v.d. Mey.

Niettem is het werk van Kromhout heel belangrijk als uiting van een bepaald sentiment in dezen tijd en vinden wij er ook veel in, wat eveneens bij Berlage, De Bazel te constateeren viel: zin voor het constructieve, waarheidszin, een sterk gevoel voor rythmen.

Als werk op zich zelf is het gedragen door de romantische invloeden van dezen tijd.

Alle drie de genoemde architecten hebben hun volgers gehad, zoowel als medestanders, die nu eens meer deze, dan eens meer die karaktertrek sterker bezitten. Ze allen nog eens aan een afzonderlijke beschouwing te onderwerpen zou ons te ver voeren, temeer, waar zich juist in deze drie architecten de belangrijke levensstroomingen van het oogenblik het sterkst openbaren. Het was dan ook daarom, dat wij hen als de verpersoonlijking naar voren brachten.

In andere landen van Europa, met name in Duitschland en Oostenrijk heeft zich vrijwel hetzelfde voorgedaan, wat te onzent was waar te nemen. En de architecten hebben in hun werk,

met geringe verschillen als een gevolg van ondergeschikte plaatselijke invloeden, hetzelfde beeld gegeven van de maatschappelijke en geestelijke gesteldheid hunner tijdgenooten. Bij den een doen zich sterker de economische strijdvragen voelen, bij den ander de ethische en bij een derde weer het sentimenteele, het romantische: de stemmingskunst.

Maar in Amerika heeft zich in de laatste jaren een bouwkunst doen kennen, die wel van zoo groot belang is, dat wij daaraan nog een oogenblik onze volle aandacht willen wijden. Het zijn de architecten Sullivan, Jones, Frank Lloyd Wright, Purcell en Emsley die daar een geheel nieuwe gedaante aan de bouwkunst gegeven hebben, daarmee sterk benaderende de grondslagen, die wij voor een bouwkunst van onzen tijd aangaven en het is in het bijzonder het werk van Wright, dat zich als zoodanig het sterkst voordoet. Van Wright is bovendien als werk het meest bekend.

Wright heeft niet veel geschreven: slechts twee opstellen van zijn hand zijn gepubliceerd, n.l. de ‘Architectural Record’ van Mrt. 1908 en de inleiding bij het plaatwerk ‘Ausgeführte Bauten und Entwürfe von Frank Lloyd Wright’. Hij geeft in beide zeer klare en heldere gedachten over de bouwkunst van onzen tijd en hoe gaarne wij daaraan een meer uitvoerige bespreking zouden wijden, onze plaatsruimte laat dit niet toe.

Doch ook in zijn bouwwerken geeft Wright ons interessante dingen te zien. Het zijn in de allereerste plaats de platte gronden, die onze belangstelling trekken. Want ook hij heeft gevoeld, dat daarin het begin voor een nieuwe bouwkunst lag. Niet door in 't wilde naar vormen te grijpen, maar bij het grondplan van het huis ligt de kern van het nieuwe.

Het zwaartepunt bij de plattegronden van zijn woonhuizen is er dan ook niet, zooals bij ons zoo vaak ten onrechte het geval is, gelegd op het representatieve, ten koste van het begrip, dat het huis voor ons en niet voor de bezoekers is, maar de dienst, het overzichtelijke, het gemakkelijk bewegen door het huis is er als uitgangspunt aangenomen. Door samenwerking met de moderne techniek, door het begrijpen van haar ontzaglijke waarde voor het nieuwe huis, is het hem mogelijk geworden niet meer ieder vertrek als een afzonderlijk kastje in het huis te beschouwen,

maar slechts één belangrijke scheiding te maken, die tusschen de leefruimten en het dienstgedeelte. Beide zijn tot groepen tezamen gebracht, waarbij, voor zoover het betreft het dagelijksch verkeer, in de eerste vaak geen scheidingen meer tusschen de samenstellende deelen te vinden zijn, alles als 't ware in één groot vertrek is samengebracht. Variatie op een bepaalden, eenvoudigen vorm leidt steeds tot de karakteristieke uitbeelding van het te bouwen huis, en in elk geval wordt de fundamenteele idée door de formale elementen van het plan vastgelegd. Het sterkst komt dit tot uiting in de platte-gronden van zijn openbare- en utiliteitsgebouwen. Zonder eenige verdere overweging is hier in de eerste plaats gedacht aan datgene, wat hun bestaansreden omvat; bij een kantoorgebouw (dat der Larkin-fabrieken) b.v. aan de ordelijkheid, de grootst mogelijke overzichtelijkheid bij minimum van toeziend personeel, goede ventilatie, economische plaatsverdeeling, regelmatige verlichting, enz., dus het grootst mogelijk effect te trekken van het personeel bij de geringste uitgaven en daartegenover voor het personeel goede, hygiënische werkruimten, zeer bijzondere gemakken en uitstekende verzorging. En in uiterlijke vormgeving brengt hij iedere in het grondplan bepaalde ruimte als zelfstandige massa naar buiten, staat iedere massa los van de andere, terwijl hij ze tenslotte in één machtige groep tot elkaar brengt.

Opmerkelijk is het, dat Wright zich nimmer laat verleiden tot het aanbrengen van versieringen, welke later kunnen worden geacht te zijn toegevoegd. In simpele, groote vormen staat daar het bouwwerk, staat daar elk deel op zich zelf, het vraagt slechts de aandacht voor zich als geheel, en onze blik wordt dan ook niet van dien massa-werking afgetrokken om meesleepende details.

Het is het zelf bewuste van het bouwwerk als architectonische uiting, aan wier waarde door toevallige versiering afbreuk zou kunnen worden gedaan, het staat daar als een machine, waaraan geen schroefje te veel, maar ook geen schroefje te weinig zit, waar ieder stukje ernstig overwogen is, en duidelijk op zijn plaats. Maar buiten al datgene, wat die werken tot enkel ingenieurswerken zou stempelen, bezitten Wrights gebouwen dat, wat ze voor alles tot zuivere kunstwerken adelt: die harmonieuse ge-

stemdheid, die alleen door een hoogstaand kunstenaar aan zijn werk gegeven kan worden.

Een nauwkeurige bestudeering der onderdeelen van Wrights werk leert ons dat de bereikte resultaten voor een niet gering deel te danken zijn aan de juiste toepassing van de verwerkte materialen. Hij zoekt nooit bijzondere vormen, noch doet hij de structuur geweld aan om een bepaald, vooropgezet effect te bereiken. Hij gaat enkel uit van de innerlijke functie. Zoo past hij het gewapend beton toe als wat het werkelijk is: een samenstelling van beton en ijzer, met groote draagkracht en spanwijdte; het enkele beton daarentegen verwerkt hij als een later tot een monolith te versteenen massa.

Wright was ook een van de eerste architecten, die het groote belang van de machine voor de huidige bouwkunst heeft ingezien. Al zijn streven was er op gericht, die vormen en werkwijzen te zoeken, waarbij de machine haar diensten zou kunnen bewijzen. De aanvaarding van dit beginsel alleen, geeft aan het werk van Wright, al moge hij dan soms misgetast hebben, een onschatbare waarde voor de toekomst.

Ten slotte kan men van zijn werk niet zeggen, dat het onder bepaalde invloed staat of eenig rapport vertoont met de op zich zelf staande stroomingen van dezen tijd op economisch of geestelijk gebied. Integendeel bevatten ze de grondbeginsels van alle, zoowel maatschappelijke als ethische, in zich, zijn zoowel de strijdvragen van de moderne arbeidersbewegingen als die van de nieuwste wetenschappelijke inzichten er in terug te vinden: zij zijn het merkteeken van onzen tijd.

Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat zijn werk de aandacht trok van zoovele jonge moderne kunstenaars bij hem te lande als elders. In Purcell en Elmsley vond hij menschen, die zijn voetsporen drukten in Amerika; in menschen, als Van 't Hoff, Roosenburg, Bijvoet en Duiker bij ons. Wat Wright in alle stilte in Amerika gewrocht heeft zal niet nalaten van groot belang te blijken voor de toekomstige ontwikkeling van de bouwkunst.

Als laatste punt van behandeling staat ons nog voor het werk van de architecten de Klerk, Kramer en v.d. Mey. De sprong van het werk van Wright naar dat van deze architecten is wel heel groot, maar in dezen tijd van sterke contrasten toch niet zoo onmogelijk.

Plotseling staan wij hier voor iets geheel nieuws, iets geheel anders, iets, wat wij na de strenge, maar gezonde leer van Berlage niet zoo spoedig verwacht zouden hebben. Er komen elementen tevoorschijn, die in regelrechte tegenspraak zijn met die beginselen waarop een verder bouwen mogelijk zou zijn geweest. Er wordt daarom ook vaak gezegd, dat dit werk als een reactie op het werk van Berlage beschouwd moet worden. Al zou daar misschien, gelet op het uiterlijke, iets voor te zeggen vallen, toch meenen wij, dat er nog een diepere oorzaak voor te vinden is, vooral als men het beschouwt als kunst van dezen tijd. Want de eerste verklaring bepaalt zich uitsluitend tot den vorm, datgene, wat zonder verdere overdenkingen te aanvaarden is. Terwijl de andere verklaring zich baseert op de geestelijke inhoud, het scheppend beginsel. En welk beginsel ligt er dan aan dit werk ten grondslag?

Vooraf nog deze opmerking.

Op ieder oogenblik heeft de zich in zichzelf ontwikkelende nieuwe gedachte te kampen met een terugwerkende kracht. Het is de reactie behoorende bij elke actie, het is de wet van de traagheid, of hoe men het noemen wil. In het dagelijksch leven zijn het de elementen, overgebleven van een vorige levensaanschouwing. De kunst draagt daar steeds de sporen van. Ook bij de Egyptische en Grieksche kunst zijn een overvloed van voorbeelden te vinden om deze bewering te staven. Men zou dit verschijnsel in de kunst kunnen bevatten onder de benaming van stemmingskunst.

Een door de tijdgeest gedragen kunst komt uit de *innerlijkheid* voort; stemmingskunst daarentegen gaat uit van de uiterlijke verschijning, en kan in die hoedanigheid nog weer tot bepaalde stemmingen worden teruggebracht, tot heroïsch of sentimenteel, pathetisch of romantisch. Eerst ziet zij de te vertolken idée in vorm, dan pas in wezen.

Bij betrekking op de bouwkunst voert dit tot deze conclusie, dat bij het bouwwerk geen werking van binnen uit naar buiten plaats heeft, maar van buiten naar binnen, waardoor het decoratief element, het schilderachtige meestal sterk op den voorgrond treedt. Hangt men daarom aan den vorm, en deze kan soms wel toevallige bouwkunstige waarden in zich hebben, dan wordt men heel gemakkelijk op een dwaalspoor geleid. Want inderdaad werden geen bouwkunstige gedachten uitgedrukt, maar alleen charmeerende, schilderachtige effecten bereikt.

En dat alles meenen wij nu te moeten zien in de werken van de architecten de Klerk, Kramer en v.d. Mey. Hun uitingen betrekken zich in hoofdzaak op de effectvolle werking van elk afzonderlijk deel. Een diep doordringen in den kern van het te verbeelden onderwerp wordt gemist. Het uiterlijk geeft geen beeld van het innerlijke, staat ook niet dan in toevallig verband daarmee. In plaats van een klare overzichtelijkheid van het gansche bouwwerk wordt elk oogenblik de aandacht afgeleid door de menigvuldige zeer knappe details, die in geestigheid en vindingrijkheid om den voorrang strijden. Denkt b.v. aan het Scheepvaarthuis te Amsterdam of aan de landhuizen in het Park ‘Meerwijk’ te Bergen.

Is het ook niet merkwaardig, dat bij deze bouwwerken zoo weinig te merken is van het zoeken naar een nieuwen plattegrond, voldoende aan onze moderne levensinzichten, dat daarentegen getracht wordt zooveel mogelijk de oude elementen in het plan te sparen? De materiaalbehandeling heeft verandering ondergaan, maar of wel in alle opzichten rekening gehouden wordt met de structuur ervan en met zijn logische verwerking ter plaatse mag betwijfeld worden. Van een onbeperkte toepassing van de nieuwe materialen, werkwijze, technische hulpmiddelen en al datgene, wat het leven in een modern huis zoo kan vereenvoudigen en vergemakkelijken is weinig te bespeuren. Baksteen, meestal zelfs nog handvormsteen, riet, plavuizen, e.d. zijn de middelen, waardoor zij hun ideën verwerkelijken. En zelfs wanneer nieuwe materialen als beton en ijzer worden toegepast, geschiedt dit op een wijze, die doet denken aan de verwerking van andere, primitieve materialen.

Uit dit alles mogen we evenwel niet besluiten dat het werk

van Kramer en De Klerk geen kunst zou zijn. Het is werkelijke kunst, en van groote waarde, maar zij staat buiten de zich verwerkelijkende nieuwe gedachten. Wij meenen er dan ook niet anders in te kunnen zien dan een onbewuste kracht van het ternederdalend renaissancistisch levensbeginsel, wat hier in al zijn pracht en praal, met een exotische vormenweelde en zwoelheid voor de laatste maal tot schittering komt.

Ook deze achitecten hebben een groote schaar van navolgers, maar zij kunnen gevoegelijk buiten beschouwing gelaten worden. Want nog geen is er gestegen boven hen, geen gaf een andere, een nieuwe gedaante aan het werk zijner gedachten. Het zal ook waarschijnlijk nooit kunnen gebeuren en alles wijst er op, dat deze kunst met haar schepper zal ten grave dalen. Haar invloed moge op het oogenblik voor de bouwkunst van het grootste belang schijnen, zij zal eenmaal haar kracht noodzakelijk moeten verliezen en de oude geest, in nieuwe vormen, zal haar gelijkmatige loop voortzetten alsof er geen beroering geweest was, alsof geen krachten uit het verleden haar hadden pogen te vernietigen, haar den weg wilden opbreken. Met groote kracht zal zij voortgaan en stijgen tot de werkelijke expressie van onzen tijd.

Hiermee wenschen wij deze beschouwing te eindigen. Het heeft niet in ons voornemen gelegen onze gedachten op te dringen aan hen die de uiteengezette inzichten niet zouden zijn toegedaan. Want welk nut zou daarvan te verwachten zijn?

De evolutie gaat haar gang, ondanks al ons schrijven en praten. Een nieuwe wereldorde zal er komen, daarvan zijn wij allen overtuigd. Zij zal het resultaat zijn van ons aller denken en werken, en de kleinste gebeurtenis van het oogenblik zal haar belangrijkheid in haar zien tot uiting komen. Zij zal meebrengen de vervulling van ons aller ideaal: een nieuwe kunst voor den nieuwen mensch in de nieuwe maatschappij.

Het gewijde dwerghert
Maleise dierenfabel
Vertaald door
C.A. Mees
(*Vervolg en slot van blz. 217*).

VIII

Nu vertelt degeen die dit verhaal doet: ‘Wat betreft dat gewijde dwerghert, diens lotgevallen heb ik nog niet ten einde verteld.’

Op een goede dag zat de toewan sjeich alim di rimba te peinzen en zeide bij zichzelf: ‘Laat ik eens een list uitvoeren, waardoor alle woudbewoners van mijn wondermacht overtuigd worden. Ja, ja, ik zal alle woudbewoners uitnodigen om met mij een weddenschap aan te gaan om het water van de rivier op te drinken.’ Toen nam hij het woord en sprak tot de woudbewoners: ‘Hé alle woudbewoners, mijn broeders, morgen gaan wij ons vermeien aan de oever van de rivier Dar-al-Fasikin’[1)]. Daarop sembahden alle woudbewoners: ‘Goed heer toewan sjeich alim di rimba, wij zullen aan uw wensen gehoor geven.’

De volgende dag zeer vroeg brak de toewan sjeich alim di rimba op, gevolgd door alle woudbewoners en ze hadden niet ver gelopen, toen ze de oever van de rivier Dar-al-Fasikin bereikten. Daar hield de toewan sjeich alim di rimba stil, terwijl alle woudbewoners zich eerbiedig vóór hem schaarden. Ze hadden een vermoeden, dat de toewan sjeich iets in 't zin had en wachtten af.

1) Deze Arabiese naam betekent ‘land der bozen,’ wel een zéer zonderlinge naam voor een rivier!

Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Hé gij allen, zullen wij een weddenschap aangaan van allen tegen mij en een wedstrijd houden tussen u allen en mij alleen? Toen sembahden alle woudbewoners: ‘Heer toewan sjeich alim, wat hebt gij voor weddenschap op 't oog, dat weten wij nog niet.’ En de toewan sjeich alim di rimba zeide: ‘Komt hier, laten wij wedden, wie of het water van de rivier kan opdrinken.’ Weer sembahden alle woudbewoners: ‘Heer, wij met z'n allen zijn niet in staat dat rivierwater op te maken.’ Toen sprak de toewan sjeich: ‘Ik alleen zal die rivier doen opdrogen.’ En toen alle woudbewoners die uitspraak van de toewan sjeich alim di rimba gehoord hadden, zeiden zij onder het doen van een sembah: ‘Indien zó uw wens is, moet uwe hoogluisterrijke majesteit maar proberen dat water op te drinken; dan zullen wij allen nimmermeer uw bevelen, hetzij goede of slechte, veronachtzamen en bovendien zal openbaar worden uw wondermacht, aanschouwd door alle woudbewoners, terwijl er geen mogelikheid tot twijfel is aan de waarheid, dat gij de kracht van een onfeilbaar gebed hebt gekregen van de heilige wali van Allah.’

Toen het nu begon te ebben, wendde de toewan sjeich alim di rimba voor het water te drinken. En de rivier liep droog, naar de zee gevloeid. Toen stonden al die woudbewoners verbaasd en ieder zeide: ‘Het is stellig waar, dat zijn gebed verhoord wordt. Iedere wens wordt hem vervuld. Of is het soms begrijpelik, dat deze rivier kan leeggedronken worden, zóveel water?’

Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba tot hen allen: ‘Hebt gij mijn daad gezien, naar alle waarheid zoals ik voorspeld heb, of niet?’ En alle woudbewoners sembahden: ‘Het is werkelik waar, Heer, er mankeert niets aan, maar wij allen zullen drinken, net als gij; misschien kunnen we het niet ieder afzonderlik, maar als wij ons allen verenigen, kunnen wij wellicht, evenals gij, het water van de rivier opdrinken; zeker zal het dan droog worden.’ Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Gij allen, indien ge dat meent, goed, doet dat opdat ik de kracht van u allen te samen kan aanschouwen.’

De toewan sjeich zag nu, dat de vloed op kwam zetten;

reeds halverhoogte was het water gestegen. Daarom zeide hij: ‘Kom, al mijn broeders, woudbewoners, probeert dan dat water van de rivier te drinken, of het kan opdrogen of niet; dan zal ik de kracht van u allen aanschouwen. En alle woudbewoners sembahden: ‘Goed, heer toewan sjeich alim di rimba.’ Daarop begonnen al de woudbewoners om het hardst het water van die rivier te drinken, dat halverhoogte door de vloed gestegen was. Zij verdrongen en verdrukten elkaar en de helft van hen kon niet drinken wegens 't grote aantal van al die woudbewoners.

Op dat ogenblik was hun aantal niet te berekenen, maar toch steeg het vloedwater hoe langer hoe meer. En de ene helft der woudbewoners, die uitgeput was van het drinken, rolde over elkaar heen op de grond en zuchtte: ‘Dat vervloekte drinken, het geeft een gevoel in mijn buik, alsof hij gaat barsten’ en meer dergelijke woorden. Maar dat vloedwater steeg, steeds hoger wassende. Toen kónden al die woudbewoners niet meer. En ze kwamen hun opwachting maken bij de toewan sjeich alim di rimba en sembahden: ‘Heer toewan sjeich alim di rimba, wij met ons allen kunnen dat rivierwater niet opdrinken.’ Wat de olifantenkoning betreft, hij kon zich niet meer bewegen vanwege zijn vreselike zatheid en hij verspreidde links en rechts en overal zijn uitwerpselen.

Maar de toewan sjeich alim di rimba overwoog bij zichzelf: 't Is wel waar, dat die woudbewoners verschrikkelik onnozel en dom zijn en niet het minste verstand hebben en de mensen hebben gelijk, wanneer ze zeggen: ‘Ge zijt gezonken tot het redeloze vee.’ Toen de wedstrijd met zijn volgelingen afgelopen was, sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Gij allen, komt, laten wij naar huis terugkeren, naar de gewijde Heuvel. Toen ging hij op weg, eerbiedig gevolgd door alle woudbewoners met zijn legertros en zijn gevolg. Na enige tijd gegaan te zijn, was hij met al zijn gevolg bij de gewijde Heuvel aangekomen. Elk der woudbewoners daalde af naar zijn plaats en ging zitten voor de toewan sjeich alim di rimba. Op zekere dag echter sprak de toewan sjeich tot de woudbewoners luide aldus: ‘Hé gij allen, laten wij een plechtige overeenkomst aangaan: dat gij jegens elkander geen onrecht meer zult plegen en weest niet afgunstig en brouwt geen kuiperijen, want in mijn gelaat-

kunde staat, dat een ongeluk over diegene zal komen, die dat doet en allerlei vewarring; en indien gij enige kwesties hebt, wilt mij daar dan allen van verwittigen en wilt bovendien eens in de zeven dagen bij mij komen om mij goede vruchten en jonge loten te brengen en dan zijn wij in het teken gekomen van de vriendschap naar uiterlik en innerlik en gij moet mij niet vergeten.'

Toen sembahden al die woudbewoners: 'Goed heer, wat gij ook maar spreekt, nemen wij op ons.' Daarop bogen allen hun koppen tot op de grond en brachten hulde aan de toewan sjeich alim di rimba. Vervolgens keerde ieder terug naar zijn verblijfplaats; slechts bleven achter om de wacht te houden bij de toewan sjeich alim di rimba de kudde geiten en de tijgers en de leeuwenkoning.

Na enige tijd waren al die koningen van de wildernis naar huis teruggekeerd.

IX

Nu wordt verteld het verhaal van de neushoorn en de karbouw en het wilde rund en het hert en de reebok en de langarmige aap en de grijze aap, die wilden gaan vissen in de rivier Tinam. Die rivier had op de bodem zeer wit zand en bevatte buitengewoon veel vissen. En het water zag er heel mooi uit. En nog nooit waren er mensen, zelfs geen enkele, op de plaats van die rivier gekomen. De oever ervan werd bewaakt door een raksasa[1]. Reusachtig groot en lang was hij en vreesaanjagend voor ieder die hem zag. Op een dag was er een reebokje, dat zich ging vermeien onder het zoeken van zijn voedsel; hij kwam aan de oever van de rivier en zag, dat die zeer diep was en vol vissen. Toen overwoog hij bij zichzelf: 'Ik zal naar huis gaan om dat te melden aan mijn makkers en gezellen.' Daarop ging hij terug naar huis om het te vertellen aan zijn makkers en gezellen en vrienden allen. Hij kwam bij hen aan en zeide: 'O al mijn broeders, het zou goed zijn als wij met elkaar er op uit gingen, want buitengewoon won-

1) Raksasa van Skrt. rāksasa; dit zijn een soort van daemonen.

derbaarlik was wat ik zag: een beek, mooi en zeer visrijk. En ik dacht: ‘Er is nog nooit iemand bij die rivier geweest.’ De neushoorn en de karbouw en de andere makkers zeiden daarop: ‘Daar hebben wij nog nooit van gehoord.’ En het reebokje zeide tot al zijn makkers: ‘Wel, op een dag ging ik er op uit naar de andere kant van de berg bij zonsopgang. Toen werd een rivier voor mij zichtbaar, waarvan het zand wit was en zijn oever was mooi. En ik dacht, dat dat zou zijn, wat de mensen in vroeger tijd de Tinam-rivier noemden, de plaats, waar soeltan Soeleiman[1)] zich placht te vermaken samen met al zijn koningen, met vissen te vangen in een net.’ De neushoorn en de karbouw zeiden: ‘Kom dan, laten wij naar die rivier Tinam gaan om vissen te vangen.’ Toen ook het wilde rund en de andere woudbewoners de woorden van de reebok gehoord hadden, dat hij vis wou gaan vangen in de rivier Tinam, wilden zij niet anders dan allen naar die rivier gaan. Al die schepselen gingen dus naar de rivier Tinam. Toen ze daar gekomen waren, waren de neushoorn en de buffel en hun makkers allen zeer verrukt over de overvloed van vis in die rivier, ongelofelik veel. En de reebok zeide: ‘Kom, mijn broeders, laten wij die vis gaan vangen.’ En al zijn vrienden en die woudbewoners antwoordden: ‘Ja, dat is best. Maar laten we ons hier niet blijvend vestigen, want deze plaats hoort aan soeltan Soeleiman. Als dat zo is, laten we dan aan de oorsprong van de rivier onze standplaats nemen.’ Daarop gingen al die woudbewoners derwaarts om zich daar te vestigen. Na enige tijd was hun verblijf in orde en toen dat klaar was, beraadslaagden zij omtrent het vissen. En de neushoorn spoorde allen daartoe aan met de woorden: ‘Kom, laten wij nu die vis gaan vangen, terwijl het nog vroeg op de dag is.’ Toen de zon gerezen was tot de volle middag, hadden ze zeer vele vissen bemachtigd. Daarop zeide de neushoorn: ‘Kom, laten we eerst teruggaan om dit zoodje neer te leggen, en ook zijn onze magen allemaal al hongerig.’ En ze gingen naar huis in blijde stem-

1) Soeltan Soeleiman = koning Salomo is bij de Mohammedanen en de Maleise volken in 't biezonder, vooral vereerd om zijn magiese kracht en zijn heerschappij over de geesten en alle schepselen.

ming. Bij hun verblijfplaats aangekomen, legden zij allen hun vis op een hoop. Toen zeide de reebok: ‘Wie moet nu die vis bewaken, zodat wij weer opnieuw vis kunnen gaan halen?’ En de beer antwoordde: ‘Laat mij die vis maar bewaken.’ Maar de reebok zei: ‘Beer, ik heb vroeger als stellig gehoord, dat een raksasa, van reusachtige grootte en lengte en heel ontzagwekkend, deze rivier bewaakt. Als hij komt, kunt ge dan tegenstand bieden?’ Toen antwoordde de beer: ‘Hé, mijn broeder, dat schouwspel moet ge eens zien; ik zal hem wel weten te weerstaan en hem vermorzelen; en zijn beide ogen zal ik uitkrabben.’ Toen al de woudbewoners die moedige taal van de beer gehoord hadden, waren zij verheugd en gingen weer weg om vis te halen. De beer bleef in zijn eentje achter om de vis te bewaken.

Terwijl de woudbewoners alle weg waren om vis te vangen, zag die raksasa het vuur. Hij kwam heel zachtjes naderbij, zonder dat de beer zijn komst bemerkte. Dichtbij gekomen zag de raksasa de vissen opgehoopt. En dat er een beer was om op ze te passen. En hij zeide: ‘Beer, mag ik wat vis hebben, want ik heb honger.’ De beer ontstelde bij het geluid van die raksasastem; hij keek om en er was ook werkelijk een raksasa, reusachtig van grootte en lengte en zijn ogen waren rood en zijn haar was rossig en hij zag er vreselik uit. Toen dacht de beer: ‘Naar zijn uiterlik te oordelen, heb ik kans opgegeten te worden door die raksasa. Het lijkt mij het beste om te gaan lopen’. Daarop zette hij het op een lopen holderdebolder en zijn kop slingerde van links naar rechts en zijn oren werden uitgescheurd, zodat hij er geen gevoel meer in had, en hij verbeeldde zich zelf reeds te zijn in de klauwen van die raksasa. Eindelik keek hij achterom en zag dat de raksasa hem niet nazat. Daarop liep hij weer terug naar de plaats van zijn vissen en zag de raksasa zitten vis eten. Toen die op waren, keek deze naar links en naar rechts en zag dat de beer eerbiedig vóór hem was komen zitten. Hij zeide: ‘Wel beer, waarom zijt ge bang, ik zal u niet opeten, want ik heb al genoeg. Maar ge moet veel vissen naar de oever brengen om ze mij aan te bieden en ik zal er van eten, tot ik genoeg heb.’ Daarop antwoordde de beer: ‘Goed heer, morgen, hoop ik, zult ge ze zien.’ Toen ging de raksasa terug

naar zijn standplaats. De beer kwam nader en toen hij zag, dat de vissen alle door de raksasa waren opgegeten, zeide hij: ‘O jij vervloekte, jij galgebrok, weg zijn mijn vissen, door hem opgegeten en niet eentje heeft hij overgelaten.’ Het was nu bijna avond geworden en de neushoorn en al de woudbewoners kwamen thuis met een grote vracht vissen. Aangekomen zagen zij, dat de achtergelaten vissen op waren en zij zeiden: ‘Hé beer, waar zijn die vissen gebleven?’ Toen antwoordde de beer: ‘Gebruik maar niet veel woorden, want het scheelde niet veel, of ik was zelf ook opgegeten door die hel van een raksasa.’ Alleen de neushoorn zeide: ‘Ge zijt laf, het komt toch niet te pas, dat ge zoveel vissen laat opeten door een raksasa.’

Daarop zeide het wilde rund: ‘Wie is er meer in staat om onze vissen te bewaken dan ik? Als die raksasa komt, zal ik zijn buik kapot trappen, zodat zijn ingewanden verspreid worden.’ Daarbij maakte hij sprongen naar rechts en naar links en wierp de aarde omhoog, zeggende: ‘Zó zal ik de raksasa op mijn horens nemen.’ En alle woudbewoners riepen: ‘Goed dan, wanneer ge die raksasa aandurft.’

De volgende dag gingen al die woudbewoners weer op vis uit. Het wilde rund bleef achter om de wacht te houden en blies op zijn hurken het vuur aan om de vissen te roosteren. Na een oogenblikje kwam de raksasa stilletjes aan achter het wilde rund en zei: ‘Och wilde rund, geef me wat van die vis.’ Het wilde rund ontstelde hevig door de stem van die raksasa. Hij sprong op en liep weg, holderdebolder, her en der, zonder te weten wat hij deed. Toen sprong hij het bos in, ver, ver weg. Hij botste van de ene kant naar de andere tegen de bomen aan. Zijn kop was gezwollen en zijn oren waren uitgescheurd, zodat ze niet meer te herkennen waren en hij voelde zichzelf reeds besprongen door de raksasa. Toen hij omkeek, zag hij echter de raksasa niet meer. En hij hield stil. Na nog een ogenblikje dacht hij aan zijn vissen; daarop keerde hij terug, voetje voor voetje en kroop weg achter een boomstam, vanwaar hij zag, dat de raksasa nog midden in zijn maaltijd van vissen was. En het wilde rund bromde: ‘Dat is die vervloekte, die hel, dat galgebrok! Wat zit je die vis te eten?’ Toen de raksasa klaar was met het verorberen van de vis keek hij naar

rechts en naar links. En hij zag het wilde rund achter die boom. Het rund hoorde, hoe hij luidkeels riep: ‘Kom hier, wees niet bang voor mij, want mijn buik is vol van de vis. Maar, breng morgen weer vele, vele vissen, want dan zal ik er weer om komen vragen.’ Toen antwoordde het wilde rund, dodelik bevreesd: ‘Goed, heer,’ maar in zijn hart dacht hij: ‘De bliksem moge je treffen, vervloekeling.’

Nu werd het later op de dag, bijna avond en al die woudbewoners kwamen terug, allen met verschrikkelik veel vis, meer nog dan de vorige keer. De neushoorn sprong terstond aan wal en zag, dat de vissen er niet meer waren. Hij zeide: ‘Hé wilde rund, waar zijn al onze vissen heen?’ Toen antwoordde het wilde rund: ‘Vraag dat niet, vraag liever, waarom ik zelf niet opgegeten ben door dat monster. Ja, als ik mijn benen niet gerept had, zouden wij elkaar nu niet weer gezien hebben.’ Daarop zeide de neushoorn: ‘Bah, wat vreselik laf, dat je je niet hebt kunnen verweren tegen die raksasa. Hoe groot is zijn kracht dan wel?’ En het wilde rund antwoordde: ‘Jawel, best, laat morgen, wie kracht en macht en moed en durf heeft, het proberen; dan zal ik naar dat schouwspel kijken.’ Toen zeide de tijger: ‘*Ik* ben het, die de raksasa zal weerstaan. Ik zal mij schijndood houden, met de volkomen nabootsing daarvan[1)], en die vissen zal hij niet te eten krijgen.’ Toen al zijn makkers dat hoorden, verheugden zij zich over zijn grote durf. En de volgende dag zeide het wilde rund tot de tijger: ‘Gij zijt iemand van moed en kracht; goed, verlochen uw woorden niet.’ Daarop gingen alle woudbewoners weg om vissen te vangen. De tijger bleef achter om het vuur aan te blazen. Toen de raksasa de rook van het vuur gewaar werd, kwam hij stilletjes naderbij en zag een tijger, die de stapels vissen bewaakte. Hij zeide: ‘Hé, tijger, mag ik wat van die vis van jou?’ Toen schrok de tijger en liep weg, menende dat de raksasa hem nazat en hij zei: ‘'t Is toch waar, wat het wilde rund zei: Zijn lichaam is groot en lang en zijn ogen zijn rood als vlammend vuur; ik doe het best hard te lopen; als ik langzaam loop, zal ik

1) Deze plaats lijkt mij corrupt. De vertaling geeft geen goede zin; toch kan ik niet gissen hoe de text verbeterd zou moeten worden.

stellig mijn leven er bij inschieten, opgegeten door die vervloekeling.' Spoedig waren de vissen verdwenen, opgegeten door het monster. Toen hij er mee klaar was, ging hij weer terug naar zijn woonplaats. Daarop kwamen alle woudbewoners, die vis waren gaan vangen, thuis, ieder met zeer veel vis. Bij aankomst zagen ze, dat er zelfs geen enkele vis meer was. En de neushoorn zeide: 'Waar zijn onze vissen heen? Hé, broeder tijger, wat moet ik daarvan denken? Is het volgens uw aller oordeel gepast, dat onze vis opgegeten wordt door dat monster? Waartoe vangen we die vis, als we ze toch niet te eten krijgen? En wij kunnen ze niet meer meenemen naar onze vrouwen en kinderen.' Toen antwoordde de tijger: 'Mijn broeder, nu het zo staat, laten we ergens anders heen verhuizen en een andere afgelegen plaats opzoeken.'

Toen de neushoorn die woorden van de tijger gehoord had, bulderde hij: '*Ik* ben het, die dat monster, die dief, die bastaard van een rover zal afweren!'

Daarop antwoordden al zijn vrienden: 'Goed, als het werkelijk waar is, wat ge daar zegt; zo ge het niet kunt, als dan maar niet ónze lichamen en zielen het ontgelden moeten.' Maar de neushoorn hernam: 'Waarom spreekt gij zo? Vertrouwt gij soms niet op mij?' en daarbij hief hij een gebulder aan, sprongen makende en uitvallen doende met zwaar donderend geluid, als een inslaande bliksem; en hij boorde zijn hoorn in een boom, terwijl hij zeide: 'O gij allen, zie toch dit schouwspel, dat ik vertoon aan die diefachtige raksasa.' En al zijn vrienden zeiden: 'Goed, als het zo is; wil hem dan morgen in werkelikheid te lijf gaan.'

Toen de volgende dag was gekomen, waren al de woudbewoners uitgegaan om vis te vangen; toen was het de neushoorn, die de wacht bleef houden bij de vissen. Hij ging zitten om het vuur aan te blazen. Zodra de rook daarvan door de raksasa gezien werd, kwam hij stilletjes achter de neushoorn en riep luidkeels: 'Hé, neushoorn, geef me wat van uw vis!' Toen de neushoorn de stem van de raksasa hoorde, keek hij om en zag die reusachtig grote en lange raksasa, die hem, naar hij meende, wilde bespringen. Dadelik sprong de neushoorn op, stootte tegen de loods; die stortte in; dat verergerde zijn vrees;

hij voelde de nagels al; hij liep aldoor maar, dwars overal door heen, viel, stond op; toen liep hij weer, stootte tegen stenen, scheurde zijn lichaam, zodat zijn bloed er uit droop. Dat voelde hij niet. Hij liep door. Na een tijd lang voortgerend te zijn, hield hij op en zag om: de raksasa volgde hem niet. Toen zei hij: ‘Daar was ik er bijna geweest, opgegeten door die vervloekeling, die hel, die zo'n vreselik boosaardig voorkomen heeft. Het is geen wonder, dat al mijn makkers, die op de vissen pasten ze allen hebben overgegeven; daar ziet hij wel naar uit.’ En hij zei verder: ‘Hé raksasa, houd nu op uw beurt de sporen van mijn poten uit, gij, die u er op beroemt mij aan te durven.’ Daarop ging hij de aarde opwerpen en omwoelen en deed hem neerstorten; toen keerde hij weer terug. Hij zag de raksasa zitten vis eten en hij was verbaasd en zei van uit de verte: ‘Eet je maar morsdood aan die vissen van mij, galgebrok, want je hebt ons vreselik onrecht gedaan. En jij die zoo vermetel bent, kom hier, als je werkelik kracht en macht hebt.’ Toen kwam zijn strijdlust weer op en hij schopte de grond, dat hoge aardhopen effen werden en hij zei: ‘Kom maar op, ik zal je fijn stampen, zodat je ingewanden er uit spatten en door mij weggeslingerd worden.’

Toen keek de raksasa om. De neushoorn schrok, want hij dacht, dat de raksasa hem ging achtervolgen. Hij zette het weer op een lopen, zodat hij niet meer wist, waar hij ging en veel bomen stortten om, doordat hij er tegen aan botste. Zijn kop werd gewond en zijn oren aan flarden gescheurd door de dorens, maar hij voelde het alles niet vanwege zijn vreselike angst. Tenslotte kwam hij een aap tegen en riep hard: ‘Hé aap, kom, help me, ik word nagezet door een raksasa.’ Toen zeide de aap: ‘Ben je gek, er is niemand, dat je zo als een dolle rondloopt hierheen en daarheen.’ Toen hield de neushoorn stil op die woorden van de aap. En de aap kwam bij de neushoorn en zag, dat zijn lichaam bedekt was met wonden en besmeerd met bloed. Hij vroeg aan de neushoorn: ‘Hoe komt het, dat uw lichaam zo gewond is? en je gezicht en neus ook, en je lichaam helemaal bebloed?’ Toen antwoordde de neushoorn: ‘Ja aap, ik heb zoëven gestreden met raksasa's, reusachtig groot en lang; wegens mijn geweldige aanval stoven zij uiteen naar

rechts en links. Vervolgens kwamen er weer makkers van hen te hulp; maar omdat ik zo sterk en moedig ben, heb ik twee van hen naar rechts en naar links neergesmakt, zodat ze over de grond rolden. Naar mijn mening waren er nog veel meer in aantocht, zodat ik tot het besluit kwam, dat het het beste was er van door te gaan, om mijzelf van hen te verlossen.' Daarop zeide de aap: 'Waar zijn nu die raksasa's?' En de neushoorn antwoordde: 'Wel, toen ik ze achterliet, waren ze nog aan de Tinamrivier.' Maar de aap dacht bij zichzelf: 'Hoe heeft die neushoorn die raksasa's aangekund; die zijn heel groot en lang en bovendien veel sterker dan alle woudbewoners, maar hij zal het wel liegen, want zijn lichaam is overal gewond en zijn neus danig bebloed.'

Nu wordt weer verteld van die raksasa, die vis zat te eten. Hij keek naar links en naar rechts en zag dat de neushoorn er niet meer was; toen ging hij naar huis naar zijn woonplaats. Het was nu bijna middag; toen kwamen al de woudbewoners, het wilde rund en al zijn vrienden, makkers en gezellen terug, beladen met zeer veel vis: Aan wal gekomen, zagen zij, dat de neushoorn er niet was en dat er geen enkele vis meer was. En de tijger zeide: 'Heb ik het niet gezegd? Zo gaat het met wie niet naar goede raad wil luisteren en die toch zijn kracht en macht en moed en durf aan alle woudbewoners wil tonen. Naar mijn mening, laat staan, dat hij die raksasa zou aankunnen, is hij zelfs bij 't zien van zijn verschijning al haast weggelopen.' En al de woudbewoners antwoordden: ''t Is inderdaad waar, wat ge daar zegt.' En het wilde rund zeide: 'Al mijn kinderen en broeders, wat zullen we besluiten ten opzichte van die neushoorn, van wie we niet weten, of hij leeft of dood is?' Toen antwoordde de tijger: 'Als het zo staat, zal ik de neushoorn gaan zoeken, opdat vastgesteld kan worden, of hij levend of dood is, indien gij allen dat goed vindt.' En al zijn vrienden antwoordden: 'Goed, als gij op u wilt nemen onze makker te zoeken.' Toen zij dit allen besloten hadden, ging de tijger op weg om de neushoorn op te sporen, bos in, bos uit. Eindelik vond hij het spoor van de weg, waar de neushoorn langs gegaan was. Daarop trof hij een boom aan, die door de neushoorn onder 't lopen omver geworpen was. Toen zei de tijger:

‘Zo loopt het af met iemand, die niet naar woorden luistert. Hij heeft nu min of meer hetzelfde ondervonden als ik.’ Daarop ontmoette de tijger een vogel[1)], die snapte en praatte, gezeten boven in een boom. En de tijger zei: ‘Hebt gij, gij vele vogels, hebt gij de neushoorn hier voorbij zien gaan.’ Toen antwoordden de vogels: ‘Ik heb die neushoorn zien hollen als een gek, tegen alles aanbotsende, zonder te weten, waarheen hij liep, en zijn rug is helemaal opengereten en zijn neus besmeerd met bloed en zijn oren aan flarden, door het haken aan de dorens, maar hij liep nog een eindje door.’ Daarop liep de tijger weer voort en na een oogenblikje zag hij de neushoorn, rollende over de grond, helemaal buiten zinnen. De tijger naderde hemenzeide: ‘Hé, neushoorn, waarom ligt ge hier rond te tollen? En onze vissen, waar hebt ge die nu gelaten?’ Toen de neushoorn deze woorden van de tijger gehoord had, antwoordde hij: ‘Wel tijger, vraag je dat nog? Zie mijn lichaam, met wonden overdekt, opengekrabd door die raksasa's.’ Toen zeide de tijger: ‘Ja, dat is inderdaad waar, wat ge daar zegt. Ook ik heb al bericht gekregen van uw toestand door de prijzende woorden van die raksasa, die zei: Ik heb zo'n pijn van 't vechten met de neushoorn, die mij te lijf ging.’ Toen de neushoorn hoorde, dat de tijger hem voor de mal hield, boog hij zijn kop in diepe schaamte en gaf geen kik meer. Daarop zeide de tijger tot hem: ‘Broeder, laten wij naar huis gaan, want al onze makkers zijn zeer ongerust over u. Wat die raksasa betreft, die is al naar huis gegaan met buikpijn van het vele vis eten.’ Daarop keerden de neushoorn en de tijger met zijn beiden terug en bereikten het wilde rund en al zijn vrienden. En het wilde rund zeide: ‘Hé, mijn broeder, waarom zie ik uw lichaam zo gewond?’ De neushoorn antwoordde: ‘O broeder, dat is niets; toen die raksasa kwam en luidkeels zeide: “Hé neushoorn, geef mij wat van uw vis”, toen antwoordde ik: “Dat zijn *mijn* vissen niet dat ik ze zou geven aan u.” Daarop wilde hij mij bespringen, maar ik beantwoordde zijn aanval. Na een oogenblikje kwamen er makkers van hem hem te hulp en ik wist geen raad meer. Toen zette ik het op een lopen; als het er maar één geweest was,

1) Er staat één vogel terwijl er later van meer vogels sprake is.

zou ik geen stap geweken zijn. Dat is de reden ervan, dat ik langzaam achteruit week, terwijl veel doorns zich vasthechtten in mijn gewonde lichaam'[1)]

Toen dachten al die woudbewoners: 'Wat een leugens vertelt die neushoorn ons! Zijn lichaam, dat door stekels en doornen is opengehaakt, zegt hij gekrabd te zijn door de raksasa's. Daarop zeide het wilde rund: "O gij allen, wie neemt het op zich hier te blijven? Laat mij maar vis gaan halen," maar alle woudbewoners, zijn makkers, antwoordden: "Er zijn er geen, die het op zich nemen om te blijven." "Als het er zo mee gesteld is", zei het wilde rund, "laten wij dan weggaan." En alle woudbewoners antwoordden: "Goed" en zij gingen allen naar huis met zeer veel vis. En onder het lopen zeiden zij: "Laten wij beraadslagen over die raksasa, die zoveel verderf brengt. Wat staat ons te doen?" Toen antwoordde het wilde rund: "Ik heb gehoord van een zeker gewijd dwerghert, dat zeer heilig[2)] is en bovendien kracht heeft gekregen van vorst Ali." Daarop zeiden al zijn vrienden: "Als dat zo is laten wij dan onze opwachting gaan maken bij die vorst." En zij gingen voort, in de richting van de opkomende zon, en na enige tijd hadden zij de woonplaats van de toewan sjeich alim di rimba bereikt. Deze kreeg hen in 't oog van boven af de gewijde Heuvel. Hij keek naar de lucht, boog vervolgens zijn kop naar de grond, alles voor de leus, en zeide: "Hé gij allen, volgens mijn gelaatkunde zullen vandaag de woudbewoners komen en mij hun zaak voorleggen." Daarop sembahden alle woudbewoners: "Wanneer zullen zij dan komen, heer?" En de toewan sjeich alim di rimba sprak: "Naar mijn mening is het tijdstip van hun komst niet veraf."

Na nog een ogenblik verscheen de neushoorn met al die

1) 'Maka hamba lambat kĕmbali onak banjak lĕkat di toeboeh jang loeka,' aldus staat in een H.S. van de Leidse Bibl. en verduidelikt de blijkbare verschrijving van Klinkert die 'oleh' schreef inplaats van onak en onak er toen later boven schreef.

2) Deze plaats is een goed argument er voor, dat de vertaling van djinaka wel 'gewijd' moet zijn. Ook in B wordt de pelandoek djinaka dikwijls heilig (kĕramat) genoemd vgl. b.v. B pg. 37 regel 7 van onder en talrijke andere plaatsen in B.

woudbewoners gezamenlik voor de toewan sjeich alim di rimba. Zij werden terstond minzaam toegesproken door de vorst met de woorden: “Hé, al mijn broeders, wat is uw zaak, dat ge hier naar mij toekomt?” Toen antwoordden al die woudbewoners: “Heer toewan sjeich alim di rimba, het doel van onze komst is u te berichten, dat wij zeer hebben te lijden van de raksasa, die de Tinamrivier onveilig maakt. Wij waren op zekere dag allen uitgegaan om vis te vangen; toen is alles ons weggeroofd door die raksasa.” Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: “Wel, mijn broeders, als het er zo mee gesteld is, zal ik die raksasa te lijf gaan.” Maar terwijl de toewan sjeich alim di rimba dat zeide, waren zijn ogen niet afgewend van de neushoorn en hij voegde er aan toe: “Hé, mijn broeder, hoe komt het, dat uw lichaam met wonden overdekt is en met modder bespat?” Toen sembahde de neushoorn: “O heer toewan sjeich alim di rimba, dat is het werk van die raksasa.” Maar de toewan sjeich alim di rimba zeide: 't Is jammer, dat zo'n goed lichaam zo gehavend is door rotandorens. Vreeselik slecht is die bastaard van een raksasa; laat ik dan over 7 dagen die raksasa gaan vangen.’

Toen de neushoorn de uitspraak van de toewan sjeich alim di rimba gehoord had, zeide hij niets meer, uit grote schaamte voor alle woudbewoners. Hij wilde nu wel bekennen, dat het werkelik zo was, dat hij door dorens opgehaald was, toen hij wegliep uit angst voor die raksasa. Toen zeiden al zijn vrienden: ‘Welk een doorzicht heeft de toewan sjeich alim di rimba; het blijkt wel, dat de neushoorn ons allen heeft voorgelogen.’ Daarop boog de neushoorn zijn kop van schaamte en hij keek naar rechts en naar links en was vreselik bang.

Toen kwam de aap dicht bij de neushoorn zitten en zeide: ‘Neushoorn, wat heeft de toewan sjeich alim di rimba daar tegen u gezegd? Toen zeide de neushoorn: ‘Wat de toewan sjeich alim di rimba van mij gezegd heeft, daar kan ik niets tegen inbrengen, want onze penghoeloe[1)] is zeer bekend met

1) Op Java de benaming voor de hoofden van het moskeepersoneel, geen ‘priesters’ (die de Islam niet kent) maar toch wel door hun functie de geestelike voorgangers en autoriteiten op het gebied der godsdienstige wet. Wijst dit ook niet op de geestelike suprematie, op het ‘gewijd’ zijn van het dwerghert?

de geheime wetenschappen.' Nu glimlachten allen, die het gehoord hadden, zeggende: 'Nu is de leugen van de neushoorn aan het licht gekomen.' Toen de neushoorn die woorden van zijn vrienden gehoord had, zeide hij: 'Als gij durf hadt, waarom zijt gij dan ook hals over kop weggelopen? Waarom zijt gij dan niet uw vijand te lijf gegaan? Ik ben het niet alleen, die nu te schande gemaakt word, ieder van u kan het zich aantrekken.' Daarop antwoordde het wilde rund: 'Ja neushoorn, ik was niet zo vermetel als gij en daarom is mijn rug vol wonden en mijn neus stuk van het stoten hier en daar tegenaan en vastgehaakt door de dorens.' Toen de toewan sjeich alim di rimba de woorden van het wilde rund gehoord had, glimlachte de vorst, terwijl hij zeide: 'O gij allen, gaat nu niet kibbelen met elkaar over die raksasa; op mij rust de plicht hem te vangen.'

Daarop maakten al die woudbewoners een sembah en zeiden: 'Goed heer, over hoeveel dagen zult gij dan vertrekken?' En de toewan sjeich alim di rimba antwoordde: 'Over 7 dagen zal ik op weg gaan.' Daarop sembahden alle woudbewoners: 'Goed heer, wij allen wachten hier op uw bevelen.'

De 7 dagen waren nu verlopen en op een gunstig tijdstip sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Hé, mijn broeders, heden zullen wij ons op weg begeven om die raksasa op te sporen.' Toen sembahden de leeuwenkoning en alle woudbewoners: 'Wij allen zijn al aanwezig en wachten slechts op uw bevel om te vertrekken.' Daarop steeg de toewan sjeich alim di rimba boven op zijn verheven zitplaats, op de rug van het zwarte wilde rund[1]. Daarna stelden zij zich in beweging, in de richting van de Tinamrivier, de verblijfplaats van de raksasa. En nadat zij enige tijd gelopen hadden, kwamen zij aan het water. Daar sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Hé, gij allen, haal mij rotan, ik ga hoepels maken.' Nu gingen al die woudbewoners rotan zoeken en toen zij die hadden gevonden,

1) Zwarte rund. In de text staat hier 'witte', waarschijnlik door verwarring met het latere rijdier van de sjeich: de witte neushoorn.

maakten zij hoepels en brachten die voor de toewan sjeich alim di rimba. Toen sprak de vorst: ‘Al mijn broeders, komt, laten wij vis gaan vangen in de Tinamrivier.’ En daarop gingen al die woudbewoners uit vissen en veel vis maakten ze buit. Toen keerden zij terug naar de loods, die in was gestort, omvergelopen door de neushoorn. De volgende dag zeide de toewan sjeich alim die rimba: ‘Gij allen, gaat nu weg en verbergt u heel ver hier vandaan, totdat gij mij een krijgskreet hoort aanheffen. Dan moet ge terstond komen.’ Daarop gingen al de woudbewoners weg en de toewan sjeich alim di rimba ging zitten vuur aanmaken om vis te bakken. Na nog een ogenblik kreeg de raksasa de rook van het vuur in het oog. Hij kwam dadelik stilletjes aan. Toen zag hij dat dwerghert daar bezig en zeide: ‘O, dwerghert, wat doet gij daar?’ Het dwerghert antwoordde: ‘Ik wil mijn zieke lijf in hoepels slaan; dat is een goed middel tegen de moeheid ten gevolge van het vissen.’ En verder zeide hij nog tegen de raksasa: ‘Waar wilt gij heen, heer?’ De raksasa antwoordde: ‘Ik ben hierheen gekomen om vis van u te vragen.’ Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Goed, wat zou daar tegen zijn; maar waarom loopt ge zo langzaam?’ Daarop antwoordde de raksasa: ‘Mijn lichaam doet ook overal pijn, mag ik u soms om een geneesmiddel vragen?’ Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Dat geneesmiddel bestaat slechts in deze hoepels, een middel overgeërfd van mijn bet-overgrootouders en nu ten slotte in mijn bezit.’ Maar de raksasa zeide: ‘Ik wou graag die vissen hebben, want ik heb vreselike honger.’ Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Het is niet goed voor u die vissen te eten, vóór ik u behandeld heb.’ De raksasa vond dat best. Daarop zeide de toewan sjeich: ‘Kom hier, probeer het eerst, maar trek het niet stuk, anders zou mijn geneesmiddel waardeloos zijn.’ En de raksasa zeide: ‘Ik zal mij houden aan alles wat gij zegt. Maar 't is beter, dat gij zelf ze mij aanlegt.’ Vervolgens deed de toewan sjeich alim di rimba de hoepels sluiten om de ellebogen en knieën van de raksasa. Toen dan al die hoepels stevig om hem heen waren, zodat de raksasa zich niet meer kon verroeren van de grote beklemdheid, sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Zie zo, raksasa, probeer nu

eens deze hoepels te verbreken, dan zal uw lichaam geheel genezen zijn, teruggekeerd in de staat, waarin het vroeger was, ten gevolge van de zegenrijke invloed van de heilige wali van Allah en van vorst Ali; dan zult gij kracht en moed verwerven, evenals in uw jeugd.'

De raksasa trachtte nu zich te bevrijden, maar hij kon het niet meer en toen hij met alle kracht de hoepels wilde verbreken, gingen zij toch niet stuk. Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: 'O raksasa, uw lichaam is genezen, door de inwerking van mijn geneesmiddel.' Maar de raksasa rolde over de grond en kon zich niet meer verroeren. En de toewan sjeich zeide: 'Wees nu stil, opdat ik ook uw hoofd met die medicijn kan behandelen.' Daarop hield de raksasa zich stil. De toewan sjeich alim di rimba zag hem nu strak in het gezicht, toen stak hij hem met zijn oogtand en hief een kreet aan. En beide ogen van de raksasa stak hij uit met zijn oogtand. Alle de woudbewoners hoorden het en zij kwamen om 't hardst aanlopen en zagen de raksasa op de rug liggen met uitgeboorde ogen, starend, terwijl hij luid gilde, met een geluid als van een bliksemstraal, die de hemel splijt. Toen zetten al die woudbewoners het op een lopen, in wilde vlucht door elkaar, zonder te weten waarheen. En ze schreeuwden tegen elkaar: Wat is dat voor een hels spook, is dit soms een *koekang*[1] en verder nog: 'O mijn kop doet me pijn en ik heb mijn poten gebroken.' De raksasa brulde maar altijd door en het waren alleen de leeuwenkoning en de tijgerkoning en de [beren]koning, die bleven. Daarop zeide de toewan sjeich: 'Mijn broeders, dood allen deze raksasa.' De raksasa schreeuwde nog eens uit alle macht, terwijl hij uitriep: 'Och dwerghert, wat heb ik u misdaan, dat ge mij zo misleid hebt?' Bij het horen van de stem van de raksasa, wisten de woudbewoners weer niet waarheen te vluchten, maar daarna kwamen ze met luid gekrijs terug en het was vooral de neushoorn, die vreselik boos was en hem

1) Koekang = de luiaard; in ieder geval is een dier bedoeld dat zeer hard kan brullen. Wij zouden liever de naam van een of ander 'hels spook' verwachten en zeer mogelik is er ook een van de talloze soorten, door de Maleiers gevreesde, uit de animistiese tijd overgehouden, spoken mee bedoeld; reden waarom ik meende 't woord onvertaald te moeten laten.

met zijn hoorn stootte en zeide: ‘Dit keer eindelik zal ik het je betaald zetten, houd het nu uit, jij bastaard van een raksasa.’ Sommigen trapten hem, anderen reten hem open, ieder op zijn eigen manier. Daarop stierf de raksasa, gedood door alle woudbewoners. Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba: ‘Mijn broeders, zijn er nog gezellen van deze raksasa of niet?’ En het wilde rund antwoordde: ‘Heer, er zijn er geen meer.’ Maar de toewan sjeich alim di rimba hernam: ‘Waar zijn dan zijn andere gezellen, neushoorn?’ Toen gaf de neushoorn geen geluid. De toewan sjeich alim di rimba sprak wederom: ‘Laten wij hier ongeveer 7 dagen vertoeven en vis vangen in de Tinamrivier.’ Spoedig waren die 7 dagen verlopen, terwijl de toewan sjeich alim di rimba zich bezig hield met vis vangen en het eten van allerlei vruchten en jonge boomloten; en allen waren levendig en opgewekt, zich vermeiende aan de Tinamrivier, etende en drinkende, ieder vol lof over de toewan sjeich alim di rimba, hoe groot zijn dapperheid was en zijn macht, dat hij die grote reusachtige raksasa had aangekund en hem gevangen had. Het was toch werkelik waar, dat geen van die woudbewoners opgewassen was tegen de toewan sjeich alim di rimba en dat zij hem allen prezen.

Daarop beval de toewan sjeich alim di rimba aan alle woudbewoners: ‘Morgen zullen wij naar huis terugkeren.’ En alle woudbewoners sembahden: ‘Goed heer, en wat gij ook moogt wensen of bevelen, nemen wij op ons.’ Toen dat beslecht was, namen zij allen afscheid om terug te gaan ieder naar zijn woonplaats. Zo was het.

X

Nu wordt verteld van de mierenkoning, die al zijn onderdanen ter beraadslaging bijeen verzamelde, daar hij wilde trouwen. Toen was er veel opgewekte drukte tengevolge van al de muziekinstrumenten, terwijl al de mierenonderdanen gezamenlik hun koning begeleidden; en vele tientallen muziekinstrumenten werden in de optocht meegevoerd, in onberekenbaar aantal.

Op dat ogenblik ging de olifantenkoning wandelen op de vlakte. En hij zag daar zeer vele mieren optrekken die het land be-

dekten. En hij werd boos, toen hij het grote aantal onderdanen van de mierenkoning daar zag gaan. Toen sprak de olifantenkoning: ‘Hé mieren, hoe komt het dat ik u allen hier in zo grote menigte zie lopen?’ De mieren zeiden: ‘Wij volgen onze koning op zijn plechtige bruidsgang.’ En de olifantenkoning zeide: ‘Hé mier, wie is uw koning?’ Toen antwoordden de mieren: ‘Dat is hem, daar middenin, die omgeven wordt door al die andere vorsten.’ Maar de olifantenkoning zag niets dan mieren, even hoog als de grond en hij zeide: ‘O mier, hoe ziet uw koning er uit, ik kan hem helemaal niet onderscheiden; wat is dat voor een koning? Gij zijt allen mieren. Als ik wist, waar die koning van u zich bevond, zou ik hem geheel vertrappen.’

Toen zeiden de mierenonderdanen: ‘Olifant, die zo groot zijt, waarom minacht gij onze Koning? Gij zijt evengoed geschapen door Allah (lof zij hem de Allerhoogste). Gij schijnt mij toe slecht op de hoogte te zijn van de wellevendheid. Hoe zoudt ge anders zo spreken; en al zijt ge nog zo groot, wij mieren zijn toch niet bang voor u. Een gepast optreden wekt ontzag; maar voor hoofdeloos gepraat is niemand bang. En niemand is ook bang voor grootte en overmoed, maar men stoort zich aan de manieren. Goede manieren, goede taal en goed gedrag, dat is het, wat de mensen ontzag en eerbied inboezemt.’

Toen werd de olifantenkoning kwaad en zeide: O jullie nietige mieren, wat wilt ge eigenlik. Wanneer ge werkelik helden zijt, houdt het dan uit, dat ik jullie koppen fijnstamp.’

En hij hief een donderende krijgskreet aan. Daarop stormde hij los op de troep mieren en al wat onder zijn voeten kwam, stierf; die snel konden vluchten, ontkwamen de dood. De mieren wisten niet, waarheen ze moesten vluchten, sommigen braken hun poten en konden niet meer wegkomen.

Toen de mierenkoning gezien had, hoe de olifantenkoning zijn onderdanen vermoordde zonder enige schuld hunnerzijds, was hij hevig ontsteld en zeide: ‘Olifantenkoning, waarom doodt ge al mijn onschuldige onderdanen.’ En de olifantenkoning antwoordde: ‘Nietige mier, wat wilt ge tegen mij? Maak verder maar geen praatjes.’

Toen antwoordde de mierenkoning: ‘Alleen door middel van uw grootte hebt ge zo'n slachting aangericht onder mijn onschuldige onderdanen.’ Maar de olifantenkoning zeide geërgerd: ‘O nietige mieren, die niets kunt dan over de grond kruipen; houd je nu stil, anders zal ik jullie vermorzelen en je koppen verbrijzelen.’

Toen antwoordde de mierenkoning: ‘Olifantenkoning, die zo groot en moedig zijt; als gij met mij wilt strijden, goed, maar ik verzoek om een uitstel van 7 dagen.’

De olifantenkoning zeide: ‘Mier, zelfs drie maanden zou ik je toestaan, laat staan dan zeven dagen.’ Toen deze afspraak omtrent de strijd, tussen de olifant en de mier gemaakt was, ging de mierenkoning terug om al zijn gevluchte onderdanen bijeen te verzamelen. En alle, groot en klein, jong en oud kwamen te samen.

Daarop beval de mierenkoning midden op de vlakte een gat te graven; dag en nacht waren zij daarmee bezig; toen zij met die kuil in de grond midden op het slagveld klaar waren, gingen zij naar huis, terwijl zij afgevaardigden naar de koning zonden om hem daarvan te verwittigen met de woorden: ‘Heer, dat gat is klaar.’ De mierenkoning vroeg daarop: ‘Mijn krijgsoversten, hoe diep en hoe breed en hoe lang is dat gat?’ En de krijgsoversten sembahden: ‘Heer, het heeft zijn vereiste wijdte in de drie afmetingen’[1)].

Daarna vertrok de mierenkoning naar het midden van het slagveld met al zijn onderdanen; en hun aantal was zo ontelbaar, dat de vlakte zwart zag van al de mieren met hun gevolg.

Ook de olifantenkoning riep nu zijn onderdanen op om zich te verzamelen midden op het slagveld en toen hij daar met al zijn gevolg bijeen was, was de bodem onzichtbaar door het grote aantal olifanten. De olifantenkoning echter vermoedde niet, dat hem een hinderlaag bereid was door de mierenkoning. En hij dacht: ‘Hoe willen die mieren zich met ons meten; ze kunnen blijkbaar niets dan over de grond kruipen.’ En hij zeide: ‘Hé nietige, ellendige mierenkoning, nu is onze termijn van 7 dagen verstreken.’

1) Aranja *lees arahnja*, naar een gissing van Prof. Dr. v. Ronkel.

Toen antwoordde de mierenkoning: ‘Ik wachtte slechts op uw uitdaging en wanneer ge mij wilt aanvallen, ben ik bereid u af te wachten.’

Intussen had een aap waargenomen, dat die olifantenkoning en die mierenkoning samen wilden oorlogen. Hij ging terstond naar de mierenkoning toe en zeide: ‘Mierenkoning, wat is de aanleiding geweest van uw geschil met de olifantenkoning?’ De mierenkoning antwoordde: ‘Mijn broeder, op zekere dag, toen ik in optocht over de vlakte ging, kwam plotseling deze olifantenkoning en zeide: ‘O mieren, waarom vertoont ge u hier in zo groten getale?’ Mijn onderdanen antwoordden: ‘Wij allen volgen de optocht van onze koning.’ Toen zeide de olifantenkoning: ‘Is dat jullie koning, die nietige ellendeling, die volkomen nietswaardige? Vol gebreken heeft Allah, de allerhoogste, hem geschapen. Als ik hem zag, zou ik hem stellig zijn kop verbrijzelen, tot hij stierf.’ Zo liet de olifantenkoning zich over mij uit. Toen antwoordden mijn onderdanen: ‘Waarom spreekt gij zo? Want wij hier zijn net zo goed schepselen van Allah (lof zij hem de Allerhoogste) in deze wereld; maar gij minacht onze koning. Daarop zeide de olifantenkoning: “Gij, nietige, ellendige en allerverachtelikste mieren, ik geef niets om jullie koning” en daarbij werd hij boos. En hij vertrapte mijn gevolg en vele stierven en anderen braken hun poten en nog anderen vluchtten zonder te weten waarheen. En die in staat waren om weg te lopen, die ontkwamen, maar die geen gelegenheid daartoe hadden, die stierven. Dit was de aanleiding.’

De aap ging nu naar de olifantenkoning en zeide: ‘Waarom wilt gij oorlogvoeren met de mierenkoning? Zijt gij niet een koning, die een titel heeft gekregen, en heeft de toewan sjeich alim di rimba ons niet op het hart gedrukt, hem, als er iets voorviel, hetzij goed of kwaad, dadelik daarvan in kennis te stellen! Wat hebt ge dan nu een strijd begonnen zonder hem daarvan bericht te hebben gegeven, om die zaak aan zijn oordeel te onderwerpen. Als gij dat niet doet, zijt ge opstandig tegen de sjeich.’

De olifantenkoning zeide: ‘Ge hebt gelijk mijn broeder, uw raad is goed.’ Daarop dacht hij even na en zeide tot de mierenkoning: ‘O nietige en ellendige mier, wacht nog even, wij

willen eerst getuigen zoeken, opdat de woudbewoners niet van mij zullen zeggen, dat ik u onrecht doe en opdat uw en mijn heldenmoed openbaar mogen worden.'

Toen zeide de mier: 'Olifantenkoning, die zo groot en sterk, zo moedig en machtig zijt, toch zoudt ge ten einde raad zijn, als gij u aan de afspraak hieldt.'

De olifantenkoning sprak tot zijn onderdanen: 'Broeders, wilt u morgen allen verzamelen, want ik ga mijn opwachting maken bij de toewan sjeich alim di rimba, om hem deze zaak eerbiedig voor te leggen.' Toen sembahden zijn ministers: 'Heer, wij zijn allen hier aanwezig; waarom wilt gij dan pas morgen opbreken? wij zijn gereed om u te volgen.'

Dus ging de olifantenkoning op weg om zijn opwachting te maken bij de toewan sjeich alim di rimba met al zijn gevolg, de richting nemende van de gewijde Heuvel. Na korte tijd onderweg geweest te zijn, kwamen zij aan bij de gewijde Heuvel en maakten hun opwachting bij de toewan sjeich alim di rimba. De olifantenkoning maakte zijn sembah, terwijl hij boog tot op de grond. Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba hem terstond vriendelik toe met de woorden: 'O mijn broeder, om welke reden verschijnt gij hier voor mijne majesteit?' De olifantenkoning sembahde: 'Heer, de reden van mijn komst hier voor de toewan sjeich alim di rimba, is, dat mij door de mieren een belediging is aangedaan; vele smalende woorden hebben zij, die met mij willen oorlog voeren, gebruikt.'

Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Die mier is wel zeer overmoedig, dat hij met u wil strijden. Maar, als het zo gesteld is, laat mij dan al mijn gevolg en legermacht verzamelen om u te zien strijden met die mieren. Morgen zullen wij vertrekken.

De volgende dag ging de toewan sjeich alim di rimba op weg, gezeten boven op zijn rijdier, de witte neushoorn en gevolgd door zijn onderdanen, al de woudbewoners. Na enige tijd op weg geweest te zijn, kwamen zij aan de zoom van de vlakte. Toen hield de toewan sjeich alim stil met al zijn onderdanen, waarvan het aantal niet te berekenen was. En de toewan sjeich sprak: 'Broeder olifant, laten wij een bode afvaar-

digen naar de mierenkoning: laten wij de geit afvaardigen. De olifantenkoning sembahde: ‘Heer, dat is goed, al wat uwe majesteit beveelt.’

Daarop sprak de toewan sjeich alim tot de geit: ‘Hé mijn broeder, ga gij naar de mierenkoning en spreek aldus tot hem: ‘Weet, o onnozele mierenkoning, dat ik afgezonden ben door de toewan sjeich alim di rimba, die de koning is van alle woudbewoners.’

De geit maakte zijn sembah ten afscheid, om de mierenkoning op te zoeken. Toen hij daar aangekomen was, sprak de mierenkoning hem vriendelik toe: ‘Vanwaar komt gij en met welke bedoelingen?’

Toen antwoordde de geit: ‘Ik kom hier als afgevaardigde van de toewan sjeich alim di rimba, om u op te zoeken.’ En hij bracht de opdracht van zijn heer aan hem over.

Toen de mierenkoning de woorden van de geit had gehoord, kwam hij naar buiten met al zijn raadslieden en zag, dat alle woudbewoners, in ontelbare menigte, daar bijeen waren. De mieren waren zeer verbaasd en sembahden: ‘Heer, vorst der wereld, waarom zijn die woudbewoners in zo groten getale verzameld midden op de vlakte, tezamen met de olifantenkoning? Zouden zij ons onrecht willen doen?’ De mierenkoning antwoordde: ‘Mijn krijgsoversten, gaat dat vragen aan die woudbewoners, waarom zij met hun allen verzameld zijn midden op de vlakte.’ Deze maakten een sembah en gingen heen, juist op de leeuwenkoning af. Bij hem aangekomen, zeiden zij: ‘Heer koning, die zeer rechtvaardig zijt! Wij zijn afgezonden door onze koning om u te vragen, met welke voornemens gij hier gekomen zijt?’

De leeuwenkoning antwoordde: ‘Ik weet het niet, gij zoudt beter doen u tot de toewan sjeich alim di rimba te wenden.’

Toen zeiden de mierenministers: ‘Welke is dat, heer, die gij noemt sjeich alim di rimba.’ En de leeuwenkoning zeide: ‘Weet gij dat niet? Die daar is de vorst, die gezeten is boven op de rug van de witte neushoorn. Hij is ons aller Heer.’

Daarop keken de mierenministers en zagen een wit dwerghert gezeten boven op de rug van de witte neushoorn. Zijn baard en snor waren wit.

En de mieren dachten bij zich zelf: ‘Hoe zot is de neushoorn, dat hij dat oude dwerghert wil dragen!’ Toen gingen zij op weg om zich bij het dwerghert te vervoegen en spraken tot hem: ‘Heer, wij verzoeken uwe majesteit een onderzoek te mogen instellen naar de reden van uwe komst hier op dit slagveld; dat is ons opgedragen door onze koning, om te onderzoeken, met welke bedoeling uwe majesteit hier een bijeenkomst houdt met alle woudbewoners.’

Toen antwoordde de toewan sjeich alim di rimba: ‘O mierenministers, meldt uw koning, dat ik hierheen ben gekomen om de strijd bij te wonen van uw koning met de olifantenkoning, opdat ik getuige kan zijn van de uitslag.’

Toen de mierenministers de woorden van de toewan sjeich alim di rimba gehoord hadden, namen zij afscheid, maakten een sembah en keerden naar hun koning terug.

Voor hem gekomen, sembahden zij: ‘Heer, de sjeich alim di rimba heeft gezegd: ‘Dat ik hier gekomen ben, is om de strijd bij te wonen tussen uw koning en de olifantenkoning, en getuige te zijn, wie wint en wie verliest. Dat waren de woorden van de toewan sjeich alim di rimba tot ons.’

Toen de mierenkoning die woorden van zijn ministers gehoord had, wat zij besproken hadden met de toewan sjeich alim di rimba, verbaasde hij zich en zeide: ‘Ministers, is er dan een mens meegekomen met die olifantenkoning?’ En de ministers sembahden: ‘Er is geen mens, heer, alleen een wit dwerghert hebben wij gezien, boven op de rug van een witte neushoorn. En wit was zijn baard en wit was zijn snor: zó zag dat dwerghert er uit.’

De mierenkoning dacht nog even na en zeide: ‘O mijn ministers, gaat nogmaals heen om de olifantenkoning te verwittigen, dat ik een uitstel vraag van nog twee dagen; dan zal ik uitkomen ten strijde.’

Daarop sembahden de ministers en begaven zich naar de olifantenkoning, tot wie zij zeiden: ‘Olifantenkoning, die machtig zijt; onze koning vraagt een uitstel van twee dagen; dan zal hij uitkomen ten strijde.’ Toen antwoordde de olifantenkoning: ‘Goed, maar zeg uw koning, dat hij zich moet haasten, want de toewan sjeich alim di rimba wil getuige zijn van mijn strijd

met uw koning.' Daarop namen de ministers afscheid om terug te gaan naar hun koning. Daar aangekomen, maakten zij terstond hun opwachting bij hem en brachten eerbiedig al de woorden van de olifantenkoning over.

Toen beval de mierenkoning zijn ministers zich te verzamelen in de door hen gegraven kuil. En al zijn onderdanen gingen in dat gat, in onberekenbaar aantal, gewone mieren en grote rode mieren en alle vergiftige mieren en niet te schatten was het aantal van de mierenonderdanen, die de val van de olifantenkoning in de kuil afwachtten.

De volgende dag, toen de termijn verstreken was, en de zon juist opgekomen was, beraadslaagde de toewan sjeich alim di rimba met alle woudbewoners en sprak: 'Waar zijn nu de mieren? Zij komen niet.'

En de olifantenkoning zeide: 'Als zij niet komen, zal ik hun stad verwoesten en hun koning doden met vrouw en kinderen, allen.'

Juist op dat ogenblik kwam de mierenkoning met al zijn gevolg uit. En hij vaardigde zijn ministers af naar de olifantenkoning met de boodschap: 'Olifantenkoning, trek op, want onze koning wacht reeds midden op de vlakte.'

Toen de olifantenkoning de woorden van die mierenministers gehoord had, keerden deze terug naar hun koning en verzamelden zich aan de overzijde van die kuil en wachtten de aanval van de olifantenkoning af. Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Broeder olifantenkoning, bied nu de mierenkoning uit alle macht tegenstand, opdat ge niet door hem verslagen wordt.'

Na nog een ogenblik hadden de mieren zich opgesteld aan de overkant van het graf en riepen luid: 'Hé olifantenkoning, die groot zijt en sterk en moedig, heldhaftig en onstuimig, komt hier, dan zal ik uw hersens uitzuigen.'

Toen de olifantenkoning de woorden van die mieren jegens hem gehoord had, werd hij woedend; hij trompetterde en stormde op de mierenkoning los, die hem te midden van zijn talrijk gevolg afwachtte. De olifantenkoning, die niet van de kuil afwist, viel er in. En dadelik kropen vele mieren in zijn neusgaten, anderen in zijn oren en in zijn achterste en beten

hem; en alle porieën van zijn huid krioelden van de mieren, gewone, rode en vergiftige mieren.

De twee olifanten[1)] rolden kermend over elkaar heen en wisten geen raad. Het mierenvolk hief toen een zegekreet aan en al de woudbewoners juichten ook met donderend en daverend geluid, omdat ze zagen, dat de mierenkoning de olifantenkoning door slimheid overwonnen had.

En de olifantenkoning en zijn broeder stierven onder de beten van dat overweldigend aantal mieren, die in alle openingen van hun lichaam binnengedrongen waren. Zo liep het af met de olifantenkoning, die in de kuil werd gedood door de mierenkoning.

Toen sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'Zo gaat het, wanneer wij bedrog en onrecht plegen jegens enig schepsel van Allah (lof zij Hem de Allerhoogste!). Zo maar, omdat die mieren kleiner zijn dan wij, tellen wij ze gering; nochtans is hun moed en hun overleg niet zo gemakkelik te vergelden. Gaat nu echter allen heen om rietgras te halen, waarvan de bladeren droog zijn en werpt dat in de kuil; stellig zal het vlam vatten en zo zal mijn broeder de olifantenkoning gewroken worden.'

Toen de woudbewoners de woorden van de toewan sjeich alim di rimba gehoord hadden, gingen zij er op uit om rietgrasbladeren te zoeken; daarop wierpen zij die in de kuil en staken ze in brand. De mieren, die er in waren, gingen deels dood, deels op de vlucht. Toen zij zagen, dat alle woudbewoners hun vijanden waren geworden, en hoe zij tegenover hen optraden, vluchtten zij allen en zochten zich in veiligheid te stellen, binnendringende in steenspleten, in holle bomen, ieder een toevlucht zoekende her en der, zonder te weten waarheen. Zo liep het af met de mieren.

Daarop sprak de toewan sjeich alim di rimba: 'O gij allen, dit heb ik gedaan jegens die mieren, maar zij hebben dan ook onrecht gepleegd tegenover de olifantenkoning, door hem die kuil te graven. Zijn nu alle mieren, die in dat graf zijn, dood of niet?'

1) Slordigheid in de text, die te voren niets van die 2e olifant meldde.

De leeuwenkoning sembahde: ‘Wat betreft, heer, de toestand van die mieren, de helft is levend, de andere helft is dood of gevlucht in alle richtingen, de hemel weet waarheen.’

Toen zeide de toewan sjeich alim di rimba: ‘Als het er zo mee staat, laten we dan terugkeren.’ Toen hij zo had gesproken, keerden zij allen terug met hun onderdanen, al die woudbewoners. En aangekomen bij de gewijde Heuvel, namen alle koningen hun plaatsen in.

Daarop begon de toewan sjeich alim di rimba te spreken: ‘Broeders, het zou goed zijn, wanneer gij allen terugkeerdet naar uw woonplaatsen; maar denkt goed na bij alles, wat ge onderneemt en brouwt nooit meer onrecht en kuiperijen en bedrog onder elkander. Bovenal noodzakelik is het, dat al mijn onderdanen, o mijn broeders, zich daarvan onthouden, want de daden van onrechtvaardigheid en laster zullen niet ontkomen aan de vergelding van Allah (lof zij Hem de Allerhoogste) tegenover al zijn dienaren, die verdorven zijn.’

Er wordt verteld door degeen, die dit verhaal doet, hoe het gewijde dwerghert koning werd van de wildernis op de onafzienbare vlakte, dat hij deed naar zijn welbehagen te dien tijde, zonder dat iemand van de woudbewoners enig bevel van hem kon veronachtzamen. Aldus werd beroemd de kracht en de schranderheid van de toewan sjeich alim di rimba. Zo was het.

Beëindigd is dit verhaal van het gewijde dwerghert op de twaalfde dag van de maand Sja'ban, Maandags om 5 uur 's middags in de kampong Galang[1)].

1) Deze kennisgeving is afkomstig van de afschrijver, niet van de schrijver; jaartal ontbreekt, vgl. voor tijdsbepaling van deze text; Brandes, Dwerghertverhalen in de Ind. Archipel.

Twee gedichten
Door
Nine van der Schaaf

Ziel die verweven ligt
In alle leven,
Rijst als een lijflijk gebaar,
Als in de avond de zon
Valt van zijn kim en een vogel
Scheert langs verlaten hemel.

Na de geweldige klank
Van de lichtstroomende zon,
Na de uitbundige aardsche koren
De een-stemmige liederen stijgen,
't Woord van de ziel in de stilte.

Die fluistert zijn avondgebed,
Heft zich op witte vleugels
Boven de breede dampen
Die nog de gloed bewaren.

‘Als deze aarde verbloedt
Geef mij een witte aarde
Die te bestijgen.

In en uitgaande
Van dood naar leven,
Leven naar dood,

Zie ik een volk dat dichter bij sterren-geheimnis,
In fierst geluk vredige en vruchtbare planeet bewoont,
Door alle stormen heen laat mij die kust bereiken.

Een voor een rijzen daar bloemen uit witte liefde
Die ik bemin en dieren die elkander niet verdelgen.'

Sage
(Schilderij van Gust. v.d. Wall Perné)

Uw sage is in mijn hart, ik zag diezelfde boomen,
Die verre kust, want met uw scheepjes ben ik meegevaren,
Wij vreemde scheepslui kwamen met verborgen vracht.

De groote zee kon 't met zijn lied niet duiden,
Zoo groot verwachting in het hart der vaarders,
Terwijl de machtige wind de zeilelapjes bolde.

De stuurlui droomden en zij stuurden recht
Door storm door stilte naar dat onbekende,
En eenmaal lag het land, het droomland daar:
Een schrale kust, wondere boomenverhalen, 't schorre
Zand, in golf verstild, lag voor 't betreden reê,
En 't lied der zee brak en de wolken stegen stom,
Breed-machtig, hulploos in hun woest gebaren,
Zonnevlam sloeg spleet van geel in 't golvend grauw.

Nog voeren scheepjes, drie, heel fier en klein,
De stuurlui hielden 't roer, de vreemde kust kwam bij,
De ziel der vaarders trok de wondere boomen over.

Kwatrijnen
Door
Jacob Israël de Haan

De schalken.

Laat mij de schalken schooiers. Houdt uw rijken,
Die dom en doelloos door de straten gaan.
Wanneer hun Dagen voor de Dood bezwijken,
Wie ziet hun dan nog al hun schatten aan?

Gaarkeukenstraatje.

O, dit is zeker één der beste straatjes,
Waarin de genieter zijn dag verslijt.
De kok slooft. En zijn lieve, luie, maatjes
Bedienen u van alle heerlijkheid.

Een Joodsche Ruiter.

Een ruiter: trotsch in het zonnige landschap,
Hij houdt zijn paard, dat kopstapt stout en fel.
Hij spreekt mijn taal. Hij is van mijn verwantschap,
Een Wachter van 't herboren Israël.

De Bazar.

Hier is koop en verkoop gewijde kunst.
De verkoopers zitten stil, of zij droomen.
Zij vragen niet luide uwe en mijne gunst,
Zij wachten rustig, dat we eerbiedig komen.

Maanlicht.

Mijn ziel bloeit in het wonder-zonnig maanlicht.
Mijn zang beschrijft het niet.
Is dit het licht van Gods gezegend aanzicht,
Dat de Ziel zalig ziet?

Bezorgd genieten.

Bezorgd genieten is 't lot ons beschoren,
Die zonen zijn van dezen zwaren Tijd.
Maar toch: wat is gewonnen en verloren,
Het Lied blijft ons in al zijn heerlijkheid.

De zieke.

Terwijl ik u schrijf in mijn zoeten zomer,
Is uw lot in uw winter reeds beslist.
Leven of Dood: vrees niet, gij waart de Droomer,
Die God altijd in uw nabijheid wist.

Sterrenmaan.

De Maan strooit de stralende sterren
Langs den eeuwigen hemel heen.
Wie waken er nog heinde en verre?
Mijn hart en mijn lied alleen.

Bergen van Moab.

De bergen zijn zilver en ver als zeeën.
De heuvels staan als Hollands duinen daar.
Meet land en water niet tusschen ons tweeën
Maar weet mijn ziel hier buiten zinnelijk gevaar.

Een wijnglas.

Ik drink den Wijn, wanneer zult gij weer wezen,
Een glas met wijn, o, Glas vol Wijn?
Wie zal, wie weet hoe lang na dezen,
Weer uw genieter zijn?

Aan God.

Ik vind U overal, ik vind U nergens.
Ik wil U beelden met mijn woord.
Maar machteloos. Waar sterf ik ergens
Als allen sterven, onverhoord.

God.

Gij roept. Ik sidder. En ik kom,
Nu zal de wreede Eeuwigheid breken.
Maar altijd niets. Uw Eeuwigheid blijft stom
En gesloten voor al mijn smeeken.

Machtloos lied.

O, kon mijn machteloos lied zwijgen,
Kon ik stom zijn als de Eeuwigheid.
Maar neen: zoolang de harten haten en de harten hijgen
Kwelt het schreiend lied met machtlooze zaligheid.

Dankgebed.

Wij genoten 't goede naar onze lust,
Wij vragen God zegen in dankgebeden.
Moeder, voor u niet meer. Is waar gij rust
Voor eeuwig rust, dan een rusten in vrede?

Aan jeugdigen lezer.

Knaap, die mijn liedren leest, ook uwe jeugd
Zal als mijn jeugd vergaan.
Geene smeekbeden en geen vreugd,
Niets kan Hem weerstaan.

De Klaagmuur.

Mijn lippen kussen en mijn handen streelen
De steenen eeuwen van de Tempelmuur.
Verheug u weer, eerste Zoon van de velen
Keer ik tot u in dit gezegend uur.

Moede herfst.

Ik ben zoo moede: ik denk aan hen, die waren
Met mij knapen in ééne blijde klas.
Weer daalt een jaar, de bruine en gele blaren
Dwarrelen in het gras.

Droom.

Een blijde Knaap: na vijf en twintig jaren
Heb ik vannacht van hem gedroomd.
Door welke diepten, sinds wij kindren waren,
Is mijn heugen van hem gestroomd?

Droefheid.

Ik ween. Maar niet om mijn verloren jeugd,
Maar omdat zij, die met mij knapen waren,
Als ik verloren hun onschuld en vreugd.
En als ik zwerven door de leege jaren.

De Poort.

Mijn zingend hart, wat is er mooier
Dan de Poort van Jeruzalem
Waar in de zon een schalken schooier
Een liedje zingt met vage stem.

Ezeltje.

Ezeltje, op uwe sterke hertepootjes
Wat gaat gij statig door de smalle straat.
Gij struikelt niet over steenen en gootjes,
Een trouw en sober kameraad.

De Maan.

De Maan in gloed, vanwaar vangt hij zijn licht?
Van de zon. Vanwaar vangt de zon het zijne?
't Is alles schijn, waarmee zij allen schijnen,
Hun wezen is de glans van Gods gezicht.

Klacht.

Neen: niet omdat ik ouder ben geworden,
Is het, dat mijn bedroefde hartzang klaagt,
Maar dat uw oogen en uw lippen dorden,
En dat uw hart niets meer van mijn hart vraagt.

Gelaten.

Wat zal ik ziel en zinnen moede maken
In dezen zomer, die zoo snel vergaat?
De zon verdort. De donkre dagen naken,
Dat regen en wind langs de ruiten slaat.

Twijfel.

Het Heilig Land: daar branden zijne wegen,
Waar ik vergeefs één schaamle schaduw zoek.
Roept het Land ons op tot een nieuwe zegen?
Of weert het ons af met een wreede vloek?

Wassende Maan.

O, rhythme van de donkre en lichte nachten.
Maatslag der Maan, die door de Eeuwigheid gaat.
Weer bloeit hij vol. Weer meerderen zijn prachten.
Tot hij stralend tusschen de sterren staat.

Nacht.

Als de lage lampjes in het dal dooven,
Blijven de sterren stralen in de lucht.
Zij branden in Gods geheiligde hoven
Tot de Nacht voor den jongen morgen vlucht.

J e r u s a l e m , Juni 1919.

De zusters hereenigd
Door
W.L. Penning Jr.

I

Gij onze gulle, stralende Sophie!
Gij donk're schoonheid met die zonnige oogen,
Wier blik ik nooit voor mijn verbeelding zie
Dan blijde, of met het floers van 't meêlij overtogen;

Wel zwaar op 't lieve hart woog u de zusterrouw;
Maar dankb're moeder, teedre gade,
Kloekmoedige door Liéfde ook sterke vrouw,
Weêr rustig traadt gij voort op 's levens zomerpaden.

En plotsling tusschen u en al wie ge eigen waart -
En eigen blijft, waar ge immer kwaamt verschenen -
Staat die onzichtb're macht die waar zij komt doet weenen,
En elk wiens hand zij vat - vervreemden doet van de aard:

En rouwkrans wordt de tuil wiens pluk zich pas liet roemen -
Nog door uw levenshof klinkt de echo van uw lach,
Als zich verschrikt uw naam, v e r g e e f s uw naam laat noemen....
En smart bukt om u heen -
In mist hangt blad en bloeme,
En duisternis valt midden op uw dag.

*

Als weggeroofd, maar scheidingswee ontgaan,
U is de rust. Waar - omziend' naar uw sponde,
Straks naar uw graf - de diepst gewonde,
De zwaarst geslagene geen rustweg in mag slaan,
U is de rust, voor goed; de rust, te vroeg gevonden.

Die u de liefste was, hereen' zijn liefste thans
Met naaste uw bloedverwant, uit lusthof voorgegane;
Door 't lot uiteengeweest, saam loopen weêr uw banen?....
God leî de vraag in 't hart, en 't hart vlecht dúbb'len krans.

*

Die in haar voorjaarsbloei schier hupplend mét mij gingen,
Geleiderwijs me aan de armen hingen,
Mijn herfst beklagend om zoo wank'len staat,
- Die twee mij vóór!....o droeve loop der dingen -
Dat over 't zusterpaar zich m i j n beklag laat zingen,
Nu winterkruin weêr buigt naar stil gelaat,
Waar zomerzweem op keert, eer 't stil omsluierd - gaat.

*

Aan 't licht wil beeld na beeld uit vreugdevolle dagen,
Uit schoone' ál schooner tijd: Erin'ring blijft;
Maar onder wolkenlast, die 't lichtbegrip verdrijft,
Aanschouw 'k gebuktheid, opstaande om te d r a g e n ;
En 'k hoor de kinders klagen
Waar 't oor den voetstap mist -
Die stil in 't huis beklijft.
13 Juni 1919.

II

En rouwherhaling rilt door die bevriende woning,
Waar verre van geboortegrond
Der zust'ren jeugd haar tweede kweeking vond,
En onbezorgde bloei als liefste zorgbelooning
Frisch om den pleegstam heen de dubb'le ranken wond;

Waar beider schoonheidszin de studiekeus bepaalde, -
Bij reinsten gloed in 't oog en op de malsche wang
Het spel van stem en toets op Tweelingkunst onthaalde,
Zoet klinkende elk voor zich, en zoetst in samengang.

Des huizes lust, des huizes zegen,
En in haar eenvoud overal geliefd,
Wat lieten beide een leegte, en Bruidstraan allerwegen,
Toen - naar twee zijden heen - de schat was weggediefd.

Maar wat al troost nog: wat al weerziensvreugde!
Van verre - wat al omgang als met eigen bloed,
Deelname in alles wat er haperde of verheugde!....
- Naar waarde is 't heil geschat, en heilloos is 't geboet.

Was 't niet genoeg dat één werd weggenomen?
O looden hand, op de and're ook neêrgekomen,
Waarom die slag op slag? Gesprongen nu de Snaar -
Na 't zwijgen van den Zang....wreed-heen het zusterpáár.

Nagalm van lieflijk spel en van gelukkig leven,
Ruw wordt uw weemoedsklank, uw kozing uitgedreven
Door noodstorm die in 't hart het feestlicht heeft gebluscht;
En komt als naar een schim de hand zich uit te strekken
Naar u, gelijkenis van lieve wezens-trekken!
Zwakke afschijn van nooit meer te aanschouwen oogenlust!
Hoe telkens moet die hand de scheemrende oogen dekken,
Wier traan den lach van 't beeld zou hebben weggekust.

Als nooit om eigen bloed gaat door de ziel een schreien
Zoo jammerlijk als ginds bij de uitgedragen baar;
In 't oor is klokgelui; o gij meêdoogloos blije,
Gij zomerzon! omwolk u bij dit schei'en!
Waar zóó zich 't zwarte kleed komt sprei'en,
Daar valt uw stralendans te zwaar.

Liev'ling, wier trouw aan 't Pleeghuis onbezweken
Uit elken brief, elk handwerk, voort blijft spreken -
Niets, arme! hoeft ge meer,
En niets bedroeft u meer,
En arm ook laat ge 't hart dat zich niet weg kan schenken:
Zielsdank blijft onverstaan, en onverstaan - 't Gedenken.

17 Juni 1919.

Politieke aanteekeningen

Schaarschte zooals wij tijdens den oorlog hebben gekend behoeft er thans voor de meeste artikelen niet meer te bestaan. Wanneer dat toch het geval is, zooals voor rijst en suiker dan is de oorzaak- te zoeken in de al te groote - of een te klein opgevatte - zorg der regeeringsbemoeiing om de duurte te beperken.

Voor goed geld - en onze Nederlandsche gulden is in de wereld tot het bijzonder goede geld te rekenen - kan een kooper nog terecht. En sedert de scheepvaart vrij is kan de vrij groote Nederlandsche vloot zorgen dat allerlei gekochte waren ook werkelijk hier te lande aangevoerd worden.

Maar duur is alles. Bijna onmiddellijk na het beeindigen der krijgsverrichtingen zijn de prijzen gaan stijgen. In ons land werd dat niet gauw bemerkt, omdat in November 1918 de blokkade pas werd opgeheven, en dit een verademing bracht die de illusie wekte eener blijvende prijsdaling. Het was echter een illusie want de duurte-golf, die over Engeland, Frankrijk en Amerika streek om van Rusland en midden-Europa niet te spreken, kon ons niet ongedeerd laten.

Ook de politiek moest erdoor beroerd worden. Een zoo algemeene ontevredenheid als de hooge prijzen verwekten, uitte zich niet alleen in loonbewegingen en stakingen der arbeiders en in hevige salarisactie's van alle ambtenaren, maar eischte tevens een openbare bespreking.

Het is danook niet te verwonderen dat de Tweede Kamer geen geduld had tot de algemeene begrootingsdiscussie's en reeds te voren aan de duurte een breed debat ging wijden, waarvan de sociaal-demokraten de leiding namen.

Ingezet werd dit debat met een vinnige aanval op minister

van IJsselsteijn, en een poging hem door een motie van wantrouwen te doen vallen.

Het is te betreuren dat de duurtebeprekingen weer evenals de vroegere aanvallen op het beleid van minister Posthuma een degelijke ondergrond missen, waarop door zakelijke verstandhouding een algemeen aanvaarde duurte-bestrijding kan worden opgebouwd.

Want hoe men ook over het verschijnsel der hooge en stijgende prijzen moge denken, de duurte-bestrijding is een politieke noodzakelijkheid. Afgezien van de vraag wat ermee bereikt kan worden, en wat inderdaad verkregen wordt, de strijd dient aanvaard. Het geheele Nederlandsche volk wil het en eischt het zoodat geen regeering en geen partij eraan kan ontkomen.

Het nationale belang eischt echter ook dat er niet gekwakzalverd wordt. Zakelijk en kritisch moet te werk gegaan worden opdat niet de middelen nog erger worden dan de kwaal. De minister die de leiding op zich neemt moet niet alleen de bekwaamheid doch ook het vertrouwen bezitten, zoodat hij bij de velerlei aanvallen van gedeerde belangen het groote publiek met zich heeft en niet ook nog tegen zich. Dagelijks ziet men bij gebrek aan vertrouwen het tegendeel. Allerlei personen, die nog steeds van de prijsonzekerheden willen profiteeren om plotselinge groote winsten te behalen staan als klasse bij het groote publiek heel slecht aangeschreven. Geen straffen acht men voor zulke lieden te zwaar. Doch als zij het met de regeering of met regeeringsorganen aan de stok krijgen, en in de pers de groote trom gaan roeren over de onbekwaamheid en de slechtheid der bureaukratie, worden ze maar al te gauw geloofd, onder de leuze: Er zal toch wel iets van aan zijn. En een minister die het vertrouwen mist is altijd goed genoeg om zelfs over kleinigheden scherp aangevallen te worden.

De taak van een duurte-minister is met beulswerk te vergelijken, en hij die alleen tegen een heel land van winstbegeerigen staat om hen in 't algemeen belang te beletten zich zelf buitensporig te bevoordeelen, moet ook in die positie erkenning en steun vinden. Wordt hij in den rug aangevallen dan is hij al vooruit verloren en machteloos.

Het vertrouwen kan echter niet van één zijde geeischt worden, maar moet door daden zijn gewonnen. In geen geval mag de minister den indruk wekken dat hij zich dingen laat afdwingen, nòch door belanghebbenden nòch ook door de politiek. Zijn beleid behoort sterk en krachtig te zijn, doch ook open en overtuigend, liefst zóo dat het met zijn geheele persoonlijkheid samen valt.

Minister van IJsselsteijn heeft bij de tegenwoordig oprijzende moeilijkheden een zeer lastige houding intenemen. Het beleid dat hij bij zijn optreden kon volgen moest noodzakelijk de richting hebben eener liquidatie van de vele scherp gekritiseerde crisismaatregelen en crisisorganisatie's, die door minister Posthuma in 't leven waren geroepen. Met kracht en voortvarendheid heeft hij de afbraak ondernomen. Het was echter duidelijk dat hij de liquidatie bij uitstek als eene opheffing beschouwde om terug te keeren tot de vroegere toestanden zooals die vóor den oorlog bestonden. Een beleid dat wij op deze plaats hebben verdedigd waarbij de liquidatie zou zijn een overgang naar nieuwe verhoudingen was niet het zijne. Zoo'n beleid had noodig gemaakt de hoofdlijnen eener nieuwe ekonomische politiek voor ons bedrijfsleven te ontwerpen, om dan onmiddellijk daarheen te sturen. En dit kon weer niet geschieden zonder openlijk de te volgen richting te discussieëren, en eene organisatie voor samenwerking bij den opbouw te ontwerpen en in gang te brengen. Het succes dat minister van IJsselsteijn aanvankelijk bereikte was uitteraard geschikt om zijn inzichten te versterken zoodat hij geen aanleiding had ervan aftewijken.

Bovendien is dat door geen enkele politieke partij van hem gevraagd. Integendeel liet men hem rustig zijn gang gaan. Nu echter de duurte eene bestrijding van hooge prijzen noodig maakt, ziet het groote publiek nog volstrekt niet de noodzakelijkheid van een nieuwe koers van ekonomisch staatsbeleid. Integendeel meent de groote meerderheid in de duurte een voorbijgaand crisisverschijnsel waartenemen. Zelfs de sociaaldemokraten die voor socialisatie op komen weten veel te goed dat daarmee niet opeens de duurte is weggenomen, zoodat socialisatie en duurtebestrijding twee aparte dingen zijn. Toch durf ik beweren dat de maatregelen die nu genomen zullen worden, niet

alleen evengoed, maar meer dan de crisismaatregelen die tijdens den oorlog werden toegepast, van blijvenden invloed zullen zijn en de terugkeer tot de verhoudingen van vóor den oorlog onmogelijk maken. En daaruit leid ik af dat de duurte-bestrijding de inzet en het begin is van een nieuwe ekonomische politiek, zoodat geen goed en practisch oordeel over de duurte-bestrijding mogelijk is, zonder zich rekenschap te geven van het toekomstig staatsbeleid tegenover ons bedrijfsleven.

Zoolang eene regeering niet daarvan uitgaat zal al haar werk probeeren blijven, een proef op goed geluk, een strijd met onzeker resultaat. Minister van IJsselsteijn's houding is begrijpelijkerwijze die van een man, wiens afbraak van een noodbouw onderbroken wordt, en die bovendien tegenstribbelend door de omstandigheden gedwongen wordt weer nieuwe noodbouw erbij te gaan zetten. Hij moet daarvoor vertrouwen vragen zonder dat hij in staat is geweest dat vertrouwen te vestigen. Immers zijn afbraak-overtuiging kan en kon hij niet volhouden.

* * *

Voor de meeste verbruiksartikelen behoeft er thans geen schaarschte te bestaan. Zoo begon ik deze aanteekening. Er is echter iets dat een directe behoefte is en waarvoor de regel niet geldt.

Dat is de woongelegenheid. Daarvoor bestaat een groote schaarschte bijna een nood, waarin door aankoop en invoer niet is te voorzien.

De volkshuisvesting is door den oorlog verschrikkelijk in het gedrang gekomen. Duurte gaat hiervoor samen met een schrikbarend tekort, dat eene remmende invloed uitoefent op onze volksontwikkeling en onze volkswelvaart. De beteekenis van woninggebrek op den gemoedstoestand der bevolking, op haar aanpassingsvermogen aan nieuwe verhoudingen en op haar productiecapaciteit kan niet gauw te hoog aangeslagen worden.

Daarom is het van groote waarde dat dit onderwerp aan een diepgaande bespreking worde onderworpen. Niet in ons parlement, maar in de vergadering der Vereeniging voor staathuishoudkunde en statistiek is dit geschied, doch te verwachten is dat dit debat een naklank zal vinden in onze Tweede Kamer.

Radikale maatregelen zijn niet langer te ontgaan, en toch is er zelfs bij de meest vooruitstrevende deskundigen een sterke aarzeling om aftewijken van de lijnen die voor normale toestanden reeds vóór den oorlog zijn aangegeven.

Ook hiervoor geldt evenals voor de duurtebestrijding dat meer nog dan de huidige nood, de toekomst maatgevend moet zijn voor het thans te volgen beleid.

In deze aanteekeningen is geen plaats om het onderwerp zelf uitvoerig te behandelen. De politieke beteekenis van het probleem, die hier wel ter sprake komt, eischt echter een zóo snelle en vèrgaande oplossing, dat niet de politiek door de deskundigen moet worden aangezet, doch juist omgekeerd de politiek aan de deskundigen een grootscher taak moet stellen als waaraan zij tot nu toe gedacht hebben.

Doch om dit te kunnen moeten de politieke gedachten zelve stoutmoedig ontwikkeld en tot klaarheid gebracht worden.

18 Oct. 1919.

IS. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

J. Saks, *Socialistische Opstallen.* Rotterdam, W.L. & J. Brusse's Uitgeversmpij.

Het breede midden van dit boek wordt ingenomen door een opstel dat van Saks' geest, van zijn stijl en van zijn komponeervermogen een veelzijdig denkbeeld geeft. Schrijvende over Quack's Herinneringen kon de beoordeelaar, geschoold in die schriftuur van de epigrammatisch toegespitste volzin waarvan Huet met zwaarder ronding, Van der Goes met slanker voornaamheid het voorbeeld gaf, maar die hij met onvermoeide evenwichtigheid voortzette en uitwerkte, meer doen dan enkel het boek, kon hij als jongere tijdgenoot van Quack en als niet meer jong Amsterdammer de mensch en zijn tijd en zijn omgeving bespreken en weergeven, en dus zelf een bijdrage leveren die naast de 'Herinneringen' waarde houdt. De bedoelde schrijfwijs is er een van schakeeringen, werkt van onderdeel tot onderdeel, is er op uit niet het onderwerp opeens in het hart te grijpen, doch het door naast- en tegenoverstelling van facetten te doen spiegelen in het licht van geest en geestigheid; maar de schade van deze manier wordt overwonnen, waar de schrijver het stramien waarop zijn merksteek gelegd wordt vooraf met breede lijnen van gedachte- en verbeeldings-kompositie beteekend heeft en ons boeit door die samenhang. Een goed, een verrassend voorbeeld van die kunst is het gebruik dat Saks van zijn eigen herinnering aan wijlen de botanie-professor Oudemans gemaakt heeft. Wij verwonderen ons eerst eenigszins, wij zijn gereed het, voorbarig, een hoewel bekoorlijke toch minder ter zake doende uitweiding te vinden, als hij van die geleerde en zijn 'floristische' hebbelijkheid een door anekdoten omlijst beeld ontwerpt. Alle bloemen kende Oudemans afzonderlijk, alle planten met hun verwantschappen, eigenaardigheden, vindplaatsen. De Hortus was zijn terrein dat

hij veroverd had op de bemoeizucht van het regenten-college ‘dat de bloemen als bouquetten voor zijn diners gebruikte’. Nog op zijn tachtigste jaar ontdekte hij een onbekende paddestoel. Maar dat langzamerhand een diepere en algemeene opvatting betreffende de plantenwereld ingang gevonden had, tegelijk met een meer onmiddelijke aanpassing van de kruidkunde aan de eischen van het dagelijksch leven, merkte hij niet. Het beeld is bekoorlijk, maar wij zouden verkeerd doen, nu de schrijver zijn paragraaf gesloten heeft, het boek uit de hand te leggen. ‘Het zal den lezer niet ontgaan zijn’ - zoo begint hij de volgende - ‘of tenminste het zal hem niet verwonderen te vernemen, dat wij den altijd, ook als schrijver van “De Socialisten” eenigszins bloemrijken Quack, in de voorgaande regelen met algemeene trekken onder het vriendelijke mom van onzen ouden professor in de botanie geteekend hebben. Inderdaad is de wetenschappelijke aard en beteekenis van beiden dezelfde en is het noodlot eener snelle veroudering van den eenen voorlooper in dat van den anderen geschetst; de opvatting zijner stof door den historicus van het Socialisme, die in '59 het Atheneum verliet, is geen andere dan de methode der behandeling van den professor, die er hetzelfde jaar zijn intrede deed. Op dit kleurigste terrein van het sociale leven is de auteur der “Personen en Stelsels” de “florist”, evenzeer als Oudemans het was op het fleurigste der natuur; met onuitputtelijke toewijding, met een opgewektheid, die van veranderen noch verflauwen wist, hebben beiden gebotaniseerd op hei en veld, gesnuffeld in alle hoeken en gaten naar onontdekte exemplaren van hun gading, onbekende groeisels aan 't licht gebracht en beschreven; hebben zij gedetermineerd en gesystematiseerd honderd-uit. De een zoowel als de ander heeft het moeten beleven dat zijn arbeid als verouderd werd beschouwd, voor hij er de laatste hand aan had gelegd; en dat hij, boven zijn collega's uitstekend voorganger in den aanvang, aan het eind van zijn werkzaam en wakker schrijversleven terecht is gekomen tusschen één spreekgestoelte van waaruit de practici en een anderen katheder van waaruit de theoretici op hem neerzagen.’ Deze aanhaling rechtvaardigt niet alleen Saks' uitweiding, maar ook mijn lof van zijn opstel en geeft tevens aan hen die deze schrijver niet kenden een goed begrip van de

geest waarin zijn studie geschreven is. Een bespreking van zijn bespreking wensch ik niet te geven; wel optewekken tot lezing. In overeenstemming met die geest - de gedachte-gang van de historisch-materialistische geschiedschrijver - schijnt het feit dat Quack de zoon uit een verarmd geslacht was, mij altezeer uitgebuit; daarentegen te weinig nadruk gelegd op het vaag-religieuse van zijn aanleg, dat hem de weelde van de zelf-bespiegeling zoeken deed in de vorm van liefde voor de gemeenschap.

***Willem Sluyter van Eibergen*, door H.W. Heuvel. Eibergsche Electro-Drukkerij, H. Heinen.**

'Ofschoon een geleerd en geletterd man' - zegt Huet van Potgieter - 'en, in zijn eenzaam huis- en winterleven, iemand die beurtelings aan Willem Sluyter en Spinoza deed denken, vatte hij het menschelijk bestaan tegelijk ook van zijn artistieke zijde op.'

Staande tusschen twee zoo ander-soortige grootheden is de naam van Willem Sluyter zeker menigeen in de gedachten gebleven die zich in zijn Eenzaam Huis- en Winterleven niet verdiepte en van de wijze waarop hij het menschelijk bestaan opvatte geen voorstelling heeft.

Het was dan ook, van Huet, een vernuftige vondst, dat hij de Eibergsche dominee, leerling van Cats en volgeling van Voetius, met de bewonderaar van Hooft en de schrijver van de Ethica vergeleek zonder één van drieën onrecht te doen. Elk van de drie was gedurende sommige levensjaren, die hij bepaaldelijk op het oog had, eene vriend van de eenzaamheid en een minnaar van het boekvertrek.

Sluyter, die voor en na een kort huwelijk en zoolang oorlogsgevaar hem niet dwong te wijken, zijn eenzelvig huis- en buitenbestaan niet alleen leidde maar in rijm bracht, was bij zijn leven een bemind zielverzorger, en een dichter wiens liederen gezongen werden. Later - kan men zeggen - waren er altijd kringen waarin zijn vriendelijk rijm en zijn gemoedelijke vroomheid bekend en geliefd bleven. Zijn werk werd telkens herdrukt, ook in onze dagen, en zelfs in Zuid-Afrika. Gedurende de vorige eeuw verschenen, voornamelijk in De Geldersche Volksalmanak en

in Het Leeskabinet, omtrent hem en zijn tijd nog nieuwe bijzonderheden, waarvan H.W. Heuvel, naar ik meen te zien, een goed gebruik maakte. Zijn aardig boekje is meer voor de belangstellende lezer dan voor studeerende letterkundigen geschreven, wien het nochtans wegens zijn betrouwbaarheid en volledigheid kan worden aanbevolen.

Onder de papieren van Van Vloten bevinden zich sommige aanteekeningen betreffende Sluyter, van de hand van A.H. Nijland te Hoorn. Ik weet niet of ze ooit werden uitgegeven. Zij dateeren van 1872 en bevatten mondelinge mededeelingen van Eibergsche ingezetenen. Uit eene daarvan blijkt dat niet slechts tot het laatst van de 18de eeuw, - zooals de heer Heuvel vermeldt, - maar nog in het midden van de 19de een gebruik bestond waarvan het zingen van Sluyters liederen deel uitmaakte. Ik lees namelijk dat de Heer Kieftenbelt, kleermaker, en ouderling te Eibergen, vertelde: 'De oorn G.J. Eggink van den tegenwoordigen koster had, tot voor een 15 jaar, de gewoonte (officieele plicht) aan de huizen der Protestanten te gaan om den "Heiligen Kerstavond" te brengen, met de woorden: "Ik breng u den Heiligen Kerstavond". Dit begon, ongeveer één uur na den middag. Na zijne groete hielden de dagelijksche werkzaamheden op, men kleedde zich op zijn Zondagsch, plaatste zich in een kring, en begon de liederen van Sluyter te zingen.' 'Nog tegenwoordig' (dus in 1872) - verhaalde dezelfde - 'worden bij enkelen, vooral op Kerstavond, sommige van Sluyters gezangen gezongen, met name: "Kom, laat ons met de Herders gaan!"'

Het geheim van Sluyters invloed ligt in zijn religieuse gemoedsstemming. Hij was een verwant van Thomas à Kempis, wiens 'in angello cum libello' hij op zijn wijs in rijm bracht:

> Begeert ge vrede en rust? waar zoekje?
> Ze is in een hoekje met een boekje.

***Strofen uit de Nalatenschap van Andries de Hoghe*, uitgegeven en ingeleid door P.C. Boutens, bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum 1919.**

Er is in deze gedichten veel van Boutens, zij zijn van zijn

stijl zelfs een onmiddelijke voortzetting, maar zij zijn warmer, inniger, dan het meeste wat hij heeft uitgesproken.

Ik kan niet slapen: de geur der rozen
wordt oppermachtig met den nacht.

alleen de blindheid onzer moeders
heeft ons vermoed en liefgehad.

De dagen lengen ongeteld tot weken;
al maanden ligt mijn schip ter reede op stroom;
en al dien tijd verkeer ik in hun stad,
een stil en onopmerklijk vreemdeling
die niemand zoekt en niemand van zich weert
en niemand aanstoot geeft.

Daar is niet één die eenzaam gaat als ik -

en dezen glimlach die van lach en tranen
de niet oplosbare verbinding werd.

Hoe zal ik u uitzeggen naar gij zijt;
hoe 't wonder van dees schaduwloozen bond
verbeelden in doorzichtgen klank van taal
die openbare uw onuitspreeklijkheid
aan 't hijgend luistren van den bleeken nacht,
aan 't murmlend vragen van de groote zee,
aan het blind ongeloof van dit arm volk...?
Ik zie geen beeld en geen gelijkenis...
De schoonheid dezer wereld vóór uw komst
had ik zoo diep bemind dat haar gelaat
geen zweem van heimlijkheid voor mij behield;
en met den wind die opsterkt en verwaait,
zong ik van oogenblik naar oogenblik
haar naakte gloriën; de lieflijkheid
van aarde en zee, van zon en maan en sterren
troostte uw gemis tot schijn van stil geluk,
als van beminden zoon een teedre moeder
de zwellende onrust in haar armen sust...
Daar blijft geen beeld en geen gelijkenis...
En toch, ik weet dat ergens in het graf
van glans-doordwaalden nacht van d'aanvang aan
twee eenzaam-groote kinderlooze zonnen -

zij schijnen van hier uit één vaste ster -,
vervoerd van eerst en nooit verstomd verrukken
rondom elkanders schoonheid wentelzweven;
en niets van al wat buiten hem bestaat
vermoedt haar glansverblinde dag.

Dit is alles onmiddelijk gevoel, natuurlijke welling zooals Boutens' bewuste zegging te weinig doorademde, maar die in deze Strofen van Andries de Hoghe aan een spanning en woordvinding als de zijne een kloppende polsslag geeft. De gestalte van de jonge dichter is in deze Nalatenschap levend en sober uitgedrukt.

ALBERT VERWEY.

De Salon-Salomé, Roman door Karel Wasch. Em. Querido 1919 Amsterdam.

De Salon-Salomé. Een ontwikkelde vrouw, schrijfster, getrouwd, die zich tot levensdoel stelt ‘het zo volledig mogelijk doorleven van al haar stemmingen,’ met of zonder de bedoeling van die stemmingen literatuur te maken. Die stemmingen zijn zovele hartstochtmomenten. Zij is een moderne Salomé en haar Herodes heet Hugo van Laer.

Uit deze titel blijkt de eenvoud van de schrijver en tegelijk zijn egocentriciteit. Hij vraagt onze aandacht voor die vrouw, maar is er niet in geslaagd haar tot hoofdpersoon te maken. ‘Hugo ontwaakte uit aanvankelijk droomloos geloofden slaap met een gevoel van diepe ontmoediging.’ Deze eerste regel van het eerste deel is kenschetsend voor de gehele roman. Niet de Salomé, Ella Revers-Ruttenberg, maar de man Hugo is de hoofdpersoon. Zij kon het niet worden, omdat zij er niet belangrijk genoeg voor was.

‘Du gehst zu Frauen? Vergisz die Peitsche nicht’....

Nietzsche wist wel, welk soort vrouwen hij op het oog had. Tot dit soort, dat in de man het mannetje wenst te zien, door hem lichamelik overheerst wil worden, behoort ook deze vrouw, waarin Hugo bij vergissing zijn mystieke ‘vrouw des geestes’ meent gevonden te hebben. De zweep komt er werkelik bij te pas en de tuchtiging heeft alleen daarom niet het beoogde effect, omdat de houding van overweldiger niet bij de man

hoort en hij zich er toe dwingt, terwijl de vrouw dit ogenblikkelik doorziet.

Het geestelike is in deze Salomé dan ook zo zeer bijkomstig, dat we ons haar moeilik als schrijfster kunnen voorstellen. Het scheppend vermogen, berustende in het verbeeldingsleven, vooronderstelt toch een zekere beheersing, beperking in het uitleven van hartstochten. Ervaring, liefdeservaring vooral, moge een belangrijke verworvenheid zijn voor de kunstenaar, volstrekt onmisbaar is zij allerminst. Onmisbaar is alleen de innerlike, de verbeeldingservaring, het in gedachten aanvaarden van consequentie's, het voorvoelen van bepaalde psychologiese ontwikkelingen; en deze gave blijkt niet de vrouw, maar de man te bezitten. Voor hem was daarom de ervaring afgelopen na het eerste bezoek aan haar, dat hem inspireerde tot zijn novelle ‘De Roekelooze Spelers’ en het uiterlik beleven van die novelle bracht hem geen levensverrijking, geen levensverdieping. Niettemin is het proces van dat beleven belangrijk, omdat de schrijver belangrijk is.

Men heeft namelik moeite zich bewust te blijven, dat men geen biecht, geen autobiografie voor zich heeft, maar een roman. De waarde van het novellisties gegeven bestaat feitelik in zijn belang als auto-psychologie. Het is als zodanig van een ontstellende eerlikheid. Er is geen zelfverheffiing in, geen zelfvertedering. Er is de pijnlik-nauwlettende bespiegeling van eigen innerlik, een schrijnend-oprecht ontleden van begeerten en gedachten, een voortschrijden, eerst in verbeelding, dan in daad, alleen beheerst door een niets-ontziend streven naar zelfkennis, naar zelfverwerkeliking, zelfontplooïing. Literatuur-historici, die belang stellen in het verband tussen het persoonlik leven van een dichter, en zijn kunst, vinden hier een kostbare bijdrage tot hun kennis dienaangaande. Als textuitleg bij de in de jaren 1916 tot 1919 verschenen gedichten van Karel Wasch - ik noem o.a. De Strijder, De Zoeker, Aan een Salomé - is deze roman onovertrefbaar. De neerslag van het doorleefde ligt in de gedichten voor ons. Zij hadden in de roman opgenomen moeten zijn, zo zij niet reeds elders verschenen waren.

De indruk, die men na lezing van beide omtrent hun maker overhoudt, is die van een hyperbewuste geest. Dat overbewuste

wezen maakt een volledige overgave aan het ogenblik onmogelik. In het onderhavige geval is dat alleszins verklaarbaar: zijn hartstocht is een bewust toegeven aan het lokken en drijven van deze Salomé en als zodanig experiment inplaats van natuurnoodwendigheid. Bovendien is altijd moeilik te scheiden wat in 't algemeen des kunstenaars is - en daarover heb ik hierboven al gesproken - en wat in 't bizonder de eigenheid van *deze* kunstenaar uitmaakt. Maar in de kunst van Karel Wasch domineert het cerebrale element over het intuïtieve. Zijn hechten aan mystiek, aan onbewust en onderbewust leven lijkt mij geen aangeboren drang, maar integendeel een uitvloeisel van de neiging tot ontleden, tot bewust worden en tevens een instinctieve poging zich aan die voor zijn kunst gevaarlike neiging een tegenwicht te scheppen.

Ten slotte zijn veel van zijn eigenschappen als kunstenaar te verklaren uit de omstandigheden waaronder hij is opgegroeid en leeft. Het vergt een buitengewone geestkracht om uit het gareel van het kantoorleven zich ten allen tijde te verheffen tot de geestesspanning, die voor het dichterlik scheppen nodig is. Vandaar die angst voor een inzinking, vandaar dat hunkeren naar emotie, vandaar die zekere geforceerdheid, het opdrijven van in de verbeelding aangekondigde zielstoestanden tot werkelikheid. Er zijn twee wegen om aan een zich opdringend gevoel van neerslachtigheid, van doelloosheid, machteloosheid te ontkomen: door een hetzij instinctieve hetzij doelbewuste wilsdaad of door denken. De laatste weg is die van Karel Wasch. Het ontleden van zijn gevoelens is hem bijna een gewoonte geworden. Zijn kracht ligt in het contemplatieve, zegt hij dan ook zelf. Iemand van dusdanige aanleg en ontwikkeling zal als prozaschrijver meer uitmunten dan als dichter. Er ontbreekt iets aan: de warmte van een ondefinieerbaar gevoel.

‘There is nothing either good or bad,

But thinking makes it so’, laat Shakespeare Hamlet zeggen. Men zou geneigd zijn, na lezing van de Salon-Salomé, het tegenovergestelde te verdedigen: het denken ontzenuwt het ingeschapen ethies besef; goed of kwaad bestaat niet voor de ontledende geest.

De bevrijding, die de te verwachten geboorte van zijn kind hem brengt, is voor Hugo van Laer dan ook allesoverweldigend.

Het is iets, het eerste in zijn leven, dat buiten zijn denken om gaat. De heerlikheid van deze verlossing spreekt uit iedere zin van de laatste bladzijden, die ook van de voorname en vlotte stijl van het geheel een goed voorbeeld geven:

'Hij merkte op, dat Anne bleek ging zien. Ook waren haar oogen omwald. Het was of ze kwijnde en toch scheen uit haar oogen een ander licht: prille verwachting leek erin door te breken. Ze zei het hem op een zomerschen vooravond. Haar arme stem beefde zoo, dat hij het eerst niet begreep. Toen sloeg het besef, dat ze hem een kind zou geven, als een verwarrende golf door hem heen. Hij stamelde woorden, die hij zich na het uitspreken niet meer herinnerde, wist alleen sterk naar buiten te willen. In hetzelfde moment dwong hij echter dit verlangen neer. Hij moest bij haar blijven. De tijd van eenzaam uitvieren was voorbij. Hij knielde bij haar, duwde heftig zijn hoofd in haar schoot. Hij gaf zich over aan de gevoelens, die als van alle zijden opwelden. Het leven greep hem, besefte hij, hij moést nu en dit was heerlijk. Hij kon maar enkele aandoeningen vatten in het besef. Doch onder alles lag vreugde. Hij zag het als een wonderbare leiding, dat de band met Ella verbroken werd, vóór zij in waarheid "zijn vrouw" was geweest. Hij voelde op Anne's bekentenis te hebben gewacht als op een bevrijding. Zijn diepst verlangen klaarde zich. Een houvast in het leven. Meer had hij nooit begeerd. Nu gewerd het hem zoo eenvoudig en tegelijk zoo ontstellend, dat hij duizelde. Het onherroepelijke was gekomen. Zij, Anne, werd er de draagster van. Er was geen aarzeling en geen strijd meer noodig. Zijn bestaan vond een voortzetting en een hernieuwing buiten hem en toch door hem gewekt. Aldoor zou hij zichzelf hervinden en tegelijk nieuw kunnen opbouwen in het kind, dat hem eeuwig-vreemd en eeuwig-eigen zou wezen'....'In haar schoot schreide hij uit, warm en hevig, in een overweldigend besef van verlossing en diepere gebondenheid tevens. En over het gelaat van zijn vrouw vergleed een voorglans der komende weelde, gemengd met een glimp toch van droefenis....'

MEA MEES - VERWEY.

Tot een afscheid

Zoo moest dus ook deze ‘Beweging’ eindelijk worden ‘opgelost’. Is niet dit woord, en niet ‘beëindigd’, het goede, voor de opheffing van een tijdschrift dat, gegroeid uit een artistiek geestelijke verjonging, zijn doel heeft bereikt? Want, hoewel een ieder zal begrijpen, hoezeer het den leider daarvan moet ter harte gaan, als ‘zijn tijdschrift’ niet meer zal bestaan, en hij zeker de eerste zal zijn om aan die doelbereiktheid te twijfelen, toch geloof ik aan een zekere fataliteit, in dien zin, dat een bestaansnoodzakelijkheid zich zelf op het goede oogenblik uitschakelt.

Wanneer ik dan nog eens hier mijn bewondering en dank uitspreek tegenover dien leider, dan zal men mij wel voor dit persoonlijk feit willen verontschuldigen. Bewondering voor de talentvolle en energieke wijze waarop hij onvermoeid het tijdschrift gedurende zoovele jaren heeft weten te leiden en in stand te houden. Dank, en nu moet ik wel zeer persoonlijk worden, voor zijn toegeeflijkheid tegenover mij, omdat ik meen zelf te kort te zijn geschoten in mijn verplichtingen als redacteur. En die toegeeflijkheid heb ik te meer leeren waardeeren, als ik met hem de verschillende oorzaken daarvan, zoowel van algemeenen als van persoonlijken aard, met het pijnlijke gevoel van zelfverwijt besprak.

Ik had zoo gehoopt dat juist een tijdschrift als ‘De Beweging’ ook voor vele andere schrijvers over beeldende kunst - er was gelukkig een enkele uitzondering - een groote aantrekkelijkheid zou hebben gehad. Want het uitsluitend schrijven in vakbladen heeft het nadeel dat deze alleen door vakgenooten worden gelezen, terwijl juist de ‘leek’ moet worden bereikt. En

dat temeer waar het de bouwkundige vakbladen betreft, waarvan door geen anderen dan vakgenooten wordt kennis genomen. Zoo ooit, toch, dan is thans tot de bouwkunst voorlichting noodig, nu de belangstelling voor deze kunst groeiende is, omdat zij (en hier doen de wereldgebeurtenissen het tempo van dien groei versnellen) als eigenlijke maatschappelijke kunst, weer de plaats gaat innemen, waarvan zij zoo langen tijd was verdrongen.

Wanneer ik nu ten slotte van den leider van ‘De Beweging’ *afscheid neem als mede-redacteur*, dan hoop ik dat hij van het leiderschap van een tijdschrift niet voor goed heeft behoeven af te zien. Van zijn behoud van het leiderschap als dichter zijn wij verzekerd.

H.P. BERLAGE.

Een afscheid

Nu De Beweging na dit nummer zal ophouden te verschijnen, wensch ik met een enkel woord afscheid te nemen van medewerkers en lezers.

Menigeen van hen heeft zich beklaagd, deze dat hij voortaan de afleveringen niet meer ontvangen, gene dat hij de gelegenheid ontberen zou ze te helpen saamstellen; ook werd door verscheidene stemmen het heengaan betreurd van een tijdschrift, dat - zeide men - van belang was voor het nederlandsch dichterlijk en geestes-leven.

Als dergelijke klachten tot mij persoonlijk gericht werden, heb ik er niet volmondig mee ingestemd.

Ik heb het voorrecht gehad de strijd voor het dichterschap, die door mij als het eigenlijke in de herleving van onze letteren omstreeks 1880 gezien werd, gedurende tal van jaren, in een onafgebroken reeks van tijdschrift-afleveringen te kunnen voortzetten. Nu de mogelijkheid daartoe me ontvalt, is het niet op een ongelegen oogenblik, maar juist nadat mijnerzijds vrijwel alles was te berde gebracht wat ik in onmiddelijk verkeer met mijn tijdgenooten wenschte uittespreken. Vandaar dat ik niet het gevoel heb in het midden van mijn arbeid gestoord te worden, maar - gehoorgevend aan de drang van de omstandigheden - met volle voldoening een arbeid afsluit die ik in hoofdzaak voltooid kan noemen.

Tijdschriften hebben juist zoo lang beteekenis als zij tot verzamelplaats dienen voor gelijkgestemde geesten.

Als in 1894, toen de oorspronkelijke bond van jonge schrijvers was uiteengevallen en hun tijdschrift ten onder ging, de oprichters van het Tweemaandelijksch Tijdschrift niet een krachtig Verzamelen! hadden geblazen, zou dit een schade beduid

hebben zoowel voor de vastheid van het nederlandsch letterkundig oordeel als voor de samenhang tusschen een groot aantal tijdgenooten. Niet zoozeer strijdlust was toen noodig als een vereenigende, zelfs verzoenende gezindheid die de naar alle zijden uit elkaar gestovenen tezamenbracht en de goede werkingen van onze jeugdbeweging bevestigde en voortzette. Maar in 1905, toen juist tengevolge van deze noodzakelijke tempering en uitbreiding de poëzie gevaar liep verstikt te worden door het maatschappelijk geworden proza, diende de strengste afscheiding in De Beweging om de dichterlijke elementen bijeen te houden en te versterken. Een geslacht van jongere dichters stond voor de keus zich aaneen te sluiten om hun natuurlijk middelpunt, of wel in vruchtelooze verwarring, weerstrijdigheid en verbizondering elk zijn eigen weg te gaan. Zij kozen het eerste en het bestaansrecht van De Beweging was bewezen door die saamwerking. Tot het laatst toe heeft zich dit verband gehandhaafd, en wanneer er nu nog een reden zou zijn ons tijdschrift voorttezetten, dan ligt ze in de eensgezindheid van die jongere dichters die er hun orgaan in zien.

Wie mijn opstellen in De Beweging, vooral mijn Boeken, Menschen en Stroomingen gelezen heeft, zal moeten toegeven dat ik getracht heb, ten eerste het dichterschap, in zijn meest verschillende uitingen, en op velerlei gebied, de plaats te verschaffen waarop het aanspraak heeft, ten tweede een jonger geslacht bewust te maken van zichzelf.

De eene taak zoowel als de andere is afgeloopen.

Heb ik dus persoonlijk geen reden de ongunst van het lot te beklagen die een verder verschijnen van het tijdschrift onmogelijk maakt, toch betreur ik niet alleen de vermoedelijke vermindering van mijn verkeer met medewerkers en lezers, maar ook het ophouden van een uitgaaf die dichters, kunstenaars en geleerden bijeenbracht in een gemeenschap van smaak en denkbeelden.

Niet dat er een maandschrift minder dan vroeger zal zijn, bedroeft me, maar dat er na het verdwijnen van De Beweging geen enkel algemeen tijdschrift in Nederland zijn zal dat de uiting is van zulk een gemeenschap.

Maandschriften bestaan ten onzent terwille van schrijvers

en lezers, en ze bevatten soms belangwekkende, vaker onbeduidende bijdragen. Maar er bestaan er geene terwille van een idee en geene bezitten dus in zichzelf de maatstaf waaraan al hun bijdragen moeten beantwoorden.

Dit gemis aan eenheid maakt ze tot de werktuigen van velerlei elkaar kruisende en bestrijdende belangen en invloeden: werkinglooze opeenhoopingen van stof die stuur noch richting heeft.

Geen van hen staat daarom in een levende verhouding tot het nederlandsche kunst- en geestesleven. De telkens weer nieuwe krachten die daaruit opkomen, wel verre van erdoor gebaat te worden, zien in elk van hen een vijand.

Vandaar dat jongeren zich altijd opnieuw hun taak vinden aangewezen. Zij moeten zich vereenigen tot een eigen uitgaaf.

De Beweging deed dit voor hen, bracht hen samen, gaf hun ruimte om hun woord te doen.

Nu De Beweging ophoudt, blijft die taak hun overgelaten. De leiding van de tijd zullen zij niet kunnen nemen voor zij in staat zijn tot vestiging van een nieuw, een gezaghebbend tijdschrift. Met meer dan koelbloedige belangstelling wordt hun werkzaamheid door mij tegemoet gezien.

ALBERT VERWEY.

Voor 't laatst
Door
Is. P. de Vooys

Al kleiner werd de kring, die naar ons hoorde;
geen echo wierp terug ons stemgeluid
van jong'ren, wien ons woord de poort ontsluit
voor wat in toekomst storeloos bekoorde.

Ons deerde 't niet; want wat een droom beduidt
is lichtend klaar voor 't hart, en nimmer stoorde
der menigt oordeel gulden gloed, die gloorde
om beeld en klank, diep van ons zelven uit.

Niet naar uw wensch misschien, maar toch voor u,
volk van ons bloed, en eend're lust tot leven,
gingen wij vóor in vrij en schoon bewegen.

De stemmen, stom geslagen, zwijgen nu.
Gij weet het nauw, en 't is u al om 't even.
Toch blijft ons hart u en uw hoop genegen.

16 November.

In den dienst der gemeenschap
Door
Is. P. de Vooys

Na den geweldigsten van alle wereldoorlogen, moet het meer dan ooit een behoefte zijn van de krachtige en jonge persoonlijkheden om zich met alle gedachten en daden te richten naar de toekomst. Zwakken, vermoeiden, angstigen en kortzichtigen, die van nature geneigd zijn om zich aan het bestaande vastteklemmen, soms met hardnekkigheid en soms ook met inerte machteloosheid, kunnen nu niet anders dan verlangend terug kijken naar het verleden in de hoop op een herstel. Zij vergeten echter dat de geschiedenis geen terugkeer kent. Het tijdperk dat in 1914 exploisief ten einde ging, is na den wapenstilstand voor goed afgesloten. Een nieuwe periode is reeds aangevangen, en het behoeft niemand te verwonderen dat het begin gekenmerkt wordt door een algemeene verwarring. Wij zien dat vooral in de materieel-ekonomische dingen, zooals die bovendien nog onder den invloed staan van de politiekstaatkundige oplossing der statensamenstelling over de wereld. Gebrek, duurte en tegelijk verwaarloozing en verkwisting trekken sneller over de wereld, dan de versleten en gedesorganiseerde transportmiddelen. Trekken is eigenlijk een onjuiste aanduiding, daar de verwarring en ontbinding overal latent aanwezig zijn en als onkruid omhoog schieten. Maar erger nog dan dit alles is de verwarring op geestelijk gebied, die niet zoo duidelijk aan het licht treedt en versluierd ligt achter doellooze theoriën en uitzichtslooze leuzen, verlokkend en begoochelend door ongegronde verwachtingen en bedriegelijke beloften. Erger

is dit, want de vernieuwing der wereld, die komen moet, ontstaat, evenals elke vernieuwing, door den geest. Zijn scheppend vermogen, geleid door de fantasie en gestuwd door bezieling is veelzijdig en eindeloos, maar behoeft voor alles twee dingen, namelijk gezag en richting.

Macht heeft het geestelijke nooit en kan het ook niet hebben. Die komt toe aan de bezitters van de machtsmiddelen; van wapenen of stemmenmeerderheid, van kapitaal of demagogische invloed. Doch *dat* bezit is vergankelijk en toevallig, zooals onze tijd maar al te duidelijk maakt.

Gezag is meer, en bestendig. Geen macht kan blijvend zijn die het gezag mist, en het ontstaat alleen door zijn geestelijke, d.w.z. moreele en intellectueele, beteekenis.

Dichter, denker, schrijver, geleerde, ingenieur of leider, hoe bescheiden ook in zijn persoonlijk bestaan, en hoe zeer ook vergeten door den luister eener machtspositie, kan gezag verwerven alleen reeds door zijn woord of werk.

En wanneer dat woord of dat werk een toekomstwaarde vertegenwoordigt is het voor de maatschappij van de allergrootste beteekenis dat dit erkend wordt, dat zijn gezag zich vestigt en niet spoorloos verloren gaat.

Dit is nu het treurige eener algemeene geestesverwarring, dat zoo'n gezag niet tot erkenning kan komen.

Brabbelaar en dichter, warhoofd en denker, zwetser en schrijver, schoolvos en geleerde, knoeier en ingenieur, volksmenner en leider, woelen door elkaar zonder onderscheid en niet zelden verdringt een brutale schijn het werkelijk waardevolle.

De verwarde menschheid ziet slechts een strijd van meeningen en bekwaamheden. Zij blijft schouderophalend en onverschillig toezien, want zij mist of negeert het vermogen des onderscheids dat gezag erkent of ontzegt. Toch heeft elkeen van de menigte de geestelijke vermogens waardoor deelneming aan het geestelijk leven mogelijk en zelfs een innerlijke behoefte is. Maar wat bij de algemeene verwarring ontbreekt om de werkelijk gezaghebbenden te maken tot de kernen waaromheen zich alles groepeert is richting. Zoolang en zoodra de wereld niet stilstaat doch zich beweegt en zich ontwikkelt, is de menschelijke geeest gericht en wel naar een toekomst, naar een doel.

Hoe verschillend ook de richtingen bij de tallooze individuen zijn mogen, zoo verwekken zij toch stroomingen, een samengaan van meerderen, die daardoor ook erkennen wie vóorgaat, wie richting begrijpelijk maakt, wie richting aanwijst. Richting en geestelijk gezag behooren bij elkaar en ontstaan in wisselwerking door elkaar.

En het gevolg ervan is de uiting en de vervolmaking van de menschelijke scheppingskracht. In een tijd dat die meer dan ooit noodig is maakt een vermoeide menschheid zich af van haar taak om in het geestelijk leven te onderscheiden, en legt zij zich neer bij een verwarrende chaos. Alle aandacht concentreert zich op het stoffelijk bestaan, dat zoo zeer bedreigd is, en dat beschermd en omhoog gevoerd moet worden. Wanneer dat weer in orde komt, zullen de geestelijke kwestie's hun beurt verkrijgen, zoo wordt op zijn best gedacht. Doch juist daaruit blijkt de miskenning van de geestelijke waarden, alsof die slechts versierselen en uiting van weelde zijn. Niet begrepen wordt hoe een nieuwe orde in de stoffelijke wereldverzorging, de opheffing der verwarring, en de verhooging van het peil slechts mogelijk is door een geweldige geestes-inspanning. Niet begrepen wordt dat ook die slechts verkregen kan worden wanneer de geest zich verhelderd en krachtig bevrijdt.

De behoefte der jonge en krachtige personen om zich naar de toekomst te richten, zal daarom vooral een verheldering van gedachten en eene zuivering van gevoelens moeten nastreven, waarbij alle onwaarheid en alle onwaarachtigheid als uit den booze wordt uitgeworpen. Het is geen gemakkelijke en als regel ook een ondankbare taak. Zonder de bezieling die zoo terecht met den naam geestdrift wordt aangeduid is niets te bereiken. Maar ook niet zonder die werkzaamheid van den geest die de komende werkelijkheid vooruit ontwerpt in heldere voorstellingen, namelijk de scheppende fantasie.

De beteekenis hiervan is onmiddellijk duidelijk wanneer gelet wordt op de twee groote eischen die in dezen tijd onafgebroken en met luid geschreeuw gesteld worden, namelijk de verhooging der wereldproductie en de socialisatie. Het stellen van deze eischen is geen ontdekking. Het is eenvoudig genoeg, maar te weinig wordt de dwaasheid ervan ingezien dat daar-

mede een balspel wordt gespeeld, zoodra namelijk de burgerij den eisch der verhoogde productie toewerpt aan de arbeiders, en deze wederom den eisch van socialisatie teruggooien naar de burgerij. Niet tegenover, maar naast elkaar staan deze twee kanten van eenzelfde taak. En dit is onmiddellijk duidelijk indien slechts een oogenblik vergeten wordt dat er twee groepen of twee partijen zijn, al achten deze het van 't grootste en primaire belang elkaar te bestrijden.

De hoofdzaak is en blijft toch dat in 't belang van allen de productie inderdaad verhoogd wordt, en dat tegelijkertijd dit geschiedt in een andere samenwerking dan vroeger werd toegepast. Het een zoowel als het andere is geen vraag van goeden wil, die door den een aan den ander met hoon en geweld moet worden opgelegd. Het is een vraag van kunnen, van bekwaamheid, van organiseeren en van leiden; ook van uiteenzetten en overtuigen. Scheppende geesten van hoogere en van lagere orde, voor de groote hoofdlijnen en voor de uitvoering der details, zijn noodig. Vanzelfsprekend zijn die niet ad libitum aanwezig, en evenmin vanzelfsprekend wordt aan deze scheppende geesten de plaats afgestaan, die zij voor hun werk behoeven.

Het groote, beangstigende contrast van dezen tijd is toch dat de eischen van groote productie en socialisatie in geen enkel opzicht overeenstemmen met den geestestoestand der menschen. Zij vloeken ertegen. Oppervlakkig gezien zou men kunnen zeggen, dat de menschheid door het stellen der twee eischen volkomen inziet wat er in dezen tijd noodig is, en dat de intensieve propaganda voor dit inzicht tot resultaat moet hebben dat er op den den duur naar gehandeld zal worden, zoodra de overspanning en oorlogsmoeheid uitgesleten zijn. De nood der tijden zou de beste leermeester worden.

Het is echter pure oppervlakkigheid zoo te denken. De twee groote eischen zijn geen crisis-verschijnselen. Daarvoor zijn zij van veel te eenvoudigen aard. Zij bestonden reeds vóor den oorlog en zij zullen steeds geldigheid behouden. Het is toch duidelijk dat wat de menschen aan welvaart wenschen te bezitten te allen tijde door hen zelve moet worden voortgebracht. Als geschenk uit den hemel of uit de diepten der

aarde komt het niet. De wensch naar meer welvaart, die zoo echt menschelijk is, beteekende van af het begin der beschaving meer produceeren. En even algemeen en menschelijk is de wensch eener billijke verdeeling van arbeid en profijt, die de diepste kern is van wat door vele eeuwen heen de socialisten hebben voorgestaan. De oorlogswinst aan inzicht over deze twee punten is dus bedrog. Van werkelijk beter inzicht kon slechts sprake zijn indien de houding die tegenover grootere voortbrenging en socialisatie wordt ingenomen, gewijzigd was.

En nu is het juist de geestesverwarring die meebrengt dat deze houding van het actieve naar het passieve is veranderd. Niet uit den lust om in de richting van meer welvaart brengende productie en van een betere verdeeling krachtiger en eendrachtiger werkzaam te zijn, maar uit het onzinnig dwingend verlangen om door oorlogsmiddelen van bedrog, macht en geweld de resultaten van het een en ander zoo snel mogelijk te genieten, komt de gisting van dezen tijd voort.

Afgunst en hebzucht, verwijtende ontevredenheid, genotzucht en lichtzinnigheid kwamen en komen oprijzen uit den nood die de wereldoorlog veroorzaakte.

Demoralisatie en moeheid, ongure lusteloosheid, weerzin, balsturigheid, en grove zelfzucht brachten alom den wensch eerst voor zich zelf te zorgen, elk met de middelen die hem ten dienste staan, zonder zich om consekwentie's of gevolgen te bekommeren. Dat is de heerschende geestesstemming en geestesverwarring, waaruit nooit of te nimmer het scheppend vermogen kan oprijzen dat voor een hoogere en beter verdeelde welvaart noodig is, hoe hard en luid de eischen daarover van groep tot groep aan elkaar toegeroepen worden.

De geest der menschen moet anders gericht worden, en van andere dingen vervuld. Een vernieuwde innerlijke discipline is noodig; goed begrepen en vrijwillig aanvaard. De dienstplicht die dat zal brengen is geen dwang en geen vrijheidsbelemmering. Van zuiver geestelijken aard is n.l. de dienst der gemeenschap waartoe deze tijd de jongen en krachtigen weer opnieuw oproept.

Weer opnieuw, want het is niet de eerste keer dat de stem

der gemeenschap met een zware toon het individueele geluid der zuiverste en oorspronkelijkste persoonlijkheden opzuigt.

De geschiedenis van volken en steden en staten zou niet waard zijn onze aandacht te boeien indien niet het gemeenschappelijke en eigendommelijke karakter zich steeds weer in de vooraanstaande figuren had gemanifesteerd.

Het is niet iets bijzonders wat wij moeten gaan uitvoeren, en het is niet iets bij uitstek grootsch wat van ons geslacht verwacht wordt. Slechts dit éene: het aanvaarden van de historische taak der gemeenschap in het begrip van zijn onafwijsbaarheid en uit offervaardige gezindheid.

Het is de tijdsverwarring die den dienst der gemeenschap als iets buitengewoons doet voorkomen, daar de oorlogsuitputting individu na individu los scheurde uit vele geestelijke verbindingen om hem te laten staan: steunloos, leidingloos, machteloos in het verweer zijner belangen tegen de materieele en geestelijke nooden die van alle zijden opdringen.

Maar op zich zelf is die dienst van zelfsprekend, en het resultaat eener scholing die reeds eeuwen duurt. Om dat te zien is het slechts noodig zich los te maken van eene begoocheling, die ons nog altijd door gesuggereerd wordt.

Een voorstelling die zich toch voordoet als vertrouwelijk en als zonder nader bewijs aannemelijk is deze dat de oorlog eene bevrijding gebracht heeft, een bevrijding van volken van klassen. De druk van autokratiën, van imperialisme en kapitalisme is opgeheven dan wel op het punt te breken.

Toch is deze voorstelling illusie en bedrog. Zooals het echte militairisme, of het Russisch, Duitsch, Oostenrijksch, Fransch of Engelsch gevarieerd was, van den oorlog en het geweld der wapenen de vervulling zijner wenschen te vergeefs heeft verwacht, zoo heeft ook het internationale socialisme onder de profetiën van Marx en Engels al evenzeer als onder de verlokkingen van een Lenin en Trotzky zonder grond de verwerkelijking hunner denkbeelden uit den oorlog zien voortkomen.

Zoo de verloopen vijf jaren ons iets geleerd hebben dan is het dat oorlog en geweld uitgebreid tot het geheele volk slechts verwoesten. En niet alleen de materieele welvaart doch ook de geestelijke goederen.

Wanneer al eenige drukkende banden stukgesprongen zijn, zoo is deze bevrijding gepaard gegaan met een vernieling van verbindingen, die nuttig en onmisbaar zijn, en die slechts moeizaam weer opnieuw geknoopt worden.

Wat in een reeks van jaren voor den oorlog gehoopt, verwacht en voorbereid werd om een individualistisch optreden der leidende en scheppende personen te onderschikken aan de gemeenschap is grootendeels verloren gegaan, en nimmer vierde het egoisme der sterke individualiteiten zulke orgieën van beslag op rijkdommen en macht als juist na het zoogenaamde bevrijdingsproces van den oorlog.

Dit is begrijpelijk en logisch. De staat die de gemeenschap vertegenwoordigt eischt verschillende diensten; de maatschappij die de ruwe vorm der gemeenschap is doet het zelfde.

In de verloopen oorlogsjaren is het overgroote deel van de dienstverplichtingen gewijd geweest aan een verderfelijke verwoesting en aan mislukte staatsbedoelingen.

De moede, geslagen, uitgeputte en in alle opzichten teleurgestelde bevolkingen moesten zich wel bewust worden van een weerzin tegen elke opgelegde dienst, en zij zijn er niet onmiddellijk voor te vinden een nieuwe te aanvaarden evenmin vóór als na eene revolutie. De militaire muiterij is daarvan het typische voorbeeld, dat ook op maatschappelijk gebied navolging vond.

Het resultaat is echter de verwarring waarin wij ons thans bevinden, en de eenige uitkomst is verdieping van het besef dat zonder vrijwillige indienststelling van aller geestelijke en physieke vermogens geen verbetering mogelijk is. Hoe is die te bereiken? Niet door dwang en macht, maar door een werkelijk en geestelijk gezag, dat overtuigt, ook door het woord maar vooral door de daad als het lichtende voorbeeld. Ieder heeft tot taak daaraan medetedoen, maar vooral zij die door hun kracht en hun jeugd de oogen over de verwarring heen naar de toekomst richten.

* * *

Staat of maatschappij die onze diensten vergen en deze op de een of andere wijze beloonen zijn historisch geworden werkelijkheden en uiteraard onvolkomen. Onze persoonlijkheid

kan daarin niet geheel opgaan, dat wil zeggen, geen volledige bevrediging vinden. Voor een deel staan staat en maatschappij als werkgever, als partij, misschien zelfs vijandig en onderdrukkend tegenover ons. De gevergde arbeid en de verstrekte belooning worden tegen elkaar afgewogen, en vergeleken met wat anderen te beurt valt. Dit is steeds het geval geweest, ook vóor den oorlog, maar de algemeene verarming die op vijf jaren van vernieling moest volgen, en zich als nood en duurte manifesteeren, dwong de individuen tot verweer, en dit richtte zich uiteraard tegen staat en maatschappij. Plicht en loon werden losgemaakt uit oude en traditioneele verhoudingen, en geheel vrij daarvan bekeken. Minder werk en moeite, meer vrijheid en aanspraken is ieders begrijpelijke wensch. En elk, hetzij alleen hetzij te samen met gelijksoortig belanghebbenden, stelt daarvoor zijn eischen onder bedreiging zijn dienst aan staat of maatschappij te onttrekken. Het wordt als vanzelfsprekend beschouwd dat ieder daartoe het volle recht heeft. Niet alleen de arbeiders vragen de vrijheid tot staken, doch ook de ambtenaren, en evenzoo de handelaren, die hunne waren speculatief terughouden, en de producenten die hunne fabrieken en werkplaatsen sluiten of beperken. De onhoudbaarheid daarvan is duidelijk. Er moet naast dat gevoel eener individueele vrijheid, ook al wordt die collectief in een groep naar voren gebracht, iets anders bestaan, waarmede elk rekening houdt. Dat andere zou zijn het algemeen belang. Ter wille daarvan zou arbeider, ambtenaar, handelaar en fabrikant zijn eigen belang moeten achterstellen.

De bestaande opvattingen van staat en maatschappij hebben echter de vroegere begrippen over het algemeen belang zoozeer vervaagd en opgelost dat de werkzaamheid ervan verloren is gegaan. De staat ging over in partijen en de maatschappij in groepen en klassen. Het algemeen belang dat in werkelijkheid nog evenzeer bestaat als vroeger, wordt door de belangengroepeeringen verduisterd, en niet langer gezien of gevoeld. Men kan dit betreuren, maar met het feit moet rekening gehouden worden. Dit beteekent allereerst dat men de oorzaak ervan dient op te sporen en bloot te leggen. Er is geen andere oorzaak aan te wijzen dan het verdwijnen van elk gezag.

Machten zijn er nog genoeg, in staat en in maatschappij afwisselend en bestreden, maar zij missen het gezag dat wortelt in den geest der menschen en dat een bewuste of onbewuste erkenning is van een noodzakelijke en vrijwillig aanvaarde leiding.

Een nieuw gezag moet ontstaan, en daartoe moeten de menschen weer opnieuw vatbaar worden voor geestelijke invloeden.

Verhoogde productie is een noodzakelijk en goed ding. Billijke verdeeling van de lasten en lusten onder alle menschen is nog beter. Maar het is niet alles. Het zijn slechts middelen tot hoogere doeleinden die geest en ziel der menschen zich moeten stellen. De verwaarloozing daarvan wreekt zich ook in het stoffelijke. Want zonder dat de geest aangedreven en de ziel opgewekt wordt zal niemand erin slagen de wereldverwarring te doen ophouden.

Staat en staten vervormen zich en ondervinden den weerslag van de onbevredigdheid met de maatschappelijke verhoudingen, waarin geen algemeen belang langer erkenning vindt. Want zoo lang dat ontbreekt mist ook de staat zijn eenheid, en is zijn wortel gespleten.

Het schijnt zoo eenvoudig de schuld hiervan te geven aan die onbevredigende maatschappelijke verhoudingen. Kapitalisme en imperialisme die deze beheerschten kunnen aan de schandpaal gesteld worden. Maar wat helpt het? Het zijn geen personen, het zijn zelfs geen ideeën, het zijn stelsels, dat wil zeggen bedenksels, die alleen dienden om de werking der maatschappij te verklaren en de strekking ervan in een enkel woord te belichamen. Doch zelfs wanneer het geen onnoozel zelfbedrog was en wanneer het eenigen zin had te spreken van de schuld van kapitalisme en van imperialisme, wat hadden wij gewonnen met zoo'n veroordeeling. Schuld krijgt pas beteekenis tegenover een gezag dat beleedigd of benadeeld is. En wat is dan dat gezag?

Het was dat van een opkomende geestelijke beweging, die nog bitter weinig macht bezat, en die de menschwaarde niet langer verwaarloosd wilde zien in de jacht naar stoffelijke rijkdommen en wereldsche macht. Die geestelijke beweging had inderdaad reeds gezag, hoezeer zij ook beklemd zat tusschen

andere maatschappelijke stroomingen, en daarmede werd vermengd.

Het socialisme gold reeds jaren lang vòor den oorlog als de invloedrijke tegenstander en toekomstige opvolger van kapitalisme en imperialisme. Maar terwijl deze beide laatsten werkelijke machten aanduidden, was het socialisme van geestelijken aard. En het was een verwarring dat zich daarmede vermengden twee elementen, die eigenlijk een ander karakter bezaten.

Allereerst de arbeidersbeweging, die een klassebelang voorstond, en daarnaast een politiek-ekonomisch stelsel, het collectivisme, dat een zuiver organische wijziging der productie aanbeval.

Juist door de vermenging met deze beide elementen is het gezag van het socialisme in en na den oorlog niet toe- maar afgenomen.

De arbeidersbeweging groeide tot een nieuwe maatschappelijke macht, die het politiek-ekonomische stelsel beloofd had te verwerkelijken, doch door de demoralisatie van de oorlogsinvloeden met haar macht verlegen moest zijn omdat zij geen socialistisch *stelsel* kon toepassen en zelfs niet bevredigend kon regeeren.

De geestelijke beweging die vroeger aan de arbeidersorganisatie hooge beteekenis, en aan het collectivisme een lichte glorie gaf, omdat door deze twee alle belemmeringen voor de ontplooiing van geest en ziel zouden worden weggenomen, moest wel schade lijden door de teleurstellingen die beide brachten. Tevens ook door de invloeden die elke gezagserkenning verdrongen. Toch is hier het eenige gezag dat naar de toekomst wijst en uit de tegenwoordige verwarring kan redden.

Wanneer dit gezag aangeduid wordt als het socialisme kan daardoor thans misverstand ontstaan, een misverstand dat vroeger zoo niet gevoeld werd. Want het socialisme doet denken aan een enkel ekonomisch stelsel of aan een klassenpolitiek. Daarom meen ik beter dat gezag aantegeven als van de gemeenschap.

Deze is niet de staat, en niet de maatschappij, zooals wij die kennen, maar een nieuwe vorm van de menschelijke samenleving, zooals die in onze beste gevoelens reeds leeft.

De oude waarheid: het koninkrijk Gods is binnen in u, geldt niet minder voor een moderne, ofschoon daarom geen betere, aanduiding onzer hoogste wenschen en verwachting. Ook het socialisme is binnen in u, als de gemeenschap die wij dienen kunnen en dienen moeten zonder te vragen naar lust of loon.

* * *

Afbreken gaat sneller en gemakkelijker dan opbouwen. Dit bekende gezegde vindt thans meer dan ooit toepassing om echter tegelijkertijd vergeten of met opzet achteraf gehouden te worden. Er zijn thans zoo velen geneigd tot een afbrekende of ten minste een onvruchtbare geesteshouding, dat het noodzakelijk wordt deze als zoodanig aantewijzen. Dat wil niet zeggen: veroordeelen. Allereerst al niet omdat die geestestoestand onvermijdelijk moest ontstaan. Vooral echter niet omdat die geesteshouding veel en veel beter is dan de moede onverschilligheid.

Afbreken is niet altijd een kwaad. Integendeel is afbraak in zeer vele gevallen het begin van vernieuwing. Wat echter niet vergeten of genegeerd mag worden is dat opbouw moet volgen, en dat deze niet van zelf, niet gauw, en niet gemakkelijk gaat.

De oorlog en zijn gevolg van armoede en nood moest de ontevredenheid en de ergernis doen toenemen en doen stijgen tot een hoogte, die tot daden voerde. Niemand kan daartegen ingaan, maar meer nog: niemand behoort te ontkennen, dat de menschheid zóo moet zijn, en dat het zóo goed is.

Overgang van de ontevredenheid in doffe gelatenheid is geen geruststellend verschijnsel, doch omgekeerd zeer verontrustend.

Juist daarom, om *dat* te vermijden, dient elk gevoel van verontwaardiging en elke lust om die in een daad omtezetten gepaard te gaan met het besef van verantwoordelijkheid voor den opbouw. Niet alleen het verleden en het heden moeten onzen geest bezig houden, doch vooral de toekomst. Daarbij moeten wij ons bewust zijn van de oude bekende, men zou bijna zeggen, afgezaagde waarheid. Opbouw gaat niet van zelf. In zekeren zin is dit met afbraak wel het geval. De tijd sloopt alles, ook al kan die tijd daarbij geholpen worden. Nu is het een bedriegelijke en fatale zelfmisleiding aan te nemen dat opbouw

in de materieele en geestelijke wereld ook van zelf gaat. De voorstelling of dit een groei is die altijd doorgaat, is verlokkend maar fout. De menschelijke samenleving is niet als een Zuid-Afrikaansche weide waarop het dorrend gewas afgebrand wordt, opdat nieuwe sprieten snel omhoog gaan schieten. Wat van zelf komt is als het onkruid op een akker dat de cultuurgewassen verdringt en belet omhoog te komen.

De illusie dat de gevoelens en neigingen der menschen die de maatschappij opbouwden naar kapitalistische en imperialistische systemen, door den wereldbrand van oorlog en revolutie tegelijk met den maatschappij-bouw vernield zijn, mist elken grond van waarschijnlijkheid. De verwachting dat de vernietiging van kapitalisme en imperialisme, noodzakelijk den groei van het socialisme zal tengevolge hebben, berust op geen redelijk inzicht. Een werkelijk socialistische maatschappij kan slechts ontstaan indien de wil om die te bereiken alom aanwezig is, en bovendien slechts indien deze goede wil gepaard gaat met bereidwilligheid, offervaardigheid en bekwaamheid tot veel stoffelijken en geestelijken arbeid.

De opbouw komt niet van zelf, ook al is het aandeel dat elk daarin heeft zoo uiterst gering. Dat toch geldt van elken grooten arbeid. Velen moeten samengaan, en zich allen onderwerpen aan een getrapte leiding, die op zich zelf ook weer een georganiseerde samenwerking is. Een enkele bouwheer of bouwmeester moge niet zijn aantewijzen, toch is er in de maatschappelijke samenwerking geen automatisme. Er bestaat gezamentlijke wil, geest en scheppingsvermogen.

Niet alleen gaat de opbouw niet van zelf, hij gaat ook langzaam, m.a.w. hij eischt: geduld.

Waaruit is die merkwaardige zielseigenschap te verklaren? Geduld beteekent niet een *willoos* dulden, een gelatenheid die zich niet meer bewust wil worden. Geduld is een *gewild* dulden van de weerstanden die onvermijdelijk zijn, en een bewust wachten op de resultaten van inspanning en inzicht. Die eigenschap is slechts mogelijk door geloof en vertrouwen, die in de religieuse gemoedsstemming de diepere kenmerken zijn van vroomheid.

Doch ook buiten religieuse voorstellingen moet er voor het

ware geduld een diepere bron zijn waaruit geloof en vertrouwen geput worden, dieper dan ontevredenheid, verontwaardiging en ergernis, die slechts aan de oppervlakte schuimen.

Tenslotte gaat elke opbouw ook moeilijk, dat wil zeggen hij eischt bekwaamheden, die niet aangeboren zijn aan begiftigde personen, doch die door arbeid en ervaring, door inspanning van hoofd en hart zijn verworven. Bekwaamheden van velerlei aard en van velerlei personen worden gevergd, die naar waarde geschat en op een passende plaats gebruikt moeten worden.

Hoe staan wij nu tegenover deze eenvoudige, alom bekende en misschien afgezaagde doch blijvende waarheden? Allereerst met onze tijdseischen van verhoogde productie en socialisatie, doch ook met den veel verdergaanden, en daarachter liggenden eisch eener nieuwe, vrije, voor geestelijke waarden vatbare menschheid.

Drieërlei houding typeert wat onze tijd heeft en mist. Allereerst van hen die willen *terugkeeren* naar de toestanden van vóor den oorlog; daarnaast van hen die van een terug niets willen weten, doch den thans verworven invloed der arbeiders willen *bestendigen* en uitbreiden, ten slotte van hen die nog veel verder willen *vooruitgaan* naar geheel nieuwe verhoudingen.

De eersten die in een terugkeer de eenige mogelijkheid zien om de voortbrenging te herstellen en te doen toenemen, beschouwen de tegenwoordige verwarring slechts als misleiding en mislukking, een oorlogsziekte die moet uitwoeden. Zij willen ook allereerst afbreken wat de oorlogsinvloeden aan de maatschappelijke verhoudingen hebben veranderd. Reeksen belemmeringen zijn opgeworpen door uitvoerregelingen, belastingen, wetten en arbeidsovereenkomsten, die de ontplooiing van het vrije persoonlijke initiatief en de ondernemingszin in den weg staan. Het onbeperkte bedrijfsleven, groeiend naar eigen wetten van concurrentie of concentratie zal weer evenals vroeger vóor den oorlog zich een weg moeten banen, en zal dit doen zoodra de vele hindernissen uit den weg zijn geruimd. Wat zij daarbij vergeten en missen is het begrip van een gedachten- en gevoelsleven, dat zich reeds vóor den oorlog verzet heeft tegen een maatschappij die ten bate van productie, export en winst alle andere overwegingen op den achtergrond drong. Door de

oorlogservaringen is die moreele veroordeeling niet verzwakt maar versterkt.

Kunnen zij beloven, meer nog: kunnen zij zelf ook gelooven en in de sterkte van hun vertrouwen een waarborg geven, dat hun wederopbouw niet zal dienen om opnieuw wereldrampen voortebereiden? Beschikken zij nog over dezelfde krachten en dezelfde vermogens om inderdaad het herstel te bewerken? Bezitten de groote kooplieden, industrieelen, reeders enz. nog de geestdrift en hardnekkigheid die hun voorgangers van de vorige eeuw in staat stelden de groote technische en ekonomische ontwikkeling te leiden? Hebben zij nog het zelfde zuivere gevoel van die voorgangers dat zij aan groote kringen armelijke arbeiders ruimer brood verschaften en 's lands welvaart dienden? Is het ook *hun* onwrikbare overtuiging dat de bloei hunner ondernemingen tevens die van hun omgeving, hun stad en hun land beteekent? Kunnen zij daarbij rekenen op de hulp dier geheele omgeving en in 't bijzonder op de vrijwel onbeperkte arbeidskrachten?

Hun houding is anders en lijkt veeleer de fatalistische dat het moeilijk anders kan. Zij kunnen niet zeggen dat het zóo en niet anders *moet.* Zij missen het volle contact met een samenleving die in hen de aangewezen leiders ziet en eert.

Er is inderdaad een gevoels- en gedachtenleven dat niet vreemd maar zelfs vijandig is geworden aan hun streven, zonder dat zij kans zien of pogingen aanwenden om dit door overtuiging te winnen en naar hen om te wenden. Of met een enkel woord: zij missen het medegevoel van de gemeenschap waartoe zij behooren, en daarmede ook de noodzakelijke scheppingskracht, het geduld en de steun van veelsoortige bekwaamheden.

Een tweede type is in zijn houding bepaald door zijn saamhoorigheid met verongelijkten die in een lange periode vóor den oorlog een zwaren strijd gevoerd hebben met moeilijk verworven en betrekkelijk geringe resultaten. Schijnbaar zijn die resultaten groot en belangrijk geworden in en na den oorlog doordat de verongelijkten een macht hebben opgebouwd die zij door de politiek en door ekonomische middelen uitoefenen.

Doch zooals de verbetering van het lot der arbeiders voor

den oorlog gedragen werd door de toename der algemeene welvaart, zoo is ook thans de algemeene verarming niet te ontgaan en doet deze te niet wat in den strijd werd verworven.

Daardoor is een innerlijke twijfel ontstaan, en niet alleen aan de mogelijkheid eener afdoende lotsverbetering, maar zelfs aan de doeltreffendheid van de strijdmiddelen. Terwijl gedurende reeksen van jaren geloofd werd aan de grootsche gevolgen eener door macht verkregen overwinning, die de grondslagen der maatschappij zou veranderen, is door den oorlog dit uitzicht zeer vervaagd. Dat de socialisatie een volledige genezing zou brengen van de maatschappelijke kwalen kan niet meer worden volgehouden tenzij onder socialisatie geheel iets anders wordt verstaan dan vroeger is verkondigd. Toen toch heette het dat het was een onteigening der bezitters van de productiemiddelen, en wel een onteigening door de staatsmacht zoodra die in handen der arbeiders was gekomen. Thans echter wordt begrepen dat dit op zichzelf nog niet beteekent: met minder arbeid meer voort te brengen en wel door het tegengaan van alle verkwisting. Dit moet tevens het doel worden eener socialisatie. En voor dit doel is de staatsonteigening volstrekt niet het aangewezen middel. Naar een duidelijk ander middel wordt echter nog gezocht.

Ondanks de innerlijke twijfel is de uiterlijke houding dezelfde gebleven. De strijd en de strijdmiddelen die zoo lang diensten bewezen kunnen niet worden opgegeven. Machtsvorming en machtsverheerlijking worden nog aangeprezen en des te luider naarmate het geloof er aan ondermijnd is. Doch voor den opbouw wordt teruggeschrikt, omdat het maar al te duidelijk is hoe ongeschikt een strijdleger is voor zulk werk. Door den strijd tegen het stelsel der maatschappelijke voorbrenging is een vervreemding en afsluiting van die voortbrenging zelve ontstaan. Dat ging goed zoolang de productie in haar technische ontwikkeling voortdurend steeg, maar zoodra blijkt dat dit niet meer het geval is, toont zich het gemis, en wel van een goed besef der eischen van maatschappelijken opbouw. Dit gemis is in wezen een ongevoeligheid voor de gemeenschap, die grooter en breeder was dan de strijd.

Geen wonder dat een derde type moest opkomen uit de

teleurstelling. Dit wordt gekenmerkt door ongeduld, maar tevens ook door een nieuwe opvatting van de machtsuitoefening, namelijk de macht door geweld van wapenen en de overrompeling. Ontevredenheid en verontwaardiging worden aangevuurd tot haat en niet langer tegen een stelsel, maar tegen alle vroegere werkelijke machten in staat en maatschappij. Alle verwilderende oorlogsgevoelens van vernietiging zijn omgezet tot nieuwe elementen in den strijd der verongelijkten. Het besef van den opbouw, zoowel van de productie als van de socialisatie wordt geheel teruggedrongen in een blinde begoocheling dat maatschappelijke nieuwbouw geheel van zelf zal ontstaan indien slechts alle oude belemmeringen geheel zijn weggevaagd.

Doch wat voor dien nieuwbouw de noodzakelijke grondslag moet zijn, namelijk de werkzame gemeenschap, wordt eveneens door den fellen strijd onmogelijk gemaakt.

Wanneer ik met deze drie typen meende aan te geven wat er in onzen tijd omgaat ten einde vooral aantewijzen wat daarin gemist wordt, heb ik niet willen zeggen dat alle menschen tot een dezer drie typen behooren. De bedoeling was alleen te doen uitkomen hoe te midden der maatschappelijke beroeringen in alle kampen een zelfde leegte heerscht, die aanvulling behoeft. Het is een aanvulling die moet komen uit een verheldering van ons gevoel. Wij weten niet van welke zijde der maatschappelijke klassen een grooter of een kleiner aandeel zal worden bijgebracht voor afbraak en opbouw. Maar wel kunnen wij weten dat de toekomst van den opbouw afhangt, en dat deze alleen mogelijk is indien de gemeenschap gaat leven, krachtiger en duidelijker in steeds meer personen.

* * *

In drieërlei gedachtengang, langs omwegen van verschillende beschouwingen heb ik getracht aan te geven wat met de gemeenschap is bedoeld. Ik deed dit met opzet omdat het woord zoo vaag en half versleten is, en daardoor de benadering van het begrip zoo moeilijk. Staat, gemeente, onderneming, maatschappij, partij en ekonomisch stelsel zijn duidelijk en bekend. Het is eenvoudig één daarvan te dienen of te weerstaan, aan te hangen of te bestrijden. Maar de gemeenschap schijnt een

bedenksel, dat geen eigenlijken inhoud en geen grens heeft. Het is gemakkelijk te betoogen dat er zoo iets als de algemeene gemeenschap niet bestaat.

Er zijn voor ieder direct gevoelde gemeenschappen genoeg bekend, van gezin, familie, corps, vakvereeniging, politieke partij, maar de ervaring leert dat hoe wijder de grens hoe minder sterk het gemeenschapgevoel is, en hoe grooter het gevaar van innerlijke tegenstellingen. Heeft het daarom wel eenig nut te gaan spreken van een gemeenschap met groote menigten van menschen, die voor het meerendeel elkaar niet kennen? Is het zelfs niet verkeerd en nadeelig voor het versterken der gemeenschappen die inderdaad bestaan, als vakvereeniging, klasse, stand, partij en dergelijke, dat gedaan wordt alsof er nog iets anders en iets meer is dan juist een dier verbindingen?

Omdat dergelijke vragen zoo voor de hand liggen doch tevens niet dan na eenig doordenken beantwoord kunnen worden heb ik gesproken van de gemeenschap, zooals ik die ken en zooals ik mij die in mijn leven heb voorgesteld, in de hoop daarmee het wezen te doen kennen, voordat naar naam en omschrijving werd gevraagd. Wanneer ik nu daarop inga om zoo duidelijk en zoo direct mogelijk te zeggen wat de gemeenschap is, en wat het beteekent in haar dienst zich te stellen, dan moet ik de vergelijking met bestaande en ontwikkelde samenlevingen in klein en grooter formaat afwijzen. De gemeenschap is nog niet tusschen de menschen aanwezig; zij moet er komen in de toekomst, maar ondertusschen leeft zij reeds in onzen geest, namelijk in den geest die zich naar de toekomst richt. Beteekent dit dat ze een bedenksel is van een enkeling, een soort speeltuig zijner gedachten? Hoogstens kan dat gelden voor den naam. Wat echter het wezen is, bestaat en bestond als meer dan een verzinsel of inbeelding, namelijk als een idee die zich noodzakelijk aan den levenden geest vertoont. Of het onder christendom, humanisme, socialisme of communisme begrepen wordt, verandert niets aan de waarde der idee, die de geheele maatschappij gericht en ondergeschikt wil zien aan de erkenning van ieders menschelijke waardigheid. Wanneer de naam der gemeenschap voor die idee gekozen wordt, is het vooral om haar zuiver te stellen van verwarrende bijgedachten en tevens

te richten op de samenleving, die zóo zal moeten worden als de beste gevoels- en belangengemeenschappen die wij ondervonden.

Deze erkenning dat de gemeenschap slechts een idee is, en dat de naam ervan alleen een persoonlijke benadering aangeeft, sluit echter volstrekt niet in dat die gemeenschap geen waarde heeft en niet werkzaam is. Dat is alleen het geval voor hen die de geestelijke goederen miskennen en ook hun fundamenteelen invloed op de uiterlijke levensvormen en de materieele welvaart onderschatten. Denken wij ter vergelijking slechts een oogenblik wat vaderland en volk voor ons beteekenen. Ons gevoelsen geestesleven is van die beide doordrongen als het menschelijk lichaam van het bloed. In materieele onverschilligheid kunnen wij de waarde ervan weg redeneeren, maar wij blijven die wij zijn. Zoodra het vaderland in gevaar of het volk in nood verkeert ondervinden wij de beklemming die onzen geest en ons gemoed aangrijpt, en dat is een duidelijker teeken van de waarde dan door eenig betoog is aantegeven. Wij zijn een deel van het volk en een deel van het vaderland of wij het bekennen of niet.

En op gelijke wijze maken wij deel uit van de gemeenschap. Een ontkenning van de waarde dier gemeenschap staat gelijk met iets van ons zelf te negeeren. De idee der gemeenschap is bovendien ook werkzaam. Meer nog dan volk en vaderland beheerscht de gemeenschap onze overtuigingen en denkbeelden, omdat zij, en vooral thans, in nood verkeert. Wie zal durven beweren naar de toekomst te leven, en toch vrij te zijn van een beklemming door de wereldverwarring?

Zoodra iemand dit beseft en tracht zich een duidelijke voorstelling te maken van de stem der gemeenschap die hij in zich hoort, doch niet verstaat, komt het oogenblik dat hij alle begoochelingen van materieel-mechanische en automatische theoriën en stelsels van zich af moet schudden om de waarde van een idee stralend en overtuigend te zien.

En zoodra iemand de werkzaamheid dier idee anders gevoelt dan een instinct, namelijk als een bewust handelen naar dieper inzicht, treedt hij in den dienst der gemeenschap. Slechts uit ervaring kan iemand leeren wat het beteekent, en welke zekerheid van handelen daaruit geboren wordt.

De dienst der gemeenschap vraagt niet naar nieuwe partij of andere groepeering; zij let niet op lidmaatschap of contributie, niet op meerderheidsstemming of partijdiscipline. Dit wil niet zeggen dat deze dienst onvereenigbaar is met welke groepeering ook die de menschen naar gelijk inzicht of gelijk verlangen ondernemen. Integendeel zal voor sommigen juist de aandrang tot partij-kiezen voortkomen uit het besef eener verantwoordelijkheid. Maar ook zullen enkelen daaruit de kracht putten om alleen te staan zonder dat onverschilligheid de oorzaak ervan is.

De dienst der gemeenschap zal zich aldoor doen gevoelen bij alle handelingen en bij alle oordeelen, omdat zij achter elke plicht tegenover werkgever, overheid, bestuur of leider, een andere en diepere verplichting doet kennen tegenover de gemeenschap, die komen gaat en komen moet naar de beginselen die zij in den geest doet kennen.

Tegenover die verplichting, die sterker en uitgesprokener is naarmate zich ieder meer bewust is van de idee der gemeenschap, staat het groote geluk en de blinkende zekerheid die de dienst der gemeenschap verschaft aan elken toegewijde.

Juist nu de toekomst zoo donker is, en het heden zoo verward, bieden uiterlijkheden geen steun. Zij veranderen met den dag, wanneer zij niet van binnen uit opgehouden en aldoor vernieuwd worden. Naar de toekomst moeten alle jongen en krachtigen zich richten, maar zij moeten dan ook in die toekomst het licht projecteeren dat zij in zich zelve ontsteken. En dat licht straalt slechts uit een idee, die vruchtbaar en werkzaam was, is, en zal zijn. Welke vormen staat, maatschappij en samenleving ook zullen aannemen, steeds zal daarin het menschelijk oordeel zoeken naar de gemeenschap, die van geslacht tot geslacht gedroomd is in vele talen, vele beelden en vele namen. Elke afbraak geschiedt in haar naam, maar feilloos moet elke wezenlijke opbouw door haar kracht tot stand komen.

Dat is de zekerheid voor ieder, die zich stelt in den dienst der gemeenschap.

11 November 1919.

Gedichten
Door
Aart van der Leeuw

De jaargetijden

Lente, de blonde,
Winter en zomer,
Najaar, de droomer,
Innig verbonden,
Dansen hun ronde.

Al de bezonde,
Zwellende kelken,
't Rijpen, verwelken,
Elk heeft zijn stonde
In deze ronde.

Wanneer de monden
Van deze teersten
Lachten zij 't eerste?
Wanneer begon de
Dans in het ronde?

Aan welke wonde
Zullen zij sterven,
Dorren, verderven,
Wie zal verkonden
't Einde der ronde?

Ik zal verzwonden
Zijn en verloren;
Wordt van mijn sporen
Geen meer gevonden,
Danst nog hun ronde.

De gast

Als gij mij eèns slechts kondt vertrouwen,
En Uwe vleuglen saam woudt vouwen,
Om aan mijn disch, bij fruit en wijn,
    Mijn gast te zijn,

Dan zou mijn huis geheiligd wezen,
En na Uw heengaan zou ik lezen
In ieder ding, als in een boek,
    Van Uw bezoek.

Hier rustten zijn handen, zou ik weten,
Wanneer ik aan mijn maal gezeten,
Het linnen witter blinken zag
    Dan alle dag.

Daar vonden toen zijn oogen vreugde,
Zoo zou ik mijmren, als 't mij heugde
Hoe het geringst wat ik bezat
    Uw aandacht had.

Ja, alles zou veel schooner schijnen,
En voortaan was het dierbaar mijne
Niet meer de lust van één alleen,
    Maar elk gemeen,

Als gij mij eèns slechts kondt vertrouwen
En Uwe vleuglen saam woudt vouwen,
Om aan mijn disch, bij fruit en wijn,
    Te gast te zijn.

De twijg

De bleeke waatren van mijn eenzaamheid
Breiden zich eindloos uit naar alle zijden;
Hier is het dat mijn vaartuig heden glijdt
En gistren gleed en morgen heen zal glijden.

Soms droom ik, sluimrend tegen 't zeil,
Van een gezegend oord vol most en koren,
Bloeiende boomen en een menschlijk heil,
Dat wien het wegschenkt eerst mag toebehooren.

Vlieg uit, mijn vlugge duif, en drijf en stijg,
O vogel van mijn vaste hoop op later,
Maar, draagt uw sneb geen afgebroken twijg,
Keer dan niet weder over 't bleeke water.

Pastorale

Reeds werd de vlier een bruidsboeket,
De veulens dartlen in de wei,
De boomgaard heeft al vrucht gezet,
Mijn God, ik hoop, nu komt ook gij.

De halmen van het bloeiend gras
Weemlen in wind en zonneglans,
Alsof het veld een feestzaal was;
En wanneer leidt ge mìj ten dans?

En wanneer tooit ge mij met groen,
En maakt mijn dor verlangen blank,
En laat mij als de boomen doen,
Die overvloeiend zijn van dank?

Ik ben een landlijk man, die kent
Muziek, verzwegen in het riet,
En op mijn zangrig instrument
Roep ik, o liefde, U met een lied.

Lied

Liefde, ik weet van veler handen,
Hoe ze in ongeduldig beven
Naar uw gulle gaven brandden,
En hoe mild gij hebt gegeven.

Die naar purpren vreugde dorstten,
Schonkt gij tintlend nat van druiven,
Andren het gij teedre borsten
Streelen, als het dons der duiven.

Ook wie kind bleef, gaaft gij 't zijne,
Bloemetjes, die aardsche zonnen,
Gaarne gundet gij den reine
Koelend kristallijn uit bronnen;

En gij bracht den blooden droomer
Voor zijn tocht, den langen, verren,
Vruchten, die een beter zomer
Rijpen deed op andre sterren.

Liefde, en ìk, wat zal ik bidden?
Dat een schat uw schoot ontviele,
En ik, als een vorst, temidden
Van geschenken nederkniele?

Neen, ik vraag slechts dat mijn vinger
Licht beroeren mag, maar èven,
Uw bedauwden rozenslinger,
Als gij snel voorbij komt zweven.

Franciscus

Franciscus heeft, om u te ontmoeten,
Alles wat schitterde afgedaan
Aan hals en hand, voorhoofd en voeten;
Want schamel wilde hij tot u gaan.

Maar niemand hebt gij zóó ontvangen
O, liefde, en als de dag begon,
Waart gìj het die zijn zuivre zangen
Deed jubelen van zuster zon.

En moet ik òok zoo tot u komen,
Afleggend waar mijn ziel mee speelt:
De rijke schat der schoone droomen,
Het fonklend woord, het sierlijk beeld?

En moet ik langs de grauwe wegen,
In grove pij en ongeschoeid,
Het geeslen voelen van den regen
En hoe het eenzaam-zijn vermoeit,

Eer ik mij bij u neer mag leggen,
Gelijk een zwerver bij een bron,
En aan uw borst mijn zang mag zeggen
Voor broeder wind en zuster zon?

Het graan

Zon en wind zijn de gezellen
Van de helle vreugd,
Die hun moedwil op doet wellen
In de bloem der jeugd. -

Waaiend haar, gekreukte kleedren
En een losse strik,
Zelfs de ziel draagt lichte veedren
Als een leeuwerik. -

Maar zich 's middags neer te vleien
In het warme graan,
Al die gouden arenrijen
Rond zich te zien staan,

En het wonder te begrijpen
Van het nauw verbond
Tusschen hun geduldig rijpen
En den trouwen grond,

Zal dit niet een weelde blijken
Voor den wandelaar,
Die zichzelf mag vergelijken
Met een vruchtbaar jaar?

Zon en wind zijn de gezellen
Van de helle vreugd,
Doch de zoete korrel rijpen,
Liefde, doet ùw deugd.

De dagen

Wie eens den stoet der dagen
Voorbij zich heeft zien gaan,
En hoe zij allen dragen
Kransen van dorre blaân,

En hoe zij, beurtlings bukkend,
Of met geheven hand
De schoonste vruchten plukkend,
Heenschrijden over 't land,

Wie eens de stille vrouwen,
Met hun verbleekt gewaad
Vol duistre schaduwvouwen,
Gestaard heeft in 't gelaat,

Hem blijft slechts dît verlangen
Om aan 't verganklijk lot
Te ontstijgen in gezangen
En één te zijn met God.

De Verdronkene
Door
Maurits Uyldert

Eén doffe kreet....
En dan de stilte van het water,
Het zoete murmelen, dat tot den bodem lokt.
Het is geen val maar zweven, rustend dalen,
Het is een roerloos en toch heerlik dwalen
Door geen gerucht omvlokt.
En zo gelukkig zink ik op den bodem neder
En lig zo zacht gebed
Als nooit in aardse slaap. Geen rust omving mijn hart zo teder,
Heeft mij zó van mijn leed ontzet.

Ik staar omhoog....
Alleen de groene stilte van het water
En geen geluid dat uit de wereld schalt
En ook geen lucht, geen licht dat lokkend tovert
En schone beelden met zijn kleur omlovert,
Een web van schijnen, waar de ziel in valt,
De ziel die zwerft, een vlinder tuk op honing,
Die in het wrede spinrag wart -
Hier is de ruime rust, de vredig koele woning,
De zoete stilte van het hart.

Heb ik zo lang gezocht om u op 't laatst te vinden
In 't kalme kristallijn, uw onberoerd paleis?
Ontvang ik hier de troost voor schreiende beminden
Die in mijn glimlach bloeit; de vreemde en verre peis?
Straks zien zij haar, als weer de golven mij beroeren
En 't licht van zon en maan mijn dood gelaat omlijnt:
Die mij dan vinden zullen vrezen en ontroeren
Daar voor mijn starre lach hun zwakke smart verkwijnt.
- 'Schenkt zulk geluk de dood?' - O wonder voor ontzinden!
Heb ik zo lang gezocht om zo nabij te vinden?

Maar thans de vreê - - -
Alleen de verte van het wijde water
- Mijn hemel en mijn aarde - en zonder klank die stoort.
De stomme vissen glijden strelend langs mijn handen,
De dove zwervers, koel, in de koralen landen,
En in mijn hart golft niet de stroom meer van het woord,
Gloeit niet de lust, schrijnt niet de pijn: als stille wieren
Stijgen mijn dromen op, kleurloos en zonder licht.
Hoe ver is nu de lust om ze in geluid te vieren
Als eens, eertijds, voor een bemind gezicht!

Roerloze rust
Waar zelfs mijn peinzen sterft in 't ruimteloze water - - -
Als aan een wonde 't bloed vloeit mijn zwak mijmren heen.
Het vond na liefdes koorts, na droom, begeerte en weelde
Al wat het heeft gezocht in duizend, duizend beelden,
't Vond u, en u alleen.
Gij naamt mij in uw ziel, ik zwond in uw genuchten,
En niet uw beeld, ik vond uw roerloos hart!
Stil...stil...uw glimlaeh blijft nog langs mijn lippen zuchten,
Nu, in den koelen dood verstard.

Het lied van de erkentenis
Door
Albert Verwey

Als ik u kon vinden,
Ingeboren
Tweespraak van mijn ziel, -
Fluistringen omwinden,
Als door voren,
De Verborgene voor wie ik kniel; -
Als ik u kon klaren,
Raadselige tegenstrijdigheid,
Die de menschen hoonen
Als mijn openbaren
U waagt toonen,
Maar die nochtans de ongeschonden waarheid zijt; -
Als ik u kon grijpen,
Ingeschapen tweestrijd van 't heelal,
Wortel, en u tot een bloem doen rijpen
Aan de telgen van mijn zanggeschal; -
Wie zou dan begeeren,
Dronken, in dat bloemgelaat
Zich te spieglen en niet eindlijk leeren
Alle schijn die gij ziet zijt te ontberen,
Zalig in de erkentnis dat hij u verstaat. -

*

Geen eigen wil: een droomgelaat,
Geen denkend brein dat wijst en leidt;
Buiten besef van ruimte en tijd
Een mensch die innerlijk verstaat

En alles voelt en niets begeert
En wacht het leed dat geen ontgaat:
De nagel die aan 't kruis hem slaat
En de arme menschheid die hem deert.

En ondanks alles, boven al,
De onoverwinbre zaligheid
Die in hem leeft en als hij sterft
Niet voor die andren sterven zal,
Maar blijft als deel dat elk verwerft
Die wordt als hij en met hem lijdt.

Nooit kan ik u scheiden,
Levend wezen dat uzelf behoort,
Uit de stroom van dingen en van tijden
Met wie ge eeuwig een zijt als geslacht en soort.

Nochtans, telkens weder,
Uit de schaduw die mijn hart vervult,
Wiekt een Droom, de schitterende veder
In de straling van zijn eigen glans verhuld.

Blijkt ook die verbonden
Aan een afkomst, aan een volk als hij?
Ach, zijn schoonheid bergt zóó diepe gronden
Dat geen menschlijk oog ze peilt of komt nabij.

*

Anders gij dan ik.
Al de inhouden van uw wezen
Anders dan de mijne elk oogenblik.
Anders gij dan ik.

Anders ik dan gij.
Als een vreemde uit altijd vreemder
Wereld groet ik u en kent gij mij.
Anders ik dan gij.

Ware ik u gelijk!
Hoe ge 't wenscht, en dringt gedurig
Dat de scheidsmuur tusschen ons bezwijk.
Ware ik u gelijk!

Ach, mijn glimlach groeit.
Lief heb ik in u dat andre
Dat me uit al uw daden lokt en boeit.
Ach, mijn glimlach groeit.

O mijn liefste vriend,
Mij die ge anders wenscht omarmend,
Mij die glimlach, vreugdvol op u ziend,
O mijn liefste vriend,

Waar is 't wonder dan
Dat twee levenslang gescheidnen
Nochtans levenslang vereenen kan.
Waar is 't wonder dan?

Iedre zin is vreemd.
't Zij zoo: in ons beider denken
Niets dat naar 't gedenk van de andre zweemt.
Iedre zin is vreemd.

Maar zijn vorm bekoort.
Iedre toonval vast verstaanbaar,
Iedre lijn en schakeling en woord.
Zie, zijn vorm bekoort.

Meer dan zin en geest,
Als aan de uiting voor-geboren,
Leeft in ons de Vorm, de ziele-leest,
Meer dan zin en geest.

Deze zien we aldoor,
In zich onze vreemdheid dragend,
Maar ons bindend aan zijn eigen gloor.
Deze zien we aldoor.

Vorm aan vorm verwant
Heffen zich twee vreemdling-zielen
Aan de kimmen elk van 't eigen land -
Vorm aan vorm verwant.

Noem het liefde of haat:
Siddrend groeten bei elkander,
Daar hun open oog elks vorm verstaat.
Noem het liefde of haat.

Waar duizendvormig bladgewemel
Wiegt in een stralend blauwe hemel
Omvangt ons tent van zand en groen.
In zoete en orgelende tonen
Slingren de vogels die hier wonen
Hun liedren door 't verrukt plantsoen.

In 't eindloos spel van zang en luister
Stemt in zijn eigen schemerduister
Ons hart aldoor zijn zelfde snaar.
Vormen en volten worden droomen
En in één glimlach opgenomen
Van Uw gelaat, Alzegenaar.

Hardnekkige eenzijdigheid
Door
C.G.N. de Vooys

Met rechtmatige trots schreef Jan te Winkel, in de Voorrede van zijn *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*[1], dat dit werk de vrucht bevatte van veertigjarige arbeid: ‘ik mag het een groot stuk van mijn leven noemen, want het is met mij opgegroeid, zooals ik er zelf in gegroeid ben.’ Een zo grote toewijding, gesteund door stalen werkkracht en ongelooflike belezenheid, dwingt eerbied af. Openhartig voegt de schrijver er aan toe: ‘Ik heb ook geene poging gedaan om de eigenaardigheden te maskeeren, die ik mij wel bewust ben te bezitten, het mogen dan gebreken of deugden zijn.’

De typies-Hollandse eigenaardigheden waardoor Te Winkel zich onderscheidt, zijn: degelikheid en volharding, voor de man van wetenschap bronnen van voortreffelike deugden: zijn werk wint daardoor betrouwbaarheid, volledigheid en eenheid van bewerking. Maar de keerzijden van die deugden zijn: verstandelikheid en vasthoudendheid, die zo licht kunnen ontaarden in nuchterheid en bekrompenheid.

Eenzijdige verstandelikheid heeft de wetenschap ongetwijfeld vooruitgebracht en verrijkt. Nauwkeurige, krities-verworven kennis blijft een onmisbare grondslag. Verzamelaars en verwerkers van kennis zullen dus steeds welkom zijn, ook op het gebied van de geesteswetenschappen. Op één voorwaarde: dat ze hun verstandelikheid niet tot norm verheffen.

1) Haarlem - De Erven F. Bohn - 1908-1918, 4 dln.

Vasthoudendheid verleent kracht, maar brengt het gevaar mee, dat men zich ook aan het verouderde vastklemt. De stromingen van de nieuwe tijd gaan dan onbegrepen langs de onderzoeker heen; zijn werk krijgt daardoor reeds tijdens zijn leven de stempel van een voorbijgegaan tijdperk.

Te Winkel's *Ontwikkelingsgang* heeft onmiskenbare verdiensten, waardoor het naast Kalff's *Geschiedenis* een ‘standaardwerk’ mag heten, maar juist door de genoemde eigenschappen is het geen werk waarop onze vaderlandse wetenschap trots kan zijn. Het is de plicht van de kritiek, dit onbewimpeld te zeggen. Geen dankbaarheid voor het geschonkene mag ons weerhouden, dit oordeel nader toe te lichten. Het gevaar is namelik niet denkbeeldig, dat onervarenen, bekoord door de leuzen van wetenschappelikheid en objektiviteit, de eenzijdigheid van deze litteratuurbeschouwing over het hoofd zien, en vol vertrouwen deze bezadigde voorganger volgen.

Een brede *Inleiding* stelt ons in staat om Te Winkel's opvatting van litteratuur en litteratuur-geschiedenis te toetsen. Dit gedeelte, waarin de eenzijdigheid van de schrijver zich het duidelikst bloot geeft, is verreweg het zwakste gedeelte van zijn werk.

Als grondstelling wordt vooropgezet: ‘De geschiedenis onzer letterkunde is een vak van wetenschap in den strengen zin des woords.’ Naar twee zijden moet dus het terrein afgebakend worden: tegenover de dilettantiese kritiek en tegenover de dogmatiese aesthetiek. Vooral de eerste moet het ontgelden. ‘Wie hadden in Jonckbloet's dagen - *zooals meestal en nog* - de critiek in handen? Mislukte kunstenaars of halfkunstenaars vormden de groote meerderheid der critici of tijdschrift-recensenten, die iedere maand plichtmatig het hunne zeiden over de pas verschenen boeken en op dezelfde manier ook schreven over onze oudere schrijvers, wanneer deze toevallig aan de orde kwamen. Dat kon toch geene wetenschap heeten, meende men, en terecht.’ Hier kijken de schimmen van Potgieter en Busken Huet glimlachend om de hoek! Betrouwbare boekbeoordelaars, gaat de hoogleraar voort, die ons voor onze lektuur helpen kiezen - ‘proeflezers der leesgezelschappen’, mompelt Potgieter - mogen er zijn, als ze zich maar ‘onthielden van

afkeuring en allermeest van spot, omdat daardoor zoo licht minachting voor litteraire kunst in het algemeen wordt gekweekt.' Uit de verte klinkt het 'Leitmotief' van de 'bent der wrake' uit de Nieuwe-Gids-tijd. - 'Zulk eene critiek staat even ver van de wetenschap af, als de reisgids, die ons aanwijst, op welken tijd en hoe wij het best per spoor, per boot of per tram, de plaats onzer bestemming kunnen bereiken.' Als wij ons goed duidelik maken dat met deze samenstellers van letterkundige spoorboekjes niet alleen de beunhazen en beroeps-recensenten, maar ook de artistieke keurmeesters en opvoeders bedoeld worden, dan zien wij in zulke uitspraken een zelfverheffing van de wetenschap ten koste van de kunst. Dan kunnen we ook begrijpen dat de schrijver later (blz. 89) de verbeelding een gevaarlike gave noemt voor de geschiedvorser, want daardoor '*loopt hij gevaar,* het gebied der stellige wetenschap te verlaten en zelf *een kunstwerk te leveren*, als wetenschappelijke waarheid *vermomd.*' Zelfverheffing van de geleerde, die met een onbereikbaar objektivisme als ideaal, uit zijn werkplaats de kunstenaar weert, in plaats van hem als bondgenoot in te halen. Met kennis alleen is de kunst niet te benaderen. Hoeveel dieper gaat de volgende beschouwing van een Duitser, die Julius Petersen in zijn grondige studie over *Literaturgeschichte als Wissenschaft*[1] met ingenomenheid aanhaalt: 'Zur Dichtung besonderer und feiner Art schreitet die Literaturgeschichte stets fort, wenn sie sich die Ergründung und Darstelling der letzten seelischen Ursprünge eines Kunstwerkes zur Aufgabe macht. Sie wird sich zur exakten Wissenschaft im Sinne der Naturwissenschaften niemals entwickelen können, denn sie bedarf in jedem Falle des durchaus persön-

1) Heidelberg 1914, overgedrukt uit de *Germanisch-Romanische Monatsschrift.* Ook dit is een pleidooi voor de wetenschap, maar juist door vergelijking blijkt hoezeer Te Winkel's theoretiese beschouwingen bij de internationale wetenschap achtergebleven zijn. Ook in Frankrijk, het vaderland van Sainte-Beuve en Taine, zou men van een dergelijke geringschatting der letterkundige kritiek vreemd opzien. G. Renard zegt in zijn werk over *La méthode scientifique de l'histoire littéraire* (1900) wel aardig: 'Le critique est à l'histoire de la littérature ce que la politique est à la sociologie, la médecine à la physiologie.'

lichen Deutungsvermögens einer dem dichterischen Schöpfergeiste nahestehenden, in tiefster Seele ergriffenen Persönlichkeit.'

Tegenover de doctrinaire aesthetica, waarvan Jonckbloet het gezag erkende, treedt Te Winkel opnieuw in het krijt, met dezelfde argumenten als in zijn bekende Inleiding van 1887[1]: niet krities-aestheties, maar histories-aestheties moet de litteratuurgeschiedenis zijn, omdat 'zij anders gevaar loopt, de historische belangrijkheid der feiten te toetsen aan de, geheel buiten het vak der historie gelegen, persoonlijke aesthetische waardeering.' Dan wordt de 'zuivere' wetenschap een 'bastaardwetenschap.' Destijds was dit betoog, als reaktie tegen Jonckbloet's eenzijdige beschouwingen, uitstekend op zijn plaats. Maar welke tegenstanders heeft de schrijver nù te bestrijden? Is zijn wapenrusting niet verouderd, als hij tegenover de moderne Duitse aesthetica komt te staan? Elster's *Principien der Litteraturwissenschaft* zijn reeds van 1897; het *Sytem der Ästhetik* van Volkelt dagtekent van 1905. Beiden hebben krachtig partij gekozen tegen de 'starre Auffassungvom Normativen', maar handhaven de aesthetica als 'normative Wissenschaft[2].' 'Objectief geldende wetten van aesthetica zijn nog niet gevonden', zegt Te Winkel (blz. 18). Dat mag waar zijn voor 'wetten', in de zin van streng geformuleerde regels, gezocht 'in einer weit ausgedehnten induktiven Darlegung über das von den besten Dichtern Geleistete und Gewollte,' op den duur leidend tot 'Klassiker-Verhimmelung', maar Te Winkel werpt met deze *wetten* ook alle *normen* overboord. De fout van de oude aesthetica was, dat de normen ontdaan werden van alle 'Umwandlungsfähigkeit und Relativität', maar de eenzijdigheid van sommige bestrijders bestond daarin, dat ze elke absolute waardebepaling in de kunst verwierpen. Wie een drama van Vondel boven een van Jan Vos, een gedicht van Potgieter boven een van Van Zeggelen plaatst, heeft de stellige overtuiging dat hij geen persoonlike voorkeur uitspreekt, maar een appreciatie geeft, die alleen door wansmaak betwijfeld kan worden. In zulke uitspraken

1) In zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* deel I.
2) Zie Volkelt, a.w. I, blz. 41; Elster, a.w. Cap. VI: *Dîe Normen der Poesie.*

werken normen (b.v. ‘der menschlich-bedeutungsvolle Gehalt’), waarnaar ieder zich onbewust richt. Terecht zegt Elster: ‘Alsob wir diese Normen uns *machten*, uns ausklügelten und aus den Fingern saugten! Macht denn der Logiker die logischen, der Ethiker die sittlichen, der Jurist die Rechtsnormen?’ Te Winkel verontschuldigt zich, als ware het voor een tekortkoming, met de woorden: ‘Algeheele afwezigheid van appreciatie zou iets bovenmenschelijks zijn’ (blz. 14). Alsof een dergelijk ‘bovenmenselik’ standpunt een ideaal zou zijn voor de kunsthistoricus! Zo wordt het ontkennen van alle wetten een nieuwe leer, die in uiterste konsekwentie tot het ongerijmde voert.

Het komt mij voor, dat Te Winkel beter gedaan had, het gebied van de aesthetica geheel te vermijden: bij een deskundige kritiek zou van de daaraan gewijde bladzijden - o.a. blz. 28-29 - niet veel heel blijven. Of ligt het alleen aan de zonderlinge wijze van uitdrukking, dat wij een vraagteken zetten bij uitspraken als deze: ‘Dan blijft nog over, op te merken, of de psychologische lijn, van het kunstwerk naar den kunstenaar getrokken, en die van den kunstenaar naar zijn werk elkaar ontmoeten’ (blz. 89) of: ‘De kunstenaar is te beschouwen als het medium, waardoorheen de ontwikkelingsgang der kunst zijne richting neemt’ (blz. 99). Soms ligt het aan de eigenaardige betekenis van zijn termen. Wij kijken even vreemd op, als hij spreekt van ‘gedichten zonder eigenlijken *inhoud*, zooals vele lierdichten’ (blz. 105), maar even te voren blijkt, uit het woord inhoudsopgave, dat met ‘inhoud’ bedoeld wordt: dat wat men navertellen kan. ‘Gevoelsinhoud’ bevat dus voor Te Winkel een tegenspraak. Voor hem is het verstand de sleutel die op elk kunstwerk passen moet. ‘Wie onzin mooi vindt, kan door niemand overtuigd worden, dat hij ongelijk heeft; maar hem, die het met ons eens is, *dat onzin leelijk is*, kunnen wij wél betoogen, dat hetgeen hij voor zin hield eigenlijk onzin was, en daarmee wijziging brengen in zijne aesthetische waardeering’ (blz. 35). Maar is dan alle verbeelding van het eenvoudigste sprookje tot Dante's *Divina Commedia*, geen ‘onzin’? Een pendant biedt de volgende plaats: ‘Het bovennatuurlijke speelt in de geschiedenis der kunstwereld gelukkig geene rol. Wel vertelt de dichter op geestdriftigen toon,

dat het eene godheid is, die het vuur der gemoedsbeweging in hem ontsteekt, maar niemand neemt toch aan, dat die godheid of Muze dat op bovennatuurlijke wijze doet; en wordt er gesproken van de betoovering, die er van kunstwerken uitgaat, dan hoort niemand daar iets anders in, dan eene poëtische uitdrukking. De betoovering is voor ieder een psychisch natuurverschijnsel' (blz. 97). Dezelfde verstandelike nuchterheid blijkt bij de beschouwing van het minnedicht. De historicus heeft alleen een typiese vertegenwoordiger uitvoerig te schetsen; bij anderen 'in wier gemoed die oude geschiedenis zich altijd weer herhaalt,' zijn schakeringen alleen van belang als ze aanleiding geven 'tot het voortbrengen van nieuwe kunstvormen' (blz. 101). 'Een minnedicht' - heet het later (blz. 441) - 'blijft altijd de uitdrukking eener langs *verstandelijken* weg geobjectiveerde liefdesstemming.' Eigenlik ziet Te Winkel in een groot deel van de lyriek een zekere onnatuurlike opwinding: 'overdrijving is nu eenmaal het zwak der poëzie' (blz. 385).

Met de verstandelike beschouwing van de poëzie hangt ten nauwste samen de verstandelike beschouwing van de taal. Er is een tijd geweest, zegt Te Winkel, dat de toonkunst en woordkunst nauw verbonden waren. Toen was de woordklank van grote waarde. Bij strenger scheiding van die kunsten bracht de woordkunst, als het voornaamste, de woordbetekenis aan. 'Daarin is dan ook de groote waarde van het woord gelegen' (blz. 50). Inderdaad is dit het belangrijke verschil tussen taalkunst en muziek. Maar nu tracht Te Winkel, op grond van zijn doctrinair 'schrijftaal'-begrip[1] het musikale element op deze wijze weg te cijferen: 'De waarde van die woordklanken moest wel sterk verminderen sinds de woordkunst meer en meer eene litteraire kunst was geworden door de toenemende beoefening van schrijf- en leeskunst, die nu zelfs een eerste vereischte voor den ook maar eenigszins beschaafden mensch wordt geacht. Hoe oneindig veel grooter is allengs het aantal geworden van de gedichten, die gelezen, dan van degene, die gehoord worden. Van de woordkunst kan men nu niet meer zeggen, dat zij eene gehoorskunst is, maar alleen dat zij het

1) Vgl. *Konservatieve Taalgeleerdheid,* in *De Beweging,* Aug. 1906.

nog kan zijn' (blz. 51). Het feit dat de veel-lezer nu een sterker neiging heeft dan eertijds om de klankvoorstelling uit te schakelen en het schriftbeeld dadelik met de voorstelling te verbinden, is niet te miskennen. Van de *kunst*-historicus zouden we hier intussen de waarschuwing verwachten: denk er om dat elke dichter *spreekt* of *zingt*, dat zijn woorden niet voor het *oog*, maar voor het *oor* bestemd zijn; anders blijft het wezen van de poëzie u vreemd. Te Winkel, die de 'inhoud' van het gedicht als de hoofdzaak beschouwt, ziet in dit 'stumme Augenlesen' een deugd, wanneer hij tevreden laat volgen: 'Dat de woordkunst meer en meer litteraire kunst is geworden, behoeven wij te minder te betreuren, omdat, zooals wij reeds opmerkten, de wezenlijke kracht van het woord in zijne beteekenis gelegen is.' Te Winkel durft de konsekwentie aan, dat ook 'de rhythmus' zijn betekenis gaat verliezen: 'de aard van den inhoud der dichtwerken leidde er toe, den vrijeren rhythmus van het proza der dagelijksche of oratorische spreektaal zoo nabij te komen als mogelijk was, en zoo zijn *de grenzen van gebonden en ongebonden woordkunst nu zoo goed als uitgewischt* [!] en kan men aan de woorden "verzen" en "proza" geene volstrekte beteekenis meer hechten, doch er slechts een relatieven zin aan toekennen. Er worden, vooral in den laatsten tijd, verzen geschreven die zich alleen typografisch als zoodanig onderscheiden, maar proza zouden heeten, als zij anders gedrukt waren' (blz. 46). De vers-kunst gaat dus onherroepelik verloren!

Ook de beeldspraak krijgt bij Te Winkel een logiese grondslag, wanneer hij aanneemt dat de metafoor berust op een vergelijking waarbij 'vele verschilpunten worden *weggedacht*' (blz. 57). Het wezen van het dichterlik beeld, het verschil tussen het versteende en het oorspronkelike, blijft de lezer verborgen, terwijl de schrijver de zaak vertroebelt door te laten volgen: 'Deze symboliek is zóó conventioneel, dat zelfs de meest alledaagsche taal haar in overvloed oplevert.' In dit verband blijft het ook twijfelachtig, wie met 'men' bedoeld is in de zin: 'Geheele magazijnen van persoonsverbeeldingen bezit men in de handboeken der "mythologie."

Van de onderscheiding tussen individueel-letterkundig en konventioneel taalgebruik wordt in de Inleiding het goed recht

erkend, mits de kunstenaar “als sociabel wezen niet al te ver van het conventioneel taalgebruik afwijkt” (blz. 54), maar het bevreemdt ons niet dat Te Winkel's voorkeur voor een welgeordende “schrijftaal” zijn waardering voor sterk persoonlik dichterlik taalgebruik belemmert. Spieghel's woordkoppelingen acht hij voortgekomen uit onkunde ten opzichte van onze grammatika: “in het wezen onzer wijze van samenstelling schijnt hij niet te zijn doorgedrongen” (blz. 345); de taal van Hooft, Staring, Potgieter, Perk is “gemaniëreerd.”

Niet “zuiver historisch”, maar “historisch-aesthetisch” noemt Te Winkel zijn methode van geschiedschrijving: “van het woord aesthetisch” wensch ik allerminst afstand te doen’ (Inl. blz. 16). De geschiedschrijver heeft namelik ‘de grootste elasticiteit van aesthetisch gevoel noodig om zich te kunnen invoelen, voorzoover dat althans mogelik is, in de meest verschillende aesthetische stemmingen van de meest verschillende menschengeslachten.’ Hij ‘behoeft geen scheppend dichter te zijn, maar hij moet als het ware passief dichter wezen, sympathisch meedichtend met den poëet, dien hij in zijn geschiedtafreel wil laten optreden.’ Het berust op gebrekkige zelfkennis dat Te Winkel met zijn positieve geest in staat meent te zijn tot wat alleen een buigzaam-artistieke natuur als die van Allard Pierson vermag. In de Middeleeuwen schiet zijn elasticiteit al dadelik tekort: het overdreven ascetisme van Sinte Kerstine vindt hij ‘walgelijk’ (blz. 67), een Mariamirakel dat buiten de schreef gaat is ‘grotesk’ (blz. 70), Hadewijch is een ‘begaafde dweepster’ en als dichteres een ‘kleine figuur’ (blz. 108); wanneer later Kalvinisten, in een oud-testamentiese gedachtensfeer, spreken van de ‘God van Nederland’, dan is dat ‘komiek’ (II, 75). Zulke uitlatingen zijn evenwel spaarzame uitzonderingen; als regel streeft Te Winkel er naar, zijn persoonlike voorkeur of tegenzin te onderdrukken. In de praktijk leidt dat tot onthouding van elk oordeel, tot loutere mededeling van feiten. Waar blijft dan het aestheties element? zal de lezer vragen. Te Winkel's antwoord luidt: in de kunstvaardig samengestelde korte ‘inhouds’-opgaven van de besproken werken. De geschiedschrijver moet daarvan ‘miniaturen’ maken; ‘hij moet

zich daarbij als hoofddoel voorstellen, te bewerken, dat de totaalindruk der inhoudsopgave den totaalindruk van het dichtwerk zelf zoo nabij komt als mogelijk is' (Inl. blz. 105). Nu is het zeer goed mogelik dat een kunstgevoelig man een gedicht of prozawerk zo weergeeft, dat zijn bewondering in zijn woorden doorstraalt, maar dat ligt m.i. buiten het vermogen van Te Winkel's zakelik-wetenschappelike stijl. Zijn inhoudsopgaven zijn degelik en nauwkeurig, maar niet artistiek, vooral niet wanneer hij de woorden van de dichter met de zijne vermengt[1]. Vroegere geschiedschrijvers, als Jeronimo de Vries, Jonckbloet en Van Vloten begrepen terecht, dat men dan liever in treffende aanhalingen de kunstenaar zelf moet laten spreken.

Veeleer zou men bij deze histories-aesthetiese opvatting bij elk tijdvak een brede inleiding verwachten, waarin de toenmalige letterkundige smaak in verband met de gehele levensbeschouwing en met de theoretiese denkbeelden over kunst uiteengezet werd.

Ondanks het verzet van de schrijver, zal men dus Te Winkel's werk het best waarderen, wanneer men zijn methode als streng histories beschouwt, en er allereerst een wetenschappelik welgeordend feitenmateriaal in zoekt. De litteratuurgeschiedenis is voor Te Winkel één groot museum, waarvan hij de beheerder is. Wie er in rondwandelt, de keurig verzorgde toonkasten bekijkt, de nauwkeurig gestelde opschriften leest, en de volledigheid van de verzamelingen leert kennen, is dankbaar gestemd voor de buitengewone vlijt en toewijding die er aan ten koste gelegd zijn. En wie bovendien weet, dat menige kast alleen gevuld kon worden door de speurzin en de onvermoeide werkkracht van de beheerder, die in elk hoekje van zijn gebouw

1) Een sterk voorbeeld is het bekende lied van hertog Jan van Brabant (I, blz. 17), waarin deze regels: 'Toen ik daar het schoone kruid zag in 't gaardekijn en vernam het zoet geluid van die meisjes fijn, moest ik met haar vroolijk zijn, en ik zong de meisjes na: Harba lori fa! - Haar, die ik van deze drie de allerschoonste vond, sprak ik aan en om haar leest sloeg ik d' arm terstond, 'k wou haar kussen op haar mond, maar zij riep: 'laat staan en ga: Harba lori fa!' De eenheid van inhoud en vorm wordt bij zulk 'nadichten' miskend. Evenzeer wreekt zich hier de geringschatting van het ritme in taalkunst.

evenzeer thuis is, zal een leven, aan dit deel van de wetenschap gewijd, welbesteed noemen.

Een andere vraag is of aan een 'zuiver-historiese' methode geen hogere eisen gesteld moeten worden. Juist dat verknippen van het feitenmateriaal in kleine, gelijkmatige hoofdstukjes, nu eens gegroepeerd om een persoon, dan om een genre, dan om een histories feit, belemmert de schildering van de Ontwikkelingsgang, het trekken van grote lijnen[1]. Daarom ook is de titel van dit werk niet gelukkig gekozen: reeds bij het doorbladeren wordt men getroffen door een belangrijk tekort aan kompositievermogen, een eerste vereiste in een historicus. Een poging om de litteraire ontwikkeling te doen afsteken tegen een kultuurhistoriese achtergrond - gelijk Kalff dat deed - ontbreekt hier bijna geheel: alleen bij 'De verfransching der letteren' (deel III) is een dergelijke inleiding beproefd; verder wordt de lezer alleen even georiënteerd door enkele feiten uit de politieke geschiedenis, terwijl in sommige tijdperken - vooral in de zeventiende eeuw - voor de gelijktijdige schilderkunst de aandacht gevraagd wordt[2]. Ook tegen de verhouding van de hoofddelen zijn bezwaren te maken. De Middeleeuwen, vroeger wel eens te ruim bedeeld, zijn hier in verhouding te beknopt behandeld. De reden wordt door de schrijver zelf aangegeven: hij zal zijn vroeger standaardwerk over deze periode waarschijnlik verbeterd en aangevuld doen herdrukken, maar dat kan in de Ontwikkelingsgang de onjuiste verhouding niet verbeteren. Is de achttiende eeuw, in verhouding tot zijn be-

1) Het leven en het werk van de grote schrijvers moet daardoor in verschillende hoofdstukjes bij elkaar gezocht worden. De chronologiese opeenvolging van feiten en geslachten wordt verbroken: zie b.v. de late behandeling van Hadewych (I, 106) en Erasmus (I, 256). Door het bijeenplaatsen van de 'genres' komt b.v. de Leeuwendalers van 1645 naast de Granida van 1605 (I, 375).

2) Het diepere verband wordt zelden gevoeld. Anders was dit b.v. in de M.E. aangewezen. Dat de schr. zich met een oppervlakkige verklaring tevreden stelt, blijkt o.a. uit deze eigenaardige verklaring van de oorsprong van het impressionisme in de negentiende eeuw: dat 'werd stellig in de hand gewerkt door den grooten technischen vooruitgang der oleographie en vooral der photogravure, *waarvan men overvleugeling der schilderkunst begon te vreezen* (deel IV, 1012).

langrijkheid, niet te breed behandeld? De verbazingwekkende kennis van de schrijver die tot in de kleinste biezonderheden van deze minder bestudeerde tijd doordringt, is een onvoldoend motief. Maar juist in zulke tijden van kunsteloze nabootsing en konventionele liefhebberij blijkt het gevaar van het streven naar volledigheid en objektiviteit, dat uit zijn zogenaamde histories-aesthetiese werkmethode voortkomt. Met onverdroten opgewektheid hanteert Te Winkel onbeduidendheden, waarin bijna geen enkele lezer belangstelt. Door overlading met namen, titels, inhoudsopgaven en jaartallen gaat dan elk perspektief verloren. Te Winkel voorziet het verwijt van overlading met namen, maar weert het af door de opmerking dat hij integendeel met ‘groote zelfbeheersching’ te werk ging, ‘daar hij er in plaats van vijftig wel vijfhonderd had kunnen noemen’ (Inl. blz. 107). Toch zal menigeen van oordeel zijn, dat er van die vijftig nog wel enige naar de aantekeningen, naar een biografies woordenboek, of nog liever, naar de vergetelheid hadden kunnen verhuizen[1)]. Deze neiging om veel, en liefst alles te zeggen, zo dat ook het onbeduidende naar de voorgrond dringt, weerspiegelt zich soms ook in de stijl[2)].

Een uitvoerige behandeling van de onderdelen zou in dit tijdschrift misplaatst zijn. Toch zou alleen daardoor aan de grote verdiensten van Te Winkel's werk ten volle recht gedaan worden: het op zich zelf onbeduidende of onartistieke kan in histories verband betekenis krijgen, de ontwikkelingsgeschiedenis en de nawerking van belangrijke personen of werken

1) Als een sterk staaltje wijs ik op de aanhef van Cap. XXI in deel II, waar een reeks Goudse rederijkers-namen te pronk staan. Dan volgt: ‘In het naburige Haastrecht was A. Taelman leider der rederijkerskamer “De Balsembloem”.’ Als zo de geschiedenis van de ‘letterkunde’ in de 19de eeuw eens geschreven werd!

2) Een sterk voorbeeld is deze zin, aaneengeschakeld en volgeladen als een goederentrein: ‘Reeds in zijn studententijd diende hij [S. Stijl] de Muzen door in 1754 twee kluchtspelen, “De vryer na de kunst” en “Krispyn filosoof”, uit te geven, die niet onvermakelijk en meermalen vertoond zijn door een in 1762 te Harlingen, waar hij zich als geneesheer gevestigd had, met zijne medewerking opgericht liefhebberijtooneel-gezelschap, dat hem als een zijner begaafdste leden, vooral wegens zijne voortreffelijke voordracht, kon beschouwen’ (III, 568).

komt vaak eerst tegen een brede achtergrond van gelijktijdige geschriften in het ware licht. Geen vakman kan dit werk raadplegen zonder telkens door nieuwe gegevens verrast te worden. Er zou dus een tegenhanger van dit artikel te schrijven zijn in een vaktijdschrift, met het opschrift 'Vruchtbare speurzin.' Mijn éénzijdige beschouwing van het principiële kan ik echter niet besluiten zonder er op te wijzen hoe zeer de schrijver bij de behandeling van de negentiende eeuw zijn objektiviteit verzaakt. Aan de harmonie van zijn werk zou het ten goede gekomen zijn, als hij het jaar 1830, de dood van Bilderdijk, voor hem de laatste grote figuur, als eindpunt gekozen had. Plaatst hij zich dan op partijdig standpunt? Geen verwijt, zegt Te Winkel, zou mij meer grieven dan dat van partijdigheid en gebrek aan waarheidsliefde.

Aan iemand van Te Winkel's karakter zal men niet licht opzettelike vervalsing van de waarheid verwijten, maar partijdigheid kan ook - minder ongunstig - opgevat worden als partij-kiezen uit volle overtuiging. In die zin héèft Te Winkel gekozen. Zijn liefde gaat uit naar de litteratuur van zijn jeugd: de gemoedelike kunst van de Camera, van De Genestet trekt hem aan. Zelfs van de Schoolmeester kan hij nog genieten, met zijn 'geniale' overvloed en 'ideaal-leuke' puntdichten (IV, 791). Hij eert rijkdom en verscheidenheid van kennis in de historiese romans, in het werk van Vosmaer. Doch als hoofddeugden beschouwt hij bezadigdheid en eenvoud: vandaar zijn grote verering voor Beets. Had Beets met zijn 'opbouwende critiek'[1], zijn bezadigd oordeel, aan het hoofd van een leidend tijdschrift gestaan, hoeveel rijker had zich dan de negentiende-eeuwse letterkunde ontplooid! Elke richting had zijn bestaansrecht erkend gezien; geen talent was verloren gegaan. Maar de bezadigdheid werd teruggedrongen en de eigengerechtige Gids maakte zich meester van het gezag, tot schade van onze letterkunde, die dientengevolge 'allengs verdroogde en verarmde' (IV, 568). Het beeld van de Gids-redakteur wordt een karrikatuur, waarin men niet licht Potgieter zal herkennen: een 'heerschzuchtige' met 'ontnuchterende nurkschheid', 'wiens

1) Deel IV, 990.

verstandelijke overweging telkens te worstelen had met zijne eigenliefde en hartstochtelijke partijdigheid', als karakter geen man uit één stuk, die door tijdige 'koersverandering'[1] zijn gezag wist te handhaven, een dichter met 'zwak kunstvermogen' en veel 'geleerdheidsvertoon', wiens latere grote dichtwerken een 'pijnlijke inspannning' voor de lezer zijn en 'het toppunt van gekunsteldheid en duisterheid bereiken.'

Erger zondaar is Busken Huet. Vooral hij heeft 'zijn talenten ten kwade aangewend': met 'brutale aanmatiging, eenzijdige afkeuring, onbarmhartige geeseling en cynische spotternij' heeft hij 'den jeugdigen durf van aankomende schrijvers gedood' door hun 'schrik aan te jagen'[2].

Dat bij zulk een appreciatie een 'streng' historiese uiteenzetting van het opvoedend en zuiverend karakter van de Gidskritiek achterwege blijft, behoeft nauweliks gezegd te worden. Waarschijnlik is de stemming van de historieschrijver versomberd door de noodlottige nawerking van Huet's kritiek in de 'bent' van De Nieuwe Gids.

Te Winkel heeft geen polemiese natuur. In de boven aangeduide bladzijden is geen blakende strijdlust: het vuur smeult slechts onder de oppervlakte van de kalm lopende zinnen. Ook de ergernis over de jongere critici, brutaler dan hun brutale voorganger, uit zich met de kalme verzekerdheid van een weloverwogen oordeel. Het 'Besluit' over de letterkundige ontwikkeling sedert Jacques Perk - die bij de ouderen geannexeerd wordt - is opgezet als een requisitoir, maar verloopt in een boutade. Was het in 1893 opgesteld, tijdens de ontbinding van De Nieuwe Gids, en onder de verse indruk van het strijdrumoer, dan was een dergelijke schildering - met menige juiste trek voor de toenmalige toestand - begrijpelik, en een dergelijke kortzichtigheid vergefelik. Maar na een kwarteeuw dient de historicus toch iets meer en iets dieper te zien! Te Winkel

1) Zie IV, 568. Zonder verder bewijs beweert Te Winkel, dat Potgieter na 1845 'een meer verzoenende houding tegenover de school van Tollens begon aan te nemen', en de 'neutraliteit verloochende'. Vgl. mijn studie over *Potgieter en het Liberalisme* in dit tijdschrift.
2) IV, 988. Dit geldt toch niet voor de romans, want daarvoor konstateert de schr. op blz. 1052 een 'overproductie'.

bekent zelf dat hij met dit slot ‘ontrouw geworden is aan de beginselen der wetenschap die hij voorstaat’ (IV, 1122). Waarom het dan niet weggelaten! Dan was door de uitvoerige behandeling van Honigh en Van Loghem voldoende aangetoond dat de schrijver met zijn smaak lijnrecht stond tegenover die van de jongere kunstrechters, dat hij wenste te eren wat zij verguisden. Een karakteristiek of een bestrijding van deze bladzijden, die nu reeds door de meeste lezers met een glimlach ter zijde gelegd zullen worden, lijkt ons overbodig.

De grondfout van deze geschiedschrijver is dus zijn verstandelike eenzijdigheid, zijn onnatuurlike antithese van wetenschap en kunst, zijn geringschatting voor letterkundige kritiek. De kunsthistoricus moet zich, met zijn ‘strenge’ wetenschap, niet te hoog achten om bij de kunstenaar in de leer te gaan. De gesmade kritiek van de beide ‘benten’ had hem kunnen leren hoe gevaarlik het is, zich op te sluiten binnen de enge wanden van nationale zelfgenoegzaamheid, hoe bezadigde objectiviteit kan leiden tot koestering van de middelmatigheid, hoe heilzaam het is, onze letterkunde van Europees standpunt te bezien, en wedijver uit te lokken met het beste wat het buitenland ons biedt.

De goede eigenschappen van dit werk zouden beter tot hun recht gekomen zijn, als de schrijver, met meer zelfkennis, een geleerd boek voor vakgenoten geschreven had, toegerust met een volledig wetenschappelik apparaat. Daarin ligt de kracht van zijn werkzame en ordenende geest. Waarschijnlik zal deze wens ten dele vervuld worden door een vijfde deel, dat alle beoefenaars van onze letterkundige geschiedenis als kostbaar hulpmiddel bij hun studie dankbaar zullen verwelkomen, en dat er toe bij zal dragen om de naam van Te Winkel als verdienstelik wetenschappelik werker te doen voortleven.

U t r e c h t, Nov. 1919.

Politieke aanteekeningen

Gedurende den oorlog hebben de leiders onzer politieke partijen geen lust gevoeld nieuwe denkbeelden van staatsbeleid te ontwikkelen. Opportunistische practijk hield hen van dag tot dag bezig. De vragen van het oogenblik werden niet opgelost en zelfs niet zuiver gesteld. Men was al zeer tevreden dat de regeering voor 'nood'toestanden 'nood'maatregelen toepaste, en liet elke diepere beschouwing aan de toekomst over. Na den vrede zou dat wel moeten geschieden, doch af te wachten was hoe de wereld na den vrede eruit zou zien. Nu is echter de tijd gekomen dat met het opportunisme gebroken moet worden. Tal van omstandigheden eischen dat. Allereerst staat voor den staatsman vooróp dat de demokratie, die zich ruim baan brak door het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen, voorlichting en leiding der kiezers noodzakelijk maakt.

Meer dan ooit is dat thans het geval.

Want de problemen van dezen tijd zijn verwarrend talrijk en uiterst moeilijk, terwijl voor elk daarvan op een snelle en afdoende oplossing wordt aangedrongen. Het gevaar is verre van denkbeeldig dat de opportunist noodgedrongen de meest op den voorgrond komende moeilijkheid verschuift achter een andere, zelfs wanneer hij zich daarvan bewust is, en dan de leuze: 'après nous le déluge' aanvaardt. Dan wel wederom tot noodmaatregelen zijn toevlucht neemt.

Wanneer niet bij tijds de kiezers voorgelicht zijn over het verband tusschen de verschillende staatkundige en maatschappelijke questies, zijn de politici genoodzaakt te volgen in plaats van te leiden. Een kleine groep van kiezers kan hen dwingen aan de luid geopperde wenschen gehoor te geven omdat deze 'actie' niet wordt opgewogen door een uitspraak van de groote

meerderheid, die onverschillig blijft daar zij niet weet waarom het gaat, en in hoever haar belang ermede gemoeid is.

Er is in de demokratie geen andere voorlichting mogelijk dan door de politieke partijen, en de leiders hebben thans de plicht om meer te doen dan stelling te nemen telkens wanneer een staatkundig of maatschappelijk probleem uit de woeling der tijden opduikt.

Zij moeten niet langer zich laten meesleepen, doch zelfstandig de groote vragen opstellen om daardoor algemeene beginselen te ontwikkelen.

Ieder gevoelt wel dat het algemeene belang moet voorgaan boven de wenschen en eischen van kleinere of grootere groepen en dat kleinere belangen ondergeschikt moeten beoordeeld worden.

Doch wat ontbreekt is het juiste begrip van wat dat algemeen belang is, en wat het eischt. Dat duidelijk te maken is de taak der leiders van ons staatkundig leven. Niet als vroeger kunnen zij daarbij uitgaan van grondslagen en grondbeginselen die algemeen erkend zijn.

In den oorlogstijd is veel daarvan onderste boven geworpen, ondermijnd of aan het wankelen gebracht. Op nieuw moeten de groote vragen gesteld en beantwoord worden die met het wezen en de taak van den staat samenhangen, om uit die antwoorden te ontwikkelen langs welke lijnen van beleid het staatsbeheer gevoerd moet worden.

Want er zijn ook inderdaad geheel andere omstandigheden als vroeger. De feiten zijn veranderd, en het rechtsgevoel heeft zich sterk gewijzigd, en voor alles zijn de machtsverhoudingen verschoven.

Dat wil echter niet zeggen dat alle vroegere begrippen over den staat en zijne verhouding tot het maatschappelijk leven verouderd zijn en geen geldigheid meer bezitten.

Juist daarom heeft het Nederlandsche volk des te meer behoefte om te weten wat zijn politieke leiders van de tegenwoordige verhoudingen en vooral wat zij van de toekomst denken.

Die ziet er toch geheel anders uit.

Voor den oorlog vond de politicus daar verschillende pro-

blemen, waarover hij zijn kiezers en partij kon onderhouden. De onderwijskwestie, de sociale verzekering, algemeen kiesrecht, vrouwenkiesrecht, evenredige vertegenwoordiging, acht-urendag, staatspensioen.

Dat alles behoort thans voor de politiek tot het verleden, en is zuiver practisch en technisch geworden, dat wil zeggen een werkelijkheid die zich gaat inburgeren.

Wat de nieuwe politiebe problemen zijn heeft zich in de algemeene beschouwingen over de staatsbegrooting vrij duidelijk afgeteekend. De Tweede Kamer heeft zich weten los te maken van onvruchtbare schermutselingen en is begonnen met het trekken van lijnen waarlangs de politiek zich zal bewegen. Boven de aanvallen op de ministers van oorlog, marine, financiën en landbouw, en ook boven de min of meer principieele en min of meer heftige partij-krakeelen komt de aandrang om de nieuwe problemen te vatten, en in politieken vorm te gieten opdat de kiezers over de te volgen richting uitspraak kunnen doen. De zakelijke en wezenlijke inhoud der problemen komt het beste tot uiting in de redevoering van Mr. Treub. De staat, zooals die thans innerlijk vernieuwd tegenover en in een geheel andere wereld zich bevindt, moet zijn verhoudingen naar buiten en naar binnen vorm geven en bevestigen. Wat ook het lot van den Volkerenbond zal worden, zoo mag Nederland niet langer wachten om het defensie-probleem scherp te stellen, en met de oplossing ervan een begin te maken.

Tevens mag ook de positie der omliggende landen, die zoo zwaar door den oorlog getroffen zijn, ons niet onverschillig laten, daar de veiligheid van den Nederlandschen Staat ermede gemoeid is, en evenzeer het ekonomische leven in tal van gevallen afhankelijk is van wat er over onze grenzen gebeurt aan wederoprichting of verdergaande ineenstorting.

Eng hiermede hangt de finantieele toestand van den staat te samen. Zoowel wat schulden, leeningen en belastingen aangaat, alsook wat betreft een zuinig maar vooral een goed gebruik der geldmiddelen uit de staatskas is noodig een helder overzicht, een juist evenwicht en een duidelijk systeem in het geheele geldelijke beheer.

Even nauw als dit samenhangt met de defensie en de hou-

ding tegenover het buitenland, is het verband met het derde en het grootste probleem, n.l. de houding die de staat moet aannemen tegenover het maatschappelijk vraagstuk, zooals dit zich na den oorlog overal en ook in ons land opwerpt.

Herstelde en verhoogde welvaart is alleen mogelijk bij veilig en rustig arbeiden, bevrijd van een te zwaren militairen druk. Maar die herstelde en verhoogde welvaart is evenzeer noodig voor het finantieel beheer, langs welke lijnen zich dat ook beweegt.

Nog inniger is de verbinding tusschen dit alles en dat wat als socialisatie wordt aangeduid. Want hoe dit woord ook uitgelegd wordt, het beteekent toch steeds een betere verdeeling der maatschappelijke welvaart over de klassen der bevolking, in 't bijzonder ten bate van hen die zich verongelijkt gevoelen omdat hun levenslot zooveel slechter is als dat der betergestelden. Allereerst is het duidelijk dat de socialisatie meer welvaart, of met andere woorden hoogere productie en minder verkwisting moet insluiten. Maar bovendien is het duidelijk dat eenig belastingsysteem, welk dan ook, zowel de welvaart kan bevorderen als verhinderen, en dat bovendien een betere verdeeling der inkomens vooral door goed gekozen belastingen te verkrijgen is.

In de redevoering van Mr. Treub komt dit verband duidelijker als in eenige andere rede tot uiting, maar bovendien ook de beteekenis en de directe toepassing van elk deel dezer problemen op de tegenwoordige toestanden.

Wat echter in die redevoering tegelijk treft is dat zij geen politieken vorm aanneemt. Zij is gedacht van het standpunt van een regeerder, zij let direct op de maatregelen, en vereischt voor een goed begrip het gevoel van verantwoordelijkheid dat den bestuurder eigen moet zijn. Leuzen komen daarin niet voor. En nu moge de onwaarachtigheid en de schijn van vele politieke leuzen, deze in miskrediet gebracht hebben, zoo kan toch de beteekenis van leuzen voor de politieke voorlichting van het volk niet aan dat misbruik gemeten worden. De bekwaamheid der staatslieden moet toch ook daarin uitkomen dat zij de groote vragen van staatsbeleid in vormen brengen, die het volk begrijpen kan en zoo'n vorm is nu eenmaal een leuze.

Wat Mr. Treub niet beproefde en niet beproeven wilde is ook aan anderen niet gelukt. Noch ten opzichte van volkenbond

en defensie, noch ook ten opzichte van 't finantieel beleid en de bezuiniging is eenige antithese, eenige tegenstelling van richtingen uitgewerkt, waardoor de belangstelling der kiezers gewekt wordt. Slechts op één gebied is een leuze gelanceerd, namenlijk die der socialisatie, doch niet op een wijze die bevrediging kan wekken. Want wat daarbij niet scherp onderscheiden werd is eenerzijds de socialisatie als een omvorming van 't maatschappelijk leven, in 't bijzonder van de productie, en anderzijds de taak die de Staat tegenover dit omvormingsproces te vervullen heeft.

Slechts dit laatste vormt een onderwerp der politiek. Aantegeven ware met wat voor middelen en langs welke wegen de Staat een socialisatie kan bevorderen, waar en wanneer dit wel en niet behoort te geschieden.

Voorloopig is alleen aangegeven dat de Staat dit moet onderzoeken? Doch hoe? In verschillende redactie's werd geëischt dat de regeering een commissie zal benoemen, en ten slotte heeft Mr. Marchant een vorm gevonden die aanvaard werd. Daarmede is echter het onderwerp weer uit de politiek uitgeschakeld, want de commissie zal technisch-ekonomisch te werk moeten gaan. Voor de politieke ontwikkeling is het echter noodig dat de partijen een eigen standpunt zoeken en scherp omschrijven. Zij hebben de taak aan te geven wat wij onder socialisatie verstaan, en hoe de Staat die kan verwerkelijken, of tegenhouden.

De slotindruk is dat de verschillende partijen dat niet durven te ondernemen. Zij hebben een voorgevecht gehouden, dat een verdergaanden en belangrijken strijd aankondigde, maar de kampvechters gevoelden zich nog niet zeker. Van alle kanten wenschten zij oriënteering. De leuze is er. Een inhoud heeft zij, en bovendien berust zij op verwachtingen die in het volk leven. Maar de leuze moet nog nieuwe vormen verkrijgen, en vooral vormen die rekening houden met de staatkundige en ekonomische veranderingen die de wereld na den oorlog ondergaat en die ook ons land niet onaangeroerd laten.

Dit staat echter vast. De nieuwe politiek is in onze volksvertegenwoordiging ingeleid, en daarmede heeft de oude, die dor en onvruchtbaar was geworden, ook voor goed afgedaan.

22 Nov. 1919.

IS. P. DE VOOYS.

Boeken, menschen en stroomingen

J. Huizinga: *Het herfsttij der Middeleeuwen*

Er moet de schrijver van dit Herfsttij der Middeleeuwen, terwijl hij zijn gedachten vervolgde, aldoor eenzelfde vraag hebben voorgezweefd: die namelijk naar de verhouding tusschen wereld en verbeelding.

Hij stelt haar niet naakt; had hij dat gedaan, dan zou hij ook het naakte antwoord hebben gevonden: dat de wereld het eerste voortbrengsel van onze verbeelding, onze eerste verbeelding zelf is; en van een verhouding zou dan eigenlijk geen sprake zijn geweest. Maar zij klinkt naar hem op uit de omwondenheid van historische gebeurtenissen en zij krijgt, als een stem uit dat verleden, als zelf een historisch verschijnsel, voor hem een zekere eerwaardigheid en onaantastbaarheid. Dat de wereld *niet* hetzelfde is als de verbeelding, ligt erin uitgesproken, en dat ze slechter dan de verbeelding is.

Dit laatste kan toeval zijn. Hij schreef over een slechte tijd en de vraag naar een verhouding tusschen verbeelding en wereld wilde zeggen: hoe kan de verbeelding ons helpen om over de slechtheid van de wereld te zegevieren. Te allen tijde, zegt hij dan, deed ze dat op drie wijzen: door ons een betere wereld buiten haar voor te spiegelen, door ons haarzelf in een betere toekomst voortehouden, door ons te helpen haar te verfraaien en haar anders te doen zien dan ze in werkelijkheid is.

Wereld-verzaking, wereld-verbetering, wereld-verfraaiing zijn de drie wegen waarlangs het verlangen naar een schoonere wereld zich bevredigt.

De laatste weg is het voornamelijk die hij door de veertiende en vijftiende eeuw ziet ingeslagen. De verbeelding leent vormen waaraan het bij haar niet behoorende leven gebonden, waarin het vermomd en waarvoor het gehouden wordt: een spel van vormen is er, waarin leven en gedachten de maskerade akteeren van hun schoone schijn.

* * *

Het zijn boeiende bladzijden waarin de schrijver het ontstaan en de beteekenis uiteenzet van het symbolisme. Het symbolisme namelijk is niet de verbeelding op zich zelf; het is de verbeelding van de verhoudingen. Het Beeld drukt de werkelijkheid van eenig leven op zichzelf uit, het symbool toont die werkelijkheid in verband met andere werkelijkheden en met een centrale idee. Waar de verbeelding niet in de wereld, maar in een god buiten de wereld haar eerste uiting vindt, wordt de verhouding van de wereld tot god haar onderwerp, wordt een hierarchische bouw van symbolen noodzakelijk.

Minder duidelijk is het verband dat de schrijver tracht aan te wijzen tusschen het symbolisme en de middeleeuwsche neiging begrippen en hoedanigheden wezenlijkheid toe te schrijven. Deze neiging komt natuurlijk de verbeelding ten goede - zooals ze immers, naar hij opmerkt, zoowel kind en wilde als dichter en mysticus eigen is - maar niet uitsluitend de symbolische verbeelding.

Deze wortelt in een voorafgaand verhoudings-besef, in het geloof dus van de gescheidenheid van god en wereld, en dáárop is dan ook, onmiddelijk na het symbool, de allegorie, de persoons-verbeelding van de verstandelijke zin, terugtevoeren.

Symbool en allegorie hebben juist daarom in de Middeleeuwen zoo algemeen gezag gevoerd, omdat de verbeelding, van den beginne af, aan een intellectueele splitsing gebonden was.

Die eeuwen toch zijn niet - zooals men vaak meende - de tijd geweest van een bewonderenswaardige eenheid, maar integendeel die van een diepe gespletenheid. Het zondebesef was de kloof die door kathedralen en scholastiek niet anders dan met de uiterste inspanning overbrugd kon worden. Van-

daar de dramatische grootheid van die tijden ook in de enkelingen; maar vandaar tevens de geestelijke overspanning en de natuurlijke ongebondenheid, vandaar eveneens het dwingend geweld van de opgelegde vormen, die zoolang moesten heerschen als ze het konden, dàn zelfs als hun heerschappij formalisme werd.

* * *

Groei en woekering van de symbolische verbeelding, - ziedaar het veelvoudig verschijnsel dat in de middeleeuwen valt waartenemen en op dit verschijnsel, met name in de latere stadia van zijn ontwikkeling, heeft de schrijver van Herfsttij - in hoofdzaak zich beperkend tot Noord-Frankrijk en Vlaanderen - de meegevoelende blik en de ontledende geest gericht.

J. Huizinga heeft veertien jaar geleden, sprekende over geschiedschrijving, het goed recht van zielkundig inzicht, schoonheidsgevoel en kunstzin verdedigd. Een werk als hij zich toen dacht heeft hij nu gedaan en met meer gemoed en een grooter machtigheid als toen tot zijn beschikking stonden. De jongere van 1890 die in 1904 de geschiedschrijving als zijn levenstaak aanvaardde is gerijpt tot de man die op een bewonderenswaardige arbeid wijzen kan. Op het voetspoor van Jacob Burckhardt heeft hij in de door hartstochten bewogene mensch en de werkingen van zijn verbeelding het duurzame midden gevonden van het wereldgebeuren. Hij heeft er zich heen gewend om het op één enkel punt van zijn wieling optenemen en weertegeven: beeldend zoowel als bespiegelend.

In het eerste hoofdstuk stelt hij: de Hartstocht. 's Levens felheid, heet het. En dadelijk daarop verkondigt het tweede De Zucht naar schooner Leven, die haar werking en voortbrengsel in de verbeelding heeft. De *verfraaiende* verbeelding. Want dit is ‘het aspect waaronder de beschaving van het einde der Middeleeuwen thans moet worden gezien: de verfraaiing van het aristocratische leven met de vormen van het ideaal, het kunstlicht van de ridderlijke romantiek over het leven, de wereld vermomd in den dos der Tafelronde.’ De titel van het volgende hoofdstuk luidt dan ook De Heldendroom, die van het vierde De Vormen

der Liefde. De nagebleven voorstellingen van Ridderschap en Vrouwendienst blijven er heerschen over een wereld die hun te ontsnappen dreigt. Hoe langer hoe meer dringt zich in deze hoofdstukken de verbeelding naarvoren, tegenover hartstocht en leed de herstelster van het noodzakelijke evenwicht, maar wier verstarrende greep voelen doet dat zij de tegenwillige wereld nauwelijks meer kan meesteren. Haar razendste daad is dat zij van de Dood een beeld maakt. Een afzonderlijke afdeeling is aan Het Beeld van den Dood gewijd. De macabere Dood van de Middeleeuwen, het grijnzend geraamte, dat als de slaaf en zotskap van de Fortuin zich voordoet, het paskwil van de wisselvalligheid, de vergankelijkheids-aap die ten slotte uit alle mouwen steekt. Dat die menschheid de Dood niet anders dan zoo gezien heeft, welk een aanklacht! Het onderscheid tusschen hen voor wie de wereld gewijd was en hen die haar als door zonde ontluisterd zagen, kan nog altijd niet treffender gebootst worden dan door de fakkeldoovende genius van de eenen te plaatsen naast de grimasseerende frats van de anderen. Huizinga zegt: ‘De doodsvoorstelling kan gelden als voorbeeld van het laat-middeleeuwsche denkleven in het algemeen: het is als een uitvloeien, een verzanden van de gedachte in het beeld. De gansche inhoud van het gedachtenleven wil uitgedrukt worden in verbeeldingen....’ Telkens weer moeten wij bedenken dat we in de hier geschilderde wereld met symbolische, ja reeds met allegorische verbeeldingen te doen hebben. Met hoeveel levendigheid en geest de doodsfiguur ook geteekend werd, ze was een allegorische voorstelling, en veel afgetrokkener dan eenig grieksch symbool ooit wezen kon. Zoo ook als het zesde hoofdstuk over de Teugellooze Verbeelding van het Heilige handelt, is er minder van verbeelding dan van verfiguurlijking sprake. Deze, de verfiguurlijking is het die een schijn van verbeelding tracht te werpen over wat eigenlijk verstandelijke, niet diepgaande, vaak zeer nuchtere gedachte is. De Godsdienstige Persoonlijkheid van die dagen, in het volgende hoofdstuk geteekend, beweegt zich pover tusschen bijgeloof en werkheiligheid. Aandoening en Verbeelding, Verbeelding en Gedachte, Het Falen der Verbeelding zijn de titels die nu achtereenvolgens onze aandacht trekken. Als aanstonds

daarop de Denkvormen in de Praktijk worden besproken, dan verbaast het ons niet daaraan dezelfde grondslag te vinden toegewezen, die de schrijver vroeger als drager van de verbeelding aanduidde, maar nu met een nadere omschrijving die hem nadrukkelijk aan de enkel-symbolische verbeelding bindt. Hij noemt hem, hier zoowel als daar: de behoefte om elke notie aftezonderen en vorm te geven als een wezenheid, maar laat er dan op volgen: ‘en om ze samen te schikken in hierarchische verbanden, er altijd weer tempels en kathedralen van te bouwen, als een kind dat met blokken speelt.’ Eerst door deze en dergelijke woorden - reeds in het voorafgegane hoofdstuk was de heele geestelijke werkzaamheid van de Middeleeuwen in gelijke bewoordingen gekenschetst - wordt de grens tusschen imaginatie en symbolisme goed aangeduid, tusschen de gestaltenscheppende verbeelding op zichzelf en die verbeelding in dienst van de verhoudingen. Heerscher bleef altijd door, van het gewijdst symbool tot de simpelste maatschappelijke gewoonte, de vorm waarin een verhouding was vastgelegd, nooit de gestalte waarin, om zijns zelfs wil, een leven was verbeeld. Blijkt nu de herinnering aan de Van Eyck's in de toegevoegde opstellen De kunst in het Leven en Het Beeld en het Woord niet geschikt om ons die dit uitspreken te doen aarzelen? Toch niet. Zelfs de portretten van Jan van Eyck zijn, in hoogste kracht en beteekenis, symbolen: levend geworden begrip van verhoudingen. Niet een wereld waarmee zijn verbeelding één was, zag hij, maar een wereld in kontrast tot een verbeelding. Wat hij uitbeeldde, het was niet die wereld, maar dat kontrast. Of de Renaissance - Het komen van den nieuwen Vorm, heet het laatste hoofdstuk - ‘de heerlijkheid der oude menschheid, waaraan men zich al zoo lang gespiegeld had, zal kunnen terugwinnen?’ De belijders van de Renaissance zijn nog die ‘oude menschheid’ zelf niet, maar in elk geval werd de mogelijkheid door hen ingezien dat niet enkel een symbolische, dat allereerst een meer onmiddelijk-scheppende verbeelding, menschen gegund zou zijn.

* * *

Het korte overzicht dat ik hier gegeven heb, doet niets ken-

nen van de rijkdom en volheid aan indrukken en gedachten, waaruit Huizinga's werk is samengesteld. Het woord ‘samengesteld’ is het ware; want hoewel de gedachte die hem leidde en die de bindende eenheid van zijn studie uitmaakt, voldoende levenskracht toont, is ze toch niet de vrijmachtige heerscher die een ordening-eischend opdringen van zijn stof niet zou toelaten. Integendeel is die gedachte als uit de stof voortgekomen. De idee van het middeleeuwsche symbolisme, die in zijn stof lichamelijk voor hem ligt, neemt hem gevangen: hij ziet geen andere verbeelding nevens haar waarmee hij haar begrenzen en waaruit hij haar ontbinden kon. Hij kon haar ook niet van die stof losmaken, maar vindt haar zelf eerst door die stof te bootsen. Lezende en ziende, denkt hij na over de bijkomstige gegevens die achtergrond of kader vormen, maar zijn leidende gedachte denkt hij minder dan dat hij aan haar gehoor geeft en het gelezene en geziene beeldt hij kunstzinnig uit. Hij is meer nog een kunstzinnige dan een denker en als zoodanig genieten wij hem. Hoeveel heeft hij gelezen, gezien, opgemerkt, aangeteekend. Iedere aanteekening voortreffelijk uitgedrukt. Beeldend en warm, kleurig en met meegevoel. En al die aanteekeningen samengesteld tot opstellen, telkens andere onder telkens andere gezichtspunten en bij iedere aanteekening een aanteekening ter verwijzing. Wie zijn boek leest zal erkennen dat ik er niets van gezegd, niets van getoond heb, noch van de gegevens, noch van de vele onderwerpen die even waardevol zijn door inhoud als door behandeling. Indien deze volte op haar beurt een overwoekering beteekent, dan wreekt ze zich doordat men, van het eene onderdeel op het andere voortlezend, niet aan elk ervan de zelfde bewijswaarde als de schrijver toekent, dat men vaker dan hij zou willen vragen: is dit voorbeeld, hier als afdoend gehuldigd, wel wezenlijk zoo treffend als hij, in het pathos van zijn overtuiging, het voorstelt? Ik denk - om er een tweetal te noemen - aan Philips de Goede. Eerst aan zijn zeggen dat hij gelukkiger zou geweest zijn, wanneer hij evenals zijn kind maar een jaar geleefd had. Is dit een voldoend-kenmerkende trek om de melancholie van zijn tijd te teekenen? Heeft niet Goethe zelf, de serene, in de avond van zijn leven, geklaagd dat hij nooit een dag zonder zorg kende?

Dan aan zijn nachtelijke rit, zijn halve waanzin, nadat zijn zoon hem ongehoorzaam was. Is een dergelijke opwelling, een dergelijke ontroering na zulk een schok inderdaad zoo zeldzaam dat ze bevreemden moet? In het algemeen doet zich dan de vraag op: is er in woorden en daden, in gebruiken en gebeurlijkheden zooals de schrijver er bij honderden aanhaalt, en die hij, in die ééne tijd verdiept, als bizonder van die tijd beschouwt, niet veel algemeen menschelijks? Zoo, onder meer, van de onschuldige profaneering gesproken die de Middeleeuwer het heilige ondergaan deed, - is ze wel zoo uitsluitend middeleeuwsch? Ik herinner mij de dragers van een heilig moederbeeld, die na een jaarlijksche processie door een kleine Rijnstad hun vracht neerzetten en met een gemoedelijk ‘even wachten, oudje’ het Wirthshaus inslipten. Opmerkingen als deze - kleine weerbarstigheden - zijn van het genot waarmee we lazen de keerzijde, - die we ondankbaarheidshalve een oogenblik naar de schrijver toewenden. Zijn werk wordt er niet minder om: zijn eigenaardigheid wordt er alleen beter door begrepen en menschelijker om liefgehad. Want juist doordat Huizinga niet al te koel afwegend, maar zelf meegesleept en bewogen is, komen we hem nader, ondanks het acide van bewustheid waarmee hij zooveel uiterlijke schoonheid tot schoone schijn verteert. Zijn taak was overal de voosheid, de leegheid, de bedriegelijkheid, de onevenwichtigheid aantetoonen van een wereld waarin symbool, allegorie en formalisme afgronden van zelfzucht en leed overspanden, verheimelijkten en vermaskerden, maar in zijn toon hooren we behalve liefde voor het waarlijk-schoone uiterlijk de eerbied voor sterke oprechtheid en de voornaamheid die vrees is voor onnoodige vorm.

Nine van der Schaaf: *Poëzie*

Nine van der Schaaf is de dichteres van de zinvolle mijmering. Er zijn dichters wier mijmering, als een tijdelijke toestand, hen soms gevangen houdt, maar dan ook weer doorbroken wordt. Hun klacht of hun dreiging zoekt een doel buiten hen, hun liefde of hun overtuiging wil verstaan worden door anderen: de uiting van hun wezen hunkert naar een wereld die haar zal

opnemen. Bij Nine van der Schaaf niets daarvan. Leed en toorn, hartstocht en geloof, het hunkeren naar uitstorting zelf dat haar diepste aandrift is, ze slaan nooit naar buiten, maar worden altijd, als door het noodlot van een haar ingeschapen overmacht, tot de mijmering van het zangerige woord. Dit wil zeggen dat bij haar de onbedwingbare uitingsdrang gebonden is aan een onoverwinbare eenzelvigheid. Zij kan alleen tot zichzelf spreken. Zij kan de wereld alleen erkennen voor zoover ze ingaat in haar droomwereld. Voorzoover ze dat niet doet is ze haar vijand. Vandaar dat deze onvergelijkelijke droomster tevens de onvoorwaardelijkste strijdster is, en het liefde-beginsel dat haar gedichten doortrekt voor eenige gelijke de sterke haat erkent. Zij is dus een droomster die geen spoor van sentimentaliteit vertoont, en deze gezondheid die haar in staat stelt de uiterste teerheid uittedrukken zonder ook maar een oogenblik zwak te zijn, is haar sterkst werkende eigenschap. Niemand die haar gedichten leest of hij ondergaat er de invloed van. Hij wordt erdoor aangetrokken of afgestooten; maar in het laatste geval blijft er een raadsel, dat de buitenstaander niet kan oplossen; en dat hem dwingt tot de vraag of de oorzaak die hem belet zich met die poëzie te vereenigen misschien gelegen is in een gebrek van hemzelf.

Overgevoeligheid van zin en zenuw is een eerste oorzaak die belet tot de kunst van Nine van der Schaaf doortedringen. Maar er zijn nog andere, bijkomstige. Daar haar liefde de eenzelvigheid voor keerzij heeft, is zij afgewend van allerlei vormen van menschelijke en dichterlijke verstandhouding. Zij blijft bij haar gevoel, bij haar innerlijk gezicht, bij haar tot niemand, tenzij tot haar eigen droomgestalten gerichte mijmering, en zij zoekt noch de vereenvoudiging of veralgemeening van de gedachte, noch de vormen waaraan de menschheid een gemeenschappelijk behagen heeft. Ieder van haar gedichten is daarom een nieuwe voor zichzelf levende en door niets verklaarde verschijning en haar vrije vers - aan maat noch rijm gebonden - heeft een beweging die aan geen enkele uiterlijke wet gehouden is, maar alleen aan haar immer wisselende ademtocht. Deze poëzie vordert dus een overgave als geen andere. Zij is tirannisch, biedt geen enkele gelegenheid tot handreikende gemeenzaamheid, laat nooit

ofte nimmer zich neigen tot de streeling van eenig gevoelsverdrag.

De gedichten van Nine van der Schaaf zijn ook niet eigenlijk schoon. Zij zijn edel; omdat altijd de uiting van een groote ziel de adel verraadt waardoor ze gedreven wordt. Maar zij hebben niet de architectonische schoonheid, die maakt dat men een gedicht, afgescheiden van wat het meedeelt, als een klare gestalte in de geest ziet staan; niet de schoonheid van schildering waardoor men een beeld behoudt en het in nachtelijke uren voor zich ziet opdoemen; niet de muzikale waardoor het vers dag en nacht in ons blijft nazingen. Haar gedichten, haar verbeeldingen, haar versregels, dragen enkel een gevoel en een zin over, een gevoel en een zin waardoor we deze hartstochtelijke en schoone vogel die haar ziel is, deze edele droomvogel van een inwendig paradijs, leeren verstaan.

Wie die gedichten eenmaal liefheeft zal zich verbazen over hun vele tonen. Breed als de golven wier slag in de verzen is weergegeven; kort en zich herhalend als het leeuwrikslied dat opstijgt uit de weiden; van een verborgen, een als duiven-innigheid, nachtelijk kirrende, of norsch en stuursch als met een hard neervallen van onwillige slagen; fier of deemoedig; gelaten of uitspraak doend; maar altijd zichzelf, altijd zeker van zichzelf en niet aarzelend.

Ja toch, als men van schoonheid spreken wil, dan ligt ze in de zekerheid, in de *gratie*, waarmee al die tonen volgen uit de ééne stemtoon, de lage stem vol ingehouden gekweel, die de vertolking is van een tegenstrijdig grondgevoel.

Er is in de gedichten van Nine van der Schaaf niets anekdotisch; zij heeft haar leven geleefd terwille van haar poëzie en niet omgekeerd. Nochtans leert ons haar werk één waarheid over haar leven: zij is de dichteres van hen die misdeeld in de tegenwoordige, zich heerschers voelen in een toekomst-wereld. Tot geen van die maatschappelijk gering geachten, die zich de koningen weten van morgen, zal het zijn doorgedrongen, dat hun ondelgbare haat en hun ontembaar hopen jaar aan jaar woord werden in de verzen, zoowel als in het proza, van dit friesche volkskind.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Insel-Bücherei 275-286, im Insel-Verlag, Leipzig. Vondel's Luzifer, nr. 285.

De nieuwe reeks van deze boekjes treft in het bizonder door haar veelzijdigheid. Duitsche geschriften uit alle tijden bevat ze: Meister Eckhart en Alte deutsche Liebeslieder, Klopstock's Oden en Hoffmann's Die Abenteuer der Silvesternacht, de humoristische geschiedenis van de zeven Zwaben en vertellingen van Stifter en Theodor Storm; maar tevens het indische gedicht op de Jaargetijden, toegeschreven aan Kalidasa, Boccaccio's Leven van Dante, de Adolphe van Benjamin Constant en Vondel's Lucifer. Door een in 1873 voor 't eerst verschenen kultuur-historische studie van Victor Hehn, das Salz, wordt het twaalftal volgemaakt.

Veelzijdigheid is het eerste kenmerk van deze keus, het tweede een ongewoon peil van geestelijke en letterkundige belangstelling. In een zoozeer voor de menigte bestemde uitgaaf als deze goedkoope boekjes treft de laatste eigenschap dubbel. Zij getuigt zoowel voor uitgever als lezers.

* * *

Een goede duitsche vertaling van Lucifer is mij vroeger nooit onder de oogen gekomen, en wel nooit zal ergens in het buitenland de poging gewaagd zijn het stuk verkrijgbaar te stellen voor de duizenden. Toen het in een niet onverdienstelijke vertolking van de hand van Leonard Charles van Noppen voor het eerst in het engelsch verscheen, geschiedde de uitgaaf van wege de Holland Society of New-York, met illustraties door John Aarts, en was ze meer bestemd om in de bibliotheken

van rijke Amerikanen die op hollandsche afkomst boogden, te worden bijgezet, dan om doortedringen tot een groote lezerskring. Dat was in 1898. Na die tijd is niet alleen de historische waardeering van Vondel hier te lande in een meer kunstzinnige veranderd, maar is overal in breede groepen van de bevolkingen de behoefte aan kennismaking met in- en uitheemsche kunstwerken toegenomen. De liefde voor het, volgens deugdelijke beginselen saamgestelde en smaakvol verzorgde boek, vereenigde zich met deze behoefte en naast de kostbare uitgaven voor de weinigen ontstond het goedkoope boek voor de velen. Niet het minst in Duitschland waar men, aan de drukken van de Insel-Verlag, het verschijnsel veelvoudig kan waarnemen. Waar ruimte van blik en gewetenvolle leiding keus en uitvoering bepalen, kan juist een duitsche onderneming de verschillende uitersten van Europa overzien en bijeenbrengen en zoo voor elkaar ontsluiten. Goede vertalingen in het duitsch zijn een voordeel voor heel Europa, en met name voor de volken die door hun kleiner taalgebied gevaar loopen geïsoleerd te blijven van het geestelijk wereldverkeer. In de laatste jaren is Nederlands aandeel in die winst toegenomen. Gedurende de oorlog - als gevolg van de oorlog - waren het vooral zuid-nederlandsche geschriften die vertaald werden. Niet enkel de goede bewerkingen van Vermeylen's Wandelende Jood en Streuvels' De Arbeider (gevolgd door De Oogst en De Vlaschaard), verschenen in de Insel-Verlag, maar gedichten van Gezelle, proza van Teirlinck en anderen. Ook oudere monumenten uit ons gemeenschappelijk verleden werden verduitscht: Hadewich, Ruysbroek, de Lanseloet. Tegelijk evenwel richtte zich de aandacht van de duitsche leiding meer bepaaldelijk naar Noord-Nederland. Een symptoom daarvan was het plan van deze Lucifer-uitgaaf. Met voldoening gaf ik gehoor aan het verzoek in een kort Nachwort de beteekenis van dat stuk, en van Vondel, aan te duiden. De vertaalster, Marie von Seydewitz, heeft de alexandrijnen in rijmlooze vijfvoetige jamben, de koren in hun eigen rijmvorm overgebracht. Haar behandeling is gevoelig en inzichtig, zoodat een juist begrip van de zin zich paart aan een taktvol benaderen van Vondels ritmen. De duitsche lezer zal er zich van moeten doordringen dat Vondels zwier niet enkel een lijnbeweging was, maar gedragen werd

door een galm, die weerklonk boven een diepere harte-bodem dan het ingetogener vertaalwerk vermoeden doet. Daarentegen kan het zeker zijn dat zelfs de nederlandsche lezer maar zeer weinig plaatsen zou kunnen aanwijzen waar hem de zin schijnt misverstaan, en vaak zich zal moeten verheugen omdat de beweging van het Vondelsche woord hem van achter het duitsche tegenklinkt. Voor de *velen* bereikt een bewerking als deze haar doel wanneer zij een grootheid overdraagt en schoonheden vermoeden doet, die de menigte tot nu toe aan Vondels naam niet had verbonden. Voor de *weinigen* is ze een vingerwijzing. *Zij* moeten weten dat men een dichter alleen in het oorspronkelijk kan verstaan.

Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege* 2 Bde. Verlag von E.A. Seemann in Leipzig 1919.

Ten gevolge van de oorlog is de kunst in het gedrang gekomen, en het zal niemand bevreemden dat in Duitschland de behoefte ontstond rekenschap afteleggen omtrent de maatregelen die tot haar bescherming dienden. Tevens kon dan blijken dat, nu en vroeger, zich ook andere staten aan de kunst vergrepen en dat van iedere oorlog kunst-verwoesting onafscheidelijk is.

Een groot aantal geleerden hebben tot deze rijk-geïlustreerde verantwoording meegewerkt. Zij verdient dan ook ontvangen te worden als een eerbiedwaardig materiaal dat zijn waarde in zichzelf heeft en waarvan latere geschiedschrijvers niet zullen nalaten kennistenemen. Daarmee is niet gezegd dat deze - zooals de samenstellers wenschen - bij tijd en wijle, en als de hartstochten bezonken zijn, zich erdoor genoopt zullen zien tot het afgeven van een oordeel.

Want een oordeel waarover? Over duitsche kunstliefde? Over duitsche regeeringszorg? Over duitsche oorlogvoering?

Maar gesteld dat elk van die drie niets dan lof verdiende, en gesteld dat ook de tegenpartij vrij uitging, dan bleef toch nog de oorlog zelf over en daarmee de vraag of zij zoo groote verwoestingen waard is geweest.

Welnu, de eerste de beste poging die vraag te beantwoorden, opent een chaos van overwegingen. Gedurende de oorlog zal

er anders over gedacht zijn dan erna, anders in elk land, anders in elke menschengroep, en bij allerlei individuen anders. Waar is de god die boven menschelijke oorlogswaardeering, boven alle menschelijke individuen, groepen en nationaliteiten staande, objektief zou kunnen oordeelen?

De zaak is dat de vraag naar schuld in nationale en wereldbewegingen zich onttrekt aan onze beantwoording. Zelfs de scherpzinnigste rechter kan over schuld niet oordeelen dan waar ze bepaalde personen treffen zou in nauwkeurig omschreven omstandigheden. Persoonlijke misdrijven zijn de eenige die kunnen berecht worden.

Voorzooverre dus dit werk de aandacht vraagt voor schuld of verontschuldiging van volken en wereld-toestanden, moet het wel eenigszins zijn voortgekomen uit een ondoordachte gevoelshouding, in dit geval uit een onnoodige bezorgdheid. Niet zij die het hunne deden om de gedenkteekenen van de kunst te beschermen, niet de ambtenaren die hun een wettelijke bevoegdheid verleenden, niet de aanvoerders die hun arbeid bevorderden of gedoogden, hebben zich iets te verwijten: mogelijke verwijten vallen altijd op hen die in een uitgaaf als deze niet vermeld worden: de enkelingen die zich werkelijk misdragen hebben.

Mogen hun namen ongenoemd blijven. Niemand zal het invallen hún schuld ten laste te leggen aan verdienstelijke kunstvrienden of aan een volk in zijn geheel, noch ook een werkelijk misdrijf willen verontschuldigen door een verwijzing naar de omstandigheden.

***De Kern van het Sociale Vraagstuk in de Levensvoorwaarden voor het Heden en de Toekomst*, door Dr. Rudolf Steiner, uit het Duitsch vertaald door Marie Tak van Poortvliet. 1919. W. de Haan, Utrecht.**

In de Inleiding tot De Beweging noemde ik Saint-Yves d' Alveydre en wijdde hem een uitvoerige studie in de April- en Mei-nummers van 1909. De sociale organisatie die Dr. Rudolf Steiner aanbeveelt en uiteenzet is geen andere dan de daar als Synarchie vermelde driedeelige vorm van maatschappelijk bestuur: ekonomisch, juridisch en geestelijk. Zoo niet zonder het te weten,

dan toch zonder hem te noemen, is de oostenrijksche theosoof een apostel van zijn geniale fransche voorganger. De Synarchie van Saint-Yves d'Alveydre was een verbeelding waarvan hij de indische oorsprong duidelijk kennen deed. Hij gaf haar tevens als de figuur waarnaar de werkelijkheid van onze tijd zich, zijns inziens, vervormen moest. Uitsluitend als zoodanig ziet Dr. Steiner haar, en hij tracht, voor de grootst mogelijke lezerskring, haar aanpassing aan de tegenwoordige wereld als doenlijk en heilzaam voor te stellen.

ALBERT VERWEY.